HUSZONÖT ÉV

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELMÉBŐL

1823-tól 1848-ig.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

ELSŐ KÖTET.

GENFBEN.
NYOMATOTT PUKY MIKLÓSNÁL.
1864.

ELŐSZÓ.

Ugy vagyok meggyőződve, hogy hazánk számos szellemi s erkölcsi szükségei közt, mind a bel- mind a külviszonyokat tekintve, nem utólsó helyet foglal el a legújabb kor történelme.

A fiatalabb nemzedék, látva s érezve a viszonyokat, melyeknek súlya alatt él, kevesek kivételével, alig tud magának számot adni az események azon lánczolatáról, melyeken keresztül jutott a haza jelen állapotába. Olvashatja, ismerheti az ősök viselt dolgait, szellemi s erkölcsi állapotait: a küzdelmeket, melyeket azok, a hazát védve, külellenségekkel —, az uralkodó ház érdekeit támogatva, ennek ellenei vel —, az ősi alkotmányos szabadságot vagy a nemesi kiváltságokat védelmezve, az ellentörekvő kormányhatalommal vagy az előre haladó kor szellemével, azt majd elsajátítva, majd visszalökve, folytattak; olvashatja s tudhatja, mily állapotban léteztek hajdan az erkölcsi, szellemi s anyagi érdekek, a köztügy, alkotmány s igazgatás, nép- és osztályviszonyok, a hazai tudományosság s irodalom, ipar s kereskedelem; melyek voltak az uralkodó eszmék s irányok, szokások és erkölcsök. És jelenleg mind ezeket megváltozva, felforgatva, átalakúlva szemlélvén, ámulattal kérdezi: miként történt e nagy változás mindenekben? Melyek voltak annak tényezői,

rugonyai, fokozatai? Milyen a mozgató erők jelleme, hatása, s az általok feltételezett események lánczolata s eredményei, melyeken keresztül a jelen állapotok képződének? És ha a már elhunyt vagy élemedettebb nemzedék hagyományai s elbeszéléseiből megfejthet is magának egy s más kérdést: tudománya hézagos; mert sem módja, sem kedve nincs mindenkinek átbuvárlani a forrásokat, melyekből magának teljes világot szerezhetne; kézi könyv pedig, melyből mind ezekről rendszeresen, kielégitőleg okulhatna, nem létezik.

De sajnosan érezzük ily könyv hiányát akkor is, ha a külviszonyokra vetünk egy pillantatot. Századunk míveltségének egyik legszebb eredménye, hogy a népek már nem egyedül önmagokkal foglalkodnak; hanem figyelmök az emberi faj legtávolabbi családjaira is kiterjed: a régi közöny helyébe érdekeltség, a hajdani elkülönzöttség, szertehuzás helyébe solidaritás lépett a népek között. Tudni akarják, mi s hogyan történik más népeknél; rokon- vagy ellenszenvet tanusítanak más népek törekvései iránt; versenyre kelnek egymással az emberi szellem és szorgalom teremtményeinek kiállitásában; közös érzelemmel s törekvéssel karolják fel a szabadság, míveltség, emberiség érdekeit. És csak e közös érdekeltség s versenyző törekvés emelte oly magasra századunk míveltségének épületét. Egy nép előtt sem lehet ma már közönyös: mily véleménynyel viseltetik, rokon- vagy ellenszenvet tanusít-e iránta a mívelt világ; mert ennek puszta közvéleménye is óriási hatalom, melynek helyeslése vagy gáncsa hatalmasabban és következetesebben sujt vagy emel, mint százezernyi hadseregek. E közvélemény rokonszenvére pedig egy népnek sincs nagyobb szüksége, mint annak, mely szerencsétlen; melyet idegen hatalom, le-

gyen az anyagi vagy erkölcsi, elnyom, jogaitól megfoszt, saját egyéniségének kifejtésében korlátol, s a térről, melyen kivül nem haladhat, leszorít, a levegőtől, mely nélkül nem élhet, elzárva tart. De más népek közvéleményét, rokonszenvét e szerencsétlen népek csak az által fordíthatják magokra, ha azokkal nem csak jelen állapotaikat, az igazságtalan nyomást, melyet szenvednek, híven megismertetik; hanem teljes világosságba helyezik a magok egész egyéniségét, s annak erkölcsi becsét, mind azon szépet, jót és nemest, mit az magában tartalmaz; mert e közvélemény elfordul a silányságtól s csak a jót, szépet és nemest pártolja. Mind ez pedig a viselt dolgokban, az alkotott s ápolt intézményekben s a folytatott törekvésekben, — szóval: az egyéniséget visszatükröző történelemben nyilatkozik. A maga történelmének megismertetése ennél fogva nem kevesbbé első kötelességei s érdekei közé tartozik minden népnek, mint annak saját keblébeni ismerete.

És ebben, ez új korra nézve, nagy volt eddigelé mulasztásunk. Ereszkedjél valamely külföldivel beszélgetésbe, vagy olvass könyvet, hirlapi czikket hazád ügyeiről: bizonyos lehetsz, hogy kínos érzelmek fognak benned támadni, látván: mily kevéssé s mily ferdén ismertetnek hazád viszonyai, nemzeted mult kori törekvései, szintugy mint sóvárgásai a jelenben. Vagy nem fogsz-e mély fájdalmat érezni a külföld tudatlansága fölött hazád viszonyairól, midőn például egy, 1863-ban, s már a 18-dik kiadásban megjelent s ezer meg ezer példányokban forgó kézi könyvben [1]) olvasod: « A nemesség (Magyarországban) roppant kiváltságokkal

[1]) Dictionnaire Universel d'Histoire et de Géographie. Par M. N. Bouillet. Hongrie czikkely.

bir;.... de a parasztok agyonnyomatnak a robotok által, és körülbelől oly bánásmódot tapasztalnak, mint a rabszolgák... A nyelven, melyet Magyarországban beszélnek, nagyon meglátszik az elemek különfélesége, melyekből e nép képeztetett; az uralkodó nyelv a latin; az a tudós és irott nyelv is...» Nem fogsz-e hasonló fájdalommal felsóhajtani, midőn idegen társalgód csodálkozását fejezi ki, hogy miért nem fogadja Magyarország hálásan az alkotmányt, melyet a nagylelkű császár octroyrozott népeinek; miért vonakodik a képviselettel megajándékozott ausztriai népekkel közösen, parlamenti uton, intézni a maga ügyeit, s inkább szenved egy önkényszabta ideiglen alatt, mintsem képviselőit a Reichsrathba küldené? stb. És csak azért bocsátasz meg neki, mert nem tudja, mennyivel becsesebbek, szabadabbak, egyéniségével egyezőbbek azon intézmények, melyek az ősöktől századok folytában lerakott alapon a mult évtizedek alatt kifejtettek, melyekkel együtt növekedett férfi korára nemzeted, s melyektől megfosztatnia körülbelől egy neki a nemzeti halállal. Társalgód érti Irland óhajtásait, érti Velencze sóhajait, érti a lengyelek hősies küzdelmeit s önfeláldozását; de nem érti a te nemzeted nyögdeléseit, sóvárgásait; mert nem ismeri történelmét a mult évtizedekben.

E kettős szükséget akarja kielégíteni ezen könyv. És bensőleg meg vagyok győződve, hogy az erre fordított fáradsággal róvom le hazám iránti kötelességeim adóját leghívebben; ez lesz leghazafiasb, polgártársaim elismerésére legméltóbb, s egyszersmind legáldásdúsabb tette életemnek, ha e szükségeket általa csak némileg is sikerül kielégítenem.

Évek óta óhajtám: bár nyúlna tollhoz, s irná meg e századi történelmünket azon jeleseink valamelyike, kik nálam-

nál nemcsak tehetségben, de tapasztalásban is dúsabbak, tán magok is nevezetes részét alkották e történelemnek. E korszak történelmének anyaga még kevéssé van összegyűjtve. Nyilvánosságra országgyűléseink jegyzőkönyvein kivül 1841-ig, midőn a napi sajtó is szabadabban kezdvén mozoghatni, nemzeti életünk tükrévé vált, alig jutott még valami. Volt kormányszékeink, megyéink levéltáraiban s egyesek tárczáiban rejlenek még a legbecsesebb anyagok. Ezek nyilvánossághiányát azon élemedettebb jeleseink, kik a korábbi eseményeknek magok is tényezői valának, hacsak emlékezetökből is, leginkább pótolhatnák; sok oly részletet pedig, mi megirva nincs, s mi mégis a függönyök mögött tényező, színt adó, vagy épen elhatározó indok, rugony és mozgató erő volt, csak ők menthetnének meg a feledés örvényéből, mely azokat sírjok fölött elborítandja. Korunk történelmét valamelyik ily jelesünktől megirva birni, valóságos kincs volna nemzetünk számára. Még csak néhány él e férfiak közől: s ha ők is elhunytak, velök együtt történelmünk sok érdekes részlete vesz el örökre.

Évek multak a nélkül hogy forró óhajtásomat teljesedve láthattam volna. Magam nyúltam tehát tollhoz, megirni az elébbiek után, mintegy folytatásul, összes nemzeti életünk e legdicsőbb, s azért híven, kielégitőleg rajzolni legnehezebb, korszakának történelmét. Nem csak töretlen utra léptem; hanem, távol a szeretett hazától, még számtalan oly forrásból sem meríthettem, mely csak a hazában élőknek van nyitva. De ráléptem ez utra mind a mellett, ha csak azért is, hogy botlásaim, tévedéseim ama képesebb jeleseink valamelyikét arra birják, hogy magát a munkára elhatározva, jobb művel ajándékozza meg hazáját; vagy legalább helyre-

igazítsa az enyém tévedéseit, pótolja hiányait; és tapasztalatainak, ismereteinek kincsei e tekintetben megmentve legyenek a hazának, a jövő kornak.

Ha honfitársaim e két kötetet, melyek az 1823 és 1848 közt lefolyt korszakot foglalják magokban, kedvesen fogadják, s egyébiránt a körülmények is engedik: az 1848-diki ápril közepével, a felelős parlamenti kormány működésével kezdődött korszak történelme, nagyjából már kész, ezeket gyorsan követendi.

Genf, 1863 végén.

Horváth Mihály.

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV.

Bevezetés. Viszonyok az 1825-ki országgyülés előtt.

MÁSODIK KÖNYV.

Az alkotmány helyreállitása. A reformmozgalmak kezdete.

ELSŐ FEJEZET.

Az $182^{5}/_{7}$-ki országgyülés.

MÁSODIK FEJEZET.

A reformmozgalmak kezdete.

HARMADIK FEJEZET.

Az 1830-ki országgyülés.

HARMADIK KÖNYV.

Az első reformi lépések.

ELSŐ FEJEZET.

A reformok előzményei.

MÁSODIK FEJEZET.

Az $183^2/_6$-ki országgyülés I. Ferencz haláláig.

NEGYEDIK KÖNYV.

A kormány ellenhatása a szabadelvű nemzeti irány ellen V. Ferdinánd első kormányéveiben.

ELSŐ FEJEZET.

Az 183⁵/₆-ki országgyülés második fele.

MASODIK FEJEZET.

A kormány kisérletei a nemzeti irány elfojtására s ellensúlyozására.

HARMADIK FEJEZET.

Kibékülés az $18^{39}/_{40}$-ki országgyülésen

ELSŐ KÖNYV.

BEVEZETÉS.

Viszonyok az 1825-ki országgyülés előtt.

A haladási vágy ébredése a nemzetben.

Azon nagy átalakulás, melyen a franczia forradalom vérkeresztsége az emberi szellemet, állami s társadalmi viszonyaiban egyaránt, átvezette, Magyarországot sem hagyta érintetlenül; kivált miután ezen átalakulás épen azon időben kezdődött, midőn a II. József jószándoku, de erőszakos reformjai a nemzeti életet minden viszonyaiban oly hatalmasan megrázkódtatták. A haladási, átalakulási vágy, a hosszu mozdulatlanság után, már az $179^{0}/_{1}$-ki országgyülés bizottmányainak reformterveiben meglepő erővel nyilatkozik. S e vágy, e törekvés azontúl, a számtalan akadályok daczára, sem aludt ki többé a nemzetben. Az újjászületés folyama azóta hol gyorsabb hol lassubb, de szakadatlan haladásban tűnik fel a vizsgáló szem előtt; s a nemzet, küzdelmeiben a nehézségekkel s akadályokkal, annál érdekesebb tüneményt mutat, minthogy ezen újjászületésében egészen magára hagyatva, minden külsegedelem nélkül, sőt még saját kormánya által is inkább akadályozva mint támogatva, egyedül a maga erejéből és saját természete szerint, küzdi fel magát középkori állapotaiból a polgárosodás oly jelentékeny s díszes fokára, melyen teljes joggal számithatá magát Európa mívelt nemzetei közé.

A haladás akadályai.

A haladás, mely hazánkban a század két első tizede alatt észlelhető, összehasonlítva avval, melyet Európa különféle nyugoti s déli országaiban ugyanezen korszak alatt szemlélünk, felette csekélynek látszik ugyan; de mindent összevéve, még is arányban áll az a fejlődés lehetőségének feltételeivel; mert a míveltebb államok közt egyet sem találunk, hol a haladást

ez időben annyi külső s belső akadály nehezítette s késleltette volna, mint hazánkban.

Ezen akadályok legsúlyosbjai épen magának az államélet fő tényezőinek, a kormánynak s a legalis nemzetnek, a nemességnek és a törvényhozásnak részéről eredtek. Sőt még a társadalmi téren is hiányoznak vala az életvidor, gyorsabb kifejlés leghatékonyabb feltételei. Mi különösen emezeket illeti: közéletében sköznevelési intézeteiben a nemzet még mindig a latin nyelv béklyói által lévén lenyűgözve, parlagon hagyta csak most ocsúdó nemzeti irodalmát. Nemzeti nyelven e század elején még alig létezett néhány könyv, melyből a közönség tudományt, hasznos ismereteket meríthetett volna; miért nem csoda, hogy az alapos, kivált szaktudomány, a mily ritka, oly csekély becsben volt; hogy áthatóbb szakképzettséget akár a nemzeti foglalkodás fő ágában, a mezei gazdászatban, akár a kézműiparban s kereskedelemben országszerte alig lehetett találni. Az életpálya választásában inkább a családi hagyomány, példa s megszokás, mint a képesség s hivatás határozott. A nemes családok ivadékai, ha szűkebb anyagi körülmények közt léteztek is, szégyenítőnek tartják vala a lenézett iparos foglalkodást tűzni ki életök czéljává; sőt még a müvészeti pályától is idegenkedve, jobbára csak az ősi, bár sok esetben már csekély, birtokon osztozának, hagyományos módon mívelendők földjeiket; vagy a «prokátori» pályára özönlének. — Nem volt, továbbá, a nemzetnek nagy, gazdag, nemzetileg mívelt fővárosa, mely az értelmi erőket, a míveltebb, vagy legalább csak a magasabb osztálybelieket magában egyesítette, s a vidékre irányt adva, világot sugározva, vezetőleg hatott volna; a nemesség általában birtokain, a főnemesség, nagy részben elnémetesedve, Bécsben lakott. Az országnak nem volt közlekedése a míveltebb külfölddel, melynek példája, fejlettebb állapotai reá serkentőleg, képzőleg hathattak volna. Ipara, kereskedelme pangásban lévén, hiányzottak tőkéi a szükséges beruházmányokra, melyek a nemzeti fejlődésnek élénkebb lendületét, gyorsabb haladását eszközölhették volna.

A nemzet leggazdagabb osztálya, a nagybirtoku főnemesség, hivságos életében eladósodva, nagy részben a bécsi tőzsérek szeszélyétől függött.

A társadalmi viszonyokból eredt ezen s hasonló akadályokat pedig a kormány nemcsak hogy elmozdítani nem ügyekezett, hanem a maga részéről még súlyosabbakkal szaporítá.

Az államszerződések s törvények szerint független s ősi alkotmányos intézményekkel biró hazánk oly monarchiának lévén állató része, melynek másik fele korlátlan hatalommal, kényuri elvek szerint igazgattaték: minden törekvései s tiltakozásai, minden koronázati hitlevelei s törvényei daczára sem óvhatta meg magát egészen a kényuralom tulterjeszkedéseitől, a közös fejedelmet környező, reánk nézve idegen, miniszterek s tanácsosok befolyásától. A nemzet kénytelen vala szünet nélkül küzdeni fenyegetett alkotmányos jogaiért, törvényes függetlenségeért és önkormányzatáért. Még maga legdrágább kincse, a nemzetiség is, nem egyszer forog vala oly súlyos veszélyben, hogy csak nagy erőfeszítéssel lőn megmenthető az enyészettől. Oly nemzetnek pedig, mely e legfőbb javak, függetlenség, alkotmányos önkormányzat, nemzetiség, megmentésére kénytelen fordítani legjobb erőit, polgári intézményeinek kifejtésében s átalános míveltségében alig lehet tennie jelentékenyebb haladást; mi csak a nemzet és kormánya közös, összhangzó törekvéseinek lehet eredménye. A kényuralomra s az egész monarchia igazgatási egyesitésére törekvő bécsi kormány a helyett, hogy ösztönözni s vezetni ügyekezett volna a nemzetet, intézményei kifejtésében, maga gátolta, nehezítette ezt; mivelhogy a fejlődni természetesen csak alkotmányos szellemben kivánó nemzet a kormány irányát, szándokait ellenzé, s inkább tűrte intézményeinek hiányosságát, inkább pangott elavult, a haladó kortól elmaradt ősi állapotában, mintsem hogy a korszerű haladásért függetlenségét, alkotmányos önkormányzatát adja cserében. És miként a politikai, ugy a szellemi és anyagi érdekek fejlesztésében is csak gátolást, akadályokat tapasztalt a nemzet

a kormány részéről: emezek egyoldalúlag a korlátlanul kormányzott s a fejedelem önkénye szerint megadóztatható német örökös tartományok javának áldoztattak fel; amazokat a kormány a kényuralom érdekében tartá lenyűgözve.

E senyvesztő, régi viszonyokhoz pedig a mult század végső tizede óta még újak is járulának, melyek a II. József halála után oly nagy reményekre jogosító átalakulást mindjárt kezdetében megakasztották. A franczia forradalomnak, mely nemcsak a hűbériséget és kényuralmat, hanem borzasztó túlcsapongásaiban magát a trónt és oltárt is felforgatá, s minden történelmileg fenállót vérpatakokkal mosott el, iszonyu rombolásai s mészárlásaitól megrettent udvar és kormány, önvédelmében a világot sarkaiból kiforgató eszmék és elvek ellen, az ellenkező végletekbe rohant: minden újitásnak és reformnak, minden természetszerü fejleménynek is, mely a szabadság s alkotmányosság ügyét gyarapíthatá, ellenségévé lett. Sőt, az oly rettenetes kiérettel járó népszabadsági eszmék terjedésének lehetőleg elejét veendő, az országot a külföldtől a mennyire csak lehetett, elzárta, a külfölddel minden szellemi közlekedést meggátolt, s a szellem szabadabb mozgását benn is lenyűgözte; és ekképen az elzárás és censura, a köznevelés mód feletti korlátolása s az egyesülési jog megtagadása által, a nemzetet mély tudatlanságra, szellemi pangásra s tétlenségre kárhoztatta.

E reactionarius megállapodás azonban a nemzeti élet fejlődésében nem egyedül a kormány műve volt; a nemesség egy részét is méltán lehet a miatt vádolni. A főnemesek, majdnem kivétel nélkül, hasonlókép mint a kormány, megrémülvén a forradalom örjöngéseitől s demokratiai eszméitől, nem kevesebb idegenséget tanusitának az újitásoktól, s a kormánynyal kezet fogva gátolák a reformokat. Másokat, a nemesség soraiban, kiváltságaik elfogult bálványozása, a szűkkeblű önzés, a hagyományos előitéletek, a saját valódi javát be nem látó értelmetlenség s tudatlanság, és az abból eredt féltékeny, makacs mozdulatlanság tőnnek elleneivé a korigényelte haladásnak.

E kettős reactio szikláin törtek meg mind ama javitások s reformok, melyeket az értelmesebb s önzetlenebb hazafiak a század első tizedében lefolyt országgyüléseken szőnyegre hoztak vala. Utóbb aztán a nemesség, ha bár annak minden felekezetei akartak volna is, semmi módon sem indíthatá meg többé az alkalmas időben maga által is mellőzött reformokat; mert a kormány, mely a kedvező körülményeket kényuralmának gyarapítására mindenkép ügyekezett felhasználni, mivel a nemesség részéről hajthatatlan ellenzésre talált, 1812 óta többé országgyülést sem hirdetvén, még az alkalomtól is megfosztá a nemzetet, törvényesen megújítani elavult állapotait, pótolni hiányait, a kor kivánalmai szerint fejteni ki vagy módosítani ősi intézményeit.

De bár ekként számtalan külső s belső akadályokkal kellett küzdenie, s bár e küzdelmeiben, a társadalmi viszonyokat tekintve, mind annak hiányát is érezte vala, mi haladásában segédévé válhatott volna, egészen mozdulatlan még sem maradt, nem maradhatott a nemzet. Az átalakulási vágy, mióta benne a II. József megrázó kormányának s a franczia eszméknek hatása alatt fölébredt, az érintett s más hasonló akadályok daczára sem veszett ki többé egészen belőle. A nagyszerű kornak kedélyrázó, képzeletkápráztató eseményeiben s még inkább világderítő s termékenyítő eszméiben csodás erő rejlék, mely mindenkit megragadott, tevékenységre, haladásra ösztönze. És a közönségessé lett törekvésekből nemzetünk sem maradhatott ki egészen, bár mennyire ügyekezett is a kormány elzárni azt minden külföldi közlekedéstől, a világszellem minden érintéseitől. Magok a husz éves óriási háboru okozta súlyok több ízben oly erőfeszítésre kényszeríték a nemzetet, mely az előhaladás induló pontjául szolgála; mert az inség, a szükség mindenha leghatékonyabb rugonya az önkifejtésnek.

Haladási kisérletek.

És valóban, az e korszak alatt lefolyt országgyülések egyike sem mult el a nélkül, hogy valamit e tekintetben ne lendített volna; vagy legalább, hogy a nemzet képviselőinek ér-

telmesebb s hazafiasabb érzelmű része nem sürgette volna az 1791-ben megrendelt országos reformtervek fölvételét. E tervek, ha a nemzeti kivánatok szerint életbe léphetnek, miként az állami s társadalmi élet minden viszonyait átkarolták, kétségkivül hatalmas lökést adtak volna az összes nemzeti mívelődésnek; mi azonban, mint tudjuk, nem valósult. Midőn pedig a kormány, részint mivel gondjait a súlyos háboru vette igénybe, részint mivel minden átalakitásban, mely a nemzet részéről inditványoztaték, a rettegett forradalmi eszmék ébredését sejté látni, — e reformterveket gyűlésről gyűlésre halogatá, s végre egészen mellőzte: mind a megyék, mind egyesek tőnnek egynémi kisérleteket, hogy a pangó hazai állapotok egy s más ágában egynémit lendítsenek. A helyesebb fogalmak a kereskedelem s általában a nemzetgazdászat körében, az első javitások a mezei gazdaság terén, a buzgóbb törekvés a nemzeti nyelv s irodalom kiművelésére stb. valóban e korszak alatt kezdének feltünedezni. Részvényes társaságok keletkeznek csatorna s utépitésekre, mocsárok kiszáritására, a borkereskedés gyarapitására. Gazdáink érezni kezdék a földmivelés és baromtenyésztés okszerűbb kezelésének szükségét, s azok előmozditására gazdászati iskolák alapíttatnak, külföldi gazdászati intézetekbe utazások intéztetnek; az állat-, kivált a birkanemesités egyik fő törekvésévé lesz birtokosainknak. Némely megyék az országutak javitására forditják gondjaikat; mások, Pest megye kezdeményezésére, még a nemzeti nyelvet is administrativ uton akarják mívelni, s kisérleteket tesznek egy kimerítő szótár kidolgozására; mit azonban, mint általában az ébredő irodalom mívelését, egyesek nagyobb sikerrel űznek stb. stb.

A nemzet igényei a helyreállt békében.

És, ha a nemzet e haladási kisérleteiben kormánya részéről kellő gyámolitásban részesül vala, kétségkivül rövid idő alatt szép eredmény jutalmazta volna a dicséretes törekvést. E gyámolitást a béke helyreállta után teljes joggal is várhatta kormányától a nemzet, mely a háboruk folytában több izben hallá az áldozatokat igénylő fejedelem ajkairól, hogy azokat a

kivívandó békében az ország érdekeinek gondos ápolásával viszonzandja. A kivánt áldozatokat a nemzet, bár nem ritkán a maga nagy megerőltetésével, készségesen meghozta; most tehát a kormányon volt a sor, szavát beváltani. Különben is, miután a harczok zaját 1815-ben egy hosszu békére való kilátás váltotta fel, mind azon szellemi s erkölcsi erőket, melyeket huszonöt év óta a háboru véres munkái vettek igénybe, azontul a béke müveire, az állami s társadalmi élet kifejtésére, a szellemi és anyagi érdekek gyarapitására lehetett irányozni; a pénzerőnek, melyet elébb a hadi készületek szükségeltek, legalább egy részét gyümölcsöző beruházmányokra lehetett fordítani; s hogy mind ez történjék is, a nemzet méltán várhatá tett áldozatai jutalmául.

A birodalom újjászervezésének kérdése.

De ezeken kivül megint szőnyegre került egy más, főfontosságu kérdés, mely az elméket már 1806-ban is komolyan foglalkodtatá: a birodalom újjászervezésének kérdése. Az újjászervezés szüksége, a franczia háboruk bevégzése után, aligha éreztetett valahol annyira, mint a Habsburg fejedelmi ház monarchiájában, mely sem egységgel, sem a maga nagyságához mért, erős, tömör középponttal nem birt, mióta nyugatibb német tartományait elvesztette. Mert, mi emezt illeti, — mi mégis minden jelentékenyebb államnak egyik legszükségesebb feltétele: a még fenmaradt s összesen is csak mintegy hat—hét millió néptől lakott német tartományokat, melyek tulajdonkép a monarchia határszéleit képezték, lehet-e vajjon egy 30 millió népségü birodalom erős, tömör középpontjául tekinteni, mely felé a birodalom többi részei nehézkedjenek? S lehet-e azon monarchia szervezetét helyesnek mondani, melynek székvárosa csaknem a határszélekre, azokhoz oly közel esik, hogy, mint a lefolyt háboruk alatt többször meg is történt, az ellenség azt csaknem ugyanazon napon körültáborolhatá s hatalmába ejtheté, melyen a határokat átlépte?

S még roszabb lábon állott a monarchia egysége. Az ugynevezett «ausztriai birodalom», mely mint tudjuk, tulajdon-

képen két, egymástól lényegesen különböző államból képeztetett, birt ugyan külső képviseletében az állami egység némi szinével; mert hiszen e képviselet tulajdonképen nem is az államra, hanem a monarchára, a fejedelemre vonatkozott. De belső, állami egységről, mely még is az erő s állandóság egyik lényeges feltétele, szó sem lehetett ott, hol a monarchia egyik fele egyátaljában nem tartá, s törvényei szerint nem is tartható magára vonatkozónak a monarchia új czimét, az «ausztriai császárságot»; hol a monarchia két részre van szakadva, melyek egyike alkotmányos kormányzattal s külön törvényekkel bir, mig másikát a közös fejedelem absolut hatalommal önkénye szerint kormányozza.

Az állami egység, való igaz, még soha sem létezett a Habsburgház monarchiájában, mióta hazánk e fejedelmi házat hívta meg a maga trónjára. De ezt teljességgel lehetetlen is volt létesíteni, mig a magyar király egyszersmind német birodalmi császár is volt: egyaránt lehetetlen lévén, akár Magyarországot a Németbirodalomba beolvasztani, akár ennek a magyar alkotmányt tenni alaptörvényévé. És a történelem bőséges tanuságot szolgáltat ama kisérletek hiuságáról s eredménytelenségéről, melyekkel ezen állami egységet régebben kivált I. Leopold, újabban II. József annyi erőfeszitéssel törekedtek megalapítani.

Az első alkalom ezen államegység megalapitására 1804-ben, majd 1806-ban nyilt, midőn «a római szent birodalom» nemcsak tényleg, hanem névszerint is megszünt s Ferencz annak cziméről végkép lemondván, az örökös császár czimét vette fel[1]). És tudjuk, hogy akkoron folytak is tanácskozások ezen egység megalapitása felett. Tudjuk, hogy a legmélyebben látó bécsi államférfiak magok is akként vélekednek

[1]) Eleinte «Magyar- és Csehország császára» czimét akarta felvenni Ferencz, s az iránt érintkezésbe is ereszkedett Napoleonnal, ki bár különösnek találta a két császári korona egyesitését, ama czim felvételét egyátaljában nem ellenzette. Ld. Correspondance de Napoleon I. Paris 1862. VIII, 422, 449, 477.

vala, hogy Ferencz semmi jobbat nem tehet a maga s dynasztiája szintugy mint monarchiája érdekében, mint ha birodalma középpontjául Magyarországot, székhelyéül, Bécs helyett, Budapestet tűzi ki, s minden országait s tartományait ugyanazon alkotmánynyal adományozza meg, ugyanazon kormányformát s igazgatási modort alapítja meg egész birodalmában. E közös alkotmány, e közös igazgatási forma kétségkivül csak a magyar alkotmány s igazgatás lehetett volna; miután a fejedelmi ház csak azon feltétel alatt hívatott meg az ország trónjára, csak azon feltétel alatt nyerte elébb a férfi, utóbb a leányágra nézve is az elsőszülöttségi örökösödés jogát az országban, hogy ennek alkotmányát teljes épségben fentartsa; — mire koronázatakor esküvel is kötelezi magát minden király. Némi módositások kétségkivül szükségesekké váltak volna mind az alkotmányban, mind az igazgatásban, hogy azt minden német-cseh örökös tartományra ki lehessen terjeszteni. De kételkedni a felett is alig lehet, hogy a nemzet, törvényesen, országgyülésileg megkérdezve, ne lett volna hajlandó a szükséges módositásokra azon felszámlálhatatlan előnyök fejében, hogy a birodalom középpontja Magyarország, székvárosa Budapest leend, s az alkotmány, valamennyi örökös tartományokra kiterjesztetvén, azontul mindigre megszabadul azon ellenséges támadásoktól, melyeket eddigelé Ausztria korlátlan és jellemök, viszonyaik szerint német, fejedelmeitől s azoknak bureaukratikus szellemű s a kényuralmat reánk is kiterjeszteni vágyó német minisztereitől szenvedni minduntalan kénytelen vala. Mert fel lehet tenni, hogy ama módositásokban csak ugy egyezett volna meg a magyar nemzet, hogy egy részről az alkotmány sarkalatos, alapelvei épségben maradjanak, a törvényhozó hatalom csak ugy legyen felosztva, mint eddig, a fejedelem és nemzet között, s a hatósági önkormányzat se szenvedjen csorbulást; más részről, hogy az udvar teljesen mondjon le eddigi viszonyairól Németország iránt, e német viszonyokat szűnjék meg irányadó elveinek tekinteni, s ennek biztositásául az ekként

egyesítendő birodalom összes kormányában a magyar elemnek annyi súlyt s befolyást engedjen, mennyi azt az ország terjedelmének, középponti fontosságának s lakosai számának arányában megilleti.

E módositásokban, — melyek aztán, hogy törvényesek legyenek, természetesen a magyar országgyülés elejébe voltak volna terjesztendők, 1806-ban már kezdett vala is dolgozni a bécsi kabinet. «Én jelenleg tervet fogok kidolgozni egy új osztrák monarchia alkotására» — ugymond az udvar első rangu publicistája, az e munkával megbizott Gentz Frigyes egy, augusztus 4-én 1806-ban kelt s Müller Jánoshoz intézett levelében.[1] «Bécsnek meg kell szűnni székvárosnak lennie, a német államrészek mint mellék s határszéli tartományok tekintendők, a kormány széke mélyen Magyarországba teendő át, s ezen ország részére egy új alkotmány készitendő. Magyarországgal, Csehországgal, Galicziával, s avval mi még Németországból fenmaradt, még tarthatja magát az ember a világ ellen, ha akarja. Fiumét és Triesztet minden áron meg kell menteni, különben ezen államnak nincs vizi közlekedése; minden egyebe a legnagyobb bőségben, s határszélei természet s némi müvészet által annyira megerősíthetők, hogy az ördög és az ő legioi sem törhetnek be. Ha mind ez valósul, Porosz- s Németország nem sokára ezen új monarchiánál fognak segélyért könyörögni.»

Azonban, mint tudjuk, e terv akkoron hajótörést szenvedett Ferencz császár szivósságán, ki sem kényuralmáról s absolut hatalmáról a német-cseh örökös tartományokban, sem azon reményről nem akart még lemondani, hogy hegemoniáját a nagy Németországban a körülmények változtával tán sikerülend még visszanyernie. A tervezett egységes, alkotmányos állam helyett, középpontjául Magyarországgal, székhelyéül Budapesttel, mint tudjuk, a régi egységtelen, zilált szerkezetű monarchia maradt fenn, mely tulajdonképen

[1]) Fridr. von Gentz Schriften, herausgegeben von Schlesier, IV, 247.

két, kormánymodorára nézve egymástól lényegesen különböző, egymással csak a fejedelem személyének ugyanazonsága, a «personal unio» által összefüggő államból vala képezve. A tervezett egységes állam[1]) helyett az ugy nevezett «Ausztriai császárság» alapíttatott meg, mely minthogy, maga az alapító okmány értelme szerint is, a magyar alkotmány, törvények s igazgatás tekintetében semmit sem változtatott s nem is változtathatott, és a cseh-német örökös tartományok kormányát is egészen régi, absolut modorában hagyta, — az egységes állam igényeinek egyáltalában nem felelt meg. Most tehát, midőn a béke valahára helyreállott, a kormányzók nem kevesbbé mint a kormányzottak, a Lajthán túl és innen egyaránt érezték az újjászervezés szükségét: amazok, mivel az egység szüksége ismét követelőleg áll vala előttök; emezek, a Lajthán túl, mivel ők is alkotmányért sóvárgának; a Lajthán innen, mivel ezen vegyes házasságban a kényuralmilag kormányzott német örökös tartományokkal mind több veszélytől félthették ősi alkotmányukat.

Ezeken kivül pedig jelenleg más viszonyok is merültek a felszínre, melyek ezen újjászervezés szükségét még inkább az előtérbe tolták. Az államokban, a lefolyt rendkivüli események alatt, hogy ugy mondjam, egy új tényező támadt: a nemzetiség. A franczia forradalom óta a nemzetiségek megifjodtak s kifejlődtek. Az államokat Napoléon zsarnoki hatalma ellen egyedül a felébredt nemzetiségek mentették meg; s ezek erkölcsi erejének nagy jelentékenységét a státuséletben a kormányoknak már lehetetlen volt nem látniok, s meg nem győződniök hogy, valamint ezek fellelkesülése nélkül megmenteni nem lehetett volna az államokat: ugy ezek a jövőben sem tarthatnak számot szilárd állandóságra, ha az általánosan mindenütt szükségessé lett újjászervezkedésben a nemzeti-

[1]) Napoléon erről igy ir 1805-ki augusztus 20-kán Talleyrandhoz: «Non-seulement je suis bien aise que le roi de Hongrie change son titre de roi en celui d'empereur, mais je verrai sans peine le titre de roi disparaître de l'Europe.» Corresp. de Napoléon, VIII, 477.

ségeket számitásba nem veszik; mert ezek már teljes öntudattal tényezőivé lettek az államnak, s követelték is abban a magok jogainak érvényességét.

A Habsburgház fejedelmei elébb, mint egyszersmind német birodalmi császárok, monarchiájokban is csak a német nemzetiséget emelték érvényre, mit sem gondolván avval, hogy e nemzetiség kisebbségben létezik a monarchiában; sőt, mint II. József, kényszerítvén is a németség alá hajólni a többi nemzetiségeket. De a hajdani viszonyokat már nem lehetvén visszavarázsolni, a régi állampolitikát sem lehetett többé büntetlenül érvényben tartani. Ferencz, midőn kabinetje, a bécsi congressus előtt, az elutasíthatlanná vált újjászervezés felett tanácskozni kezd vala, leginkább óhajtotta volna ugyan a Németbirodalomnak oly módon helyreállitását, hogy a császárság ismét a maga házának jusson osztályrészül. De ilyesmit a létező viszonyok már nem engedtek. Midőn Poroszország az utólsó háborúk alatt kivívott nagy hatalmi súlyát oly erélyesen érvényesítette; midőn a németekben már oly élénk volt a nemzetiség érzete s ama vágy, melynél fogva nem csak alkotmányt kivántak, hanem nemzetiségöknek is teljes függetlenséget s oly politikai súlyt igényeltek, mely számokkal, míveltségökkel arányban legyen, — mind ezen s több efféle viszonyok közt, melyeknek fejtegetése nem lehet feladatunk, a Németbirodalomnak régi alakjában való helyreállitása egyátaljában lehetetlenné vált.

Igy állván pedig a németországi viszonyok, a Habsburgmonarchia újjászervezésénél sem lehetett többé alapul tekinteni a német nemzetiséget, mely legfölebb egy ötödét tette a monarchia népességének. Ha tehát a fejedelmi ház a maga birodalmában az újjászervezésnél egységet akart alkotni: most is szükségkép ama tervre kellett visszamennie, mely 1806-ban forgott vala szőnyegen; mely szerint a módosítandó magyar alkotmány az egész monarchiára kiterjesztetnék s ennek középpontjává Magyarország, székvárosává Budapest tétetnék. Az újjászervezésnek csak is ez volt egyetlen helyes módja, mely erőszakos rázkódások nélkül kivihető lett volna. És nem is

hiányzának Bécsben statusférfiak, kik ennek világos belátásával jóakaratot párosítva, nem kételkedének határozottan állítani, hogy «a monarchia érdeke mulhatatlanul követeli a kormány s udvar székének Bécsből Budára áttételét.» [1]) Igy nyilatkozott egyebek közt gróf Buol-Schauenstein, atyja a külügyek élén nem rég állott osztrák miniszternek. Sőt, Capefigue, franczia történetiró szerint, maga Metternich Kelemen herczeg is hajólni látszék eleinte a monarchia ilyetén újjászervezésére.

És bizonyára, ez oly újjáalakitás lett volna, melynél üdvösebb lépést a maga hatalmának megszilárditására még soha sem tett a fejedelmi ház. Ezt javaslák minden érdekek; ezt Magyarország érdemei a dynasztia iránt. «Egyetlen pillantat Európa akkori földabroszára, — mond egy éles látásu orosz diplomata [2]) — egyetlen számbavétele a Dunavölgyben lakó népségeknek meggyőzhetett mindenkit, ki régi politikai hagyományok által nem volt elfogulva, hogy a Duna Ausztriára nézve a legnélkülözhetlenebb folyam, s egy uj császári birodalom, mint főleg dunai állam, jelentékeny, sőt nagy jövendőt igényelhet. A természet nem kevesbbé, mint Európa történelmi kifejlése egyaránt ezen irányt tűzte ki az osztrák politikának. Rég elmult azon idő, melyben e birodalom küldetése vala, előfalul szolgálni a kereszténységnek a török ellen..... Magyarország birtoka biztositá a Habsburg dynasztiának európai jelentékenységét, s annál fontosabbá lett az reá nézve, mióta tulnyomólag német jellemét a nyugati tartományok elszakadása s a német császári korona letétele által elvesztette, sőt maga is feladta. Magyarok mentették meg Németországot a morva Szviatopolk elleni hadjáratuk által a szláv tulsúlytól. Magyarok segítették Habsburgi Rudolfot a marchfeldi ütközetben legyőznie Ottokárt. Magyarok mentették meg s tartották fenn a habs-

[1]) Ld. Fr. Perthes Lebensgeschichte II, 115.
[2]) Europa's Kabinete und Allianzen. Vom Verfasser der Pentarchie. 183.1.

burgi dynasztiát Mária Terézia alatt, s Magyarország lett a Habsburgház utólsó menhelye, midőn Napoleon Schönbrunnban ura volt minden német-osztrák tartományoknak. Nem lehet tagadni, a nemes, nagylelkü, vitéz s bátor magyaroknak igazságos, teljes érvü igényeik voltak a dynasztia hálájára. És nem csak a moral, hanem a politika, Magyarország középponti fekvése s a magyar nemzeti jellem erélyessége is javaslák elismerni amaz érdemeket..... Egy Magyarország az Adriától a Feketetengerig, a Kárpátoktól a Balkánig már a nagy Eugennek és... Kaunitz herczegnek is kedvencz gondolata volt. Ez utóbbik mindig el volt ragadtatva, midőn e tervről beszélt, mely által Ausztria kereskedelme emeltetett, Magyarország nemzeti gazdagsága érvényesíttetett, az átmeneti kereskedelem élénkíttetett, és a Duna, Passautól torkulatáig, a legnagyobb vizi uttá tétetett volna.» — «És mennyire megszilárdult volna az új habsburgi birodalom, — mond tovább ugyanazon iró, — ha a dynasztia a monarchia középpontjára, mely felé nehézkednek a monarchia minden egyéb részei, Magyarországra támaszkodik s egyszersmind német viszonyait is megszünik vezéreszméi s irányai gyanánt fentartani. Hiszen ezek politikailag már ugy is el valának itélve s mit a bécsi udvar 1815-ben elébbi német tartományaiból még visszanyert, koránt sem volt annyi, hogy hasonértéket képezhetett volna azon kárért, melyet a monarchia az által szenvedett, hogy jelenleg hiányzott egy erős tömör középpontja. Itt bizonyára nem a dynasztia német eredetét s jellemét vagy német bureaukratiáját kellett volna döntő érvül tekinteni, hanem a birodalom geographiai helyzetét, mely a különféle népségeket összeköté, s kivált ama folyamot, melyet Napoleon joggal Európa első folyamának nevezett, s mely, mint a monarchia életere, annak politikai irányát és sajátságos jellegét némikép gondviselésileg előre meghatározta, prædestinálta.»

Teljes készséggel aláirjuk az orosz statusférfiu e véle-

ményét, feltéve mindazáltal, hogy a monarchia ezen újjászervezésénél a magyar alkotmány lényegileg fentartassék, s a netalán szükséges módositások a nemzet megegyeztével, törvényesen, országgyülésileg történjenek. S kétséget alig szenved, hogy e módositásokat, az elszámlált feltételek alatt, a nemzet maga sem ellenzette volna. — De, mint az idézett iró is mondja, « Bécsben mindig hiányzott a férfias, gyors elhatározás, a gondolat merészsége, s nagyszerű, hatalmas tervek erélyes megragadása s foganatba vétele. » Ferencz császár és király, kinek egyébiránt közmondásossá lett jószivüségét a kiállott veszedelmek nagy mértékben gyanakodóvá, érdessé tették; ki a jacobinismus világromboló elvei s minden politikai újitási szellem iránt engesztelhetlen gyülölettel viseltetett; ellenben pedig a maga fejedelmi hatalomteljességére, a királyság isteni jogainak illethetlenségére felette sokat tart vala, — a hosszu harczból, melyet a forradalom ellen folytatott, azon meggyőződéssel kelt vala ki: hogy nem valamely mesterséges újjászervezésben, mely talán még az alkotmányosságnak is rést nyitna, hanem egyedül az absolutismusban, s egy atyai szellemü kényuralomban, mely minden alkotmányosságot mellőz, minden újitást és szabadságot meggátol és leszorít, — van üdv ugy a fejedelmek mint a népek számára. Ezen kivül a magyarokra, alkotmányos ellenzésök miatt a lefolyt évek alatt, boszus, haragos, nemzetsége azon hagyományos politikájáról sem akart lemondani, mely a maga német eredetét s jellemét, a német viszonyokat tűzte ki mindenha vezéreszméi s irányai gyanánt.

A bécsi kabinet állampolitikája.

Az ujjászervezésnek oly üdvessé válhatandott terve tehát a kabinet tanácskozmányaiban, miként 1806-ban, ugy most ismét elvettetett. Helyette a reactio, az ellenforradalom, a helybenmaradás és legitimitas elvét tűzte ki a kabinet, mind magára a monarchiára, mind — a mennyire azt befolyása által kiviheti, általában is Európára nézve, a jövő kor politikájának czélpontjává; melynek feladata lenne: a népekben elfojtani minden szabadságvágyat s elnémítani a szabadságérti sóvár-

gás fohászait; ellenhatni mind azon irányoknak, melyek a forradalomból eredtek s melyeket, hogy a népek a forradalom legyőzésére fellelkesedjenek, 1808 óta egy ideig magok a kormányok is általában legyezni, ápolni kénytteleníttettek; s mind ennek létesíthetésére egy erős, politialis kényuralmat emelni a kormányra.

A bécsi congressus azt átalánosítja.

Ezen állampolitikának megalapitása már a bécsi congressus előtt határozattá vált a kabinetben. Metternich Kelemen herczeg, a császár fő minisztere és statuskanczellára, lőn annak zászlótartójává; ki aztán a congressus nagy tehetségű, de jellemtelen jegyzőjében, Gentz Frigyesben, a bécsi kormánylap (a «Beobachter») szerkesztőjévé nevezett Pilat Józsefben, a philosophiai dolgozatairól s a bécsi egyetemnél tartott felolvasásairól ismeretes Schlegel Frigyesben, s néhány más iróban s diplomatában tehetséges, ügyes segédeket gyűjtött maga köré. Kivált ezek segélyével ügyekezett aztán Metternich a congressus tagjaira is hatni ama politika érdekében. A bécsi kabinet, melyben a kényuralom és helybenmaradás statuselve különben is régtől fogva meggyökerezett vala, miként elébb legmakacsabb ellensége volt a franczia forradalom-szülte újitásoknak, ugy most, a harczok diadalmas bevégeztével, mintegy természetes középpontjává lőn ama reactionarius politikának. És Metternich, miután ama semleges, tevékenytelen, elnyomó s összeszorító politikát a birodalom mind kül mind belügyeiben fő kormányelvvé emelte, annak elfogadását s gyakorlatba vételét mind azon államok kormányaitól is követeli vala, melyekre befolyása kiterjedt. E befolyása pedig akkoron, mióta Ausztria, 1813-ban Napoleon ellen a coalitiohoz csatlakozván, oly döntő hatást kezd vala gyakorolni az eseményekre, rendkivül nagygyá lett az európai államok tanácsában. S igy lőn aztán, hogy Metternichnek a bécsi congressuson nagy mértékben sikerült több más államokkal is elfogadtatni a bécsi kabinet állampolitikáját, s e szerint lényegesen megváltoztatni a czélt, mely miatt e congressus tulajdonkép összegyűlt. E congressusnak, mint tudjuk, az

volt volna feladata, hogy a hosszu háboru alatt sokféleképp megzavart s összebonyolódott államviszonyokat kiegyenlítse, s egy új és czélszerű, mind a fejedelmekre s mind a népekre nézve igazságos, méltányos államjogot alapítson meg. Metternich befolyása alatt azonban a congressus, felette egyoldalúlag és szertelenül, csak az uralkodók jogait vette szemügyre, csak azokat ügyekezett a legitimitas elvének tulságos alkalmazása által új biztositékokkal körülbástyázni, s ebbeli buzgalmában nemcsak megfeledkezett a népek jogainak s méltányos követeléseinek igazságot szolgáltatni; hanem, ellenkezőleg, a népeket jogtalan, csak engedelmeskedni köteles tömegeknek tekintve, hogy a leigázott forradalom elveinek s eszméinek uralomra jutását örökké lehetetlenné tegye, a népeket egy, a réginél még szigorúbb, kimélletlenebb kényuralom alá törekedett vetni. A fejedelmek, kik a szükség s veszély idején alattvalóikat népszerű, szabad alkotmányok igéretével ügyekeztek vala fellelkesíteni az élethalál harczra, nyilvánosan nem vonták ugyan vissza adott szavokat; sőt a congressus okmányainak egyikében némi határozatlan kifejezésekkel ismételték is az igéretet: de a szükségben tett igéret a szükség s veszély multával többé figyelembe sem vétetett, s az igért alkotmány helyett egy átalános reactio politikája emeltetett fő szabálylyá a népek kormányában.

A szent szövetség azt biztositja.

Ezen fő államelvek állandóságának biztositása végett azután, a három éjszakkeleti hatalom, Ausztria, Orosz- és Poroszország, Sándor czár inditványára, még egy olyatén szerződést is kötött, mely az új európai politikai rendszernek mintegy alapjául szolgálna, s melyet szerzőik, — mivel azt a keresztényi testvériség és igazság elveibe burkolák, «szent szövetségnek» kivántak neveztetni. Az okmány, mely e fejedelmek egymás iránti viszonyait a keresztényi szeretet és testvériség elveire fekteti, melyeknél fogva egymást, mint ugyanazon család tagjai, segélyezni kötelesek, — a fejedelmeket népeik irányában ugy tünteti elő, mint a gondviselés meghatalmazottait, kik az istentől reájok bizott népeket teljes atyai, tehát korlátlan

hatalommal igazgatandják; de e mellett a népek jogairól mélyen hallgat. Mióta a szent szövetség okmánya nyilvánossá lett, a népszabadság pártolóiban súlyos kételyek támadtak a fejedelmektől népeik irányában tett igéretek beváltása felett; a szükség idején adott szóban bízni alig lehetett többé; s a kételyek és aggodalmak hamar meg is valósulának: a reactio, elnyomás, összeszoritás politikája, kivált a karlsbadi összejövetel (1819 augusztus) óta, melynek határozatait aztán a német szövetségi gyülés is elfogadta s megerősitette (sept. 20), átalánossá lett az európai száraz föld államainak kormányában.

A reactionarius politika alkalmazása a birodalomban.

E szabadságellenes politika az osztrák birodalomban nem nyilatkozott mindjárt a béke helyreállta után; sőt, mintha a népek rokonszenvét s a német- és olaszországi közvéleményt is megnyerni kivánta volna politikájának a bécsi kabinet, pár évig még némi szabadelvü nyilatkozatokkal és rendeletekkel is találkozunk annak részéről. Ezen évek mintegy altatóul szolgáltak a különben ugy is feltétlen engedelmességhez s a kormány és egyház gondnokságához szokott, közügyei iránt jobbára nagy közönyösséget tanusitó osztrák népekre nézve. A forduló pontot 1817 tavaszán észleljük, midőn a kormány, megrettenvén ama szabadabb szellemtől, mely Franczia- s Németországban ismét nyilatkozni kezd vala, tanácsosnak tartá, a gyeplőket feszesebbre vonni. Ekkor neveztetett ki rendőri főnökké gróf Szedlniczky, kinek hivatalba lépése óta mind több összeszorító szabályok kezdének közzétételni, vagy a hivatalnokoknak, magok miheztartása végett, utasitásul szivökre köttetni. A birodalom a külföldtől, a külföldi szellem behatásától szigorúbban elzáratott mint valaha, utlevelet a külföldre csak az utazási czél pontos kitüzése s faggató kikérdeztetés után, s még igy is nagy bajjal, lehetett kieszközleni; külföldi egyetemek látogatása, még a tanári vagy papi pályára készülő protestansoknak is, kik közt az ilyféle kül egyetemekben való kiképeztetés régóta bevett szokássá vált, csak kivételképen, befolyásos pártfogások által s igen ritka esetben engedtetett meg. A külföld szellemi termékei, könyvek s

1817. Máj. 19.

folyóiratok a legszigorubb vizsgálat alá vettettek; s a szabadabb szellemüek, ha bár komoly tudománynyal foglalkodának is, kérlelhetetlenül kitiltattak. A bölcseleti s történelmi munkák leginkább érzik vala a censura e tilalmi szigorát. Benn a közoktatás és a sajtó a legféltékenyebb ellenőrködés alá helyeztetett. A kézi könyveket, még a felsőbb tudományokban is, vagy maga a kormány szabta elő, vagy csak szigorú elővizsgálat után engedte meg használtatni. A sajtót, ugy a könyvekre mint az időszaki iratokra nézve, szintoly önkényes mint szigorú censura nyügözé le. S hogy a szabadabb elvek élőszóvali terjesztésének is eleje vétessék: a titkosan kémkedő s vádaskodó rendőrség még szélesebb terjedelemben szerveztetett, a vádaskodás jutalmakkal ösztönöztetett.

E politika Magyarországban is érvényesittetik.

A bécsi rendőrfőnöknek Magyarorszgában, mint tudjuk, semmi törvényes hatósága sem volt; sőt az ország s kormánya függetlenségéről s alkotmányosságáról alkotott s kellő érvényben lévő törvényeink a leghatározottabb kifejezésekben tilták nemcsak az osztrák hatóságok bármi befolyását a magyar közigazgatási ügyekre, hanem azon modor s elvek alkalmazását is, melyek szerint az osztrák örökös tartományok kormányoztatnak. De az osztrák rendőrfőnök mindamellett is nagy befolyást gyakorolt hazánkra; habár azt nem közvetlen is, hanem a magyar kormányszékek által tette foganatba. A királyi hatalomnak rendőri ügyekben a törvények nagy szélességet engednek; s ennél fogva számos esetekben, mikről határozott törvény nem rendelkezett, sőt egyben-másban létező törvény ellenére is, a bécsi középponti főrendőri hivatal által elfogadott elvek s megállapitott szabályok, a magyar kormányszékek közbejöttével, hazánkra is kiterjesztettek. A rendelet a kormányszékekhez a király nevében menvén, ezek kénytelenek valának az előtt meghajólni s azt életbe léptetni. Azon magyar királyi kanczellár, vagy más tanácsos, ki Metternichhel vagy Szedlniczkyvel kikötni mert volna, hivatalát nem sokáig tarthatta meg. De egyébiránt kormányszékeinkre is sokkal inkább átragadt már az osztrák bureaukratiai

szellem, mintsem hogy azok, még midőn világos törvényre támaszkodhattak is, ellenzéket képezni hajlandók voltak volna. Koháry herczeg, magyar királyi kanczellár, nemzetségének, mely benne férfiágon kihalt, a fejedelmi ház iránti példás hűségét, a kormánypolitika feltétlen pártolása által ügyekezett a maga részéről bebizonyítani. Igy lőn aztán, hogy a sajtót, censurát, tanintézeteket stb. illetőleg, ugyanazon vagy hasonló szabályok vétettek nálunk is foganatba, mint a német örökös tartományokban; a titkos rendőrség pedig, a kormányszékek mellőztével, egyenesen a bécsi rendőri főnöktől függött, attól vette a rendeleteket, ahhoz intézte tudósitásait.

Ha ekkoron a megyei hatóságok, melyek minden törvénytelen vagy az alkotmány szellemével ellenkező rendeleteket « tisztelettel félretenni » s azok visszavonásáért a királyhoz feliratokat intézni szoktak volt, nem léteznek vala : kormányszékeink s városi tanácsaink szolgai engedelmessége, főnemességünk nagyobb részének léhasága s a sokféle kellemetlenséget, mellőztetést, hátratételt stb. maga után vonó « compromissiotól » óvakodó félénksége s hazafiutlan erélytelensége mellett, ilyféle önkényes rendeletek s rendőri szabályok által lassanként akár az egész alkotmányt ki lehetett volna forgatni sarkaiból. Országgyülés, mely a megsértett nemzeti jogok s megcsorbitott alkotmányos igazgatás mellett erélyesen felléphetett volna, 1812 óta — mivel akkor a kormányszabályok ellen élénk s kitartó ellenzéket fejtett ki, minden sürgetések daczára sem hívatott egybe. József főherczegnek, ki nádori tiszte szerint az alkotmány sértetlensége s az igazgatás törvényessége felett őrködni köteleztetett, — mivel ezeknek szintugy mint saját tekintélyének védelmében nem is mulasztá el szavát császári bátyja előtt fölemelni, —befolyása az udvarnál mindenféle gyanusitásokkal oly annyira aláásatott, hogy huzamosabb ideig Bécset is kénytelen lőn kerülni. És, ki a nádor után mind törvényes, mind hagyományos tiszti tekintélye szerint leginkább hivatva volt

volna a trón előtt előterjesztéseket tenni, az ország primásának méltósága, mely Károly Ambrus főherczeg halálával még 1809-ben megürült, egy évtizeden keresztül nem töltetett be.

E körülmények közt még egyedül a vármegyék valanák képesek védeni a nemzeti jogokat, az alkotmányos kormányzatot a kényuralmi reactio ellenében; s tették is azt, ki több, ki kevesebb erélylyel s eredménynyel. Ezek, a törvénytelen rendeleteket félretévén s azok visszavonását követelvén, egyszersmind a régóta elmulasztott s a mindennemű hazai hiányok pótlása végett oly annyira szükséges országgyülés egybehivását is szorgalmazzák vala a királynál. Majd azonban, ezen ellenzésök miatt, a vármegyék is magokra vonták a kormány haragját. Nemcsak hogy kérelmeik s előterjesztéseikre vagy semmi választ nem kaptak, vagy visszautasító s engedelmességet parancsoló feddéssel némíttattak el; hanem, ha egyik vagy másik megyében az alkotmány veszedelme által felébresztett hazafiui aggodalom a kényuralom ellen netalán hevesebb kikelésekben tört ki : a titkos kémek s vádaskodók által haladék nélkül értesített bécsi kormány még nagyobb szigort fejtett ki az ilyféle «vakmerőség» ellen. Az ilyetén bátrabb, buzgóbb hazafiak Bécsbe idéztettek, hogy « a feddő királyi szó » által megfélemlítve elnémíttassanak; vagy, midőn a vád számosabbak ellen emeltetett, a megyébe küldetett le királyi biztosság, mely aztán különféle zaklatások, fenyegetések vagy épen erőszakolások és « actiozások » által némitotta el a szabad szót, fojtotta el az ellenzéket s hajtotta végre, ha különben nem sikerült, karhatalommal is, a kormány rendeletét.

Azonban belátta a kormány, hogy ily kivételes eszközökkel hosszan nem lehetend kormányozni a megyéket; hogy az erőszakos összeszoritás ilyféle eseteinek sokasulta csak a szenvedélyeket izgatja fel, daczot szül; mi aztán mind hevesebb összeütközésekre vezethet. Ferencz császár s királynak mindenha az volt főbb törekvései egyike, hogy kor- Kormány-eszközök.

mánya, kényuralmi hajlama daczára is, egy patriarchalis, atyai kormány szinét viselje a világ előtt; természeti jószivüségével is ellenkezett, hosszu, heves viszályokba keveredni népeivel, kiktől szeretetet, bizodalmat, önkénytes fiui engedelmességet igényelt; habár egyébiránt nem örömest teljesítette is kivánataikat. A hatalmaskodást, erőszakos rendszabályokat ő ennél fogva nem igen kedvelte, s ha csak lehetett, a bajnak inkább megelőző szabályokkal vette elejét; szigorú kormányelveit örömest a legszelídebb eszközökkel tette foganatba. A forradalmi szellem kifejlése ellen ő a nagy óvatossággal alkotott, minden felvilágosodás meggátlására irányzott iskolai s köznevelési rendszerben s a sajtó korlátolásában kereste a legbiztosabb óvszert s védelmet. Az osztrák örökös tartományokban az őseitől öröklött kormányrendszert, Metternich és Szedlniczky minisztereinek segedelmével, olyanná tökéletesbítette, mely minden szabad mozgást, a politikai testületeknek, papságnak s nemességnek minden önállóságát, öntevékenységét meggátolta. Ilyesmit óhajt vala ő tenni az önkormányzási jogaikra féltékeny, a törvénytelen felsőbb parancsok iránt engedetlen, makacs, zajos vármegyékkel is, hogy ne legyen kénytelen mindig erőszakkal törni meg ellenzésöket.

A megyékben tett kényuralmi kisérletek.

A kormány e végett mindenek előtt kettőt lát vala szükségesnek : hogy az önállóbb, függetlenebb, hazafiui buzgalmokról s alkotmányos érzelmökről ismeretesb fő s más jobb módu nemesek a megyei gyülésektől elidegeníttessenek; és hogy a megyei igazgatás egy engedelmes, minden rendeletet hódolattal fogadó tiszti kar kezébe játszassék. E czélok elsejét a megyei főnökök által vélte elérhetni a kormány. Főispánokká vagy főispáni helytartókká, a függetlenebb hazafiak mellőztével, oly egyének neveztettek, a kikről eleve is fel lehetett tenni hogy, akár szűkebb vagyonállapotuk akár nagyravágyásuk által indíttatva, a kormány czéljainak valósitására minden körülmények közt segédkezet nyujtandanak. Ezeknek aztán kötelességökké tétetett, megyéjök gyülésein gyakran megjelenniök; ama fő és jobb módu nemeseket pedig, kiktől

ellenzéket várhatnának, holmi izetlenségek, pártfondorlatok által azoktól elidegeníteniök. Hol ez egyedül a főispánok s administratorok által el nem érethetett, csekélyebb okokból is királyi biztosságok küldettek a megyékbe, mindaddig azok nyakán ülendők, mig az ellenzék, a zaklatásokat, fondorlatokat megunva, a gyülések látogatásától el nem szokik. Hol aztán a dolgok ennyire jutottak, a másik czélt is könnyü vala megközelíteni. A megyefőnökök által alispánokká s más főbb tisztviselőkké szinte hasonló, hajlékony egyének tűzettek ki a tisztválasztó gyüléseken, melyekre a főispánok a megnyert kisnemességből is mind többeket kezdének becsődíttetni. A hol pedig ily kedvező választásokat az ellenzék ereje s ébersége remélni nem engedett, a tisztújitás határozatlan időre elhalasztatott; s a tiszti karban támadt hiányokat, minden egyes esetben, a megyefőnök maga, helyettesített egyénekkel töltötte be. Voltak megyék, melyekben tisztújitó szék tiz-tizenöt éven át sem tartatván, a tiszti kar nagyobb része ilyetén, a megyefőnök által « surrogált » egyénekből álla.

E módok által a kormány számos megyékben czélját érte. A főnemesség s a többi rendek míveltebb, ingerlékenyebb tagjai, kik elébb az ellenzék magvát képezték vala, a megyefőnökök izetlenkedései, a királyi biztosok zsarnokoskodásai, a titkos kémek vagy magok a megyei főnökök vádaskodásai által elkedvetlenítve vagy megfélemlítve, a megyei közgyülésekről jobbára elmaradozának. Kikben az említett fondorlatok a hazafiui erélyt s kitartást meg nem törhették, számos megyében csekély számra olvadván, hasztalan küzdenek vala a törvénytelen udvari parancsok ellen, melyeknek a megyefőnökök, a tiszti karral s más kormánypártiakkal egyesülve, rendesen többséget szereztek.

Előre lehetett azonban látni, hogy ez nem sikerülend eként minden megyében. A kormány tehát lassanként magát a megyék szervezetét s ügytárgyalását is megváltoztatni ügyekezett. Hogy a királyi rendeletek olyféle ellenzék nélkül, minő a közgyüléseken minden törvénytelen parancs ellen ki-

1817-ki dec. 23. fejleni szokott, gyorsan végrehajtassanak: 1817 végső napjaiban oly rendeletet bocsátott a megyékhez, miszerint a díjazott táblabirák ezentul, a középponti tisztviselőkkel együtt, állandólag a megye székhelyén lakjanak, s mintegy örökös kisgyülést képezvén, a felső rendeleteket, a nélkül hogy azokat elébb közgyülés elébe terjesztenék, haladék nélkül foganatba vegyék; a közgyülésnek utóbb csak a megtörtént végrehajtást jelentvén be. A kormány kétségkivül arra számított, hogy e néhány táblabiró s tisztviselő, a megyefőnök által könnyen megnyerethetvén, az önkényes, törvénytelen rendeleteknek is foganatot szerzend, s idővel talán még az évnegyedi közgyülések is mellőzhetőkké válnak. Ha a kormány ebben czélt érhet vala, nem sokára lényegesen megváltozott s meggyöngült volna a megyei hatóság. De a megyék idején észrevették a czélzatot, s egypárt kivéve, ilyféle újitás ellen valamennyien óvást tettek, országgyülésre utasitván a megyerendezést.

E szándéka nem sikerülvén, más módhoz nyult a kormány, hogy czélzatait a megyékben keresztülvihesse : a megyéket magok a megyék által ügyekezett legyőzni. A mondottakon kivül, mik által az ellenzéket megsemmisiteni törekedék, még egy más, különben veszélyes, két élü fegyverhez sem kételkedett vala nyúlni. Ügynökei, párthívei által a nemesség alsó, szegényebb s műveletlenebb, tehát könnyen megnyerhető vagy tévutra vezethető osztályát kezdé a gyülésekre beédesgetni, becsőditeni, remélvén, hogy annak szavazatát a maga számára ügynökei által állandóan biztosithatja. Az alnemesség eddigelé, ha elvetődött is a minden harmad évben tartott tisztújitó gyülésekre, befolyása még azokon sem volt eldöntő a megyei értelmiség ellenében; más évnegyedi, vagy a fontosabb és sürgetőbb kormányrendeletek kihirdetése végett egybehívott rendkivüli közgyülésekre azonban, melyeken az értelme, míveltsége körén túleső tárgyak kerültek szőnyegre, egykettő is alig, tömegesen soha sem szokott volt megjelenni. Most azonban, a kormánypártiak által beédesgettetvén, szavazata által, melyet a megyefőnök igénybe vett, részt kezd

vala venni a vitatárgyak elhatározásában. A kormánypárt e módon több megyében urává lőn a helyzetnek. Hasztalan szólalt fel ezen alkotmányveszélyeztető visszaélés ellen a független értelmiségből álló, hazafias ellenzék; hasztalan törekedett a kisnemességtől, mint tudatlansága miatt illetéktelentől, megtagadni az ily vitatkozó gyüléseken a szavazatjogot, melyet az eddigelé a tisztújitásokon kivül nem is gyakorolt vala : a kormány azt egy külön rendelet által biztosította az alnemességnek, melyet állandólag megnyertnek s kénye szerint felhasználhatónak hitt a maga czéljaira. 1819-ki febr. 16.

És egy ideig számos megyében ily szomorú állapotban pang vala az alkotmányosság ügye. Annak mívelt, értelmes védői jobbára vagy kislelkűleg visszavonultak, vagy annyira megfogytak, hogy csaknem minden kérdésben leszavaztattak a kormánypárt által, mely szavazatainak többségét a félrevezetett, tudatlan alnemességben toborzá. A kormány csak oda fordítá fő gondját, hogy a megyefőnökök a tisztikar tekintélyesebb egyéneit s a többi rendek közől a legszájasabbakat hiuságoknál vagy érdeküknél fogva pártjára vonja; mit a tisztviselők helyettesítése s némi igéretek, czímek és tisztségek osztogatása által elérnie nem volt lehetetlen. Ezek aztán, önzésöktől ösztönöztetve, mindent elkövettek, hogy a kisnemességből, a tiszti tekintély, rábeszélések, a kérdések elferdítése s más fondorlatok által, annyi szavazatot nyerjenek, mennyi a többségre megkivántatott. A kormány befolyása eképen egy ideig nőttön nőtt a megyékben, melyek eddigelé az alkotmány fő bástyáit képezték. A befolyással pedig egy nyomon járt a kényuralom és reactio, melynek megszilárditása volt épen czélja ezen eljárásnak. Az elkedvetlenedett, elcsüggedt értelmesebb nemesség apathiába, szenvtelenségbe sülyedt, az annyi kellemetlenséggel, zaklattatással járó hatósági élettől mindinkább visszavonult. A megye gyülésein az elnök s a vele tartó tisztikar lett minden : vitázó, határozó, végrehajtó. A szenvtelenség s részvétlenség több megyében oly nagygyá lőn, hogy még a székvárosban, vagy ahhoz közel lakó ne-

mesek is legfölebb akkor jelentek meg a közgyülésre, midőn a husár szabályozása vagy más hasonló anyagi érdek kerűlt tárgyalás alá. A fiatalság, mely a kormány által czéljai szerint szervezett közoktatási intézetekből míveltség, felvilágosodás nélkül kerűlt ki, nagy részint betyárkodásban, tivornyákban keresett kielégitést pezsgő erejének, mely az általános tespedésbe sülyedt közéletben nem talált elfoglaltatást.

Ha a kormánynak sikerül vala ezen állapotot a megyékben hosszabb ideig fentartani, az alkotmányt komolyabb veszély fenyegette volna, mint bármikor a mult időkben; mert a kormányszékek, melyeknek a törvények sértetlensége fölött őrködniök kellett volna, részint a bennök elterjedt bureaucratikus szellem, részint befolyásosabb tagjaiknak félénksége, önzése, hanyagsága és hazafiatlansága következtében, a kényuralom néma eszközeivé váltak. Annál nagyobb volt pedig a veszély az alkotmányosságra nézve, mivel ellene nyilt megtámadást nem igen intézett a bécsi kormány; sőt udvari rendeleteiben, melyeknek csaknem mindegyike egyegy törvényt sértett, az alkotmányosságnak egyegy erét metszette el, nagy gondja volt arra, hogy a könnyen hivőket biztosságba ringassa, czéljai, szándokai iránt megnyugtassa. Nemcsak soha be nem vallá alkotmányellenes törekvéseit; hanem inkább fennen hirdeté a törvények iránti tiszteletét, s a világos törvénysértéseknél is a mulhatatlan szükség igényeivel, a közjó gyarapitásának szándokával, a monarchia érdékeivel takargatá reactionarius czéljait. És ki merte volna nyilván kimondani, hogy épen e szép szavak alatt rejlik az alkotmány legnagyobb
1820. veszélye? holott maga Ferencz, 1820-ban, midőn az ország fővárosát meglátogatá, az őt üdvezlő küldöttségnek e biztositó választ mondta: « Hazátokat, isten kegyelméből, eddig a legnagyobb viszontagságokban is megmentettem a veszélytől, s rajta leszek, hogy azt ezután se érje baj; mert az én boldogságom az isteni gondviselés által kormányomra bizott hű népeim boldogságában áll. Most ismét veszélyek fenyegetődznek: az egész világ eszelősködik s mellékczélokból ábrándos

alkotmányokat hajház, nem tudva, mit kiván. Szerencsések ti, kiknek őseitektől öröklött alkotmányotok van; melyet hogy szeressetek, akarom, mert én is szeretem azt, és valamint eddig megtartottam, ugy ezentúl is megőrzendem s a maga épségében szállitandom maradékaimra: remélvén, hogy ti sem fogtok engem bármi veszélyben is elhagyni. Ily veszély most még nem forog ugyan fenn; de ha az eset, mi távol legyen, beállana, segedelmetekre számot tartok.» Ily biztositó királyi szó után nem maga a fejedelem ellen látszott volna-e az véteni, ki nyilván állitani meri vala, hogy az alkotmány veszélyben forog? És ez okozhatá, hogy Ferencz felette jó fogadtatásban részesült Budapesten.[1])

[1]) Érdekes, mit e fogadtatásról Dessewffy József gr. ir Kazinczy Ferenczhez oct. 22-kén kelt levelében: «Olvastam a Fejérváry, Pest megyei főnotarius, levelét, melyben Dokus fiskalisnak irta, hogy ők (a Pest megyei küldöttség tagjai) csaknem nyakába s lábaihoz borultak (a császárnak). Vivatot kiáltoztak az audientián.» — Bővebben ir erről egy más, 1821-ki febr. 6-án kelt levelében: «A magyarok viselete Budán az egész nemzetet nevetségessé tette Európa előtt. Azt mondatták a császárral: «totus mundus stultisat etc......» Gr. Teleki Samu, felesége gyöngyeivel paszomántoztatta ki mentéjét. Az egyik b. Prónaynak drap d'orból valának sarui. Mások temérdek portékákat szedtek fel a boltokból, hogy gazdagoknak láttassanak és tisztelkedhessenek. És mind ez azért volt, mert nimbussal akartuk ő felségét Troppauba küldeni; és mivel a csehek hidegen fogadták a fejedelmet, mi melegen akartuk,— és igy az árnyékot elvetni Wrbnára, és magunkra hajtani a kegyességek fényeit és sugárjait. Ő felsége soha sem volt kegyesebb. Gr. Almássy Kristóf azt projectálta: küldenének egy deputatiot a spanyolokhoz, és köszönnénk meg nekik fejedelmünk kegyes igéreteit. Gr. Teleki Lászlónét megcsókolta a királyné, — valamennyi dáma a grófnéhoz tódult, és meg akarta ajkaival érni azt a szent helyet, a hová a fejedelmi csók tapadott.... Ő felségének Budáról lett elutazása után eltiltatott a nyomtatástól Gustermann munkája 3-dik darabja; később pedig két zsidót magyar nemesekké nevezett ki ő felsége. A királyné azt mondta: hogy Prágában 24 óra alatt több kérőleveleket kapott férje, mint két hét alatt Pesten. Csak Vurm, a fejérvári püspök, szólott ugy a mint az igazság, az okosság és a fejedelemhez való bizodalom és hűség megkivánja; azt mondta t. i.: «remélik a magyarok, hogy nem fogja őket ezután ő felsége pátensek által igazgattatni. Sok magyarok azt mondják: hogy közelebbi viseletek által Budán mostani constitutiojokat sok századokra meg-

A spanyol, portugal és nápolyi forradalom. Egyébiránt, midőn Ferencz e szavakat intézé a magyar nemzethez, a kormány egy ideig óvakodék is szemet szuróbb rendeletekkel maga ellen ingerelni a közvéleményt. A reactio által örökre elnyomottnak vélt forradalom erkölcsi láza Európa több vidékein már ismét elhatalmazott vala a kedélyeken. A német népek, bár ugyan csak békés uton, de mind komolyabban követelék fejedelmeiktől a harczok idején megigért s a bécsi congressuson is biztosított alkotmányt. Komolyabb volt az ügy Spanyolországban, hol a sereg a cadixi cortesek által még 1812-ben alkotott demokratiai alkotmányt kikiáltotta, s a sereghez csatlakozott nemzet a királylyal is elfogadtatta. A forradalom rövid idő mulva Portugalba is áthatott s győzedelmeskedett. Mi azonban a bécsi kormányt még közelebbről érdeklé s inkább aggasztá : Spanyolország példája Olaszországot is maga után ragadta. A mozgalom itt a carbonarik társulatából eredt, mely még a franczia háboru alatt keletkezett s Olaszország egyesitését tűzte ki törekvései czéljává. A carbonarik által felizgatott nép Nápolyban a spanyol alkotmány elfogadását mind hangosabban követelte s végre ki is daczolta IV. Ferdinánd királytól. Sicilia ugyanazon alkotmányt kiáltotta ki, s magát ezenfelül Nápolytól is függetlennek nyilatkoztatta.

A bécsi udvart nagy aggodalom szállotta meg, nehogy a forradalmi szellem az osztrák uralmat gyűlölő lombard-velenczei királyságra is kiterjedjen. Metternich herczeg nagy
1820. erélylyel ragadta meg az ellenforradalom gyeplőit Olaszor-
October. szágban. A nagy hatalmakat réabirta, hogy elébb Troppau-
1821. Január. ban, majd Laibachban congressusba gyűljenek, s Ausztriát fegyveres beavatkozásra hatalmazzák fel az appennini félszigeten. Ennek következtében Frimont; osztrák tábornok ötven
1821. ezernyi cs. kir. hadsereg élén, márczius első napjaiban már

erősítették. Ezeknek pápaszemre lenne szükségök..... A magyarok viselete Budán káros és hazug hizelkedés volt ; — mert megelégedést színlelt, és megcsalta a jószivű , de nem messzelátó, jámbor fejedelmet. » Kazinczy és Dessewffy levelezése III, 73 és 87.

a nápolyi határszélen álla, s a felkeltek szervezetlen seregeit szétrobbantván, a forradalmat pár hét alatt mind Nápolyban, mind Siciliában könnyü szerrel elfojtotta.

A piemonti forradalom.

De még hirét sem vehette a bécsi udvar ezen, minden várakozást felülmuló, gyors sükernek, midőn ama rémhir érkezett hozzá, hogy a hadsereg Piemontban is fellázadt és szinte a spanyol alkotmányt kiáltotta ki; minek következtében Viktor Emánuel király a tronról testvére, Károly Felix javára lemondott. A nápolyi események hire azonban ezen újabb forradalom élét is hamar megtompitá; a bécsi kormány erélyének pedig újabb ösztönt adott, beavatkozása által itt is urává lenni a mozgalomnak. Bubna tábornok egy hadtesttel haladék nélkül átkelt a Ticinon, s a király hűségében állhatatos piemonti hadcsapatokkal egyesűlvén, a néptől egyátaljában nem támogatott fölkelteket Novaránál megverte; minek következtében a székvárosába visszatért király a békét minden további nehézség nélkül helyreállitotta.

April végén már ismét mindenütt csend uralkodott az appennini félszigeten, s csak a lázadók büntetésében működő törvényszékek, a bűnösök s gyanusak üldözése s elfogatása, súlyos fogságra, számüzetésre stb. elitélése s egy irtózatos reactio uralma emlékeztetett még, a siri csendben, a gyorsan lefolyt forradalomra. 1821.

A forradalmak után a reactio növekedik.

A bécsi kabinet, melynek ezen eredmény főleg tulajdonitandó vala, büszkén ülte meg diadalát; s vele együtt diadalt ült a reactionarius politika is, nemcsak Piemontban és Nápolyban, s nem is csak a Lombard-velenczei királyságban, hanem a monarchia egyéb részeiben is. Olaszország lecsilapodtával a forradalmi láz még nem szűnt meg mindenütt Európában. Spanyolországban és Portugalban, daczára a veronai congressusnak, melyet a nagy hatalmak főleg annak elnyomása végett tartottak a következő évben, a forradalom még sokáig nem engedé teljesen megszűnni az absolut kormányok aggodalmait. Az oláh- és görögországi felkelések is, melyeknek elseje ugyan hamar elfojtatott, másodika azonban egy, számos 1822. October.

éveken át folytatott vérengző háboru után végre is a felszabadult görög nemzetiségnek vívta ki a diadalt, — a népszabadság eszméinek folyton nyujtának vala táplálatot; de egyszersmind a bécsi kormányt is folyton ösztönzék, még nagyobb buzgalmat és szigort fejtenie ki ellenforradalmi törekvéseiben. Nem csoda ennél fogva, hogy a szellemi közlekedésnek a külfölddel ezután még nagyobb akadályok vettettek ellenébe, a monarchia elzárása még teljesebbé tétetett; hogy a régibb censurai szabályok még szigorúbbakkal váltattak fel; hogy a tanintézetek s közoktatás felügyelésében, nehogy általok veszélyes felvilágosodás terjesztessék, a gond megkettőztetett; hogy a titkos kémkedés a tökély magas fokára fejtetett.

Azonban lehetetlen volt a kormánynak be nem látnia, hogy e negativ, politialis szabályok, ha képesek is talán egy időre elnyomni a népek szabadságvágyait, csöndet, nyugalmat eszközleni; de egymagokra szintugy nem fogják teljesen megakaszthatni s meggátolhatni a szabadabb szellem kifejlését, mint a legszigorúbb fegyelem nem fojthatja el, nem irthatja ki, legfölebb csak késleltetheti az ifjuság ösztöneinek nyilatkozatát; lehetetlen volt be nem látnia, hogy valamint az ifjuságot csak erős, józan elvek, s egy, fejlő erejének kitüzött magasabb, nemesebb czél képes megóvni a kicsapongásoktól s hasznos irányt adni pezsgő erejének: ugy a népeket is csak positiv erkölcsi irányok s az anyagi téren felfokozott munkásság foglalhatják el annyira, hogy politikai zavargásoktól tartózkodjék s a kormány kényuralmát is csöndesen tűrje.

E nézetekből indult ki a bécsi kormány, midőn elhatározta magát, hogy emlitett összeszorító politikai rendszerének fentartása mellett, egy részről az anyagi érdekeket, ipart, kereskedelmet, más részről a vallásosságot is lehetőleg fejleszsze, élénkitse a monarchiában.

Az anyagi érdekek.

Az anyagi érdekek gyarapitását különben is nagy mértékben igénylik vala a birodalom financzialis viszonyai. Az 1811 után ismét nagy zavarba sülyedt pénzügyet a becsevesztett papir-pénznek újabb értékleszállitása, a bécsi bank megala-

pitása s más financzialis működések által némileg jobb állapotba kezdé ugyan helyezni a kormány; minthogy azonban kiadásaiban szigorúbb takarékosságot megalapítani sem hajlandó nem volt, sem az elfogadott politialis, állandólag nagy haderőre támaszkodni kénytelen kormányrendszer nem engedett: mellőzhetlen szükségét erezé újabb jövedelmi források megnyitásának. Egyelőre egy elég könnyelmű kölcsönrendszer által ügyekezett fedezni budgetje rendes évi hiányait; e mellett azonban, mi csak pillanatnyi segélyt nyujta, mulhatatlannak látá, rendes jövedelmeit is mind a közvetett, kivált a vámokból eredő bevételeinek, mind az egyenes adónak emelkedése által lehetőleg szaporítani, s e végett népeinek adóképességét is gyarapítani. Egyébiránt is Metternich a szellemi és politikai élet hiányáért örömest nyujtott volna kárpótlást a népnek anyagi jóllétében; miért szerette volt is emlegetni, hogy a kormány szabályul tűzte ki magának, a nép ebbeli kivánatait minden módon teljesíteni, s a közjóllétet, az ipar s kereskedelem akadályainak mellőzése által elősegíteni.

S e téren nem is hiányzott volna az alkalom a működésre oly országban, hol a különben számos, szép folyamok, jobbára magokra hagyatva, a közlekedés akadálytalan eszközeivé idomítva még kevéssé valának; hol a jó szárazföldi utakban is igen nagy volt a hiány; hol gazdászati, ipar- s reáliskolák nem léte miatt, a nép mindennapi foglalkodásaiban sem vala képes magának kellő szakképzettséget szerezni, s csak hagyományos ősi módon mívelte földjeit, űzte kézműiparát. A béke kezdetével beállott rendkivül szűk termésű évek, melyek, kivált a magyar korona területén, a közlekedési eszközök nagy hiányossága miatt, több vidéken az éhhalál inségét hozták a népre, komolyan figyelmeztették is a kormányt, mennyire múlhatatlan feladatának tekintse a közlekedés könnyitését s javitását, eszközeinek szaporitását. És, nem tagadhatni, tett is az egynémit e tekintetben. A folyamszabályozások, mocsárkiszáritások, utépitések, melyek ezen évek alatt, bár koránt sem a hiány és szükség arányában, megkezdettek, egyátaljában

buzditásban, sőt némi kedvezésekben is részesültek a kormány jóakaratából. Módosíttattak némileg ama súlyos vámszabályok is, melyek épen legjelentékenyebb termesztményeinket annyira terhelték vala, hogy azokat számos éveken keresztül egyátaljában nem lehetett haszonnal kivinni a külföldre; minél fogva azok egyedül a belpiaczokra szorítva, az osztrák gyárosok s más iparosok egyedárusága alá jutottak. Például, gyapjunk, dohányunk s több más kiviteli czikkeink vámja, mely elébb majdnem az egyenes tilalommal ért fel, annyira leszállíttatott, hogy azokkal ismét lábra kezde kapni külkereskedésünk.

Azonban, csak is ennyire szorítkozék mind az, mit ezen évek alatt, midőn a külföld általában mindenütt megvetette a maga anyagi érdekei virágzatának alapjait, nálunk a kormány felmutathatott anyagi jóllétünk gyarapítása gyanánt. Mind az, mi iparunkat, kereskedelmünket, kivált a mult század közepe óta lenyűgözte, s az ország természeti gazdagságával oly ellentétes tespedésre kárhoztatta, — különösen : a kereskedelmi szabadság felette nagy korlátozása; az osztrák védvámrendszer, mely a külföldi gyártmányokat általában 60 százalékkal terhelve, a birodalomból, mondhatni, teljesen kiszorította; s mit e védvámok eredményeztek, a külföld visszatorlásai, melyek csak a magyar termesztményeket sujtották; továbbá ama gyarmati közbenső vámrendszer, mi az osztrák tartományok javára hazánkban minden ipart elölt s a mezei gazdászat kifejlését is meggátolta, stb. — mind ez, miknek megváltoztatása s javitása egyedül a kormány akaratától függ vala, szintugy fenmaradt és szándékosan fentartatott ezen évek alatt is, mint anyagi haladásunk azon egyéb akadályai, melyek a hűbéri viszonyokból és más, csak a törvényhozás utján elmozdítható, akadályokból s pótolható hiányokból származának.

És, bár mily örömest emlegeté is különben a kormány a maga jó szándokait az anyagi jóllét kifejtésében, azt a legjobb akarattal sem tehette volna az uralomra emelt poli-

tikai kormányrendszer mellett. Az iparnak s kereskedelemnek a szabadság és szellemi kifejlés fő éltető eleme; ezeket pedig ama helyben maradó, minden gyökeres újitástól rettegő, a külfölddeli szellemi közlekedéstől elzáró, benn minden szellemi emelkedést elnyomó, politialis kormányrendszer teljesen számüzte a monarchia határaiból. És ha e rendszer az osztrák tartományokban is gátolta a haladást, — melyek még is a kormány különös kedvezéseiben részesültek, például, néhány reáliskolát, egy politechnikumot, számos jó utat stb. nyertek: mennyivel inkább nehezedett e rendszer hazánkra, mely nemcsak hogy semmi olyféle kedvezésekben nem részesíttetett, mint ama tartományok; hanem ama mesterséges gyarmati rendszer által egyenesen fel is áldoztatott amazok jólétének! Kétséget nem szenved hogy, ha semmi más akadálya nem létezett volna is anyagi érdekeink életvidorabb kifejlésének, az maga elég vala meggátolni minden jelentékenyebb gyarapodást, hogy a kormány a szellemi életet nyűgbe verte, az értelmi kifejlődést a külföldtőli élzárás, a szigorú censura, s a közoktatás szánandó gyarlósága által megakadályozta; mert ezek következtében szakképzettséget a gazda, iparos, kereskedő a legjobb akarattal sem volt képes magának szerezni üzletében.

Ha az anyagi jóllét ápolása már csak azért is érdekében állott a kormánynak, hogy abban a szellemi s politikai élet hiányáért némi kárpótlást nyujtson népeinek, s ezek adózási képességét financziáinak rendezése végett növelhesse : a vallásosság élesztését, ápolását maga politikai rendszerének sükeres keresztülvitele, a népek engedelmességének s megnyugvásának kieszközlése is mulaszthatatlan feladatává tette. Azon meggyőződésben, hogy a nyugtalan újitási szellem a mindinkább terjedő vallásos közönyösségben, egy jámbor, önmegtagadó vallásosság hiányában is találja táplálatát, nem is mulasztá el a kormány egyéb igazgatási törekvései közt a vallásos érzék fejlesztésére is kiterjeszteni gondjait. A szükkeblű, aggodalmas politikai rendszer mindazáltal e téren Egyházi ügyek.

is meghiusított minden eredményt. Az embert miként minden másban, ugy vallásos érzelmeiben is csak egy alapos, egyetemes kiképeztetés emelhetvén magasabb fokra: e tekintetben mindenek előtt egy czélszerű nevelési s közoktatási rendszer életbe léptetése lett volna szükséges a süker biztositására. A kormány azonban merő félelemből, nehogy e módon talán a felvilágosodás, a népszabadsági eszmék is táplálatot nyerjenek, a köznevelés rendszerét és szellemét nem akarta megváltoztatni; minek következtében a belső vallásosság élesztésének, a kegyes érzelmek ápolásának eszközeit elhanyagolván, sőt számos esetben egyenesen meg is gátolván, csak a vallásosság külső nyilatkozatait, az isteni szolgálatot ügyekezett gyarapítani; csak az ünnepek megtartását, az egyházi szertartásokbani részvétet sürgette. Csoda-e aztán ha a tudatlanságra épített, merő gépies gyakorlatokból álló vallásosság, mely a kedélyeket meg nem termékenyítette, sem tartós, sem áldásos nem lehetett? Minden jó és czélszerű, mi e téren nálunk történt, csak abból áll vala, hogy a papság egy részének teljesebb kiképeztetése végett, Pesten, az egyetem mellett, egy középponti seminarium alapíttatott, melybe minden püspöki megyéből egy pár növendéket kellett küldeni a theologiai folyam hallgatására. De egyéb köznevelési intézetekben, iskolákban semmi lépés sem tétetett a vallástan emelésére. A fonák közoktatási rendszer s a tanárok szabadságának aggodalmas korlátozása mellett, a legjobb szándoku s buzgalmu tanárok sem hathattak sükeresen növendékeikre.

Mi az egyházi viszonyokat illeti, ugy látszik, nem hiányzott ugyan a kormányban annak érzete, hogy itt is átható reformokra lenne szükség; de szabadabb mozgást, mit, hogy czélszerűleg hathasson, mulhatatlanul igényel vala, az egyháznak sem engedett. Sőt, politikai rendszerének érdekében, még az állam szolgájává is alacsonyítá az egyházat, midőn a papságot, a lelkipásztorokat hivatásukkal merőben ellenkező olyféle szolgálatokra kötelezte, melyek őket híveikkel

nem ritkán összeütközésbe hozták, hatásukat megbénították. — Ama viszályok következtében, melyekbe az udvar a pápával részint a lombard-velenczei püspökségek kegyuri kinevezése miatt, részint némi más politikai okokból bonyolódva létezett, számos magyar püspökség is sokáig, maga a primási szék majdnem tizenkét évig betöltetlenül hagyatott; miből aztán többféle hátrány, zavar, rendetlenség, viszály s a fegyelem meglazulása származott az egyházi életben. A forradalmi veszély az appennini félszigeten, 1820-ban Ferencz császár és a pápa közt végre helyreállította a barátságos viszonyokat; minek következtében a magyar egyház is ellát-tatott főpásztorokkal. Esztergami érsekké s primássá Ferencz még azon évben Rudnay Sándort, előbb a magyar királyi kanczellariánál udvari tanácsost, majd erdélyi püspököt nevezte ki, ki magát a lefolyt inséges évek alatt jótékonysága által tüntette volt ki.

Az új primás nagy tevékenységet kezd vala kifejteni magas állásában. Egyebek közt káptalanát Nagyszombatból, hova az még a török uralom idejében menekült vala, Esztergomba helyezte vissza. Majd 1822-ben egy országos zsinatban gyüjté össze a magyar korona területének püspökeit s más főpapjait, hogy velök kivált az egyházi fegyelem helyreállitásáról s a lelkipásztorkodás gyarapitásáról tanácskozzék. A kormány, féltékenységében még ezen, a szabadelvűségről épen nem gyanus gyülekezetbe is elküldeni kivánta a maga biztosát; mit, mint a főpapi kar irányában eddigelé példátlan bizalmatlanság jelét, csak nagy bajjal sikerült mellőzni a primásnak. Megjelent a zsinatra tizenegy megyés, nyolcz czímzetes püspök, huszonöt nagyprépost s más káptalani követ, a benczék és czisztercziek hat apátja, a premontreiek két prépostja, a pesti egyetem theologiai karának tanárai, a pesti és Pázmánféle papnövelde igazgatói, a kassai, nagyváradi, győri és zágrábi iskolai kerületek főigazgatói, s tizenöt szerzetes főnök. A primás már eleve öt pontot tűzött vala ki az atyák tanácskozmányai tárgyául, nevezetesen : a meggyöngült val-

lásosság, meglazult erkölcsiség, s különösen a papok, szerzetesek s tanuló ifjuság fegyelmének helyreállitását; a theologiai tanulmányok s tanmódszer egyenlősitését az egyetemnél s a püspöki papnöveldékben; az egyetembeli theologiai tanárok közt támadt viszályok kiegyenlitését; a szerzetes rendek szabályainak a magyar egyházi szerkezethez való idomitását; s végre a biblia magyar forditásának átnézését s újabb kiadását. A kormány ezekhez még három pontot kapcsolt a maga részéről, melyek szerint kivánta vala: hogy találjon a zsinat módot olyatén pénzalap alkotására, melyből a bécsi Augustineumban tiz magyar pap bővebb kiképeztetést nyerjen; intézkednék az eltörült szerzeteknél tett mise-alapitványokról; s végre a szent székek szervezetében is tegyen némi reformokat. September 8-ka óta öt hétig tanácskoztak e tárgyak felett a zsinat tagjai; fáradozásaik azonban nem eredményezték a czélzott sikert; mert a kormány a végzéseket s munkálatokat, melyeket a zsinat végével magához küldetni kivánt, — azért-e, mivel a papság a királyi biztost kebelében elfogadni vonakodott, vagy mivel a zsinat némely határozatait a maga politikai rendszerével megegyeztetni nem tudta?— soha sem erősitette meg; minél fogva azok nem is vétethettek foganatba.

Metternich hiú mentségei.

És miként ezen egyházi reformkisérletekkel történt, aként gátolt, mellőzött, s tett lehetetlenné a bécsi kabinet minden javitást, minden haladást ezen évek alatt a nemzeti életben. Egy levelében, melyre alább még visszatérendünk, pár évtizeddel utóbb Metternich egyebek közt a következőket irá vala József főherczeg nádorhoz: « Az átalános béke helyreállta után fellehetett volna használni a körülményeket Magyarország kifejlesztéséré. De, az én jó szándékból eredt, hanem sükeretlen előterjesztéseim ellenére, azok nem használtattak fel. A hiba nem az uralkodótól, hanem oly férfiak hiányából származott, kik a szükségnek megfelelni képesek voltak volna. Két elem áll vala harczban egymással: a magyar alkotmányos elem, s az absolut német elem. Egyik rész nem fogott

fel, nem akart semmit, mi az elavult alkotmány gépezetébe nem illett; a másik rész alkotmányellenes eszmékkel vala megtelve... »

Mire vonatkoztak légyen Metternich állitólagos jó szándokai, nem mondhatjuk meg. A mentséget mindazáltal, melyet az említett, mind komolyabbá váló korban, midőn a föld már ingadozni kezd vala lábai alatt, a maga mentségére felhozott, nem kételkedünk hiúnak, alaptalannak állítani. Abban ugyan valót mondott, hogy a magyar alkotmányos elem s az alkotmányellenes, absolut eszmékkel s elvekkel megtelt német elem folytonosan harczban áll vala egymással; de vajjon ezen alkotmányellenes, kényuralmi elemnek nem ő maga volt-e fő rugonya, irányadója? Nem ő általa emeltetett-e leginkább uralomra azon kényuralmi, reactionarius kormánypolitika, mely minden szellemi mozgalmat, haladást elfojtott, meggátolt, s a nemzeti életet, miként Ausztriában, ugy nálunk is, egy mind merevebbé váló, gépies bureaukratiai igazgatás nyűgébe szorítani törekedett? Magyarország kormányügyeiben ő nem vett ugyan részt közvetlenül; hogy mindazáltal ama reactionarius politika nálunk is foganatba vétetett, Ferencz császár mellett leginkább az ő műve volt : a fontosabb rendeletek, az irányadó elvek, a középponti kormányszékek eljárásának szelleme, — mind ez a császári kabinetben határoztatott el, hol az övé volt a legnyomatékosabb szó; hol nála nélkül s tudtán kivül semmi fontosabb dolog sem végeztetett.

Mi ama mentséget illeti, hogy a magyar alkotmányos párt mozdulni nem akart : sok bűn terheli, kétséget nem szenved, a magyar nemességet is a nemzeti hátramaradás miatt; de a hibát nem a bécsi kormány iránti viszonyaiban, legalább nem abban követte el, hogy az absolut eszmékkel megtelt német elem ellen állhatatosan védte alkotmányát; melyet ha elveszt, még kíméletlenebbül nyakára ülteti az alkotmányellenes kényuralmat. Bűne, hibája abban állott, hogy elavult kiváltságaihoz a többi néposztályok irányában ko-

nokul ragaszkodva, a jogegyenlőséget s ebből folyó intézményeket annak idejében nem alapitotta meg. De ezen hiba nem a kérdésben forgó korszaké, melyben a nemesség a mult század vége óta szünet nélkül, de mindig sikeretlenül sürgette kormányánál a reformmunkálatok fölvételét; utóbb pedig tizenhárom éven át országgyülést nem tarthatván, alkalmat sem nyert megjavítani elavult állapotait. Szintoly hiú mentegetődzés, legalább e korszakra nézve, a képes, alkalmas férfiak hiánya a nemzeti átalakulás vezetésére. Országgyülés e korszak alatt, minden sürgetések daczára sem tartatván, vajjon hol tünhettek ki s tehettek volna kisérleteket azok, kik magokban erőt, ügyességet éreztek a pangó államgépezetet haladásnak indítani? És miután a sajtó is annyira le volt nyűgözve, hogy politikáról, reformokról nyilvánosan szólani sem engedtetett, hol és mi módon léphettek volna fel az alkalmas férfiak? Magán személynek engedett-e valaha bármi csekély befolyást a kényuralmára oly féltékeny bécsi kabinet, — kivált ha az alkotmányellenes elvekkel megtelt német elemet akarta korlátolni? Vagy a főbb kormányhivatalnokok, kanczellár, országbiró stb. kisérlették volna meg, az elavult alkotmányhoz ragaszkodó magyar s az alkotmányellenes német elem közvetitése által, a közönséges haladásnak lendületet adni? De hiszen e főtisztségekre szinte a német elemből álló kabinet nevezett ki s csak is oly férfiakat, kikről eleve is meg vala győződve, hogy a maga elveivel, nézeteivel egyetértenek s a kényuralom készséges szolgáivá lenni hajlandók. Ha pedig e főhivatalnokok közt találtatott valaha oly egyéniség, ki a kabinet alkotmányellenes elveinek nem hódolt; hanem azokat a magyar alkotmányos elemmel közvetíteni kivánta: vajjon nem mozdíttatott-e el azonnal hivatalából, miként Ferencz uralkodásának elején Zichyvel, Ürményivel, Hallerrel történt? Bizonyára, azon férfiu, ki az egymással harczban lévő magyar és német elemet közvetíteni, azokat egymással némileg kiegyenlíteni, s Magyarország kifejlésének lendületet adni képes volt volna, a létező körül-

mények közt nem lehetett más, mint maga Ferencz király, vagy főminisztere, Metternich herczeg; kiknek főtörekvésök azonban, fájdalom, oly annyira a kényuralom erősbitésére s egy összeszorító, minden szellemi mozgalmat elfojtó reactionarius kormányzat meggyökereztetésére czélozott, hogy magok körül minden más erő hatását lehetetlenné tették. Rajtok kivül az egyetlen József főherczeg nádor volt még személyes és tiszti viszonyainál fogva oly helyzetben, hogy ama szerepet játszhassa. És e nehéz feladat elvállalásától ő nem is volt idegen; sőt, helyesebben mondva, ez volt ambitiojának czélja, nyilvános életének fő törekvése. De, ámbár benne e nagy s nehéz műre a tehetség sem hiányzott; s más részről, mi a sükert eleve is biztosíthatta volna, a nemzet bizodalmával is dicsekedhetett : buzgó törekvései még is, mint alább elégszer látandjuk, nem szenvedtek-e majdnem minden kisérletnél hajótörést Ferencz király és Metternich kényuralmi elvein, reactionarius irányán?

Ezen elvek s irányok még soha sem voltak szűkkeblűebbek s minden szabadabb mozgalmat s öntevékenységet, — mi nélkül pedig haladásra gondolni sem lehet, gátlóbbak, mint a század harmadik tizedének elején, midőn a bécsi kabinet, megfeszitett törekvései következtében, Németországban a szabadabb szellemet, Nápolyban, Siciliában, Piemontban a forradalmat elfojtotta. Az elzárás, a censura, a szellemi butitás, a titkos kémkedés kormányrendszere oly súlyosan nehezedett a nemzetre, hogy mindenfelé a legszomorúbb erkölcsi és anyagi pangás hatalmazott el a nemzeti életen. A nemzet nagyobb része, állapotának szánandóságát tudatlanságában alig érezve, — s mivel termesztményekben bővelkedvén, phisikai szükséget nem szenvedett; a finomabb szellemi s erkölcsi élveket pedig, a kormány gondoskodása következtében, nem ismerte, — minden élénkebb vágy nélkül a jobb és szebb élet után, mintegy tompa aléltságban élte le napjait. Nemesebb ösztöneinek, melyek kebelében, félig öntudatlan állapotban szunnyadoznak vala, — minthogy a

A nemzeti hangulat.

jelen kopár és borus volt, a kétes jövő pedig semmi szebb kilátással, semmi alapos reménynyel nem kecsegtetett, a mult kor emlékeiben keresett kielégitést. Ezeknek lapjai, ha több örömről s boldogságról nem is, de, a súlyosabb szenvedések mellett, kétségtelenül nagyobb dicsőségről, tevékenyebb erőről, magasztosabb nemzeti életről tesznek tanuságot. Az idők távolsága a jelen korénál súlyosabb szenvedések emlékezetét eltörülte, legalább megszelidítette; a nemzeti erő, nagyság és dicsőség képeit ellenben ragyogóbb fényben tüntette elő a mindenfelől csak tespedést, sorvadást mutató jelenben.

De, természetes, ezen keserédes, többé-kevesbbé költői merengés a multakon, nem elégített ki minden kedélyt. A könnyelmüebbek, felszínesebbek, kik az életet ugy veszik, a mint kinálkozik, anyagi élvekbe merülve, feledték a nemzeti élet tespedését. A gazdag főnemesek, jobbára még inkább Bécs felé fordulának, annak mulatságaiban, a császári udvar fényében, a székváros zajában, élveiben, szórakozásaiban kerestek magoknak kielégitést; minek aztán még ártalmasabb visszahatása lett a nemzeti állapotokra: fő nemeseink nagy része, mely állandólag Bécsben lakott vala, e czéltalan, minden komolyabb foglalkodástól üres, élvmámoros életben még könnyelmüebbé lett, nyelvre s érzelemre egyaránt még inkább elnémetesedett; sokan közőlök vagyoni tekintetben is elsülyedtek.

Voltak mindazáltal többen, kik élénkebb nemzeti érzettől áthatva, forróbb hazaszeretettől lelkesítve, nemzetöket, hazájokat, s a mult kor szenvedéseinek emlékei miatt még inkább, függetlennek, szabadnak, a míveltség és jóllét pályáján előhaladottnak, virágzónak óhajták vala látni; s kik most a nemzeti élet minden ágazatában elterjedt pangást, sülyedést szemlélve, melyből a szabadulásra ösvényt sehol sem látának, már nemzetök vég elsorvadását, fajuk dicstelen elenyésztét siratták. Bár szép, de hiú álom gyanánt tünt fel előttök, egy jobb politikai jövő reménye. Még a bátrabb, tevékenyebb szel-

lemüek is meggyőzhetleneknek tarták már az akadályokat, melyeken keresztül kellett volna törniök, hogy szebb jövőre vergődhessenek. Sehol sem mutatkozott oly egyéniség, ki nagy eszméket, nagy szenvedélyeket, nagy bátorságot képviselt volna; minden a legszomorúbb állapotban pangott. A szenvtelenek csak kiváltságaik megőrzéséig terjesztték gondjaikat; a jobbak kétségbeestek. A több és súlyosabb küzdelmeket kiállott vénebbek sorában, kik szemtanúi valának az 1790-ben oly nagy reményekre jogosított nemzeti ébredésnek; szemtanúi azon szomorú változásnak is, mely szerint a nemes tűz, mely akkoron fellobogott, a kormány által részint erőszakkal, részint egyéb kormányeszközeinek lassu hatása alatt mindinkább elenyészett, s minden ismét az 1780-ki év előtti tespedésnek indult, — e vénebbek sorában nem vala ritkaság, találni oly nemesebb kedélyeket, kik mély gyászba merűlve, vigasztalhatlanul epednek vala nemzetök lassu enyészete miatt. Igy mutatja fel, egyebek közt, összes történelmünk legkitünőbb hőseinek egyike, új korunk Mózese, gróf Széchenyi István, a maga atyját Ferenczet, a nemzeti muzeum hazafias lelkü alapítóját, ki, miután magas hivatalaiból elébb az udvarnak a titkos vádaskodások által felszított gyanúja miatt, utóbb kedvetlenségből kétszer is kilépett, élete végső éveit nemzetének sülyedése s reménytelen jövője miatt siránkozva tölti vala visszavonultságában. « Oh mily sokszor látám, — mond a jeles apának nagy fia, — mily sokszor látám, még mint gyönge fiu, szegény atyámat búba merűlve! S már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni reá, mint családi vagy házéleti bajok keserűségeinek. Mert Epiktetosz elveivel megbarátkozott keresztyén férfiu, mint ő vala, ilyféle gyötrelmeket mosolylyal tűrt. Akkor nem birtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehettek azok! Később tudám, s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról napra mélyebbre sülyedése, és azon remény nélküli nézet, miszerint nem sokára és elkerülhetetlenül fogna éle-

tünk végórája ütni, okozá oly sokszori keserű epedéseit.... Nem tulajdonított a mindinkább lankadó testnek elég erőt és életet, halálos álmaiból kibontakoznia. S annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint «magyar,» reménytelen szállott sirjába!» Ily epedő gyötrelmek, ily bánatos előérzelmek, kétségkivül, sok más jó hazafinak is keserítik vala lelkét, és a jeles Széchenyi Ferencz nem egyedül szállott le a nemzeti feltámadás reménye nélkül sirjába. [1])

És pedig már piroslanak vala láthatárunkon a nemzeti feltámadás hajnalának első sugárai! Ezen csoportokon kivül, melyeknek egyike a multak emlékein merengve keserédesen, másika az anyagi élvekbe merülve könnyelműen, feledé a jelent, harmadika a nemzet jövőjén kétségbeesve szállott le sírjába, — e tömbeken kivül létezett még a hazafiaknak egy kicsiny koszorúja, melynek jobbára ifjabb, annyi csalódásokon, mint amaz utólsók, még át nem esett, vagy a csalódásokkal is daczoló lelkes tagjai még nem estek kétségbe a nemzet jövendője felett. Sőt, mennél fenyegetőbb volt a veszély, annál ernyedetlenebb buzgalommal munkálnak vala annak elháritásán, a nemzetiség és szabadság megmentésén. Ezen kis csoport, a közönséges elcsüggedésnek közepette, a látszólag mindenféleképp tespedő és sorvadó korban fejtette ki a nemzeti megifjodás és emelkedés egy új, hatalmas tényezőjét, a nemzeti nyelvet s irodalmat.

Bár a kormány a nemzetiséget nem támadta is meg egye-

[1]) Dessewffy József gr. 1820-ki aug. 25-én igy ir egyebek közt Kazinczy Ferenczhez: «Ha meggondolja az ember, mennyi metallum ásatott ki csak I. Leopold idejétől fogva a magyar föld gyomrából, és be kevés forog abból a magyar ember markában: meg kell döbbenni mind szerencsétlenségünkön, mind gyávaságunkon. Mind az ég, mind a föld mindent elkövetett érettünk; valamint azok, a kik minket századok óta igazgatnak, mindent elkövetnek ellenünk. Sokszor gondolkodom ezen méltatlanságok végéről és csak a történetek sorában, nem pedig nemzetem lelkében találok reménységet. Nem tudom min csodálkozzam jobban : azon-e, hogy sanyargatóink nem unták el még a sanyargatást, vagy pedig örökös elaljasodásunkon.» Kazinczy és Dessewffy levelezése III, 65.

nesen: a veszély azt még komolyabban fenyegette, mint az alkotmányos szabadságot. Az európai szellem iranyát tekintve, az élesebb szemek előreláthaták, hogy a hazában uralkodó politikai tespedés csak addig tartand, mig vagy kivülről nem jő valamely újabb, nagyobbszerű rázkodás; vagy benn a kormány nem mér valamely élesebb csapást a most ugyan csüggedtnek látszó, de alkotmányos szabadságára, kiváltságaira még mindig féltékeny nemességre, s nem ébreszti azt lomha tespedtségéből visszahatásra. De az elnémetesedett főnemességet a nemzetiség veszedelme, lassu enyészete sem volt képes felébreszteni buzgóbb hazafiuságra. Sokan közőlök már nemzetök nyelvét sem értve, csak annyiban voltak még magyaroknak nevezhetők, a mennyiben magyar őseik családi nevét viselték, magyar javaik jövedelmét s a magyar főnemes kiváltságait élvezték. A fő aristocratia női felében pedig épen nagy ritkasággá vált már a nemzeti nyelv tudása; minél fogva ez a főnemesség nagy részének társalgási köreiből végkép kizáratott. S igy maga a nemzet legelőkelőbb, legvagyonosabb osztályának egy része önmaga is elősegíté nemzetisége enyészetét; mig ellenben az alkotmányt, legalább a mennyire kiváltságaikkal szoros kapcsolatban létezett, még ezen elkorcsult magyarok is becsben tarták, készek komolyabb veszély idején annak védelmére kelni. A megcsorbított, sőt még az elnyomott alkotmányt is vissza lehet pedig szerezni; de a meghalt nemzetiséget semmi hatalom sem képes többé új életre ébreszteni.

Ama lelkes kis hazafi-csoport ennél fogva a tespedés és csüggedés e szomorú korában sem szűnt meg ápolni a nemzetiség főtényezőjét, a hazai nyelvet s irodalmat: helyesen itélvén hogy, ha a nemzetiség megizmosodik, élénkebb életre fejlik: az alkotmányos szabadság diadalát is elébb vagy utóbb múlhatatlanul kivívandja. És valóban, csak a honi nyelv s irodalom kifejlésétől s felvirágozásától lehetett várni, hogy mind a nemzetnek amaz elnémetesedett része is egészen viszszanyeressék a hazának; mind a nép nagyobb tömegében oly

fokig emelkedjék az erkölcsi erő, hogy képes legyen a haladás akadályait valahára legyőzni, elhárítani. Egyébiránt pedig, miután a kényuralom s reactio a nemzeti életet minden ágazataiban megzsibbasztotta, a politikai téren minden szabadabb mozgást meggátolt: egyedül a nyelv s irodalom művelésében nyilt még némileg szabadabb tér a hivatalt vállalni nem akaró, független s büszkébb lelkü hazafiak működésének.

Irodalmunk. És valóban nagy részben a hazafiak e lelkes kis csoportjának köszönhette aztán a nemzet a maga feltámadását hosszu, dísztelen tespedéséből. Az általok előhozott szellemi mozgalomból, mely minden külső, kényuralmi behatásoktól ment maradt, származott nagy részben a koreszmék azon iránya, mely oly hatalmas visszahatást gyakorolt a kormány kényuralmi, reactionarius törekvései ellen. Az irodalom tisztázá s tágitá a nemzet eszmekörét; az, kivált annak költészeti ága, ébresztgeté a nemzeti érzelmeket, szítogatá ama buzgó felgerjedést, mely szégyenleni kezdé a nemzeti élet azon lelketlen aléltságát, és vágyat kelte föl benne az emelkedésre, a korszerű haladásra. E lassu, csöndes előmunkálat nélkül a szellemi élet mezején, a bekövetkezett nemzeti visszahatás aligha lett volna oly átalános, oly erélyes és kitartó, hogy a kormány magát végre kénytelennek érezze politikája megváltoztatására.

E szellemi mozgalom vázolására kell tehát, — ha csak rövid áttekintésben, csak a mozgalom főbb mozzanatait, szerzőit és vezéreit érintve is, áttérni elbeszélésünknek, hogy ezen kornak csak némileg is élethű képét ábrázolhassuk; mert — mint Toldy Ferencz oly helyesen mondja, — «a kik irodalmunk s kivált költészetünk történetét nem tudják, a nemzeti lélek fölgerjedése s az országos élet buzgóbb nyilatkozása egyik főbb tényezőjét nem ismerik.» Ezen észlelésnél azonban nem lehet feladatunk akár kimerítő történelmét adni ezen kori irodalmunknak s részletesen elbeszélni mind azon buzgó, nemes munkálkodást, melyet az eleinte kicsiny, de mind számra, mind erőre, mind hatásra nézve folyton növekedő irói

koszorú, nemzeti irodolmunk mívelésében annyi akadályok daczára is kifejtett; akár az irodalmi müveket belbecsök, önálló jellentékességök szerint mérlegelnünk s megitélnünk: mind ez az irodalom történelmének hivatása. Itt csak azt fogjuk nyomozni : mily érintkezés, milyen kölcsönös viszony létezett az irodalom s a cselekvényes élet között; mily lökést adott a külső élet a szellemi mozgalomnak; s ez minő visszahatást gyakorolt az állami s társadalmi élet tüneményeire? Csak körvonalaiban akarjuk tehát ábrázolni irodalmunkat, annak irányát s hatását a közéletre.[1]) Csak néhány jelesbjeit említendjük azon örökké kegyeletes emlékezetre s nemzeti hálára méltó hazafiaknak, kik, bár a tudatlan, vagy tespedő, vagy elnemzetietlenült közönség részvétlensége miatt jobbára szegénységgel, nélkülözésekkel küzdve, még is szent buzgalommal, ernyedetlen kitartással fejleszték, idomiták az elhanyagolt nemzeti nyelvet, mívelték, gazdagíták, emelék virágzatra az irodalmat; és igy müködve, mig, mondhatni, szivvérökkel mentették meg az enyészetnek indult nemzetiséget, egyszersmind a politikai életnek is hatalmas lökést adtak.

A magyar nemzetnek egy kifejlett szellemi életre, virágzó irodalomra nem csak mint más nagy, előrehaladottabb nemzeteknek, a szellemi s erkölcsi nemesbülés végett; hanem egyszersmind az őt környező, számra nézve sokkal erősebb, többé kevesbbé ellenséges törekvésü, őt elnyelni, magokba felolvasztani ügyekező népek közt árván, minden rokon nélkül álló nemzetiségének az enyészettől megmentése végett *is* vala múlhatatlan szüksége. És kétségkivül ez volt oka annak, hogy

Irodalmi törekvések a mult század végén.

[1]) És tán még ez is vakmerőségnek látszhatnék részemről, meggondolva, hogy az irodalom történetének megirására egy egész nemzeti könyvtár szükséges; én pedig, távol a hazától, ilyenre szert nem tehetek: azért mindjárt itt a kezdetben be kell vallanom, — mit a mily hálásan oly örömest is teszek, hogy ezen irodalomtörténeti vázolatot nagy érdemű Toldy Ferenczünk s nekem kedves barátom alapos buvárlatai, s jeles munkái, különösen «A magyar irodalom története» «A magyar költészet története» az «Irodalmi beszédek» és az «Irodalmi arczképek» nyomán irom.

a nemzet oly erélyesen karolta fel a maga nyelvét s nemzetiségét II. József végső éveiben, oly nemesen, annyi reményekre jogositó lelkesedéssel lángolt fel mellette József halála után. A szent buzgalom 1790 óta soha sem aludt ki többé egészen a nemzet egy részében; de a körülmények egyátaljában nem valának kedvezők arra, hogy az ébredés első tüzében támadt érdekeltség és buzgalom állandóvá válhasson; s az ápolt remények irodalmunk gyorsabb kifejlése iránt megvalósuljanak. Már öt év mulva ismét gyászba borult a nemzetnek tisztulni alig kezdett ege. A nagy lendületet, melyet a keletkezett folyóiratok: a «Magyar Muza» és «Magyar Muzeum», az «Orpheus» és «Urania», a «Mindenes Gyűjtemény» és «Soféle» stb. s melyet részint ezekben, részint munkáik önálló kiadásaiban irodalmunk uttörői: Bessenyei György, Báróczy, Barcsay, Ányos, Baróti Szabó, Rajnis, Révay, Virág, Kazinczy, Kis János, Dajka, Dugonics, Bacsányi, Kármán, Verseghy, Csokonai, Szentjóbi Szabó, Fejér György, Péczely, Endrődy, Szerdahelyi, b. Orczy, Szilágyi Sámuel, Simay s többen mások, mind szép literaturai mind tudományos irodalmunknak adtak vala, már az 1795-dik év megakasztotta. A kormánynak az ugynevezett Martinovics-féle összeesküvés alkalmával s azontul a demokratiai eszmék s elvek kiirtása végett foganatba vett rettegtető rendszere, az élénk, de még csak kicsiny körre terjedt szellemi mozgalmat egy csapással megszüntette. Többen legjelesebb tudósaink s iróink közől az összeesküvésbeni részvétről s ennek folytában felségsértésről vádoltatván, elfogattak. Ezek közt volt, a komolyabb tudományokkal foglalkodó Hajnóczyt és Laczkovicsot mellőzve, a tevékenysége, az erőket ösztönző, egyesítő hatása által irodalmunknak némileg már akkor vezérévé lett Kazinczy Ferencz; ezek közt Verseghy, Bacsányi, Szentjóbi Szabó, stb. kik mindnyájan többé kevesbbé huzamosan, külföldi várak börtöneiben elzárva tespedének. Mások, a magoknál nem bűnösebb, de szerencsétlenebb társaik veszedelme által megfélén-

kítve, elhallgattak. Miként másutt[1]) elbeszéltük, a legkitünőbb tehetségű ifjak közől számosan esvén áldozatul Thugut miniszter állampolitikájának, mely kiváltképen a tudományt, irodalmat, felvilágosodást s a kor szabadabb eszméi iránt rendszerint fogékony jelesebb tehetségeket tette üldözése czéljává: az irodalom elhalt vagy kivégzett vagy börtönök falai közt sinylő, régiebb mívelőinek helyét új erők, új munkások huzamosabb ideig nem pótolták. A tudomány s irodalom pályáját még az is veszélyesnek tünteté fel az ifjabb nemzedék előtt, hogy azok is, kiket a förgeteg el nem sodort, mint Révay, Virág, Kis, Dugonics stb. mindnyájan több évig mélyen hallgatának; hogy a nyelvmívelő társaságok is, melyek a József halála utáni fölgerjedésben keletkeztek vala, jobbára eltiltattak; a folyóiratok pedig, melyek elébb az irodalomban oly üdves versenyt, oly élénkséget teremtettek elő, mind megszüntek. Siri csend állott be, az irodalomra szintoly fojtólag ható, mint a közéletre.

Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világesemények s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzéket erélyesebb visszahatásra ébresztették, az irodalomba is, ugy a prózaiba, mint a költészetibe, megint több elevenséget hozott.

Hogy prózai, tudományos irodalmunknak csak azon ágait említsük, melyeknek a közéletre mindenha nagy a hatása: a történelemben mindjárt a század elején feltüntek a Budai testvérpár szintoly becses, mint amily hiányt pótló munkáik. A mult században még nem volt irodalmunkban magyar nyelvü történeti munka, mely akár a kritika akár az előadás tekintetében figyelmet érdemelt volna; jelesebb történetiróink eddig vagy latin vagy német nyelven irtak; s a csak magyarul olvasó közönség nem talált jóra való könyvet, melyből az ősök tetteiről, hazája viszontagságairól ismeretet szerezhetett volna. A Budai testvérek, Ferencz és Ézsajás, valának az elsők, kik Történelem. A Budai testvérpár.

[1]) Magyaror. Történelme VI, 126. kövv.

a közönséget ily, honi nyelvű történeti munkákkal megajándékozták; ők lettek alapitói, úttörői a magyar nyelvű történetirásnak. Ferencz classikai becsű, még korunkban is örömest olvasott «Magyarország historiájára való Lexikonával», Ezsajás «Közönséges Historiájával», «A régi tudós világ Historiájával», «A régi római irók életével», de főleg «Magyarország Historiájával», — oly könyveket adtak a közönség kezébe, melyek, helyes kritikával, az események gondos megválasztásával, elfogulatlan vizsgálattal, és szoros tárgylagossággal irva, a történetek ismeretére s helyes felfogására, a történelmi érzék fölébresztésére s ápolására kiszámíthatlan hatást gyakoroltak a közönségben, melynek kivált Ferencz Lexikona méltán kedvencz olvasmányává lett.

Egy fő hiánya volt e, különben becses, hasznos munkáknak: az, hogy a debreczeni iskola elavult nyelvén irattak, daczára annak, hogy a Révay Miklós által nyelvünk rendszerében meggyújtott fáklyavilág sugárainál, Báróczy s Kazinczy példáit követve, jobb iróink már az új kor választékos, szabatos nyelvén kezdenek vala irni. E hiányt azonban teljesen pótlá Virág Benedek, «a nemzeti lélek tüzes ébresztője», ki valamint a szépliteraturában, már a mult század vége felé, teremtője volt lyrai költészetünk egyik ágának, a philosophiai és herosi ódának: ugy a «Magyar Századok» két kötetében (1808—16), melyekben, az országszerzéstől kezdve, Zsigmond haláláig halad, Révay történeti nyelvészete nagyszerű eredményeit alkalmazva, példányává lőn a nyelvbeli classicitásnak, melyben szabatosság, hangzatosság és egyszerűség egyaránt gyönyörködtetik az olvasót. De Virág Századainak nem a nyelvi tökély képezi fő becsét: «a historiai alkotó szellem az, mely a Magyar Századokat oly becsesekké teszi, — ugymond Toldy Ferencz. Plastikai alakitással vezeti elénkbe a nemzet történeteit, s a tömött, velős előadás nagy számát a tényeknek ugy állítja össze s ugy itéli meg, hogy hívebb képét nyerjük általa a nemzetnek, a koroknak s egyes szereplőknek, mint más sokkal bővebb irókból. Virág philosophus történetiró,

Virág Benedek Magyar Századai.

ki a tettekből azok szellemét olvassa ki, kinek kritikája e szellem kitüntetésében munkás inkább, mint az adatok körül. Felfogása nem a régiségbuvár holt, hanem a philosophus eleven felfogása. S nemzeties mindenütt.» Daczára papi, szerzetesi állapotának, független s elfogulatlan szellemmel birálja a kort, az eseményeket. «Ő csak *egy* igazságot ismer s azt bátran ki is mondja.»

És mit Virág Benedek oly dicsően kezdett, folytatá azt irói pályája első felében Horvát István, ki, a Kulcsár lapjaiban adott többféle becses adalék után, Nagy Lajosról és Hunyady Mátyásról irt monographjai által nagy figyelmet ébresztett. Ezen értekezések, mint Toldy mondja, «új időszakot hirdetének történetvizsgálatunk mezején,... nem annyira a világosságra hozott sok becses és új adatoknál, mint inkább azon új szellemnél fogva, mely kétségkivül Virág Benedek «Magyar Századai» által felköltve, azokban általános érvényt követelve lengedezett. Harcz volt ez a hagyományos kényelemmel berögzött nézetek és a másodkezüség ellen a történetben; gyakorlatilag ki volt mutatva a források közvetlen tanulmányozásának mulhatatlansága minden, bármi csekélynek vagy megoldottnak látszó, kérdés körül; kétkedés támasztatott összes történeti materiálénk iránt, melynek e néhány fejtegetés is teljes elégtelenségét éreztette; de harcz volt egyszersmind az idegenszerű felfogás ellen a hazai történetben. A külföld nézetei ne ingassanak meg határozottan nemzeti álláspontunkon; tanuljuk a külföld irodalmait, de azok ne erőszakoljanak reánk semmit, a mi saját kutfőinkkel s a nemzet történetének szellemével, öntudatával összhangban nincs: e leczke szól ki körülbelül e nem nagy terjedelmű próbatételekből, melyeknek érdekét a nagy közönségre nézve sok új isme és nézet nevelte... Az igy kezdett pálya a «Tudományos Gyűjtemény» megalapitásával új hévvel folyt. Irodalom- és némely országtörténeti közlemények nevelték a tudományt, melyek közt legfontosabb Schwartner diplomatikájának szinte szenvedélyes, de felette tanulságos, bő birálata, melylyel kezdődik tulajdonképen a *magyar* ok-

Horvát István.

mánytan.» Azonban Horvát István fő munkáját «Verbőczy István emlékezete,» melylyel egy nagyobb történeti munkának kezdetét veté meg, de melyből egyedül a II. kötet, a Hunt-Páznán nemzetség oklevéltára, jelent meg, — s még inkább az 1820-ban kiadott «Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről» képezi, «mely akár a nemzéktant és históriát, akár és főleg jogtörténetünket tekintsük, mindenikre új és meglepő világosságot hint.» Horvát István majdnem hihetetlenül bő olvasottsága mellett a nyomtatott s irott kútfőkben, — mikre nézve nagyitás nélkül vallhatá magáról, hogy háromszázezer oklevelet olvasott és tekintett végig, — s ennél fogva nemzetünk belső élete mindennemű nyilvánulásainak oly terjedelmes ismerete mellett, tulajdonképen a magyar nemzet erkölcsi történetének megirására volt hivatva. Felette kár, hogy a helyett pályája második felében, melyet az 1825-ben kiadott «Rajzolatok a magyar nemzet legrégibb történeteiből» czimü munkájával kezdett meg nyilvánosan, nem csak maga rögeszmékké vált meddő ábrándokra tévedt, hanem több másokat is hasonló irányba tévesztett.

Minthogy az igazgatás, törvénykezés szintugy mint a közoktatás a római katholikus felekezetnél még egészben latin nyelven folyt: a politikai és jogtudományok még kevés mívelőre találtak honi nyelvünkön; s ha e szakban hozott is néhány értekezést a Tudományos Gyűjtemény, nagyobb figyelmet azok is alig érdemelnek. Minden mit irodalmunk e téren ezen évek alatt előmutathat, azon néhány kézi könyvből álla, melyeket a tiszántuli ref. egyházkerületben lévő főiskolák tanárai hallgatóik számára készitettek; mert e hazafias lelkű kerület a magyar nyelvet már az 1797-ki májusban tartott közgyülésén beültette a tudományok székébe. Ezeken kivül tán csak az egy Magda Pál statistikája (1819), nyelvünkön az első, érdemel figyelmet.

Philosophia. Sárvári Pál és Fejér György. A jogi és politikai tudományoknál több elmeszüleményt mutathat fel e korban irodalmunk a philosophiában; bár egyébiránt az iskolákban ennek is a latin nyelv volt köz-

lönye. Az Apáczai óta nyelvünkön alig mívelt philosophiát ezen korban két jeles férfiu képviselte irodalmunkban : Sárvári Pál, debreczeni tanár, és Fejér György, pesti tanár, majd Győr kerületi tanulmányi főigazgató s végre a pesti egyetem könyvtárnoka. Sárvári a század elején az erkölcsi philosophia két kötetével ajándékozá meg tudományos irodalmunkat; mely munka, bár azt az újabb kor, a még fejletlen műnyelv gyarlóságai s darabosságai miatt, elfeledte, akkoron mind a tudomány színvonaláig emelkedett tanait és szellemét, mind előadását tekintve, a legjobb magyar tanmunkák közé tartozott, s kétségbevonhatlanul diszévé vált irodalmunknak. Sárváriénál terjedtebb lőn a közönsége Fejér munkáinak, melyek közől «Anthropologiája», s erre épitve, «Az ember kimiveltetése», két kötetben, esik e korszakba. Mig Sárvári leginkább Leibnitz, Wolf és Kant német bölcsészek tanait szólaltatá meg nyelvünkön: Fejér «mint öngondolkodó eklektikus tűnik fel a bölcsészeti pályán, s valódi előfutnoka ama, lényegében gyakorlati philosophiának, mely újabb időkben hol «magyar,» hol «egyezményes» bölcsészet nevet nyert; mely a tapasztalásból indulva ki, a bölcsészeti igazságokat az ember minden oldalu kifejlődésére vonatkoztatja, ebbeli hatásuk szerint becsüli, veszi fel complexusába s e gyakorlati czél tekintetéből az előadásban a lehető legnagyobb világosságot követeli. Ehezképest volt is Fejér György ezen munkáinak hatása amaz időben a közönségre, mely azokat érdekkel olvasta, szerette s tanaikat egyedüli helyes bölcsészetnek tartotta » — ugy mond Toldy Ferencz.

E szorosan tudományos és rendszeres elmeszüleményekhez, melyek nem annyira összes, e korban még jobbára idegen nyelven szerzett tudományosságunknak, mint a magyar nyelvű tudománynak óramutatói, — hozzákapcsolhatjuk még azon nyelvészeti, széptani s nevelési értekezéseket vagy önálló munkákat, melyekben Kölcsey, Döbrentei, Fáy András tüntek ki leginkább; és azon közhasznu dolgozatokat, melyek a nagy közönség ismereteinek szélesbitésére, eszméinek tisztázására

czéloztak, s melyek közt Kis János «Természet csudái», «Nemzeteket s országokat ismertető három kötetes gyűjteménye» és «Nevezetes utazások tárháza», nyolcz kötetben, voltak a legolvasottabbak.

Mind a tudományok, mind a közhasznu ismeretek terjesztésében nagy hasznára vált irodalmunknak, a Döbrentei Gábor által 1813-ban megindított, leginkább irodalomtörténeti, széptani és bölcsészeti irányu «Erdélyi Muzeum» mellett, a «Tudományos Gyűjtemény» czimű havi irat, melyet 1817-ben Fejér György egyetemi tanár indított meg; mely aztán többféle szerkesztőségek alatt számos éveken át tárházává lőn iróink mindenféle kisebb elmeszüleményeinek, küzdterévé a mindinkább élénkülő szellemi mozgalomnak. E folyóirat, az ismeretek minden ágaira kiterjeszkedvén, számos nagy becsű értekezésekkel gyarapította irodalmunkat, melyek mintegy előfutói voltak az utóbb a tudomány minden nemeiben megjelent önálló szakmunkáknak. Ez hozott sok, szintoly alaposan mint szépen dolgozott, történeti és országismertető értekezéseket b. Mednyánszky Alajostól, ki eddigelé csak német nyelven művelé történelmünket. Itt rakta le Tessedik Ferencz külföldi utazásaiban szerzett tapasztalatai és ismereteinek kincseit. Itt vívatott részben a mindjárt említendő nyelvharcz. Itt tette közzé Horvát István, irodalmi, országtörténeti s diplomatikai értekezéseit; itt Kölcsey és Berzsenyi, Horváth Endre és Kazinczy Ferencz széptani s kritikai közleményeiket. Szóval alig volt e korban nevesebb iró, ki e folyóiratot becses értekezéseivel nem gyarapította volna.

Kulcsár István. Bár mily rövid s hiányos is ezen irodalomtörténeti vázlatunk, egy férfiut nem szabad abból kifelejtenünk, kinél hatályosabban e korszak alatt senki sem ápolta s mozdította elő tollal, szóval, tettel és áldozattal irodalmunk és nemzetiségünk ügyét. E férfiu Kulcsár István. «Igen kevés nevet mutathat fel nemzetiségünk és irodalmunk története, — mondja Toldy Ferencz, — mely, ha néhány földi hatalmast kiveszünk, annyi szálakkal van annak haladásával összeszőve,

mint a tekintélytelen eredetű, közép módú s a polgári társaságban oly szerény állású Kulcsár Istváné.» Ő nemcsak maga irt, de koronként másoktól készitett ismeret- s tudomány-terjesztő munkákat is adott ki saját költségein; a nemzeti nyelv és nyelvtudomány fejlesztésére koronként pályakérdéseket hirdetett, jutalmakat tűzött ki, s általában tanácscsal, pénzzel oly buzgón és szívesen támogatta irótársait, hogy az irodalomnak ez időben nem volt ily kész Mæcenje, mint ő, ki minden fillérét maga is tollával kereste. Vendégszerető, nyilt háza gyűlhelye volt a Pesten lakó, vagy koronként oda utazott iróknak. «Nem volt idejében ismeretes irodalmár, ki kōrét ne nevelte volna. Ezen ebédek és vacsorák symposionok voltak, melyeken csak irodalmi és magyar nyelvészeti kérdések és ügyek tárgyaltattak.» Miután az 1804-ben megindított «Eredeti Történetirók» gyűjteménye, a magyar olvasó közönségben, melynek még csak mulattató, legfelebb költői olvasmány kellett, részvétre nem talált vala, avval felhagyván, 1806-ban «Hazai Tudósitások» czíme alatt azon nagy fontosságu közlönyt inditotta meg, mely ez idő óta huszonhat éven át egyetlen volt az országban. E hirlapot hasonlítani sem lehet ugyan mái hirlapirászatunkhoz, melyben a politikai, állam-gazdászati s társadalmi kérdések oly bátorsággal, annyi tudománynyal és szellemmel tárgyaltatnak. Ezt akkor sem a censura szigorú korlátai, sem a szerkesztők korlátolt tehetsége s készültsége, sem a közönség fejletlensége nem engedte. De volt egy kérdés, azon korban a legfontosabb, melyre nézve kiszámíthatatlan volt Kulcsár lapjának hatása : a nemzetiség kérdése. «Soha nyomtatott betű, béke idején, sem többször, sem nyiltabban, sem több határozottsággal nem hirdette a nemzetiség historiai jogát, mint az övé.... E kérdésben nagy, halhatatlan volt Kulcsár érdeme; mert a mit a feliratok a gyülésteremekből deákul vittek a trón zsámolyához, azt ő szabad ég alatt hirdette s folytonos és nem szünő állandósaggal cseppenként oltotta belénk. Nem lázitotta fel vérünket, de lassanként elősegítette átváltozásunkat» —

mondja a sokszor dicsért Toldy Ferencz. «Cultura által nemesített nemzeti lélek, volt az ő jelszava; s erre szerinte három út vezetett : tudomány, irodalom, nemzeti szinpad.» Ezen utósónak felállitására ő annyit cselekedett, izgatott, mennyi csak egy magán embertől s hirlapirótól kitelik. A tudományos irodalom mívelése végett, feltámasztotta a magyar tudós társaságnak Révay által indítványozott s az idő által ismét elejtett kérdését; s reá birta gr. Teleki Lászlót, hogy annak újabb fejtegetésére jutalmat tenne ki. Majd, 1817-ben maga is egy új közlönyt inditott meg annak számára a hirlapjához kapcsolt «Hasznos Mulatságokban,» mely által a csupán magyarul olvasókkal, a mulattatók s közhasznúak mellett, a tudományos és széptani ismereteket is ügyekezett megízleltetni.

Marczibányi intézet.

Az üdvös izgatás, melyet Kulcsár egy magyar tudós társaság felállitása körül lapjaiban folytatott, nem sokára meg is termette gyümölcsét. A nemes, hazafias lelkü Marczibányi István, az eszmét oly hévvel karolta fel, hogy, hír szerint, ötven ezer forintot szándékozott áldozni annak létesitésére. A jeles hazafi, már 1810-ben meghalálozván, nem láthatá ugyan megvalósulva az üdvös inditványt; mindazáltal végrendeletében egy jutalmazó intézetet alapított, mely a nemzeti nyelv mívelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azon kivül az év folytában megjelent legjobb magyar elmeműveknek is díjakat osztana. Az anyagi jutalomhoz aztán a közkitűntetés eszméje is hozzá kapcsoltatott; mert a díjak az intézetet kezelő Pest vármegye hatósága által nyilvános ünnepélyességgel valának kiosztandók. Az intézet a nádor pártfogásába ajánltatott, ki, minden eféle haladás buzgó pártolója, a díjak becsét aztán még azon kitűntetéssel emelte, hogy azokat önkezével igérte kiosztani. Az első díjosztáskor, 1817-ben, Pethe és Virág Benedek munkái koszorúztattak meg. Ugyanazon alkalommal a nyelv kiművelését czélzó kérdések tűzettek ki újabb pályázatra; melyen aztán gr. Teleki József nyerte el a jutalmat, kinek ekkor a főherczeg nádor,

Ferdinánd főherczeg s koronaörökös jelenlétében, nyujtotta át a pályabért. Az intézet ezóta a Vitéz-féle alapitványnyal s a Teleki-féle díjjal gyarapodván, a nyelvre vonatkozókon kivül a tudományok más ágaiban is, kivált a történelemben, tűzött ki pályakérdéseket.

Költészet és nyelv.

E hazafiui törekvések s áldozatok mind nagyobb lendületet adtak a magyar nyelvű komolyabb tudományoknak, melyek elébb majdnem kizárólag az iskolák nyelvén, a deákon, míveltettek vala, s mind szélesebb körökben terjeszték a tudományos ismereteket. Mig pedig ekként a gyarapodó prózai irodalom a nemzet tudományosságát nevelte, fogalmait tisztázta, eszmekörét tágitotta : a költészet s általában a széptliteratura, még nagyobb mérvben, számos kitünő erők által miveltetvén, a nemzeti szellemet szítogatá, a nemzetiség érzelmét ébresztgeté és szilárditá a tömegekben; egyszersmind pedig a nyelv gyakorlati kifejtését is ez fogta gondjai alá.

Kisfaludy Sándor.

Ama föntebb említett szerencsétlenség, mely iróinkat a mult század utólsó tizedében elnémította, a költészetet még érzékenyebben sujtotta, mint a prózai irodalmat; nemcsak mivel költőink több jelesét megfosztotta szabadságától, hanem azért is, mivel a költészet némely fő tárgyának, a hazának, szabadságnak stb. megéneklését veszélyesnek mutatta fel. Az új század azonban, melynek elején a nagyszerű világesemények s a nyomasztó hazai állapotok a politikai ellenzéket erélyesebb visszahatásra ébresztették, a költészeti irodalomra nézve is új korszakot nyitott meg. Mindjárt a század első évében lépett fel «Himfyje» első kötetével, «A kesergő szerelemmel», Kisfaludy Sándor. Követték ezt néhány év mulva (1807-ben) «A boldog szerelem» és a «Regék a magyar előidőből» : Csobáncz, Tátika, Somlyó; utóbb «Dobozy Mihály és hitvese», a «Szentmihályhegyi Remete», «A megboszult hitszegő», a «Gyula Szerelme» czimű regék és számos történelmi drámák.

Hogy a példátlan hatásról, melyet e művek, kivált Himfy szerelmei és a regék, a közönségre gyakoroltak, számot ad-

hassunk, el kell mondanunk ezek forrását, genesisét, melyet a költő, eddigelé kiadatlan «Hattyudalában» önmaga ekként énekel meg:

....Fájt lelkemnek, folyvást látnom,
A magyar mint tűnedez
Nyelvével és ruhájával; —
S a német mint fejledez.
Fájt hallanom, magyarokban
Magyar hang mint némult el;
S magyar is, ha szólíttaték,
Divat, németül felel....

Fájt látnom, mely igen könnyen
Lőn németté sok magyar,
S magyar lenni, mint szűnt meg már
Az elfajult felsőbb kar,....
....De még inkább fájt, látnom ezt
Nemzetem nőneméhen....

Sebesebben korcsulának,
Mint a nemzet fiai,
Nemzetiség tagadásban,
Nyelv s ősszokás-hagyásban,
Annyira, hogy büszkélkedtek
Magyarul nem tudásban....

Nem volt magyar haza s nemzet
Már a nőagyvelőben;
Nem magyar szív a kebelben;
Nem magyar tej emlőben,
Hogy anyából gyermekekbe
Magyar ősvér ömlene,
És az anya ajkairól
Magyar hangzat fejlene....

S én, még alig pelyhesedő
Bölcselkedést tanuló,
Látván, miként válik rendben
Nőkből nemzet-áruló,
Az isteni gondviselés
Iránt majdmajd bóduló, —
Én valék korcsult Pozsonyban
A legbúsabb búsuló....

Rögös, gúnyos és lenézett
Volt az iró pályája,
Olvasatlan, jutalmatlan
Magyar iró munkája;
Pénzevesztett könyvkiadó,
Mert olvasót nem nyere;
S annak éhen veszés sorsa,
Kinek ez volt kenyere.

Mind e mellett reményt nyujtott
Nékem azon sejtelem,
Hogy ha bennem gerjedhetett
Vonzalom és érzelem
Minden iránt, mit magyar sziv
S rokon kebel érezhet:
Hát lehet még több magyar is
Ki velem megegyezhet.

És vágy gyúladt kebelemben
A nemzethez szólani,
És megrázni, ébredjen fel
Sorsot jobbat váltani....
Meggyőződve lévén arról:
Ha erről nem tehetünk,
Sem magyarok, sem szabadok
Sokáig nem lehetünk....

Élni volt hát feltételem,
Nemzetemnek, hazámnak,
Kellőn s gyorsan mig megkondul
Harangja végórámnak....
Ámde, miként? — volt a kérdés.
Mi az, min most búsan agg
A hazában minden igaz
Hazafi és nemzettag?

Az a nemzet korcsulása,
Nemzetiség fogyása,
Magyar nyelvnek némulása,
És léleknek mulása.
Mert a nem rég fellobbant tűz
Szalmatűz volt, s hamar fúlt,
S utána a már rég korcsult
Még bujábban elfajult....

Ezt gondolva meggyőződtem:
Hogy ki ugy tud szólani
Magyar szivhez, magyar vérhez,
Hogy szava visszhangzani
Pendüljön rokon érzettől
Kebelben, agyvelőben:
A magyarnak legüdvösben
Az szolgál ez időben....

S irám *Himfy szerelmeit*
Déli ég s nép lángjával, [1])
Óskeleti természetben,
Magyar kebel bújával,
Hazám édes emlékinek
Elmémben és keblemben,
Kivánatim ostromában,
Égő sebbel lelkemben.

A költő remekül oldá meg a feladatot, s teljesen elérte a kitűzött magas czélt: költészetének hatása oly nagy, oly átalános lett, hogy Kisfaludy Sándort méltán az első *nemzeti* költőnek nevezhetjük. E dalok, e regék — mond Toldy — melyekben «a jellemek, érzelmek, az uralkodó indokok, őseinknek egész házi s népi élete, kifejezés, oly igen honias, s maga a nyelv is oly jellemzetes és összeolvadó a magyarság lényegével,» — mindjárt megjelenésök után oly annyira kedvenczeivé lőnnek a magyar közönségnek, hogy ez azokat széltében könyv nélkül szavalá s éneklé. Hatásuknak titka nem csak az érzelem lobogó tüzében, s a képzelet élénkségében és rendkivüli változatosságában; nem csak az élénk, erőteljes előadásban, a verselés kellemes könnyüségében, s az általában új, szokatlan nyelv gazdagságában és választékosságában, szóval, a műnek belső becsében; hanem abban is rejlik, hogy azok lényegileg magyarok, hogy a költő ihlettségének egyik fő forrása, muzsájának egyik fő tényezője a

[1]) A kir. testőrségből 1797-ben hadi pályára lépvén, Milano megvételénél 1800-ban a francziák hadi foglyává lett; s mint ilyen, a lunévillei békekötésig, dél-keleti Francziaországban, Draguignan városkában töltötte idejét.

nemzetiség. A történelmi reminiscentiák beszövése; a, bár óvatos, vonatkozások a dicső mult kor után a szomorú jelenre, oly bánatos húrokat érintének a keblekben, hogy hangjokra, köny fakadozék a honfi és honleány szemében.

Kisfaludy Sándor műveinek fényes sükere, s a némileg kedvezőbbekké változott politikai viszonyok felbátoríták a megfélemlítő rendszer alatt elnémult régibb irókat is, és mellettök az ifjabb nemzedékből új erőket is ösztönzének az irodalom munkásainak sorába állani. Felszólalt újra Virág Benedek, «a hazaszeretet és erény éneklője s a nemzeti lélek tüzes ébresztője,» ki, valamint régibb, még a mult század végén kiadott költeményeiben, ugy újabb ódái s epistoláiban is, bár kora hanyatló erejével, mind végiglen a valódi érdemet, szabadságot, a nemes munkásság által szerzett jó hirt s nevet dicsőitette, a hiu fényt, lelketlenséget, honfiatlanságot, meghasonlást korbácsolá. Felszólalt Révay Miklós is, nem csak classikai becsű költeményeivel; hanem miután, számos irígyei s ellenségei daczára, 1802-ben a pesti egyetemnél a magyar nyelv és irodalom tanári székét, — melytől, mint Toldy mondja, nem ő vett, de melynek ő adott fényt, — elfoglalta, halhatatlan nyelvtani munkáival. «Uraim, nem tudunk magyarul,» — igy köszönte be, ezen első szaván szinte megbotránkozott, de annak igazságáról csak hamar meggyőződött tanitványainál. És mindjárt a következő évben megindultak «A magyar irodalom régiségei,» melyeket pár év mulva rendszeres magyar nyelvtana két kötetben, s több nyelvtani értekezései követének. E nagy alaposságu, mély tudományu nyelvészi műveivel Révay örökre megalapította nyelvünk rendszerét. — Felszólalt ismét a gazdag költői erű, a tévedéseiben is genialis, hazafias tüzű, a gúnyorban kimeríthetetlen Csokonai Vitéz Mihály; — fel a sok oldalu, élénk munkásságu Kis János, ki egyebek közt 1805-ben «A magyar nyelv állapotjáról, kiművelhetése módjairól s eszközeiről» irt pályakoszorús munkája által, melyre Kulcsár tűzte volt ki a díjat, új díszt szerzett szende költeményeiről és számos közhasznu

Virág Benedek.

Révay Miklós.

Csokonai Vitéz Mihály.

Kis János.

kiadványairól ismeretes nevére. A honi nyelv iránti buzgalom annyira megkapta a nemzetet, hogy nemcsak országgyüléseken sürgeté s törvényesen is terjeszté annak divatát; hanem magok a vármegyei hatóságok is testületileg dolgoznak vala egy kimerítő magyar szótáron.

Kazinczy Ferencz. De kit minden mások előtt kellett volna említenem, mert minden mások felett nagyobb az érdeme és dicsősége nyelvünk s irodalmunk kifejtésében s felvirágoztatásában, — felszólalt kötetlen irályunk teremtője, Kazinczy Ferencz is. Benne még a fogság sanyaruságai sem voltak képesek elölni az irodalmi munkásságot. Midőn börtöne őreinek szigora megsúlyosbulván, könyveitől, papirosaitól, mik neki egy időre visszaadattak volt, ismét megfosztatott, ő rozsdafestékkel, néha vérével, s ha tolla nem volt, az ablakáról lefejtett ónból készített stilussal irogatá tele a hozzá koronként belopott könyveket. Mihelyt fogságából 1801-ki juniusban szabadon bocsáttatott, bár lelketlen s lelkiösmeretlen rokonainak rajta elkövetett igazságtalanságai miatt mind nyomasztóbbá lett, többször inséggel határos szegénység sanyaruságai által gyötretve, — soha nem lankadó kedvvel, nem ernyedő buzgalommal folytatta irodalmi munkásságát. Másfél év mulva már hét kötetnyi egyveleg munka áll vala készen sajtó alá, melyek által a

Nyelvújitás. nyelvújitás nagy eszméjét gyakorlatilag megfejtve, az új izlésnek, új szellemnek, s egy nemes, választékos, szabatos irodalmi nyelvnek kész példányait akará nemzetének elejébe terjeszteni. De a magyar irónak akkor még nem volt olvasó közönsége; kiadó sem akadt tehát a nagy gonddal készült munkákra, s hogy velök nemzetét megajándékozhassa, önmagának kellett áldoznia különben is szűk vagyonából. De a nagy czél előtt még ettől sem rettent vissza a hő keblű hazafi. Az irói nyelvet, Báróczy óta, már a mult század végén új szavakkal és szólásformákkal kezdik vala némelyek gazdagítani, csinosbítani s elkülöníteni a nép nyelvétől. Mivel azonban az újitók nagyobb része a nyelv szellemének kellő ismerete s tanulmányozása nélkül, szertelenül fogott a munkához,

a törekvés majdnem átalános ellenzést idézett elő. A debreczeni, ugynevezett népies, iskola nagy zajt ütött a «nyelvrontók» ellen; s vele együtt sokan inkább megszokott csíntalan, lapos népiességében kivánták hagyatni a nyelvet, mint kiforgatva látni sajátságos geniusából; és, mivel az okszerű, helyes újitás módját, lehetőségét be nem látták, minden újitásnak heves ellenzőivé lettek.

De Kazinczynak rendíthetetlen volt a meggyőződése hogy, ha irodalmunkat valaha a más mívelt nemzetekével egy szinvonalban óhajtjuk látni, mindenek előtt nyelvünknek kell megújulnia; felül kell emelkednie ama köznapias laposságon, mely azt oly szélessé, szin- és jellemtelenné teszi; gazdagabbá és változatosabbá, szabatosabbá és nemesebbé kell idomulnia, hogy képes legyen minden tárgy sajátságaihoz simúlni, a kötött és kötetlen beszéd minden széptani formáit fölvenni; szóval, a mívelt világ irodalmaiban divatos észjárást visszatükrözni. Helyesen itélte ő, hogy e nagy czélt, az újitástóli átalános idegenség mellett, egyes lassu javitásokkal nem fogja megközelíthetni; hogy itt tehát merészen keresztül kell törni a szűkkeblű félénkség s megrögzött avatatlanság korlátain: forradalmat kell előidézni, melynek pártharczai a jó ügyet, — min egy perczig sem kételkedett, gyorsan diadalra vezessék. Csak ilyféle zajosabb harcz által remélheté elérni azt is, hogy a kormányrendszer által tudatlanságba, apathiába és tespedésbe sülyesztett nemzetet felrázza, benne az irodalom iránt érdekeltséget, olvasási vágyat ébreszszen; minek következtében a szellemi mozgalom a nemzet egész értelmiségét megragadja.

A régiebb, ismert nevű irók közől Kis Jánosnak, Virág Benedeknek, a már aszkóros Révaynak s néhány másoknak, kik magok is ösztönszerűleg követik vala ugyanazon irányt, helyeslésében nem kételkedheték Kazinczy; a feltűnedező ifjabb erők közől pedig a jelesebbeket, Berzsenyi Dánielt, Kölcsey Ferenczet, Szemere Pált, Vitkovicsot, Horvát Istvánt, Döbrenteyt, Helmeczyt s másokat, kik arra szinte önként

hajlanak vala, hamar megnyerte irányának. Munkáinak kiadása 1808-ban valahára megindult. Mire ezekben törekedett, hogy minden kötet «a stylistikának más meg más neméből adjon elő valamely külföldi remekmívet», s hogy az avatatlan s avasdi «nagy seregnek ne tessék», — teljesen elérte; mert mig az új szellemű nyelvezetet, «mely a franczia atticismussal és elegantiával ismerteté meg az olvasót» minden finom izlésű tapssal fogadta: az ó népies nyelvezet barátai azt hangosan kárhoztatták. A harczot azonban tulajdonképen egyedül a társas téren, felette élénk polemiai levelezése által kezdé meg, s csak 1811-ben, a «Vitkovics Mihály barátjához irt poetai Epistolával» és a «Tövisek és Virágok» czimű verses könyvével, melyet önmaga «grammatikai és aesthetikai epigrammáknak» nevezett, vitte a nagy közönség elébe.

Ezen izgató, ingerlő, kihívó iratok, melyek által a népies ó-nyelvezet megcsontosult pártolóit éles gúnynyal támadta meg, rendkivüli izgalmat okoztak ezek táborában, melynek középpontját egy részről Keszthely, a különben derék Festetics György gróf köre, más részről Debreczen képzi vala. A polemiai levelezés mind a két felekezet részéről mind nagyobb szenvedélylyel folyt; sőt a Somogyi Gedeon által 1813-ban kiadott híres «Mondolat», s a Szemere és Kölcsey által irt «Felelet» kimélletlen hangja valóságos elkeseredést, kölcsönös gyülöletet ébresztett a felekben; mi azonban még sem gátolta, hogy a nyelvharcz utóbb, bár nem kevesebb élénkséggel, de több illemmel s haszonnal, mind a két részről tudományos térre lépjen át s tárgyszerű fejtegetésekkel vívassék ki.

E nyelvharcz, mely a századnak még harmadik tizedében is folyt vala, kivételes politikai körülményeink közt, sajátságos jelentékenységgel és sokkal nagyobb, messzebb ható horderővel birt, mint más nemzeteknél, melyek hasonló forrongáson már a mult század második felében estek át. A francziáknál, németeknél az efféle küzdelmeknek valamint czélja, ugy eredménye sem volt más, mint a nyelv megtisz-

tulása, szabatossá emelkedése, az irodalmi nyelv különválása a népitől, az izlés nemesedése, a müvészet kifejlése, a tudomány gyarapodása; mert a forradalom, valamint a tudomány s müvészet ösztönéből származott: ugy csak is azok fejlesztésére szoritkozott hatásával. De nálunk ezeken kivül még egyéb indok is hatott a harczra, melynek ennél fogva hordereje is túlment az irodalmon, müvészeten s tudományon. E mozgató erő nálunk az ébredő nemzetiségben, a nemzeti lét felvirulásának vágyában létezett; mire aztán ama harcz is nem kevesbbé fejtőleg és szilárditólag hatott vissza, mint az irodalomra. A szomorú időben, midőn egy részről a bécsi kormány halkan mind szélesebbre terjeszté ki kényuralma hálozatát, s mind szűkebb térre szorítá a nemzetiséget; más részről a tudatlanságba s apathiába merült nemzet nagy tömege oly dísztelen tespedésbe sülyedt; nagyjaink pedig annyira elnemzetietlenedtek, hogy, mint Berzsenyi 1817-ben Kazinczyhoz irja, «az anyanyelvet czigány nyelvnek nevezték»: a nemzet felvirulásáért epedő nemesebb lelkek azt, mivel a kényuralom előttök minden más tért elzárt, mintegy ösztönszerűleg csak a nyelv és irodalom kifejtése által látták eszközölhetőnek. Innen a nagy tűz, melylyel a nyelvharcz vívatott; innen a szenvedély, mely a szorosan vett irói körön túlterjedve, egyedül a nemzetiség fenforgó érdekénél fogva, más osztályokat is megragadott, s lassanként a nemzet egész értelmiségére kiterjedt: az élénkség, mely e forrongás által az irodalomban támadt, a polgári életre is ki kezd vala hatni. A harcz rendkivüli hevében a küzdelmen kivül állók közől is igen sokan magát a nemzetiséget vélik vala veszélyben forogni, és szinezetök szerint majd az egyik majd a másik párt felé hajólva, az ellenpárt embereit, mint nyelvrontókat, a haza ellenségeinek tekintették. A mozgalom Erdélyre is áthatott, kivált miután Döbrentey Gábor, az új iskolának egyik fiatal bajnoka, 1813-ban ott egy, leginkább bölcsészeti, széptani s irodalomtörténeti tartalmu folyóiratot inditott meg és szerkesztett néhány éven át az «Erdélyi Muzeumban».

5

Az új iskola emberei közől aztán többen ezen folyóiratot választották közlönyükké; mig az ellenzék seregéből Beregszászi és Sipos önálló könyvekben, mások az 1817-ben megindult «Tudományos Gyűjteményben» folytatták a harczot. Azonban mind tudományban, mind izlésben hasonlíthatlanul erősbek valának az új iskola bajnokai, kik aztán, s köztök főleg gróf Teleki József, ki a Marczibányi intézet által kitűzött pályakérdésre válaszul irt s díjat nyert, a nyelvújitást rendszeres tudománynyal tárgyaló munkájában szinte az új iskolához hajlott, — és még inkább a Szemeréből, Vitkovicsból és Horvát Istvánból álló fővárosi irodalmi «triász», az ósdiak nagyobb számának daczára, mind teljesebb diadalt vívtak ki Kazinczy nézeteinek a nyelv és irodalom mívelésében. Nem tagadhatni ugyan, hogy a küzdelembe egy sereg készületlen kontár is betolakodott vakmerő újitásaival, kik egy időre némi zavart hoztak a nyelvbe s irodalomba; de ezeket magoknak a vezéreknek erélyes ostorcsapásai nemsokára elnémították; s az új iskola elveit s izlését a nyelvezetben, elébb a Kisfaludy Károly által az «Aurora» zsebkönyvben egyesített fiatal, lelkes irói kör, majd a valahára létrejött magyar akademia minden salaktól megtisztítván, tökéletes diadalra vezette.

És mig a nyelvharcz, nagy élénksége által, ekként az egész nemzetiségre ébresztőleg hatott: a nemzetiség, hazafiság érzete az új iskola kebeléből világra jött művekben is mind több, mind egészségesebb tápot nyert. Nyelvünk, irodalmunk megújulása, kiválólag a költészet mezején ment végbe. És bár a költészet akkor sem szűnt meg önmagát tekinteni a maga czéljául, midőn tárgyait az életből, a politikából merítette, mindazáltal erősen visszahatott az életre; sőt néha még eszközül is örömest szolgált politikai czélokra. A művészet mellett egyszersmind a nemzetiség és hazafiság ébresztését s ápolását is czélul látszék kitűzni magának. Ez egyik leghatározottabb iránya összes költészetünknek; ez jellege nemcsak a drámának és eposznak, hanem még a lyrának és a népköl-

tészetnek is. Bizvást mondhatjuk, hogy nincs európai irodalom, melyben a költészet annyira a nemzetiség és hazafiság köréből választaná tárgyait, merítené ihletéseit, s oly elragadó tűzzel dicsőitené a hazafias érzelmeket. Még a szerelmi dalokba is minduntalan becsempészi a hazafiság és nemzetiség érzelmeit; s miként legjelesebb irodalmi történetirónk, Toldy Ferencz, oly helyesen jegyzi meg: a dalnok a szerelem és hazafiság közt osztja meg szivét, s ha néha tán mást látszik is megragadni képzelete, ismét a hazára tér vissza, mintha csak azért csapongott volna más tárgyakra, hogy új szempontból, új hasonlatban emelje ki a hazát és honszerelmet, a szabadságot és nemzetiséget. Erkölcsbirójává lesz a kornak, majd szelíden emlékeztetve őt kötelességeire, az ember magasabb rendeltetésére; majd ostorozva az elkorcsult erkölcsöket, a gyáva kort, mely bámulva s remegve néz fel a völgyből őseinek sziklaváraira; majd ezek erejét s hűségét, áldozatkészségét s kitartását mutatva fel neki követendő példákul. Szóval, oly elemek közt mozog, oly irányt követ, mintha a müvészet nem önmagát, vagy legalább nem egyedül önmagát tekintené a maga czéljának; hanem egyszersmind feltételéül, alapjául akarna szolgálni a jövendő nemzeti felvirulásnak, melyért epedve sóvárog.

Berzsenyi Dániel volt e korban az első, ki e nemzeties, hazafias húrokat addiglan páratlan erővel pengeté. Épen midőn a nyelvharcz leghevesebben foly vala, 1813-ban, jelentek meg először, a nagy költőt hamar felismert Kazinczy ösztönzésére, és Helmeczy eszközlése által Berzsenyi «Versei». Oly merészen, oly csontot s velőt rázó erővel, oly lelkesedéssel a hazáért, oly sóvár epedéssel annak felvirágzásáért magyar iró addiglan még nem szólott nemzetéhez, mint Berzsenyi ezen ódákban, melyekben a képzelem gazdagsága, tűz és erő, magasztosság és kellem, váltva bájolják el az olvasót. És ha azok egynémelyikét még ma sem olvashatni a nélkül, hogy meg ne ragadtassék a hazafias kebel: mint kelle azoknak hatniok, midőn a költő, például, «A Magyarokhoz» czimű Berzsenyi Dániel.

ódájában, az actualitás égető, zuzó erejével kiáltja fülébe a tespedő, vagy elkorcsult, nemzetiségéből kivetkezett nemzedéknek:

Romlásnak indult hajdan erős magyar!
Nem látod Árpád vére miként fajul?
 Nem látod a boszús egeknek
  Ostorait nyomorult hazádon?

A letűnt századok vérzivatarjai, ugymond, a vad tatár xerxesi tábora, s a világot ostromló töröknek az egész keletet leverő hatalma, nem ölhették meg e nemzetet, nem a titkos gyilkosok keze, nem a belviszályok tüze; mert magához hű, férfiasan küzdött. Most lassu méreg, lassu halál emészti. A kevély tölgyet, melyet a vihar meg nem dönthetett, mivel gyökereit belső férgek őrlék meg, a gyönge szél is földre teríti.

Mi a magyar most? — rút Sybarita váz.
Letépte fényes nemzeti bélyegét,
 S hazája feldult védfalából
  Rak palotát heverő helyének.

Eldődeinknek bajnoki köntösét
S nyelvét megunván, rut idegent cserélt;
 A nemzet őrlelkét tapodja;
  Gyermeki báb puha szíve tárgya.

És miután bűneit ekként fülébe mennydörgé, felmutatja az ősök erejét, melylyel a hazát annyiszor megmentették. De mintegy kétségbeesve a jelenkor gyávasága miatt, szívrendítő resignatióval néz az enyészet elébe.

És mig itt igy ostorozza, igy rázza fel disztelen s öngyilkos tespedéséből nemzetét: «Szilágyijában», a «Wesselényi hamvaihoz», «Nagy Pálhoz», «Prónay Sándorhoz» czímzett s több más, nem kevésbbé szép, mint erőteljes, magasztos ódáiban ragyogó példányokat mutat fel a hajdan és jelen korból, melyeknek követése még kiragadhatja az őt önbűnei miatt fenyegető enyészet örvényéből.

De, természeténél fogva is, még hatékonyabb volt a nemzetiség és hazafiság ébresztésére, a pangásba sülyedt nemzeti

élet felvillanyozására a drámai irodalom, melynek hatását a a fölött, hogy az életet magát tükrözve, tárgylagosságában szabadon mozoghat, még a színi előadás is sokszorozza. Mellőzzük itt Katona Józsefet, mellőzzük egyéb művei közt még «Bank Bánját» is, mely bár drámai irodalmunk legékesebb gyöngyeinek egyike, mivel kortársaitól érdeme szerint nem méltányoltatott, s a censura által a szinpadtól is eltiltatott, csupán könyvűl nem is hathat vala terjedtebben a közönségre.

Annál mélyebb és szélesebb hatást gyakorolt a nemzetre Kisfaludy Károly, Sándor öcscse, ezenkori drámai irodalmunk szintoly népszerű mint jeles képviselője. Ő hat évi bujdosása után a külföldön, Olaszországból, hol leghuzamosabban bolyonga, nemcsak müvészi ízlést, hanem Alfieri és Ugo Foscolo szinte «dühös hazafiságu» művein érlelt szabadságszellemet is hozott magával vissza hazájába. Itt a nyelv s irodalom körül élénk munkásságot találván, s Berzsenyi lyrája által felbuzdíttatván, maga is az irói pályára lépett, melyen már külföldi bujdosása előtt is tőn nemcsak a lyrában, hanem a drámában is «A gyilkos», «A Tatárok Magyarországban», «Zách Klára» eredeti darabjaival és Voltaire «Brutusának» forditásával kisérleteket. Ezek egyike, «A Tatárok Magyarországban», 1819-ben a székesfehérvári szinésztársaság által Pesten előadatván, a közönség által rendkivüli lelkesedéssel fogadtatott; mi a költőben is kedvet ébreszte, újabb szindarabok készitésére. Bámulatos könnyüséggel és sebességel dolgozván, «Ilka», «Stibor Vajda», «Salamon király» «Szécsy Mária», «A kérők», «Kemény Simon», «A pártütők», s több más darabjai, részint a komoly, részint a vig nemben, rövid idő alatt elkészültek s jobbára a szinen is előadatván, mind nagy tetszéssel fogadtattak. Szinésztársaság ekkoron már mintegy tizenöt lévén Magyarországban s Erdélyben, melyek néhánya a megyei rendek pártfogása alatt álla: e színművek, melyek egyébiránt a sajtó utján is megjelentek, rövid idő alatt az egész hazában ismeretesekké

Kisfaludy Károly.

lőnnek, s a költőnek oly hírnevet, oly népszerűséget szereztek, minővel iró nálunk még soha sem dicsekedhetett.

E fényes sükernek pedig nem annyira a művek tökélyében feküdt oka; mert azok egynémelyike sebtében, csak pár nap alatt készülvén, épen nem mondható hiba s hiánytalannak: a kitörő lelkesedés titka a jól kiszámított színi hatásban s még inkább magokban a művek tárgyaiban s azon szellemben feküdt, mely azokat átlengé. A magyar színpadra került jobb darabok eddigelé mind forditások valának németből s francziából, melyek bár némileg a magyar élethez idomíttattak, mégis idegen világban s eszmekörben mozogtak, idegen szellemtől valának áthatva. Ellenben Kisfaludy darabjainak tárgya s anyaga egytől egyig mind nemzeti. Vig darabjai majd a városi, majd a falusi életet, való, sajátságos magyar szinezetében ábrázolják; egynémelyiknek még nyelve is anynyira teli van közmondásokkal, tősgyökeres magyar szólásformákkal, hogy azokat lefordítani is alig lehet más nyelvre. Komoly darabjai mind történelmiek. Alakjai egytől egyig mind teljesen magyarok, a nemzetiség bélyegét magokon viselők. Mivel a jelen s közelmult élet meddősége kevés anyagot nyujta, vagy azt a censura s rendőrség szigorú korlátai közt életvalóságban visszatükrözni nem igen lehetett: Kisfaludy darabjainak anyagát általában a régi világból s életből választá, honnan annyi nagyszerű emlék, annyi önfeláldozó hűség, hazaszeretet, hősiesség int le reánk. Mint egy levelében a nagy tudományu, kiművelt izlésü s Európa minden irodalmaiban otthonos Gaal György barátjához[1]), ki műveit németre fordítgatá — önmaga is nyilatkozik: «a hazának erőteljes előidejét kivánta azokban felmutatni», kétsegkivül ellentételéül azon apathiának, tespedésnek, erőtelenségnek, mely az élő nemzedéket bélyegzé. Az őskorban a költő szabadabban is mozoghatott: nagyobb erővel tűntetheté ki a

[1]) Ld. ezen irodalmunk iránt nagy érdemű férfiu életének s irói munkásságának remekül irt rajzát Toldy Fer. Irodal. Arczképeib. 76.

haza iránti hűséget s buzgalmat; élesebben ostorozhatá a hűtlenséget, hanyagságot, bűnt s magát a kényuralmat, is, a nélkül hogy gyűlölséget, a censura s rendőrség részéről pedig gyanut, megrovást, tilalmat vont volna magára. Ettől pedig annál inkább kell vala óvakodnia, ha elnémíttatni nem akar: mivel nem csak a nemzetiség és hazafiság ébresztésére kivánt hatni; hanem egyszersmind a szabadságnak is oltárt akart emelni műveiben. «Stibor vajdája», például, mely még szinte 1819-ben került vala színre, nem csak lángoló hazafiságot, hanem fenszárnyaló szabadságszellemet is lehell, sőt a democratiai elveknek is apostolává leszen; mit is, bár a közönség zajosan megtapsolt, a nemesség kebeléből sokan rosz néven vettek neki. «Ez a darab nekem itt ellenségeket csinált, irja Gaalhoz; azt hiszik, a magyar paraszt nyomatását akarom a világnak hirdetni». — «Kissé erős, mondja egy későbbi levelében, de tendentiája hadd pótolja, a mi nem jó benne». És, mily lángoló szabadságérzelem lengi keresztül «Kemény Simonát»! Erről mondja pedig egy levelében Gaalhoz: «Ezt a darabomat legjobban szeretem; tisztán szivemből irtam. A kemény kritika sokat fog benne találni; de nekem ezek az érzések oly szentek! Ifjuságom legszebb álmai vannak benne lefestve». A «Záchokat» és «Salamon királyt» nem is engedte színre vitetni a censura, bár, — ugymond nem a censor és rendőrség szemüvegén néző költő, — nincs bennök semmi, a mi magosabb tekintetből káros volna,... de fájdalmas érzéseket keltenek a magyarban». «Ismét egy darabom jő sajtó alá: Zách Nemzetség. A thema *nagy* és érdeklő. Az aristokratismus ellen van; nem fog földieinknek tetszeni». A «Barátság és Nagylelkűség» czimű drámáját is nagyon megcsonkította a censura, kivált hol az udvari életről szőtte be gondolatait; bár, saját állitása szerint, nagyon mérsékelte magát, s minden politikai vonatkozást ügyekezett kikerűlni. «A püspökömet (Janus Pannonius) egészen kitörűlték... Az új primás (Rudnay) igen vigilans ur; ha igy marad, majd imádságos könyveket irok».

De mig a hazafiság és nemzetiség érzelmeinek ábrázolása által oly rendkivüli lelkesedést ébresztett közönségében; mig ama fogása által, hogy jobbára oly jellemeket hozott a színpadra, «melyeket, mint maga vallja, a magyar szeret, melyek a nemzetiség bélyegét viselik magokon, melyekben a magyar magát feltalálja», a nemzeti hiuságnak is tömjénezett; sőt még az is volt czélja, hogy a publicummal a mulatságnak ezt a nemét megízelíttesse, s azért néha jobb gondolatokat is mellőzött s kedvesen hangzó beszédeket szőtt be, — mitől azonban későbbi dolgozásaiban tartózkodott: mindazáltal, kivált későbbi darabjaiban, a nemzeti hiuságokat, előitéleteket, ferdeségeket sem mulasztá el ostorozni, gúnyjának fullánkjával öldökölni. «A Pártütőkben a censura sok meztelen igazságot kitörlött, kivált az insurrectiora nézve.» A gúny ebben oly erős, oly maró, hogy maga is ugy vélekedék, «ha biró uraimék oly teljesen megértenék, mint Gaal barátja, nem igen volna tanácsos katonai fedezet nélkül utaznia». És még élesebb, még metszőbb volt «A korcsházi vásár» czimű víg-játéka. De a néhány duzzogót kivéve, a nemzet dicsőité s már akkor első s nagy költőjének tartá őt, bár néha ostorozva érzé is általa a maga hiuságát; a vegyes, szinházi közönség pedig épen e borsos darabokat tapsolta meg legzajosabban; a «Pártütők» az első előadás alkalmával oly tetszésben részesültek, hogy egész jeleneteket kell vala nyomban ismételni.

Ily nagy volt, irói működésének már első szakában, Kisfaludy Károly hatása a nemzetre; s pedig még csak ezután kezdette igazán tanulmányozni a nyelv és müvészet titkait, készülni a magas pályára. 1820 óta lassabban, de a müvészet annál öntudatosabb erejével, annál jobban dolgozott, miként több történeti drámáinak felmaradt töredékei bizonyítják. Ekkor tervezé az «Aurora» zsebkönyvet is, melyben aztán már nemcsak mint valódi müvész lép fel, hanem egyszersmind mint vezére, s második megalapítója az új müvészi iskolának, melyből a legjobb fiatal erőket egyesíté zsebkönyvében: a Kazinczy által kimutatott iránynak e zsebkönyv

s annak munkatársai, az ugynevezett «Aurora kör» vívta ki teljes diadalát. Általa, az ő fényes sikerétől felbuzdítva mások is széltiben kezdének irni nemzeties szinezetű, eredeti drámákat. «Lesz köztök, mondja maga, sok rosz; de lesz tán jó is, s igy remélhetjük, hogy lassu álmunkból felébredünk s a pallérozott nemzetek közé léphetünk». De fájdalom, a nemzeti felvirulást, melynek hő vágya tette őt költővé, melyre ő oly hatalmasan előműködött, ő már nem láthatá: a kora halál őt annak küszöbén ragadta ki nemzete kebeléből.

De Kisfaludy drámái nem az egyedüli művek, melyek e korban oly élénk, fejtő, emelő befolyást gyakoroltak a nemzeti életre. A drámával Berzsenyi óta vetélkedett a lyra is, melyet Kisfaludy maga is mesterül pengetett, s melynek Kölcsey Ferenczben s Vörösmarty Mihályban első rangu hősei támadtak. Kit nem hatott meg Kisfaludy, «Mohácsa», nemzeti nagy létünk e nagy temetője, mélabús bánatával? Ki nem lágyult el a «Honvágy» epedő sovárgásán a távol hon szülő földe felé? S kinek szivében nem hangzának vissza még kedves népdalai olvastában is a nemzetiség s hazafiság bánatos hangjai? Ki nem sóhajt fel a «Rákosi szántóval», midőn a hajdankor letünt dicsőségét s a mái nemzedék elkorcsultát zengi?[1]) S ki nem érzi nőni ragaszkodását hazájához, midőn a bujdosót szülőfölde után epedezni hallja?[2]) Vagy kinek nem futja el szégyenpir arczait, midőn a pórlegényt a har-

[1]) Eltüntek ők: Rákos te állsz,
Meződön hány embert táplálsz!
Hej de magyart alig látok,
S nehéz szivvel tovább szántok.

Pest-Budáról sok nép kijár,
S alig érti nyelvünket már,
Hej! ma holnap a magyar szó
Ritka mint a fehér holló.

Rákos, Rákos! hova lettél?
Szép híredből de kiestél!
Fáj szivem, fáj, ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

[2]) Szülő földem szép határa
Meglátlak-e valahára?
A hol állok a hol megyek
Mindenkor csak feléd nézek.

Kisded hajlék, hol születtem,
Hej, tőled be távol estem,
Távol estem, mint a levél,
Melyet elkap a forgó szél.

mattal párbeszédbe eredve, sülyedt nemzete felett siránkozni olvassa? [1])

Kölcsey Ferencz.

Midőn Kölcsey Ferencz az irói pályán fellépett, már tüzesen foly vala a nyelvharcz Kazinczy és ellenei között; s talán épen ez inditá őt, ki nagy tetterejénél s tündöklő tehetségei irányánál fogva inkább statusférfiunak, parlamenti szónoknak született, a mozgalomhoz csatlakoznia, melyről már akkor sejtheté, hogy alapja, feltétele leend a jövendő nemzeti felvirulásnak. A hevesség miatt, melylyel a nyelvharczot, kivált a «Mondolatra» Szemere Pál barátjával együtt irt «Feleletben» folytatá; s a szigor miatt, melylyel, mint széptani műitész az irodalom némely kedveltebb embereit s azok műveit, például a népszerű Csokonait birálá, — a közönség több ideig nem tanusitá irányában azon előszeretetet s kitűntetést, melyet fényes tehetségei s műveinek belbecse különben méltán igényelhetnek vala. Utóbb azonban gyönyörű költeményei, lyrája, balládái és románczai, mely nemet ő kezdé legelébb mívelni költészetünkben, s melyekben a phantasia kedvessége, az érzelem tüze s az édes hang elbájolják az olvasót, — kedvenczévé tették őt a közönségnek. Az irodalomtörténet tiszte művei összeségében méltánylani a nagy költőt. Mi itt őt külön szempontunkból tekintve, csak ama kitünően nemzeties szinezetet, ama hazafiuságra ragadó, honszerelemre gyujtó, mély érzelmet veszszük szemügyre, mely költészetén elömlik, s néhány dalában és balládájában oly magas lelkesedésben lángol, minőben előtte csak Berzsenyit, utána költőink legnagyobbikát, Vörösmarty Mihályt észleljük. Mily mély érzelemből fakad, mily szenvedélyes honszerelemtől áradoz, például, «A Rákos Nymphájához» czimű dala, melyben párvonalt huz keblének két szerelme, a hon és leány,

[1]) Harmat, harmat, hol termettél,
Bús szivemre miért estél?
«Azért estem a felhőből
Mert víg napom már nem derül.»

Rezgő harmat, te könynyé válsz,
Szememben jó forrást találsz,
Leszállt nekem is szép napom:
Szegény magyar! azt siratom.

között! [1]) És mit mondjunk a «Hymnuszról,» melyből a haza százados szenvedései oly búsan, oly szívrenditőleg nyögnek felénk, s melynek vége hő imává emelkedik, az égtől irgalmat, védő kart, áldást könyörgve le nemzetére a jövőben, mert

Megbűnhödte már e nép
A multat és jövendőt.

Majd ismét felzajongnak hazafiui érzelmei, és a hazában eláradt tespedés, lelketlenség, erkölcsi sülyedés észlelésénél « Zrinyi dalában » felsikoltva kérdi :

Hol van a hon, melynek Árpád vére
Győzelemben csorga szent földére....?

és busan válaszolván :

Itt van a hon, ah, nem mint a régi,
Pusztaságban nyulnak el vidéki....

lángszavakban korholja a nemzedéket, mely magában el hagyá hamvadni honszerelmét, melynek

[1]) Kettő szerelme keblemnek
Egy hon és egy leány :
Azt vérző szivvel, ezt epedve,
Azt lángolón, ezt mosolygva
Tekintvén ölelem.
De büszke lesz szivem s dobog
S önérzés száll ki homlokomra
Ha képeik lengenek felém.
Kegygyel teljes, de busan
Tünik fel képed, ó hon!
Mint Róma Cæsar álmain,
Ó szent, ó szent!
De fájdalomnak érzete,
Mely rólad sugárzik reám!
— De te mosolygva jösz
Ó lyány, mint május reggelén
Az újjá szült nap ragyog.
És kebleden
Mint olvad el a bú,
És kebleden kivül
Mint nincs öröm!
Ó hon, ha egy pillantatig
Szétoszlik felleged
S vígan mosolygasz :
Olympig szállnak érzetim,
S láng és erő keblemben. —
S ha, lyányka, néked
Szelíd bánat leng arczodon
Könyekben dűlök karjaidra
S vígasztalást lelsz ajkamon.
Ó lyány, hamvedreden
Búsan kél egykor a dal,
S majd szárnya fenlengvén,
Harmatjából egének
Csöppent vígasztalást. —
De néked élni kell ó hon!
S örökre, mint tavasz, virulni; —
Ah, mert omladékidon
Reszketve fognék szétomolni
Hazám! hazám!

Nincs magasra vívó szenvedelme,
S jégkebelben fásult szivet zár. —
Völgyben ül a gyáva kor, s határa
Szűk köréből őse saslakára
Szédeleg ha néha felpillant.

És szigorú erkölcsbiró szerepét öltve, számon kéri az ősök vívmányait, példáik eredményeit, s a jövő reményeit:

És hol a nép, mely pályát izzadni
S izzadás közt hősi bért aratni
Ősz atyáknak nyomdokin tanult;
S szenvedett bár, s bajról bajra hága,
Hervadatlan volt szép ifjusága:
A jelenben mult s jövő virult?

Aztán széttekintve az elkorcsult nemzedéken, hazafias fájdalommal s keserűséggel kiált fel:

Vándor, állj meg! Korcs volt anyja vére.
Más faj állt a kihunyt helyére,
Gyönge fővel, romlott, szívtelen;
A dicső nép, mely tanult izzadni
S izzadás közt hősi bért aratni,
Névben él csak, többé nincs jelen.

Ódájában, melyet «A Szabadság istenasszonyához» intéze, még átokra is fakad nyelve, midőn a szolgalelkűeket ostorozza[1]) De messze tévednénk czélunktól, ha idézni akarnók mind azon költeményeket, melyekkel e korban Kölcsey, s a vele majdnem egy időben fellépett költőink erőteljes, ifju serege, melyben Vörösmarty Mihály, Czuczor Gergely és Bajza József már ekkoron fő nagyságokként tűntek vala ki a többiek közől, — a hazafiság, nemzetiség és szabadság érzelmeit ébreszteni,

Vörösmarty, Czuczor, Bajza.

[1]) Járom a gyáván! ki remegve futja
Fenn dicsőséged ragyogó világát,
S megszokott rabság kezein tudatlan
Csörgeti lánczát.

Átok a gyáván! ki nevedre borzad,
Mert gyakor szélvész kavarog fölötted,
Mert halálhörgés diadalmi pályád
Mennyei bére.

fejleszteni, tetterőre emelni ügyekeznek vala. Czuczor és Vörösmarty, e tekintetben, lyrai költeményeiken kivül még az eposzszal is nagy hatást gyakorlának az olvasó közönségre. A hősköltemény, mely, minthogy már természeténél fogva is legtöbb tárgylagos nemzetiséget foglalhat magában, e czélra különösen alkalmas volt, e két nagy költőnk épen ez időben emelte irodalmunkban fénypontjára. Vörösmarty «Zalánfutása,» «Cserhalma» és «Egerje,» Czuczor «Augsburgi ütközete» s még inkább «Aradi gyülése», oly szellemi teremtmények, melyek nemcsak a magyar közönséget felvillanyozták, hanem bármely újabb európai irodalom e nemű termékeivel is bizton versenyezhetnek.

És ezen, ily élénk, ily nemzeties és hazafias irodalom nem is maradhatott üdves hatás nélkül az összes nemzeti életre. Mintegy bevezetés volt az a további politikai és társadalmi kifejlődésre. Hatásának első, kétségtelen bizonyítványa lőn, hogy az olvasó közönség napról napra szaporodni kezdett. A nemzet figyelme mindinkább szellemi érdekei felé fordult, s érezni kezdé, hogy csak ezekre építve, vetheti meg a sóváron óhajtott nemzeti jobblét alapjait. Ennek érzetétől pedig elválhatatlan volt, hogy szabadúlni ne kivánjon ama bilincsektől, melyek által szabadabb szellemi mozgalmát lenyűgözve látá, a censurától s a külfölddeli közlekedés tilalmától. E kivánat még élénkebbé lőn 1820 óta, midőn a kormány megijedvén a népszabadság szellemétől, mely a bécsi congressus következtében lenyűgzött Európában ismét mindenfelé ébredezni kezd vala, újabb tilalmak s korlátozások által ügyekezett elfojtani a mind hangosabban nyilatkozó korszellemet. Ezen évi január 11-én kelt rendeletében a kormány e tekintetben a legszélsőbb határokig terjeszté szigorát, nemcsak a politikai, hanem tisztán tudományos és irodalmi folyóiratok behozatalát is teljesen megtiltván, a belföldi sajtót pedig még szűkebb korlátok közé szorítván. Néhány évvel elébb hihetőleg e rendelet is oly kevéssé vonta volna magára a közfigyelmet, mint azon régiebbek, melyek által a szellemi moz-

Az irodalom hatása a közéletre.

1820. Január 11.

galom lebilincseltetett. Most azonban, a nemzeti nyelv és irodalom körül kifejtett élénkség által a maga szánandó állapotának mind világosabb tudatára ébresztett nemzet már nem hagyta azt észrevétlenül. Számos megye, melyekben a kormánynak minden ügyekezettel sem sikerült még elfojtani az alkotmányos érzelmeket, élénken emelt szót a nemzeti haladás ezen újabb korlátozása ellen. A többiek közt azonban a közvélemény ebbeli igényeinek Bars megye közönsége adott leghívebb s legélénkebb kifejezést az 1820-ki márczius 6-kán tartott közgyüléséből a kir. helytartósághoz intézett feliratában.

Bars felirata a censura ellen.

« Ha ezen tilalom személyes okait vizsgáljuk, — igy szól egyebek közt a felirat, — nem akarjuk kétségbe vonni, hogy azok a közbékének s a féktelenség korlátozásának kivánatából erednek;.... meg kell azonban vallanunk, hogy e rendelet tárgylagos okai reánk annál súlyosabban hatnak, mennél inkább ügyekeznek azokat elrejteni a közvélemény előtt, s mennél bizonyosabb, hogy az efféle korlátozások jó sükerrel soha sem dicsekedhetnek... Nem vonjuk kétségbe, hogy ama szigorú censurának, melynek kimélletlen járma alatt nyög irodalmunk, egy időben hasznát látta ő felsége kormánya; azt sem akarjuk tagadni, hogy a koresemények ismeretének hiánya mellett, mit politikai lapjaink korlátozottságának köszönhetünk, a közbékét s a hatalom tekintélyét könnyebb volt fentartani. Csak azt kérdezzük, vajjon képes-e az érettebb szellem is tűrni hasonló nyomást? Vajjon hasznos-e a felnőttet is ama bölcsőbe szorítani, melyben a csecsemő ringattatott? Polgári kötelességünket sértenők meg, ha a folyóiratok tilalma ellen felszólalni elmulasztanánk.... Mely vétségünk volt oka, hogy az időszaki iratok, ugy az irodalmiak, mint a politikaiak ismételve eltiltattak? Miért záratnak be előttünk ismét a mívelődés forrásai? Miért tépetik szét újabban a társas élet egy közhasznu köteléke?

« Ellenokainkat nem akarjuk meríteni törvényeinkből s az ország történelméből, mely kétségtelenül tanusítja, mily

nagyra becsülték és sértetlenül fentartatni kivánták eleink mindenha a szó és gondolat szabadságát; sőt még a népjogra sem hivatkozunk, mely az ilyféle tilalmak által súlyosan sértetik : csak egyedül a folyóiratok mivoltát tekintjük, hogy kitüntessük, mily nyomás, mily önkény, mily ártalom fekszik azok tilalmában.

« A hirlapok a külföldre nézve mind megannyi barátságos levelek, melyek által a nemzetek egymással közlekednek, az eseményeket, előhaladásokat, sovárgásaikat egymással kölcsönösen tudatják. Oly szükséges kellékek azok a barátságos viszonyban létező népek szorosabb összeköttetésére, az ipar és kereskedelem felvirágzására s a nemzeti míveltség előmozditására, hogy polgárosodott nemzetek azokat teljességgel nem nélkülözhetik. A belállapotok tekintetében pedig a hirlapok organumai a közvéleménynek, mely mint a tó, ha annak szabad kifolyás engedtetik, ezernyi erekben szétterjedve termékenyít lefolyásában, mig ha elébe gátok vettetnek, felduzzadva, ezeket szétrombolja, s pusztítva ront mindent, mi folyamát akadályozza.

« Hogy a folyóiratok nagy részének szelleme rég óta megrontatott, hogy azok a közvéleménynek többé koránt sem hű tolmácsai, hanem meghamisított, szolgai szellemű közlönyök, jól tudjuk. Az eredmény azonban egy, akár a szabad szó fojtatik el, akár a közvélemény hamisíttatik meg : amaz a természeti szabadság korlátozása által sért minden jogot; emez csalás által gúnyolja a közönség méltóságát.

« Bizonyára, ha e tilalom mellett, némely külföldi lapok kegyelését magunknak megfejteni akarjuk, önkéntelen is e kérdés támad bennünk : hogy csak épen ezek felelnek-e meg czéljoknak, s tartják meg a közönség irányában a köteles őszinteséget?... És miért tiltatnak a többi folyóiratok? Nem jutnak-e a tilalom daczára is tudtunkra a külesemények s más nemzetek érzelmei? Vagy azért tiltatnak el, mivel a kormányhatalom előtt gyülöletes elveket hirdetnek? Alig lehet hinni, hogy a kormány meg akarná magát fosztani az esz-

köztől, mely által az alattvalók kivánatai legjobban tudtára eshetnek. És mely elvek azok, melyeket más országokban szabadon vallhatni, s csak épen e kormány gyülöl? Az igazságos fejedelem, ki a törvények szelleme szerint uralkodik, soha sem nélkülözendi a nép szeretetét; a trón pedig sokkal inkább csak a nép szeretetében találhatja a maga alapját, mintsem hogy a censor törlő tollának támogatására szüksége volna.

« A külföldi lapok eltiltása — mondják tovább, — nekünk még azért is sajnosan esik, mert a szomszéd államokkal élénkebb kereskedés által nem lévén összeköttetésben, egyedül ezen eszközzel birunk más népeket ismerni s általok ismertetni, s az ő haladásaik példája szerint haladnunk a polgárosodásban... Ám az örökös tartományok irói bennünket gyaláznak, törvényeinket gúnyolják, apáink legbölcsebb intézményeit gáncsolják. A sajtó ezek számára szabad; a különben oly szigorú censura ezeket tűri, sőt kegyeli. Ama külföldi folyóiratok ellenben, melyek a míveltség forrásai gyanánt szolgálhatnának, nagy gonddal eltiltatnak; számunkra a rágalmazó iratok czáfolatának sem áll a sajtó szabadon; sőt még a tudománynak is szük korlátok szabatnak, melyeken tullépnie, a közjóval megférhetetlennek állíttatik. És mit vétettünk mi magyarok, hogy irántunk ily sértő bizalmatlansággal viseltetnek? Nem tűrtük-e állhatatosan vagyonosságunk lépcsőnkénti fogytát, s a számos pusztitó háborut?... Ingadozott-e a nemzet hűsége a veszélyek és csábitások idején?... Ama szellemet, melyet a kormány annyira üldöz, valamint nem a hírlapok keltették fel, ugy leláncztolni sem fogja a hírlapok tilalma. Az igazság gyermeke oly kormány alatt, mely igazságon s törvényeken alapul, felforgatásra nem találand anyagot... Fáj szivünknek, hogy annyi áldozatért, hűségünk annyi bizonyitványaiért egyebet sem nyertünk a naponként növekedő bizodalmatlanságnál, s ilyféle erkölcsi korlátozásoknál, melyeknek csak kölcsönös bizalmatlanság lehet eredménye... Nem fog-e ekként a jövőben

minden közlés, bármi jónak látszassék is, bizalmatlansággal találkozni? És miután a megengedett lapok fizetett szolgaisága a bizodalmat nem öregbítheti, nem fog-e megtörténhetni, hogy a közönség, látván, miként a közjó segédforrásai egyedáruság alatt vannak, a kormány üdves törekvéseit is gyanúval fogadja s nem segélyezi?

« Miután pedig ez által sem az események ismerete meg nem gátoltathatik, sem a népek ragaszkodása kormányaikhoz nem szilárdíttatik; sőt a tiltott utáni hajlam a kül események és elvek ismeretét még nagyobb mohósággal és sajátságos nézetekkel párosítva terjesztendi : szerény értelmünk meg nem foghatja, mi légyen az az üdves czél, a mely miatt a sajtó általában annyira korlátoltatik, a külföldi hirlapok s folyóiratok pedig eltiltatnak.» Mondják végül, hogy, bár elébbi példák nyomán, még attól is tarthatnak, hogy e lépésök által a király gáncsolását vonják magokra; kérik mindazáltal a nádort és a helytartótanácsot, hogy e fŏliratot, közbenjárói tisztöknél fogva terjeszszék ő felsége elébe; mert jogosan követelhetik, hogy gondolatszabadságuk önkényesen ne korlátoltassék, a többi népektől, kikben testvéreiket szemlélik, számüzöttek gyanánt el ne zárassanak, a mívelődés leghatékonyabb eszközeitől meg ne fosztassanak.

Ezen érdekeltség s buzgalom, melyet a nyelv s irodalom körüli élénk mozgalom a szellemi érdekek iránt ébresztett, kétségtelen bizonyitványa a hatásnak, melyet az irodalom nemzeties s hazafias szelleme gyakorolt az oly sokáig tespedésbe merült tömegek felvillanyozására. E hatásnak azonban, természetszerüleg, mindinkább az egész nemzeti, s igy a politikai életre is múlhatatlanul ki kellett terjednie; kivált miután a kormány figyelembe sem vette ama kérelmeket, melyek a szellemi érdekek tekintetében a megyéktől hozzá intéztettek. Az irodalom, miként maga minden akadályok daczára gyorsan fejlett, ugy felfokozott életerőt, a nemzeti alkotmány és szabadság fejlése s megszilárdulása, a nemzeti felvirulás és dicsőség iránt élénkebb vágyakat, hevesebb só-

várgást ébresztett, kivált az ifjabb nemzedékben; nevelé s tömöríté a visszahatást az alkotmányellenes német udvari párt s kényuralom ellenében; s mindinkább felbátorítá az ideiglen meggyérült, megfélénkített s elnémított nemzeti s alkotmányos ellenzéket nyiltan harczra kelni a nemzeti jogok mellett.

A politikai ellenzék gyarapodása.

E harcznak annál elébb s múlhatatlanabbul be kell vala következnie, mivel a kormány önkényes rendszabályaival nem szűnt meg ingerelni az ellenzéket. Országgyülések hiányában, a sajtó szigorú korlátozottsága s az egyesületek tilalma mellett, mint fentebb érintők, a nemzeti élet még egyedül a megyei gyülések teremeiben nyilatkozhat vala némileg. De, miként szinte elbeszéltük, a megvesztegető s félénkitő kormányrendszernek egy időre a megyei hatóságok kebelében is sikerült mind nagyobb tért foglalnia, az előbbkelő, értelmesebb rendek nagy részét a titkos kémkedés és vádaskodás, feddés és fenyegetés által a megyék tanácsteremeiből eltávolítván, s ellenben a tudatlanságában hiszékeny s könnyen eltántorítható kis nemességet a megyei főnökök s más ügynökei által a maga részére csábítván. De czélját sem mindenütt, sem tartósan nem érte el a bécsi kabinet; sőt épen azon eszközök, melyek által kényuralmát szilárdítani, a korszellemet s alkotmányos szabadságot elfojtani ügyekezett, mint rendesen történni szokott, nálunk is nemsokára egyenesen ellene fordultak. Az elfogultság ugyanis az alsóbb rendű nemességben nem tarthatott sokáig. Bár mennyire meggyöngült vala is az említett kormányeszközök alkalmazása alatt számra, hatásra nézve az ellenzék: ennek értelmesebb s bátrabb tagjai közől hol többen hol kevesebben ernyedetlenül helyt állának; s hazafias erőfeszitéseiknek mindinkább sikerült az alnemességet a kormány czélzatai iránt felvilágositani s a magok pártjára hajlitani. Az elébb megfélénkült, elkedvetlenedett közép nemességből is mind többen látogatni kezdék ismét a megyei gyüléseket. Az alkotmányos, szabadelvű szellem lassanként a közép és kis nemességben testesedett meg leginkább,

s ez képezte aztán azon élénk, megtörhetlen phalanxot a kényuralom ellen épen akkor, midőn ez már diadalt készült vala ülni az alkotmányos szabadság és függetlenség romjai felett. A növekedő ellenzékből, fokonként a mint ereje izmosult, ama kegyeletes kimélłet és szerény engedékenység is mindinkább kiveszett, melylyel elébb a megyefőnökök, főispánok s helytartók iránt viseltetett; mind bátrabb s hevesebb lőn kikeléseiben az alkotmányellenes kormányszabályok ellen, zajosabb és kitartóbb a törvények megtartásának követelésében. Sőt tagjai közől néhányan, a kormánypártiak különben erkölcstelen, a jó ügyhöz nem illő fegyverével, a névtelen vádaskodással, sem restelnek vala élni: kitől félniök lehetett, hogy titkosan vádaskodik, azt megelőzni s többször való, néha költött okokból is bevádolván, megrontani, ártalmatlanná tenni ügyekeztek. E fegyver az önkénykedő megyefőnökök s más előbbkelő kormánypártiak ellen is több izben használtatott. A kölcsönös névtelen vádaskodások számos megyében teljes virágzatra fejlének; a kormány maga is szaporítá azokat, hiszékeny fület nyitván nekik. Ennek következtében gyakran királyi biztosságok küldettek a megyékre, hogy a vádakat megvizsgálják, a viszályokat, zavarokat lecsilapítsák. Minthogy azonban a viszályok okai jobbára az alkotmányos jogok sérelmeiből származtak, s a kir. biztosok ennél fogva a valóban vétkes megyefőnököt is többnyire pártfogásuk alá vették, a megyei közönséggel pedig a kormány kényuralmát még súlyosabban éreztették: az ellenzék minden ilyféle összeütközésből erősebben kelt ki; ha elvesztette is ügyét a kir. biztos előtt, mind számára, mind erkölcsi súlyára nézve erősbödött a közvéleményben.

Az ellenzék kitartó bátorságát, melyet ezen, legalább erkölcsi, diadalok menten szítogatnak vala, tetemesen növelé az is, hogy a szabadság szelleme mindenfelől hatalmasan nyilatkozott Európa lenyűgzött népeiben; s azt elfojtani, elnémítani azután sem sikerült, miután a forradalom Nápolyban és Piemontban az osztrák hadak által legyőzetett. Spanyolország

még folyton küzdött a forradalom leigázása végett beküldött franczia hadakkal; s a népek a rokonszenv élénk nyilatkozataival üdvözölték minden előnyt, melyet az alkotmányukat védő spanyolok a francziák felett nyertek. A kormányoknak reactionarius rendszere s eljárása mindenütt keserű elégületlenséget s egy daczos forradalmi szellemet ápol vala a népekben; s e szellem, ha bár kisebb mértékben is, mint a nyugati népeknél, nálunk sem hiányzék. «Tudod minő el-
1823 márcz. 6. lensége vagyok minden despotismusnak, — irá ez idő tájban, a bár szabadelvű, de igen mérsékelt, méltányos gondolkodásu gróf Dessewffy József barátjához, Kazinczy Ferenczhez, — gyaníthatod tehát, mit érzek, mit gondolok s mit kivánok Európának mostani körülményeiben. Nagy figyelemmel valék mindenkor a korbeli historiára. Ugy látom, hogy a fordulópont elkövetkezett, és hogy szintugy meg fogja törni a spanyol oroszlán a sasok hatalmaskodását, valamint egynehány esztendő előtt az egyfejü sas hatalmaskodását a kremmeli gyuladás megemésztette. Iszonyúk a czélok, irtóztatók az eszközök, esztelenek a kinyilatkoztatások. Hallatlan dolgok fognak elébb utóbb következni mindenütt, ha a józan ész valamiképen el nem fordítja a legbutább és legalábbvaló indulatosságoknak kicsapongásait. Utóljára mi is részt fogunk venni. Adja az isten, hogy eszünk legyen akkor és hogy igazi nemzeti függetlenséget szerezzünk magunknak. Ugy feláldozhatnók a feudale systemát; — de nagyon kételkedem akár okosságunkon, akár nemesszivűségünkben; az egoismus rozsdája eszi sziveinket, nem vagyunk mi többé aristokraták, hanem kakokraták.... Nagy és közönséges lesz a pezsgés, a zavar, mert nem egy országi, hanem európai lesz a revolutio; azonban ki fog vitetődni, mert megtanulták az emberek a franczia revolutio hibái által, mit kell eltávoztatni a revolutiók haladásában. Ismétlem, nagy dolgokat fogunk érni, ha valami közbejövő fatum vagy az okosság és a józan ész szelleme nem fogja végképen eloszlatni a tornyosodó fellegeket.» [1]

[1] Kazinczy Fer. és Dessewffy Józs. gr. levelezése III, 212.

Hol még a mérsékelt elvüek is ekként gondolkodnak, ott a tömegekben kétségkivül nagy az elégületlenség a kormány eljárásával. És nem is hiányzának ennek nyilatkozatai az országban. Itt ott még olyféle hirek is szárnyalának, hogy már az olasz carbonarismus is áthatott némely vidékekre.[1]) Ebben nem sok volt ugyan a való; az mindazáltal épen nem volt titok hogy, miként a szabadelvű korszellem mindenütt, még a szuronyok hatalmával szerzett csöndben és békében is, növekedőben vala nyugati és déli Európában: ugy nálunk is mindinkább nő az elégületlenség, izmosodik az alkotmányos ellenzék. Több megyében az, a megyefőnökök és más nagyravágyó kormánypártiak minden fondorlatai daczára is erős, határozott többséggé nőtte ki magát, mely feliratiban a trón előtt is mind sűrűbben kezdé hallatni bátor szavát. Kérelmeik, sürgetéseik fő tárgyát minden alkalommal az országgyülés egybehivása képezte; s bár feliratikra választ sem nyertek mindig: ernyedetlenül kitartók valának azok ismétlésében. Olyféle biztató nyilatkozatok, minőket Ferencz budai utazása alkalmával személyesen, s azóta leirataiban is tett vala az alkotmány s törvények épségben tartása iránt, a növekedő ellenzéket, mely a kényuralom nyomását oly súlyosan érzé, már nem elégítette ki. A puszta szó s igéret már elvesztette hitelét a közvéleményben; az ellenzék annál több biztositékot kivánt, s azt egyedül az országgyülés egybehivásában, az alkotmányos törvényhozásban kereste.

A megyék ellenzéki rendeinek ezen kérelmeit még az udvar iránt különben minden alkalommal meleg ragaszkodást tanusitó néhány magyar urak s magasabb hivatalnokok is támo-

[1]) U. o. 260. « Guzmics Izidor — irja Kazinczy — azt kérdi tőlem, ha való lehet-e, hogy Zemplénbe is általhatott az olasz carbonarismus; mert az ő tájékokon, Győr körül, az a hir szárnyalgat. Megirtam, hogy az gonoszul terjesztett mese. Nincs nálunk senki, a ki egyebet akarjon, mint a törvény, noha nem tagadjuk, hogy szeretnénk, ha a dietai elaboratumok tanácskozás alá vétetnének, s király és haza azt szabná meg, a mit a közjó kiván.

gaták jóakaratu előterjesztéseik által, melyekkel, tekintve a nemzetnek egyre növekedő elégületlenségét, a közbéke érdekében buzgóan tanácslák az országgyülés egybehivását. Egy ily emlékiratban a többi közt élénk szinekkel olvassuk ábrázolva egy részről a nemzet áldozatteljes hűségét, melyet a veszély lefolyt évei alatt annyiszor tanusított uralkodó háza iránt; más részről Ferencz királynak a nemzet ellen jelenleg minden alkalommal kitörő boszuságát; melyet csak abból vél megfejthetni, hogy «némelyek legközelebbi környezetéből, kik vagy nem ismerik eléggé a magyar alkotmányt, vagy annak irígyei, vagy végre annak némely védei ellen személyes gyűlölettel viseltetnek, a császárnak természeténél fogva jó, de a kiállott viszontagságok következtében félénkké, bizalmatlanná s gyanakodóvá lett kedélyét felingerelni nem iszonyodtak.» — « Nem tagadhatni ugyan — folytatja az emlékirat, — hogy a rendek megyei gyüléseiből, a királyhoz intézett feliratok egynémelyike a kérelem határait tullépte, a sérelmeket az illőnél talán élesebben is ábrázolta; hogy, továbbá, a szónokok egynémelyike, fájdalmától elragadtatva, szavait nem fontolta meg mindig kellőképen. De ezek csak egyes, könnyen rendre igazítható megyék s férfiak hibái voltak, s nem a többségéi, annál kevesbbé az egész nemzetéi; mely aztán mégis oly gyűlöletes szinben állíttatott a király szemei elébe, hogy nemcsak mindenfelé titkos rendőri ügynökök küldettek a megyei gyülésekre, vagy épen királyi biztosságok a megróvottabb megyékbe; hanem a fő- és alispánoknak is egyenesen meghagyatott, mindazon egyeseket névszerint bevádolni a király előtt, kik a legfelsőbb parancsok ellen felszólalni bátorkodnának.... Ehhez járult, hogy a nemzet ama számtalan titkos feladásokon kivül, a Bécsben szerkesztett s kiadott, felette sértő röpiratok által jó hirében, becsületében s alkotmányában a legféktelenebb módon marczangoltatott, nevetségessé tétetett, a világ és saját parasztjai előtt merő zsarnokok gyanánt ábrázoltatott; mi azonban a czélzott hatást legalább a magyar földnépnél egyátaljában nem eredményezte.... Mind ezeket s

egyéb, ugy az alkotmányon mint az ország épségén elkövetett sérelmeket megfontolva, bizonyára nem lehet csodálni, hogy a nemzetben mindenfelől elégületlenség, levertség s bizodalmatlanság mutatkozik.... De vajjon hová vezethet e kölcsönös bizalmatlanság a jelen időkben, midőn a nép egy demokratiai alkotmányról mind kevesebb tartózkodással beszél; midőn a tudós, a vallási s polgári egyenlőségről s szabadságról s egy korlátlan sajtóról értekezik; midőn az urak a három keresztény hitvallás egyenlőségének kivívására szövetkeznek; s az ifjuság czélszerűleg szervezett nevelőházak hiányában idegen magán-nevelők által csak a gymnastikai gyakorlatokban, nem pedig az államra nézve szükséges és hasznos tárgyakban képeztetik?»

«Igy áll Magyarország ügye. S itélje meg bárki, vajjon czélszerűleg s az államra nézve hasznosan cselekszenek-e, s békét, nyugalmat czélzanak-e a magyar alkotmányban kevessé s csak felületesen járatos ama miniszterek s tanácsosok,.... kik a császárnak azt tanácsolják, hogy magát a magyarok előtt inkább keménység által rettegetté, mint a vele született kegyesség által szeretetté tegye; kik őt ösztönzik, hogy a magyar kormányügyekben az ország törvényeit és szokásait nem ismerő német miniszterek tanácsait többre tartsa, mint azon magyar tanácsosokéit, kik iránta külön eskü által is kötelezve vannak. Itélje meg bárki, vajjon az állam javát becsületesen munkálják-e azon tanácsosok, kik egynémely, előléptetést hajhászó egyéneket feltüzelve, a nemzetet és alkotmányát gúnyoló röpiratok kiadását szándékosan elősegítik; kik a császár szivében a fentebb előadott okokból támadt bizalmatlanságot ápolják és szitogatják, s ekként benne ellenszenvet keltenek alattvalói ama tekintélyes része iránt, kik daczára ama törvénytelenségeknek, melyek irányokban József császár ideje óta elkövettettek, s daczára több más népek csábitó példáinak, békében s hűségben maradtak. — Én azt hiszem, hogy a jelen válságos körülmények közt csak azon miniszter szolgálja urát jó szándokkal s becsületesen, ki nála oda működik,

hogy magát népével oly gyorsan, mint szorosan egyesítse; személyétől, udvarától, és szolgálatából mind azon vallás- és erkölcstelen viszályszitogató szószátyárokat azonnal elmozdítsa, kik a népek vagy egyesek jogai ellen kikelnek, pénzért, czímekért s a fejedelem kegyes pillantásáért mindent feláldozni készek; s helyettök vallásos, igazságszerető, igazmondó, a néptől becsült egyének felé forduljon. Ez az osztrák birodalmi népek általános kivánsága. A magyarok e felett még azt is óhajtják, vajha támadna egy férfiu, ki jó királyok szivéből a bizalmatlanságot s az irántok naponként hangosabban nyilatkozó ellenszenvet kiirtaná: hogy király és ország egymásban kölcsönösen bízva, egymáshoz egy országgyülés által (mit elébb vagy utóbb ugy is kellend tartani) közeledhessenek, s ott minden, köztök támadt félreértések, kölcsönös és tartós megnyugtatásukra, s az egész monarchia jólétének, erejének s dicsőségének gyarapodására, teljesen megszüntethessenek.» A nemzet bizodalmának megnyerése végett tanácsolja még egyébiránt, hogy addig is, míg az országgyülés egybehivatnék, a közvélemény által kitüntetett egyének édesgettessenek a kormányszékekhez, hogy hivatalt vállaljanak; adassanak több uraknak díszjelek, — Mária Terézia magyar rendét a magyarok közől ugy is legkevesebben birják; a Theresianum, mely fonák rendszere miatt a közönség előtt oly rosz hírben áll, és a magyar testőrsereg emeltessenek fel, hogy belőlök ügyes állam- és had-férfiak kerülhessenek ki; ajándékozza meg a fejedelem magyar tanácsosait és kormányszékeit több bizodalommal mint eddigelé, midőn csaknem minden előterjesztéseik kedvetlenségi nyilvánitással vettettek vissza, s vagy egészen mellőztettek, vagy németeknek adattak ki véleményezés végett; minek következtében minden ügy az osztrák bureaucratia alkotmányellenes szellemében döntetett el; végre Horvátországnak a franczia háborúk alatt elszakadt, 1814 után Illyriához kapcsolt része kebleztessék vissza a magyar szent korona birodalmába.»

A bécsi kabinet azonban, mely a nápolyi és piemonti forradalmak felett nyert könnyű diadalait ugy tekinté, mint reactionarius kormányrendszere czélszerűségének csatányos bizonyitványait s fentarthatásának újabb biztositékait, — nemcsak hogy semmi által nem érzé magát indíttatva, e rendszerével felhagyni, s az országgyülést a megyék sürgető kérelmei s egyesek jó akaratu tanácsai szerint egybehívni; hanem most még inkább eltökélve látszék lenni mint valaha, tultenni magát a nemzet alkotmányos jogain, s a megállapított kényuralmi kormányrendszert folytatva, az alkotmányt hallgatagon mellőzni, s Magyarországot, a többi örökös tartományokkal együtt, ugyanazon elvek s módok szerint igazgatni. Némely kegyvadászó megyefőnökök s királyi biztosok, kik a megyékben egy idő óta felmerült zavarok elintézése végett küldettek ki, az udvart még inkább megerősiték e szándokában: ama hevesebb ellenzéki jeleneteket ugy ábrázolván előadásaikban, mint merő személyes viszályokat, melyeknek komolyabb következményeitől nincs mit tartania. Az udvar örömest elhitte, hogy szándokai végrehajtásában a megyék többségében nem találand hevesebb ellenzésre; a néhány megyében netalán kitörendő ellenzék pedig a kényuralom érdekében még inkább kivánatosnak, mint ártalmasnak látszék; mert alkalmat vala nyujtandó erélyes rendszabályok és szigor kifejtésére s a közvélemény megfélénkitésére. Ferencz tehát, német miniszterei tanácsára, elhatározta magát, újonczszedést és adófelemelést önkényesen, egyedül udvari parancs által rendelni el az országban. A reactio 1820 óta növekedik.

Már 1820-ban, mindjárt a nápolyi forradalom kitörte következtében tartott troppaui congressus után, — mely a forradalmi szellem erélyes elfojtását határozta, — mind a két tárgyban élénk jegyzékek váltattak a császári kabinet s a magyar udvari kanczelláría között. Az udvar előleg csak az újonczszedést kivánta megrendelni, a nápolyi ügyekbe teendő beavatkozása miatt hadait szaporítani szándékozván. Hogy a magyar ezredeket hadi lábra lehessen állítani, az udvari hadi Önkényes újonczszedés.

tanács harminczöt ezer újonczban mutatá ki a szükségletet: a király tehát ennyi újonczot kivánt a magyar kanczellária által kivettetni az országra.

A fentebb idézett emlékiratból láttuk, hogy a kanczellária, tiszte szerint, több izben tett vala előterjesztéseket a német miniszterium tanácsára határozatba ment törvénytelen rendeletek ellen, melyek azonban mindamellett is foganatba vétettek. Előterjesztéseinek e sükeretlensége mindazáltal nem bátortalanítá el e kormányszéket, még utóbb is minden hasonló alkalommal hallatnia az alkotmány igényeit fejedelme előtt. Most e hazafiui kötelesség teljesitését annál mulaszthatlanabbnak tekinté, minthogy sarkalatos nemzeti jog forgott szóban, s eleve is tudhatá, hogy az alkotmányt megsemmisitő rendelet hatalmas ellenzéssel találkozandik az országban. Mielőtt tehát a rendeletet a megyékhez szétküldené, a következő észrevételeket terjeszté a király elébe, melyeket, ugymond, nem kevésbbé «az alkotmányra mondott esküjéből, mint az ő felsége iránti tiszteletből folyó kötelessége» igényel tőle:

«Az újonczkivetés országgyülésen kivül ellenkezik az alkotmánynyal s a törvényekkel, melyek iránti tiszteletét Felséged a nemzet előtt több izben bevallotta — igy szól az udv. kanczellária előterjesztése. Ennek következtében kivántattak s adattak Felséged kormánya alatt is több országgyülésen újonczok. Az utósó években pedig e tárgy az ez iránt kelt kir. leiratokban ama biztositás mellett, hogy ebből az alkotmány és törvények sérelmére semmi következmények nem vonatnak, azon mentséggel hozatott a nemzet elébe, hogy a veszély nagysága, s az időnek, melyben e segély szükséges, rövidsége az országgyülést egybehívni nem engedi. Szintezen indokokkal éltek a főispánok, midőn a megyéket újonczállitásra és subsidiumra szólitották fel. Ennek megnyerése akkor sem ment nehézségek nélkül; több helyt csak a második sőt harmadik közgyülés teljesitette a kivánatot; és a rendek akkor is óvást tettek a jövőre, kijelentvén, hogy miután a legfelsőbb udvar, a nemzetet törvényes módon, országgyülésen felhíva,

minden hasonló veszélyben késznek találta a segélynyujtásra, e tárgyba máskor a megyei gyüléseken nem fog ereszkedni. A jelen körülmények közt, a trón méltóságának sérelme nélkül, még ezen indokokkal sem lehet élni, hogy a nemzet a kir. kivánatok teljesitésére reábirassék. Ezen engedelmes kanczellária tehát kénytelen kételkedni, hogy csak egy megye is találkozzék, mely ez ellen Felségedhez fel ne irjon és az országgyülés megtartását ne sürgesse».

«A megyék e felirataira új és szigorúbb leiratokkal lehetend ugyan válaszolni; sőt ha ezek sem sükeresek, kir. biztosságok is küldethetnek a megyékre; és ha a rendek ezekre sem hajólnak, rendkivüli eszközök is alkalmazhatók, bár aligha jelentékenyebb zavarok nélkül. De, Felséges ur, valamint ezeket az alkotmánynyal s az ország törvényeivel megegyeztetni nem lehet: ugy bizonyosan mély fájdalmat és aggodalmat szülnének a hű országlakosok szivében, kik semmi szentebbet, semmi drágábbat nem ismernek sem nem újabb származásu, sem a mai idők institutioival nem azonos, hanem századok szokása által szentesitett polgári létöknél, alkotmányuknál, törvényeiknél. Ezek szilárdságát és biztosságát ők fejedelmeiknek, tehát Felségednek is, kit ők szeretnek és tisztelnek, kegyeletében és igazságérzetében bizodalmasan keresik, s azokat, miként ők vették át eleiktől, sértetlenül bocsátani át utódaikra, legfőbb kötelességöknek tartják. És ezen érzetben a nemességgel a többi nép is osztozik, mely előtt nincs gyülöltebb dolog az újonczállitásnál, ha az nem a rendek megegyeztével, vagy épen ellenzésök daczára, rendeltetik».

«Méltóztassék Felséged ezen alázatos, a leggyöngédebb ragaszkodásból és hűségből eredt észrevételeinket kegyelmesen fogadni, s legfelsőbb bölcseségével, előrelátásával s atyai szivének gyöngédségével megfontolni: vajjon nem hasznosabb-e a jelen körülmények közt az országgyülést egybehívni, mit különben is a beligazgatás annyi s oly fontos ügyei igényelnek. Ezen az újonczállitás és minden egyéb, mit a közjó kiván, egyszerre előadható Felséged nevében; és ezen enge-

delmes kanczellária legkevesbbé sem kételkedik, hogy az öszszegyülendett országrendek, kiknek ősi alkotmányával és törvényeivel az újabb idők féktelen találmányai homlokegyenest ellenkeznek, Felséged kivánatait készségesen s egész terjedelmében teljesítendik. Vannak ugyan némely tárgyak, melyeket az országgyülésen viszont a rendek is kivánni fognak; de Felséged kegyelmessége ezeket részint megelőzheti, részint magán az országgyülésen legyőzheti. Mert a magyar nemzet, mely újitásokra nem igen hajlandó, s nem tűri, hogy a hűségnek s alkotmánya és törvényei korlátai közt a szükséges segélynyujtás készségének dicsősége tőle elvétessék, a jelen alkalommal is bizonyítványait adandja rendületlen ragaszkodásának».

«...A hű alattvalók legbensőbb meggyőződésével hiszi ezen engedelmes kanczellária, hogy a nyilt, törvényes ut, mely bizodalmat ébreszt s a kedélyeket kiengeszteli, mind a legfelsőbb királyi méltósággal, mind a nemzet kivánataival, következőleg a haza javával, ugy ezen mint minden más esetben, legjobban megegyez; és semmi kétség, hogy mennél továbbra halasztatik az országgyülés, történjék az bármi tekintetből, a kölcsönös bizodalom és ragaszkodás annál inkább kihül.»

«Azt hiszi tehát ezen engedelmes kanczellária, hogy sem az országgyülési tárgyak, sem a jelen zajos idők tekintetéből nem tanácsos elhalasztani az országgyülést. Hogy az, mi némely európai államokban jelenleg történik, hazánk alkotmányával s törvényeivel egyenes ellentétben áll, kétségtelen: miért gondolni sem lehet, hogy az országgyülés részéről valamely hasonló inditvány tétessék. Soha nem volt pedig alkalmasabb idő, melyben a rendek, a tárgyalások méltósága és higgadtsága s a Felséged iránti hűség és tiszteletnyilvánitás által, a világ előtt meggyőzőbb bizonyitványát adhatnák annak, hogy csak a megtisztult s a legfelsőbb hatalom által mérsékelt, alkotmányos elvek tehetik szilárddá s állandóvá a polgári társaságot. Azt sem hiheti ezen engedelmes kanczellária, hogy a nemzet oly kevéssé ismerné a maga előnyét s oly gondatlan

lehetne, hogy elmulaszsza felhasználni a kinálkozó alkalmat, melyben Felségednek, a jelen európai körülmények közt nem közönyös és nem czélszerütlen megnyugtatást szerezzen; vagy hogy épen más valamit kivánjon, mint a mit jogosan kivánhat s az igazságos fejedelem megadhat.»

«Bizonyára, a hazai évkönyvek eléggé tanusítják, hogy mióta az országgyülések mostani alakjokat nyerték, azoknak egybehivásából a legsúlyosabb időkben sem eredt semmi kár az államra; hogy a legüdvösebb rendeletek azokon alkottattak, s csaknem egyedül ezek örvendhettek tényleges eredménynek; országgyülésen kivül pedig egynémi történt, miről nem lehet hasonlót állítani. És ez nem is lehet máskép. Mert akár az országgyülésen egybeülők állapotát s tulajdonságait, akár a törvényhozó test összeállításának alakját, akár a tárgyalás módját, akár végre az országgyülés alkotmányos jogait s a törvények által korlátozott hatáskörét tekintjük, semmit sem találhatni, mi miatt az országgyülést Európa jelen helyzetében megtartani nem lenne tanácsos.»

«Minden csak inditványokra, kérelmekre és a sérelmek megszüntetésének kivánatára szorítkozik ott; mik, ha a legfelsőbb vélemény szerint meg nem adhatók, egypár kir. leirattal, mint történni szokott, bevégeztetnek. De még akkor is, ha feltenni lehetne, hogy az országgyülés a maga törvényes korlátait túllépni akarná, ezen engedelmes kanczellária legszorosabb kötelességének tartaná, Felségednek tanácsolni, hogy azt királyi hatalmával vezesse vissza a törvényes utra. Szinte a legfelsőbb akarattól függ, azt bármikor is szétoszlatni. A mi időnkben is, 1796-ban és 1802-ben, talán nem elég fontos okokból, minden vigasztalás nélkül bocsáttattak haza az ország rendei: és ők mégis mind a következő országgyülésen, mind országgyülésen kivül, 1812-től 1815-ig, a hüséges magyaroknak bizonyították be magokat Felséged előtt.»

«... Az országgyülési tárgyalások, miként a tapasztalás bizonyítja, az ünnepélyeken kivül, melyeket azonban egészen el is lehet hagyni, igen kevéssé zavarják az igazgatás minden-

napi folyamát. Felséged, ki magát egészen népei jólétének szentelte, a magyar nemzettel eddiglen éreztetett kegyelmes jótéteményeit ezen módon is szaporítaná.»

A kormányszék e véleményében egyedül gróf Almásy Ignácz alkanczellár[1]) és báró Püchler udvari tanácsos nem osztozott. Bár az újonczkivetést a törvények értelmében ők is csak országgyülés által eszközölhetőnek álliták; e zajos időkben mindazáltal nem vélvén tanácsosnak az országgyülés egybehivását, az újonczokat a megyék által határozott számban toborzás utján javaslák kiállíttatni. A kormányszék e külön véleményt is felterjeszté ugyan a királynak; de egyszersmind azt meg is czáfolván, a toborzásnak a jelen körülmények közt czélszerűtlenségét győző érvekkel bizonyította be.

De a magyar kir. kanczelláriának ezen előterjesztése sükeretlen maradt. Az udvar, mely ez időben az európai ügyek rendezése végett a külhatalmakkal egymásután több congressust tart vala, ezek közelében egyátaljában nem akarta előidézni egy alkotmányos nemzeti gyülekezet jelenetét. Hatalmának tudatában büszkébb vala, mintsem hajlandó volt volna, ama külhatalmaknak a maga állami mindenhatósága mellett még valami egyebet is felmutatni birodalmában, mi avval talán nem látszanék teljes összhangzásban lenni. A német miniszterek tanácsai által indított Ferencz tehát hallani sem akart az országgyülésről; bár ekkoron a nápolyi forradalom már egészen elfojtva, a piemontinak gyors elnyomása pedig szinte bizonyos lévén, semmi sem gátolta őt annak egybehivásában. És, bár a dolgok ezen állásában az újonczok kiállitásának szüksége sem volt olyannyira égető, hogy azt halasztani nem lehetett volna: a király april 4-én (1821-ben) Laibachból, hol a hatalmak az olasz ügyek miatt congressust tartottak, kelt udvari parancsában valóban megrendelte az újonczszedést. Némi hatása azonban még is lett a kanczellária előter-

[1]) Ezért mondá neki utóbb egy kanczelláriai tanácsos: «Ha Excellentiád hevessége az országot és a királyt e zavarba tudta hozni, tessék most bölcseségével mind a kettőt kisegíteni.»

jesztésének. Elébb az udvar 35 ezer újonczot szándékozik vala kivetni az országra; most azonban, mintha ezen első lépésénél a nemzet legsarkalatosabb jogai ellen, némileg még kimélni akarná annak alkotmányos érzelmeit, s elvenni élét a a kétségtelenül kitörendő ellenzésnek, némileg szeliditeni ügyekezett a parancs törvénytelenségét: csak azon hátralékok kiállitását követelvén, melyek az utólsó franczia háború korából felmaradtak. «Atyai gondoskodásunknál fogva, — igy szól egyebek közt a királyi parancs, — melylyel az istentől kormánypálczánk alá vetett népektől az eszeveszett, gonosz lázadás maszlagát elháritani törekedünk, rendeljük: hogy a magyar ezredek pótlására azon újonczok, kik az 1813-ban kivetett 60,000 főből hátralékban maradtak, valamint azok is, kik az 1815-ben kivánt 30,000 főből azonnal ki nem állíttattak, s kiknek kiállitása utóbb, a bekövetkezett békében, felfüggesztetett, a lehető legrövidebb idő alatt a kitűzött gyűlhelyekre küldessenek.»

Az udvari parancsban emlitett két év folytában az országra rótt kilenczven ezer újoncz kiállitása szinte csak országgyülésen kivül, egyedül udvari rendelet által, önkényesen s épen oly törvénytelenül kivántatott vala a megyéktől, mint jelenleg az akkor fenmaradt hátralékok kiállitása. Szó nélkül akkor sem hagyták a megyei hatóságok az önkény által okozott törvénysértést; s a legtöbb megye ismételt királyi parancsok s fenyegetések daczára sem volt reábirható, hogy hatóságilag szedje be a reá rótt újonczokat. Tekintetbe vévén mindazáltal a rendkivül súlyos körülményeket s a veszélyt, melynek nagysága a katonaszedés halasztását nem engedte, nem ellenzék a megyei rendek, hogy a tiszti kar nagyobb mérvben intézzen hadtoborzást, s egyesek is szabad, önkéntes ajánlatok által járuljanak mennél több újoncz kiállitásához; kötelezettséget mindazáltal arra nézve nem vállaltak, hogy az újonczok a kormánytól kivánt számban állíttassanak a zászlók alá. A kormánytól követelt 90 ezer újoncz ily önkéntes ajánlatok által is nagy részben ki lőn állítva az említett két év folytában,

ugy hogy csak 28,420, s ezek is jobbára 1815-ben, s csak azért maradtak hátralékban, mert a béke helyreállván, a katonaszedést maga a kormány szüntette meg.

A megyék válaszai.

Most azonban, miként előadásában az udvari kanczellária bőségesen bebizonyította, mi sem gátolta a királyt, megtartani a törvényes formát, s országgyülésen tárgyaltatni a magyar ezredek kiegészitését. A megyékben ennélfogva, hol, mint fentebb elbeszéltük, különben is élénk volt az elégületlenség a kormánynak mindenre kiterjedő kényuralma s reactionarius szelleme miatt, nagy zajt ütött az april 14-ki rendelet. A rendek minden megyében, — és mert e tárgyban a legudvariabb szellemű sem merte pártolni az udvart s legalább is elnémult, — majdnem egyhangulag kijelentették, hogy azon körülmény, miszerint a kormány most csak a mult évek hátralékait kivánja pótlólag kiállíttatni, miután a kivetés azon években sem volt törvényes, egyátaljában nem s annál kevesbbé ad neki jogot, ismét mellőzni a törvényeket, minthogy akkor a király maga ismételve biztosította a nemzetet, hogy a törvény akkori mellőztéből, mit végveszély menthetett, soha semmi következtetést nem vonand a jövőben az alkotmány gyöngitésére. Sőt most, midőn ő felségét semmi sem gátolja az országgyülés egybehivásában, a nemzet annyival jogosabban követelheti a törvény megtartását, mivel a szükség idején oly méltányosan, engedékenyen és készségesen hajólt az udvar kivánatára. Követelik ennél fogva: hirdessen a király ozszággyülést, melynek törvényes ideje különben is annyi évek előtt elmult, s melyet az országnak minden tekintetben pangó, sülyedt állapotában, a törvények oly súlyos sérelmei s a legszükségesebb javitásoknak oly régóta elhalasztása után még tovább mellőzni a közügyek pótolhatatlan kára nélkül már lehetetlen.

A megyék feliratai azonban szintoly kevéssé vétettek az udvarnál figyelembe, mint elébb a kir. kanczellária előterjesztései. Újabb udvari parancsok küldettek a megyékre, a rendeket királyi kegyvesztéssel s annak súlyos következményeivel

fenyegetők, ha engedelmeskedni tovább is vonakodnának. A húrok még nem feszültek egészen szakadásig. Számos megyék, melyekben a kormánynak, a mult évek alatt, a fentebb elbeszélt módon tetemesebben sikerült vala meggyöngíteni az alkotmányos ellenzéket, megfélemledve hajóltak meg a király haragja előtt. Voltak azonban megyék, melyek az oly kiáltó törvénysértéshez egyátaljában nem akartak segédkezet nyújtani. Ezekbe a kormány, miután a főispánok és főispáni helytartók által a rábeszélés, megvesztegetés és megfélénkités minden eszközeit kimerítette, királyi biztosokat küldött, kik azokat engedelmességre szorítsák. Az európai eseményekkel azonban az év folytában még inkább elfoglalva volt a bécsi kabinet, mintsem hogy reá ért volna, ez ügyre nagyobb gondot fordítani. De, mi leginkább indítható, tanácsosnak sem látszik vala erőszakolni a dolgot, midőn a forradalmi szellem még mindenfelé oly élénken tűnt elő Európában, s midőn, bár a nápolyi és piemonti mozgalmak teljesen elnyomattak, a béke biztositása végett a hadsereg nagy részét hosszabb ideig ezen államokban s a szinte elégületlen s forrongó lombard-velenczei királyságban kellett hagyni. A királyi biztosok ennél fogva nem vittek magokkal felette szigorú utasítást az illető megyékbe: inkább rábeszélés, vesztegetés, megfélénkités s más hasonló erkölcsi eszközök által kell vala hatniok, mint erőszakkal. Hol a dolog igy nem ment, ott az, hallgatással mellőztetvén, elaludni hagyatott. Miután a megyék nagyobb része a kivánt újonczokat ily módon végre mégis csak kiállitotta, a kormány ezen engedetlen megyék iránt alkalmasabb időre halasztá erélyesebb rendszabályait, midőn egyszersmind az adóügyben is intézkedni szándékozék.

A pyrenæi és appennini félszigeteken támadt forradalmak, bár az osztrák birodalmat közvetlen nem illették, sőt az egy szomszéd piemontit kivéve, arra nézve közelebbről veszélyesek sem valának, tömérdek pénzöszvegbe kerültek a bécsi udvarnak. Ez a legitimitási elv és reactio teljes diadalát mintegy életkérdésnek tekinté magára nézve, s a Nápolyba és A hadi adó fölemelése.

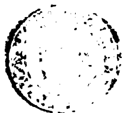
Piemontba rendelt beavatkozási hadak költségein felül egyébütt is nagy öszvegekkel segélyezte a reactio pártját. A még különben is gyönge lábon álló birodalmi pénzügy ezt felette sajnosan érezé. Új államjövedelmi forrásokat nyitni nem volt volna ugyan lehetetlen a még sok tekintetben fejletlen államban; de a reactionarius kabineti politika, mely a birodalom tartományait, a forradalmi és szabadelvű eszmék beszivárgásának meggátlása végett, a többi Európától lehetőleg elszigetelni fő feladatának tekinti vala, olyasmit tenni nem engedett, mi az ipart, kereskedelmet tetemesen élénkíthette, s az államjövedelmeket e mellékes utakon szaporíthatta volna. Midőn a régi papirpénz beváltása, 1820-ki márczius elején, a bécsi bankra bízatott, e pénzjegyből még 450 millio rft. vala forgalomban; s hogy a bank e munkálatot végrehajthassa, az állam több izben új kölcsönökhöz lőn kénytelen folyamodni, melyek e bankba folytak, s az állam kamatterheit évenként négy millio ftal szaporították. Az államadósságok öszvege, melynek törlesztésére és átváltoztatására 1818-ban (márcz. 21-kei pátens által) egy új financzmunkálat indíttatott meg, a 488 millio ftról, mennyit az akkor tőn, ismét tetemesen emelkedett; a hiány pedig az évi költségvetésben növekedett. A só ára, vámok, dohányegyedáruság s más indirect adózások tekintetében az egész monarchiában már rég oly rendeletek léteztek, hogy mi 1816 előtt váltó czédulákban fizettetett, azontul ezüstben fizettessék; mi által ezen adónemek a létező körülmények közt lehető legmagasabb fokra lőnnek felcsigázva. Nem maradt ennél fogva más mód, vagy helyesebben szólva, a bécsi kabinet, elfogadott kormánypolitikája mellett, nem tudott más módot találni, az államjövedelmek szaporitására, mint a hadi adót Magyarországban is feljebb emelni.

E tárgy iránt a kabinet és a magy. kir. kormányszékek közt már 1820-ban megkezdettek a jegyzékváltások. A kabinet azt kivánta, hogy a magyar hadi adó, mely utóljára az 1812-ki országgyülésen az egy évvel elébb forgalomba tett

papirpénzben, az ugynevezett váltó jegyekben 5,200,000 forintra határoztatott, 1821-ki november 1-től kezdve, ugyanezen számszerinti öszvegben ezüst pénzben fizettessék, s ezen adófelemelés, szintugy mint az újonczkivetés, .országgyülés közbejötte nélkül, egyedül udvari parancs által eszközöltessék. A kormányszékek, a kir. helytartótanács szintugy mint az udvari kanczellária, a királyhoz és a császári udvari kamarához intézett több rendű előterjesztésekben czáfolhatatlanul kimutatták, hogy e rendeletet, elnézve annak törvénytelenségétől, egyedül az adózó nép szegénysége s fizetési képtelensége miatt is, lehetetlen foganatosítani. Kimutatták e kormányszékek, hogy a nép a háborúk idején viselt rendkivüli terhek, s a papirpénznek kétszeres leszállítása következtében, — miáltal elébbi száz forintja nyolcz forintra olvadt le, — továbbá az ipar és kereskedelem akadályai s pangása miatt oly szegénynyé lett, hogy adóját, — miként a tetemes, behajthatatlan hátralékok bizonyítják, még papirpénzben sem képes teljesen leróni. E pénzhiány nagyságát kétségtelenné teszi az, hogy a nép a legszükségesebb élelmi szerek egyikét, a sót, sem képes magának megszerezni kellő mennyiségben : a sófogyasztás 1818-ki nov. kezdetétől a következő évi novemberig az elébbi év fogyasztásával összehasonlítva, tizenkét millio fonttal csökkent az országban; mi, tekintve ezen élelmi czikkely szükséges voltát, csak a nép kezén forgó pénzöszveg csökkentéből származhatik. A tények ilyetén állásában az adónak ezüstre, tehát 5,200,000 vftról 13,000,000 vftra emelése szükségkép azon következményt vonná maga után, hogy vagy az adó maradna nagyobb részben behajthatlan, — mely esetben annak felemeléséből a kincstárra semmi haszon nem áradna; vagy, ha annak behajtása a legszigorúbb módok által eszközöltetnék, s különösen az adózó földnépnek tőkevagyona, barma, gazdászati eszközei stb. koboztatnának el, adózási képessége a jövőre egészen megrontatnék. Az adózók egy része ily módon végkép tönkre jutna; más része ismét annyival kevesebb sót fogyasztana,

mennyivel több adót kénytelen fizetni, — mely esetben, azon kivül, hogy az egészségi állapot, emberekre s barmokra nézve veszélyeztetnék, még a kincstárnak sem lenne reménylett jövedelemszaporodása. A kormányszékek ezeknél fogva tanácslák a királynak, halasztaná ez ügyet akkorra, midőn az adózó nép fizetési képessége nagyobb leend; idő közben pedig e képességet gyarapítsa a kereskedelem s evvel kapcsolatban álló ipar s termelés növelése által, miként azt az 1802-ki országgyülés inditványozta volt. Javasolják továbbá a sóár leszállitását, hogy e szükséges élelmi czikk fogyasztása, mind a nép javának, mind a kincstár jövedelmeinek érdekében, szaporodjék. A fogyasztás e növekedése, mi az árleszállitás következtében épen a legszegényebb sorsu adózók osztályában történnék legnagyobb mértékben, nem lehet közönyös dolog a kormányra nézve; a bányák kimeríthetlen gazdagsága mellett pedig semmi sem gátolja az árleszállitást. Javasolják végre, ügyekezzék ő felsége kormánya a pénzügyet valahára jobb karba állítani; különösen eszközleni: szűnjék meg az ezüstpénz folyton áru lenni, s az ipar és kereskedelem nagy kárával, csak tőzsde-nyerészkedések tárgyául szolgálni. Orvoslandó volna azon baj is, miszerint mig az igazságszolgáltatásnál a magánosak ügyeiben a régi papirpénz ezüst gyanánt s avval egy értékűnek tekintetik, a kormány a közjövedelmeknél ugyanazt csak harmadfélszerte leszállított értékben fogadja el, stb.

Ezen s hasonló értelmű több rendű kormányszéki előterjesztéseknek azonban nem lett egyéb sükere mint, hogy az adónak szandéklott fölemelése egy évvel későbbre halasztatott.
1822. De a következő évben, midőn Olaszországban az osztrák hadak könnyü diadalmai után a belföldi kormányok kíméletlen szigora a szabadelvűségnek, carbonarismusnak s a nép alkotmánysóvárgásainak minden bármi mérsékelt nyilatkozatát erőszakosan elfojtották, s a kivételes törvényszékek borzasztó működései a reactiot ott is teljes diadalra vezették: a bécsi kabinet Magyarországban sem talált többé okot alkot-

mánysértő szabályainak elhalasztására. Bár azokból, miket a magyar kormányszékek a királynak, a nép adóképességének gyarapitása végett ajánlottak volt, foganatba semmi sem vétetett: az udvar auguszt. 13-kán mégis kibocsátotta rendeletét, mely az eddig váltó pénzjegyekben fizetett adót a folyó évi november 1-jétől kezdve, ezüstben, vagy ama pénzjegyek harmadfélszer nagyobb mennyiségében parancsolá beszedetni. Egy másik, ugyanazon napon kelt rendelet, mintha a kormány maga is sokalni látszanék az ekként felemelt adót, annak öszvegét mintegy fél millióval leebb szállitotta.

A rendelet nem lepte meg váratlanul az országot, mert annak hire a kormányszéki tárgyalások következtében már átszivárgott vala a közönségbe. De azért a rendelet kihirdetésekor nem kevesbbé jajdultak fel a nemzetnek szintugy nemadózó mint adófizető osztályai. Az újonczállitási rendelet után ezen újabb, súlyos alkotmánysértés annál nagyobb fájdalmat sőt levertséget okozott az ország rendeiben, mivel abban mindenki az udvar elhatározott szándokát látta, magát az alkotmányon végkép tultenni, s az országot a német örökös tartományokban divatozó kényuralom alá vetni. És más értelmet nem is lehetett adni e törvénytelen rendeletnek. Midőn a mult évben az újonczállitást megrendelő parancsolat kibocsáttatott, az annak végrehajtásában buzgólkodó főispánok s más kormányügynökök még azon mentséggel támogathatták az udvart, hogy az Olaszországban kiütött forradalmak s azoknak Lombardiára s más olasz tartományokra is átterjedhetése a magyar ezredek kiegészitését s harczlábra állitását oly hosszu időre, mint a mennyit az újonczkivetés országyülési tárgyalása igényelne, veszély nélkül halasztani nem engedi. Ezen érv nem csökkentheté ugyan a törvénysértés súlyát; de némileg elnémithatá az ellenzéket. Jelenleg azonban még ily gyönge érvvel sem lehetett fellépni az országgyülés mellőzésének mentségéül; semmi égető szükség, semmi fenyegető veszély nem áll vala a kormány előtt, mely miatt az adófelemelést oly rögtön megrendelni s az alkot-

mányos tárgyalástól elvonni kényszeríttetnék. Olaszországban a megtorló szabályok síri csöndet eszközöltek; a reactio Európa nagyobb részében diadalát ünnepelte; a magát Spanyolországban még tartó forradalom, távolsága miatt, semmi jelentékenyebb aggodalmat nem okozhatott a bécsi kabinetnek, kivált miután remélheté, hogy a nagy hatalmaknak e végett Veronában készülő congressusa a békét a pyrenæi félszigeten is helyreállítandja; a görögök mozgalmait az udvar magára nézve maga is oly csekély fontosságuaknak tekinti vala, hogy abba még diplomatikai uton sem avatkozék. A pénzügy állapota sem volt már annyira kétségbeejtő, hogy avval az alkotmány ily súlyos sérelmét indokolni bármi gyöngén is lehetett volna. Az ügyek ezen állásában tehát a kormány e lépéséből mindenki kénytelen lőn azt következtetni, hogy általa a kabinet magára az alkotmányra szándékozott mérni a halálos csapást.

A megyék ellenzése.

A megyék ennél fogva zajos gyüléseikből mindnyájan a legmélyebb hazafias fájdalom hangján irtak fel a királyhoz, a rendelet visszavonását s az országgyülés mennél elébbi egybehivását kivánván. Csak az egy Békés megye, melynek nagyon csekély számu, vagyontalan rendeit s önző tiszti karát a Harucker-féle örökség által a megyében mindenhatóvá lett Wenkheim családnak már egészen sikerült vala az alkotmányos érzelmekből kivetkeztetnie, — az egyetlen Békés megye fogadta megnyugvással az udvari rendeletet. Sőt, fájdalom, vastag önzésében annyira megfeledkezett hazafiui kötelmeiről, hogy hálafeliratot intézne a rendeletért, mely az ezüstben behajtandó adóból a hivatalnokok díját hasonló pénznemben, tehát harmadfélszerte nagyobb öszvegekben engedélyező fizettetni. A többiek, hogy az alkotmánysértést a kormány még azon vonakodással se indokolhassa, melyet a nemzet részéről minden adófelemelési szándokainál tapasztalni szokott, — midőn az országgyülés egybehivását szorgalmazák, egyszersmind eleve is kijelentették: hogy, miként a mult kor veszélyei közt nem késett, ugy most sem vonakodik

a nemzet teljesíteni a király méltányos kivánatait, ha azokat törvényszabta módon adandja elő; a törvény a megyéknek még tárgyalni is tiltja az újonczállitási és adóügyi kérdéseket.

De az udvar azt hitte, hogy kitartása őt most is czéljára vezeti, s a vármegyék némi zaj és háborgás után, mit lecsilapítani nem leend nehéz, az erély előtt végre csak meghajólandnak. Az országgyülés egybehivására vonatkozó kérelmeiket tehát hallgatással mellőzvén, a rendelet végrehajtását nekik újabban is nagyobb szigorral meghagyta. Sőt az újonczállitás ügyében engedetlen vármegyékhez intézett leirataiban, e tárgyat is felmelegitvén, az újonczhátralékok kiállitását szigorúan sürgeté, kijelentvén, hogy mind a két kérdésre nézve ez változhatlan akarata ő felségének.

A megyék egy része, melyekben a fentebb elbeszélt módokon a megyefőnököknek sikerült vala az alkotmányos ellenzéket meggyöngiteni, vagy az elcsábított kisnemesség nyers tömegével az értelmiség s hazafiság fölött még folyton zsarnokoskodni, ismét meghajólt a szigorú királyi parancs előtt, s annak foganatba vételét hatósági végzéssé emelte. A megyék nagyobb része azonban nem engedte magát ily könnyen megfosztatni leglényegesb alkotmányos jogaitól. Újabb feliratokat intéztek tehát a királyhoz, melyekben részint az ország határozott s világos törvényeire hivatkozva, kijelenték, hogy az alkotmányon oly mély sebet ejtő nyilt parancsot végrehajtaniok tilos; részint az anyagi állapotok szomorú pangását élénk szinekkel ábrázolva, az adórendelet végrehajtásának lehetetlenségét bizonyítgaták; részint komolyan figyelmeztették a királyt, hogy trónjának csak a törvények képezhetik megingathatlan alapját s minden viszontagságok közt erős támaszát; részint ismét kérőleg folyamodnak vala a király atyai szivéhez: ne ébreszszen bennök ilyféle súlyos harczot a fejedelem iránti engedelmesség s a törvények tisztelete között; s reményöket fejezék ki, hogy bizodalmokat, hitöket a királyi szó szentségében nem fogja megingatni; hanem mielőtt, mint leiratában fenyegetődzik, más eszközökhöz nyúlna, megtar-

tandja az országgyülést, melyet az ország jólléte, a közügyek minden ágában teendő reformok elutasíthatlan szüksége különben is múlhatlanul igényel.

A nemzet ezen alkotmányos küzdelmeiben, ha nem is épen vezér-, de legkitünőbb szerepet Bars megye rendei játszának; ők fejtettek ki legszilárdabb állhatatosságot, legernyedetlenebb szivósságot, s oly megtörhetlen hazafias erélyt az alkotmány védelmében, hogy magoktartása a gyöngébbeknek is buzdító például szolgált. Méltó tehát, hogy e megye küzdelmeit legtöbb figyelemmel kisérjük. Minthogy az utóbbi kir. leiratban kijelentetett, hogy a királynak ez megmásíthatlan akarata: a megye rendei, mielőtt egyenesen a kormányhoz válaszolnának, tudván, hogy József főherczeg nádor, kinek törvényes közbenjárását egyébiránt ugyanekkor szinte kikérték, az udvarral maga is feszült viszonyban lévén, a nemzet ügyét legjobb akarattal sem támogathatja sükeresen, 1823-ki február 18-kán a koronaörökös Ferdinánd főherczeg közbenjárásához is folyamodtak.

«Mennél több oka támad, akár az idők viszontagsága, akár ellenséges törekvések miatt, panaszkodni a magyar nemzetnek, — igy szól a felirat, — annál szorosabbra ügyekszik fűzni ama köteléket, mely által magát, az 1723-ki 2-dik t. cz. erejénél fogva is, cs. kir. fenséged legmagasabb nemzetségéhez csatolván, utódainak boldogságát, törvényes intézményeinek állandóságát, s a drága haza biztosságát örök időkre megalapítani akarta.... Miként az országnak az 1790-ki országgyülésre egybesereglett rendei királyi Fenséged felséges atyjánál kerestek, ugy mi, váratlan eseményektől kényszerítve ugyan, de a fejedelem iránti hűségben és szeretetben meg nem fogyatkozva, cs. kir. Fenségednél keresünk pártfogást.... Hódoló tiszteletünk nem engedi, hogy a királyi akarat változhatlanságának okait vizsgáljuk; de súlyos összeütközésben kényteleníttetünk látni határtalan kegyeletünket ő cs. kir. Felsége legmagasabb személye iránt, nem kevesbbé szent kötelességeinkkel..... Az idézett törvényekből kegyesen meg-

győződhetik Fenséged, hogy mi sem törvényes alkotmányunknál, sem letett hitünknél, sem becsületünknél fogva másként nem cselekedhetének, mint hogy a rendeletek végrehajtását felfüggesztvén, ismételve a trón elébe boruljunk, és ő Felségénél törvényes kérelmeink teljesitéseért esedezzünk.

«De csüggedni nem tudó reményeink már lankadnak! Ő felségének legfelsőbb akarata már oly módon nyilatkozik, melyet valamint törvényes fenállásunkkal megegyeztetni nem tudunk: ugy méltó félelmünknek s fájdalmunknak sem vagyunk képesek határt vetni. Az ügyek ezen állásában méltóztassék Fenséged kegyes figyelmét a felséges háza iránt hű magyar nemzetre fordítani; .... s mi felséges atyjának, mint még koronaherczegnek 1790-ben sikerült,... a magunk és adózó népünk megbecsülhetetlen javára megkisérteni..... A jövendő koronázati eskü, s a Fenségedhez ragaszkodó nemzet boldogsága javasolja, igényli, sőt követeli, hogy Fenséged is kövesse az ifjabb királyoknak és koronaherczegeknek történelmünkben azon nem ismeretlen példáját, miszerint a maga kegyelmes közbenjárását a mi hódoló kérelmeinkhez s ő fenségének az ország nádorának törvényes közbenjárásához kapcsolni, s az újonczállitás és adó kérdéseire nézve országgyülési tárgyalást kieszközölni méltóztassék».

De valamint a nádor, ugy a koronaörökös közbenjárása is sükeretlen maradt. A király, a hozzá intézett feliratokra, melyek a rendeletek visszavonását s az országgyülés egybehivását sürgették, többé nem is válaszolt; hanem a megyefőnököknek az udv. kanczellária által elnökileg meghagyta, hogy változhatlan akaratának végrehajtásához fogjanak. A kormány, e szigora által számos megyében czélját érte; melyek azonban, midőn meghajólásukat s e rendelet végrehajtása iránti készségöket feljelentették, nem mulasztták el egyszersmind újabban is sürgetőleg követelni az oly rég mellőzött országgyülés mennél elébbi kihirdetését.

Más megyék azonban, számszerint mintegy tizenöten, melyek közt Barson kivül Nyitra, Nógrád, Borsod, Gömör,

Zemplén, Soprony, Kormárom, Vas és Zala leginkább kitüntette magát hazafias erélye és szilárdsága által, — miután felirataikra választ sem nyertek, a megyefőnököknek a kir. rendelet foganatba vételére tett intézkedéseit megsemmisítették; az adószedőket s más tisztviselőiket a hadi adónak ezüstbeni beszedésétől egyenesen letiltották; s el lévén tökélve, a törvénytelen parancsoknak egészen az anyagi kényszerítésig ellentállani, körleveleikben egymást szilárd kitartásra buzdították.

De a bécsi kormány most, midőn Olaszországban a béke teljesen helyreállott, s példája és ösztönzései szerint a többi kormányok is mind az appennini félszigeten, mind Németországban a reactiot teljes uralomra emelték, — erősebben el vala tökélve, mint valaha, a maga szándokait erőhatalommal is keresztülvinni, s az alkotmányos ellenzéket ama néhány megyében, mint nem tűrhető «vakmerőséget» egyszer mindenkorra megtörni. Az engedetlen vármegyékre tehát királyi biztosokat küldött, kik akaratának, ha jó szerével nem megy, szigor alkalmazásával is, foganatot szerezzenek. A kinevezett királyi biztosok, a kényuralom e bűnös eszközei, a következők valának: Báró Eötvös Ignácz, koronaőr, gróf Cziráky Antal, gróf Amade Ferencz, báró Malonyay János, Lónyay Gábor és báró Wenkheim József. Ezek egynémelyike több megyében is megbízatott a kir. rendeletek végrehajtásával, miért gúnyosan «ambulansoknak» neveztettek.

És nemsokára hasonló súlyos idők álltak vala be, hasonló erőszakos hatalmaskodások szinhelyévé lőn az ország, mint II. József végső kormányévei alatt. De mindinkább a nemzetben is szintoly szilárdságot, oly bátor és szivós ellentállást fejtett ki a szabadságszeretet és alkotmányos érzelem, mint akkor, midőn József erélye végre megtört s magát kénytelennek látá, visszavonni törvénytelen rendeleteit. A passiv ellentállás eredményei azonban jelenleg gyümölcsözőbbekké lőnnek, mint József halála után: a különben is sokkal fejlettebb nemzet ezentul nem hagyta magát többé letereltetni a haladás ösvényéről.

A királyi biztosok, az illető megyékben megjelenvén, eleinte a szokott kormányfogások, igéretek, vesztegetések, majd fenyegetés, megfélemlités által ügyekeztek az udvari rendeleteknek sükert szerezni. Azon körülmény, hogy a biztosok váratlanul s jobbára ugyanazon időben jelentek meg a megyékben s tartották meg elnökletük alatt az első közgyüléseket, — minél fogva a megyei hatóságoknak az egyetértés eszközlésére idejök s alkalmok nem vala, néhol sükeressé tette felléptöket: megint egynémely megye meghajólt fenyegetéseik előtt.

De a feladat végrehajtása nem volt mindenütt oly könnyü, mint azt Bécsben egyelőre hitték. Több megye a biztosok minden fondorlatainak és fenyegetéseinek daczára is hajthatatlan maradt. A biztosok és a rendek közt valóságos harcz fejlett ki, melyben, mig karhatalom, nyers erő nem használtatott, a diadal csaknem mindenütt a rendek részére hajólt. Egynémely biztos megszégyenítve érezheté magát a rendek élénk alkotmányos érzelme, hazafias erélye által. Mások még tényleges sérelmek ellen sem valának biztosítva a felingerült, elkeseredett rendek gyülekezetében. Igy jár vala, például, Zemplén megyében Lónyai Gábor, ki oda különösen azon okból küldetett ki, mivel reménylék, hogy terjedelmes rokonságánál s összeköttetéseinél fogva, jó szerével is keresztülviendi a parancs elfogadását. De Lónyai épen azok részéről talált leghevesebb ellenzésre, kiktől támaszt, pártoltatást vára. Midőn a gyülésben megjelenvén, az elnöki széket elfoglalta, egy vérrokona, Lónyai László, a széket erőszakosan ragadta ki alóla. Még nagyobb személyes veszélyben forgott, mint mindjárt elmondók leszünk, Eötvös Nyitrában.

A megyék e szilárdsága azonban a kormányt még kimélletlenebb önkényre s erőszakra ragadta. A biztosok újabb utasitásokat vőnnek, melyek által felhatalmaztattak, mindenütt, hol ellentállásra találnak, minden tekintet nélkül katonai karhatalmat használniok. A posta-hivataloknak pedig meghagyatott, hogy a megyék egymás közti levelezéseit figyelemmel

kisérjék s mind azon leveleket, melyek a kormány érdeke ellen irányozvák, lefoglalván, Bécsbe küldjék.

A biztosok erőszakos fellépése.

A biztosok tehát katonai kisérettel tértek vissza a csökönös megyékbe. A gyülésteremeket fegyveres erővel vétették körül; a tiszti kart és a szónokokat elfogatással fenyegették, ha az udvari parancsoknak tovább is ellenszegűlnének; némelyeket közőlök házaikban őrizet alatt tartának; irott igéreteket és esküt erőszakoltak ki tőlök, hogy a parancsoknak foganatot szereznek. A karhatalommal mind addig a megye nyakán ültek, mig a végrehajtás be nem következett. Megbizatásukban ekként eljárván, nehogy távoztuk után az ellenzék feltámadjon és mindent elrontson, a rendeket gyüléstartástól eltiltották, s a megyei pecsétet lefoglalták. Az erőszak előtt meghajólni kénytelen megyék a magok védelmére nem tehettek egyebet, mint hogy jegyzőkönyveikben feljegyezték, miképen csak erőszaknak engedtek. De a hol az ilyféle tény a biztosnak tudomására jutott, nehogy annak emléke megörökíttessék, a jegyzőkönyv megcsonkíttatott, a tényleirás kiszakasztatott.

Azonban csak ennyi engedelmességre sem mindenütt találtak a kir. biztosok, s hogy a parancsokot végrehajthassák, tényleges, physikai kényszeritéshez kellett nyúlniok : a tisztviselőket elfogatták, vasra verették, börtönnel sanyargatták.

Komáromban.

Komárom megyében a biztos Kürthy alispánt két hétig tartá fogva saját házában s ostromlá a rendelet végrehajtására.

Nyitrában.

Nyitrában Eötvös biztos Uzovics János alispánt és Ocskay Ignácz szolgabirót, mint az ellenzés főtényezőit, bilincsekkel terhelve, börtönbe vettette; mi azonban a gyülésre megjelent köznemességben oly ingerűltséget támasztott, hogy midőn a terembe lépett, azok halált kiáltozának reá, s egy izmos suhancz kezéből, ki őt mellen ragadta, csak a mellette őrködő kotonatisztek szabadíthatták ki őt.

Zemplénben.

Zemplén megyében Matulay és báró Vécsey Pál voltak az alkotmány legszilárdabb védelmezői. Eleinte Szirmay Ádám főjegyző is velök tartott, s midőn a biztos a jegyzőkönyvből

mind azt kitépetni rendelte, mi az elébbi gyülések végzéseiből az ellentállásra vonatkozott, azt nemcsak határozottan megtagadta; hanem a jegyzőkönyvet melléhez szorítván, megesküdött, hogy e szentségtörésre segédkezet nyujtani soha sem fog. Azonban e miatt őrizet alá tétetvén, fájdalom, megfogyatkozott állhatatosságában: még az napon feledve lőn az eskü, s végrehajtva az illető iratok megsemmisitése. Szirmay még azon évben a királyi tábla birói székében vette el jutalmát engedelmessége s elpártolásának az alkotmányos ügytől.

Nógrádban Wenkheim biztos még több erőszakot követett el. Felolvastatván az udvari rendeleteket, s ugy a tiszti kar, mint a rendek részéről ellentállást tapasztalván, a gyülést feloszlatta, Gyürky és Gyurcsányi alispánokat és a szolgabirákat katonáktól környeztetve, szállásaikra kisértette. Több napi fogság után e tiszviselőket egyenként erőlteté a kormány parancsainak elfogadására. A rendek, ezen erőszak ellen óvást teendők, minden tilalom daczára összegyülni szándékoztak a tanácsteremben; de mivel azt elzárva, az ajtókat katonaságtól őriztetve találták, Pronay János aljegyző által vezetve a szabad ég alatt nyitották meg ülésöket. De a kir. biztos oda is utánok küldé poroszlóit; a gyülést szétüzette, vezéreit elfogatta. Ekkor azonban már egyhangúlag kimondva s irásba foglalva is volt az ellenmondás és óvástétel a kir. biztos törvénytipró eljárása ellen. Ezen irat aztán a legközelebbi hiteles hely, a váczi káptalan levéltárában tétetett le s iraték be a jegyzőkönyvbe. De alig értesült erről a kormány, haragjának egész súlyát érezteté a káptalannal. A rendek által letett irat elkoboztatott, a káptalan bejegyzése, a törvények különös ótalma alatt álló hiteleshely nagy sérelmére, a jegyzőkönyvből kiszakasztatott; maga a káptalan keményen megfeddetett. Annak egynémely tagja, különösen Balogh János kanonok annyira megróvatott, hogy, kitünő egyénisége s érdemei daczára, azután még tiz év mulva is érezte az előmozditások alkalmával szenvedett mellőztetésében a királyi kegyvesztés következményeit. Nógrádban.

Zalában. Zalában a rendek a királyi biztos által kihirdetett gyülésen megjelenvén, midőn a kirendelt katonai erőt a megyeház körül megpillanták, Deák Antal és Szegedy táblabirák szónoklata után a gyüléstermet odahagyták. A tiszti kar azonban kénytelen lőn meghajólni az erőszak előtt.

Bars megye eljárása. Mindenek közt legügyesebb, legeszélyesebb volt Bars megye rendeinek eljárása. Mihelyt a királyi biztos által Nyitra megyében elkövetett törvénytelenségekről értesültek, máj. 2-án és a következő napon Sz.-Benedek városában közgyülést tartván, a következőket határozták: nehogy a karhatalommal felruházott kir. biztos, kinek megjelenését megyéjökben is várják vala, a törvénytelen parancsokat a megye törvényes organumai által erőszakosan végrehajtathassa, a tiszti kar azonnal oszoljék fel s minden további hivatalkodástól tartózkodjék; a hivatalos pecsét a gyülés végével a megye, — s ennek kulcsai a szent-benedeki convent s hiteles hely levéltárába tétessenek le; s végül a táblabirák közől egy bizottmány[1]) neveztetett ki, mely, mint a jegyzőkönyv mondja, «a megyében a törvény értelme szerint előfordulandó politikai dolgokat s belső bátorság fentartását eszközölje, és a mennyire elkerülhetetlen szükségek pénzbeli költséget kivánnának, azt megtehesse, a megyébe szállított katonaság számára szükséges termesztményeket a házi pénztárból megszerezze, a megyéhez érkezendő leveleket felnyissa; ezen tárgyakon túl azonban hatalma ne terjedjen.» Meghagyatott különösen a bizottmánynak, hogy ha a megyébe királyi biztos jőne, avval semmiféle érintkezésbe ne bocsátkozzék, hanem a maga hatóságát azon naptól fogva teljesen megszűntnek tekintse. Végzés alkottatott továbbá, hogy ha a kir. biztos a megye rendeit gyülésbe hivná, arra senki meg ne jelenjen; s ha netalán e felhivásnak némelyek engedelmeskednének, e

[1]) A bizottmány tagjaivá következő táblabirák neveztettek: Tajnay Antal, Szathmáry János, Kvassay Mihály, Jeszenszky Elek, Majthényi Lajos, Gyurcsányi Imre, Majthényi Károly, Kosztolányi László, Zsembery József, Kiss József, Simonyi Lőrincz és Marsovszky István.

törvénytelen gyülés végzéseit eleve is érvényteleneknek nyilatkoztatták. A rendek e gyülésökből, annyi sükeretlen után, még egy erélyes feliratot is intéztek a királyhoz s a királynéhoz, mely május 3-kán utnak eresztetvén, Ambró Károly alispán egy nagy hatásu hazafias beszéddel zárta be a gyülést. «Harminczhét éve, mondá egyebek közt, mióta nemes Bars vármegyében folyton hivatalkodom; de hogy a haza közügyei ily állapotba jutottak volna, sem nem hallottam, s még kevesbbé tapasztaltam.... Ezen évek folytában a felséges uralkodó ház iránti hűségemnek s ragaszkodásomnak számtalan bizonyitványait adtam, s adandom ezentúl is, mig tart életem. De ... megemlékezvén hitemről, melylyel magamat a nemes megye határozatainak végrehajtására lekötöttem, ... a magas királyi parancsokat nem teljesíthetem.... Ismerem a koronás fő iránti kötelességeimet; de tudom azt is, mire kötelez hitem hazám jogai tekintetében: amazokat nem fogom megsérteni; de hazám alkotmánya s ősi törvényei ellen sem cselekedhetem.... Leteszem tehát a nemes rendek kegyességéből s bizodalmából viselt tisztemet... És valamint e lépésem vallásosságból, a király iránti őszinte ragaszkodásból s igaz hazaszeretetből származik: ugy életem hátralévő részében semmi alkalmat nem mulasztandok el, melyben magamat nem kevesbbé a király hűséges alattvalójának, mint a haza igaz polgárának tanusíthatom....»

A felirat, mely a királyhoz intéztetett, Plathy Mihály jegyző tollából folyt, s erélyes, bátor hangját, a hazafiui s alkotmányos érzelem áradozását, nem különben mint ékesszóló irályát tekintve, minden egyéb ezen kori feliratokat messze túlhalad, méltó, hogy főbb pontjai helyt foglaljanak e szomorú idők történelmének lapjain.

«Miután a magyar nemzet, daczára mind azon ellenséges törekvéseknek, melyeket a rosz akaratúaktól ezen ország iránt a felséges ház uralkodásának kezdete óta tapasztalt, a maga jelleméhez és fejedelméhez máiglan hű maradt; miután a nemzet által önszántából megalapított mind a két nembeli

örökösödést, és a királyi trónnak a nemzet vitézsége és ragaszkodása által megszilárdított állandóságát, számtalan más okmányokon kivül, az 1687-ki 2-ik és 3-ik, 1715-ki 8-ik, az 1723-ki 2-ik és az 1741-ki 63-ik t.-czikkelyek, s ezek mellett, egyedül a felséged kormánya alatt tett közös áldozatokat, az 1792-ki 9-ik, az 1796-ki 1-ső, az 1802-ki 1-ső, az 1805-ki 1-ső és 2-ik, az 1807-ki 2-ik és 6-ik, az 1808-ki 1-ső s az 1812-ki t.-czikkelyek és az 1805-ki, 1809-ki és 1815-ki történelmi emlékek a késő utókornak bőségesen hirdetik; és ekként a nemzetnek a többi népekével egyenlő vitézsége s közös erőfeszitése által megszerzett s fentartott béke már mindenkit azon édes reménynyel kecsegtetett, hogy megszűnvén valahára a háborúk viharai, biztos révben maradhatnak, s az annyi áldozatokkal kivívott gyümölcsöket békében éldelhetik: e helyett azonban megújulnak nemzetünk régi sebei, a törvények tekintélye lerombolva, a nemesi udvarok s megyeházak fegyveresek által megsértve, a szó szabadsága elfojtva, a tisztviselők bebörtönözve, szóval, már maga alkotmányos létünk is végveszélyre juttatva léteznek.

« Szokatlan ámulat lepte meg a kedélyeket, midőn hallók, hogy egy magyar nemes nemzetségből származott férfiu, őre az ország szent koronájának, a szomszéd Nyitra megyében nem rég biztosi minőségben lépett fel; s Felséged legmagasabb királyi nevében a megyeházat, hova még Felséged maga is katonai kiséret nélkül méltóztatik lépni, hadi néppel fogta körül; a karokat s rendeket a kegyelmes kir. leiratok felolvasása után, a gyülés rögtöni feloszlatása által, véleményeik nyilvánitásában, mi még is gyüléseink lényege, meggátolta; a tisztviselőket, a sarkalatos nemesi jogok ellenere, idézet s elmarasztalás nélkül, katonai őrizet alá vetette; nemesi udvaraikra, jogaik s birtokaik nagy sérelmével, reátöretett; az esküvel kötelezetteket esküszegésre kényszerítette; a gyülés jegyzőkönyvének s feliratának lefoglalása által a törvényes folyamodás utját elzárta; szóval minden jogot s méltányosságot megvetni s ekként Felséged törvényes tekintélyét a hatalommali visszaélés által mégsérteni nem iszonyodott; —

és midőn hallók, hogy ő förgeteg gyanánt más megyéket is meg akar látogatni, s az ország szentséges institutioit mindenütt lábbal tapodni, a fejedelem iránti gyermeki szeretet kötelékeit mindenütt megszakgatni szándékozik: ekkor azonnal az öt évtized előtt lefolyt siralmas események emlékezete ébredt fel bennünk; eszünkbe jutottak ama nagy, bölcs és igazságos fejedelem kisérletei, kit a közjó iránti rohanó buzgalma, s a törvényeinkkel ellenkező tanácsok a törvény által kitűzött korlátokon túlragadtak; ugy látszék, mintha az akkori időket látnók ismét megújulni. De, oh fájdalom! Azon fejedelem, a mi alkotmányunkat a maga szándokaival ellenkezni látván, inkább a törvényes koronázatot mellőzte, inkább a nyilvános esküt tételt tagadta meg; s midőn a rendeleteinek foganatba vételére fegyveres erő alkalmazását véli vala szükségesnek, azt inkább csak felmutatta, mint alkalmazta. És még is életének végperczeiben meggyőződvén, hogy a magyar nemzet boldogsága egyedül honi törvényeinek helyes alkalmazásában keresendő, mindent visszavont, ő, ki meg sem jelenik királyaink sorában. De hogy most, egy törvényesen megkoronázott, igazságos fejedelem kormánya alatt törvényeink megsemmíttessenek; hogy egy király, kit a világ legkegyelmesebbnek magasztal s mi magunk is olyannak tapasztalánk, erőszakos eszközökhöz nyúljon; hogy ő, kit Európa hitetartónak s a legvallásosabbnak tisztel, esküvel pecsételt koronázati hitlevelét sértse meg, — látjuk ugyan, csodálkozunk felette, de még sem hihetjük.

« Ha az évkönyvek helyesen beszélik el ama viszontagságokat, melyeken alkotmányunk, a miniszterium rendszeres megtámadásai következtében, másfél század óta átesett; ha nem csal a közvélemény, mely ama számtalan, egymást egész sorozatban felváltó tényeket nem tekinti másnak, mint szabadságaink s intézményeink végső kiirtási szándokának: ugy bizonyára szánakoznunk kell felséges fejedelmeink felett, kiktől, bár családjokban az igazság és kegyelmesség örökös, hű alattvalóik szíve mégis naponként mindinkább elidegene-

dik. — Minden időnek s minden kormánynak voltak oly férfiai, kik fejedelmeik bizalmával s nyert hatalmokkal visszaélve, a korona fényét a népek könyeivel törekedtek tündöklőbbé tenni. Hazánk sem vala híjában, kivált az utólsó időkben, oly minisztereknek, kik miután a nemzet szavát elfojtották, az igazságtól eltérő előterjesztések s az alkotmányunkra költött rágalmak által a legjobb fejedelmek szivét tőlünk elidegeníteni s a közjó színe alatt ezen ország municipalis törvényeit, jogait és szabadságait aláásni törekedtek. De ki hitte volna, hogy hazánk a jelenkorban is annyi megtámadásoknak szolgáljon tárgyául? Ki gyanította volna, hogy találkozzanak magyarok, szülőföldjökről, király és haza iránti kötelmeikről annyira megfeledkezők, miképen a helyett, hogy ama kitűnő bizodalom s méltóság szerint, melylyel megajándékoztattak, honfitársaik sérelmeit Felségednek őszintébb egyenességel előadnák, inkább mellékczélokat hajházva, egyáltalában törvényellenes, Felséged szivétől bizonyára idegen rendszer eszközeivé válnak, s az utókor elkerülhetlen gyűlöletét s megvetését vonva magokra, saját kebelökben dúlnak? A mely sérelmeket más viszontagságos időkben, a Hármastörvény I-ső részének 9-dik fejezetében s az 1723-ki 5-dik törv. czikkben világosan értelmezett nemesi személyes kiváltság szenvedett: ugyanazon sérelmeket szenvedi most, a nyilván jog ellenére, a személy és birtok biztossága, midőn a szólás és törvényes tanácskozás századok óta fenálló szabadsága eltörültetik, s mindenkit a ki a közhasznot czélzó véleményeit őszintén nyilvánítani akarja, súlyos veszély fenyeget. Ugyanazon alázatos kérelmek, melyeket eddigelő szabad volt a közös atya kebelébe korlátlan őszinteséggel kiöntenünk, most mint feleslegesek tiltatnak; azok pedig, melyek felküldettek, minden figyelembevétel nélkül az acták közé dobatnak. A törvényekre való hivatkozást, mit király és ország eddigelé egyaránt szentnek tekintett s tiszteletben tartott, most bűnössé váltnak s a csökönösség és eszeveszett ellenzés gyalázatbélyegével jelöltnek észleljük.

« Igy ostromoltatván, tőlünk igy elidegenítve látván pedig a legjobb fejedelem szivét, tehetünk-e egyebet annál, mint hogy Felségednek világszerte ismert atyai jó szivéhez folyamodva, minden tétova nélkül lépjünk legfelsőbb trónjához, s fiui nyiltsággal mondjuk el, mi aggaszt, mik sérveink, mik kivánataink.

« Legkegyelmesebb ur, kétségtelen, hogy újitás veszélyei fenyegetnek; vélemények terjedeznek a trónokra s dynastiákra vészthozók; törekvések merülnek fel a közbátorság s a béke felforgatására czélzók; maga Felséged trónja aláásatik, s nem alaptalanok aggodalmaink felséges személye és nemzetsége biztosságáért. De az ellenségeket hasztalan keresnők távol országokban: azok belbajaikkal eléggé elfoglalva, idegen ügyekkel mit sem gondolnak; hasztalan saját honfitársaink közt: ezek békét óhajtanak, s nyilván előadott őszinte kivánataikkal csak a közjóért s nem romlásért sóvárognak. Az ellenségek közelebb vannak Felséged magas személyéhez s tán trónját is környezik.

« Az újitók e gonosz pártja, melyet mi gyűlölünk, minden jogot s méltányt felforgatva, a fejedelem és alattvalók közti kölcsönös bizodalmat gyöngitve, s költött előadásokkol mind a két részt megcsalva, lassan törekszik czélja felé; és csak miután azt megközelitette, s a jogaiktól, vagyonaiktól s biztosságuktól megfosztott békés családokat véginségre juttatta, veti el álczáját, s magát a fejedelmet is vagy a belzavarok örvényébe sodorja, vagy miután az alattvalói szeretet kötelékeit szétszakgatta, korlátlan kényuralomra ingerli.

« A ki a magyar nemzet jellemét s ezen ország újabbkori viszontagságait figyelmesebben nyomozza, vajjon kételkedhetik-e az, hogy Felséged udvarában hasonló pártos törekvések léteznek? Ha a vagyon egy részének elvesztét, ha a sónak és egyéb érczeknek felcsigázott árát, ellenben a nemzeti ipar s gazdászat termékeivel való kereskedés pangását, ha továbbá a kibérlett egyedáruságokat, kamaránknak törvényellenes függését, az udvari kormányszékek beavatkozása

által megzavart igazságkiszolgáltatást, az alkotmányos ügyek pátensek általi szokatlan tárgyalását, az országgyülésnek annyi évek óta elmulasztott egybehívását, és más számtalan sérelmeinket áttekintjük; s e mellett figyelembe veszszük, hogy a magyar nemzet nemcsak az 1805-ki s 1809-ki veszélyes korszakban, hanem ezen sérelmeinek valamennyi szakaiban is rendíthetlen hűséget és tiszteletet tamusított a felséges uralkodó ház iránt; hogy semmi törvényes uton kivánt áldozatot meg nem tagadott; sőt még országgyülésen kivül is bőséges bizonyitványait adta személyes ragaszkodásának: ki nem látja ama békezavarók ellenséges törekvéseit abban, hogy a monarchia külbékéje idején, midőn következőleg az országgyülés megtartását semmi sem gátolja, s midőn a szabadságos katonák annyi ezrei rontják otthon az erkölcsöket, s a haza védeinek annyi más ezrei őrzenek idegen trónokat, épen ily, a törvénynyel ellenkező módon, s a királyi méltóság fentartásának ürügye alatt fegyveres kézzel követeltetnek újonczok? Ki nem látja, hogy ezen ellenségek fondorlata az is, hogy az adónak ezüst pénzben fizetése, mire a szükséges ezüst pénz a forgalomban hiányzik s ennek minden csatornái bedugúlva léteznek, és a minek országgyülési meghatározását semmi körülmény nem gátolja, a törvény pedig követeli, hasonló erőhatalommal parancsoltatik? Jól tudják ők, hogy a felséges uralkodó ház legerősebb támasza a kormánya alatt létező népek példás ragaszkodásában s áldozatkészségében vagyon; tudják, hogy a szabadságában és erejében fentartott magyar nemesség a királyi tróntól elválhatatlan: könnyü tehát átlátniok, hogy mig ezen alap megdöntve nincs, czéljokot el nem érhetik; s azért midőn Felségednek e törvénytelen rendeleteket tanácslák, mindenekelőtt a kedélyek köz elkeseredését, utóbb, a mult idők példája szerint a megrővidített néposztály mozgalmait czélozták; — mikből azonban, bár az elsőt ezen erőszakos eszközök által már elérték, de hogy a másikat ne érjék el, azért őrködik a magyar becsület és erény.

« Ha azok, kik Felséged jó akaratát tőlünk elforditani törekednek, tudták, hogy rendkivüli körülmények léteznek, melyek a királyi tekintély rövidsége nélkül nem engedik elállani a kivánt újonczállitástól s adófizetéstől: miért nem merítették tanácsaikat a törvényekből, melyek sokkal sükeresebb utakat mutatnak ki az orvoslatra? Miért akarják ők e megizmosult tekintélyt Európa szemei előtt oly erőszakos eszközökkel tartani fenn, mig azt önmaguk nyilván válságnak teszik ki? Midőn ők Felségednek előterjesztik, hogy azon hatóságok, melyek törvényeikhez állhatatosan ragaszkodnak, csökönösek: miért nem adják azoknak kérelmeit s indokait is kellőleg Felséged elébe? Miért nem könnyítik meg a személyes bejuthatást Felségedhez? Miért véleményezik, hogy erőszakot kell használni, mi mindig joghiányt árul el? Ha végre a rendek, törvényes tanácskozásaikban, azon fondorlatok felett, melyekkel a király bizodalma tévutra vezettetik, véleményeiket nyilvánítják, s ezért ellenök szigorú vizsgálatok rendeltetnek: miért ügyekeznek a Felséged által legfelsőbb rendeleteinek végrehajtására kiküldött biztosok, különféle szokatlan eszközöket venni foganatba? Miért tétetnek jutalmak, gyülölségek, fenyegetések, kedvezmények s igéretek mozgásba? Miért fordítják még a vallási ügyeket is eszközül politikai czéljaikra? Miért gátolják meg a rendek tanácskozásait, s változtatják a hatóságok törvényes gyüléseit merő ellenséges küzdhelyekké?

« Felséges fejedelem! ha az emberek e faja, mely, ebben legalább, a trón és alkotmányunk vesztére törekedik, oly jelentékeny bizodalomra tehetett szert, hogy kétes terveik előtt nemzetünk fohászainak el kellett némulniok: legyen végre nekünk, egész hatóságoknak, melyeket mint erkölcsi testületeket sem méltóságok igénylete, sem haszonvágy vagy más emberi szenvedély el nem tántoríthat, szabad reménylenünk, hogy Felséged a mi alázatos előterjesztéseinket is kegyelmesen meghallgatja, s mit mi, mint a közvélemény tolmácsai, fiui őszinteséggel előadunk, legfelsőbb figyelmére méltatandja.

«Engedje Felséged, hogy halhatatlan elődeire emlékeztessük, kiknek megegyeztével alkottattak törvényeink, melyekben védelmet keresünk, és a kik az ország legsúlyosabb ügyeit nem biztosok által, hanem a törvényesen kiszabott uton tudták elhárítani, vagy legalább szelidíteni. Engedje Felséged kegyelmesen, hogy ama boldog emlékezetű, feledhetetlen Mária Teréziára hivatkozzunk, ki ellenséges megtámadásoknak közepette sem kételkedett egybehívni az országgyülést, s a ki mindig tisztelvén a törvényeket, nemcsak 1741-ben, hanem más időkben is soha nem találta kisebbnek a magyarok hűségét a maga fejedelmi erényeinél. Vagy Felséged halhatatlan atyját említsük-e, kinek kormánybölcseségét máiglan áldja szülőföldje. Ő az igazgatás hiányait, melyeket a tudatlanság az ország alkotmányának szokott tulajdonítani, nem biztosok segedelmével, hanem országgyülési tárgyalásokkal orvosolta; és e tekintetben mily sokat mívelt, mennyi reményeket ébresztett, az 1791-ki országgyülés irományai nyilván hirdetik».

Kérik ezután a királyt, távolítsa el magától a rosz tanácsosokat, kik őt, koronázási esküje ellenére, az újonczállitás és adószedés ezen erőszakos eszközlésére reávették, s gyakorolja a nemzettől elődeire ruházott legfőbb hatalmat az 1791-ki 10-dik és 12-dik törvényczikkelyek által kiszabott módon. És ekként végzik a fontos okmányt:

«A mi... vármegyénket illeti, valamint Felségednek már több izben fölterjesztettük, hogy mi az ország törvényei ellenére semmit sem határozhatunk; tisztikarunk pedig a törvények megtartására esküvel lévén kötelezve, ha esküszegővé válnék, megszűnnék képviselőnk lenni: szintugy kénytelenek vagyunk most is kijelenteni, hogy mi épen azért, mivel Felséged hű alattvalói vagyunk és alkotmányunk csorbíttatlan fentartásában a királyi trón biztosságát is szemünk előtt tartjuk, mi az elébbeni alázatos nyilatkozataink mellett állhatatosan megmaradunk s a jóságos istenben és Felséged kegyelmében bízva, magunkat sem a biztosok jogtalan hatalmas-

kodása, sem némely hatóságok törvénysértő példái által indíttatni nem engedjük, hogy az újonczállitás és adó tárgyait, melyek lényegesen országgyülés elébe tartoznak, azon kivül foganatba vegyük». Kijelentik aztán, hogy a biztostól, bár ők a mondottak szerint honárulók, a király iránti tekintetből, a személyes tiszteletet nem tagadják meg; de az általa hirdetendő gyülésre nem fognak megjelenni. Végül tudtára adják ama végzésöket, melynél fogva a tisztviselők hivatalaikról lemondván, a hatóság működését felfüggesztették. — Ugyanazon napon a királynéhoz is hasonló erélyes feliratot intéztek, kérvén őt, lenne közbenjáró a rosz tanácsok által tévutra vezetett fejedelem és a nemzet között.

Miként előre is várható vala, a megye rendei e felirattal a királyi harag egész súlyát magokra vonták. Egy mennydörgő s a végső szigor alkalmazásával fenygető leirat azonnal meghagyta nekik, hogy a tiszti kart haladék nélkül állítsák helyre; a főispáni helytartó pedig utasitást vett, hogy a kir. biztost a rendeletek végrehajtásában lehetőleg gyámolítsa, a megyei határozatot pedig, hogy még emléke se maradjon fenn, a jegyzőkönyvből azonnal tépje ki; mi aztán meg is történt. A biztos is nem sokára megjelent a megye határain; de miután még előfogatot sem kaphatott, nem lévén tisztviselő, ki azt megrendelje, minden eredmény nélkül kényteleníttetett visszafordulni. A rendek azonban eszélyesen párositák össze a hazafiui erélyt az alattvalói engedelmességgel; s augusztus 11-kén kelt feliratukban tudósiták a királyt, «hogy a tisztikar, illető hivatalaiba a legközelebb tartandó tisztújitó székig visszalépett ugyan, de csak azon esküvel is pecsételt feltétel alatt, hogy azt csak addig viselendi, mig valamely törvénytelen biztosság nem jön a megyébe». A biztos ezután valóban nem háborgatá többé a megyét; szerepét azonban némileg a főispáni helytartó vette át. November 1-je, a kir. rendelet foganatba vételére kitűzött határnap, közelgvén, az administrator, vett utasitása szerint, intézkedéseket tett az adónak ezüstben szedése iránt. De alighogy arról a rendek értesűltek,

octob. 20-kán azonnal közgyülést tartottak, melyen a megyefőnök minden e tárgyra vonatkozó intézkedéseit megsemmisítették s az adószedőket az adónak ezüstbeni behajtásától egyenesen letiltották. A megyefőnök azonban nem késett az udvarhoz megküldeni e gyülés jegyzőkönyvét; minek következtében november 5-ről megint egy újabb udvari rendelet érkezett a megyéhez, melyben «a megyének e csökönös és felette bűnös végzése eltörültetik és megsemmisíttetik; s az neki szigorúan roszaltatván, kegyelmesen meghagyatik s parancsoltatik: hogy, ha a királyi harag legsúlyosabb következményeit tapasztalni nem akarják, a főispáni helytartónak, midőn az adót illető kir. rendeletek végrehajtásában működendik, semmiféle akadályokat ne merészeljenek tovább elejébe vetni».

De e törvénysértő parancs ismét a törhetlen hazafias erély hangulatában találta a rendeket. «Szivünk legnagyobb fájdalmával olvastuk, — igy szólt erre a rendeknek december 1-jén tartott közgyülésökből kelt válasza, — Felségednek az adó ezüstben fizetése iránt nov. 5-ről szóló királyi válaszát. Szomorkodva értettük, hogy a kir. adórendelet országgyülésen kivüli végrehajtása ellen felhozott érveink, bár a hazai törvényekre, az ügynek magának természetére és fiui tiszteletünkre támaszkodtak, Felséged által kedvetlenül fogadtattak, sőt makacsságnak bélyegeztettek. Miután tagadhatatlan, hogy az adó ügye egyedül a törvényalkotó hatalom rendelkezése alá tartozik; hogy továbbá, sem Felséged atyai kedélye, sem a korviszonyok nem oly neműek, miszerint ezen ügynek országgyülési tárgyalását mellőzni kellene; hogy végre mi szintugy kiváltságos rendi viszonyainknál, mint öröklött polgári kötelességünknél fogva gondoskodni tartozunk, hogy a törvények, melyeken nemcsak a magunk, hanem a legfelsőbb trón biztossága is alapul, a legpontosabbban teljesíttessenek: mily gyönge támaszai lennénk mi Felségednek, ha ily szilárd alapon is ingadoznánk, s kisebb-nagyobb haszon végett, saját meggyőződésünket feladva, önkényleg bánnánk alaptörvényeinkkel.

«Való, Felséges ur, hogy a mi tiszteletünk s hűségünk határtalan Felséged személye iránt; de épen azért érezzük a legsajgóbb fájdalmat, hogy mi Felséged ismételt sürgetéseire sem találunk, a törvény és lelkiösmeretünk által korlátolva lévén, más utat legfelsőbb kivánatainak teljesitésére. Ha szabadságunkban állna a kegyelmes kivánatok elfogadása, Felséged első felszólitására sem tétováznunk vala, azokat sükeríteni; és ha ezt tenni vonakodtunk s annyi intésre vártunk volna kötelességünk teljesitésében: akkor bizonyára megérdemelnénk, hogy makacsoknak bélyegeztessünk. De miután mi tetteink irányzójául egyedül a törvényt és benső meggyőződésünket tekintjük; miután Felséged iránt fiui szeretettel és alattvalói tisztelettel viseltetünk, és gondolni sem birjuk, hogy Felségedet a fiui kérelmek megsérthetnék, — bár főispáni helytartónk állítja, hogy hozzá érkezett határozott felsőbb parancsok szerint, e tárgyban további felterjesztéseket tenni nem szabad: mi még is, az előadottakban bízva, ismét egy szívvel lélekkel borúlunk le Felséged trónja előtt, s egész alázatossággal ismételve kijelentjük: hogy mi soha, tehát a jelen esetben sem akartunk s nem is akarunk törvényesen megkoronázott királyunknak, ugy mint azt rólunk állíttatni látjuk, ellentállani; hanem egyedül a törvénynek, — a fejedelem és nép e legszilárdabb támaszának, — megtartását kivánván, valamint soha máskor, ugy a jelen esetben sem adhatjuk semmi módon megegyezésünket a törvények megszegésére».

Hogy az alkotmányosság ezen harczában a kényuralom ellen minden megye oly szilárd kitartást nem tanusított, mint Bars megye; sőt hogy mióta a biztosok erőszakhoz nyúltak, 1823 folytában még azon megyék közől is több meghajólt a kénysz̃eritésre, melyek egy ideig ellentálltak vala : annak oka részint abban is keresendő, hogy a megyefőnökök újabb szigorú parancsok következtében, a megyék közt minden összeköttetést meggátoltak; azoknak egymáshoz irt, egyetértést czélzó s kitartásra buzdító leveleit lefoglalták, s ezeket kiadni még

akkor is vonakodtak, midőn a hatóság a lefoglalásról magának bizonyosságot szerzett vala. Ez történt egyebek közt Bars megyében is Nógrád megye levelével, melyet a főispáni helytartó, mint maga is megvallá, felsőbb rendelet következtében az udvari kanczelláriához küldött. A hatósági jogok ezen újabb sérelme Bars megyében nem kevesbbé bátor és lelkes védőre talált, mint az ország megsértett alkotmánya. Ugyanazon napon, melyről a fentebb közlött felirat kelt, (1823-ki decz. 1.) a megye rendei e joguk mellett is egy külön erélyes feliratot intéztek a királyhoz. «...Ha léteztek is, ugymondanak egyebek közt, a közügyekben oly körülmények, melyek Felségedet törvényeinkkel ellenkező rendeletek kiadására birhatták; ....és ha mi ősi alkotmányunk fentartása végett.... kénytelenek voltunk is a legfelsőbb rendeletek végrehajtását, hódoló kegyeletünk daczára is mellőzni: azon meggyőződésünket mindazáltal soha sem vesztettük el, hogy Felséged a mi törvényes lételünket fentartani akarja, s kegyelmessége szerint sem magunkat, annál kevesbbé kérelmeinket nem zárta el felkent személyétől; királyi megerősitését pedig nem fogja kiadni oly rendeletekre, melyek által nemcsak valamely tényleges jog felforgattatik, hanem maga a polgári társaság is legkényesebb pontjában, a magán ügyek biztosságában megsértetik. E meggyőződésünkre támaszkodva,.... ez ügyben is legmagasabb igazságáért és kegyelmességeért esedezünk.» E tény, mondják tovább, melynél fogva ily, különben szabad és tisztességes tárgyakban irt levelek is elkoboztatnak, sértő magára a Felségre nézve, mert kormányának igazságát kérdésbe vonja; sértő a nemzetre nézve is, mert annak hitét s erkölcsiségét gyanusitja; sértő a magánosak becsületére nézve, mert ha még magán ügyben is csak idézet s meghallgatás után lehet elmarasztalni: mennél inkább várhatják, hogy közügyben ily előlegesen senkire se süttessék valamely gonosz tett bélyege. Sérti e tény magát a nyilván jogot is, melyet a mivelt nemzetek közösnek vallanak, mind azon dolgok biztosságát, melyekért az emberek társadalomba álltak, felfor-

gatván. De sérti különösen az 1791-ki 14-dik törvényczikket is, mely a vármegyék törvényes hatóságát épségben tartatni rendeli.

Bars megyének feliratai egyébiránt csak egyes példái annak, mi kisebb-nagyobb szilárdsággal s bátorsággal az ország számos más megyéiben is történt vala. A kormány nagyon csalatkozott számitásában, midőn azt hitte hogy, mivel a főispánok és főispáni helytartók eleinte a megyék többségében meghajlást eszközöltek vala ki az adó és újonczszedés iránt kibocsátott rendeletek előtt, kérlelhetlen szigor és erőszak által a többiekben is sikerülend megtörnie az alkotmányos ellenzéket. Sőt nem sokára nem minden aggodalom nélkül tapasztalá, hogy — miként már Bars megye két utólsó feliratának hangja is elárulja, — az ellenzék a maga ügye jogosságának és törvényszerüségének érzetéből, nem kevesbbé mint a kormány erőszakos eljárása s újabb jogsértései által magasra nevelt elkeseredésből naponként újabb erélyt merít, nagyobb kiterjedést nyer. Bars, Nógrád, Zemplén s néhány társaik megtörhetetlen kitartása mindenütt lelkesedést ébresztett. Többen még azon hatóságok közől is, melyekben az udvari rendeleteket a megyefőnökök a megnyert s becsődített nyers tömegek támogatása vagy más fondorlataik által, utólagos országgyülési tárgyalás reményében, már elfogadtatták, értesülvén ama néhány állhatatos megyének példás kitartásáról, megszégyenülve tekintének a magok erélytelenségére s hanyagságára, melylyel a legfontosabb alkotmányos jogokat oly könnyen engedték megsértetni; s hibájokat azzal ügyekeztek jóvá tenni, hogy magok is a törvény és alkotmány elszánt, bátor védeihez csatlakoztak. Néhányan az udvari rendeleteknek már megkezdett végrehajtását magok is felfüggeszték, s újabb feliratokkal kezdék szorgalmazni a királyt: szüntetné meg a biztosok által gyakorolt törvénysértő hatalmaskodást azon megyék ellen, melyeknek minden bűne csak abban áll, hogy a törvényt, alkotmányt megsérteni nem akarják.

Más megyék ellenzése is erősbödik.

«Bár mi a királyi kivánatok mind a két tárgyát foganatba

venni ügyekeztünk, — igy ir fel, például, Pest megye junius 10-kén (1823-ban) tartott közgyüléséből; — koránt sem ismertük el mindazáltal, hogy országgyülésen kivül akár az egyiket akár a másikat (katonát és adót) jogszerűleg lehetett volna tőlünk kivánni; sőt ismételt feliratainkban kijelentettük, hogy mind a két rendelet sérti alkotmányos törvényeinket; és ebbeli óvástételünk mellett, csak határtalan bizodalmunkat akartuk ezen áldozatteljes engedelmességünk által tanusítani Felséged iránt, jól tudván, hogy oly időket élünk, melyekben a királyoknak szükségök van, hogy népeik hűségének és szeretetének bőségesebb bizonyítványait tapasztalják.

«E súlyos harczunkban a Felséged iránti engedelmesség és a törvényhezi ragaszkodás között, bár mi meghajóltunk, lehetetlen volt még is el nem keserednünk, hallván, hogy némely hatóságoktól, melyek ezen áldozatot a törvények értelmével lelkiösmeretökben megegyeztetni képesek nem voltak, a legerőszakosabb módok által csikartatik ki, mit szabad akaratra kellett volna hagyni.

«Nem akarunk szólani az elkövetett erőszak egyes módjairól, melyek által a nemesek személyének és udvarának biztossága megsértetett;.... azt mindazáltal nem mellőzhetjük hallgatással, mi az ország rendeinek jogaival ellenkezvén, a fejedelem és alattvalók közti kötelékeket meggyöngiti.... Mert ha bár e törvénytelen módok által sükeríttetnek is végre a legfelsőbb parancsok;.... de az alattvalók szívei, mik a királyok fő kincsei, elidegeníttetnek, s a polgári társaság leggyöngébb kötelékei megtágíttatnak.... Valóban, méltán félünk, hogy e viszonyokból még sokkal gyászosabb következmények fognak származni, ha azon eljárás, mely csak a magyar közügy iránti ellenséges tanácsokból eredhetett, mennél elébb meg nem szüntettetik, s a közelégületlenség és zavar törvényesen s gyorsan meg nem orvosoltatik.... Kérjük tehát Felségedet, méltóztassék ama, néhány megyébe küldött biztosokat visszahívni és mennél elébb országgyülést hirdetni....»

Pest megye rendei ugyan e napon (jun. 10.) József főherczeg nádort is közbenjárásra kérték fel az udvarnál, kijelentvén: hogy bár ők, leginkább ő fensége reábeszéléseinek engedve, végrehajtották is az udvar rendeleteit; ama törvénytelen erőszakolást mindazáltal, mely e miatt némely megyéken elkövettetik, szó nélkül nem tűrhetik; kivált miután minden azt látszik mutatni, hogy az alkotmány a magyar ügyek iránt ellenséges indulatú tanácsosok törekvései miatt komolyan veszélyben forog. Hasonló kérelmet, közbenjárása végett, számos más megye is intézett a nádorhoz. A főherczeg, mióta e szomorú viszonyok kifejlődtek, bár egy részről a megyéknek engedelmességet javasolt; más részről, a mennyire csak teheté, eddig is ügyekezett a bécsi kabinetet elfordítani e törvényellenes ösvényről. Ő azonban most nem dicsekedhetett hatékony befolyással az udvarnál; mivel, a reactionak nem barátja, az udvar kormánypolitikáját nem javalta, az alkotmánysértő, kényuralmi szabályok alkalmazásában meg nem egyezett: Ferencz már évek óta bizalmatlansággal viseltetett iránta. Ezen években nem egyszer lehetett az udvar bizodalmasb köreiben hallani, hogy a főherczeg gúnyosan «Rákóczynak» neveztetett, midőn nádori tisztének épségben tartása s alkotmányos hatáskörének megőrzése végett a törvényekhez ragaszkodott. Közbenjárásától ennélfogva most nem is remélhetett sokat József nádor; nehogy azonban az udvari titkokba be nem avatott nemzet előtt, az udvarrali egyetértés gyanúját vonja magára: kénytelen lőn közbenjárói tisztének, a megyék annyi kérelmei után, megfelelni és személyesen Bécsbe utazni. A mit előre látott, az valóban s pedig a vártnál is nagyobb mértékben teljesedett: nemcsak közbenjárása sikeretlen maradt; hanem Metternich s más német tanácsosok, kiktől a reactio és kényuralom e táborozása eredt, királyi bátyja kedélyét ellene még inkább felingerelték, arról gyanusítván őt, hogy a megyék nem is mernének a kormánynak oly kitartólag ellenszegülni, ha kéz alatt általa nem bátoríttatnának. A nádor kegyelemvesztve utasíttatott vissza

A nádori közbenjárás sükeretlensége.

Budára, s egy ideig az udvar is elzáratott előtte. Ezen felül, hogy hatása Pest megyében is gyöngíttessék, a főispáni hivatalban az inkább Bécs felé hajló Szögyény Zsigmond neveztetett ki melléje helytartóul.

Bár azonban bécsi utjának s közbenjárásának czélját a főherczeg-nádor ekként nem érte is el: e fogadtatásának eredményei mindazáltal igen hasznosakká lőnnek a magyar nemzet ügyeire. A keserűség és boszuság, melyet ő az elbizakodott német miniszterek ellen szivében Bécsből hazahozott, hatalmas szövetségesévé vált a nemzeti alkotmányos ügynek. Az alkotmánynak, mennyire helyzete kényes viszonyai neki, mint kir. herczegnek s az uralkodó fejedelem testvérének, engedik vala, ő eddig is annál hívebb védője volt; mivel az eldöntő befolyást, melylyel mint az ország első tisztviselőjének s királyi helytartónak a törvények értelmében birnia kellett, csak ugy remélheté tényleg is gyakorolni a kabinet német miniszterei ellenében: ha mind a nádori hatóságra vonatkozó, mind egyéb alkotmányos törvényeink épségben tartatnak fenn. E megaláztatása óta pedig, melyet a törvények buzgó védelme miatt szenvedett, kétszeres erélylyel ügyekezett gátokat vetni a miniszterek alkotmányellenes törekvéseinek: Bécsben mellékes utakon, testvérei s más kegyelt személyek által ellensúlyozva azoknak hatását; az országban lehetőleg megnehezítve, mennyire alattomban teheté, kormányintézkedéseik, terveik sükerét. Más részről, a törvényesen közbenjáró nádor fogadtatásának híre a megyékbe eljutván, az erkölcsi erőt s kitartást az ellenzésben s passiv ellentállásban annál inkább szilárditá; mennél inkább meggyőződve lehetének a rendek, hogy a főherczeg ezentúl, hacsak Metternich s más német miniszterek merő végrehajtó eszközévé alacsonyodni nem akar, kénytelen vagy lemondani nádori méltóságáról, vagy szövetséges társukká lenni az alkotmány védelmében, s velök vállat vetve vívni ki annak diadalát.

Megfélemlítési törekvések.

Ez azonban egyelőre még nagyon kétesnek, s legfölebb csak hosszu küzdelem után látszék sükerülhetőnek: mert az

udvar még koránt sem mutatkozék hajlandónak visszalépni a kényuralom ösvényéről, bár a nemzet menten ingerültebb, passiv ellentállásában mind erélyesebb lett. Sőt ugy látszék, még súlyosbítani akarja szigorát. Miután a kir. biztosok az udvari rendeleteket, hol kelle, katonai karhatalommal is végrehajtották; nehogy az ellenzék az összejövetelekből s ezeken tartott eszmecseréből s eszközlött egyetértésből táplálatot merítsen: a megyei közgyülések tartása, előleges engedelem nélkül, következőleg a megyék egymás közti levelezése is, mely, a közvélemény szilárdításának tekintetében, némileg a censura által lenyűgzött sajtót pótlá, megtiltatott. Sőt különféle, kétes eredetű hirek szárnyalának, hogy az összes alkotmányos igazgatás alakjában is jelentékeny változások fognának tétetni.

Mennyi volt e hirekben a való, nem vagyunk képesek megmondani; abban mindazáltal kételkedni nem lehet, hogy a kormány el volt légyen tökélve, megtörni az ellenzéket s a jövőre elejét venni hasonló ellentállásnak, minővel jelenleg küzdenie kellett. E végett azoknak, kik az ellenzéket az egyes megyékben vezették vala, példás megbüntetése által, a nemzetet megfélemlíteni, a közvéleményt elnémítani, s miként 1795-ben a demokrata párt kiirtása által sikerült vala, csöndet és feltétlen engedelmességet kivánt eszközleni. Szerencsére sem az idők szelleme, sem a nemzet erkölcsi állapota, sem a személyek, kik által e tervét végrehajtani szándékozott, nem voltak hasonlók a mult koriakhoz; — s a kényuralom végre is visszalépni kényteleníttetett a jog és törvény erkölcsi hatalma előtt.

Mindenek felett boszantá a kormányt a barsi rendek nem kevésbbé eszélyes, mint erélyes eljárása. A tisztikar ott, mely, mint tudjuk, a május első napjaiban (1823) tartott közgyülésen tömegesen lemondott, utóbb, egy fenyegető leirat következtében, hivatalába visszatért ugyan, de csak azon feltétel alatt, hogy mihelyt kir. biztos jön a megyébe, ismét lemondottnak tekintessék; mert azon percztől fogva megszűnik mű-

ködni. Törvényszékeket mindazáltal a tiszti kar még ezen feltétel alatt sem akart tartani; mivel tisztújitás már hét év óta nem tartatván, magát csak helyettesitettnek, s e szerint birói működésre többé nem jogosítottnak tekinté. E példa, ha a többi megyék által is követtetik, igen sok bajt okozhat vala a kormánynak: annak ismétlését tehát szigorú büntetések által akarta meggátolni. E végett a királyi ügyigazgató Bécsbe idéztetvén, utasitást vett, hogy azok ellen, kik az udvari rendeletek s a biztosok eljárása ellen merészebben keltek ki, vagy azt engedetlenségök s passiv ellentállások által megnehezítették, hűtlenségi keresetet indítson.

Az ügyigazgató, kit történetesen most is Némethnek nevezték, mint azon elődjét, ki 1795-ben, az ugynevezett «magyar jakobinusok» bűnvádi perében magát oly gyalázatosan viselte, jellemére nézve ettől felette különbözött. Németh József, kitünő talentumokkal s a hazai törvényekben való nagy jártassággal magában élénk hazafias érzelmeket s megvesztegethetlen és megtörhetlen becsületességet párosított. A kanczellár, Koháry Ferencz herczeg, által felszólíttatván, hogy a kijelölt egyének ellen a törvényszéki idézetet s vádat készítse el: nyilt őszinteséggel kijelenté, hogy a hűtlenségi keresetet a jelen esetben törvényre alapítani nem lehet; mert a Corpus Jurisban nem létezik törvény, melyet a törvényekbe ütköző királyi rendeletek el nem fogadói ellen lehetne fordítani; miért ő a vádat fogalmazni nem képes. Ha a kereset megindíttatnék is, a vádlottakat nem lehetne elmarasztalni; ha csak a birák hitszegést nem akarnának elkövetni. Miután az udvari rendeletek is, melyek az országot jelenleg tüzbelángba borították, törvényellenesek: ő felsége szintazonképen mint ezeket kibocsátotta, a királyi tábla közbiráira is ráparancsolhat ugyan, hogy oly formán, mint 1795-ben történt, itéletet hozzanak. Ha a birák engedelmeskednek, ám ők lássák, hogyan számolnak lelkiösmeretökkel; ha nem engedelmeskednek, a királyi tekintély szenved csorbulást, biróilag leendvén kimondva e rendeletek törvénytelensége. E véleményt ő aztán

Németh József.

irásban is benyujtotta, hozzá függesztvén, hogy miután a király, a magyar törvények szellemében, népének atyja; az atyai hatalomról szóló törvény pedig az atyának jogot ad, gyermekét méltányosan büntetnie: e törvényt ő felsége is gyarkorlatba veheti; de ennek végrehajtásában nincs szükség a királyi ügyek igazgatójára.

A kanczellár azonban, ismervén Ferencz király s Metternich herczeg elhatározott akaratát, a vádiratot egyátaljában feltétetni kivánta. Németh tehát engedelmeskedett; de oly módon, mely őt a további kényszeritéstől, a kijelölt hazafiakat a veszélytől megmentette. A vádiratot ugyanis elkészitvén, annak azon részében, melyben, a törvénykezési formaiság s a perrendtartás szabályai szerint, a vád alapjául szolgáló törvények idéztetni s az előadott tényre alkalmaztatni szoktak, az idézendő törvényczikkelyek helyét üresen hagyta. E fölött kérdőre vonatván, kijelenté: hogy törvényt, mely a fenforgó esetre alkalmazható volna, miként már elébb is nyilatkozott, nem ismer; azt tehát nem idézhetett. A vádiratot, parancsolat szerint, elkészítenie, tiszti kötelességében állott: a hézagot töltenék be azok, kik a pert sürgetik; s igy bizonyosan előtte ismeretlen törvényeket is képesek lesznek idézni, melyekre az állitólagos hűtlenségi vétség büntetését alapíthassák. Mondják, a haragra lobbant fejedelem, hivatalnoka e magatartását makacsságnak tulajdonítván, első hevében fenyegető szavakra fakadt volna ellene, kit talentumai, egyenessége s hasznos szolgálatai miatt különben maga is személyesen becsült; mire ő rendíthetlen szilárdsággal ilyképen válaszolt volna: «Tudom, hogy Felséged kezében van életem; de hazám joga s királyom becsülete drágább előttem az életnél.» De, bármiként folyt is le Németh szembenléte a fejedelemmel, annyi bizonyos: hogy ő további faggatásoktól ment maradt, s haza bocsáttatván, kevés idő mulva a hétszemélyes főtörvényszék közbirájává mozdíttatott elő: azért-e, mivel a fényes polgári erény, a nyiltszivű egyenesség s remegni és eltántorodni a hatalom előtt sem tudó rendíthetlen

becsületesség magától a különben természeténél fogva kedélyes és igazságra hajlandó királytól is becsülést vívott ki? — vagy azért, mivel a bécsi kormány készebb volt őt jutalmazni, hogy elmozdíthassa, mintsem tovább is a királyi ügyigazgatóság fontos hivatalában hagyja, melyet vakon hódoló s feltétlen engedelmességű egyéniség kezében szeretett látni? — a fenforgó ügyre nézve egészen közönyös.

A barsi ellenzék vezérei Bécsbe hivatnak.

A bűnvádi keresetet, Németh ügyigazgatónak e minden magasztalásra méltó magaviselete következtében, megindítani nem lehetvén, Ferencz valóban azon tanácsot követte, mely által Németh atyai fenyítést ajánla. A barsi ellenzék vezérei, Ambró, Plathy, az idősb és ifjabb Balogh János, Bencsik, Majthényi, s mások «ad audiendum verbum regium» Bécsbe idéztettek. A király őket egyenként bocsátván maga elejébe, valamennyiöket keményen megdorgálá. Plathyhoz egyebek közt ilyforma szavakat is intéze: «Olvastam észszel, de epébe mártott tollal készitett feliratаidat; ifju életed kezemben van, vigyázz magadra; — annak idején azonban meg fogok rólad emlékezni.» — A szép tollu Plathy a megváltozott körülmények közt aztán a királyi tábla ülnökévé, — utóbb udvari tanácsossá lett a magyar kanczelláriánál.

Az állhatatos hazafiak, a királyi szó meghallgatása után a kanczellárhoz rendeltettek, hogy véleményt adjanak az iránt: mikép lehetne az ügyet akként elintézni, hogy se a királyi tekintély csorbulást ne szenvedjen, se a megye ezen szabálytalan állapotban tovább ne maradjon? A válasz oly módon hangzék: hogy ha a kormány reájok kir. biztost többé nem küld, készek megyéjökben a hatósági működést egész terjedelmében helyreállitani; s feltéve, hogy ő felsége nem késik kihirdetni az országgyülést, a királyi kivánatokat is lehetőleg sikeríteni: szabad toborzót fognak állítani, s hogy az újonczok kivánt száma e módon kikerűljön, minden ügyekezetöket reáfordítandják; a mennyire, tovabbá, a nép szegénysége engedi, az adót sem vonakodnak ezüstben behajtani. A kormány örömest elfogadta az előterjesztett módot, mely által menten nö-

vekedő zavarából a rendeletek visszavonása, s tekintélyének csorbulása nélkül menekülhetett. Bars megye hazafias szellemű hatósága rövid idő múlva egészen helyre lőn állítva.

A kormánypolitika módosítása.

A történtekből meggyőződék a bécsi kormány, hogy kisérlete az alkotmányt mellőzni s a törvényhozást udvari parancsok által pótolni, nem sikerülhet. Meggyőződék, hogy a megyékben, melyeket elébb oly szenvtelenségbe merülve, vagy megnyerve s megfélénkítve lenni vélt, még több alkotmányos érzet rejlik, mintsemhogy alkotmányuktól magokat nagyobb zavar, erélyesebb ellentállás nélkül megfosztatni engednék. Látá, hogy ellentállásuk s az erőszak, melyet annak megtörésére fordítani kénytelen, még nagyobb zajt üt, még inkább koczkáztatja a kormánypolitika végdiadalát, mint azt tán maga az országgyülés is tehetné. Tanácsosabbnak látá tehát módosítani az ország irányában eddigelé követett kormányrendszert, mely szenvedőleges, néma engedelmesség helyett oly ingerültséget és zajt okoz, s meghajólás helyett tűzbe lángba boríthatja az országot.

Már fentebb megjegyzők, hogy Ferenczben azon keménység s az alkotmányosság és népszabadság gyűlölete mellett, mely benne kivált a franczia forradalom következtében reá nehezült viszontagságok hatása alatt fejlett vala ki, természeténél fogva erős igazságszeretet s egy kedélyes jószivűség is létezett; mely kielégitését abban keresi vala, hogy népei által a gondviseléstől föléjökbe rendelt atya gyanánt szerettessék; kormánya egy jóakaró, igazságos, patriarchalis kormány szinében tűnjék elő. Az erőszakos eszközöket kormányában, ha néha megkisértette is, ama kedélytulajdonsága mellett nem volt képes következetesen keresztülvinni, huzamosabb időre foganatban tartani. Ha látá, hogy czélt azokkal rögtön nem ér, s a népben megfélénkülés helyett ingerültséget, ellentállást eredményeznek: ő határozta el magát engedékenységre, az elkövetett igazságtalanság helyrehozására.

Igy történt az jelenleg is. Hogy azonban az országgyülést, a nemzet egyértelmű kivánata szerint, mindjárt akkor midőn

a rendszer módositását elhatározta volt, nem hívta egybe, oka leginkább abban rejlik: hogy a foganatba vett szabályok törvénytelenségét s a kormánypolitikának a megyék ellenzésén szenvedett hajótörését, ama szabályok visszavonása által, egyelőre még vonakodott bevallani. Miként általában minden kényuralmi kormánynál, ugy a bécsi kabinetben is uralkodó volt azon előitélet: hogy a kormány gyöngeséget árul el s árnyat von magára, ha a néptől elitélt szabályokat visszavonja s a közvéleménynek, közkivánatnak enged. A fenforgó viszonyok közt is ugy akarta tehát intézni lépteit a bécsi udvar, hogy a királyi tekintélytől ama képzelt megaláztatás elháritassék. Az adó felemelését az udvar, minthogy avval szemlátomást csak kisérletet akart vala tenni: vajjon sikerűlhet-e az alkotmányt teljesen mellőzni? — mindjárt eleinte csak két évre rendelte meg a kiadott nyílt parancsokban. Ezeket tehát a kitűzött ideig, a rendszermódositást illető határzata után is, fenn akará tartani. A megyéknek mindazáltal a főispánok utján kéz alatt tudtokra adatott, hogy az országgyülés egybehivása iránt nyilatkozott közkivánat nem fog tovább mellőztetni. A rendszer módositásának s az alkotmányos kormány helyreállitásának mintegy zálogául, a kormány Fiumét s Horvátország ama részeit, melyek egykor franczia uralom alá jutottak volt, s melyeket visszaszerzésök után is elmulasztott visszakeblezni s alkotmányos igazgatás alá helyezni, még 1824 folytában visszakapcsolta s bennök a törvényes igazgatást is helyreállitotta. A megyék, a kormány szándokairól ekként meggyőződvén, szinte nem igen ellenzették tovább, hogy a kormány az adót az országgyülés megnyitásáig, az udvari rendeletek értelmében, ezüstben szedesse.

A következő 1825-ki év első felében mind a rendszerváltoztatásnak, mind annak, hogy az országgyülés a nemzet kívánata szerint valahára egybe fog hivatni, mind több bizonyítványait adta az udvar azon kinevezésekben, melyek által a főispánságokat s a többi fő hivatalokat betöltötte. Országbiróvá az elaggott Ürményi József helyébe gr. Brunszvik József főtár-

nokmester lőn kinevezve, kinek helyét viszont Cziráky Antal gróf foglalta el; viselt királyi biztosi hivatala miatt nem népszerű egyéniség ugyan, de kinek a magyar közjogban és országtani tudományokban nagy jártasságától az udvar hasznos szolgálatokat várt. A kamaraelnökség, Majláth József grófnak a tavasz elején történt halála következtében, ifj. Zichy Károly grófra, a hason nevű államtanácsos s egykori országbiró fiára, ruháztatott. A királyi személynök tisztségét, melyet a rendek táblájánál viselt elnöklet oly nagy fontosságuvá tőn, az ékes szónoklatú Szögyény Zsigmond viselte. Széchen Miklós, Pálffy Fidél grófok, Eötvös Ignácz báró s mások főispánokká neveztettek.

Az országgyülés kihirdetése.

A julius 3-kán, 1825-ben, Bergamoból kelt királyi levelek az országgyülést végre kihirdették, annak helyéül Pozsonyt, megnyitására szeptember 11-két tűzvén ki. A veszélyben forgott alkotmányt tehát eleve is megmentettnek lehete már tekinteni; mert annak s vele együtt a nemzetiségnek biztositása, kifejtése s megszilárditása ezen országgyülésnek lőn feladatává. Az országgyüléseknek eddigelé nem volt ugyan anynyi hasznok, mennyit tőlök a nemzet jogosan várhatott volna. A rendek, a nemesség, papság s polgárság, kik azokban részt vettek, inkább csak szükségből, többnyire gondatlanul jelentek meg, tudván, hogy a törvényhozás még nem részesíti őket valóságosan a kormányban, mely nem felelős és az alkotott törvényeket gyakran megsérti, kijátsza, szellemöket elferdíti. De egy nagy, megbecsülhetetlen erkölcsi hatást mégsem lehet megtagadni e gyülésektől, s azt a történelemnek is kötelessége kellőleg méltánylani. E gyülések, mint alkotmányunk legfelsőbb hatványai, időről időre mind meg annyi élénk tiltakozások valának a politikai szolgaság és kényuralom ellen: minél fogva a nemzeti függetlenség s önálló államélet elnyomása teljesen soha sem sikerülhetett az arra törekvő bécsi kormánynak; időről időre mind meg annyi élénk kikiáltásai s megújitásai valának némely nemzeti alkotmányos jogoknak, például: hogy az ország csak maga határozhatja meg az adót, rendelhet újonczszedést; csak maga intézkedhetik tör-

vényesen maga felett. Hogy e maximák a lefolyt századok viharai közt is mindig épségben maradtak; hogy a szabadság emlékezete s érzéke a nemzetben mindig fentartatott, s a nemzeti jogok, időről időre mintegy felmelegíttetvén, visszaköveteltettek; kivált az országgyüléseknek köszönhetjük. Ezen gyülések léptek fel minduntalan az alkotmány sérelmeivel, s mutatták fel erőteljes feliratoikban szintugy a tévutat, melyen az ország érdekeit vagy félreismerő vagy figyelembe nem vevő kormány haladt; mint ama pontot, melyen az országnak, alkotmánya szerint, állani kellene. És, habár ezen országgyülések rendesen nem birtak is egyebet kivívni, mint némi elégtelen pótszereket, palliativákat; ha bár legtöbb esetben kénytelenek voltak is megelégedni a kormány egynémely határozatlan igéretei s biztatásaival; ha bár sajátságos viszonyainkban, melyek köztünk s a monarchia másik felének kormánya közt kifejlődtek, még nem voltak is képesek magoknak oly hatást vívni ki, hogy a kormányhatalomban — mint a képviseleti alkotmányoknál történik, — ténylegesen részt vegyenek, a kormányférfiakat feleletre vonják; sőt a nemesi kiváltságok bálványozásától elfogúlva, még a néposztályokat is elmulasztották egységes nemzetté olvasztani: de mind ezek daczára is, az országgyülés nem szűnt meg lenni rendszeres institutio és, ha csak elvben is, oly kormányszerv, mely a viszonyok változtával, miként 1848-ban valóban meg is történt, tényleges részesévé válhatott a kormányhatalomnak. Országgyülések nélkül, megyei szerkezetünk mellett, holt állam lett volna hazánk, melynek egyes részeiben létezett volna ugyan némi élet; mely azonban egyedül a helyi viszonyok szűk keretébe szorítva, semmi elhatározó befolyást nem gyakorolhatott volna az ország magasabb érdekeire: életet, elevenséget csak az országgyülés, mely a széthuzó megyéket egyesíté, hozhatott az államba.

De lássuk már mik voltak ezekre nézve az 1825-ki országgyülés vívmányai.

MÁSODIK KÖNYV.

Az alkotmány helyreállitása. A reformmozgalmak kezdete.

1825. tező különféleséget megszűntetni s egységes kormányzatba olvasztani törekvő absolutismus fölött. S ezért, mint 1790-ben, ugy most is élénk örömzaj töltötte be az országot; s az örömzajba nem kevesbé élénk gáncsok és magasztalások hangjai vegyültek: gáncsok a megtört kényuralom legtevékenyebb eszközei, a volt királyi biztosok ellen, kiket a hevesebb vérüek hazaárulóknak gyaláztak; magasztalások ellenben az alkotmány elszánt harczosaira nézve, kiknek neveit dicsőitve hordá száján a közvélemény. A kormány visszalépte még a félénkebb, óvatosabb jellemüeket is felbátoritotta; az ellenzéki párt rögtön oly nagy számra s erőre növekedett hogy, mondhatni, az egész nemzetet magába foglalta. Minthogy a nemzeti alkotmányos jogok diadala ünnepeltetett; ezekhez pedig a nemesi kiváltságok tekintetéből, kisebb nagyobb mértékben az egész nemesség ragaszkodott: azon igen kevesek kivételével, kik előbb a kormány kényuralmának eszközei gyanánt szolgáltak, az egész fő-, közép- s al-nemesség beléhangzott a közöröm zajába. Sőt még a nem-nemes osztályok is, melyek csak az alkotmányos törvényhozás működéséből remélhetnek vala természetszerü nemzeti kifejlést, az alkotmányosság diadalához kapcsolták a magok reményeit, szintugy a polgári jogosultság megnyerése, mint általában a jóllétbeni gyarapodás tekintetében.

Azonban, ki a külszinnel meg nem elégedve, a dolgok lényegébe tekintett, a körülményeket még koránt sem láthatá oly rózsás szinben, hogy, a minden esetre jogosult öröm mellett, némi aggodalmakra is ne talált volna okot. A bécsi kormány felhagyott ugyan a magyar alkotmány erőszakos elnyomásának szándokával; de nem mondott le a kényuralom elveiről s eszközeiről. Ama fentebb ábrázolt reactionarius államtan s önkényes igazgatási rendszer, melyet Metternich kitartó ügyekezetének, az egész európai száraz földön sikerült uralkodóvá tennie, épen ez időben ülte legteljesebb diadalát. S ezt fentartani, minden részleteiben kifejteni s megszilárdítani, soha sem volt erősebben eltökélve a bécsi

udvar, mint jelenleg: midőn a spanyol forradalom is teljesen 1825. elnyomatott; midőn Orosz- és Poroszország, szintugy mint a kisebb német államok, e kormánypolitikát szinte egész terjedelmében elfogadták s foganatba tették; midőn a déli német államok alkotmányos mozgalmait mindinkább sikerült háttérbe szorítani s a német szövetségi okmányt, ha nem is betüjében, de alkalmazásában egészen a legitimitás és reactio kormánypolitikája szerint átmódosítani. Többféle rendeletek, melyek a lombard-velenczei királyságban s a németszláv örökös tartományokban a külföldtőli szellemi elzárás, a censura kezelése, a rendőri s bureaukratiai igazgatás körül ép' ez időtájban, ezen s a mult év folytában, bocsáttattak ki, e fölött legkisebb kétséget sem hagytak fenn. Igy, például, 1824-ben cseréltetett fel az 1805 óta gyakorlatban lévő tanulmányi rendszer egy újabbal, mely a réginél sokkal szükkeblübb vala, a szabadságot a köznevelésben s oktatásban sokkal inkább összeszorítá. Ez időtájban fejté ki Torresani és Pachta a lombard-velenczei királyságban legmagasabb tökélyére a titkos rendőrséget ugy, hogy az mindent pótolna az államban, mit másutt a nyilvános közvélemény, a szabad szó és sajtó szokott eszközleni. Ekkor mondá Metternich ama nevezetes szavakat: hogy «a magas (értsd: titkos) rendőrség a politikával jelenleg oly szoros kapcsolatban áll, hogy eme fölött még uralkodik is némi tekintetben.»

Mig pedig e rendszer a monarchia összes kormányában fentartatott, a magyar közügyekben történt fordulat sem jelenthetett egyebet mint: hogy a kormány ezentul nem fog ugyan adót s újonczokat törvénytelen uton, puszta udvari parancsok által szedetni az országban; hanem, midőn ezekre szüksége van, időnként országgyülést hirdetend; hogy e gyüléseken nem fognak ugyan hiányzani az igéretek az alkotmány fentartását, sérelmeinek orvoslatát bizonyítók; de az összes igazgatás szelleme, ezen középponti kormányrendszer mellett aligha lehetend alkotmányosabb; a nemzet szel-

1825. lemi s anyagi érdekeinek kifejtésére aligha nyíland több és czélszerűbb mód, mint eddigelé.

És bár, a felsőbb államtani s nemzetgazdászati ismeretek nagy hiánya miatt, igen kevesen találtathattak is a nemzet kebelében, kikben az ilyféle aggodalmak teljes öntudatra jutottak; kevesen, kik ama dermesztő rendszert, melyet a kormány az új eszméktől s forradalmaktóli félelmében uralomra emelt, mélyebben felfogták; s egyszersmind világosan felismerték volna mind azt is, mire a nemzetnek, alkotmányossága megszilárditására, szellemi s anyagi kifejlésére szüksége van. De mind e mellett is, a százados tapasztalatok által megérlelt politikai tapintat fejlettebb s élesebb volt már a nemzetben, mintsemhogy a közügyekben történt fordulat hirére könnyelmű gondatlansággal engedte volna át magát az öröm éldeletének, s már mindent megnyerve hitt volna avval, hogy az országgyülés valahára kihirdettetett. Sőt, miként 1790-ben is történt, az ellenzék, a maga diadala által is bátorítva, még csak ezután fejlett ki, mind számára mind belső hatályára nézve, azon fokig, melyen azt a kormány nem aggodalom nélkül látta az országgyülésen. Ekkor fejlett ki s hajtott gyökereket ama sérelmi politika is, mely aztán nemcsak az országgyülésnek, hanem több éveken át a nemzet összes magatartásának s eljárásának is irányt adott.

Követválasztó s utasító megyei gyülések. Ezen alkotmányos ellenzéki szellemet élénken tükrözik vissza ama gyülések, melyek a megyékben az országgyülésre küldendő követek utasitása s megválasztása végett tartattak. Követekké a megyék többségében a legszabadabb elvű ellenzékiek, jobbára azok választattak meg, kik magokat a kényuralom lefolyt harczában leginkább kitüntették. Némely megyék, megemlékezvén, mennyi fondorlattal sőt erőszakolással ügyekeztek a főispánok 1812 előtt intézni a választásokat, hogy azok az udvar érdekei szerint sikerüljenek: a megyefőnökök minden megkisérthető mesterkedéseit megelőzve, kiáltották ki követeikké kedveltebb egyéneiket. Igy történt egyebek közt Nagy Pállal Soprony megyében. Mint tudjuk, 1811-ben,

Eszterházy herczeg, a megye főispánja, egyenes utasitást vett vala a kormánytól, hogy Nagy Pál követté választatását minden áron akadályozza meg; minek következtében a lánglelkű, nagy hatásu szónok akkoron nem is volt jelen az országgyülésen. Most ilyféle utasitás nem érkezett ugyan a főispánhoz; a megye rendei mindazáltal minden hasonló befolyást eleve meghiusítandók, mihelyt az országgyülést egybehivó kir. rendelet kihirdetése végett tartott gyülés megnyittatott, mielőtt maga e rendelet felolvastatott volna, egy szívvel lélekkel követükké kiáltották ki kedvencz szónokukat. Feltünő vala, minek eddigelé kevés példája volt országgyüléseinken, hogy több megyében főnemesek is megválasztatták magokat követekké; kiknek különben a felső táblánál is volt volna ülésök. Ilyenek valának gróf Dessewffy József, kit Szabolcs, b. Prényi Zsigmond kit Bereg, és Prényi Gábor kit Ugocsa, gr. Károlyi György, kit Szatmár és gr. Andrássy György, kit Gömör választa meg követévé. Ebben nem jó jelt látott a kormány magára nézve: nem mintha személyiségök adott volna aggodalomra okot, — mert, kivéve az irodalom mezején is már régebben müködő Dessewfyt, a többiek, most lépvén fel először, még ismeretlenek voltak; hanem nevök s azon körülmény birt jelentékeny súlylyal, hogy eleve is kétségtelen vala, hogy az ellenzék soraiban foglalandanak helyet. 1825.

A követutasitások általában a sérelmi politika kifejezései lőnnek országszerte. «Orvosoltatni kell az elmult évek alatt szenvedett sérelmeket; körül kell bástyázni az alkotmányt a multakhoz hasonló minden kényuralmi megtámadások ellen.» Ez volt a nemzet közönséges kiáltása a Kárpátoktól az Adriáig, a Morva folyamtól az Aldunáig. Ennek változatai, részletezései voltak a megyegyüléseken tartott szónoklatok. E szerint készültek, főbb pontjaikban majdnem egyhangúlag, a megyéktől követeik elejébe szabott utasitások. Reformot, haladást még alig pendített meg egynémiben egykét megye. Legfölebb azon akadályok elmozditásának inditványozását és sürgetését kötötték a megyék követeik szivére, melyek által az osztrák

1825. érdekeket védő vámrendszer az ipart, kereskedelmet nálunk lenyűgözte, az országot a német-szláv örökös tartományokra nézve gyarmati viszonyokba sülyesztette. Ez azonban szinte a sérelmek lajstromába tartozott. A szellemi érdekek felszabaditása, egy czélszerűbb közoktatási redszer megalapitása, a bár törvénytelen könyvvizsgálat, censura megszüntetése, s a sajtó szabályozása tán egyetlen megye által sem említtetett a követi utasításban. A kormány gondoskodása következtében, értelmileg oly mélyen sülyedt már az ország, oly kevéssé ismerte a tudományok és ismeretek Európaszerte mind fénylőbb világát, hogy nem is látszék érezni a maga hátramaradását. A szellemi érdekek közől egyedül a nemzeti nyelv divatának terjesztése, a nemzetiség szilárditása volt azon tárgy, mit a legtöbb megye sürgettetni kivánt az országgyülésen. Annál nagyobb gondot fordítottak a megyék rendei azon egyes eszközök kijelölésére, melyeknek törvénybe igtatása által az alkotmányt és nemzetiséget örökre megmenthessék s biztosíthassák hasonló megtámadásoktól, minők azt II. József óta már másod izben súlyos veszélylyel fenyegették. [1])

[1]) Ime, például, Nógrád megye utasitásának fő pontja: « A katonai állitásnak s a közadó fölemelésének egyedül az országgyülésen való megtörténhetéséről szóló törvények világosak, és minden kétségen kivül valók lévén, követ uraknak szorosan meghagyatik: hogy valamint ezen tárgyakról szóló, ugy semmi egyéb sarkalatos constitutionalis törvényeknek semminémű változtatásába, az 1741-dik esztendei 8-dik t. cz. világos értelme szerint, teljességgel ne ereszkedjenek, és ha bármely ilyes változtatás czélba vétetnék, arról a n. megye rendeit, veendő új utasitás végett, azonnal tudósitsák; egyébiránt pedig a mostani felette nagy és ugyis be nem szedhető hátramaradásoknak és restantiáknak megsemmisitését, s ennek következtében a portáknak megigazitását kivánván, a n. megye rendei a megyében történt szomorú esetekből, — a midőn t. i. a katonaállitás s a közadónak conv. pénzben való megvétele az országgyülésen kivül kir. Comissariusok, és katonaság által erőszakkal eszközöltetett, a vármegye háza fegyveres kézzel elfoglaltatott, a tisztikar őrizet alá tétetett, és a gyülések eltiltása mellett a protocollumok és jegyzőkönyvek megsemmisíttettek, a n. megyének hiteles pecsétje erőszakkal elfoglaltatott, egyes személyek a kir. Comissariusok által rendkivül meghiteltettek, és

Az udvar eleve is tudhatá, hogy az országgyülésen élénk, zajos ellenzékkel leend dolga; tudhatá, hogy egy hosszu, keserű panaszárt kellend hallania törvénysértései miatt; mert hiszen a titkos rendőrségnek mindenfelé elhelyezett számos ügynökei által bőséges tudósitásokat vett az országban uralkodó hangulatról. De minthogy a felzajlott szenvedélyeket lecsilapítani, a nemzetet kiengesztelni, annak bizodalmát viszszanyerni kivánja vala: bölcsen arra határozta magát, hogy akadálytalanul kizajlani hagyja az indulatokat, szabad folyást enged a panaszárnak, s engedékenység által fegyverzi le az

1825.

Az udvar magatartása.

igy a vérek és atyafiak is, egymás ellen való bizodalmatlanságba és gyülölségbe helyheztettek; — mindezekből vett mély fájdalmokat el nem titkolhatván, azokat ő fölsége atyai szine előtt leborulva és a legmélyebb jobbágyi tisztelettel, oly alázatos kérelemmel kinyilatkoztatni bátorkodnak, hogy a midőn egy részről a törvények szentségének fentartását szivökön viselik; más részről meggyőződve lévén arról, hogy a királyi szék disze és dicsősége a haza alkotmányával elválhatatlanul egybe legyen kötve: semmitől inkább nem irtózhatnak, mint hogy feddhetetlen hivségök, legmélyebb jobbágyi tiszteletök, és ő fölsége szentséges személye iránt viseltető határ nélkül való ragaszkodások valaha ismét, avagy csak távolról is kétségbe vétethetnének. — Ugyanazért az országgyülésnek, a melyen t. i. az ő fölsége előadásai s az ország kérelmei és kivánságai időről időre előterjesztethessenek, minden harmadik esztendőben, vagy ha a szükség ugy kivánja, még előbb is leendő tartását; — a Helytartótanácsnak törvényes tehetségébe való helyeztetését; — a dicasteriumoknak, magános különös votumok elmellőzésével, és az ország nagyjainak leendő kihallgattatását; — a titkos præsidialisoknak és patentálisoknak megszüntetését; — és ezeknek nemcsak az itélőszékek, hanem a jurisdictiok által is rendelendő el nem fogadhatását; a feladók és vádlók ellen hozott 1805-ik évi V. t. cz. szoros megtartását, és azoknak a kik a törvényes uton kivül megbüntettettek, attól való fölmentésöket, s ezentul mindenkor csak a törvény utján való megbüntetéseket; a megyék között való levelezésbeli szabad értekezésnek, melynek eltiltásából legközelebb is a megyék között való különböző értelmek következtek, — megengedtetését; — és szóval mind azon közfalnak, a mely eddig a nemzet szavának a kir. székhez és a legkegyelmesebb fejedelemnek atyai szinéhez való juthatását gátolhatá, megszüntetését, jobbágyi alázatossággal kérik, és követ urak az ország rendei előtt sürgetni fogják.»

1825. ellenzéket. Ugyanezen czélból lehetőleg ünnepélyessé is akarta tenni az országgyülést. Régibb s újabb példák tanuságaiból jól tudta az udvar, hogy a koronázatoknak mindig nagy hatása van a nemzet jó kedvének megnyerésére. Ez által már nem egy izben sikerült mellőzni az indulatok kitörését, lecsilapítani a felingerült kedélyeket: nemcsak mivel a fényüzésben gyönyörködő magyar jellem ilyféle ünnepélyeknél bőséges kielégitést találhat; hanem, s talán még inkább azért, mivel az ősi alkotmányához, törvényeihez, institutioihoz oly hévvel ragaszkodó, természeténél fogva mélyen monarchikus érzelmű, s ép ezért koronája iránt is a kegyelet gyöngéd érzelmeivel viseltető magyar ember minden koronázatban hódolatot lát a fejedelem részéről ezen ősi institutiók iránt s ugy tekinti azt, mint elismerését s biztositását a maga nemzeti jogainak. Ferencz tehát e kedvnyerő eszközt is megragadta, s a maga negyedik hitvesének, Karolina Auguszta császárnénak, magyar királynévá koronáztatását is az országgyülés tárgyává tűzte ki.

A királyi előadások. A trónbeszéd. Ugyanezen engesztelő szellemben készültek a királyi előadások is, melyek a rendek tanácskozásainak tárgyaiul szolgálnának. Megemlékezvén ugyanis Ferencz, mennyiszer s mily hévvel sürgette a nemzet, a század első tizedében lefolyt országgyülésein, az 1791-ki országgyülésből kiküldött bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak fölvételét: a nemzeti kívánatnak vélt eleget tenni, midőn, a királyné megkoronáztatása mellett, e reformmunkálatok átnézetét s meghányását tűzte ki a gyülés teendőiül. Ezen kivül még csak egy tárgy, a magánosak pénzviszonyainak a papirpénz kétszeres értékleszállítása után oly szükségessé vált s már az 1812-ki országgyülésen is oly heves vitákat szült, de törvénynyé akkor nem válhatott szabályozása, vétetett fel a királyi előadásokba.

De egyébiránt sem mulasztott el az udvar semmit, mi által a kiengesztelődést siettetni, az országgyülés egyes, befolyásosabb tagjait megnyerni remélhető. És mig ebben ügynökei kéz alatt buzgóan munkálkodának, maga Ferencz is mind

az üdvezlő fogadtatás, mind az országgyülés ünnepélyes meg- 1825.
nyitásakor szívetnyerő atyai nyájasságot s jóakaratot tanusított a rendek iránt. A gyülés megnyitása a királyi előadások átnyujtásával septemb. 15-kén ment végbe, mely alkalommal Ferencz trónbeszédében egyebek közt ekként szólott:

«Semmi egyebet nem kivánunk tőletek az önboldogságtok gyarapitását czélzó buzgalomnál. Tőletek, honatyák, várjuk tehát azt is, hogy bölcseségtek annak elérésére a legalkalmasb eszközöket fogja előadni; melyektől aztán nem is maradand el a süker és a mi legbensőbb királyi megelégedésünk, ha ti, egyedül a közjó iránti buzgalomtól lelkesedve, a haza állandó boldogságának előmozditására, s az utódok hálás emlékezetének kiérdemlésére, tennen törekvéseiteket a mieinkhez kapcsoljátok.

«Ezen üdves törekvéseknek most különösen kedvez a tartós béke biztos reménye; s e felett azok buzgó folytatását még egy más indok is javasolja: halad korunk s a halandók évei isten kezében vannak; bensőleg kivánjuk pedig megérhetni s éldelhetni azon lelki örömet; hogy mind a ti boldogságtoknak a gondos intézkedésekből származandó gyarapodását, s mind azt is elégülten szemlélhessük, hogy az ország alkotmánya a törvények bölcsesége által mindinkább és inkább körülbástyázva s megszilárdulva szálland át felséges utódainkra s a magyarokra, kiket mi szeretett fiaink gyanánt tekintünk».

A trónbeszéd, melyben ekként a király maga is az alkot- Válaszfelirat.
mány védőinek sorába lép, s óhajtását fejezi ki, hogy azt megerősödve láthassa hátralévő életében, igen kedvező hatást gyakorolt az ország összes rendeire. Félig nyert csata volt ez a kormányra nézve; kivált miután József főherczeg nádor, kinek népszerűségét a mult években a nemzet sérelmeinek teljes méltánylása s fájlalása, most pedig az országgyülésnek részben neki, az ő sükeres működéseinek tulajdonított kihirdetése folyton nevelt vala, — a királyi előadások felolvasása után elmondott beszédében nyomatékosan buzditá a

1825. rendeket, hogy megkezdendő tanácskozásaikban egyedül a trón erejének s a közjónak, miket egymástól elválasztani nem lehet, gyarapitását tartsák szemeik előtt; viseltessenek bizodalommal a király iránt, ki őket a bizalom nyilvánitásában megelőzte: a kölcsönös bizodalom egyességet szülend a trón és nemzet közt, melynek nyomában a haza boldogsága fog felvirúlni.

Pár nap múlva hálafelirat küldetett a királyhoz, mely a nyájas trónbeszédre udvarias választ foglalt magában. Kijelenték a rendek: hogy fájdalom fogta el keblöket, midőn ő felsége hanyatló koráról tőn emlitést; hogy pedig ő felsége még a maga életében megszilárdítva óhajtja látni az alkotmányt, s e végett azokat, mik az ország javát s gyarapodását illetik, még ezen országgyülés folytában elvégeztetni s törvénynyé szentesíttetni kivánja, buzgó hálával fogadják. Magok sem óhajtanak semmit forróbban, mint hogy ő felségének e kivánata teljes sükert nyerjen. E végett nem mulasztandják el annak idején szorgalmasan tárgyalni a kir. előadásokat; mindenek előtt azonban az alkotmányt szükség helyreállítani: miért is előlegesen[1]) a sérelmeket határozták tanácskozásuk tárgyaivá tenni, bizton remélve, hogy ő felsége azokat, a trónbeszédben kifejezett atyai indulata szerint, orvosolni fogja.

A királyné koronázási ünnepélye, mely sept. 25-kén nagy fénynyel ment végbe, miként arra az udvar eleve is számított, igen alkalmas eszközül szolgála a kölcsönös bizodalom megszilárditására. Miután az ország rendei hódolatukat az új királynénak a szokásos ajándokkal, mely ezen alkalommal huszonöt ezer darab körmöczi aranyra határoztatott, bemutatták: Ferencz pár nap múlva (sept. 28-kán) a hálafeliratra válaszolva, egy igen kegyelmes leiratot küldött le az ország rendeihez. Intvén őket, kezdjék meg mennél elébb a kir. előadások tárgyalását, egyszersmind felszólitást intéze hozzájok,

[1]) Innen származott e szó: praeferentialis, előleges sérelem, mely aztán annyiszor hangzik vala mind ezen mind még néhány következő országgyülésen, a törvényhozás teremeiben.

hogy miután őket atyai indulatáról a trónbeszédben már biztosította s újonnan is biztosítja: őszinte s határtalan fiui bizodalommal öntsék ki atyai kebelébe mind azt, mi szívökön fekszik, s mi az ország javának s boldogságának előmozditására szolgálhat. 1825.

E kegyelmes kir. nyilatkozatnak az volt ugyan fő czélja, hogy a rendek, általa megnyeretve reábirassanak, miszerint minden más előtt a kir. előadásokon kezdjék meg munkájokat; a rendek mindazáltal, bár kedvesen fogadták is a trón bizodalmának e nyilatkozatát, ugy valának meggyőződve, s ugy kivánta utasitások is, hogy mielőtt egyéb tárgyalásokba ereszkednének, az alkotmánynak a mult évek törvénytelenségei által ejtett sérveit szorgalmazzák orvosoltatni; csak az alkotmány helyreállitása által nyerhetvén vissza azon lelki nyugalmat, mely üdves törvények alkotására szükséges. Elébbi határozatuk szerint tehát, octob. első napjaiban, azonnal meg is kezdték a sérelmek tárgyalását.

E tárgyalások képezték aztán a próbakövet, mely a pártok állását s tömbezését s a vélemények árnyalatát, szintugy mint a törvényhozó kar tagjainak egyéni minőségét kimutatta.

A pártok s azok irányai.

Midőn ezen országgyülés megnyittatott, s annak folyama alatt még sokáig nem létezett nálunk a két nagy történelmi, conservativ és ellenzéki párt, melyek a XIX-dik században valamennyi alkotmányos ország történelmében előfordúlnak; azoknak alapjai mindazáltal ezen országgyülésen vettettek meg; eredetök első szálai ezen országgyülés vitatkozásaiból s fejleményeiből fonódtak.

Az ország rendeit, miként elébb a megyék, ugy most az ország gyülésén is sokáig oly annyira elfoglalták az absolut és német Ausztriától fenyegetett alkotmányosság s nemzetiség megszilárditásának kérdései, hogy tulajdonképeni európai politikáról még sem a felső sem az alsó táblánál nem vala szó. Itt is amott is merő sérelmi, s ha ugy nevezni lehet, házi politika foglata el a zöld asztalt. A nemzetnek legfőbb, majdnem egyedüli törekvése s czélja volt: a megsértett, meggyön-

1825. gített alkotmányt helyreállítani, s mint az akkoron divatos kifejezés hangzék, hasonló sérelmek ellen «körülsánczolni». E sérelmi politikánál fogva visszaszerezni kivántak a rendek minden jogot, az alkotmányosságnak minden ősi institutioját. Miként II. József halála után, ugy most is, nem elégedett meg a nemzet avval, hogy csak az újabb törvénysértések szűntettessenek meg; sem nem volt hajlandó engedékenyen tűrni, bár talán czélszerűek s hasznosak voltak is, a törvényhozáson kivül, kényuralmilag kibocsátott szabályokat: eltörültetni, a régi állapotba visszahelyeztetni követelt mindent, mi törvénytelen, ha jobb is a réginél, hogy azt törvényesen szabályozza. Felkutatták a legrégiebb sérelmeket, hevesen megvítatták s orvoslat végett fölterjeszteni kivánták az absolut szellemű bécsi kormánynak az ország jogai, függetlensége rovására bármi régen tett foglalásait: az alkotmányos jogokat elidősülhetleneknek kiáltotta ki a nemzet.

E sérelmi politika oly annyira elfoglalta a kedélyeket, oly uralkodóvá lett az országgyülés majdnem egész folytában, hogy a haladási kérdéseknek alig engedett tért. A rendek nagy többségének még csak vágya, hajlama sem volt a reformokra, bár mily elutasíthatlanul látszának is követelni azokat az elavult állapotok s az előhaladott kor igényei; mi nagy részben a harmincz év óta oly következetesen folytatott ellenforradalmi kormánypolitikának vala sajnálatos gyümölcse. Ezen, a külföldtől elszigetelő, benn minden szellemi mozgalmat s gondolatsurlódást gátoló rendszer hatása alatt fölnevekedett nemzedék a reformokat, melyekre szüksége vala, hogy minden oldalu pangásából kiemelkedhessék, hiányait pótolhassa, az országot a míveltebb európai államok sorába emelhesse, jóformán nem is ösmerte. A kiváltságokon felülemelkedett valódi szabadság és alkotmányos kormányzat eszméinek világtörténelmi fejleményei, melyek, például Németországban, a wartburgi ünnepen, a porosz alkotmányharczban s még inkább az irodalomban, — a francziáknál a democrat irányu baloldal parlamenti harczaiban, a titkos társulatokban

s a minduntalan megújuló fölkelési kisérletekben, — az angoloknál az emancipatiobill iránt folytatott heves izgatásokban, a reform türelmetlen sürgetéseiben stb. oly hangosan nyilatkoznak vala, nálunk még alig, vagy csak oly igen kevesektől ismertettek, hogy az okszerű alkotmányos reformokról tiszta fogalmakat hiába kerestél volna a törvényhozó kar többségében. 1825.

Ezen erkölcsi viszonyok közt európai értelmű szabadelvű, vagy épen radical párt nálunk még nem létezhetett; de nem létezett a tulajdonképeni conservativ párt sem. S ezen elnevezések a jelen országgyülés folyamában csakugyan még nem is divatoztak. Választóvonalt a pártok közt nem a haladási vagy helyben maradási elv, hanem a rendi alkotmány, nemesi kiváltság s nemzeti függetlenség iránt tanusított kisebbnagyobb ragaszkodás, lelkesedés képezett. Ezért csak az «ellenzéki» és «udvari» pártelnevezések valának divatban. Az ellenzéki név nem ritkán fölcseréltetett a «szabadelvű, liberalis» nevezettel, de csak sajátlan s nem európai értelemben: az ellenzéki párt védte ugyan az alkotmányos jogokat a kormány ellenében; de e mellett, a többi néposztályokkal szemben, a nemesi kiváltságokhoz is makacson ragaszkodott; s ugy ezek mint az ősi alkotmány tekintetében még conservativebb volt mint az udvari párt; mely épen azért neveztetett igy el, mivel az udvar kényuralmi czélzatai iránt engedékenyebb volt. Fejlesztésről, reformokról, haladásról az ellenzéki párt most annyira sem gondolkodott, mint az 1790-ben ugynevezett «patrioták.»

Mi a két táblát külön illeti: a felső tábla, melyet a püspökök, zászlos urak, főispánok és a született főrendűek képeztek, kevesek kivételével, égeszen az udvari párthoz tartozott. E kevesek közt a vezéri szerepet, miként a század első tizedében lefolyt országgyülések alatt, ugy most is gróf Illésházy, Trencsén és Liptó megyék örökös főispánja, nagy nevű nemzetségének utólsó ferfi ivadéka, játszá; a kir. fő étekfogó zászlósi méltósága, melyre az országgyülés első napjaiban Az ellenzék.

1825. emeltetett, nem volt képes megingatni alkotmányos érzelmeit s elvonni őt a nemzeti jogok védelmétől, melyre, bár mindig a mérséklet korlátai közt, de komoly méltósággal emelte fel tekintélyes szavát. A többi, jobbára az ifjabb nemzedékhez tartozó főrendű ellenzékiek közt leginkább kitűnt a tudományos míveltségű báró Mednyánszky Alajos, gr. Zichy Károly, a cziferi stb. E tábla tánácskozási nyelve kivétel nélkül a latin volt; mert, fájdalom, elnémetesedett főnemeseink közt a nemzeti nyelvet kevesen birták eléggé.

Az alsó táblánál az udvari pártot, az elnök s királyi személynök vezérlete alatt, a királyi tábla tagjai, a káptalanok s kir. városok követei képviselték, kikhez a megyék követei közől igen kevesen csatlakoztak. A nagy többség s ennek valamennyi kitünőbb tagjai, az országgyülés első felében, — mert utóbb elpártolások is történtek, — itt az ellenzéki pártot alkotta. A követek mintegy harmad része oly egyénekből álla, kik a mult országgyüléseken is szerepeltek; de ezeknek egykori tekintélyes vezére, Vay József, már nem volt életben. Helyét a vezéri szerepben tulajdonkép senki sem töltötte be; nem mintha köztök oly kiváló tekintélylyel s tulajdonokkal, minők egy vezérben megkivántatnak, felruházott egyéniség nem találtatott volna; hanem inkább azért, mivel az ellenzék tulajdonképeni, fegyelmezett pártot, mint a későbbi országgyüléseken, még nem képezett. A szőnyegre hozott kérdések különfélesége szerint tehát majd egyik majd másik kitünőbb egyéniség lőn vezérszónokká. E jelesebbek közé soroztattak Nagy Pál, id. Balogh János, gr. Dessewffy József, Deák Antal, b. Prényi Zsiga, Szerencsy, Borsiczky, Bernáth Zsiga, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Somsich, Takács, Niczky, Vay Ábrahám. Barthal György a legkitünőbb jogtudós hirében álla; a jegyzők közt Plathy, barsi követ, volt a legszebb tollu. A városi követek közől a sopronyi Wagner, ki nevét utóbb Vághyra változtatta, tűnt ki leginkább széles ismeretei és szónoki tehetsége által.

Egyébiránt ezen országgyülésen még nem is igen mutat-

kozott annak szüksége, hogy az ellenzék forma szerint, határozott programmal alakuljon meg s egy vezér által fegyelmeztessék. A nagy többséget még különben is eléggé összetartá az alkotmány és nemzetiség kiállott veszedelmének emlékezete s a szenvedett sérelmeknek folyton sajgó érzete. Programmra sem volt másra szükség, mint a mit a nemzet köz kivánat gyanánt hangoztatott s minden megyei követ utasitásában hozott magával, a szónokok pedig e szavakkal szoktak volt kifejezni: mindenekelőtt a sérelmeket kell megszüntetni, az alkotmányt helyreállitani s erősebben körülsánczolni. E követelés oly erős, oly átalános vala, hogy az összes törvényhozó karban nem találtatott, ki annak ellentmondani merészelt volna; s még a legbuzgóbb udvari pártu tag is legfölebb a tárgyalási sorozatra nézve nyilvánította a többségétől különböző véleményét, a kir. előadások tárgyalásával kivánván megkezdeni a munkálatot. Ily egyező lévén a rendi tábla tagjainak értelme: nem csoda, ha az egész országgyülési tanácskozásokon e sérelmi politika huzódott keresztül; s a rendi alkotmány tatarozásán és szilárditásán kivül legfölebb még a nemzetiség s ennek leglényegesb hordozója, a nemzeti nyelv kifejtése, erősbitése volt a törekvések fő, mondhatni, egyetlen czélja. 1825.

Csak egy férfiut találunk annyi közt ez országgyülésen, ki keble rejtekében már most is valami szebb és jobb után sóvárog vala a nagy részben csak egy osztály kiváltságait biztositó, a nemzet nagy tömegére ki nem terjedő, s azért felette hiányos, elavult rendi alkotmány megszilárditásánál; ki egy kifejlett nemzetiség, széles alapokra fektetett s nem egyedül a törvény betűi, hanem szabadelvű új institutiók által biztositott, kifejtett s életvalóságra emelt igazi alkotmányos szabadság, egy egészen újjá alakult, az ipar, kereskedelem, tudomány és míveltség minden ágaiban előrehaladott, az európai civilisatio minden élveivel kinálkozó, de mindemellett is sajátképen magyar nemzeti és társadalmi élet tündérképei közt merészelt csapongani vágyaival; egy férfiu, Széchenyi István.

1825. ki hatalmas szelleme, átható értelme, éles itélete, saját nemzetét minden áldozatra kész szeretettel átfogó kedélye által, nem sokára vezércsillagává lőn a nemzetnek az átalakulás nehéz ösvényén; ki, a nemzet összes történetét tekintve is, oly óriási alakként emelkedik ki újjászületési küzdelmeink közt, hogy őt még későbbi szenvedélyes vetélytársa sem kételkedék «a legnagyobb magyarnak» nevezni. Kell-e mondanom, hogy gróf Széchenyi Istvánt értem, ki még mint huszár kapitány jelent meg ez országgyülésen a felső táblánál.

De legyen elég e nagy embernek itt csak nevét emliteni; jellemzését alább kisérlendjük meg ábrázolni; törekvéseinek, nagyszerű nyilvános pályájának elbeszélése pedig különben is nagyobb részét foglalja el a következő évtizedek történelmének. Ő, nagyszerű czéljai tekintetében, még egészen egyedül, párt nélkül állott az országgyülés kezdetén. A hazában is csak kevesen, talán egyedül báró Wesselényi Miklós volt az, kivel ő terveit, czéljait némi részben közölte, ki nemes buzgalmában osztozott. Wesselényi, ki nem sokára szinte csatányos szerepet vala játszandó történelmünkben, még 1823-ban ismerkedett meg az ezredével Debreczenben fekvő, gazdag, fényes tulajdonai által kitűnő kapitánynyal; kivel csakhamar szoros barátságot, a hazafiui szent czélra szövetséget kötvén, egy ideig együtt s komolyabban űzte tanulmányait s utazta be bővebb tapasztalatok s ismeretek gyűjtése végett a mívelt Európát. Wesselényi azonban, még csak Erdélyben lévén birtokos, nem volt tagja ezen országgyülésen a törvényhozó testületnek. Széchenyi, ki lépteit eleitől fogva száraz számitás, mélyen átgondolt terv szerint szokta volt intézni, mihelyt magát a törvényalkotó kar tagjai közt egy kissé tájékozta, azonnal meggyőződhetett, hogy reá nézve még nem jött el az alkalmas idő: a sérelmi politika által sokkal inkább elfoglalva láthatá a kedélyeket, az ősi alkotmány fentartásának s «körülsánczolásának» munkája által sokkal inkább háttérbe szorítva tapasztalhatott minden más irányt, mintsem hogy új eszméinek bármily csekély sükert is remél-

hetett volna, a még teljesen készületlen téren. Inkább csak a régi alkotmányosságot megóni s biztosítani törekvő ellenzéki párthoz csatlakozott tehát maga is, mintsem hogy saját irányát s eszméit, elhamarkodott nyilvánitás által a bizonyos hajótörés veszélyének tegye ki. Egyébiránt még az ellenzéki párt élénk, nem ritkán keserű vitáiban sem vőn részt nyilvánosan; s mint alább emlitendjük, csak egy ízben, akkor is nem a felső, hanem az alsó ház kerületi ülésében, mondott néhány szót, mely egy nagyszerű hazafiui tetté vált. Az országgyülés teremein kivül azonban már ekkor megkezdé reformatori működését, vagy inkább előkészité annak terét s eszközeit. Mindjárt az országgyülés kezdetén egy klubbot alkotott, melynek czélja volt gondolatcserét, eszmesurlódást idézni elő, tért nyitni, hol a haza állapota, közdolgai, a társadalmi uton teendő reformok, javitások a magán társalgás igénytelen modorában megvitattassanak, s mi ez uton eszközölhető, alkotandó egyesületek által életbe is léptettessék. A gondolatcsere, vitatkozás, eszmesurlódás ilyféle terére annál nagyobb vala szüksége az országgyülési közönségnek; s mint alább elbeszélők leszünk, annal üdvösebb is lőn annak hatása jövendő átalakulásunkra: mivel a kormány még mindig oly szigorúan s aggodalmasan kezeltette a censurát, hogy a sajtóban nemcsak közállapotaink, vagy bármi egyes javitási s haladási kérdés megvitatása tilos volt, hanem még az országgyülési tanácskozások közlése sem engedtetett meg; s e miatt még hírlap sem létezett Pozsonyban, mely közlönye lenne a tárgyalásoknak s közvéleménynek. A kormánynyal ebben maga a rendek többsége is egy értelemben volt, szükségtelennek tartván s nem is óhajtván, hogy vitatkozásaik a hazában köz tudomásra jussanak, s elégelvén azt, hogy küldőiket, az illető megyék közönségét, időről időre önmagok tudósitsák a szőnyegre került kérdések mibenlétéről.

1825.

E kérdések elsejét, mint már fentebb is említők, az alkotmány s nemzeti jogok sérelmei képezték. A franczia háború idejében tartott országgyüléseken, melyeket az udvar egyedül

A sérelmek tárgyalása.

1825. hadi segély megszavaztatása végett hivott egybe, felette nagy gondja volt a kormánynak arra, hogy a rendek mindenek előtt a kir. előadásokat vegyék tárgyalás alá; minek következtében aztán nem egyszer történt, hogy ezek elvégeztetvén, az országgyülés, a nemzet kivánatainak teljesitése előtt bezáratott. Most ilyesmitől alig lehetett ugyan tartani, miután a kir. előadások nem voltak ellentétben a nemzeti kivánatokkal. De a rendek, mindamellett is előlegesen akarták most tárgyalni a nemzeti kivánatokat; mert a sérelmek orvoslása még a koronától inditványozott reformoknál is inkább szívökön feküdt. A király, engesztelni ügyekezvén, ezt most nemcsak nem ellenzé, sőt némileg maga idézte volt elő sept. 28-kai leirata által, melyben, mint emlitők, a rendeket felhívja: egész nyiltsággal öntenék ki mind azt atyai kebelébe, mit a fiui bizodalom és őszinteség javasol.

A királyné koronázata után ennél fogva haladék nélkül az ország sérelmei vétettek tárgyalásba, s fölöttök aztán majdnem egy egész hónapig folytak a mindig heves, nem ritkán a szenvedély kitöréseiben csaknem fenyegető viták, mielőtt a sérelmek tárgyában az első felirat felküldetett. A német tanácsosok ellen, kik az ország ügyeibe jogtalanul avatkozva, a fejedelmet az adó s újonczok tárgyában ama kényuralmi rendeletek kibocsátására ösztönözték, keserű kikelések hallattak. Még haragosabban s kiméletlenebbül gáncsoltatának azon magyar tisztviselők, kik ama törvénysértések végrehajtására segédkezet nyújtottak. Zala követei, Deák Antal és Szegedy Ferencz, megneveztetni s vád alá fogatni inditványozák mind azon «hazaárulókat», kik a fejedelmet tévutra vezették. Még keményebben sujtotta őket lángszónoklatával Nagy Pál, ki, midőn a nemzet s közvélemény birószéke elébe idézte a törvénysértőket, nem annyira vádolta, mint elitélte azokat. Nagy nyiltsággal s bátorsággal megvítattaték s gancsoltaték az egész kormánypolitika, mely által a kabinet örökké ellenséges indulatot árul el az annyi királyi esküvel pecsételt alkotmányos törvények ellen. Megróvatott a hálátlanság, melylyel a nem-

zetnek a háború idejében tett annyi súlyos áldozatai a béke helyreállta után a legdrágább nemzeti kincsek megtámadásával viszonoztattak. A követek legtöbbjei az által véltek legjobban megfelelni honfitársaik bizodalmának, melynél fogva képviselőkké választattak, ha mennél keserűbb igazságokat, mennél nagyobb nyiltsággal s bátorsággal mondanak a kormány embereinek. Nem elégedtek meg avval, hogy egyszer mondassék ki a gáncs a középponti kormány s az elkárhoztatás annak eszközei, a volt kir. biztosok ellen; hazafiui buzgalmában mindenki panaszt emelt, mindenki szavakba akarta önteni a nemzeti fájdalom s aggodalom érzelmeit. A szó tettnek tartatott; s mindenki tényleg hozzájárulni kivánt a megsértett nemzeti jogok megboszulásához s jövendő biztositásához. 1825.

Az előleges sérelmek, kivált Nagy Pál vezérlete alatt, összeállíttatván, az első sérelmi felirat, a főrendekkel a szerkezet iránt váltott több rendű üzenet után, octob. 22-én végre felküldetett a királyhoz. Tartalma a nagy fontosságu, terjedelmes feliratnak következő. Az ország rendei, a király sept. 28-kai leirata által is felhivatva, mindenek előtt azokat terjesztik fel, mik az alkotmány megszilárditását tárgyazzák. Kijelentik ennél fogva, hogy mély fájdalom verte le a nemzetet, midőn daczára annak, hogy a háborúk idejében hűségét nagy áldozatokkal tanusította, a felavatási hitlevél s az 1791-ki törvények ellenére, az alkotmányon és sarkalatos nemzeti jogokon oly sebek ejtettek, hogy általok a törvények támaszától megfosztatván, már nemzeti lételének veszedelmétől kellett rettegnie. S nevezetesen : Az első sérelmi felirat.

Az 1791-ki 10-ik törvény ellenére, az ország sok ügyekre nézve a német-szláv örökös tartományok módja szerint pátensek által kezdett kormányoztatni.

Az 1791-ki 12-dik törvény sérelmével, több ízben udvari nyíltlevelek küldettek az országra. Számos ügyben, melyekre nézve az intézkedés joga egyedül a törvényhozást illeti, országgyülésen kivül, önkényes rendeletek bocsáttattak ki s katonai karhatalommal hajtattak végre. Subsidiumok, segélye-

1825. zések, mik a nemzet szabad akaratától függnek, országgyülésen kivül parancsolólag vettettek ki a megyékre. A kényszerített újonczszedés és a felemelt adó behajtása végett, a feliratok ellenére, kir. biztosok küldettek a megyékre; kik fegyveres erővel jelenvén meg, a megyeházakat ostromállapotba helyezték, a tisztviselőket elzárták, tőlök törvénytelen esküt, sérelmes reversalisokat erőszakoltak ki; a tanácskozás szabadságát elfojtották, a levéltárakat megsértették, a jegyzőkönyveket, melyekben a szenvedett törvénytelenségek s a megyéknek azok elleni határzatai s tiltakozásai irattak le, megcsonkították, a tisztviselők előtt, katonai erő közbejöttével, elszakgatták vagy elvitték, a pecséteket lefoglalták; a megyei gyülések, elnöki rendeletek által, tizenöt hónapig felfüggesztettek; a megyék feliratai s egymás közti levelezései elsikkasztattak, vagy hűtlenségi megróvatás fenyegetése által elnyomattak. Sőt fenyegetések hallattak, hogy az alkotmány egészen eltörültetik. A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátait mind ezekben áthágta, az alkotmány sarkelveit megrendítette.

Az 1791-ki 13-dik törvény ellenére, az országgyülés kihirdetése tizenhárom évig elmulasztatott; s a 14-dik törvény sérelmére, a kir. helytartótanács teljes mellőztével az országra erőszakolt igazgatási rendszer a bizodalmat a trón és nemzet közt megrendítette.

A kiküldött kir. biztosságok az 1791-ki 18-dik törvény ellenére, névtelen vádak után is indulván, a személy és becsület biztosságát veszélyeztették, hivatalától számos jó hazafit megfosztottak, jogaik gyakorlatában megakadályoztak.

Nagy sérelmére vált végre az alkotmánynak az, hogy a kormány több ízben oly módon nyilatkozott: hogy az országgyülés megtartásának idejét nem a törvény, hanem a körülmények határozzák meg; hogy a rendek feliratai, melyek által a törvény megtartását sürgették, figyelembe nem vehetők; hogy az egyszer kibocsátott, bár törvénytelen paran-

csokat visszavonni nem lehet. Mind ez, ha nem orvosoltatik, 1825.
az alkotmányt tényleg megsemmisíti.

Meg vannak győződve, hogy ezek nem a királytól, hanem a századok óta folytatott kényuralmi rendszerből eredtek; s reménylik, hogy ő felsége nemcsak teljesen meg fogja szüntetni e sérelmeket, hanem azoknak ismétlése ellen is biztosítandja az országot. Kivánják tehát, hogy a megsértett törvények újra sanctionáltassanak. Az adónak ezüst pénzben behajtása, az újonczok kényszerített szedése, a megyékre küldött biztosságok, addig is, mig ezeket tüzetesen tárgyalandják, haladék nélkül megszüntettessenek. A megkárosítottak kártalaníttassanak, az alaptalan vádak következtében kegyvesztettek a királyi kegyelembe visszafogadtassanak.

Különösen és mindenek előtt biztosíttatni kivánják magokat a következők iránt:

Az országgyülés ezentul minden három évben múlhatatlanul hirdettessék ki; kezdetének idejét a király a megelőző országgyülésen eleve határozza meg.

A végrehajtó hatalom a maga törvényes korlátai közt maradjon; minden tisztviselő, a király iránti hűségre mondatni szokott eskü mellett, a törvények s alkotmány megtartására is tegye le a hitet.

A helytartótanács, törvényes hatóságát visszanyervén, minden törvénysértő rendelet ellen, e hit kötelezése alatt, tegyen felterjesztést, a rendelet végrehajtását felfüggesztvén. Ha akár e helytartótanács, akár más egyes hivatalnok törvénytelen parancsokat javasolna kibocsátani, vagy azokat végrehajtaná: az ország rendei által meghatározandó bűnvádi kereset szerint, a hétszemélyes főtörvényszék elébe idéztessék s itéltessék meg.

A megyék egymás közti levelezései semmi módon és semmi ürügy alatt ne gátoltassanak.

Kivánják végül, hogy mig a kir. előadások értelmében az országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai felett

1825. tanácskozandanak, az előadottakra ő felsége kegyes választ adjon.

A király válasza.

Oly vérmes reményeket nem ápolának ugyan az ország rendei, hogy a király e feliratra, mely tiszteletteljes hangja mellett is a fölség személye iránt, oly leplezetlenül elejébe terjesztette a múlt évek alatt elkövetett törvénytelenségeket, egyenes bűnvallást tegyen; miután azonban az udvar engesztelő törekvése iránt senki sem kételkedett: mindenki azt várta, hogy a király némi mentségek mellett az idézett törvények érvényét elismerve, elégtételt adand a nemzetnek. E köz várakozásnak azonban nem felelt meg egészen a király válasza. A november 9-én kelt leiratban kedvetlenségét fejezi ki ő felsége a felett, hogy a rendek a kir. előadások tárgyalását mindeddig elhalasztották. E szemrehányások után, a történtek mentegetése mellett, tesz ugyan némi töredelmes vallomásokat is a nemzetnek; de egyszersmind olyakat is állit, miket az alkotmányos elvekkel nem lehet megegyeztetni. Az előleges sérelmeket illetőleg, «fájdalommal látja ugyan, miképen sok felmelegíttetik, miket inkább feledni illett volna»; megragadja azonban az alkalmat elmondani, mi adott azokra okot. «Tudja ő felsége, mivel tartozik az általa önként s esküvel is megerősített alkotmánynak; de ismeri kötelességét is, mely szerint a közjót fentartania s minden körülmények közt eszközlenie kell. E szerint midőn egy részről az újitani vágyók, vakmerő szándékkal, eleink minden institutioit felforgatni törekedtek, rendkivüli eszközökhöz kellett vala nyúlnia; kivált miután országgyülés egybehivására sem idő nem volt, sem a körülmények nem kedveztek. Csak ő felsége, a kormány élén állva, láthatá a veszélyeket egész rettentő nagyságukban; csak ő választhatta meg ennél fogva az alkalmas eszközöket, melyek által Magyarországot is megmentse: mi végre sikerült is neki. Megismeri ő felsége népeinek e veszedelmes időkben bebizonyított szeretetét: fájt tehát neki, hogy némely megyék azt, mit a király iránti bizodalom s a hon iránti hűség javasolt, megtenni s megadni nem akarták;

feliratatik s jegyzőkönyveikben pedig olyanokra vetemedtek, mik a királyi méltóságot sértik, és zavar, rendetlenség eláradása nélkül nem tűrhetők. E miatt kellemetlen eszközökhöz is kénytelen volt nyúlni. Ő felsége egyébiránt, ki meghallgatja ugyan a maga tanácsosait, de csak azt határozza, mit lelkiösmerete sugall; s ki olyasmit soha nem enged meg, mi az ország jogait sérti, azokat, kik parancsait teljesítették, mindig védelmezendi. A karok és rendek kérelmére mindazáltal azokat, kik hevöktől elragadtatva, a korlátokat áthágták, királyi kegyelmébe készségesen visszafogadja. Jelenti továbbá, hogy a külügyek jelen békés viszonyaiban az újonczok további szedetését felfüggesztette; az adót azonban, mint már több év óta tette, ezután is változhatlanul ezüstben kénytelen behajtatni; sőt az 1802-ki adópótlék iránt is, — mit harmadéve elengedett volt, még e gyülésen elvárja a rendek felterjesztését.» 1825.

Egyébiránt, — ily értelemben folytatja tovább a leirat, — megismeri ő felsége, hogy a törvény szerint országgyülést minden harmadik évben köteles kihirdetni. Ebben eddig csak a rendkivüli körülmények akadályozták; igéri azonban, hogy ezentúl annál pontosabb leend az ország rendeinek egybehivásában, mivel a közügyek számos hiányainak pótlását az ország java igen sürgetőleg követeli. Szavát adja ennél fogva hogy, ha e gyülés folytában mind azt elvégezni nem lehetne, mi a kir. előadások szerint tárgyalandó: a jövő három év eltelte előtt is hirdetend újabb országgyülést. — A királyi helytartótanács hatáskörét az 1791-ki 14-ik t. cz. eléggé meghatározta: erre tehát, valamint a hivatalnokok esküjéről szóló ugyanazon évi 18-dik t. cz. tágitására sem lát szükséget. — A megyék levelezéseit illetőleg, ahhoz tartja magát, mit 1792-ben és 1812-ben kijelentett. A feliratokra pedig méltányos figyelemmel leend, meg lévén győződve, hogy a trón és az ország boldogsága a törvényeken alapszik; s ha vagy a király vagy az ország jogai megsértetnek, a századok folytában kifejlett s megerősödött nemzeti alkotmány veszélyeztetik. —

1825. Ezeket azon hozzáadással tudatja a karok és rendekkel, hogy a jelen országgyülés a maga czélját, az alkotmánynak újabb törvények általi megszilárditását, csak ugy fogja elérhetni; s ő felségének a nemzet javára czélzó szándékai is csak ugy nyerhetnek valósulást: ha a tárgyalásban minden viszály mellőztetvén, a végzendők egyességben s mennél elébb elvégeztetnek.»

A karok és rendek elégületlensége. E királyi leirat azonban, nemcsak hogy ki nem elégítette a rendeket; hanem nagy aggodalmat s ennek következtében nem csekélyebb ingerültséget is támasztott bennök: több elvet láttak abban, melyek a királyi hatalmat, a nemzeti jogok rövidségére, a törvények szellemének sérelmére, a kiszabott korlátokon túlterjesztik. A kerületi ülésekben e miatt oly heves viták keletkeztek, hogy a nádor már attól kezdett tartani, nehogy a nemzetnek a trón iránt visszatérni kezdő bizodalma ismét megingattassék. Ezt tehát még idején meggátlandó, a rendeket egy magán tanácskozmányra hívta meg magához. És midőn itt mindnyájan s egy értelemmel azon óhajtásukat fejezték ki, hogy az ő közbenjárása által egy új királyi leirat volna kieszközlendő, melyben az elébbinek az ország jogaira nézve sérelmes elvei és kifejezései módosíttassanak, a közbenjárást örömmel elvállalta.

A nov. 28-kai újabb leirat. És nem is maradt ez uttal sükeretlen a nádori közbenjárás. Az új leirat, mely nov. 28-kán érkezett le Pozsonyba, egyike újabbkori történelmünk legfontosabb okmányainak, fényes diadala a veszélyben forgott alkotmányosságnak. Kijelenti ebben a király, hogy fájdalmasan esett ugyan neki, hogy elébbi leiratának némely kifejezéseit a rendek balra magyarázták; de kész most azokat felvilágosítani, mert el van tökélve, orvosolni minden kisebb s nagyobb sérelmeket. Hogy tanuságát adja, mily nagyra becsüli a rendek bizodalmát a nádorban s ennek törvényes közbenjárását: annál kevesbbé vonakodik megnyugtatni a rendeket, mennél távolabb volt tőle a szándok, elébbi leiratában azon elmúlt eseményeket, melyek a karok és rendek octob. 22-ki feliratára okot szolgáltattak,

s melyek «atyai szivének szintugy kellemetlenek», a jövendőre például felhozni; vagy a mult körülmények egyedül történelmi elbeszélése által magának új jogot szerezni; vagy végre a rendkivüli események ürügye alatt a pénz s terménybeli subsidiumok és az újonczszedés tárgyait az országgyülés egyedül törvényes köréből elvonni; hova azokat az 1791-ki 19-dik törvény szerint tartozóknak önként elismerni. — Ezután egyenként felvévén az elébbi leirat némely pontjait, melyek aggodalmat ébresztettek volt, megnyugtatja a rendeket, hogy a királyi helytartótanácsot törvényes hatóságában fentartani, annak feliratait méltóképen figyelembe venni, elhatározott akarata; eleve is megegyezését adja; hogy a megyék egymásközti levelezésének szabadsága új törvénynyel biztosíttassék; az országgyülésekre vonatkozólag pedig megengedi, hogy a jövő gyülés egybehivásának idejét illető kivánataikat a folyamatban lévőnek végén felterjeszthessék. 1825.

E királyi leirat valahára minden aggodalmat megszüntetett s teljesen megnyugtatta a rendeket az alkotmány épsége, az igazgatás törvényszerüsége iránt a jövőben. A köz öröm zajosan tört ki a rendek kebeléből, s lelkesedésök hálakifejezésekben nyilatkozott a király iránt. Néhányak inditványára azonnal végzéssé is lőn, hogy ő felségéhez hálafelirat küldessék, melyhez mindjárt a királyi resolutioban foglalt tárgyakról alkotandó törvényjavaslatok is hozzákapcsoltassanak. E felirat s törvényjavaslatok iránt majdnem egyértelmű volt a rendek véleménye, s táblájoknál csak a királyi curia s a papság részéről tétettek némely ellenvetések; a két tábla közt azonban miattok felette heves viták támadtak, melyeken, mivel a két tábla egymás közti viszonyára nézve nagy fontosságot nyertek, hiba volna átsiklanunk. A két tábla közti viszony.

Már a felirat szerkezete miatt is több rendű üzenetet váltott egymással a két tábla; mire kivált az szolgált okul, hogy a főrendek nagyon is csatányosan ki akarták emelni a királyi «kegyelmet», melyből ama leirat folyt; mig a rendek nagy

1825. többsége ugy vélekedett, hogy itt nem annyira kegyelemről, mint «igazságszolgáltatásról s elégtételről» lehet szó.

Még inkább ellenkezett pedig egymással a két tábla véleménye a felküldendő törvényjavaslatok körül. A nehézség különösen két tárgyra vonatkozott: az adó és az országgyülés kihirdetését illető kérdésekre. Az adó tekintetében a rendek már eleve is meg akarták említeni, hogy azon adórész, melyet a kormány a mult években az országgyülésileg meghatározott adón felül szedett, s mely mintegy hat millio váltó forintot tőn, a következő három évi adóba beszámítandó lészen. Az országgyülést illetőleg pedig, oly törvényt kivántak alkotni a rendek, mely szerint a király köteles legyen, a következő országgyülés határnapját mindig a folyó országgyülésen kitűzni. A főrendek mind a két törvényjavaslatot ellenezvén, hosszu, heves viták fejlettek ki a két tábla között. Az egyiktől, mely az országgyülésekre vonatkozott, számos üzenetek váltása után végre elálltak ugyan a rendek; de a törvénytelenül szedett adók beszámitásáról, utasitásaik is igy kivánván, egyátaljában meg akarták alkotni a törvényt, s már ez uttal felküldeni annak javaslatát; miért a főrendek azon módositását is visszavetették, hogy e tárgy most csak a feliratban említtessék meg oly módon, hogy az ország rendei fentartják magoknak a jogot ez iránt törvényt alkotni, midőn az adó tüzetes tárgyalása kerülend a szőnyegre. A főrendek ezután azon elvet állitották fel: hogy törvényjavaslatok általában csak oly tárgyakban küldessenek fel a trón elébe, melyekre nézve mind a két tábla megegyezett; kijelentvén egyszersmind, hogy ők az adóbeszámitás törvényjavaslatához nem járulhatnak. A főrendek ezen eljárása azonban heves ingerültséget támasztott a rendek között. Számosan ezek közől akként nyilatkoztak, hogy miután ők az összes nemességnek, sőt, a megyei hatóságot tekintve, az egész népnek képviselői: a törvényalkotásban több súlylyal birnak, mint a csak a magok nevében jelenlevő s egyedül a nagy birtokot képviselő főrendek. Mivé törpülne a nemzet kezdeményezési joga, ha a

rendek csak azt juttathatnák a trón elébe, mit a főrendeknek átbocsátani tetszik! A főrendek veto-jogát tehát, mit magoknak igényelnek, de mi csak a királyt illeti meg, elismerni nem fogják soha és semmiben, annál kevesbbé pedig az adó tárgyában. A hosszu viták után oly végzést alkotott a rendek háza, hogy a hálafelirat csak magában, minden törvényjavaslat hozzákapcsolása nélkül, küldessék fel a királyhoz; de egyszersmind kéressék meg ő felsége, hogy az adóbeszámitás előleges elfogadása iránt resolutiot adjon. Ha a főrendek ebben is ellenkeznek, az alsó ház, az 1542-ki 36-dik és 1550-ki 64-dik törvény értelmében, a főrendek házának mellőztével terjeszsze fel e fontos ügyet a királyhoz. A törvényhozó kar ilyetén meghasonlását azonban a rendek közől többen igen veszélyesnek láták a jelen körülmények között a nemzet ügyeire; s minthogy diadalt a rendek még a vitatárgyban sem remélhetének, mely a kormány részéről, mint eleve is láthaták, határozott ellenzésre találand: a fenyegető záradékot tehát kihagyatni kivánták az üzenetből. A többség aztán, kivált az elhalt Szögyény Zsigmond helyébe az év végén királyi személynökké kinevezett Majláth György buzgó működései következtében, nem is vonakodott elfogadni az indítványt, nem alap nélkül remélvén, hogy a főrendek, ezen viták után, magok is óvakodni fognak a két tábla közti viszonyt elmérgesíteni. A szakadásnak ekként csakugyan eleje vétetett: azontúl a főrendek sem ellenzették, hogy a felirat 1826-ki január 20-kán végre a rendek nagy többségének akarata szerint küldessék fel a királyhoz. 1826.

Az ország rendei ebben a kir. leiratnak ama szavait emelik ki különösen s hálálják meg a királynak, melyekben ő felsége kijelentette, hogy a mult események az ő atyai szivének is kellemetlenek voltak, s az alkotmányt ezentúl sértetlenül fentartandja. Kérik őt, hogy e biztosítások törvénybe is igtattassanak. Fájdalommal emlitik azonban, hogy az adó kérdésében kérelmök még nem teljesíttetett; újra szorgalmazzák tehát a király megegyeztét, hogy a törvényhozás meghatáro- Hálafelirat.

1826. zásán felül szedett adók a jövőben beszámíttassanak. A jövő országgyülés egybehivásának idejét szinte törvénybe kivánják igtattatni. S végre, igérvén, hogy miután az akadályok el vannak hárítva, az országos reformmunkálatokat, a kir. előadások értelmében, haladék nélkül tárgyalásba veszik: kérik egyszersmind a király megegyeztét, hogy az alkotandó törvények ne csak latin, hanem magyar nyelven is szerkesztessenek, s a hasáblag megirandó mindkét szövegre adassék ki a szentesítés. — Rövidség s nagyobb összefüggés végett, jegyezzük meg mindjárt itt, hogy a királynak e feliratra april 9-kén (1826.) kelt válasza, ha mindenben nem is, a főbb pontokra nézve kielégítette az ország rendeit. Megegyezését adja a király, hogy a kormány alkotmányosságára vonatkozó 1791-ki 10-dik, 12-dik és 19-dik t.-czikkek fölött új törvény alkottassék. Megismeri, hogy az adó meghatározására csak az országgyülésnek van joga. De a mult években szedett adó többletének beszámitását a jövő három év adójába, bár menynyire óhajtaná is azt az alattvalók terheit lehetőleg könnyíteni kivánó atyai indulata, a kincstár körülményei nem engedik. Az országgyülésnek minden három évben egybehivásáról szóló törvényt nem ellenzi megalkottatni; de hogy a következő diétának határnapja is mindenkor a megelőző gyülésen tüzessék ki, sem szükségesnek, sem hasznosnak nem látja. Megegyezik végre abban is, hogy a megyék egymás közti levelezésének joga törvény által biztosíttassék.

A tárgyalások modora. Olynemű volt még akkoron országgyüléseink tárgyalásainak modora, hogy az olvasó aligha találna benne elegendő érdeket, ha őt idő- és tárgyalási rendben akarnók keresztülvezetni e hosszu, egészen az 1827-ki auguszt. 18-káig kinyujtott országgyülés folyamán. A tanácskozások folyamát igen lassuvá s nehézkessé tette azon alkudozási modor, mely, a szőnyegre hozott tárgyakat illetőleg, egy részről a két tábla, más részről a törvényhozó kar s a kormány összehangzásának s megegyezésének kieszközlésére nézve szokásban volt. A királyhoz csak akkor lehetvén valamely tárgyat felterjeszteni, midőn

abban mind a két tábla megegyezett: midőn ezek véleménye egymástól különbözött, a két tábla határozatlan ideig mind addig váltotta egymással üzeneteit a tárgy fölött, mig végre egyik a másik véleményét elfogadva, összhangzás eszközöltetett. Fontosabb tárgyakban nem ritkán történt, hogy a két tábla 10—15 üzenetet is váltott egymással, mig az egyesség köztök valahára létrejött. Ha pedig azután a felterjesztett tárgyra nézve, — mint majdnem minden fontosabb kérdésnél történt, — a kormánynak más volt a nézete vagy akarata: a tárgy a kormány ellenvetéseivel s érveivel ismét visszakerült a rendek táblájára. És minthogy a főrendek a kormány véleményét jobbára elfogadták, a két tábla közt megint hiányzott a nézetegység; melyet ismét csak a fentebb leirt alkudozás s annyiszor mennyiszer megújitott üzenetváltás által lehetett kieszközleni. És ez mindannyiszor szintazonképen megújult, valahányszor a kormány ellenvetést tett az egymással valahára megegyezett két tábla közös felirata ellen. Csak ezután készült el s küldetett fel még a törvényjavaslat, melynek szerkezetét nem ritkán szinte csak több üzenet s fel- és leiratváltások után sikerült megállapitani. A kormány kényuralmi hajlamainál fogva mindig arra törekedett, hogy a törvény szerkezete homályos legyen, melynek kétes értelmü kifejezéseit a maga érdekében magyarázhassa. Ez volt oka, hogy a rendek gyakran kicsinységekkel bíbelődni, egyes kifejezések, sőt szavak beigtatása, kihagyása vagy módositása felett néha heteken s hónapokon keresztül küzdeni kényteleníttettek; mert a törvénynek szigorú megfontolás nélkül leirt szava jogfoglalást vonhatott maga után a kormány részéről. 1826.

De különben is ezen országgyülés fő érdeme nem abban fekszik, hogy sok jó törvényt eredményezett, — mert ezek száma igen csekély; hanem abban, hogy a nemzeti jogokat s az alkotmányosság fő elveit bőségesen megvitatta; s azokat ugy a vitatkozások alatt, mint a király eleibe terjesztett feliratokban hatalmasan nyilvánuló alkotmányos érzelem által tán még inkább, mint az e jogokra vonatkozó néhány új

1825. törvény által megszilárditotta; ezen érzület erélyes, nem ritkán viharos nyilatkozataival a kormányt kényuralmi szándokaiban megingatván s meggyőzvén, hogy a nemzet alkotmányos jogainak megcsonkitására hasztalan törekszik. De nem kisebb e gyülés érdeme abban is, hogy mi alatt a régi alkotmányos jogokat biztositotta: a különféle kérdések hosszu, heves megvitatása által az eszméket földerítvén, az ismereteket gyarapítván, a közértelmiséget szélesbítvén, egyszersmind a hiányok érzetét is élénkítette, s utat tört a jövendő reformokra.

Mellőzve tehát a lassu folyamu tárgyalások időrendi sorozatát, csak azon főbb kérdések megvitatását fogjuk elbeszélni, melyek körül leginkább nyilatkozik e gyülés szelleme, s melyek a nyert eredményeket is legjobban kitüntetik. E főbb tárgyak a következők: az előleges sérelmek és kivánatok; a nemzetiség s nemzeti nyelv ügye; az adóügy s a magánosak pénzviszonyainak szabályozása; és a rendszeres reformmunkálatok. Ezek majdnem mindegyike keresztülvonult az egész, két évig tartott országgyülésen, a fel- és leiratok szerint hol az egyik hol a másik vétetvén, elébb a választmányi, majd a kerületi s végre az országos ülésekben tárgyalás alá.

Az előleges sérelmek és kivánatok. Az előleges sérelmek és kivánatok rovatába soroztattak a nemzetnek mind azon alkotmányos sérelmei és kivánatai, melyek az ország épségét, függetlenségét, védelmét, nemzeti mívelődését, az állam gazdászatát, iparát, kereskedelmét és pénzügyét érdekelték s az octob. 22-kén felterjesztett feliratban foglalva nem voltak. Ide tartoztak egyebek közt: Erdély egyesitése az országgal, addig is pedig, mig ez megtörténhetnék, Zaránd, Kraszna, Kővár és Közép-Szolnok megyéknek, melyek az országgyülés nyelvén röviden «részeknek» neveztettek, haladéktalan visszakapcsoltatása; a magyar kir. kamarának tényleges függetlensége a közönséges udvari kamarától; a bánya- és sóügy; a sóár meghatározásának joga; a papirpénz; a kormánytól a magánosak pénzügyi viszonyainak szabályozására 1812-ben kibocsátott ideiglen (provisorium); az ipar és kereskedelem akadályai, a vámügy stb.

E tárgyak felett már januárban (1826) megkezdettek a tanácskozások; s a két tábla, mivel nézeteik egymástól sokban különböztek, mindenik tárgy fölött számos üzenetet váltott egymással. Az alsó házi tagok, e vitatkozások folytában, újra meg újra szemlét tartottak a kormány elkövetett törvénysértésein, elpanaszlák a kényuralom hatalmaskodásait; és a fő alkotmányos elveket és törvényeket nemcsak világosan helyreállíttatni, hanem újabb biztosítékokkal is körülsánczolni kivánták. Mindenki « az alkotmány körülbástyázásának » szükségét forgatja vala nyelvén. A főrendek ellenben a nádor főherczeg vezetése alatt, — ki e viták közt széles ügyismeretének, az ellenkező vélemények iránti türelmének, sőt, kényes állása daczára, nem ritkán szilárd alkotmányos érzelmeinek is fényes bizonyitványait adta,[1]) megelégedni akartak azzal, hogy a kormány a törvénytelen térről tényleg lelépett, s veszélyesnek tarták, annak jelenleg mutatkozó jó akaratát heves kikelések, túlbuzgó ellenzés által koczkáztatni. 1826.

April közepén az egyesség a két tábla közt valahára létre jővén, a felirat utnak eresztetett. Mondják ebben egyebek közt az ország rendei, hogy a bajok főforrását azon kormányrendszer képezi, mely az ország alkotmányának s törvényeinek szellemével egyenes ellentétben áll. E rendszert kivánják tehát megváltoztatni azon módok s elvek szerint, melyeket az octob. 22-kei, fentebb idézett, feliratban előadtak; kijelentvén, hogy mig azok ő felsége által őszintén el nem fogadtatnak s nem valósíttatnak: a törvényhozásnak rendelkezése

[1]) Nem is tagadták meg tőle elismerésőket az ország rendei. Marcz. 18-án, a főherczeg nevenapján őt a főrendek nevében felköszöntvén, gr. Brunszvik József országbiró, egyebek közt igy szóla hozzá: « Valóban, a legnehezebb és szövevényesebb tárgyakban, midőn magunkat mármár fenakadni látók, cs. kir. főherczegséged, a maga sajátságos elmeélével, az ügyek alapos ismeretével, s kellemes és világos előadásával, minden csomót akként szokott megoldani, hogy mi azonnal szinte ragadtatunk véleményéhez; s csodálkozás és örömélvezet közt hallgatjuk édes szónoklatát, melylyel bármi bonyodalmat oly könnyüséggel fejt meg. »

1826. azokban sem nyerhet kellő sükert, miket most a nemzeti sérelmek s kivánatok tárgyában felterjesztenek. — Az eredmény a rendek e nézetének helyességét teljesen igazolta. Bár azonban nem érték is czélt e fölterjesztéssel, egészen meddő még sem maradt e tárgyak megvitatása. Ama bátor hangu, heves vitákban, melyek e tárgyakban utóbb, a kormány tagadó válasza következtében, ismét számos ülést foglaltak el, az igazságot leplezetlenül hallaták a kormánynyal; s a kényuralmi kormányrendszert, ha még most nem döntötték is meg, legalább annyira megingatták, hogy a kormány azontúl kénytelen lőn óvakodóbbá lenni s több tiszteletet tanusítani az alkotmány s törvények iránt. Más részről e szenvedélyes szóváltások alatt mind világosabban át kezdék látni, hogy az alkotmányosság szilárditására nem elegendő az ősi épület falainak tatarozása, mi a gyülés elején egyedüli törekvésök vala; hanem a kor szellemében új, tágasabb alapokat kell annak vetni, hogy bizton megállhasson és a kor igényeinek megfelelhessen.

Az adó kérdése; a jobbágyok állapota; a kisnemesség adózása.

E sérelmi kérdések, sőt általában az országgyülésen szőnyegre került tárgyak közt egy sem okozott oly élénk s heves vitákat, mint az adó ügye, melylyel a nem-nemes osztályok társadalmi állapotának kérdése is kapcsolatba hozatott.

Miként már fentebb érintők, a követek táblája, a sérelmi politika elvei szerint, ugy vélekedék, hogy a kormánynak az adóügyben elkövetett alkotmánysértése teljesen csak ugy lesz megorvosolva, ha azon néhány millió forint, mely a mult években a törvényes adón felül hajtatott be, a jövő évek adójába beszámíttatik s ez törvényben is kifejeztetik. A főrendek közt is többen voltak, kik a rendekkel ebben egyetértettek; s gr. Zichy Károlynak egy beszéde, melyben, XIV. Benedek pápa irataiból idézve, mondá, hogy «a bűn addig meg nem bocsáttatik, mig az orzott vagyon vissza nem adatik (non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum)», magára az udvarra is nagy hatást tett. A főrendi többség mindazáltal e kérdést nem akarván élére állítani, sokáig ellenzé a rendek

véleményét. De végre még is csak győzött ezek értelme, s a felirat e szerint küldetett fel Bécsbe. A rendek számitása szerint a kormány mintegy két millió négyszázezer p. ftal[1]) szedett többet az utósó évek alatt az 1812-ben megállapitott hadi adónal; ezt tehát három részre felosztva, a jövendő három év adójából kivánták levonatni; mi ezen évek mindenikében négy millió p.-ftban lőn megállapítva. Egyébiránt a feliratban azt is hosszan fejtegetik az ország rendei, hogy az ország anyagi állapotának pangása múlhatatlanul igényli az ipar s kereskedelem élénkitését. Kérik ennél fogva a királyt, nevezzen ki néhány alkalmas egyént, hogy a rendek, ezekkel értekezvén, a vámügyet még ezen országgyülésen szabályozhassák. 1826. Jun. 10.

De e feliratban csak azon elvek iránt egyeztek meg az ország rendei, melyek az adóviszonyokat a kormányra nézve szabályoznák: az adóra vonatkozó némi egyéb kérdések iránt azonban még hosszan s hevesen folytak a viták. Az adóösszeg meghatározásánál a jobbágyok fizetési képessége, anyagi állapota is szőnyegre került; az adózók összeirásának kérdése pedig alkalmat nyújtott megpendíteni ama kérdést: vajjon adózzanak-e azon okleveles nemesek, kik urbéri telkeket mívelnek?

Az önzetlenség, fevilágosodás s a köz érdekeknek előitéletektől ment felfogása e gyülésen még koránt sem tett a rendek közt oly nagy haladást, hogy már a nem-nemes osztályok társadalmi állapotának javitására is hajlandók voltak volna

[1]) E számvetés a következő: az ország a lefolyt három év alatt köteles volt volna fizetni összesen 16,010,560 ftot váltó czédulában; a kormány azonban beszedett 10,171,181 ftot pengő pénzben, azaz: 25,236,818 ftot váltó czédulában. Az ország tehát a törvényes adónál többet fizetett 9,226,257 fttal v. cz. De mivel a kincstár a termesztményeket a vármegyéknek pengő pénzben számította 2,178,610 ftra, mit egyébiránt csak váltó czédulában kellett volna számítania: a kilencz milliónyi fizetési többletből levonandó 3,267,916 ft. v. cz. E szerint tehát a törvénytelenül szedett adórészlet teszen 5,958,340 ftot v. cz. vagy is 2,383,336 ftot p. pénzben, mi aztán a jövő három év adójába kivántatott beszámíttatni.

1826. kiterjeszteni gondoskodásukat. Nagy Pál, ki már az 1807-ki országgyülésen is lelkesen szólott az adózó nép érdekében, most újra megragadta az alkalmat, s hatalmas szónoklattal sürgeté a rendeket az adózó nép állapotának javitására. Indítványa felette mérsékelt, inkább csak emberies, mint szabadelvű vala. A többi rendekkel együtt még maga is azon véleménynek lévén ápolója, hogy a nemesi kiváltságok az alkotmány lényegéhez tartoznak: indítványa csak addig terjedt, hogy, maga az ősi alkotmány fentartása érdekében, szűntessék meg a rendek mind azon visszaéléseket, melyek az urbéri viszonyokban a jobbágyokat oly súlyosan terhelik; s adják meg a népnek mind azt, mit az alkotmány korlátai közt megadni lehet. De még sem az osztó igazság sem a valóban szabad alkotmányosság elveinek nem nyílt meg a rendek kebele. Még azt sem látták át, hogy magát e kiváltságos ősi alkotmányt is csak ugy tarthatják fenn épségben, ha a visszaéléseket megszűntetik. Azon szép, a maga nemében egyetlen jelenetnek, miszerint a nemesség maga küzdött a jobbágyok mellett a kormány ellenében, s pedig nemcsak egyedül a visszaélések megszűntetése s az urbéri terhek könnyitéseért, hanem általában is a nép teljes felszabaditása s a közös teherviselés elveiért, — e szép jelenetnek csak néhány évvel később, az 1832-ki éven túli időkben leendünk tanúi. Most a nemesség, mely épen az ősi kiváltságos alkotmány sérelmeinek orvoslatáért küzdött annyi hévvel, még hallani sem akart a társadalmi állapotok hibás, hiányos voltáról, s azon sérelmekről, melyek az alkotmány sánczain kivül álló nép millióit terhelik. A nemes lelkű szónoknak, bár csak a kiáltóbb visszaéléseket óhajtá megszűntetve látni, epés kikeléseket, méltatlan gyanusitásokat kellett maga ellen hallania. Sokan a kiváltságok e vakbuzgó védői közől, nemes tüzű beszédét végre félbenszakasztván, s őt az alkotmány felforgatójának gáncsolván, csoportosan hagyták el a teremet. De épen e fellobbanó harag, mely a különben legkedveltebb, legnépszerűbb szónok ellen kitört, kétségtelen bizonyitványa annak,

hogy leggyöngébb s betegebb oldalukon érzék magokat találva e túlbuzgó kiváltságosak; s bizonyitványa annak is, hogy azon idő óta, midőn Nagy Pál először lépett fel ezen tárgyban, bár csekély, de némi haladást még is tett a rendek igazságérzete s felvilágosodása. 1807-ben hasonló inditványát még nagy közönynyel, szánakodó gúnymosolylyal, «non stultiset — ne eszelősködjék» felkiáltással mellőzték a kiváltságok bálványozói; most azonban a szónok szavai már nem hangzottak el nyomtalanul. A diadalnak, melyet a szabad nép és szabad föld elve 1848-ban végre teljesen kivívott, ez volt első stadiuma. 1826.

Szerencsésebb lőn Nagy Pál az adóügy körül tett másik inditványával, melyben hatalmas szelleme különben szinte arisztokratikus rendszerének korlátain őt magát is túl, oly czél felé ragadta, melyet még önmaga sem sejtett. Az adó alá vetett urbéri telkek összeirásának rendezéséről lévén szó, kérdés támadt: kötelesek-e adót fizetni azon nemesek, kik ilyféle urbéri telkek haszonvételét éldelik? Az ily elszegényedett, s nagyobb uradalmak jobbágytelkeire telepedett nemesek száma jelentékeny volt némely vármegyében; s azoknak adómentessége, mi, az egész nemességre egyaránt kiterjedő kiváltság elvénél fogva, eddigelé szokásban vala, tetemesen csorbitá az adó alapját, az urbéri telkeket, s terhelé az adozó jobbágyokat. Nagy Pál ezen urbéri földeken lakó nemesek adómentességét is azon visszaélések közé sorozta tehát, melyektől meg kell tisztitani az ősi alkotmányt, hogy fenmaradása biztosittassék; és szónoklatának egész hatalmát reáforditá, hogy a kérdés akként döntessék el, miszerint a nemesektől használt urbéri telkek is az adózók közé rovassanak. A vitatkozás rendkivül hevessé lett; a túlbuzgó kiváltságosak ismét az alkotmány felforgatását emlegették s mérges kifakadásokban gáncsolták a szónokot. A többség mindazáltal most, a főrendek által is sürgetve, végre Nagy Pál véleményére hajlott, s az urbéri telken lakó nemesek adózását határozattá emelte; de még is oly záradékot adván hozzá,

1826. hogy az eddig nem adózott ilyféle nemeseknek csak utódai kezdjék meg az adófizetést. Nógrád megye utóbb még e végzés ellen is óvást tétetett követei által az országgyülésen; de egy királyi leirat által rendre utasíttatott. Ezen, látszólag csekély fontosságu végzésnek, néhány év mulva, miként alább látandjuk, nagy lett eredménye: a nagyszámu urbéri nemesség e kiváltságától megfosztva lévén, az adóügyre nézve azontúl a többi adózókkal egyesült, s kivívni segíté a közös teherviselés elvének diadalát.

Aug. 12. Épen az napon, midőn e nevezetes végzés, feliratba foglalva, a királyhoz küldeték, érkezett le ennek válasza, az adó tárgyában jun. 10-kén kelt feliratra. E válasz nagy elégületlenséget ébresztett az ország rendei közt; mert az udvar sem a megajánlott négy millió ftnyi adóval nem elégedett meg, sem a mult évek alatt törvénytelenül szedett adóöszvegek beszámitását nem akarta megengedni; ama bizottmányról pedig, melyet a rendek a vámügy szabályozása végett kiküldetni kértek, emlitést sem tett. A viták tehát e kérdések felett pár nap múlva hasonló hévvel s érvekkel folytak a rendek tábláján, mint az első tárgyaláskor. De nem maradhatott észrevétel nélkül, hogy az ellenzék némely kitünő szónokai most vagy nem vettek részt a vitatásban, vagy épen abban kezdének működni, hogy a rendek s a kormány egyesitésére hidat készítsenek. A többség azonban még állhatatosan megmaradt Sept. 11. elébbi értelménél, s egy újabb feliratban is sürgeté annak elfogadását a királynál. Az udvar ekkoron már meg volt győződve, miképen csak kitartásra van szüksége, hogy a rendek engedékenyekké váljanak; mert egyenesen az ő titkos működéseinek eredménye volt ama véleménymódositás, melyet az említett szónokok az utósó tárgyalás alatt nyilvánitottak. Oct. 17. Újabb válasza is megegyezett tehát az elébbivel: szorgalmazá az adóösszeg felemelését; lehetetlennek állitá a mult években szedett adók többletének beszámitását. Hogy az udvar, legalább egy részben, helyesen számított, azonnal kitünt, mihelyt Nov. 20. e leirat tanácskozásba vétetett. A rendek, látván, hogy a kor-

mányt nem fogják a magok értelmére hajlíthatni, ezentúl 1826. csak oda törekedtek, hogy az elvet mentsék meg. E végett azt határozták, hogy kéressék fel ez ügyben a nádor, ki egyébiránt is huzamosabb idő óta Bécsben vala: járna személyesen közben a királynál; s ha neki ezt arra bírnia sikerülend, hogy a beszámitás igazságát egy alkotandó törvényben elismerje, s ennek következtében a még fenlévő adóhátralékokat eltörülje: ők is elállanak a tényleges beszámitás követelésétől; a jövő évek adóöszvegét mindazáltal most sem akarák felebb emelni, nagy lévén az adózó nép pénztelensége.

A nádor, ki maga is e közvetitésen dolgozott, örömmel teljesité a közbenjárói tisztet, s már december 5-kén meghozá a király válaszát, mely szerint ő felsége nem ellenzé, hogy a beszámítás egy törvényczikkben illő módon megemlíttessék, s az adóhátralékok is elengedtessenek; az állam szükségeitől indíttatva mindazáltal tovább is kénytelen szorgalmazni az adóösszeg felemelését. Előadása folytában reményét fejezé ki a nádor főherczeg, hogy, ha a király e kivánata teljesíttetik, az ország is fog tőle várhatni némi kedvezéseket a már felterjesztett sérelmek s kivánatok tárgyaiban. Kéri tehát a rendeket, ajánlanák meg legalább az 1790-ki adómennyiséget. «Nem csak azon szoros kötelességnél fogva, — mondá egyebek közt — melylyel, mint az ország első tisztviselője, tartozom, s nem is csak a király s nemzet közti közbenjárói tisztemnél fogva; hanem még inkább azon őszinte szeretetből, melyet a kedves haza iránt jó és bal szerencsében egyaránt tanusítottam, s a jövendő feletti aggodalomból, javaslom az ország rendeinek: hogy az adómegajánlás e fontos ügyében, mely már oly hosszan tárgyaltatik, annál inkább ügyekezzenek megfelelni ő felsége kivánatának; minthogy az adózó nép iránti hajlama s atyai gondoskodása szerint el van határozva, hogy megragadjon minden alkalmat, mely a nemzeti ipar emelésére, a nép teherviselési képességének gyarapitására módot nyujthat.» A nádor, miként a trón, ugy az ország rendei előtt is czélt ért közbenjárásával: a rendek, az

1826–1827. urak által is szorgalmaztatva lévén, az 1790-ki adóösszeget (4,395,000 ft.) végre megajánlották, reményöket fejezvén ki, Jan. 7. hogy az előleges sérelmek tárgyában ő felsége is kegyelmes választ adand az országnak; s különösen az anyagi érdekek gyarapitása végett, a vámügyet, az ország rendeinek felterjesztése szerint, méltányosabban fogja rendeztetni. A király Márcz. 1. megelégedéssel fogadta az ajánlatot, s újabban is igéretet tőn, hogy gondja lesz a nemzeti ipar gyarapitására.

A nemzeti nyelv kérdése. Valamint az alkotmányos jogok tekintetében legfontosabbak voltak azon tárgyalások, melyek következtében az adó és újonczszedés körül a mult években szenvedett törvénysérelmek orvosoltattak; s a nemzet joga, mely szerint adót s újonczot csak az alkotmányos törvényhozás vethet ki az országra, teljesen helyreállittatott: ugy a nemzetiségre s nemzeti míveltségre nézve a hazai nyelv kérdése foglalja el az első helyet.

Az oly nagy hévvel és szenvedélylyel folyt nyelvújitási harcz, s az új iskola által oly hatalmas lökést nyert fiatal nemzeti irodalom, a mult évek politikai forrongása mellett is, szakadatlanul ébren tartja vala a nemzet figyelmét, érdekeltségét a nemzeti nyelv iránt. Nem csoda tehát, hogy a megyék nagy része e tekintetben oly utasitással látta el követeit, hogy a nemzeti nyelvet a latin helyébe az igazgatásban hivatalossá ügyekezzenek emelni. A nemzeti nyelv ügye ennek következtében a sérelmek és kivánatok pontjai közt előkelő helyet foglalt el. Nem volt senki — a horvát- és tótországi követeket sem véve ki, az országgyülésen, ki azt nem pártolta volna; a legértelmesebbek s élükön Nagy Pál, ennek még az 1807-ki országgyülésen mondott nevezetes beszéde szerint, a nemzetiség ügyét még a szabadságénak is méltán elejébe helyezték; minden alkalmat megragadtak, melyben a nemzetiség érzelmének szilárditására hathatának, s az elődök által oly bűnösen elhanyagolt nemzeti nyelv ügyét az országnak szivére kötheték. A sérelmek és kivánatok iránt intézett feliratnak e szerint egyik fő tárgyát tette a nemzeti nyelv országos divata. Megegyezése kéretett a királynak, hogy a nemzeti nyelv már

ezen országgyülés törvényczikkei által helyeztessék be a maga 1826—1827.
jogaiba, s e törvények a latin mellett magyar szövegben is adassanak ki; a közigazgatásban s a közoktatásban pedig, első kezdeményül, azoknak legalább némely ágaira nézve legyen kötelező a magyar nyelv. E kivánatok egészen megegyeztek azokkal, melyek már az 1811-diki országgyülésből terjesztettek vala fel. De az oly igen jogos kivánat, hogy megtagadása alig látszhatnék lehetségesnek, mint akkor, ugy most sem teljesíttetett. A nemzet képviselői ezt annál roszabb néven vehették, minthogy a kormány, mely a franczia háborúk alatt, a nemzetet bővebb segélyezésre buzdítandó, némely felszólitásait önként magyarul adta ki, a kérelem megtagadását semmi alapos érvvel nem indokolhatá. Fájdalmasan látá ebből a nemzet, hogy az udvar még nem hagyott fel egészen harczával a nemzetiség ellen; meggyőződhetett egyszersmind arról is, hogy csak kitartó hazafiui buzgalom s törekvés képes valamint kifejteni, ugy természeti jogaiba is visszahelyezni a nemzeti nyelvet.

A tanácskozásokban, melyek e nemzeti kincs felett folynak vala, felmerült ismét egy magyar tudós társaság eszméje, melyet Révay Miklós, nemzeti nyelvünk tudományos rendszerének e halhatatlan megalapitója az 1790-ki országgyülés rendeinél oly hazafias hévvel, de süker nélkül szorgalmazott. A fő akadály akkoron a költséghiányban létezett; mert az ország rendei, sem a kormány által az utólsó fillérig igénybe vett közjövedelmekből nem voltak képesek, e czélra a szükséges pénzforrást kimutatni; sem annyira nem valának még áthatva egy ilyféle intézet égető szükségéről, hogy annak alapjait saját erszényeikből, magán áldozatok utján, kiállítani hajlandókká lettek volna. Az üdves eszme több ízben megpendíttetett ugyan a század első tizedében lefolyt országgyüléseken is; minthogy azonban annak valósitásáról tervet már azon országos bizottmány is készített, melyet az 1790-diki országgyülés a tudományi tárgyak kidolgozására rendelt vala; e bizottmányi munkálat tárgyalását pedig a kormány a többi

1826—1827. reformokkal együtt mind későbbre halogatta: a magyar akadémia mind eddig nem léphetett életbe. Pedig már nem hiányzának egyes buzgó hazafiak, kik annak megalapitására áldozni nem kevesbbé voltak volna hajlandók, mint a tervben lévő hadi akadémiára. Egyebek közt Marczibányi István, hír szerint, ötven ezer forinttal volt járulandó a pénzalap kiállitásához. 1810-ben e jeles hazafi is elhunyt; s mivel az akadémia felállásához már nem volt reménye, végrendeletében egy jutalmazó intézetet alapitott, mely, mint fentebb említettük, a nyelv mívelésére évenként pályakérdéseket tűzne ki, s azonkivül az év folytában megjelent legjobb magyar elmeműveknek osztana díjakat.

A magyar Akadémia megalapitása. Ezen intézet, az ösztön, melyet az nyelvünk, irodalmunk mívelőiben ébresztett, s általában ifju irodalmunknak reményteljes haladása még inkább hatványozák a köz kivánatot egy oly nemzeti intézet felállitása iránt, mely elégséges pénzalappal ellátva, s a kitűnőbb irodalmi erőket keblébe fogadva, testületileg mívelése alá vegye a nemzeti nyelvet s irodalmat. Ily viszonyok közt az országgyülésnek is lehetetlen volt mellőzni a közkivánat e tárgyát, midőn a nemzeti nyelv országos divatának kérdése került a szőnyegre. November 3-kán tüzetesen e tárgy körül forgott a kerületi ülésben együtt lévő rendek tanácskozása. A tudós társaság felállitásának módjairól folyt a vitatkozás. Némelyek csak a Marczibányi-féle intézet módjára, de nagyobb mérvben teendő jutalmazások, a jelesebb munkák kiadásának könnyitése s a könyvkereskedés emelése által vélék elősegítendőnek az irodalmat. A nagy többség mindazáltal csak egy akademia-szerű testület felállitása által hitte elérhetni a kivánt czélt. És hangzának szépnél szebb beszédek: okoskodásban, óhajtásokban nem volt hiány; de a kérdés csomója, a szükséges pénztőke kiállitásának módja megoldatlan maradt. A tanácskozás fonala a következő napon megint felvétetett, s folyt a vita, egy ideig ismét hasonló eredménytelenséggel. Feláll végre Nagy Pál, kinek lángszavai már több izben máskor is lelkesedést

szűltek a nemzeti nyelv s nemzetiség ügyében. Szónoklatában élénk szinekkel ábrázolá nemzetiségünk ügyét, s megragadólag mondá el, miképen a honi nyelvet s vele együtt a nemzetiséget eddigelé leginkább a, pislogó mécseik mellett jobbára éhezve, sanyarogva munkálkodó, reményt, szerencsét s egész életöket feláldozó, szegény hazafiak szívvérökkel mentették meg az enyészettől: ám, ugymond, fejtse, képezze ki azt ezután az ország dúsgazdag nagyjainak hazafias áldozata; mert ide is, mint az egykori hadvezér szava szerint a háborúhoz, három fődolog kell: pénz, pénz és ismét csak pénz! 1826–1827.

A csendben, mely a szónok e szavait követé, egy férfiu álla fel, ki eddig Nagy Pál háta mögött ülve, a tanácskozásokat, melyekben mint a háznak nem tagja, s csak puszta hallgató, ténylegesen nem vett részt, feszült figyelemmel és egyre növekedő érdekkel kiséri vala. Szomszédai, Nagy Pál beszéde alatt, a lelkesedés tüzét láthaták lobogni szemeiben. E férfiu Széchenyi István gróf, felső házi tag volt, ki bár a törvényhozó karnak sérelmi vitatkozásaiba eddigelé még nem ártotta magát, s a divatos politikával általában nem sokat törődött, a köz figyelmet még is már több tekintetben magára vonta. «Egy katonatiszt, — irja jól talált jellemrajzában b. Kemény Zsigmond, — egy katonatiszt, ki egyenruháját megtartva, akar a közdolgokba vegyűlni; egy, a magyar nyelvet még hibásan beszélő férfiu, ki életének nevezetes részét külföldön tölté; egy gazdag és fényes család sarjadéka, ki a latinul szónokló és németül társalgó fő rendek tanácskozmányában az anyai nyelv édes hangjait szándékozik, több barátjaival egyesűlten meghonosítani; Széchenyi Ferencznek, a hazáért annyit áldozott országnagynak, európai magasabb körökben élő fia, ki különösen azért siet a honatyák közé, hogy a magyar palotákban alig ismert, hidegen fogadott, vagy legfölebb szánalomból eltűrt nemzetiség bajnokává avassa magát fel; — mind ezen tekintetek bizonyos fénykörbe emelték Széchenyit; érdekességet ruháztak reá, mielőtt érdemei valának; a köz figyelmet személye iránt felköltötték, mielőtt

Széchenyi István.

1825—1827. szólott volna, és népszerűségére a kedvező légkört korán elkészítették.» A köz figyelem e perczben, midőn a honi nyelvről s nemzetiségről folyt a vitatkozás, és őt annak közepette felállani láták, annál inkább reáfordult, mert már némileg megszokta a közönség tőle e tekintetben jót, szépet, kitünőt várni. Mindjárt az országgyülés elején hire kereng vala, miképen leginkább azért jött a gyülésre, hogy hazájának a nemzetiség ügyében valamely hasznos szolgálatot tegyen; és valóban is, mióta a társalgási klubbot megalkotta, leginkább a nemzetiség biztositása s kifejtése képezé beszélgetései tárgyát; ez volt mindig az alapeszme, melyből kiindulni s melyre visszatérni szokott barátságos discussioiban.

A köz csendben, mely Nagy Pál végszavait a különben lármás, zsibongó teremben felváltotta, a törvényhozó kar hallgatása azon óhajtást látszék kifejezni: vajha elég lelkesek volnának hazánknak a nemzetiséget eddig végkép elhanyagolt nagyjai, áldozni kincseikből e szent ügyért! És minden szem a felállott Széchenyire fordula, minden fül feszült figyelemmel lesé a szólni kezdő szavait: «Nekem, mondá ő, itt szavam nincs. Nem vagyok tagja a követek házának. De birtokos vagyok; és ha feláll oly intézet, mely a magyar nyelvet kifejtse, mely avval segítse elő honosainknak magyar neveltetését, jószágomnak egy évi jövedelmét feláldozom reá.» Csak ennyiből állott Széchenyi szűzszónoklata; de egyszerű rövid beszéde villanyerővel hatotta meg a közönséget s határtalan lelkesedésre, szűnni nem akaró taps- és éljen viharra ragadta a gyülekezet tagjait.

És midőn a csend némileg helyreállott, csak azért látszék szünetelni a közönség, hogy a lelkesedés újabb kitöréseire nyerjen tárgyat; mert a szép példa nyomban nemes követőkre talált. Gróf Andrássy György, gömöri követ tiz, gr. Károlyi György, Szatmár képviselője negyven, Vay Ábrahám, Zemplén követe nyolcz ezer forintot még azon gyülésben ajánlottak fel e czélra a hazának. Hozzájárultak utóbb mások

is, minek következtében még ezen országgyülés folytában 250 ezer ezüst forint gyűlt össze az intézet alapjául.[1]) Pártfogását a nádor, József főherczeg vállalta magára. Az ország rendei pedig törvényt alkottak, miszerint az alapítók által felállítandó akadémia terve és szabályai megerősitésül a királynak s a jövő országgyülésnek is elejébe terjesztessenek. — A magyar nyelv országos divatára nézve egyébiránt e gyülésen semmi engedményt nem lehetett kinyerni a kormánytól. — 1826—1827.

A királyi előadások, miként fentebb elbeszéltük, a királyné koronáztatásán kivül, a magánosak régiebb pénzviszonyaiban a papirpénz kétszeri leszállitása folytában támadt zavarok elintézését, s az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatainak tárgyalását foglalták magokban. Tényleges eredményt e gyülés sem az egyik sem a másik feladatban nem mutathatott elő.

Mi az elsőt illeti: bár mennyire éreztetett is a magánosak régiebb pénzviszonyaiban szüksége olyatén szabályoknak, melyekre az ilyféle ügyeket ellátó törvényszékek itéleteiket alapíthassák; mindazáltal a kormánynyal most sem tudott megegyezni a törvényhozás. A kormány most is, miként már 1811-ben, a mult évek finánczmunkálatainak alapján kivánta intéztetni a szabályozást; mire a rendek, nehogy ezen, önkényes rendeleteken alapúló finánczmunkálatokat helyeselni, s bár közvetve, törvénynyel is támogatni látszassanak, hajólni egyátaljában nem akartak. A kormány több fel- és lei- A magánosak pénzviszonyai.

[1]) Az első alapítók nevei s adományai ím a következők: József főherczeg nádor tiz, gr. Széchenyi István hatvan, Vay Ábrahám nyolcz, gr. Károlyi György negyven, Andrássy György, Batthyányi János, Eszterházy Mihály, ifj. Eszterházy Károly, Széchenyi Pál és Festetics László grófok külön tiztiz, Justh Gábor és Inkey Imre egy-egy, Batthyányi Fülep herczeg ötven, Cziráky Antal gr. három, Keglevich János gr. hat, Kopácsy József veszprémi püspök, Zay Károly b. külön két, Mandell Károly b. és Pápay Sámuel egy-egy ezer forintot, a Teleki testvér grófok öt ezer forintot s egy 30,000 kötetnyi könyvtárt, végre Sándor István tiz ezer forintot, egy könyvtárt, érem- s más gyűjteményeket ajándékozott az intézetnek.

1826–1827. ratok után végre meggyőződvén, hogy egyességig nem fog fejlődni a dolog, azon kijelentéssel vetett véget a tárgyalásnak: hogy a következő országgyülésig ügyekezni fog a régi papirpénzt egészen kivenni a forgalomból, minek következtében e tárgy felett aztán könnyebb leend határozni.

A rendszeres reformmunkálatok. Az 1790-ki országos bizottmányok rendszeres reformmunkálatai, miként azt más helytt[1]) elbeszéltük, a közigazgatás összes, elavult rendszere kijavitásának vagy újjáalakitásának terveit foglalták magokban. De ezen országgyülés, mint már az eddig elmondottakból is elégségesen kitünik, a reformoknak egyátaljában nem vala kedvező. A kiváltságokhoz még túlbuzgóan ragaszkodó rendek lelkét a sérelmi politika tartá egészen elfoglalva. E tekintetben még a legmérsékeltebbek s elfogulatlanabbak sem birtak oly képzettséggel, hogy az államtudományok európai szinvonalára felemelkedni tudtak volna. S mily reformokat lehetett volna várni azon rendektől, kik egyedül a törvény holt betűiben, nem pedig életre való institutiókban, korszerű javitásokban keresték az alkotmány biztositékait; kiknek többsége zugó haraggal hagyá el a tanácskozási teremet, midőn Nagy Pál inditványozá, hogy az urbéri visszaélések, a nemesi kiváltságok épségben tartása mellett, orvosoltassanak? E szellemre vonatkozik a követek egyik legjelesbike, a tudományosan mívelt Dessewffy József gróf, szabolcsi követ, midőn (1826-ki sept. 30-kán) barátjának, Kazinczy Ferencznek írja: «A mostani országgyülés a környülállások összefüzésénél fogva, legkisebb jót sem hozhat, de hozhat sok roszat; vagy azt kell kivánni, hogy tartson még egy ideig minden resultatum nélkül, vagy hogy resultatum nélkül oszlassa el ő felsége.... Legjobb volna, mond tovább, a mostani időben aludni egy pár esztendeig, és azután felébredni.» A tanács azonban helyesebb leend vala, ha ugy hangzik, hogy legjobb volna egy pár esztendeig tanulni s készülni, és azután látni a reformokhoz. Ennek szükségét

[1]) Lásd: «Magyaroszág Történelme» czimű munkámat VI, 84, kövv.

azonban érzé maga a rendek többsége is. Minek tárgyalását 1826—1827.
a nemzet a század első tizedében oly hévvel, de hasztalan szorgalmazá a kormánynál: e reformmunkálatokat most csak a kormány ismételt sürgetése után tűzték ki napi rendre. És alighogy azokat tárgyalni kezdték, átlátták magok is, hogy a képviselő testület nagy többségénél az államtudományokban több készültség, nagyobb szakavatottság szükséges ahhoz, hogy ily terjedelmes reformmunkálatokat, melyek a közigazgatás minden ágait átfogják, helyesen megitélni s azokat a mindenek fölött féltett ősi alkotmány veszélye nélkül életbe léptetni képesek volnának. De észrevették azt is, hogy 1792 óta, mikoron e munkálatok készülének, a világ mindenben nagy fordulaton esett keresztül; sok körülmény egészen megváltozott, új hiányok s új szükségek merültek fel a nemzeti élet szinvonalára, melyekről e, korukat tekintve, különben elég helyes munkálatokban nincsen gondoskodva. Nem tehettek volna ezeknél fogva most helyesebbet, mint a mit tettek, a következő törvényczikket alkotván: «Miután a rendszeres munkálatok tárgyalása, legfőbb fontosságánál s nagy horderejénél fogva, hosszabb tanácskozást igényel: a karok és rendek ő felsége megegyeztével, számosabb tagokból álló bizottmányt határoztak kiküldeni, mely albizottmányokra oszolva, az említett munkálatokat megvizsgálja, tárgyalja, s véleményét mind magok e munkálatok, mind az alkotandó törvény-czikkelyek iránt okokkal támogatva nyujtsa be a következő országgyülésnek.» A nádor fő vezetése mellett munkálandó bizottmányba huszonöt egyházi s világi főrendű, a rendek táblájától nyolcz főtörvényszéki, két horvátországi, öt káptalani, huszonnyolcz vármegyei s kilencz városi követ választatott meg a nagy fontosságu munkára, kikhez aztán még három helytartósági tanácsos és a tanulmányi bizottmány is hozzáadatott. Mind ezek a nádor által kilencz albizottmányba osztattak be, melyek mindegyikének egyegy külön munkálat jutott feladatul.

És ezek valának a főbb tárgyak, melyekkel az ország rendei

1826—1827. tizenkilencz hó folytában foglalkodának, midőn egy, 1827-ki marcz. 19-kén kelt leirat az országgyülés bevégzését május 19-kére kitűzte. E határnapig azonban sem a kormány sem az ország rendei nem érték czélt mindenben, mit jó végre vezetni óhajtanak vala. Amaz különösen a magánosak régiebb pénzviszonyainak szabályozására nézve kivánta még, a maga financzczéljai érdekében, megalkottatni a törvényt; emezek az előleges sérelmek és kivánatok tárgyaiban akartak még némi engedményeket kieszközleni a kormánytól; mert az april 11-kén ezek iránt kelt kir. leirat egyátaljában nem elégítette ki a rendeket, sem az erdélyi részek visszakapcsolása, sem a nemzeti nyelv országos divata s a nemzeti mivelődés, sem a sóügy, papirpénz s más kamaralis ügyek teljes függetlensége tárgyaiban nem adván oly kedvező választ, minőt a rendek az alkotandó törvények anyagául igénylének. Az országgyülés bevégzése ezeknél fogva aug. 18-káig halasztatott. De az említett tárgyakban a messzebbre kitolt határnapig sem jöhetett létre az egyesség a kormány és nemzet között, s annak kieszközlése a jövendő országgyülések feladatául maradt örökségben.

Az országgyülés eredményei. De mind a mellett is az eredmény, melyet az ország rendei e két évig tartott, gyakran heves szenvedélyességgel folytatott gyülésen kivívtak, felette nagy fontosságu volt államéletünkben. Az alkotmány s önálló nemzetiség, melyet a kormány kényuralmi rendszere a mult másfél évtized alatt felolvasztással, elnyeléssel fenyegetett, új, világos, határozott törvények által biztosíttatott. E törvényekből csak hármat idézünk, hogy ezen országgyülés horderejét teljes világba helyezzük.

Ezek egyikének (sor szerint a 3-diknak) következő a szövege: «A karok és rendeknek, az alaptörvények érvényben fentartása iránt, a mult eseményekből származott aggodalmuk megszűntetésére, — melyeknek eredményei egyébiránt immár eltörültettek, ő Felsége, teljesen meggyőződve a felől, hogy a király és ország boldogsága a törvények pontos megtartásán

s épségén alapszik, s ha vagy a király vagy az országrendek jogaiból valami elvonatik, a törvények s az ország törvényes rendszerének százados gyakorlat által erősitett épitménye aláásatik, — kegyesen kinyilatkoztatni méltóztatott: hogy legfőbb gondjai közé sorozza, az országnak koronázási eskűjével megerősitett alkotmányát minden időben oltalmazni és megtartani; és azért az $179^0/_1$-ki 10., 12. és 19-dik czikkelyeket mind maga állandóan megtartandja, mind mások által is megtartatandja.» — Az $179^0/_1$-ki törvénykönyv idézett czikkei, mint tudjuk arról szólanak: hogy «Magyarország, kapcsolt részeivel szabad ország, s kormányzatának alakzatára nézve (oda értve minden kormányszékeit) független, azaz, semmi más országtól avagy néptől nem függő, hanem tulajdon megállással és alkotmánynyal biró, s annál fogva törvényesen megkoronázott királya által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó»; hogy a törvényhozás hatalma Magyarországban csak törvényes országgyülésen, de azon kivül egyataljában nem gyakorolható, minél fogva az országot pátensek, udvari rendeletek által tilos kormányozni.

A másik nagy fontosságu törvény (4-dik t. cz.) rendeli: hogy az adózás, újonczozás és bármi nemű más subsidiumok felett az 1715-ki 8-dik és az $179^0/_1$-ki 19-dik törvényczikkelyek értelmében csak az országgyülés határozhat; s ezen határozatot a kormány diétán kivül az adónak sem nemére sem összegére nézve nem változtathatja meg.

A harmadik törvényben (5-dik t. cz.) a király biztositja a rendeket, hogy azon régiebb törvényeket, melyek az országgyülésnek minden három évben egybehivása és miként tartása felől intézkednek, különösen az $179^0/_1$-ki 13-dik törv.-czikkelyt, múlhatatlanul foganatba veendi.

Azonban, bármily fontos magában e három törvény, ezen országgyülés eredményét nem láthatnók arányban a reáforditott két egész hosszu évvel, ha az eredményt egyedül a megalkotott és szentesitett törvényekben keresnők. Az idé-

1826—1827. zett három törvény sem tartalmaz semmi új vívmányt, hanem csak a régiebb alkotmányos törvényeket frissíti fel, erősíti meg; a többiek (tán az egy Száván-túli s magyar tengerparti vidék visszakapcsolásának beczikkelyezését kivéve,) épen csekélyebb fontosságu tárgyakat illetnek; reformot, haladást pedig tényleg semmiben sem eszközölnek, s legfölebb a régi jogok megóvására vonatkoznak. E gyülés eredményeit tehát tulajdonkép nem is a megalkotott törvényekben, hanem egyébütt kell keresnünk.

Keresnünk kell mindenek előtt abban: hogy mialatt az alkotmányos nemzeti jogok, állami függetlenség s kormányzati önállóság helyreállíttattak; ama nagy nyiltsággal s erélylyel, sőt nem ritkán szenvedélyességgel folyt vitatkozások által, melyek, kivált a sérelmek és kivánatok tárgyalásakor, a közügyek minden ágaira kiterjedtek, a bécsi kormány által elfogadott s foganatba vett állampolitika, legalább Magyarországra nézve alapjaiban megingattatott. Az alkotmányos jogait egész terjedelmökben visszakövetelő nemzet, képviselőinek lángszavai által erélyesen tiltakozott azon, habár atyailag szelíd jellemű, kényuralom ellen, melyet, mint a monarchia többi részeiben uralkodót, Magyarországra is kiterjeszteni ügyekeztek. Erélyesen tiltakozott azon törekvések ellen, melyeknek czélja volt Magyarország állami függetlenségét, törvényes önkormányzatát, nemzetiségét lassanként meggyöngíteni s a monarchia egységében elmeríteni. Tiltakozott a kényuralom azon kormányeszközei ellen, melyek által az országot, a külföldi szellem érintkezéseitől elzárva, benn a szabadabb szellemi mozgalmat, a gondolat, szó és egyesülés szabadságát censurai s titkos rendőri intézkedésekkel elfojtva, korlátolva, lenyűgözve, természetszerű kifejlésében, korszerű haladásában meggátolni törekedtek. Szóval, erélyesen tiltakozott a kényuralom minden czéljai és eszközei, összes szelleme ellen; s mindenre nézve a törvények szelleméből folyó alkotmányos igazgatást követelt. E tiltakozásai által pedig oda vitte ügyét, hogy a méltányos, alattvalóitól szerettetni

vágyó fejedelem nem csak elismerte s bevallotta az elkövetett törvénysértéseket; hanem a nemzetnek élénk s elfojthatatlan alkotmányos érzelmeiről újabban is meggyőződvén, azontúl alkotmányszerűleg intézte az ország kormányát; s ha az újjászületés ösvényén nem engedte is oly gyorsan haladni a nemzetet, mint ez azt nem sokára kivánó lett; s e végett egész terjedelmében gyakorolta nagy szélességű királyi hatalmát: de német tanácsosai kényuralmi törekvéseinek is határt vetett, hajlandóbb azontúl meghallgatni magyar tanácsosait.

Reviczky Ádám.

Világos bizonyságot nyújtottak erről már az országgyülés folytában azon leiratok, melyek által az udvar a nemzet kivánatának megfelelt; tán még inkább az, hogy az udvari kanczellária élére Reviczky Ádámban oly férfiut választa, ki teljes mértékben birja vala a nemzet bizodalmát. Nagy előnyére vált Reviczkynek már az is, hogy származásánál fogva nem a főnemességhez, — mely akkoron, kevés kivétellel, hazafias, nemzeties érzelmeiből kivetkezettnek vádoltaték; hanem a közép nemességhez, tehát azon osztályhoz tartozott, mely a legalis nemzet magkövét, az alkotmány hűséges őrét, s jelenleg is az alkotmányos ellenzék s az ébredő nemzeti közvélemény alkotóját képezé. Atyja elébb a pesti egyetemnél a politikai tudományok tanára, utóbb a királyi tábla közbirája volt. Tanulmányait a bécsi Theresianumban végezvén, polgári hivatalba, majd, midőn a háború 1809-ben kitört, katonai pályára lépett, s mint hadnagy a Sztáray-féle gyalog ezrednél a regensburgi, asperni és wagrami csatákban is részt vett. A háború végével a polgári pályára visszatérvén, gyorsan magas hivatalokba emelkedett; 1811-ben a királyi táblához közbiróul neveztetett; midőn Napoleon buktával a lombard-velenczei királyság visszaszereztetett, a velenczei kormányszéknél tanácsossá, majd Rajner főherczeg s lombardiai alkirály mellett kamarai előadó tanácsossá, 1822-ben a galicziai kormányszék —, két évvel később a bécsi közönséges udvari kamara alelnökévé lett, hol aztán grófi czímmel

1826—1827. is felruháztatott. E minőségében a fejedelemmel, ki az igazgatás részleteibe is szeret vala avatkozni, gyakrabban személyes érintkezésbe jövén, ennek bizodalmát nagy mértékben megnyerte; és midőn a mult években kibocsátott kormányrendeletek miatt végkép népszerűtlenné lett Almásy Ignácz gróf nyugalomba helyeztetett: az alkanczellárságot Ferencz Reviczkyre ruházta, s Koháry Ferencz herczeg s főkanczellárnak 1827-ben történt halála után, a magyar ügyek vezetését egészen reábizta, majd főkanczellárrá is nevezte. Tiszti buzgalmával, sükeres tevékenységével kitünő tehetségeket s igazgatási ügyességet, ragaszkodásával az uralkodóhoz élénk hazafiui érzelmeket egyesített magában; miknél fogva ő nemcsak jó hírben álla honfitársai közt, hanem lehetőleg hasznossá is ügyekezett válni hazájának, nemzetének. Mondják, hogy neki sikerült volna leginkább meggyőzni a fejedelmet, miképen kormánya mind addig szükségkép gyönge marad az országban, mig annak alkotmányát törvénytelen módon akarja módosítani; mert az ellenzék akkor törvényes téren álland, s azt erőszakos eszközökkel elnémítani soha sem sikerülhet; miképen, továbbá, az alkotmányon érvényesen változtatni csak akkor lehet, ha az, pontos megtartása mellett is elégtelennek, a korszellemmel s körülményekkel megférhetlennek bizonyodik, s ily esetben a nemzet sem fogja ellenzeni a szükséges módositásokat; hogy végre, a magyar királynak, a nemzeti fogalmak szerint, az első magyar embernek kell lennie, s akkor a nemzet határtalan ragaszkodása és áldozatkészsége által látandja magát támogatva. Annyi bizonyos, hogy Ferencz ezentúl leginkább az ő tanácsaira hallgatott a magyar ügyekben; őt bízta meg egészen ezek intézésével.

De nemcsak a kormány s nemzet közti viszonyokban, hanem magában ennek kebelében is jelentékenyek s üdvösek voltak ezen országgyülés eredményei; bár azok jobbára csak később és lassanként kezdtek feltűnedezni. A közügyeknek legtöbb ágaira kiterjedt, hosszu, heves vitatkozások tájékozásul szolgálnak vala azon irányra nézve, melyben a nemzet-

nek ezentúl haladnia kellend, és több tekintetben alapjai lőn- 1826—1827.
nek ama reformtörekvéseknek, melyek összes államéletünk legdicsőbb korszakának, a jövő évtizedeknek történelmét képezik. E korszak alatt, melyet bizvást az eszmeharcz s újjászületésünk korszakának nevezhetünk, aligha merült fel egyegy termékenyebb eszme s reform, melynek első gyökérszálait nem találnók fel ezen országgyülés irományai s jegyzőkönyveiben, vagy az ekkor elmondott beszédekben s lefolyt tárgyalásokban. A két évig tartott élénk eszmecsere s gondolatsurlódás, melyet a nemzet, a tanácskozások bővebb közzétételének, egy országgyülési közlönynek hiánya mellett is, mennyire a követek hivatalos tudósitásai s magán levelezéseiből lehetett, figyelemmel kisér vala, a haladásra nézve nem maradhatott üdves eredmények nélkül. Az eszmekör a közügyekkel foglalkodó osztályokban szélesedett, az alkotmányos fogalmak tisztúltak, a szűk politikai világnézet, mely közéletünket jellemzi vala, tágulni kezdett; az értelmiség gyarapodott, s a szellemi mozgalom, mely elébb majdnem egyedül a nyelvre terjedt s csak az éledő irodalomban nyilvánult, az országgyülés folyama alatt mindinkább a politika s államtani eszmék felé vette irányát. Eleinte e tekintetben majdnem kizárólag az ősi alkotmány megóvásának, sérelmei orvoslatának gondjai foglalták el ugyan a kedélyeket; a gyülés második felében mindazáltal, midőn a legégetőbb sérelmek megszüntetése iránt a rendek már megnyugtatva létezének, kivált midőn Nagy Pál a visszaélések táborát ostromlá: az elmék, ha kedvetlenül is, ha még nyilván be nem vallva is, mind világosabban kezdék látni a magán- és közjogi reformok elutasíthatlan szükségét; mi már magában véve is nagy nyereménynek tekinthető a hosszu, gondatlan tespedés után. A szükség belátásától a tettig csak egy a lépcső: a létrehozás módjának megismerése; s az elmékben mindinkább nyilatkozék a vágy az okulásra.

És ezen iránynak maga a kormány rendszerváltoztatása is ápolására szolgála. Hogy a nemzet kiengesztelődjék, s

1826—1827. fejedelme iránt, mint ez igénylé, bizodalommal, szeretettel viseltessék: meggyőződést kellett benne ébreszteni, hogy kényuralmi rendszerével teljesen felhagyott. E tekintetben pedig már nem volt elég, megismerni s bevallani az elkövetett törvénysértést; szentesíteni az alkotmány biztositására czélzó törvényeket: szükségkép szabadabb elvűnek kelle magát mutatnia azon eszközökre nézve is, melyekkel elébb a kényuralmat terjesztette. Tágítania kellett a belföldi sajtó bilincsein, szelídítenie a külföldtőli elzárást; meg kellett engednie, hogy a külföldi sajtónak legalább egynémely termékei bejuthassanak; kivált miután a tapasztalás bebizonyította, hogy a külföld szellemi mozgalmát egészen elzárni ugy is lehetetlen, s a tiltott gyümölcs a csempészet utján még mohóbban keres-tetik s minden csínai fal daczára is behozatik. E két, ámbár még szűken folyó forrás, kapcsolatban a gyülési tanácskozások által eszközlött gondolatcserével, ha nem juttatta is még hazánkfiait teljes ismeretére azon világtörténelmi fejleményeknek, melyeket a szabadság és a társadalom a nyugoti Európában nyert vala: a korlátolt világnézetet mindazáltal, nem kevesbbé a társadalmi mint a politikai téren, tetemesen tágította, s egyik leggyümölcsözőbb tényezőjévé lett a bekövetkezett korszaknak, melyet az eszmék harcza s a kivívott reformok oly érdekessé, oly dicsővé tettek állami s népi életünkben.

MÁSODIK FEJEZET.

A reformmozgalmak kezdete.

A közszellem az 1825-ki országgyülés után.

Az 182$^{5}/_{7}$-ki országgyülés, bár nem elégített is ki minden kivánatot; de megszüntetvén a főbb sérelmeket, alkotmánya s nemzetisége tekintetében teljesen megnyugtatta a nemzetet. A megyék gyülésteremei, melyeket az országgyülési követek által a tanácskozások folyamáról időnként leküldött tudósitások, s a követeknek némely felmerült kérdésekben adott pótló utasitások nem régiben még élénk viták színhelyeivé tettek vala, az új törvények kihirdetése után elcsöndesedtek. A köz- és magánjogi kérdések feletti vitatkozásokat ismét a közigazgatás mindennapi tárgyai válták fel; s az érdektelenekké lett gyülésekre legfölebb a husár szabályozása vont be számosabb közönséget. A nemzet, alkotmányos csatái után pihenni s a kényuralmon nyert diadalát ünnepelni látszék közéletében.

De a nyert diadal nem szenderíté álomba a nemzetet. A szellemi mozgalom, a közügyek iránti érdekeltség, melyet a lefolyt évek ébresztettek vala, bár kevesebb zajjal, mint elébb, állandóan fenmaradt mind a nyelv s irodalom, mind a politika tekintetében.

A nemzeti nyelv és irodalom ügye a magyar akadémia megalkotása által nagy lendületet nyert, mondhatni új korszakába lépett. Az intézet, melynek tervét, szabályait csak az országgyülés bevégezte után dolgozta ki egy bizottmány, mely az alapítók egy részéből s néhány e végre meghivott nevesebb iróinkból volt szerkesztve, működéseit még nem kezdte ugyan meg; de már megalkotása által is diadalát ülte az új iskola.

1828. Kik iróink közől az intézet alakitására befolytak, s kik annak első tagjaivá neveztettek, mindnyájan ezen iskola hívei valának. És ha nem hajóltak is meg előttök az ó népies iskola elfogult, makacs védelmezői; mindinkább elhallgatni kényteleníttettek győzedelmes érveik s a közönségnek hozzájok hajló közvéleménye előtt. Régibb s újabb folyóirataink, az «Aurora», «Hébe» és «Aspasia» zsebkönyvek, — mik egyedül a széplitteratura körében mozogtak, s a folyton gonddal szerkesztett «Tudományos Gyűjtemény» és «Felső Magyarországi Minerva» mellett 1826 ban Kölcsey Ferencz és Szemere Pál által megindított «Élet és Literatura», mely a következő évben «Muzarion» főczímmel jelent meg, — valamennyien az új iskola nyelvezetében szóltak; s kivált ezen utólsó, lényegileg széptani s kritikai folyóirat, nagy sükerrel működék nyelvünk s irodalmunk fejlesztésében, a philosophiai s széptani gondolkodás fölkeltésében. Iróink buzgó munkássága s ernyedetlen kitartása nem csak irodalmunkat újitotta meg, hanem lassanként olvasó közönséget is teremtett. A nyelv s irodalom fejlése ezentúl szakadatlanul s mind nagyobb mérvben haladt; az irók s az olvasó közönség száma menten szaporodott; az irodalom bel- s külterjében egyaránt növekedett.

Az élénkség, mely az irodalom körében ekként folyton növekedésben vala, a politikai közéletre sem maradhatott hatástalan, mely egyébiránt némi más körülményekben is mind bővebb táplálatot nyert vala. Bár a sajtónak még szét nem tört bilincsei miatt az irodalom politikai ága, — egy mindjárt bővebben tárgyalandó munka megjelenéseig, egészen parlagon hevert; különösen a napi sajtót, melynek terén még mindig egyedül áll vala Kulcsár lapja, a megelőző censura a régi szigorú szabályok szerint tartá lenyűgözve: az összes irodalom iránya, szelleme mindazáltal, mely változatlanul most is közéletünk egyik legfőbb eleme, a nemzetiség felé nehezedett, már mind észlelhetőbb módon hirdeté az új kort, melynek küszöbén álla nemzetünk. Erre mutatott az is, hogy a külföld jelesebb elmeművei nálunk is mind több olvasókra

találtak; mert ha fenállott is még ezek behozatalára a tilalom: a csempészet talált módokat azoknak bejuttatására. 1828.

Azonban, az ekként terjedező világ még szűkebb körre hatott, mintsem hogy az akkori közvéleményben már is nyomára akadhatnánk egy új irányu, szabadelvű, magyar politikának. Tulajdonképeni magyar politika, — e szót azon értelemben véve, melyben az később használtatott, s a reformi kérdések pártolására vagy ellenzésére, s azok irányára vonatkozott, ekkoron még nem létezett a magyar közönségben; ha csak a sérelmek orvoslatára, az alkotmány és nemzetiség biztositására irányzott törekvéseket, mint azokat a lefolyt országgyülés történelme elénkbe tűnteti, annak nevezni nem akarjuk. Egy ideig még az országgyülés után is ugyanazon sérelmi politika körében mozgott a közönség. A szellemi mozgalom, mely a haladás, a reformok felé kezd vala hajólni, még nem talált határozott formákra, nem birt kijelölt iránynyal. A kor igényei inkább sejtelem, mint megtisztult eszmék gyanánt tünedeztek fel a kedélyekben; a fogalmak, még zavartak, homályosak, idomtalanok, inkább a vágyak, mint az akarat regioiban csapongának. A közvélemény határozottságra másban még alig vergődött, mint abban, hogy az ellenzéknek, az alkotmány és nemzetiség fentartása végett, szakadatlanul őrködnie s ügyelnie kell mindenre, mi felülről jő. Alig volt ugyan már, ki, ha tán még be nem vallá is nyiltan, ne érezte volna szükségét a javitásoknak közéletünkben; az anyagi érdekek kifejtése pedig már mind égetőbb szükség gyanánt tolakodék az előtérbe: de a reformok módjai, utai, eszközei iránt még nem tudta magát tájékozni a közvélemény.

Az eligazodásra e tekintetben felette kevés volt a képesség a nemzetben; mert hihetetlen, mi nagy tudatlanság borongott még azok nagy részében is, kik nem rég mint törvényhozók működének az országgyülésen. Az elfogultságot, előitéleteket, szellemi korlátoltságot oly gondosan ápoló rendszernek szomorú következményei minden lépten, minden tárgyban megdöbbentő valóságban mutatkozának. A nemzet

1828. egyáltalában készületlen volt arra, hogy az előhaladt kor igényeinek saját kezdeményezéséből kellőleg megfelelhessen. Törvényhozóink s a megyei gyülések szóvivői államtudományának összege alig ment túl a régi törvények s Verbőczy negyed százados Hármaskönyvének ismereténél. Az állami s társadalmi viszonyoknak a míveltebb Európában divatos felfogásával, az újabb hasonlító törvénytan, a jogbölcselet, az államgazdászat stb. kellő ismeretével vajmi kevesen dicsekedhetének a tekintetes rendek s a méltóságos főrendek soraiban, kik hivatva valának a nemzet jövendő sorsának alapjait megvetni, s kimutatni a követendő irányt, hogy dísztelen tespedéséből szebb kifejlésre juthasson. E tekintetben minden tétova nélkül mondhatni, hogy a nemzet, kormánya gondoskodásából és saját apathiájából, a mult országgyülés idejében alantabb áll vala, mint 1790-ben; mi annál szomorítóbb volt, mennél nagyobb haladást tettek azóta Európa polgárosodott nemzetei.

Az országos bizottmány s annak művei.

E kép tán nagyon is sötétnek látszhatnék, ha annak élethűségét azon országos választmány munkálatai nem bizonyítanák, mely az 1792-ki rendszeres reformmunkálatok megvizsgálása s a megváltozott kor kivánalmaihoz idomitása végett küldetett ki a lefolyt országgyülésből. E választmány, több albizottmányokra osztva, 1828 és a következő év folytában működék Pesten, a főherczeg nádor közvetlen vezérlete alatt; ki e végett, minthogy a zajló Duna az álló hiddal még el nem látott ikervárosok közt a közlekedést gyakran meggátolá, két télen át lakik vala Pesten, a Károlyi grófok palotájában. E bizottmányok együttléte Pesten olyforma hatást gyakorolt az országra, mint maga az országgyülés. Eszmesurlódásra, gondolatcserére tágas tér nyilt, miután a bizottmányok tagjain kivül az ország minden részeiből sokan fordultak meg a fővárosban.

Azon szellemi viszonyoknál fogva, hogy a korigényektől parancsolt reformok a közönségnek inkább vágyai s érzelmeiben mint értelmében létezének, mindenki e bizottmányok

munkálataitól várá a nemzet életkérdéseinek megfejtését. Az 1828. eredmény azonban nem felelt meg a közvárakozásnak. E bizottmányokban nem hiányzék ugyan néhány szép tehetségű, képzett férfiu, kiktől nem alap nélkül lehetett várni, hogy a szükséggé vált általakulás irányát helyesen tűzendik ki. De a testületi munkálkodás béklyói ezeket is meggátolták szabadabb röptükben. Már a bizottmánynak a különböző tárgyak szerinti felosztása sem volt helyes. Egynémelyik bizottmányi tag, más tárgyhoz kinevezve, mint a mely feladatává lőn, nagy hasznára válhatott volna a reformügynek; mig attól, ki helyét elfoglalta, jelesebb munkát, mely az európai államtudomány, jogbölcselet vagy államgazdaság színvonaláig emelkednék, várni nem igen lehetett. Igy, például, a genialis Nagy Pál, miután neve, a rendszeres reformmunkálatokkal foglalkodók sorából, nem tudom miért, kitörűltetett, a nádori kapuk összeirására pazarolta idejét; mig több más, kinek tehetségét s készültségét az övéhez hasonlítani sem lehetett, a reformkérdésekben kontárkodék. Igy lőn, hogy ezen újabb munkálatok egynémelyike a jelességnek még azon pontjáig sem emelkedett, melyen a hasonló tárgyu 1792-ki munkálat áll. Általában véve, ha a választmány némely egyes tagjainak külön készült jelesebb munkáját, mely azonban, többséget nem nyervén, csak mint külön vélemény (separatum votum) áll a munkálatok közt, kiveszszük, e munkákról nem lehet sok magasztalót mondanunk. Mindenütt meglátszik rajtok, hogy nem szakemberek, nem eléggé készült egyének művei. Európai fogalmat igen keveset találunk bennök. A néző pont, melyről viszonyaink s azok átalakitásai tekintetnek, jobbára igen alacsony; a látkört leginkább a sérelmi politikára emlékeztető sajátságos magyar eszmék foglalják el. A tervek többnyire csak szegényes foltozások, csak a legégetőbb szükségek némi hiányos pótlásáig terjednek; átalános fő elvekkel, melyek aztán viszonyainkra alkalmaztatnának, sem politikai sem alkotmányos tekintetben nem találkozunk; radikal reformokról pedig szó sincs bennök. E munkálatok

1828. legnagyobb érdeme abban fekszik, hogy a létező állapotok tarthatatlanságát, a reformok elutasíthatlan szükségét kézzel foghatólag bizonyitják; s legüdvesb eredményök abból áll, hogy utóbb, midőn a megyéktől tárgyalás alá vétettek, nagy lendületet adtak a reformügynek, ha nem is annyira oktatva, felvilágosítva a nemzetet, mint inkább alkalmat nyujtva, hogy a köz állapotok teljesen, kimerítőleg elemeztessenek, az átalakulás kérdései minden oldalról meghányassanak.

Széchenyi István.

Ezen állapotok, ily viszonyok közt kezdte meg nagyszerű reformátori pályáját gróf Széchenyi István, ki azontúl számos éveken keresztül vezér gyanánt áll vala elül átalakulásunk történelmében; és miként azt kivált ő tölti be ernyedetlen munkásságával: ugy a dicsőség s egyszersmind a felelőség is az övé azon irányért, melyen a nemzetet újjászületésében megindította. Ő nem csak formát, kifejezést adott a kedélyekben rejlő sejtelmeknek; nemcsak nyelvévé lett a közérzületnek s véleménynek; hanem ő azt maga alá is hajtotta, s uralkodva a homályos eszmék tömkelegében magától eligazodni nem tudó szellemi mozgalom felett, annak ő szabta meg az új irányt mély felfogásu, hatalmas szellemével.

Nem könnyű feladat, híven, tévedés nélkül méltányolni azon szerepet, melyet e nagy férfiu husz éven át játszék vala történelmünkben[1]). A rendszertelenség, szakadozottság, mely munkásságát első tekintetre jellemzeni látszik, s mely mégis nem onnan származik, hogy messze ágazó terveiben az egység, összefüggés hiányzott; hanem onnan, hogy a kinálkozó alkalomnak megragadása végett a logikai rendet a létesitésben gyakran feláldozta; — e külszines rendszertelenség nem kevesbbé nehezíti szereplése helyes megitélését, mint azon pártvélemények, melyek róla a közönségben pályája különböző szakaiban forogtak. Nehezíti az eligazodást maga e

[1]) Nekem azonban ezt már nagyon megkönnyítette b. Kemény Zsigmond, Széchenyinek a Csengery Antal által kiadott «Magyar Szónokok és Státusférfiak» czimű munkában közzé tett, általában helyes, találó jellemrajza által.

rendkivüli férfiu kedély- és szellemvilágának rejtélyessége, 1828.
mi őt nem ritkán önmagával ellentétben tünteté fel az ő észjárását, cselekvényei indokait nem mindig ismerő, vagy kellőleg nem méltányló közönség szemében. Pedig Széchenyi István reformátori pályájának hibátlan felfogásától függ nagy részben e korszak történelmének hűsége; mert azt jobbára ő töltötte be munkásságával, az általa kijelölt irányban haladt a nemzet átalakulásában.

Széchenyi István, legifjabb fia azon nagy érdemű gróf Széchenyi Ferencznek, ki a század első tizedében a nemzeti muzeumot alapította, s kiről fia a fentebb idézett bizonyságot irá, hogy, mint magyar, a nemzeti sülyedést már gyógyíthatlannak tartva, reménytelenül szállott sírjába, — csaknem vakbuzgó nevelést nyert a különben jeles, de a vallás dolgában rajongó atya házában De korán a zajos élet közepébe vettetett a tehetséges, minden benyomásra fogékony ifju. Ő már 18 éves korában az 1809-ki insurrectio soraiban álla; onnan pedig a rendes hadseregbe lépvén, a Napoleon buktáig vívott világharczokban nem csak részt vett, hanem azok egyikében, a lipcsei ütközetben, ki is tüntette magát; s midőn a béke helyreállott, több hadi érdemjel diszíté mellét az ifju kapitánynak. A katonai pálya, a mívelt világban tett számos utazásai, a nagy-világi élvek, s a franczia irodalom művei, melyeket a béke helyreállta után munkátlanná lett katonáskodása alatt szorgalommal olvasgatott, egészen ellenkező irányu iskola volt ugyan avval, melyet neki első neveltetése s az apai ház példái adtak vala: ezen első fogalmak nyomai mindazáltal még akkor is fenmaradtak a nevezetes férfiuban, midőn hazánk első államférfiává emelkedett; sőt, mint beszélik, életének végső, szerencsétlen szakában is azok képezték rögeszméi egyikét. A testgyakorlatok legtöbb nemeiben majdnem felülmúlhatatlan tökélyü férfiu, 1819-től kezdve, vas szorgalommal s ernyedetlen kitartással vetette magát a komolyabb tanulmányokra. Életirányának e változásáról következőleg tudósit bennünket b. Kemény Zsigmond: «A szövetséges hatal-

1828. maknak kétszeri Párisba vonulása és a bécsi congressus valának a legragyogóbb időszakok Széchenyi ifjukori excentricus életében. A jelenetek nagyszerűsége, a katonai hír mámora, a világ legmagasabb köreiben töltött órái, az irígylett bonne fortune-k, mint szinte gyorsan szaporodó adósságai folytonos izgalomban tarták őt, és kimeríthetetlen cselekvényességének s változatosság és hatás után sóvárgó lelkének a szerelem, hír, fény és kaland tündérországaiban szereztek elfoglaltatást, adtak kielégitést. De mind ezen örömeknek a világbéke helyreálltával többnyire végök szakadt.... Széchenyi magába kezdett szállani. Üresnek találá szivét és agyát. Untatónak hitte egy falura kitett kapitány köznapi szerepét, komornak a jelent, s a multat minden fénypontjaival sem eléggé nemesnek, sem hozzá eléggé méltónak. Ezen érzés, ezen öntudat.... lassanként egy erős, de jótékony crisist idézett nála elő». Életének nagyobb részét azután utazásokban tölté, melyeken eleinte élvet és szórakozást, utóbb inkább okulást és ismereteket keresett; kivált Angliában, az ipar és kereskedelem, a szabadság és gyakorlati ész e klassikus földén, hol legalább tizenötször fordult meg, s néha huzamosabban is időzék. Készületeit a reformátori pályára önmaga a következő rajzban adja elő, mely, minthogy nemcsak saját jellemét, hanem a kor állapotait, hangulatát is híven festi, kétszeresen méltó figyelemre.

«Mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint «ma-
1820. gyar», reménytelen szállott sírjába, azóta meg nem szünőleg hasonlítgatám más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze; mikép kiismerném: van-e még feltámadása körül remény, vagy nincs többé. Életem legmélyebb feladása ez vala. S mindenben tapasztalám, hogy e keleti rajnak, de épen virága — mert salakja e nemzetnek, mint a legjelesbnek is van, — mármár kétségbeesik s búban és mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte ismeretlen. Mig más nemzetek a jelenben látszanak élni, s jellemzetök a megelégedés és jó kedv, mintha már elérték

volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészöknek már 1828.
birtokában volnának: a magyar, kinek egész létét oly sötét titok fedi, vagy nem remél többé semmit s a multban hiszi örökre eltemetve hír-nevét; vagy a nagy idők folyamától vár lelki sebeire írt, s néha, de csak átfutó csillámként, a messze jövendőben sejti nemzeti fényét s látja megnyílni egét. — Figyelmezz a németnek társasági szellemére, figyelmezz zenéjének jellemére, a zenének, melyből oly valódilag tükrözik ki a külön nemzetek legbelsőbb érzelme: s fogod-e tagadhatni, hogy a német a jelenben él, a jelennek szedi virágait, soha sem epedvén a jövendőnek koczkajátéka körül. Halljad zenéjét, s akaratod ellen vigalomra gerjedsz; az utósó húr elhangzása után azonban vége a varázsnak, lelkedben nem marad semmi nyom. Laktam sokat németek közt, természetüket magamra alkalmazni iparkodván, s köztök a napnak, az egyébként kellemesen töltött napnak bezártával elvágva érzém a jövendőt, mig a jövő 24 óra végével minden jövendőbeli vágy nélkül szinte megint ott állék, hol tegnap. — Mit érzek viszont magyarok közt, magyarok közt kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsulás szégyene, mit érzek messze a világ zajától magamba vonulva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyász húrjait s a multkor mélyeibe sülyedve, édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elegiámat, s ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet «volt». Felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: epedéseid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene; a jövendő lehet korod. Oh menynyei öröm!»

Másutt, szándékaira, czéljaira s a haza jövőjére nézve még világosabban ekként nyilatkozik: «Mióta élek, kimondhatatlan vágy létezik lelkemben Magyarország kifejtésére. Azon remény, mikép nemcsak költői képzelgés, de száraz felfogás szerint lehetőségét sőt hihetőségét is látám nemzeti újjászületésünknek, hosszu évek előtt derült fel bennem.... Minden jelenetek jövendő fényt mutatnak nemzetünknek, minek jöven-

1828. dölésére semmivel több jóslói tulajdon nem kell, mint előre megmondani, hogy a kisded makkból, ha nem romlott, idővel termő tölgyfa lesz, csak senki el ne gázolja..... S igy lőn, hogy 1825-ben kimondhatatlan s több napi belső küzdések után, és csak akkor, mikor látám, hogy senki azon, tán egy kissé magosb, nézőpontról nem fogja fel nemzetünk állását, mint én; vagy ha igen, nem mer, s újra-öntés helyett mindig csak nyomorult foltozás van napi renden: — bizonyos órában megesküdtem magamnak, hogy miután világosan mutatkozának lelkem előtt nemcsak a feltámadásnak, de nemzetünk egykori nagy kifejthetőségének is legbiztosb jelei, mindent el fogok követni, ha bár magam maradok is, ha bár vesznem kell is, mit e kettős czélnak elérésére cselekedni lelkem sugall. És akkor léptem... a nyilvános élet tövises mezejére, azon komoly elhatározottsággal, hogy én fognám, ha senki más, nemzetünk egykori fényének megvetni alapját, vagy legalább ezen czélnak szentelni végleheleésemig földi pályámat. A nemzeti testben egy parányi, alacsony helyen álló kapitány, nem csekélyebbet tüztem ki magamnak; — jóllehet senki sem tekinte mélyebben a szándéklott kivitelnek lehetetlenséggel határos tömkelegébe, mint én».

Elméjében ily nagy czélt forgatva, ily hazafias elhatározottsággal jelent meg az egyszerü kapitány az 1825-ki országgyülésre. Majd azonban megférhetlennek látván katonai állását a politikai pályával, melyet magának kitüzött: a hadi rendből tizenhét évi szolgálata után kilépett, s azontúl ama nagy eszmének létesitésére szentelte életét. A czélt, a feladatot, melyet átalakulásában a nemzet által megfejtendőnek vélt, e szavakkal adja elő: «A magyar népnek nincs csekélyebb hivatása, mint képviselni Európában, egyedüli heterogen sarjadék, ázsiai bölcsőjében rejtező, eddigelő sehol ki nem fejlett, sehol érettségre nem virult sajátságait; sajátságait egy törzsökfajnak, mely jóllehet mindent maga előtt ledöntő dagályként már több izben gyászba boritá földgolyónk legkiképzettebb részeit, s fel-felbőszüléseiben, mint isten ostora, mindenütt

vérrel járt, — bizonyosan annyi különöst, s erejénél fogva bizonyosan annyi jót és nemest rejt magában, mint az emberi nemnek akármely lelkes és erős családja. Az emberiségnek egy nemzetet megtartani, sajátságait, mint ereklyét megőrizni és szeplőtelen minőségében kifejteni, nemesíteni erőit, erényeit, s igy egészen új, eddig nem ismert alakokban kiképezve végczéljához, az emberiség feldicsőitéséhez vezetni: — ez a feladat». 1828.

De bár e szerint a fajbiztositás és kifejtés lebegett fő czél gyanánt Széchenyi szemei előtt, — melynek, ha különben nem lehetne, tétova nélkül kész vala feláldozni a szabadság s alkotmány érdekeit: ő mindazáltal a szabadságnak s alkotmányosságnak is buzgó előharczosává ügyekezett lenni. És ezt múlhatatlanná is tette a szerep, melyet magának, s a czél, melyet a nemzetnek kitűzött. A mult idők történetéből világosan láthatá, hogy a magyar nemzet, a maga természeténél, szellemi irányánál fogva sokkal bensőbben ragaszkodik az alkotmányos szabadsághoz, mintsem hogy arról valaha lemondani hajlandó s a nélkül is képes volna nemesebb kifejlésre. Az európai viszonyok s különösen a nemzetet közelebbről illető körülmények vizsgálatából pedig lehetetlen volt azon eredményre nem jutnia: hogy, ha anyagi és szellemi tekintetben egyaránt gyorsan előre nem halad, és szomszédai által mindenben túlszárnyaltatik, rövid idő alatt megsemmisülés leend a sorsa. Ennél fogva tehát a faj biztositása és kifejtése mellett, az alkotmányos szabadság is, mint a békés kifejlődés szükséges feltétele, szintugy mint a szellemi s anyagi gyors haladás, s az erre vezető gyökeres javitások, reformok lebegnek vala fő czélul szemei előtt.

De e magas, e nagyszerű czél tekintetében ő még párt nélkül, sőt egészen egyedül álla az országgyülésen, melynek tagjai csupán a sérelmek orvoslatában, az ősi alkotmány helyreállitásában és biztositásában keresték a nemzet üdvét. Reformokról, átalakulásról, sokáig egy szót sem halla hangzani maga körül. Mihelyt tehát a törvényhozó kar eszméi, törekvései, lélekirá-

1828. nya tekintetében magát egy kissé tájekozta vala: azonnal elhatározta magát, hogy a maga eszméinek, terveinek nyilvánitását alkalmasb időkre halaszsza; s addig csak a társadalmi téren, barátságos eszmecsere utján terjeszsze nézeteit, szerezzen azoknak pártolókat. S e végre alkotá ama klubbot, a kaszinót, melynek példájára aztán több hasonló társalgási kör alapíttatot az országban. És kivéve azon egy alkalmat, melyben, mint fentebb elbeszéltük, tervével egyezőleg, a magyar faj biztositására és kifejtésére, a magyar akadémia megalapitását nagyszerű, hazafias áldozata által lehetővé tette, nem is lépett fel többé az országgyülésen.

A törvényhozás tagjai, mint említők, teljes megelégedéssel oszlottak szét Pozsonyból; az alkotmány és nemzetiség, ugy hivék, meg van mentve. Ugyanezen megnyugtató érzelmek közt ültek össze Pesten 1828-ban a bizottmányok is, melyeknek feladatául tétetett, a következő országgyülés tanácskozásai tárgyául szolgálandó reformmunkálatokat elkészíteni. Széchenyi azonban, ki, mint teljesen felkészült státusférfiu, az európai külviszonyokat és reformkérdéseket, nem különben mint a polgárosodás problemáit minden vonatkozásaikban az államra és társadalomra, egyaránt jól ismeré, sem oly rózsaszínben nem látá a magyar állapotokat, mint a lefolyt országgyülés hazatért tagjai; sem oly hiányos s csak a legégetőbb szükségek pótlásául szolgáló, foltozó javitásokkal nem elégedett meg, milyenekről a Pesten ülő bizottmányok tanácskozának. «Álomkórságban dermedez nemzetünk, — igy vélekedék ő; de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs». «Hajótörésnek induló szerencsétlen családhoz» «roskadozó házhoz» hasonlítá az országot, melynek megmentésére nem lehetne eléggé sietni; «lassu nyavalyában sínylődőnek» ábrázolá a nemzetet, mely csak most kezd «visszatérni a sír széléről»; de menthetetlenül elvesz, ha gyorsan kellő ápolás alá nem vétetik. Megjöttnek látta tehát az időt nyilván fellépni a nemzet teljes átalakulását czélzó eszméivel, s közzé tette első, «Hitel» czimű röpiratát, melyben a láng-

ész szikrázó tüzével s a haza és nemzet iránti szeretet lelkesedésével, mint higgadt tervű izgató s merész kezdeményező szól nemzetéhez; bonczolja annak közállapotait, s az európai legkifejlettebb államok és társadalmak gyakori szemléletében s tanulmányozásában érlelt, átható értelemmel, kiképzett államférfiui mély felfogással elemezi viszonyait, állami s társadalmi hiányait és hibáit; kimutatja a czélt, melyre törekedni s a módokat és eszközöket, melyek által azt megközelíteni kellend, hogy jobblétre vergődhessék. 1828.

A nagyobb tömegeket tekintve, a nemzeti állapotok felől külön három vélemény volt kiváltképen uralkodó ezen korban.

Egy tömbet képezének azon hű, de gyönge, erélytelen kedélyek s kislelkű ábrándozók, kik a jelen nemzeti sülyedés miatt búsongva, a nemzet dicsőbb multjának történelmében kerestek vígasztalást; a nemzetet elaggottnak tartva, annak újjászületését a mostoha körülmények közt, melyek által lenyűgözve tesped, többé nem remélve, lassu sínylődésben vélék elveszendőnek.

Egy másik tömbhez sorozhatók azon, jobbára fiatalabb nemzedék egyénei, kik az újjászületett irodalomból, a megifjult s folyton tökélyesbülő nemzeti nyelvből merítve reményt a nemzet egyetemes újjászületésére; s meghatva és lelkesítve az európai polgárosodás nagyszerű, gyors fejleményeitől, hazájok szebb jövendőjében is hittek, és a felé sóvárogva, hévvel sürgették a korszerű reformot s haladást; de annak iránya, módjai s eszközei iránt eligazodni még nem tudván, türelmetlenül várják vala az országos bizottmányok rendszeres munkálatait s az azokban javaslott újitási tervek életbe léptetését.

A harmadik, számra nézve legnagyobb csoportban találjuk azokat, kik az állapotokkal, miután a lefolyt országgyülés a nemzeti s alkotmányos jogokat nagyjából helyreállitotta s új törvényekkel biztosította, tűrhetőleg megelégedve, még csak azt óhajtá, hogy a fenmaradt sérelmek is orvosoltassanak. Ha az ország anyagi állapotának pangásáról szóltak, egyedül

1828. a kormányt okozták, hogy papirpénzével, ellenséges vámrendszerével a közvagyonosság kifejlését gátolja, az ország anyagi érdekeit a kényuralommal igazgatható s ezért kegyeltebb német-szláv örökös tartományok anyagi jobbléte végett feláldozza. Az ipart, kereskedelmet magától is felvirágzandónak hitték, mihelyt a kormány annak kivált a vámrendszerben létező akadályait elmozdítja; erre vonatkozék tehát minden javitási vágyuk: s e nélkül hasztalannak, meddőnek mondának minden ügyekezetet a nemzet részéről; bukást jóslának minden vállalatnak, minőt eddigelé minden kisérlet szenvedett, mig a kormány ezen igazságtalan vámrendszert nem módosítja, s a nemzeti fejlődésnek abból származott akadályait el nem mozdítja.

A «Hitel» röpirat.

Széchenyi a maga Hitelében mind a három vélemény képviselőihez intézé hatékony szózatát. Az elsőknek, kik a költővel «nemzeti nagy létünk nagy temetője, Mohács,» felett búsongának, s abból feltámadást többé nem remélve, a multkor romjai közt merengének s annak dicsőségéből meritének vigaszt a jelenkor dísztelen pangásának elviselhetésére, — eleven színekkel ábrázolá, hogy az egész multban nem talál valódi nemzeti nagyságot s dicsőséget, s azt csak a jövőben lehet és kell is előteremteni. A nemzet, ugymond, bár «sülyedése nagy, bár álomkórságban dermedez,» de még fiatal. Miként az 1790-ki és a legújabb események is bizonyítják, e keleti faj nagy ruganyosságot rejt magában, minél fogva még messze van tőle a halál és koporsó. Életre üdítve, reményre ébresztve, erőfeszitésre ösztönözve harsogtatá tehát füleikbe: «Nincs igazuk, kik azt mondják: a magyar volt; én azt hiszem, a magyar lesz!»

Azoknak, kik egy szebb jövőt remélve s óhajtva, a gyökeres reformok szükségéről meggyőződve voltak, de nem tudták, mely irányban kell indúlni, mely eszközökhöz nyúlni, hogy a haza sorvadozó állapotából felüdűlhessen, s fejlődésének akadályait legyőzhesse, — felmutatta a czélt, melyre törekedni kell: egy kimüvelt, átnemesült s ép' ez által biztosított

nemzetiséget, anyagi virágzatot, jólétet s gazdagságot, alkotmányos kifejlettséget lebegtetvén szemeik előtt. Kimutatta a kiindulási pontot s az ösvényt, melyen haladni kell, hogy ama czélra juthassunk; kifejté a «logikai egymásutánt», — miként ő a reformok összefüggő sorozatát nevezni szereté, e tételt állitván fel: «Szabad, biztos birtok; ezt megelőző jó törvény; ezt megelőző elmesurlódás; ezt megelőző egybepontositás; ezt megelőző kedvessé tétele a hazának s a haza középpontjának, Budapestnek.» 1828.

Azoknak végre, kik a kiváltságos ősi alkotmányon kivül nem láttak üdvet a nemzet számára, s a haladás egyedüli módját a sérelmi politikában vélik vala rejleni, határozottan kimondá: hogy csak «hazánknak minden ingadozás nélküli átvarázslata egy elkopott, féligmeddig feudalis, féligmeddig alkotmányos szövevényből emberhez illő, minden álfénytől kitisztult képviseleti rendszere» emelheti jóllétre, virágzatra a nemzetet. Csipős gúnynyal, éles dialektikával ostorozza s teszi nevetségessé balvéleményeiket, a megszokott régihez való kényelmes ragaszkodásukat, elfogultságukat s előitéleteiket a nemzeti jólét gyarapodásának eszközei, forrásai tekintetében. Ezek ellenében vezérelvekül, harczjelszavakul ilyféle tételeket hirdet: «ne keressük hátramaradásunk minden okát egyedül a kormányban; ne maradjunk mozdulatlanul régi tespedésünkben, mivel a kormány a jóllét minden akadályait el nem háritotta; hanem örökös panasz, meddő recriminatio, henye postulatumok helyett lássunk magunk is a dologhoz, s ha mindenben nem áll is nyitva előttünk a tér, ügyekezzünk magunkat legalább értelmileg s erkölcsileg fejteni, anyagi jóllétünket emelni ott és ugy, hol és miként lehet. Ha azon magánjogi viszonyokat, melyeket megváltoztatni magunktól függ, s a kormánynak ellenzeni nincs érdekében, gyökeresen megjavítjuk: a haza és nemzet ama kül akadályok daczára is rövid időn virágzatnak induland.» És e tekintetben kimélet nélkül megtámadta az «ősi magyar szabadságnak» e párttól lényegeseknek hirdetett, szenvedélylyel

1828. bálványozott némely elveit s institutioit. Megtámadta különösen a magyar hűbéries birtokrendszert, melynél fogva a földbirtokot az ősiségi törvények miatt eladni, kellő beruházmánynyal értékesebbé, jövedelmezőbbé tenni nem lehet. Innen származtatá leginkább a szegénységet és tehetetlenséget, melyben birtokosaink nagyobb része teng, s bár földjök elég van: hitelök, melylyel javaikat beruházva gyümölcsözőbbekké emelhetnék, még sincsen. Az ősiséget, mely a birtokos kezét kötve tartja, a tulajdon fogalmával homlokegyenest ellenkezőnek s a legnagyobb szolgaságnak éles, találó dialektikával, humoros példázatokkal bizonyítja be. Megtámadja a nemesi kiváltságok alapjait képező törvények többféle korcs kinövéseit s kizárólagosságát; különösen az adóssági törvényeket, a perrendszert, mely csak a rosz fizetőknek vagy csalóknak kedvez. Megmutatja, hogy ezen törvények mellett akár vagyoni, akár személyi hitelről álmodni sem lehet; a kinek pedig hitele nincs, bár mennyi fekvő birtokot örökölt is őseitől, bár mennyire pengetheti is nemesi szabadságát, az szabad és tehetős nem lehet. Megtámadja az urbéri rendszert, a robotot, mely a nemzeti kiállító erőnek nagy részét haszon nélkül fecsérli el. Megtámadja a közlekedési eszközök rendszerét, miszerint az országos utak is a külön megyék kezelése alatt állnak s ingyen jobbágymunkával készíttetnek. Megmutatja, hogy e miatt nincsenek s nem lehetnek jó utaink; s ezek hiánya miatt nem lehet forgalmunk, s igy szükségkép pangani kell a kiállító erőnek, stb.

Különösnek látszhatnék, hogy akkor, midőn mindenki a nemzet és kormánya közt létező viszonyokat, a közjogot kivánja vala oly módon elintéztetni, hogy az alkotmányos szabadság örökre biztosíttassék: ő e könyvében alig említi a közjogot; s a hol nem kerülheti el a nemzet s kormány közti viszonyok emlitését, erről mindig felette óvatosan, nagy kimélettel szól. Nagy tévedés volna azonban ebből azt következtetni, hogy ő közjogunkkal teljesen megelégedett. E kiméletes eljárás nem az ő értelmében, hanem a körülmények

kényszerűségében leli megfejtését. Hiszen egy helyt világosan 1828—1830.
kimondja, hogy őt csak «a minden álfénytől megtisztúlt képviseleti rendszer» elégítheti ki. Nehogy azonban reformátori pályáján a kormány részéről mindjárt kezdetben akadályokra, tilalmakra találjon, melyek őt hallgatásra s tétlenségre kárhoztathatnák: az őt mindenben jellemző eszélyessége visszatartóztatá őt a kényes térre lépéstől, melyen csak a törvényhozás mozoghatott némi szabadsággal. Sőt mielőtt könyvével a politikai s társadalmi izgatás terére lépett, egy emlékiratot nyújta be Metternich herczegnek, melyben a kormányt eleve is megnyugtatni törekedett a maga szándokairól, kezdendő izgatásainak irányáról.[1]) Egyébiránt is mélyen meg vala győződve, hogy a nemzet újjászületési processusában elébbvaló és múlhatatlanabb a közjogi módositásoknál a nemzet olyatén magánjogi és társadalmi átalakulása, minőt ő indítványozott; mert ez, ha szerencsésen sikerűl, elébb utóbb okvetlen maga után vonandó lészen a közjogi reformokat. Minden erejét oda fordítá tehát, hogy ama sérelmi politikát, mely mindig csak a kormánytól követel vala engedményeket; azokban pedig, mikben teljes szabadsággal intézkedheték, mozdulni mindig vonakodik, — valahára lerontsa, s a nemzetet a magánjogi viszonyok átalakitásának szükségéről teljesen meggyőzvén, amaz áldástalan sérelmi politikát egy józan reformi politikával cseréltesse fel.

A nemzeti kaszinó és a gazdasági egylet.

És ezen fellépése mellett a politikai irodalomban, a cselekvényes élet mezején sem maradt munkátlan Széchenyi. Említők, hogy Pozsonyban, mindjárt az országgyülés kezdetén, egy klubbot alakíta, hol társalgás közben alkalma lenne eszméit közleni, gondolatcserét indítani. Vezérelvei szerint azt tűzvén ki egyik legközelebbi czélul, hogy Budapest kedves, kivánatos lakhelylyé varázsoltassék: miszerint eddig job-

[1]) «Széchenyi — mondá Wesselényi — már midőn a Hitelt irta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép szavakat is adni.» Kölcsey Fer. az 1832-ki országgyülési naplójában. Összes munkái (2-ik kiadás) VII, 150.

1828—1830. bára Bécsben lakó főnemeseink is ott székeljenek; a szellemi s anyagi erők mennél inkább ott összpontosúljanak s az igy támadandó élénkebb társalgás, gondolatcsere s elmesurlódás egyesülési szellemet ébreszszen, vállalatokat keletkeztessen: e klubbot az országgyülés végével «nemzeti kaszinóvá» alakitván, Pestre tétette át. Hasonlókép a «Pályafutási Társaság» is, melyet 1826-ban az országgyülés alatt Pozsonyban rögtönzött lóverseny sikerülte után, a következő évben, Wesselényi Miklós, Károlyi György, Eszterházy Mihály s több mások hozzájárultával Pesten állandóan megalkotott, e czélt tüzte ki alapszabályaiban. És ezen első sükeres kezdemények után az egyesülés terén, mind több hasonló eredményeket teremtett elő Széchenyi fáradhatlan munkássága. E két első egyesület, melyeket eleinte sokan csak nagyuri kedvtöltés végett hittek általa alkotottnak, az egyesülési szellem ébredése, a közlekedés és gondolatcsere élénkülése következtében mintegy bölcsőjévé lőn többféle egyesületek és vállalatoknak. A nemzeti kaszinó mellett, mely a vidéki városokban is gyors utánzásra talált, csakhamar egy más egyesület is keletkezett, mely boraink ismertetését s az azokkali kereskedés gyarapitását tűzte ki czéljává. A Pályafutási Társaság már 1828-ban «Lótenyésztő Társasággá» szélesedett; s miután a következő évben az «Állatkiállitó Egyesületet» is kebelébe fogadta, 1830-ban már «Állattenyésztő Társasággá» tágult; mely aztán az ő eszközlésére akként alkotá alapszabályai egyikét, hogy az egyesület «Pesten, az ország középpontjában, lovak, juhok, szarvas marha s egyéb házi állatok tenyésztéséről s annak elősegitő eszközeiről tanácskozzék;... honnan, mintegy szívből szivárogjon a haza minden ereibe e tárgyat érintő jobb ismeret, nagyobb szorgalom, bizonyosabb haszon.» E társulat utóbb, természetes fejlődésében, a mezei gazdaság egyéb ágaira is kiterjeszté munkásságát s egy országos «Gazdasági Egyesületté» nőtte ki magát. Ezen egyesületi szellem terjesztése, közhasznu vállalatoknak társadalmi uton s erők általi keletkeztetése, mindenha egyike volt Széchenyi legbuzgóbb

törekvéseinek. Ezért karolta fel ő oly melegen, pártolta s fejtette ki oly ernyedetlen tevékenységgel az 1830-ban nem ugyan általa keletkezett, de oly nagyságra s terjedelemre, minővel nem sokára dicsekedheték, leginkább általa emelkedett «Duna-gőzhajózási Társaságot.» És hogy egyéb általa inditványozott, létrehozott vagy gyarapított egyleteket s vállalatokat mellőzzünk: ez volt czélja a budapesti nagyszerű lánczhidban is, melynek eszméje már ekkor foganzott meg termékeny agyában; melynek létesitéséhez azonban, mint alább látandjuk, még egy nagyfontosságu elvkérdést is kapcsolt vala. 1828–1830.

A «Hitel» röpirat ezen egyesületek s vállalatok közben rendkivüli hatást tett a nemzetre. Oly szellemi mozgalmat, oly élénk eszmeharczot, mint ez, soha könyv még nem támasztott a magyar világban. Hatását alig lehet jobban máshoz hasonlítani, mint Junius leveleihez az angol forradalom idejében. E hatás azonban nagyon különböző volt a nemzet külön osztályaiban s politikai csoportjaiban. A sérelmi politika, az «ősi magyar szabadság» hívei, kik minden véleményszinezetek közt a legalis nemzetben s a vármegyék közönségében legszámosabbak voltak, alig birtak felocsúdni első megdöbbenésök s ámulásukból, s hangosan anathemát kiáltozának a könyvre, mely az ó fogalmak, a hagyományos statusbölcseség összegének oly hallatlan merészséggel üzent háborút; mely a százados szokásokat s törvényeken alapúló ősi institutiokat nem kevesbbé kiméletlenül támadta meg, mint az előitéleteket és visszaéléseket, az eljárásbani hanyagságot és ügyetlenséget, az egyedáruságot és kizárólagosságot. A táblabirák nagy része parasztlázitásról, birtokrablásról vádolta őt, s meg nem fogható, miként lehet képes egy magyar főur annyira megtagadni s megbélyegezni a maga nemzetét: hogy annak minden hibáit s hiányait, minden gyöngéit s bűneit oly puszta meztelenségben, oly gúnyos nyelven tárja fel a világ előtt. Szégyenpir boritá el a táblabiró arczát, midőn arra gondolt, hogy e könyv idegen nyelvekre leforditva, majd

A «Hitel» hatása.

1828—1830. a külföld előtt is pellengérre állítja a nemzetet. Ez okokból, bár egyébiránt gáncsainak igaz voltát nem tagadhatták, s legfelebb azt vethették ellene, hogy a valónál itt ott kiáltóbb színekben ábrázol; bár, más részről szándokainak tisztaságát, hazája jóllétét előmozdítani törekvő indulatát sem vonhatták kétségbe: bosszuságokban mégis nemcsak gyalázták, hanem néhányan meg is égették a könyvet, mely, véleményök szerint, a nemzet becsületét, jó hírnevét megrontja. A megyei gyüléseken pedig egy alkalmat sem mulasztának el, melyben a «Hitelt» leránthatták, s irója ellen kikelhettek vala. Ilyféle megtámadásokat Széchenyi nemcsak a régi állapotokat fentartani minden áron törekvő ósdiaktól, hanem sok oly táblabirától is tapasztalt, kik, egyébiránt a sérelmi politika hívei, az oppositio soraiban álltak, s mint ilyenek a szabadelvűek nevét is bitorlák.

Nem kisebb és egyszersmind sokkal hasznosabb volt Széchenyi «Hitelének» hatása a két más véleményfelekezetre. E látszólag keveset jelentő szavak: «nincs igazuk, kik azt mondják, a magyar volt; én azt hiszem: a magyar lesz», villanyerővel hatottak e csoportokra; mintegy új életre s tettvágyra ébreszték azon ábrándozókat, kik a mult kor mohai közt keresik vala a véleményök szerint már elaggott nemzet ifjukori nagyságát, dicsőségét. Azok pedig, kik meghatva az európai polgárosodás nagyszerű fejleményeitől, egy szebb jövő felé sóvárgának s oda nemzetöket is eljutni reménylék, mintegy jóslatnak vették ezen, saját keblökben is visszhangra talált szavakat, melyek valósága felől kételkedni bűn volna a haza iránt. Mig az ősi kiváltságok önző s vakbuzgó bálványozói megégetésre méltónak kiáltozák a nemzeti gyöngeségeket oly kimélletlenül felleplező könyvet: a fiatalabb nemzedék az új kor evangeliumának hirdette azt, mely a nemzeti élet felvirágzásának termékeny magvait hintette el; és Széchenyi nevét a legnagyobb lelkesedéssel magasztalva, feltétlenül zászlaja alá esküdött.

Széchenyi reformeszméinek elébb terjesztésében, utóbb

diadalra juttatásában nem csekély tényezők valának egy rész- 1828—1830.
ről azon kaszinók, melyek a pesti példájára és Széchenyi ösztönzéseire az országban mind nagyobb számmal keletkezének, s a gondolatcserének, elmesurlódásnak a vidéken középpontjaivá, s minthogy a sajtó szabadabban még nem mozoghatott, fő eszközeivé lettek; más részről pedig azon nagy süker, mely, épen az egyesülési szellem felébredtének következtében, Széchenyi minden vállalatait követé. Neve kevés idő alatt a süker kezességévé, biztositásává lett az anyagi javitások körül. A bizodalom iránta oly rendíthetlenné lőn a közönség nagy részében, hogy többé kétsége sem támadt annak sikerűltében s valósultában, mit ő kezdeményezett vagy pártolt. Látván pedig, mi szép eredmény követi mindenben anyagi vállalatait, hogyan lehetett volna kételkedni azon magánjogi reformok czélszerűségéről, melyeket ő a teendők sorában a nemzeti emelkedésre első lépcsőzetül indítványozott? És e mellett ezen indítványai szükségét, azoknak mind közvetlen hasznait, mind befolyásukat a nemzeti újjászületés egyéb részleteire, oly világos, oly gyakorlatias modorban bizonyítá be könyvében, hogy még az érett, mély gondolkodásu fők is kénytelenek voltak elismerni indokolásainak helyességét; a remélni oly örömest hajló ifjabb nemzedék pedig lelkesedve üdvezlé, magasztalá benne egy szebb újkor apostolát.

Azonban, mennél inkább nőtt Széchenyi népszerűsége, mennél nagyobb terjedelmet nyernek vala reformeszméi s tanai: annál mélyebb aggodalom szállá meg a sérelmi politika s az ősi, kiváltságos alkotmány ama híveit, kiket az újabb kor «táblabiráknak» nevezett el. Ezen ósdiak, kik egyébiránt a nemzeti s alkotmányos kérdéseknél a kormány ellen mindig a leghevesebb ellenzéket képezték, szinte megijedve tapasztalák, mily gyorsan foglalja el a tért reformeszméivel Széchenyi. Mikép hajdan a zsidó nép conservativjeinek, a pharizæusoknak felekezete Jézus tanai terjedésének szemléleténél: aggodalmokban ugy kiáltának fel most nálunk is az ó kor emberei: «Mit míveljünk e férfiuval, az egész nép utána ered!»

Ellenzék Széchenyi tanai ellen.

1828—1830. E párt, melynek érdeme kétségen kivül nagy volt eddigelé az alkotmány megőrzésében, a magyar magánjogot, különösen a nemesi kiváltságokat az alkotmány oly szükséges, oly lényeges létrészének tekinti vala, hogy azokhoz nyúlni, azokon valamit változtatni lehetetlennek tekinté emennek veszedelme, végromlása nélkül. A nemesség nagyobb része eszmezavarában a rendi kiváltságokat s előjogokat oly szorosan összeforrva hivé magával az alkotmánynyal, hogy ezt amazok nélkül képzelni sem volt képes. És ennél fogva, miként több ízben máskor, midőn osztrák iróktól látá megtámadtatni a nemesi rend sarkalatos előjogait: ugy most is, nem kevesbbé hazafiságból s alkotmányos érzetből, mint elfogultság s önzésből jajdult fel a «Hitel» olvastában; s most annál keserűbb érzelemmel, minthogy magyar, sőt a haza oltárára már nagyszerű áldozatokat hozott magyar főnemes volt az, kitől a magánjogokat s nemesi kiváltságokat tapasztalá ostromoltatni. Ha az ember azon korban akár a főaristokratia palotáiban, akár a falusi nemesség társalgási köreiben megjelent, alig hallhatott egyebet, mint a «Hitel» s annak reformeszméi felett folyt vitatásokat. A vitatkozásnak rendesen hamar felgyúladt hevében az öregebb urak, a hatalom emberei, a megyei tekintélyek, és kik eddigelé közügyeinket vezették, majdnem kivétel nélkül a legszenvedélyesebb módon keltek ki e «veszedelmes könyv» ellen; mig az ifjabb nemzedék, a mennyire, a különben már igen csökkenő, kegyelet a kor iránt engedé, amazok ellenében hasonló hévvel pártolá a reformátort és eszméit.

Dessewffy «Taglalata». A vitatkozás nem sokára a nyilvánosság terére is kilépett a magán körökből. Ha a napi sajtó annyira, mint volt, nincsen korlátolva a censura által, kétségkivül e tárgy töltötte volna be a «Hazai Tudósitások» hasábjait. Ez nem történhetvén, önálló könyvek s röpiratokba ment át a vitatkozás. Gróf Dessewffy József, a hazai tudományosság legkitünőbb férfiainak s a lefolyt országgyülésen a nemzeti alkotmányos ellenzék vezéreinek egyike, «Taglalat» czím alatt itészetet irt a «Hitel» felett, s annak alaptanait s irányát magyar alkot-

mányos szempontból, az ellenzéki párt érveivel s okoskodásaival ostromlá. Ezen nagyobb munka nyomán nem sokára egy egész kis röpirati irodalom támadt a «Hitel» ellen az ó rendszer hívei részéről. 1828—1830.

Az új eszmék barátai még bátortalanabbak, s részben még ingadozóbbak voltak a reform ügyében, mintsem hogy a majdnem közvéleménynek látszó pártnézetek ellen azonnal ki mertek volna lépni elismert vezérök védelmére. De szükség erre nem is volt ez uttal. A síkra állott maga Széchenyi «Világ» czímű terjedelmes könyvével, mely a «Hitelnél» nemcsak irályára nézve sokkal szebb és szabatosb; hanem indokolásaiban is kimerítőbb, meggyőzőbb, a lángész elmeszikráival csillogóbb; szóval, még hatályosabb s kétségkivül valamennyi közt legjobb müve a nagy hirü reformátornak. A hatásról, a lelkesedésről, melyet e könyv a reformpártiak sorában ébresztett, némi fogalmat adhatnak egy akkori birálójának eme szavai: «A Világ, ugymond, előhirnöke a tüzoszlopnak, mely minket magyarokat egykor e terméketlen és sötét pusztából az igéret földére vezetend; a Világ első derengése a ragyogó keleti csillagnak, mely a hatalom embereinek és a népnek utat mutat a megváltó felé; a Világ egy fénytorony, mely vigasztaló sugárait messze kiküldi és irányt jelöl, midőn a viharos éjben megtörhetlen talaját a hullámok süker nélkül ostromolják». A «Világ».

Tartalmára nézve a Világ, bár a kérdések tárgyalásában nem rendszeres, két fő részre oszlik: az egyikben a Hitel eszméit új érvekkel, diadalmasan fejtegeti; a másikban új térre lép át, új eszmék körében kezd izgatni, melyek reformterveinek további alapjait képezik. Az első részben modora általában szenvedélyes. Nem elégszik meg avval, hogy elleneit megczáfolja, s a maga eszméinek diadalát kivívja; sem avval, hogy a mozdúlni nem akaró, megcsontosodott stabilismus elveit s tanait halomra döntse, s az önalkotta új rendszer még ingadozó barátaiban erős meggyőződést támaszszon: ő egyszersmind leverni, egyszer mindenkorra megsemmisíteni

1828—1830. akarja elleneit; fölkeresi gyöngéiket, s miután őket okoskodásaikból kiforgatta, érveiket szétporlasztotta, kiméletlenül nevetség és gyűlölet tárgyaivá teszi, éles gúnyjának epés nyilaival meg is öli azokat.

És mig ekként a régi fogalmak s intézmények ellen a Hitelben megindított élénk, de békés forradalmat a Világ első részében diadalmasan kivívja: ennek második részében a lerontott épület helyén rakni kezdi az újnak alapjait. Híven az alapeszméhez, melyre a nemzeti újjászületés egész tervét fektetendőnek hirdeté, a nemzetiség főtényezőjének, a magyar nyelvnek diplomatikai jogkörét kivánja mindenekelőtt szélesbíttetni a nyilvános élet minden ágaiban. Innen tovább haladva, azon örökös meddő panaszok és sükeretlen vágyak ellenében, melyeknél fogva a magyar eddigelé minden haladást lehetetlennek állita, mig annak akadályai a kormány által el nem háríttatnak; minden mozdulást a létező állapotok mocsáraiból a kormány engedélyezéseitől függeszte fel, —Széchenyi az egyesületi szellem terjesztése s érvényesitése mellett izgat. Már azon vállalatokat is, melyeket oly szép sükerrel indított meg a gyakorlati életben, főleg az erők egyesülésére alapította; és semmi kétség, hogy leginkább ez kölcsönzé azoknak ama varázserőt, melynél fogva szemlátomást gyarapodának: most tehát elméletileg is elemzi Világában a csodaszerű erőt, melynek eredményei már is oly meglepőleg mutatkoznak. Példázatokkal átszőtt okoskodásaiban oly emeltyűnek ábrázolja ezt, mely bennünket, daczára az «Ausztriával létező vegyes házasságunknak», daczára a kormányrendszerből eredő akadályoknak is, képes pangásunkból kisegíteni. Kapcsolatban ezen egyesületi szellemmel, s annak bővebb kifejthetése végett, a központositási eszme apostolául lép fel: nem azon központositást értve, mely a municipális helyhatóságot elnyelje, önkormányzatunkat megsemmisítse; hanem a szellemi mozgalmak s anyagi vállalatok központositását. Kézzel foghatólag bebizonyítja, miképen haladásunk egyik fő akadálya eddigelé azon eldaraboltság s decentralisatióban feküdt,

mely, még a középponti kormánynyal is igen laza kapcsolatban létező megyei igazgatásunknál fogva, minden társadalmi, anyagi s erkölcsi érdekekre egyaránt kiterjedt. A minden tekintetben szétdarabolt, szétágazó erők, semmi egyesítő középponttal nem birván, egyenként fecséreltettek el, képtelenek valamely szebb, jelentékenyebb eredményt előhozni. A megyék egymással még társadalmi tekintetben is oly kevés, gyönge kötelékek által függtek össze, hogy egyiknek lakosa magát a másikban szinte idegennek érzi vala. Ha aztán felmerült is néha egyik s másik megyében valamely közhasznú eszme, melynek valósitása a megyéénél több erőt igényelt: az vagy ismét feledésbe sülyedt, vagy csak eltörpülve létesült a közérdekeltség hiánya miatt. E baj orvoslatául tehát központositást sürgetett Budapesten, hol, mint a vérforgás a szívben, egyesüljön minden értelmi mozgalom, az anyagi érdekek minden fonalszála; honnan terjedjen ki viszont minden haladás eszköze az ország valamennyi részeibe.

Hatása e könyvnek is nagy, roppant lőn a közönségre. Nem kápráztatá el ugyan a szemeket annyira az eszmék újságával, mint a Hitel; de mélyebben hatott, erősebb meggyőződést eszközlött a kedélyekben. Ki a Hitel olvasása után még kétkedék s tétováza: a Világ által teljesen meghóditva érezé magát a reform ügyének. Az ó rendszer emberei, ha nem vallák is nyiltan be, hogy érveinek, indokolásainak ereje által legyőzettek; miután oly fényes sükerű anyagi vállalataitól a helybenhagyást józanul meg nem tagadhatták: terveire, tanaira a gyakorlatiatlanság bélyegét nem süthetvén, jobbára elnémultak. Ha talán nem szüntek is meg őt magánjogi reformtervei miatt suttonban parasztlázitónak nevezni; de óvakodtak nyiltan megtámadni őt, ki elleneit a Világban oly nagy szellemi felsőséggel győzte le, szikrázó élczeivel, éles gúnyjával pedig nevetség tárgyaivá tette.

A pártok élesebb elkülönzödése.

E modor kétségkivül számos ellenséget szerez vala Széchenyinek, mi azonban sem népszerűségének növekedését, sem vállalatainak gyarapodását, sem reformeszméinek terjedését

1828—1830. meg nem gátolhatta; s csak azt eredményezé, hogy a pártok egymástól élesebben elkülönződjenek. A conservativ elnevezés nálunk eddigelé nem igen divatozott; nem is volt volna helyes értelme, minőben az másutt vétetik. Az udvar, a kormány eddigelé tulajdonképen nem conservativ, hanem, bár reactionarius, de egyszersmind forradalmi elveket képviselt, örökös czélja lévén megcsorbítani, lerontani a történelmi jogot s azon alapuló alkotmányos elveket s intézményeket; kényuralmat, absolutismust állítani az alkotmányosság helyébe. Viszont az ellenzéki elnevezés valamint igen széles, határozatlan értelmű volt: ugy többféle véleményszínezetnek szolgált zászlajául; a szabadelvűség dicsfényét pedig számos esetben helytelenül bitorlá. Minden, ki a kormánynak kényuralmi irányát, hatalomterjeszkedési kisérleteit gáncsolá, azoknak ellentálla, s az ország alkotmányát, s evvel együtt a nemesi rend előjogait védé, — ellenzékinek, szabadelvűnek nevezte magát; akár kivánt egyébiránt korszerüleg előrehaladni, reformokat életbe léptetni, akár megcsontosodva tespedett az «ősi alkotmány» ó rendszerében.

Széchenyi reformizgatásai ez iránt is megtisztíták a fogalmakat. A pártelnevezésekben mindazáltal csak utóbb, az 1832-ki országgyülésen állapodék meg határozottan a közvélemény. A kormány elébbi kényuralmi törekvése a lefolyt 1825-ki országgyülés óta jobbára csak a neki szabadabb kezet engedő régi rendszer fentartására kezdvén szorítkozni: a conservativ párt körülötte csoportozék, számára nézve azok közől is sokakkal szaporodva, kik elébb az oppositio soraiban védelmezték az alkotmányt; ezentúl azonban a magánjogok megtámadói, a reformok sürgetői ellen, az ősi alkotmány sánczai mögött foglaltak állomást. A szabadelvű ellenzék nevezetét pedig csak azon felekezet kezdé viselni, mely, az alkotmány lényeges alapelveinek fentartásával, a korszerű reformokat is összekapcsolta, s ugy a magánjogok s régi institutiokban, mint a kormány s nemzet közti viszonyokban mindent átalakítani ügyekezett, mi a nemzet jóllétbeni haladását, újjászü-

letését gátolja; s e tekintetben az szabatosabban reformpártnak neveztetett. Mi e pártviszonyokra nézve különösen Széchenyi személyét illeti: őt — miként az alább elbeszélendőkből eléggé látandjuk, sajátlag nem is lehet ellenzékinek nevezni; mert ő, nehogy reformterveiben a kormány részéről akadályokra bukkanjon, gondosan került minden ujjhuzást a hatalom embereivel; sőt, tervei kedvéért, azoknak néha bizonyos mértékig még hízelegni sem restellett; és mint a reformok vezére, csak annyiban csatlakozott az ellenzéki párthoz, a mennyiben e, mind szabadelvűbbé fejlődött párt segedelmével valósíthatá eszméit. 1828—1830.

Wesselényi Miklós.

Azon számos fiatal erők közt, melyek e reformeszmék keresztül vitelére Széchenyihez csatlakozának, minden tekintetben legkitünőbb volt báró Wesselényi Miklós, ki több éven át Széchenyi barátja s elvrokona, majd, külön irányban indulva, vetélytársa lőn. E férfiu is sokkal jelentékenyebb tényezője lett újjászületési küzdelmeinknek, s mélyebb nyomokat hagyott maga után ezen kori történelmünkben, mintsem elmulaszthatnók, mindjárt itt, reformmozgalmaink kezdetében, kissé bővebben megismerkedni nagyszerű egyéniségével.

Wesselényi Miklós, fia a hasonnevű atyának, ki a mult század utólsó tizedeiben különczségei, iszonyú vakmerősége, óriási szenvedélyei által nem kevesbbé vonta magára a figyelmet Erdély köz- és társadalmi életében, mint ragyogó tulajdonai, rendkivüli testi s lelki ereje, azon korban ott még ritka szabadelvűsége, áldozatra kész honszeretete s fényes szónoki tehetsége által.[1] Fia, az ifjabb Miklós, testi s lelki tekintetben atyjának hű képmása, ennek házában s gondjai alatt spártai nevelést nyert; melynek szigora közé azonban sokféle kényeztetés s elnézés is vegyült. «A komoly, a gondolkodó, oly rendkivül erős alkatu gyermek, még nem vala

[1]) Lásd e nevezetes két férfiu, apa és fiu, regényszerűen érdekes, remek jellem- s életrajzát b. Kemény Zsigmondtól, a Csengery Antal által kiadott «Magyar Szónokok és Státusférfiak» nagybecsű könyvében, mely annyi adalékot nyújt ezen kori történelmünkhöz.

1828—1830. hat éves, midőn atyjával az udvaron sétált, — igy irja le nevelésének egy jelenetét b. Kemény Zsigmond. Épen egy szilaj ként (miknek idomításában az atyának nagy kedve telt,) hozták ki a lovászok és a házi ur felé vezették. A horkoló és hánykodó ként, a mint közelíte, a gyermek növekedő gyönyörrel nézte. Ezt az apa észrevevén, mosolygva mondá: nem ülnél-e föl rája? Miklós hallgatott. Az öreg feléje fordítá éles szemeit és ismét kérdé: no's nem ülsz föl? Nem, válaszolt a gyermek. — Miért? — Mert félek. — A Wesselényieknek nem szabad félni, menydörgé az apa s feldobta gyermekét a szilaj ménre, megcsapván ezt ostorával. A zaklatott állat elrohant. Az anya, (Cserey Heléna, «a szeretet, türelem és szenvedés neje») ki történetesen a tornáczon volt, sikoltva szaladt szobájába s a kerevet vánkosai közé mélyeszté fejét, hogy zokogását elfojthassa s lélekerőt gyűjthessen a halálhír meghallására; mert egyetlen élő gyermekének vesztét bizonyosnak hitte. Telt az idő, mindig egyenlő kínok közt. Az anya helyzetéből mozdulni sem mert, szivét a félelem ugy összeszorította. Egyszerre pajzán szava hangzik a gyermeknek, ki a szobába berobogva, nevetés közt beszéli el az új életet nyert anyának, hogy a mén igen roszul viselte magát; de ő mégis a hátán maradt, és addig lovagolt, mig csak az kifáradt.»

Ily apa s ily nevelés korán kifejtette a gyermek testi ügyességét s edzetté tette azt. A testtel párhuzamosan fejlett a lélek is. Ennek egy ízben, már tiz éves korában, meglepő tanuságát adta. Közép-Szolnok megye egy közgyülésén, melyen szokás szerint a fiu is jelen volt atyja kiséretében, az öreg Wesselényi oly indulatos kitörésekre fakadt az általa gyülölt főispán, gr. Teleki Zsigmond s az annak oltalmára kelt rendek ellen, hogy többen széksértési perbe fogatni, mások a gyülésből eltávolíttatni kivánták őt, s némelyek azonnal e kivánat tényleges végrehajtásához készülének. Az atyja miatt aggodó fiu elébb kéréssel akará lecsilapítani annak elleneit, s midőn látá, hogy a szó mit sem használ, kardot ránta, s ki-

jelenté, hogy keresztül döfi azt, ki atyjához közeledni merészkedik. És a fiu ezen elszánt bátorsága nem téveszté hatását: mindenki bámulattal tekinte a csodagyermekre; a kedélyek vihara pedig lecsöndesedett. Az 1809-ki insurrectio alkalmával Miklós még csak 12 éves, már egy felkelő csapat élén álla, s mint annak századosa tarta felette szemlét Nagy-Károlyban, Miksa főherczeg jelenlétében. Kilencz évvel később leginkább az ő izgatása hiusította meg a kormány azon összeirási s urbéri rendeleteinek sükerét, melyeket országgyülés mellőztével, törvénytelen uton szándékozott életbe léptetni. A bekövetkezett korban, midőn, mint Kemény Zsigmond irja, az erdélyi mívelt és vagyonos osztály átallá a megtörpült közélet csekélységeivel foglalkodni, s a fényes estélyeken, a vidám társas körökben s a nők toilette-asztalai mellett feledé dicsőségvágyát, kinevette a pedantokat, kik kötelességről —, az ábrándozókat, kik hazáról —, és a májkórosokat, kik közerkölcsről és polgári erényről beszéltek, Wesselényi is érezte a kor mákonyszerű hatását, s leginkább testgyakorlatokban, nagy vadászatokban s a nővilág kedélyében okozott forradalmakban keresett magának kárpótló időtöltést. 1828–1830.

Ily előzmények után, épen midőn az 1823-diki magyarországi események őt is komolyabb irányba terelték, találkozék Wesselényi egy gazdag, főrangu katonatiszttel, ki nagyobb szerencsével vadászott, mint ő, hasonló szép paripákon lovagolt, és a testgyakorlat sok nemeiben versenyzék vele, vagy megközelítve, vagy felülhaladva őt. E katonatiszt Széchenyi István volt, kivel azonnal szoros barátságba lépett. A számitó Széchenyi, kinek agyában, ha még határozatlanul is, már forrni kezdének a haza újjászületését czélzó tervek, s ki barátjának már ekkor pártvezéri szerepet tűzött ki, látván, hogy ő ragyogó tehetségei mellett is kevés világismerettel bir, reávette őt, hogy együtt utazzák be Franczia- és Angolországot. Utazásuk közben versenyzének egymással, nem kevesbbé a fárasztó vagy öntagadást igénylő gyakorlatokban, mint az ismeretek szerzésében; mert mind a ketten elhatá-

1828–1830. rozták volt magokat, hogy hazájokba visszatérvén, életöket, erejöket a haza fölébresztésére s kifejtésére fordítandják.

Midőn Széchenyi az 1825-ki országgyülésen a magyar akadémia megalapításával, s utóbb a társadalmi téren többféle egyesületek alkotásával, s végre a sajtóban izgató reformeszméivel fellépett: Wesselényi, ki akkor még csak erdélyi birtokos létére az országgyülésre nem volt hivatalos, egyedül a magán körökben ismertetett; de buzgó hazafiságának, szabadelvűségének és fényes tehetségeinek híre hamar bejárta a hazát. A nemzet újjászületését czélzó reformtervekben ekkor még teljesen egyértelmű levén Széchenyivel, hű s tevékeny társa lőn ennek mind azon szellemi izgatásokban, s egyesületek alkotásában, melyekkel ez reformjainak alapjait a társadalmi téren megvetette. A Hitel s még inkább a Világ megjelenése óta azonban némi hidegség, majd meghasonlás álla be a különben egy czélra törekvő, de a reform keresztülvitelének módjaiban egymástól mindinkább eltérő barátok közt. Széchenyi minden reformtörekvései daczára, sőt épen ezek könnyebb s biztosabb sikerülte végett, tulajdonképen nem volt s nem is akart lenni szorosan ugynevezett pártember. Hogy befolyását a külön színezetű felekezetekre, sőt magára a kormányra is fentartsa, s reformterveinek elfogadására ezt is, amazokat is hajlandókká tegye: annál inkább óvakodék szorosabban csatlakozni az ellenzékhez, minthogy ez reformirányát egészen elsajátitván, őt különben is pártolandó vala. Ő a pártok felett akart némileg állást foglalni, hogy a czéljainak létesitése végett alkotott egyesületekbe minden színezetűt begyűjthessen, s a kormánytól is inkább pártolást mint ellenzést tapasztaljon. Ez volt oka, miérthogy Széchenyi ez időben nem igen vett részt azon ellenzéki vitatkozásokban, melyek néha Pest megye gyülésein oly élénken folynak vala. Ebből fejthető meg az is, hogy könyveiben az ellenzék divatos nézeteit s gáncsait a kormány ellen gondosan kikerülte. Sőt, miként Wesselényi maga tanúskodik, «már midőn a Hitelt irta, hajlandó vala a kormánynak, ha csak szép sza-

vakat is, adni; a Világban pedig már nyilván mondá, miképen az udvartól jót kell várni; 1830-ban épen azt kezdé beszélni, hogy az oppositiot elhagyván, a nemzetnek magát az udvar karjai közé vetni legtanácsosabb.» [1]) De ezen felfogásban már egyátaljában nem osztozott vele a kevesbbé hajlékony Wesselényi, ki hévvel pártolta ugyan a Széchenyi által indítványozott társadalmi s magánjogi reformokat; de az ország alkotmányos jogai iránt is féltékeny, azokat nemcsak megőrzeni, de lehetőleg szélesbíteni is vágyott a kormány ellenében; mely hagyományos kényrendszerének politikáját követve, az alkotmányosság elveit még koránt sem volt hajlandó az igazgatás minden ágaiban őszintén foganatba venni. Wesselényi ennél fogva erős, határozott ellenzéket sürgetett a közjog terén a kormány ellen. A két barát közt «levelezés is folyt e felett s a dolog annyira jött, hogy az a szoros egyesület, mely őket egybeköté, megtágult;» s midőn Széchenyi «1830-ban Pesten vele összejöveteleket tartani s vele egyetértve, a sokaságra munkálni akart», Wesselényi határozottan megtagadta közremunkálását. [2]) A két nagy férfiu utjai ezentúl egymástól mindinkább szétágazának. Bár ezentúl is mind a ketten ugyanazon czélra, egy minden oldalúlag kifejtett, kiművelt, jóllétben egy virágzó ipar s kereskedelem által gazdag, politikailag egy kiképzett alkotmányosság s önkormányzat által biztosított nemzetiségre törekednek vala; de annak elérésére nézve a módokban s eszközökben mindinkább eltértek egymástól. 1828—1830.

[1]) Kölcsey Fer. az 1832-ki országgyülési naplójában. Minden munkái VII, 150.

[2]) U. o.

HARMADIK FEJEZET.

Az 1830-ki országgyülés.

Mig Magyarországban, a korszellemnek mind növekedő befolyása alatt, egy lelkes, buzgó hazafi kezdeményezése, czélszerű izgatása következtében ily békés erkölcsi forradalom kezdődék, mely aztán folyton terjedve s haladva, a nemzetet s országot husz év alatt egészen átalakította: Európa politikai egén mind fenyegetőbbekké lőnnek egy erőszakos forradalom előjelei. X. Károly esztelen s ügyetlen reactioja a charta ellen mind élénkebb forrongásba hajtá a francziákat, mignem általok csakugyan elűzetett. A bécsi kabinet az 1830-ki nyár elején már alig kételkedheték a forradalom közel kitörése felett s erélyes készületeket tőn, hogy magát a jövendő eseményekre erős állásba helyezze. Hazánkban az országgyülés egybehivásának törvényes ideje különben is elérkezvén, azt néhány nappal a juliusi forradalom tényleges kitörése előtt september 8-kára Pozsonyba hirdette ki.

1830.

Az országgyülés tárgyai.

Ezen országgyülés tárgyát már az 1827-ki 8-dik t. czikkely kitűzte volt, midőn rendelé, hogy a reformmunkálatok kidolgozása végett kiküldött országos bizottmányok a magok munkálatait a jövő gyülésnek bemutassák. Az udvar azonban Európa jelen lázas állapotában ezen, előreláthatólag huzamos tanácskozásokat igénylő tárgyat felvétetni most nem akarván, mindjárt a meghivó levelekben kijelenté: hogy, miután e munkálatok a követeknek adandó utasitások végett különben is előleg a megyék által tárgyalandók s még kinyomtatásra

várnak: azokat a jövő országgyülésre halasztja, melyet egyedül e végett a következő 1831-ki october 2-ra hirdetend ki. 1830.

Jelenleg két más czélja volt az udvarnak ezen országgyülésen. «Harmincznyolcz éve mult, — ugymond ezek egyikére nézve meghivó leveleiben Ferencz király, — mióta az istentől gondjainkra bízott népeinket kormányozzuk.... Életünk napjai meg vannak számlálva,.... s atyai szivünk azon vigasztalásért sóvárog, hogy kedves elsőszülött fiunkat, fenséges Ferdinánd koronaherczeget utódunkul megkoronázva láthassuk...» Ferdinánd főherczeg megkoronáztatásának kérdése felett már több izben élénk tanácskozások folytak az udvarnál, melyekről azonban hiteles tudósitások még nem jöttek napvilágra. Annyit tudunk, hogy az udvarnál e kérdésben különböztek a vélemények. Némelyek őt, beteges állapota miatt, a trónöröködésben mellőzni, s helyette öcscsét, Ferencz Károly főherczeget akarták a trónra emelni. «Gondolnád-e — irá még 1820-ki aug. 25-kén gróf Dessewffy József Kazinczy Ferenczhez, — hogy a legitimitás kitrombitálása mellett az ausztriai miniszterium a nápolyi királynak másod szülötte fiát, a ki császárunk veje, akarta emelni a nápolyi trónusra, az elsőszülöttnek pedig Siciliát szánta? Mind ezt pedig miért? — hihetőképen azért, hogy nálunk is példa mellett Ferdinándot elsőszülöttségétől megfoszthassa. Ennek azután Luccát adták volna, mivel a luccai herczegnek buenos-ayresi királylyá kellett volna válni.» [1]) «Tudod-e, irja ugyanaz barátjához a következő évben, hogy ámbár azt kelle egynehány esztendők előtt vitatni Gustermannak, hogy Magyarországban az elsőszülöttség jussa után megyen a korona, most még is legközelebbé arról gondolkoztak Bécsben, hogy a koronaörökös öcscse kövesse fejedelmünket a trónon?» [2]) A főherczeg e mellőztetése utóbb annál valószinűbbnek látszék, minthogy az 1825-ki országgyülést megelőző kabineti tanács-

[1]) Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy Józs. levelezései. III, 67.
[2]) U. o. 87.

1830. kozásokban is ellene nyilatkozott az illetők többsége; sőt ez időben császári atyjával is meghasonlásban volt, s más nagy befolyásu egyéniségek ellenszenvvel viseltetének iránta.» Kimondhatatlanul üldözik a mostani miniszterek a koronaörököst, — mond ugyanazon gróf Dessewffy 1826-ki april 3-kán kelt levelében —; az ország rendei pedig elég gyávák ezt szenvedni. Láthatod ezt az utólsó örömfelirásból is ő felsége fellábolása után. De ez a fèllábolás nem lehet tartós, és igy minden esetre készen kell lenni. Én gróf Illésházyval tartok, a ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van, mint hírlelik és amint akarja magáról véleltetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz. Apjával már most jobban van, miolta emelni kezdtük némelyek a diétán, bár ellenünk lett légyen, de csak színesen, a gyáva, a nem merő és azért magát helytelenül okosabbnak tartó többség; de még nincs oly jól apjával, mint kellene. Azonban szepeg a mostani miniszterium, nem tudván, mit tevő legyen ezekben a környülállásokban, kivált mivel a koronaörökös energiája és a sanctio pragmatica nem igen engedik az orosz példa[1]) utánzását.... Hihető sok datumokból, hogy a mi miniszteriumunk míve volt az egész orosz birodalmi abdicatio.»[2]) De mellőzve itt azon különféle beszédeket, melyek a koronaörökös egyéniségéről s viszonyairól folynak vala a közönségben: elég azt megjegyeznünk, miképen általában azt hitték, hogy leginkább b. Stifftnek, Ferencz császár udvari orvosának müve volt légyen, hogy Ferencz végre lemondott a trónöröködési rend megváltoztatásának szándokáról; azt pedig, hogy a koronázat Ferdinándon ezen országgyülés alkalmával hajtassék végre, leginkább gróf Reviczky Ádám magyar udv. főkanczellárnak tulajdonították, ki folyton nagy mértékben birá Ferencz bizodalmát.

[1]) Miklós czár példáját érti, ki I. Sándor halála után, Constantin bátyjának mellőztével foglalta el az orosz trónt.

[2]) Kazinczy Fer. és gr. Dessewffy levelez. III, 345.

A koronázaton kivül még újonczokat kivánt az udvar megszavaztatni a magyar ezredek hézagainak pótlására, mit Európa háborgós körülményei sürgetőleg látszának igényelni. E felett a királyi előadásokban még csak az tűzetett ki a mostani tanácskozások tárgyául, hogy mivel a jövő országgyülésen a reformmunkálatok megvitatása előreláthatólag sok időt veend igénybe; nehogy az igazságszolgáltatás, mint különben országgyülések idején történni szokott, oly hosszan szüneteljen: gondoskodnának eleve az ország rendei, hogy a törvényszékek mind a megyéknél, mind a kerületi tábláknál folyamatban maradjanak. A maga részéről viszont igéri a király, hogy a mult országgyülésről felterjesztett, de el nem intézett sérelmek s kivánatokra nem késendik leküldeni kegyelmes válaszát; s kivánja, hogy ezen gyülés a törvényes három hónap alatt befejeztessék. 1830.

Az országgyülés kitünőbb egyéniségei körülbelől ugyanazok valának, kik már az 1825-ki országgyülésen is vitték vala a szót. A főrendek házában a főherczeg nádor elnöklete alatt az országbiró, gróf Cziráky Antal, által vezetett kormánypárti többség mellett, a szabadelvű ellenzék némi gyarapodásban tünt fel: Batthyáni Fülep herczegen és gróf Illésházy Istvánon kivül tagjai közé számitá mind azon ifjabb főrendűeket, kik Széchenyi István zászlója alatt a reformok eszközlését óhajták. E felekezet vezérszónoka mindazáltal nem Széchenyi, ki, mint mondók, tervezett reformjainak könnyebb sükeríthetése végett, óvakodék a kormány s annak pártja ellen élesebb ellenzéket kifejteni, hanem báró Wesselényi Miklós lőn; ki, hogy magának az országgyülésre meghívó levelet eszközölhessen, erdélyi jószágai mellé, Szatmár vármegyében, gróf Károlyi Györgytől szerzett meg egy részbirtokot. Széchenyi a vezéri szerepet, bár az különben, szellemi s államférfiui felsőbbségénél fogva, őt illeti vala, a mondott okból örömest átengedte Wesselényinek; kit egyébiránt arra más kitünő tulajdonai mellett tündöklő s nagy hatásu szónoklata különösen képesített. Tulajdonképeni pártvezérnek azonban Wes-

Az országos rendek jelesebb egyéniségei s hangulata.

1830. selényit sem lehet még neveznünk ez időről, miután sajátképeni ellenzéki párt ezen országgyülésen még nem létezett a főrendeknél, és Wesselényi maga is rendesen az alsó házi tagokkal tartá magán tanácskozmányait. Az ő igazat leplezetlenül kimondó, nyilt s bátor előadása s fényes magyar ékesszólása eddigelé példátlan jelenet volt az udvar iránt hizelgő vagy legalább igen is kiméletes, deákul beszélő főrendek házában. Mellette felekezete még az élczes, szeszélyes beszédű gróf Andrássy Károlyt, Eszterházy Józsefet és Mihályt, Prényi Zsigmondot és Nádasdy Leopoldot számlálá kitünőbb tagjai közé.

Az alsó táblánál, hol most is Majláth György, királyi személynök tartá az elnökletet, a multhoz képest egynémi változás vala szemlélhető. Az 1825-ki gyülés jelesebb tagjai közől néhányan jelenleg már kormányhivatalokat foglaltak el. Ilyen volt Bartal György, Somsich Pongrácz, Plathy Mihály, Szerencsy István; kik közől mindazáltal a három utólsó, mint a királyi tábla tagjai, jelenleg is részt vettek az országos ülések tanácskozásaiban; mig az első az udvari kanczelláriánál viselvén tanácsosi hivatalt, rendes szerkesztője lőn a kormánytól az országgyüléshez leküldött iratoknak. A mult országgyülés többi vezérszónokai, mindannyian az ellenzékhez tartozók, név szerint: Nagy Pál, Ragályi Tamás, Pázmándy Dénes, Deák Antal, Balogh János, Bernáth Zsigmond, Borsiczky István stb. most is jelen voltak megyéik részéről, valamint a főrendűek közől is Károlyi és Andrássy György grófok s báró Prényi Gábor. Ezeken kivül néhány új ifjabb követ is magára vonta a közfigyelmet, kik közől báró Vay Miklóst, Bezerédy Istvánt, Somsich Miklóst jelentékeny szerep várta a későbbi országgyüléseken. Nagy Pállal a szónoklat erejében leginkább vetélkedék Ragályi Tamás, ki ekkor fénye s népszerűsége tetőpontján, az idők szelleme miatt most óvatosabb Nagy Pálra is árnyat vetve, az ellenzék legerélyesebb s legfényesebb szónoka gyanánt ünnepeltetett. Ő Nagy Pálnál kevesbbé mérsékelt, vele több izben ellenkező véleményben

volt; sőt, mi tán nem mindig tiszta forrásból eredt, őt a közönség előtt népszerűségétől megfosztani észrevehetőleg ügyekezett. 1830.

Azonban hevesebb ellenzést a kormány ellen nem fejtettek ki ezen országgyülésen az alsó ház rendei, mi nem annyira a kormánynak 1825 óta alkotmányosabb eljárásában, mint inkább némi körülményekben találja megfejtését. Ezen országgyülés nagyszerű eseményeknek volt tanúja. Megnyitását a párisi, befejeztét a lengyel forradalom előzte meg. Emennek az idő rövidsége miatt kevés vagy semmi befolyása sem volt ugyan a rendekre. De annál nagyobb lőn hatása gyülésünk szellemére s lefolyására a párisinak, mely a Bourbonok idősb ágát megbuktatván és száműzvén, Lajos Fülep orleansi herczegben azok ifjabb ágát ültette a trónra, s a dynastiával együtt az alkotmány s kormány elveit is megváltoztatta. A demokratia diadala Párisban mély aggodalommal tölté el nálunk is mind azokat, kik, bár magokat szabadelvűeknek tarták, s tán egynémi reformokra is hajlandók valának; de e mellett ősi aristokratikus alkotmányunkat is, a nemesség minden kiváltságaival, előjogaival együtt épségben óhajták fentartani. Nem fog-e a demokratiai szellem, mely mindenfelé oly sebesen terjed, hozzánk is elhatni? És ha csakugyan befészkelné magát, mi lesz a nemességgel? Meg fog-e állhatni a kiváltságos ősi alkotmány? Oly kérdések, melyek önként támadtak a párisi hírek hallattára, s el nem fojtható aggodalmakat ébresztének nemességünkben, mely a demokratiatól, bár most kevesbbé iszonyú alakban ütötte fel fejét, mint a mult század végén, még mindig remegett. A szabadelvűség bizonyos nemét nem lehet ugyan eltagadni nemességünktől; mert az mindig karöltve jár a szabadságszeretettel, mi nagy mértékben meg volt benne. De a szabadság fogalma nálunk még felette kevesekben tisztult meg annyira, hogy abban valami egyebet is lássanak, mint a végrehajtó hatalom mennél nagyobb megkorlátozását. És ez alig is lehetett másként oly államban, hol az alkotmányos szabadság eddigelé csak a vég-

1830. rehajtó hatalomban tapasztalt ellenséget, melynek foglalásaitól alig képes magát megőrizni. Ezen alkotmányos szabadságot eddig csak a nemesség élvezte, s csak ő maga védte is a kormány ellen. Ezért volt oly féltékeny a maga kiváltságaira: e kiváltságok szerint mérlegelé a maga erejét a kényuralomra törekvő kormány elleni harczában. Csoda-e, ha aztán fogalomzavarában e kiváltságokat magával az alkotmányos szabadsággal azonosította? Csoda-e, ha azt hitte, hogy minden engedmény, melyet e kiváltságok rovására tenne, magát az alkotmányt gyöngitené? Most azonban egy új ellenséget látott maga ellen felmerűlni a demokratiában, mely negyven év alatt már kétszer diadalmaskodott Francziaországban, kétszer forgatta fel a létező alkotmányt. Lehetetlen volt ugyan nem látnia, hogy a demokratia szinte és még szélesebb alapu szabadságra törekszik. De részint mivel a minden aristokratiának sajátos szűkkeblűségből nem akart lemondani kiváltságos jogairól; részint mivel, még nem látván példát maga előtt, hogy a demokratiai elem valamely monarchiában állandólag fentartotta volna a szabadságot, magát az alkotmány szilárdabb védőjének hivé, mint az értelmi korlátozottsága miatt könnyebben kijátszható népet: már féltékenységből is ezen, a bécsi kormány által annyiszor ostromlott alkotmány iránt egyátaljában nem óhajtá hazánkra is kiterjedve látni a demokratiát. «Alkotmányunkat — igy szóla egy alkalommal, e gyülés folytában, egyebek közt Nagy Pál, — alkotmányunkat nyolcz száz év óta nem fenyegette akkora veszély, mint jelenleg. A tatárok és törökök elpusztították az országot; de abból önként vagy kényszerítve kitakarodtak pusztitásaik után. Jelenleg azonban erkölcsi hatalom fenyeget bennünket, melynek iránya egyenes ellentétben van avval, mit nekünk a legszentebb gyanánt kell megőriznünk. Minden el van telve a demokratiai elvekkel; napról napra tovább terjednek azok, mint a tüzár, s aristokratiai rendszerünket is végromlással fenyegetik.» És ezt Nagy Pál mondá most, ki már 1807-ben oly nemes buzgalommal szólalt fel a nép

állapotának javitása mellett; ki, bár akkor a «non stultiset» féle gúnyszavakkal kényszeríttetett elhallgatásra, az önző aristokraták nagy boszuságára, 1825-ben ismét szónoklatának egész hatalmával támogatá a nem-nemes osztályok ügyét. Igaz ugyan, hogy voltak már e gyülés rendei közt is néhányan, kik annyi veszedelmet koránt sem láttak a demokratiában, s kik azon aristokratiai aggodalmakra Ragályi Tamással és Borsiczkyval azt válaszolták: hogy, ha a népek iránya, közvéleménye ellentétben van alkotmányunkkal, hasztalan törekszünk azt fentartani; s mi más nemzetek előtt oly kecsegtető színben tünik fel, hogy arra minden erejökből törekednek, az nekünk sem lehet oly igen ártalmas. Igaz, hogy találtattak már többen nálunk is, kik Széchenyivel ugy vélekedének, hogy épen azért volt alkotmányunk annyiszor oly nagy veszedelemben, mivel sánczain belől kevesen, csak egy néposztály tagjai, védik azt; és csak akkor lesz minden megtámadással daczolható erejü szabadságunk, midőn abban a nép minden osztályai részesülvén, mindnyájunknak érdekében lesz azt védelmezni: a rendek nagy többsége mindazáltal ezen egész országgyülés alatt nem tudott menekülni a demokratia félelmétől. Mi volt tehát természetesb, mint hogy ellene, mint közös ellenség ellen, szorosabban szövetkezzék a kormányhoz, melylyel 1825-ben már különben is kibékült, s mely azóta, többféle jelenség szerint ugy látszék, mindigre lemondott az alkotmányosság ellen folytatott harczáról? És ez volt egyik oka, miérthogy a rendek, bár egyébiránt e rövid országgyülés alatt is elég alkalmuk volt volna kikötni a kormánynyal, szokásuknál sokkal engedékenyebbek voltak kívánatai iránt. 1830.

Volt azonban még más oka is ezen engedékenységnek. Közönségesen tudatott, hogy Ferencz király nagy bizodalommal viseltetik Reviczky főkanczellár iránt; s hogy ennél fogva mellőzvén az alkotmányellenes német tanácsosok sugallatait, egyedül az ő tanácsával él a magyar ügyekben. Tudatott, hogy mióta ő áll a kanczellária élén, még az osztrák

1830. titkos rendőrség befolyása is megszűnt az országra; s ha mi titkosabb tudósitások kivántatnak, például az előmozdítandó, vagy más egyéniségek iránt, azokat most a kanczellár szerzi meg a magosabb hivatalokban lévő tisztviselők közbejöttével. E tudósitások most rendesen kedvezőbbek voltak az illetőkre nézve, mint az előtt, mi a kanczellárnak tudatott be érdemül. De különben is számos bizonyitványait adá Reviczky a maga hazafias érzelmeinek az igazgatás ügyeiben; sőt az, hogy az 1825-ki országgyülés után egy Bartal, Somsich, Plathy, Szerencsy s mások az ellenzék legkitünőbb egyéniségei közől magas kormányhivatalokra neveztettek ki, nem hagyott kételkedni, hogy a kanczellár egészen alkotmányos és a menynyire lehet, szabadelvű szellemben akarja intézni az igazgatást. Erre mutatott az is, mi a protestánsok megelégedését eredményezé s jóakaratát vívta ki számára, hogy a protestáns ifjuságnak ismét engedelem adatott a külföldi egyetemeket meglátogatnia. A rendek tehát ezek s hasonlók által bizodalomra ébresztetvén a kanczellár hazafias és szabadelvű érzelmei s nézetei iránt, szinte nem akarák vala neki megnehezíteni a kormányzatot; hanem őt inkább lehetőleg pártolva, a királylyal is éreztetni akarták, hogy midőn alkotmányosan kormányoztatnak, ők is hajlandók teljesíteni az udvar óhajtásait. Mások még ennél is jóval tovább mentek. «A magyar közdolgok némely vezetői s ezek közt Nagy Pál is, — mondja ennek jellemrajzolója, — az uralkodó hangulatában s környezete egyéniségeiben kedvező alkalmat véltek találni, hogy a kanczellár által a magyar érdekeknek az összes monarchia tanácsában és politikájában addig nem birt befolyást és nyomatékot szerezhessenek. E tekintetben azonban szükségesnek látták, hogy a kanczellár, gróf Reviczky, a nemzet és különösen az országgyülés által felkarolva, segítve s hatásában erősítve érezze magát; s egyszersmind az uralkodó is azonnal láthassa jó következéseit a magyar párt iránt tanusított hajlamának. Innen van sok részben az európai események

által meghatott országgyülés rendkivül óvatos magatartása.»[1]) 1830.

A rendek ezen óvatos magatartása mindjárt az országgyülés elején észrevehető volt azon tanácskozásokban, melyek a koronázat előtt az országgyülési hirlap s utóbb a kir. hitlevél fölött folytak. A nyilvánosság szükségének érzete már oly élénken felébredt, hogy szinte lehetetlen volt mellőzni egy országgyülési közlöny kiadásának szóba hozatalát. Igen természetes volt azonban, hogy e hirlapot senki sem akarta a censura bilincsei által megszorítva látni, melynek törvénytelenségéről egyező volt a rendek véleménye. De bár ennek következtében a sajtószabadságról érdekes vitatkozás fejlett ki; bár mindenki azon értelemben volt, hogy miután ez iránt semmiféle tiltó törvény nem létezik, a nemzet jogát kétségbe sem lehet hózni; s ennél fogva az országgyülés ilyféle censurálatlan hirlap kiadását minden előleges bejelentés és engedély nélkül megrendelheti: a kormány iránti tekintetből mégis azt végezték, hogy a kiadásra vállalkozó a szokott módon szerezzen magának szabadalmat a kormánytól; s a rendek csak azon esetben fognak közbelépni s támogatandják a kiadót, ha a kormány az engedélyt megtagadná. Ezen eljárás kétségkivül igen fonák és hibás volt a rendek részéről. A felett, hogy következetlenségbe estek, s a különben törvénytelennek vallott censurát közvetve elismerték, még czélt sem érhetének. Hasztalan volt minden szép beszéd a nyilvánosság és gondolatszabadság elvének fentartása mellett: a kormány, az e feletti kellemetlen viták újonnan szőnyegre kerültét meggátolandó, válaszát a hirlap kiadására vállalkozott nyomdász folyamodására az országgyülés végeig halasztá; mikor aztán hirlapra szükség nem lévén többé, a tárgyat a rendek sem kivánták ismét elővenni.

Országgyülési hirlap.

Nem kevesebb óvatosságot és engedékenységet tanúsitának a rendek azon, hosszabban folyt vitatkozások alatt, melyekre

A hitlevél felett viták.

[1]) Csengery Antal: Magyar Szónokok és Státusférfiak. 13. l.

1830. a királyi hitlevél nyujtott anyagot. Ez lévén az 1823-ki törvénysértő kormányeljárás után az első királyi koronázás, a rendek egy része hasonló események ismétlésének meggátlása végett a következő pontokat kivánta betétetni a hitlevélbe: 1. Hogy a miniszterek felelősek legyenek; mi iránt, a régiebb törvények szerint, különben is kétségtelen a nemzet joga. 2. Hogy valamint az egyenes, ugy a közvetett adót is, különösen a sóárt, a törvények értelmében, csak országgyülésen lehet meghatározni. 3. Hogy a papirpénz mennél elébb a törvényszabta jó vegyitékü honi érczpénzzel pótoltassék. 4. Galiczia, mint mely a magyar korona jogczimén vétetett birtoklásba, az országba bekebleztessék. Végre 5. hogy az új király az országban lakjék; de atyjának életében, a kormány ügyeibe, a rendek megegyezte nélkül, ne avatkozzék. — A többség azonban nem sokára elállott mind attól, hogy e pontok a hitlevélbe felvétessenek; mind attól, mit némelyek kivántak, hogy azokból koronázás előtti törvényczikkelyek alkottassanak; és csak a főrendekkel, kik egy izenetökben a nemzet jogát, mely szerint a koronázási hitlevelet a körülmények igényei szerint megváltoztathatja, tagadni látszának, folytatott még egy ideig heves vitát, melyben a főrendek végre is engedni kénytelenittettek. A kormány iránt e kérdésre nézve is oly kiméletesek voltak a rendek, hogy ama feliratban, melyben kijelentették, hogy az 1792-ki hitlevelet változatlanul elfogadják, csak ezen egyetlen szóval: még ez esetben, adták értésére, hogy a hitlevél megváltoztathatásának jogát a jövőre épségben kivánják fentartani. Ferencz ez iránt most nem akarván vitatkozásba ereszkedni, válaszában e pontot egyszerüen mellőzte; egyébiránt pedig megegyeztét jelenté ki, hogy törvény alkottassék, mely szerint az ifju király, bár koronázottan lépend a trón birtokába, köteles legyen országlása első hat hónapja alatt országgyülést hirdetni; addig is, mig országlatra jutand, huzamosabban az országban fog lakni; de a kormányban atyja éltében részt nem veend.

A koronázás ezután sept. 28-kán, a szokott módon, fényes

ünnepélyek közt hajtatott végre. Az ifju király a rendeknek ötven ezer aranyból álló koronázati ajándokát részben a rosz termés következtében inséget szenvedő felvidéki megyék lakosságának segélyezésére, részben a magyar akadémia pénzalapjának növelésére adományozva, akará emelni becsét koronázata emlékezetének. 1830.

A nemzeti nyelv ügye.

Galiczia bekeblezésének kérdése, — melyet a kormány akképen tétetett le, hogy a rendeknek a nádor által tudtára adatá, miképen ő felsége, az ország ebbeli jogainak megvizsgálása végett már kinevezett egy, magyarokból s a galicziai kormány néhány tagjából álló vegyes bizottmányt, — a magyar nyelv hivatalos használatának kérdését hozta szőnyegre. A rendek ugyanis a bekeblezés iránti kivánatukat egy magyar szerkezetü üzenetben tudatván a főrendekkel, ezek a nemzeti nyelv használatát illető intézkedéseket a jövő országgyülésre akarták halasztatni. Csak két szó emelkedett fő uraink gyülésében a nemzeti nyelv pártolására, Eszterházy Mihályé és Wesselényi Miklósé; de kivált ez utóbbik beszéde, mely szüz szónoklata volt az országgyülésen, rendkivüli hatást okozott a hallgató közönségben, s egyszerre oly népszerüségre emelte a szónok nevét, minővel eddig csak Széchenyi dicsekedhetett. «Az anyai nyelv használata, mondá egyebek közt Wesselényi, kétségbe vonhatatlan joga minden nemzetnek. Ha a nemzet e természeti jogának gyakorlatában korlátoltatik, panaszokra fakad; ha fentartatik a korlátozás, keserü érzelmeket ébreszt a nemzet kebelében; ha a korlátozás elnyomássá fajul, ellenhatást támaszt, szintugy veszélyest a kormányra nézve, mint ártalmast következményeiben.... S várhatnánk-e egy atyai indulatu fejedelemtől, kit a patriarchalis erények példánya gyanánt ismerünk; a mi mélyen tisztelt nádorunktól, ki már egy egész emberkort fordít hazánk jóllétére; várhatnánk-e e tiszteletre méltó felső táblától egyebet, mint az ily hasznos előrelépésben való megegyezést?...» De e tábla tagjai kik, — mondani is szégyen, — a hazai nyelvet jobbára vagy

1830. épen nem, vagy csak törve beszélék, nem indulának meg a nemes tüzü beszédre.

A főrendek e bűnös szenvtelensége erős kikeléseket vont maga után a rendek részéről. «Mindig a kormányt hibáztatjuk, mond egyebek közt Nagy Pál; a hiba pedig magunkban fekszik. Nézzük a királyi családot: öt hat tagja beszéli a magyar nyelvet, mig annyi a főuri család, melynek egy tagja sem érti azt. Uradalmaikat is németül kezeltetik, s az által számos ezer ifjut kényszerítenek a német nyelv tanulására, hogy magoknak hazájokban kenyeret szerezhessenek. Mindenek előtt szükség, hogy a közvélemény gyalázattal bélyegezze az anyai nyelv nem tudását. Emlékezzem-e a magyar színházra: miképen ügyekeztünk néhányan a nyelv e közlönyét felsegíteni.... Elmenénk a nádorhoz is kikérni pártfogását. — «Én minden lehetőt megteszek, válaszolá ő; tegnap is jelen valék az előadáson; de önök közől, uraim, senkit sem láttam ott.» S mennyi a panasz iróink részéről! A legjobb magyar mű sem számíthat kétszáznál több vevőre. Senki sem olvas magyarul; a magyar könyveket por fedi a nyilvános könyvtárakban....» A rendek tehát ily beszédek által a nemzeti nyelv melegebb pártolására ösztönöztetvén, újabban is sürgették a főrendeket, hogy az üzenetek ezentúl magyarul folyjanak; minek következtében ezek azt tovább nem ellenzék ugyan; kivánták mindazáltal, hogy az üzenet mellett a felirat javaslata ezentúl is deákul küldessék át hozzájok.

Az eddigi tapasztalatok meggyőzték a rendeket, hogy a főrendek hazafiatlanságától csak folytonos hajtással s némi erőszakolással lehet valamelyes engedményeket kisajtolni a honi nyelv számára. Mihelyt tehát a kölcsönös üzenetek magyar szerkezetére nézve czélt értek, sürgetni kezdék: hogy a királyhoz intézendő feliratok s a törvények is nemzeti nyelven készíttessenek; s miután a nemzet a maga nyelvének hivatalos használatát már negyven év óta követeli, az igazgatás minden ágai e nyelven intéztessenek; továbbá, hogy a készülőben lévő Ludoviceum hadi akadémiában tannyelvül a

magyar vétessék be; a magyar ezredeknél a vezénylet nyelve magyar legyen; miután különben is bizonyítja a tapasztalás, hogy leginkább a német nyelv divata s a német tisztek alkalmazása szegi kedvét ifjuságunknak a hadi pályától. De e kivánatokat még most nem sikerült keresztül vinni; s mindössze is csak a következő pontokat lehetett beiktatni a gyülés végén megalkotott új törvénybe: 1. Hogy a kir. helytartótanács azon hatóságokkal, melyek hozzá magyarul irnak, szinte ezen nyelven levelezzen. 2. A főtörvényszékek a hozzájok magyarul fölebbezett pörökben ugyanezen nyelven tanácskozzanak és szerkeszszék döntvényeiket. A kerületi tábláknál, a vármegyei, városi és egyházi törvényszékeknél, hol a magyar nyelv eddigelé nem volt divatban, ezen országgyülés végétől kezdve, minden pereket lehessen nemzeti nyelven intézni; azon törvényszékek, melyeknél e nyelv szokásba még nem jött, tetszésök szerint vagy ezen vagy deákul folytathatván tanácskozásaikat. 3. A magyar nyelv tudása nélkül köz hivatalba ezentúl senki sem alkalmazható. 4. Ügyvédi oklevelet 1834-ki jan. 1-től kezdve csak magyarul tudó egyének nyerhetnek. 5. A magyar és határszéli ezredek s az országban létező hadi kormányszékek a hatóságoktól hozzájok intézett magyar okiratokat elfogadni kötelesek. 1830.

A fő érdek, melyet a kormány ezen országgyülésen szerencsésen keresztül vinni óhajtott, a királyi előadások 3-dik pontjában foglaltaték, melyben előadván, miképen a magyar ezredek oly annyira meggyérültek, hogy kiegészíttetésöket maga a nemzet hadi dicsőségének fentartása múlhatatlanul igényli, újonczokat kér a nemzettől. A rendek a fentebb elmondott hangulatnál fogva hajlandók voltak ugyan e tekintetben teljesíteni a kormány minden méltányos kivánatát; e jó alkalmat mindazáltal nem akarták elmulasztani, hogy ez uttal a nemzet régi kivánataiból is eszközöljenek ki egynémit az engedményeiben mindig oly szűk kezű kormánytól. A mult országgyülés végén felterjesztett nemzeti sérelmek s kivánatok még mindig elintézetlenül léteztek: a rendek tehát kije- Az újonczok megszavazása.

1830. lenték, hogy miután ezekre már negyven év óta hasztalan várják a kormány válaszát: most mindenek előtt ezeket kivánják felterjeszteni ő felségéhez. Sikeretlen maradt a nádornak a király nevében adott azon igérete is, hogy ő felsége a sérelmek mindnyájára kiadandja válaszát: ha a rendek a sérelmek előtt, vagy azokkal egyszerre tárgyalják az újonczokra vonatkozó királyi előadást s terjesztik fel végzésöket. A kormány ily nagy fontosságot helyezvén abban, hogy az újonczok kérdése elébb vétessék fel, nagyon is vilásogan elárulta, hogy annak megszavazása után könnyen túlteendi magát a nemzet kivánatain. A rendek tehát szilárdan tarták magokat; sőt többen most még azon erős hangu sérelmi feliratot is fel akarták terjeszteni, mely 1827-ben, a főrendi tábla ellenzése miatt nem juthatott a király elejébe; mit azonban, mivel utóbb a főrendek a sérelmek előleges tárgyalását tovább ellenzeni megszűntek, a rendek többsége sem pártolt. A sérelmek s kivánatok főbb pontjai, mik ennek következtében fölterjesztettek, im a következők: Dalmatia némely részei és szigetei, ugy szinte Erdély némely részei, különösen Kraszna, Közép-Szolnok, Zaránd és Kővár megyék és végre Galiczia és Lodomeria kapcsoltassanak vissza az országhoz; Erdély szorosabban egyesitessék az anyaországgal; a só ára, mint közvetett adó, a rendek megegyeztével még e gyülésen szabassék meg; szűntettessék meg ama visszaélés, mely szerint a törvényszékek a magánosak régi pénzviszonyaiban a papirpénzek érték-leszállitása óta még mindig a törvénytelen udvari parancsok nyomán kényszeríttetnek itéletet mondani; a magyar kir. kamara ténylegesen függetleníttessék a császári kamarától; a pénzügyek az országban a magyar kamara kezelése alá rendeltessenek stb. stb.

Azon kényszerűségbe mindazáltal most nem akarák a rendek helyezni a kormányt, hogy a sérelmekre adandó válaszától függeszszék fel az újonczok megszavazását; s mihelyt azok felterjesztettek, azonnal fölvették az újonczok kérdését. Azon óvatos magatartást s engedékenységet a kormány iránt,

melyet fentebb a diéta fő jelleme gyanánt emelénk ki, ezen 1830.
legfontosabb tárgyban tanúsiták a rendek legvilágosabban. Nem hiányoztak ugyan a rendek tábláján néhány ellenző nyilatkozatok; elmondatott egyebek közt, hogy rendes hadpótlásra a nemzet, törvényeinek értelmében nem köteles, s az ezredekben támadt hiány a szokott toborzás által pótlandó; hogy a kormány maga az oka, ha toborzás utján nem kap elég újonczot; mert ez csak onnan ered, hogy a magyar ezredekben is német vezénylet divatozik; a tisztek, ellenére a törvénynek, nagy részben németek, kik a németül nem tudó legénységgel méltatlanul bánnak; hogy a német nyelv nem tudása miatt honosaink tizedességre sem igen emelkedhetnek; példa is hozatott fel, miszerint nem rég egy huszár ezredben több magyar megfosztatott tisztségétől, egyedül mivel újonnan kinevezett német ezredesök ellen panaszkodtak stb. De a rendek többsége mind ezek mellett is készségét nyilvánitá, teljesíteni az udvar kivánatát, mihelyt a szükség a kormány által indokolva kimutattatik. A szükség ezen indokolt felfedezését mindazáltal múlhatatlannak nyilvániták, szoros kapcsolatban lévén az a nemzet ama sarkalatos jogával, mely szerint a béke és háború kérdésének meghatározásában befolyással bir.

A főrendek azonban még ezen loyalis nyilatkozattal sem valának megelégedve, és Cziráky országbiró inditványa szerint, minden előleges tudakolást és szükségkimutatást fölöslegesnek állitva, subsidium gyanánt egyszerüen megszavazandónak vélék az újonczokat, kiknek számát a kormány egy kir. leiratban ötven ezerben szabta meg. Csak egy szó emelkedett a rendek üzenetének pártolására, Wesselényi Miklós ékesen hangzó szava. «A rendek által felhozott indokok, ugymond, felette fontosak. 1741 óta a hadpótlás rendes módja a toborzásból állott, mert a nemzet e terhet eleitől fogva elhárítá magától. A rendek ugy hiszik, hogy a hiány mindig eléggé fedezhető az e végre rendelt jelentékeny öszveg segélyével; s a tapasztalás bizonyítja, hogy a toborzás, czélszerűleg intézve, a

1830. czélnak teljesen megfelel. De ezen utósó időkben, fájdalom, annyi hiány csúszott be annak kezelésébe, hogy sükere, kivált a gyalogságnál, nagyon kétes. Nem tartják meg a beállottaknak tett igéretet,és sokan, kik a lovasságba szegődtek, gyalogokká tétetnek. — De hiszen tulajdonkép nem is hadpótlásról, hanem inkább rendkivüli subsidiumról van itt szó; és e tekintetben nyiltan meg kell vallanom, hogy midőn a rendek ily fontos, a nép előtt pedig gyűlöletes ajánlatnál, hol nem gabonáról vagy pénzről, sem a követek saját életéről, hanem az adózók szabadságáról s véréről, mi itt puszta áru gyanánt tekintetik, van szó, — ha, mondom, a képviselők e kérdésnél teljesen okulni kivánnak a szükségről, mielőtt magokat nagylelkűeknek mutassák: csekély véleményem szerint, csak kötelességöket teljesítik, törvényeink szellemét, lelkiösmeretök szavát követik. Midőn csak a mi javainkat, a mi életünket veszi igénybe a haza, ám akkor alku nélkül mondhatjuk, fel, lóra, fegyverre! az alkotmány s a király védelmében. — A népek mozgalmai nem kifelé irányulvák, nem támadók; tőlök tehát nincs mit tartanunk. Ha létezik valamely veszély, az bizonyára saját keblünkben, a közvéleményben, a nép elégületlenségében volna keresendő. De nekünk, egy jámbor s békeszerető fejedelem s bölcs törvények uralma alatt, ily mozgalmaktól sincs okunk tartani».

A hallgató közönség megtapsolta a bátor szónokot; de a nádor, ki Wesselényi iránt ellenszenvvel viselteték, több csipős észrevételt tőn beszédére. Mondá egyebek közt, hogy «e beszéd, mely inkább tévutra vezetni, mint meggyőződést eszközleni képes, csak azt bizonyítja, hogy a jövevények, mivel közügyeinkről csak felületes ismeretekkel birnak, téves elfogultságban élnek». A hazafias érzelmű, bátor gróf Andrássy Károly, e megróvást nem vélé észrevétel nélkül hagyhatni, s akként nyilatkozék: hogy nem lehet azt jövevénynek nevezni, ha nem vett is eddig részt a magyar országgyülésen, kinek elei már régóta szolgálták volt a hazát, midőn a fejedelmi ház a magyar trónra jutott. — A főrendek azonban

nemcsak minden további feltétel nélkül megszavaztatni kiván- 1830.
ták az újonczokat; hanem még kétségbe is látszának vonni a rendek jogát, mely szerint ezek a kormánytól hasonló esetekben a szükség indokolását követelhetik.

A főrendek e nyilatkozata nem csekély ingerültséget ébresztett a rendek házában. Megmutatták, hogy a rendek e jogukat nemcsak 1741-ben, midőn Mária Terézia személyesen —, s 1796-ban, midőn a kormány Spielman államtanácsos által fejté meg a nemzet előtt a körülményeket, melyek által hadi segély kérésére indíttatott, hanem számtalan más esetekben is gyakorolták. E jogot tehát kétségbe vonni nem lehet, bár hozhatni is fel példákat, névszerint 1807 és 08-ból, melyek szerint a nemzet önként lemondott e jog gyakorlatáról. De most annál inkább kell követelniök e jog fentartását, mivel, mint tapasztalják, a néhány esetben önként tanusított engedékenységből veszélyes következtetések vonatnak le a nemzeti jog csorbulására. Alig történt ugyanis egy párszor, hogy a rendek, magoktól is meggyőződve lévén a segélyt igénylő körülmények súlyos voltáról, a szükség kimutatását nem igényelték: az udvar érdekeinek védelmében túlbuzgó főrendi tábla máris magát a nemzeti jogot vonja kétségbe.

A főrendek ezen, túlzóan udvari szellemének az lőn következménye, hogy mig elébb csak 27 szavazat 25 ellenében kivánta kimutattatni az újonczállitás szükségét: a többség most 33 szóra emelkedett 19 ellen; s végzéssé lőn, hogy e tárgyban a nemzeti jog védelmére egy erőteljes üzenet küldessék át a főrendekhez. Ezt azonban a kormány, mely ez esetben több alkotmányosságot tanusíta, mint a főrendek, maga tette fölöslegessé. Ferencz király, a nádor önkéntes közbenjárására, megértvén a rendek kivánatát, gróf Gyulay Ignácz horvát bánt, ki egyszersmind a főhadi tanács elnöke is volt, azonnal kiküldé, hogy az újonczállitás szükségét a rendek egy bizottmánya előtt részletesen indokolja.

Gyulay a felvilágosító adatokat a király nevében előadván, ötven ezer újonczot kivánt az országtól oly módon, hogy a

1830. magyar ezredek pótlására 30 ezer azonnal, a többi pedig azon esetben állíttassék ki, ha az állam védelme ezt a jövő országgyülés megnyiltáig szükségessé tenné.

A rendek többsége ennek következtében minden további ellenvetés nélkül hajlandó volt megszavazni nem ugyan a 30, hanem, a nemzeti jog kitűntetése végett, 28 ezer újonczot. A későbbre feltételesen kivánt 20 ezer megajánlására azonban mindjárt nem alakulhatott meg a többség; sokan veszélyesnek tarták, hogy a kormánynak, mely eddig mindig csak a maga érdekei tekintetéből hirdetett országgyülést, ily előlegezés által alkalom nyujtassék hoszabb időre mellőzni az országgyülést. A megyék fele ennél fogva szükség esetére nemesi felkelést akart ajánlani a 20 ezer újoncz helyett. Sőt Ragályival, Borsiczkyval és Baloggal némelyek már ezen gyülésből megrendeltetni kivánták volna a nemesség felkelését, hogy az fegyverben kellőleg gyakoroltatván, a szabadság s alkotmány védelmére mintegy hasonmásává fejlődjék a franczia nemzetőrségnek. Hogy ezen, a nemességre nézve különben oly költséges fölkelés eszméje a legkitünőbb szónokoknál is kivált a demokratia félelme miatt talált annyi rokonszenvre, nyilván kitűnt Nagy Pál beszédéből, melyet a novemb. 6-kán tartott országos ülésben mondott. «Megengedem, ugymond egyebek közt, hogy a királyt trónjának fentartása teszi eleve gondossá: de vajjon nekünk nincs-e még több okunk gondoskodásra, nekünk, mondom, elszigetelt alkotmányunkkal, melynek a mai Európában sem társa, sem védője nincs többé? Ismétlem, mit minap a nádor jelenlétében tartott tanácskozmányban mondék: ha az aristokratia a szükséges segélyt a kormánytól megtagadja, kényszeríti azt, hogy nyakára hágjon s a demokratiához forduljon. Ezt bizonyítja minden újabb forradalom: a trón fenmarad, de a kiváltságos rendek elmerülnek.... Én annyira meg vagyok győződve arról, hogy a kormánynak mind az 50 ezer újonczra leend szüksége, miképen ma is az egész szám megajánlására szavaznék, ha a későbbre kivánt 20 ezernél sokkal czélszerűbbnek és neme-

sebbnek nem látnám a nemesi fölkelést». Utóbb mindazáltal, 1830.
a főrendi tábla sürgetése következtében, a szükség esetére követelt 20 ezer újoncz kiállitását is elfogadták ugyan a rendek, de a következő feltételek mellett: 1. Hogy a király azokat ne a népszabadság ellen, külföldi forradalmakba való avatkozásra, hanem egyedül azon esetben szedethesse, ha a birodalom 1831-ki octoberig — a jövő országgyülés határnapjáig, megtámadtatnék. 2. Hogy e 20 ezer újoncz a háború vége után azonnal haza bocsáttassék; a többiek szolgálatideje tiz évre szabatván meg. 3. Hogy, az 1791-ki 9-dik t. cz. értelmében, a magyar ezredeknek csak magyar születésű tisztek adassanak, kiknek fokozatos előléptetése a többi császári sereg tiszteiétől külön történjék.

Az újoncz-ajánlatot nagy megelégedéssel ugyan, de az említett feltételek nélkül fogadta el az udvar; minek következtében ezek felett még hosszan folytak a vitatkozások. Különösen nagy hévvel szorgalmazák a rendek azt, hogy a magyar ezredekbe csak magyarországiak neveztessenek ki tisztekké; miben czéljok nemcsak az volt, hogy a magyar katonaság a német, cseh s más külföldi tisztek gyakran méltatlan bánásmódjától, mi fiatalságunkat a hadi pályától mindinkább elidegeníti, megmentessék; hanem s leginkább az, hogy az alkotmányos ország hadserege a kényuralom alatt lévő többi örökös tartományok ezredeitől elkülöníttessék s nemzeti szellemben szerveztessék.

A cs. kir. hadsereg szervezete, kivált azon czélra lévén irányozva, hogy benne az absolut fejedelmi hatalom semmi nemzeties érzelmek s tekintetek által nem gyöngített támaszát lelhesse, nem tagadhatni, felette sérelmes volt hazánkra nézve. Hogy a nemzetiség és alkotmányosság tekintetében ebből önként következő egyéb szempontokat mellőzzünk, — e sérelmes szervezetnek csak egy oldalát emeljük ki, mely a vitatkozásokban is mind a két táblánál talált szószólókra. Nem ritka volt az eset, hogy egyegy magyar ezredben tiz-tizenöt külföldiek is foglaltak el magas tiszti rangokat, kik magok

1830. is elég őszinték voltak bevallani, hogy helyöket mások sérelmével foglalják el, s kik közől néhányan épen ez időben még a napi lapok által kiadott költeményeikben is avval dicsekvének, «hogy az ő hazájok serege minden idegen előtt el van zárva.» A sérelem honosainkra nézve annál fájdalmasabb volt, hogy ugyanazon ezredekben számos jól nevelt, feddhetetlen magaviseletű, s a hadi dolgokban is kellőleg felkészült ifju, nyolcz-tiz évig is, mint hádfi (cadet), altiszti rangban tespedett, nem ritkán kitéve oly jövevények méltatlankodásainak, kik érdemökre, képzettségökre nézve velök a hasonlítást sem állhatták ki. Mert, ha találtattak is ezen idegenek közt jeles egyéniségek; nem tagadhatni mindazáltal, hogy az ezredeknek jobbára idegen tulajdonosai sok oly külföldit is emeltek ezredeinkben tiszti rangra, kik e pályára csak kenyérkereset vagy kiképeztetés végett léptek, s például, mint huszár tisztek, még csak lovagolni is az ezredben tanultak. Ily jelenetek, minthogy gyakoriak valának, számtalan panaszra fakasztták honi ifjuságunkat, s csökkenték benne a kedvet hadi pályára lépnie. Hasonló volt hatása ama tapasztalásnak is, melyet Széchenyi István egy épen e tárgy felett mondott beszédében, önmagára vonatkozva, kiemelt, midőn előadá, hogy a magyar, bár mennyire tűnjék is ki hadi tulajdonai, készültsége s magaviselete által a hadseregben, magosabb tiszti rangra csak igen ritkán s nagy nehezen emelkedhetik.

Ilyenek lévén ezredeinkben a viszonyok, nem ok nélkül szorgalmazták a rendek, hogy a magyar ezredekben csak magyarok neveztessenek tisztekké. De süker nem jutalmazá törekvésöket. Hasztalan mondák el kivánatuk támogatására, hogy valamint honosaink nem óhajtanak a magyar ezredeken kivül másokban szolgálni: ugy méltán követelhetik, hogy a mi ezredeinkben se foglalják el a magyarok helyét idegenek; kik közől számosan még nem is született császári alattvalók, hanem oly hazának fiai, melynek seregébe semmiféle idegen nem fogadtatik be. Hasztalan adták elő, hogy a kivánatuk szerint egyneművé válandó magyar hadseregben a nemzeti

hősszellem még inkább ki fogna fejleni, s igy az erősebb támaszává lenne a trónnak és hazának mint most, idegenekkel kevert állapotában, jobbára idegenektől vezényelve s e miatt elkedvetlenítve. Mind ezen s más hasonló, bizonyára fontos okok sükeretlenül hangzának el szemközt a kormánynyal, mely a hadseregben öntudatosan alapítá meg e szervezetet, s a főrendek házával, mely kivált most, a demokratia rémeitől féltében, vakon pártolá a kormány szándokait. 1830.

Mennél hajlandóbbak voltak a rendek teljesíteni az újonczállitás tárgyában az udvar kívánatait, annál kellemetlenebb érzelmeket ébreszte bennök az, hogy a kormány, miután az újonczok megszavazva voltak, a nemzeti sérelmek és kívánatok ügyében intézett feliratra nagyobb részben kitérőleg válaszolván, az országgyülés befejezésére már is határnapot tűzött ki. «Az 1791-ki 13-dik törvény szerint, — mond erre vonatkozólag, a nov. 27-kei ülésben, Nagy Pál — minden országgyülésen, valamint a kir. előadásokat, ugy a nemzet sérelmeit is be kell végezni. És midőn mi az elsőnek megfelelünk, teljes jogunk van a másodikra is hasonlót követelni a kormánytól. Ime, előttünk vannak a sérelmek, melyeket már a mult országgyülésen kellett volna orvosolni, és jelenleg ismét a jövő gyülésre halasztatnak. Ezek egynémelyikének már századok óta ez a sorsa. Elegendőnek tartja a kormány, néhány jelentéktelenebb pontra valamelyes választ adni, s a többieket mellőzve, mihelyt az előadások tárgyalása befejeztetett, az országgyülést azonnal feloszlatja. Mi történnék, ha a kormány ezen eljárását mi is követve, az előadásokból csak egypár jelentéktelenebb pontot végeznénk el, a többire nézve pedig azon választ adnók, hogy felettök küldőinkkel majd tanácskozunk s a közelebbi, vagy épen egy harmadik országgyülésen adandunk rájok választ? Megelégednék-e evvel a végrehajtó hatalom? A kötelezettség pedig teljesen viszonylagos. És azért én magát e kir. resolutiot tartom a legnagyobb sérelemnek. Ha valamelyik kormányszék ellen emelünk panaszt, alig várhatunk egyéb választ mint, «hogy az illető A sérelmek és kívánatok ügye.

1830. kormányszék meg fog elébb hallgattatni, s a tárgy maga a jövő országgyülésre halasztatik.» Ez, uraim, törvénytelen eljárás. Nem a hatóságot, mely a maga törvénysértésének vagy önkényének mentségére könnyen találhat szép szavakat, kell meghallgatni; hanem az országgyülésen szükség megvizsgálni s megitélni afféle panaszokat. És ha még oly dolgokra kerül a sor, melyek a kormány előtt nem kedvesek, akkor rendesen e választ kell hallanunk: «Ő felsége remélte volna» — vagy «kivánná» — s aztán egy kikerülő válaszszal elégíttetünk ki. Általában feledni látszik a kormány, hogy az ország rendei nem kegyelemért esedeznek, hanem azt követelik, mihez joguk van.»

Az országgyülés vivmányai. De bár ezek iránt a rendek minden további vitatkozásai s feliratai sükeretlenek maradtak; s bár a kormány, azon elvből indulva ki, hogy megfelel a törvény rendeletének, ha akár milyen resolutiot ad is a sérelmek s kivánatokra, csakhogy azokat válasz nélkül ne hagyja, — csodalkozását jelenté ki egy leiratában, hogy noha már nyertek választ, mégis újonnan irnak fel; — mire aztán a rendek azt felelték, hogy e csodálkozás bennök levertséget (consternatiót) szült. Mindazáltal némi becses vívmányt mégis eredményezett ezen országgyülés. Nagy fontosságot helyeztek akkor az ország rendei különösen abban, hogy a koronázási hitlevél megváltoztathatásának elvét a kormánynyal elfogadtatták; mert ez által magát az alkotmányosságot láták megszilárdítva, miután a kormányzati elvek tekintetében a nemzet s uralkodó háza közti viszony minden koronázatkor megújítható s módosítható szerződés tárgyává tétetett. Továbbá nem csekély közjogi nyereménynek tartaték, hogy a kormány elismerte, miképen a hadpótlásnál a fenforgó szükséget kimutatni s indokolni köteles, s ez törvénybe is igtattatván, a nemzet befolyási joga a béke s háború kérdésének eldöntésére tényleg elismertetett; hogy a nemzeti nyelv a maga természetes jogának visszanyerésében egy lépéssel ismét előbbre haladt; hogy végre, midőn a két tábla közti üzenetek magyar nyelve

megállapíttatott, a törvényjavaslatok, miket eddig a kormány organumai készitettek, a rendi tábla szerkesztésétől tétettek függőkké; mi nemcsak nagyobb terjedelmet s nyomatékot adott a rendek kezdeményezési jogának, hanem a törvények világos, szabatos, határozott értelmére nézve is nagy hasznúvá lett. 1830.

Megemlítendő még, hogy ez uttal merült fel határozottabban ama szükség érzete, s tétetett is az iránt inditvány, hogy az országgyülések székhelye állandóan a nemzeti életnek s értelmiségnek mindinkább középpontjává váló fővárosba, Budapestre tétessék át; valamint az is, hogy Somsich Miklós, somogyi követ, a decemb. 16-kai ülésben első tette az inditványt, miszerint az országgyülési költségeket, melyek eddig, a megyei pénztárból folyván, a tulajdonképen nem is képviselt jobbágyosztály által viseltettek, ezentúl kizárólag a nemesség hordozza. Ezen inditvány mely, egyébiránt most időhiány miatt bővebben nem tárgyaltathatván, csak a következő országgyülésen nyert eredményt, alkalmat szolgáltatott Nagy Pálnak szigorúan megróni három dolgot, mi valóban jellemzőleg bizonyítá, mennyire ügyekezett hajdan a nemesség minden adózási teher alól kivonni szűz vállait, s még annak költségeit is — miként a törvények nyelve az adózó népet nevezte, — a «misera contribuens plebsre» hárítani, mi közvetlen neki, a nemességnek, vált előnyére, adott fényt vagy hasznot. E három dolog, miket Nagy Pál «aljas piszkosságnak» nevezni nem kételkedett, a következő: hogy a királyi testőrséget, melybe egyedül nemes ifjak vétettek fel —, az országgyülési követeket, kik egyedül a nemesség által küldettek s kiváltképen annak érdekeit képviselték, s végre a megyei törvényszékek közbiráinak napdíjait, akkor is, midőn a nemesek pörei tárgyaltattak, a paraszt, a nem-nemes osztály fizette. Ezen inditványból s a felette több követ által Nagy Pállal egybehangzólag tett nyilatkozatból világosan kitűnt, mennyire megváltozott már a nemesség jobb részének nézete ilyféle tárgyakban, s mily közönségessé vált a meggyő-

1830. ződés, hogy a nemességnek, ha élni akar, le kell mondania ama kiváltságokról, melyek a jelenkor jog- és igazságfogalmaival többé meg nem férhetnek. Nagy Pál beszéde alatt szégyenpir boritá el számos követ arczait; s hogy legalább az országgyülési költségek ki általi viseléséről új törvény az inditvány értelmében mindjárt nem alkottatott, oka csak abban keresendő, hogy négy nap mulva már vége szakadt az országgyülésnek; a követek pedig utasitással ez iránt ellátva nem lévén, önmagoktól nem merték adóval terhelni küldőiket. Azt mindazáltal végzésül mondták ki, hogy a következő országgyülésre oly utasitással jelenjenek meg a követek, mely szerint a kérdést mindjárt a gyülés elején meg lehessen oldani.

Vallási kérdés. Csonka maradna vázolatunk ezen országgyülésről, ha elmulasztanánk még egy tárgyat megemliteni, mely egy részében utóbb annyira foglalkodtatá az európai politikai világot, s nálunk is oly heves és hosszu vitáknak szolgált anyagául. A vallás kérdését értem, mely e gyülés végső napjaiban pendíttetett meg először e század folytában törvényhozásunkon.

Az irlandi katholikusok emancipatioja Nagybritanniában pár év előtt nálunk is élénk örömmel üdvözöltetett minden felvilágosodottaktól, s alkalmat szolgáltatott több megyének, hogy utasitásul adja követeinek az országgyülésre: szorgalmaznák egy oly törvény megalkotását, melynél fogva a protestánsoknak Horvát és Tótországban birtoklási jog adatnék; továbbá törültetnének el a vegyes házasságoknál szokásban lévő kötelezvények a gyermekek katholikus vallásbani neveltetése iránt, mely kötelezvényeket, az 1791-ki vallási törvények szellemének ellenére, a helytartóságnak egy 1792-ben kelt rendelete hozott divatba, megengedvén a katholikus papságnak, hogy olyféle reversalist vegyenek a vegyes házasságot kötő felektől; s végre módosittatnék az 1791-ki törvény ama rendelete, mely szerint a kath. vallásból más vallásra térni akarók eleve hat héti oktatás alá vettettek, mi idő folytával többféle visszaélésekre szolgáltatott alkalmat.

Az inditvány Nógrád megye követei által ily értelemben megtétetvén, a rendek nagy többségétől helyesléssel fogadtatott, s a törvény sürgetése a nemzeti sérelmek s kivánatok közé vétetett fel. 1830.

A kathol. papság, miként előre látható vala, ilyféle törvény alkotását hevesen ellenzé. Meglepőbb volt Horvátország rendeinek azon szűkkeblűsége, miszerint, sejtvén a kérdés előfordulását, utasitásul adták volt követeiknek: hogy a tartomány municipális jogaira támaszkodva, minden olyféle törvény megalkotásának ellentmondjanak, mely keblökben a protestánsoknak birtokjogot biztosítana. A főrendek háza ennél fogva, bár ott is többen találtattak, kik a törvényt a rendek értelmében megalkotni óhajtották, s kik közt Wesselényi, a főpapság reactioját ostorozó, nagy hatásu, fényes beszédeiben a lelkiösmeret szabadságának első bajnokává avatta fel magát, — a következő országgyülésre kivánta halasztatni a tárgyat; oly reményt fejezvén ki, hogy Horvátország rendei, a törvényhozáson nyilatkozó közvéleményről követeik által értesülvén, a jövőre kedvező utasitással látandják el képviselőiket. A nagy érdekkel felfogott kérdés ennek következtében, bár az alsó tábla többsége a főrendi tábla ezen válaszával különben nem volt megelégedve, mégis kivált azon okból, mivel az országgyülés befejezése már a küszöbön létezvén, ez iránt egyességet eszközleni nem volt többé idő, a jövő országgyülésre halasztatott. És ez volt első phasisa azon tárgynak, mely aztán több országgyülés alatt oly szenvedélyes vitatkozásoknak szolgált anyagául.

Ez volt utólsó, tulajdonképeni tárgya az országgyülési tanácskozásoknak; mert a mi a rendeket még ezentúl foglalkodtatá, az csak a törvények szövegének megállapitására vonatkozott. E, nem ritkán nehéz munkát, mely országgyülési nyelven concertationak nevezteték, az országgyülésnek egy bizottmánya a kanczellária egy kiküldöttségével összeülve szokta volt végezni. Most a concertatioban a koronázati hitlevelet s az újonczokat illető törvényczikkelyek szövege iránt

1830. nagy nehézségek fejlettek ki; s a vitatkozások, melyek ezek következtében támadtak, a kormány szellemét még ezen, némileg megváltozott körülmények közt is, sokkal inkább jellemzik, mintsem hogy azokat némi részletességgel nem kellene előadni. A kanczellária, kabineti utasitással lévén ellátva, mind a két czikkelyre nézve vonakodott elfogadni azon kifejezéseket, melyekben épen a dolog lényege, a nemzet joga, az említett fontos közjogi elvek foglaltattak. Az elsőt illetőleg: miután a kormány a gyülés folytában elismerte, hogy a koronázási hitlevelet, ha a szükség ugy kivánja, módosítani lehet, a rendek ezt a következő szavakkal akarták kifejezni a törvényben: «a kegyelmes hitlevél azon alakban adatván ki, melyben ez uttal a karok és rendek magok is megegyeztek.» Az újonczokról szóló törvényben a rendek, hasonlókép biztosítani akarván a nemzeti jogot, mely szerint annak meghatározása, vajjon szükséges-e vagy nem az újonczszedés, — más szóval: kell-e vagy nem háborút viselni? a törvényhozást illeti: világosan ki akarták fejezni a törvényben, hogy a király, midőn a hadpótlás szükségét kimutattatá, ezt a rendek törvényes és jogos kivánata szerint cselekedte. A kanczellária mindazáltal, négy napi vita után egyenesen kijelenté, hogy a rendek szerkezetének elfogadására nincs feljogosítva. Minthogy a rendek szerkezete a királyi resolutiók értelmével egyezőleg készült, oly színben tűnt fel a dolog, hogy a kormány most visszavonni szándékozik, miben elébb megegyezett; s nagy ingerültség támadt a rendek között. Az összes törvényhozás vegyes gyüléseibe vitetvén át a vita, a rendek, Széchenyi, Wesselényi, Andrássy Károly s néhány más szabadelvű főrendűek által is támogattatva, oly hévvel küzdének a nemzeti jogok mellett hogy, bár a főrendek többsége most is a kormány részére hajlott, ez végre mégis kénytelen lőn elfogadni a nemzeti jogoknak kedvező kifejezéseket. S igy aztán az új törvények decemb. 20-kán szentesíttetvén s kihirdettetvén, az országgyülés bevégeztetett.

A követek küldőikhez hazaérkezvén, a megyei hatóságok

eddig szokatlanul élénk figyelmet fordítanak vala a követ- 1830.
jelentési közgyülésekre. Bár a követek, minden fontosabb tárgyra nézve, határozott utasitással szoktak volt felküldetni az országgyülésre; mégis soha egy hatóságnak sem jutott vala eszébe, számot kérni a visszatért képviselőktől: vajjon utasitásuk szellemében járultak-e a törvények megalkotásához? A követek tettek ugyan némi rövid, száraz jelentést az országgyülés eredményeiről; de az jobbára csekély érdekű volt és semmi vitatkozást nem vont maga után. A benyujtott irományok, részint mivel a bennök foglalt tárgyak már különben is változhatlanul be voltak fejezve; részint mivel a közönség általában kevés érdekeltséget tanusított az ügyek menetele iránt, — egyszerűen tudomásul vétettek. Most azonban a legtöbb megyében más színt öltének magokra e követjelentések. A megyék meggyőződvén, hogy a követek utasitásának csak ugy van jelentése, ha az valóban irányul vétetik a diétán: valamint nagyobb figyelemmel kisérik vala a pozsonyi tanácskozások folyamát, ugy most részletesebben számot kértek képviselőik sáfárkodásáról. És voltak megyék, melyek követeiket szigorúan megrótták ama lágymelegségök miatt, melylyel a nemzeti nyelv használatáról alkotott törvény körül jártak el; ha bár ez azért történt is, mivel ez ügyet a rendszeres munkálatok tárgyalása idejére vélték halasztandónak. Még szigorúbban róvattak meg némely megyében a volt követek azért, hogy a mindjárt kiállitandó 28 ezer újonczon kivül, még a bekövetkezhető szükség esetére is megajánlották a másik 20 ezeret. Miként az országgyülésen több követ, ugy most a megyék is veszélyesnek láták az ilyféle előlegezéseket oly kormány irányában, mely, önérdekét inkább szivén hordván, mint az ország haladását, könnyen kisértetbe jöhete, az országgyülés egybehivását a törvényes időn túl is elhalasztani. Különösen méltó a megemlitésre, mi e tárgyra nézve Zemplén megyében történt, melynek egyik követe, Vay Miklós báró, a 20 ezer újoncz előlegezését a kormány kivánata szerint azonnal megszavazta, mig követtársa, Szirmay Antal, ezen aján-

1830. latnak ellentmondott. A megye rendei Vay eljárását határozottan rosszalák s e gáncsot jegyzőkönyvbe is igtatván, kijelentették, hogy főrendűt nem választanak többé követökül. Nem lesz érdektelen Zemplén e közgyüléséről megemliteni azt is, hogy ezen alkalommal lépett fel ott először a tiz évvel utóbb mozgalmaink vezérévé lett Kossuth Lajos, azt fejtegetvén közfigyelmet ébresztett ragyogó szónoklatában: mily káros következményeket szülhet közjogi szempontból ilyféle újoncz-előlegezés.

Egyébiránt a megajánlott újonczokat számos megye, a régi, embertelen s káros fogdosás helyett, a törvénybe ugyan még nem igtatott, de országgyülési végzés által ajánlott, sorshuzás utján kezdé kiállitani.[1])

[1]) Ld. erről Kölcsey Ferencz jeles beszédét Szatmár megyében. Összes munkái VI, 55.

HARMADIK KÖNYV.

Az első reformi lépések.

ELSŐ FEJEZET.

A reformok előzményei.

Nagyon tévedne, ki a közszellemet s az erkölcsi mozgalom irányát, mely ez időben hazánkban uralkodó vala, vagy legalább azzá válni kezdett, egyedül az 1830-ki országgyülés tárgyalásaiból akarná mérlegelni s megitélni. Azon jelentékeny változást, mely a honpolgárok míveltebb, értelmesebb osztálya nagy részének szellemében pár év óta végbement, ha tán sejteti is velünk egynémiben, de híven nem tükrözheti vissza ezen országgyülés történelme. Egészen más téren mozgott ez, mintsem hogy a lefolyt tárgyalásokból teljesen feltűnhetnék a szellemi mozgalom, a közvélemény új iránya. E gyülésnek sajátos, specialis tárgyai voltak, melyeken túl menni senki sem akart, mivel a reformok eszközlésére szánt országgyülés az 1831-ki octob. 2-kára már eleve ki volt tűzve. Ez volt oka, miérthogy a lefolyt országgyülésen csak némely közjogi kérdések, s ezek is még mindig a régi, sérelmi politika szellemében, vétettek tanácskozásba. Most szintugy mint az $182^5/_7$-ki országgyülésen, csak az alkotmány s nemzetiség biztositása, némely kétségbe vont vagy meggyöngített közjogi elvek tisztába hozatala és szilárditása, egynémely nemzeti jogok sérelmeinek orvoslata hozatott szőnyegre; mire nézve e gyülést inkább ez elébbi folytatásának, mint a következő előkészitésének lehet tekinteni. E közjogi és sérelmi vitatásokkal mintegy befejeztetett az ó rendszer politikája, hogy a jövő Tájékozás.

1831. országgyülésen egy újnak adjon helyet. A nemzet még nem hagyta el ugyan egészen a sérelmi politika terét; de már csak ritkábban s mintegy mellékesen lépett arra vissza, inkább csak azért, hogy emennek utjait egyengesse.

Ezen átalakulási csendes forrongásnak indult kor szellemét s irányát a lefolyt országgyülésnél szabatosabban s hívebben tükrözék vissza egy részről a megyei közgyülések, melyek ezen egész év alatt a legfontosabb reformi kérdések tárgyalásával élénken foglalkodnak vala; más részről a gyorsan szaporodó egyletek s azokban tartott vitatkozások, melyekben a közélet minden ágazatai szemlére vétetének; továbbá, a közügy iránt mindenfelé növekedő érdekeltség; a gyarapodó irodalom, mely a tényleg működni kezdett akadémiában hű ápolásra talált, s a sajtó bilincseinek némi tágulása következtében kissé szabadabban mozoghatván, néhány jelentékenyebb művet hozott napvilágra; s végre a lengyel felkelés ügyében a nemzet részéről történt egynémely fellépések. Körülbelől ezekben észlelhetők e kor fő mozzanatai az 1832-ki epochalis országgyülés megnyiltáig.

Rokonszenv a lengyel felkelés iránt.

A juliusi franczia forradalom, mely a Bourbon dynastia idősb ágát elűzvén, annak ifjabb ágát, az Orleans családot ültette Francziaország trónjára, két más országban ösztönözte a népeket fegyveres felkelésre: Belgiumban és Lengyelországban. Belgium, mely a bécsi congressus által Hollandiához kapcsoltatott, kormányának szűkkeblűsége miatt feltámadván, Angol- és Francziaországtól, a be-nem-avatkozás elvének felállitása által, pártoltatva, rövid harcz után szerencsésen kivívta a maga függetlenségét. Lengyelországban, mely az I. Sándor czár által megalapított alkotmánynak többféle megcsorbitása miatt 1830 vége felé emelt fegyvert I. Miklós czár ellen, a következő év nagyobb részében nagy elkeseredéssel folyt a függetlenségi harcz. Azon barátságos viszonyok emléke, melyek a magyar nemzetet a lengyellel hajdan mind nemzetközi, mind szomszédi, kereskedelmi s más társadalmi tekintetekben szorosabban összefűzték; nem különben mint az

orosz kényuralmi hatalom közös gyűlölete, a két nemzet történelmének, törekvéseinek hasonsága, — a lengyel felkelés iránt eleitől fogva élénk rokonszenvet ébresztének az országban. Az első ütközetekben a lengyelek által tanusított hősiesség a Kárpátokon innen is lelkesedéssel üdvözöltetett. A grohovi és osztrolenkai ütközetek, melyekben az orosz hadak, daczára nagy számbeli felsőségüknek, sem birnak vala teljesen diadalmaskodni a hősiesség csodáit mívelő lengyeleken; a Dembe-Wielki és Iganie mellett vívott harczok, melyekben a megvert orosz seregek csak a lengyel vezérek által elkövetett hibák következtében menekülhettek meg a megsemmisüléstől, — a legőszintébb óhajtásokat kelték fel a magyarokban a szomszéd nemzet szabadságügyének végdiadala iránt. A vérmes reményűek nálunk is végvonaglásban láták már az idegen kényuralom hatalmát, s a közel jövőben biztosítva hivék a derék nemzet szabadságát az északi zsarnokóriás ellen; de az előrelátóbbak, a higgadtabbak nem fojthaták el magokban az aggodalmat a lengyelek jövője iránt, ha a túlnyomó erő ellenében külsegélylyel nem gyámolíttatnak. 1831.

A magyar nemesség, ha érzelmeit követheti, minden áldozatra kész volt volna szomszédai segélyezésében; és titkon tett is e végett sokat, tett mindent, mit a körülmények közt tenni lehetett. Számos egyesek lopództak át a határszéleken, azzal, mi legdrágább kincsök, életökkel, vérökkel áldozandók a szabadság szent ügyének, segélyezendők annak hősies bajnokait. A magyar ezredek tisztei közől sokan kiléptek a szolgálatból, hogy karjaikat a derék szomszédoknak ajánlják fel; többen, kik a szolgálatot engedelemmel nem hagyhatták el, megszöktek zászlóik alól, a lengyelekhez csatlakozandók. Ezeknek példáját néhányan még a bécsi teréziai s hadi akadémiákban nevelt ifjak közől is követték. Mások pénzzel, fegyverrel, termesztményekkel járulának a felkelők segélyezéséhez. Társulatok alakúltak, a háború folytatására szükséges vagy hasznos szerek gyüjtésével s elszállitásával foglalkodók. És ez nem vala könnyü feladat. A bécsi kabinet, az

1831. európailag fenálló be-nem-avatkozás elve szerint, mindjárt a felkelés kezdetén közönyösnek nyilvánitá magát a hadakozó felek között; s hogy határai meg ne sértessenek, a mozgalom pedig Galicziába is át ne terjedjen: a határszélek hosszában őrsereget állított fel; melynek figyelmét csak nagy bajjal s ügyességgel lehetett elkerülni, hogy a szállitmányok rendeltetésök helyére juthassanak. Azok közől, kik az efféle segély gyüjtésével s átszállitásával foglalkodának, legtöbb buzgalmat fejtett ki gróf Haller Ferencz, s minden szépet s jót hőn pártoló lelkes neje.

Azonban érzé mindenki, hogy az ily magán forrásokból eredő segély csak a jó akaratot, rokonszenvet tanusíthatja; de jelentékenyebb lökést nem adhat az oly óriási hatalom ellen küzdő lengyelek szabadságügyének; s hogy az diadalt nyerhessen, országosan kellene segélyeztetnie. Számos megyéink tehát nagy buzgalommal tárgyalák ez ügyet közgyüléseiken. Megvetve a szűkkeblűek aggodalmas ellenzését, egyedül a szabadság s nemzeti lét, az emberiség s nemzetek közti solidaritas érzelmeitől áthatott lelkeik sugallatát hallgatva, számos megye rendei nyiltszivű, szabadelvű feliratokkal járultak a trónhoz, segélynyujtásért könyörögve az iszonyú nyomás alatt szenvedő szomszéd nép számára, mely annyi részvétre méltó elszántsággal védi magát idegen zsarnoka ellen. E feliratok a szabadságért epedő, humanus irányu újabb kori Európa legszebb, legérdekesebb aktái közt méltán foglalhatnak helyet. A nemes Bars, mely ez ügynek is élén álla, a többi vármegyéket a lengyelek pártolására felszólítván, a királyhoz következő feliratot intézett:

Bars megye felirata. «Császári királyi Felség! Mig ezen, váratlan eseményekben dús korszak, szokatlan gyorsasággal egy rövid év keretébe szorítja, mit hajdan századok alig tartalmazának; és mi a minden valószinűtlenség daczára csodásan eredményezett sükert megindulva szemléljük: egy részről legbensőbb megnyugtatásunkra szolgál ugyan, a szeretett hazát a fenséges uralkodó ház szerencsés csillagzata alatt, és a mi boldogsá-

gunkat nem kevesbbé mint Felséged trónját biztosító alkotmányos függetlenségünk paizsa alatt, mély békében látnunk; de lehetetlen mégis más részről, a hazánk határainál felriadt fegyverzajt s véres harczokat észlelve, nem szánakoznunk egy nemzeten, mely a szomszédság kötelékei, az általunk tőle vett s neki kölcsönösen adott királyok emléke, s maga ügyök igazsága által, — melynek érzetét nem fojthatjuk el sziveinkben, — részvétünket oly nagyon igénybe veszi; egy nemzeten, mely hajdan.... diadalmas fegyvereit a halhatatlan Lothringeni Károly herczeg, Felséged őse, fegyvereivel egyesítve, a Felséged remegő fővárosára kevélyen lenéző félholdat szétzúzta, s a kelet zsarnokát megalázva a Habsburgház fejedelmeinek a trónt, a népnek a szabadságot, hazánknak egy békésebb, boldogabb jövendő reményeit visszaadta. 1831.

«Midőn mi e nagy jótéteményekről hálásan emlékezünk, s a népek változó viszontagságait, nem különben mint az események lánczolatát szemeink előtt lebegtetjük: a dolgoknak azon csodálatos változékonysága tűnik fel előttünk, mely, a népek viszonyait idő folytával átalakítva, helyzetöket gyakran ellentétekre vezeti, s majd a kért segedelmet megadni, majd az ajánlottat elfogadni, most a szomszédokat védelmezni, máskor a szomszédoktól védelmeztetni tanácsolja; és ugy találjuk, hogy a politika nehéz ösvényén a mult idők történelme a legjobb tanító, mely nemcsak a, bár különböző név alatt, szünetlen visszaforduló hasonló eseményeket, hanem egyszersmind az elődök balfogásait is előnkbe állítja. És valóban, ha mi az ozmán kapunak hajdani, oly nagy erőre növekedett hatalmát és a byzanczi császársággal folytatott harczait emlékezetünkbe visszaidézzük, lehetetlen nem látnunk azon hibát, hogy e birodalom, önmagára hagyatott; minek következtében a török fegyvere által megtöretve, a maga sorsát reánk örökítette. — A hazának számtalan viszontagságai s az események hasonlatossága intenek bennünket, hogy ama, nem örökösödés, sem a népek szabad választása, hanem fegyverhatalom által a végtelenig növekedő, hozzánk oly közel

1831. létező északi colossusnak valahára korlátokat vetni —, s mig a mi függetlenségünkért s fenmaradásunkért egykor rettenthetlenül harczoló Lengyelországnak hálánk köteles adóját lefizetjük, az által egyszersmind magunkat is védeni ügyekezzünk; nehogy ha most a még ugyan le nem győzött, de a túlnyomó ellenséges hatalom által elborított lengyeleket magokra hagyjuk, unokáink egykor könnyen előfordulható hasonló veszélyben, ugyanazon ellenségeknek megfelelni képtelenek, keserűen megsirassák, hogy nem létezik többé Szobieszky.

«Mennél mélyebben át vagyunk hatva ezen érzelemtől, annál inkább kötelességünknek tartók,.... megkérnünk Felségedet, hogy tekintetbe vévén a veszedelmet, mely a legmagosabb háza iránt annyi érdemet szerzett, nagylelkű lengyel nemzetet, bár páratlan hősiességgel, de egyenlőtlen erővel küzd s csak vég erőködéssel tartja még fenn magát, a változékony hadi szerencse fordultával kétségtelenül elérendi; tekintetbe vévén az észak felől minden szomszéd népet fenyegető veszedelmet: az országgyülést azonnal kihirdetni, s mig ideje, a maga hű népével a lengyel nemzet sorsa felett tanácskozni —, s addig is ama, legújabban kibocsátott rendeleteket, melyek ama csekély közlekedést is végkép megszakasztották, melyet a vámrendszer még fenhagyott, kegyelmesen megváltoztatni méltóztassék. Kelt Aranyos-Maróthon, Szent-Benedek várában, 1831-ki máj. 3-kán és következő napjaiban tartott közgyülésünkből.»

Pozsony megye felirata. Barsénál még érdekesebb Pozsony megye felirata, melyben körülbelől ekként nyilatkozik: «Felbátorítva egy részről Felségednek az irántunk utósó országgyülésünkön is tanusított s hálásan fogadott atyai szeretete által; más részről támaszkodva törvényes alkotmányunkra, melynek újabban is biztosított palladiuma alatt bátorságban élünk, — ugy hiszszük, csak határtalan bizodalmunknak fogja tulajdonítani Felséged őszinte vallomásunkat: hogy ama véres harcz, mely legközelebbi szomszédságunkban, Lengyel- és Oroszország közt oly

rendkivüli erőfeszitéssel vívatik, aggodalmunkat nagy mérték- 1831.
ben felköltötte.... Akár északi környezetünknek gyors menettel megváltozott helyzetét tekintjük; akár a görögöknek nem rég, kivált orosz befolyás következtében visszanyert nemzeti lételét észleljük; akár végre országunk kebelében az északi kultus iránt mutatkozó ragaszkodást szemléljük: kénytelenek vagyunk.... meggyőződni, hogy, ha valaha, bizonyára most, midőn a lengyel nemzet vég erőködéssel küzd a maga szabadságáért, de az illető hatalmak közbelépte nélkül az egyenlőtlen harczot sokáig nem folytathatja, — elérkezett az időpont, melyben a jövő biztossága Felséged és e nemzet figyelmét teljes mértékben igényli.

«Nem akarjuk az indokokkal untatni Felségedet, jól tudván, hogy kiváltképen Felséged müve volt, hogy a bécsi congressus a lengyelek nemzeti lételét némileg helyreállitotta s biztosította. Ha ezt akkor az egyensúly fentartása kivánta: ugy e szükség még inkább létezik a jövőre, mióta az északi institutiokhoz s valláshoz oly igen ragaszkodó görögök önállásukat visszanyerték, s Oroszország egészen Erdélyig előretolta a maga határait. Múlhatatlanul szükségesnek tartjuk ennél fogva, erélyes közbelépéssel védeni a lengyelek nemzeti lételét, mely egészen önmagára hagyatva, a bukástól magát meg nem óvhatja. De már maga az emberiség is, melyet — mint a harczaiban kifáradt Németország s legközelebb Belgium és Görögország példái tanusítják, a nagyhatalmak napjainkban különösen szívökön hordanak, méltán igényli, hogy a Lengyelországban rémitően növekedő barbár pusztitásnak és vérontásnak valahára vége szakasztassék. Mennél nagyobb örömmel látjuk pedig, hogy Felséged erényei közt az emberiségre s igazságra törekvés a legkitünőbb:... annál inkább óhajtjuk, hogy Felséged annak, a lengyel nemzet pártolása által, a drága hazát s az egész monarchiát közelről érdeklő okokból, újabb dicső emlékét állítsa fel határainkon.

«Midőn ezen indokokhoz még ama súlyos aggodalom is csatlakozik, hogy a keleti cholera mely, miután egész orszá-

1831. gokat megjárt, az orosz hadak által Lengyelországba, onnan pedig Galicziába már egészen a magyar határszélekig terjesztetvén, egész Európát pusztitással fenyegeti s csak a közönségesen óhajtott béke helyreálltával leend elfojtható: nem kételkedünk, hogy Felséged e tárgyat, a kormánya alatt lévő népek boldogságát óhajtó szivének sugallata szerint, oly fontosnak találandja, hogy arról e hű nemzettel tanácskozván, gyors és erélyes elhatározást lásson szükségesnek; addig is pedig, nehogy az alkalom a kellő intézkedésekre elosonjon, a lengyel nemzetnek, mely iránti kötelezettségünket hálásan elismerjük, szabad és biztos lételét hatalmas közbenjárása által, a maga bölcsesége szerint fentartandja. Midőn ezért Felséged előtt alázatosan könyörgünk, kérjük egyszersmind, hogy termesztményeink s gyártmányaink kivitelét, mire most jó alkalom kinálkozik, felszabadítani méltóztassék. Kelt Pozsonyban, 1831-ki jul. 4-kén tartott közgyülésünkből.»

A bécsi kabinet politikája ez alkalommal teljes egybehangzásban létezett a magyar nemzet rokonszenvével s óhajtásaival a lengyelek irányában. Bár az illető okmányok közzé még nem tétettek, ugy tudjuk mégis: hogy a bécsi udvar, daczára a még fenálló szent szövetségnek, — vagy mivel egy osztrák főherczeget óhajt vala ültetni az új lengyel trónba, vagy csak mivel aggodalommal szemlélé az orosz hatalom és befolyásnak magára nézve is több tekintetben veszélyessé válható növekedését, — nagy rokonszenvet tanusított a függetlenségeért harczoló Lengyelország iránt. Metternich Kelemen herczeg, nemcsak szemet hunyva tűré, hogy a lengyelek, mennyire az európailag felállított be-nem-avatkozási elv engedi vala, Ausztriából fegyverrel s egyéb szükségletekkel titkon elláttassanak; hanem nyilatkozatokat is tett a franczia és angol kormányoknál Lengyelország javára. Inditványa nem kevesebbet czélozott, mint Szobieszky hajdani független Lengyelországának helyreállitását; mit, ha diplomatikai uton nem sikerülne, a szoros szövetségbe lépendő Ausztriának, Franczia- és Angolországnak fegyverhatalommal kellene eszközleni. Lajos-Fülep,

bár gondjait még új országának megnyugtatása s rendezése vette igénybe, hajólni látszék az inditványra, s bővebb értekezletbe ereszkedék a bécsi és londoni kabinettel; de lord Palmerston, ki Angolországban a külügyek élén álla, határozottan ellenzé a beavatkozást; mi ennél fogva nem is valósulhatott. 1831.

A dolgok ilyetén helyzetében a bécsi kabinet is kénytelen lévén kerülni az orosz kormánynyal minden összeütközést: nekünk sem maradt más módunk segélyezni a lengyel ügyet, mely egyébiránt Diebics tábornagy halála s Paskevicsnak az orosz hadak élére állta után mindinkább sietett veszedelme felé, — mint magán uton gyűjteni s nagy ügygyel bajjal csempészni át pénzt s olyféle szereket, mik a lengyeleknek hasznosak lehettek. De ezen, különben is nem annyira mennyiségök, mint a barátságos indulatnak s rokonszenvnek, melyből eredtek, őszintesége által becses gyűjtelékeknek is meg kellett szűnniök a nyár vége felé, midőn a cholera-járvány terjedése nálunk is rémülést s aggasztó mozgalmakat idézett elő az egész országban. Midőn pedig népünk, e rettentő csapástól megszabadulván, némileg megnyugodott, a csaták zaja már rég elnémult a jobb sorsra méltó Lengyelországban; s a szabadságért emelt fegyverek villogását a győzedelmes zsarnok boszúostorának suhogása váltotta fel. A szabadság s nemzeti függetlenség szerencsétlen bajnokai, kik az orosz fogságtól menekülhetének, hazájok veszedelme után, jobbára ugyan Francziaországban, de némi részben nálunk is, keresének menhelyet. Kik a magyar földre léptek, a legszívesb, mondhatni, lelkesédessel határos vendégszeretetre találtak. Minden család szerencsésnek tartá magát, mely egyegy ily menekülőt keblébe fogadhatott. Vidéki nemességünk szinte verseng vala azoknak ellátásában. És bár a kormány, az orosz udvar előterjesztései következtében, nem örömest látá a vendégeket, mégis többen közőlök állandó, új hazát nyertek a vendégszerető országban, testvérek gyanánt védetve, ha felülről netalán háborgattattak, a megyei hatóságok által.

1831. A cholera-járvány. A nyár vége felé, épen midőn a lengyelek hadi szerencséjének hanyatlása foglalkodtatá a közfigyelmet, mint említők, egy eddigelé ismeretlen, iszonyú nyavalya, mely néhány óra alatt a legerősebb alkatu embereknek is kínos halált okozott, az ugynevezett ázsiai cholera, kezdé pusztítani hazánkat. Köz hiedelem szerint ragályosnak tartatván, senki sem kételkedék, hogy az orosz kormány által Lengyelország ellen küldött tatárcsordák által vitetett be e szerencsétlen országba, s onnan Galiczián keresztül terjedt át hazánkba. És valóban az e tartománynyal határos Zemplén, Sáros és Szepes megyékben mutatkoztak annak első jelei. Pár hónap mulva alig volt az országnak vidéke, mely egészen ment maradt volna e pusztító csapástól, mely aztán majdnem fél milliónyi népet vitt el áldozatul.

Midőn e nyavalya a következő évben Európa egyéb országait is meglátogatta, a nálunk szerzett tapasztalatok után, némileg már ismertetett annak természete, ismertettek óv- és gyógyszerei: és mégis, mily rémülést okozott az mindenütt, hol megjelent! Hazánk lévén első áldozata, nem csoda, hogy az ismeretlen kórság, mely a felett még rendkivüli dühösséggel is pusztít vala, mindenfelé remegést, iszonyatot, zavart, sőt helyenként népzendülést okozott az országban. Magok a policialis és orvosi rendszabályok is, melyeket a helytartóság egészségügyi osztálya, a nyavalya ragályosságának elvéből indulva, kibocsátott, nevelték a köz rettegést, a zavart, a nép nyugtalankodását. E rendszabályok szerint a községet, melyben a kórság kiütött, őrvonallal kell vala elzárni s annak közlekedését a szomszéd vidékkel teljesen meggátolni. De mivel az ilyféle őrvonalak hetekig tartattak fenn, az élelemszállitás múlhatatlansága miatt, kivált népesebb városoknál, az elzárást teljes szigorral nem lehetett végrehajtani. Nehogy tehát a ragály átterjedjen, korlátokkal ellátott helyek tűzettek ki, hol aztán a személyek s áruknak a kiszabott szerekkel gondos megfüstölése után, ment végbe a közlekedés. A postákon a levelek átlyukgatva és hasonlókép gondosan megfüstölve

küldettek tova, rendeltetésök helyére. Még a papságnak is oly utasitás adatott, hogy végükön meghasított pálczák segélyével szolgáltassák ki az ur vacsoráját a haldoklóknak. És miután a kórságot az ország egészségügyi kormánya s vele együtt az e körül még tapasztalatlan orvosok serege is ragályosnak hirdette: ki kételkedett volna még annak valóságáról, kivált miután nem egy eset fordult vala elő, hogy némely családnak, melybe az magát befészkelte, valamennyi tagja áldozatul esett? És, miként a mirígyhalál idején történni szokott, barát barátot, rokon rokont kezd vala kerülni: nehogy kézszoritása, érintkezése által a borzasztó, szintoly kínos mint gyors halál fulánkját közölje a szeretett egyénnel, vagy vegye át tőle. Minden ház, s a mennyire lehetett, annak minden tagja elzárá, elkülönzé magát egyebektől, halálos félelmében. És csak a harangok folytonos kongása s a néptelen utczákon koporsókkal, vagy ezek híjában, zsákokba rejtett holt tetemekkel elrobogó szekerek zaja hirdette az elzárkózottaknak, hogy nem egyedül vannak még életben. 1831.

Ily lelki állapotban könnyen foganzik a képzelemben gyanú, és a gyanú szintoly könnyen válik hiedelemmé az elfogult kedélyekben. A helytartótanács a középponti orvosok tanácsa szerint némi gyógyszert is (Bismuthot) javaslott a hatóságoknak a nyavalya ellen. Több megye hatósága ennél fogva e szert, használata leirásával szét is osztatá a községekben. Történt azonban, hogy azok közől, kik avval éltek, többen elhaltak; mások ellenben, kik azt be nem vették, a nyavalyából felépültek. E jelenet elég volt arra, hogy némely vidék, különösen Zemplén és Sáros megyék, értelmileg különben is elhanyagolt, tót ajku népében oly gyanú s hiedelem terjedjen el, hogy az urak méreggel akarják kipusztítani a parasztokat. A hiszékeny nép e gyanúnak szivében helyt adván, midőn látá, hogy a nyavalya egynémely községben, kivált oly betegek közt, kik égető szomjukat viz itallal akarták enyhíteni, még dühösebben pusztít, majd azt is rebesgetni kezdé: hogy az urak, gyorsabban czélt óhajtván érni, a kutakat is meg- Zavargások az alsó néposztályban.

1831. mérgezték. Ilyféle hírek leginkább azon helységekben kaptak szárnyra s találtak hitelre, melyeknek lakosai földesuraikkal viszályban léteztek, tőlök méltatlanabb bánásmódot tapasztaltak. És történetesen épen azon megyékben pusztított legelőbb s tán legnagyobb mértékben is a cholera, melyekben régóta legtöbb s legalaposabb volt a jobbágyok panasza földesuraik ellen. Most tehát, a mérgezési hírek hallattára, a régóta táplált gyűlölet a nép felzajlott kedélyében kétszeres dühösséggel tört ki: az elcsábult, a dühétől elvakult nép e földesurakra és a mérgezést intézni hitt orvosokra s kiküldött megyei tisztviselőkre rohant; többeket közőlök iszonyú kegyetlenséggel s keresett kinzásokkal végezett ki; ezt lassu tűzön sütvén, amazt félig földbe ásva s megcsonkítva az éh- és szomj-halál kinjaira kárhoztatván, egy harmadikat tagonként, izenként vagdalván össze. Báró Eötvös Ignácz, Abauj főispánja, kit a helytartótanács, e lázadások hírére, azonnal fegyveres erő által is támogatott kormánybiztosul külde ki e megyékbe, kérlelhetetlen szigor s több bűnös kivégeztetése által hamar elfojtá ugyan a zendülést; de a gyanút s gyűlöletet uraik ellen nem volt képes kiirtani a jobbágyok szíveiből. Ez utóbb a törvényhozásnak lőn feladatává; melyet aztán csak az urbéri viszonyok igazságosabb, korszerűbb rendezése által lehetett megoldani.

A nádor és a kanczellár közti meghasonlás. Egyelőre, még ezen félelmes járvány-okozta zavargások alatt, egy sajnálatos viszály foglalkodtatá a kedélyeket, mely az ország két főhivatalnoka, a nádor és a kanczellár közt fejlődött ki. József főherczeg nádor s Reviczky kanczellár közt, mióta csak ez magas hivatalát elfoglalta, némi feszültség létezett. Ugy látszik, a nádor mást óhajt vala látni a kanczellária élén, mi nem maradhatott titok Reviczky előtt; s a fejedelem kegyét nagy mértékben biró férfiu nem hódolt mindig eléggé azon tekinteteknek, melyekkel a nádor, nemcsak mint főherczeg, hanem mint az ország legfőbb, magas helyét harmincz év óta érdemdúsan tartó alkotmányos hivatalnoka iránt tartozott; minek következtében a nádornak, kit Ferencz császár különben sem kedvel vala, befolyása még inkább csök-

kent a kabinetben. A nádorban e miatt természetesen mind nagyobb neheztelés támadt a kanczellárra; a feszültség pedig a két főhivatalnokról a két kormányszékre is átszármazott, melyeknek ők állnak vala élén. 1831.

E feszültséget 1830 óta nem kevéssé öregbíté azon körülmény, hogy a nádor az országos bizottmányi munkálatoknak, kétségkívül csak azért, hogy azok a megyei hatóságok által minden tekintetben megvitattassanak, a lehető legnagyobb nyilvánosságot akarta megadni. E végett azokat kinyomtattatván, a megyéknek s városoknak feles számban küldötte meg, s a magánosoknak is könnyen megszerezhetővé tette. A nyilvánosság e pártolása csak dicséretére válhaték a nádornak; kivált ha meggondoljuk, hogy az 1792-ki reformmunkálatok több országgyülés sürgetései után sem nyomtattattak ki s közöltettek a nemzettel. De másként vélekedtek arról a kanczellár és hívei, oda magyarázván a nádor ezen eljárását, mintha általa az ő megbuktatásukat czélozná. Azt hitték ugyanis, hogy a nádor e nagy nyilvánosság által csak azért akarja hatványozni a politikai közszellemet, hogy a kanczellárt a jövő, eleve is alkotónak hirdetett országgyülésen megbuktassa a kabinetben; mely kényuralmi szelleméből még egyátaljában nem vetkőzött ki, a juliusi forradalom óta pedig, mely a democratiát a franczia kormányra ültette, ettőli félelmében még idegenebbnek látszék az újitásoktól, mint az előtt.

Ápolt-e a nádor magában ilyféle gondolatokat, az ügyre nézve egészen közönyös. Annyi bizonyos, hogy a meghasonlás a két államférfiu közt az év folytában valóságos viszálykodássá mérgesült el az általok vezérlett két fő kormányszék közt, a cholera tárgyában kibocsátott intézkedések alkalmával. Mi azonban e kormányszékek egymás közti viszonyaiban oly sok kellemetlenséget szült, a közügynek egyátaljában nem vált kárára; sőt mivel a viszály még azután is több évig fenmaradt, a szabadelvű haladási párt azt a maga, különben alig remélhető, megerősitésére zsákmányolta ki. Ügyesen felhasználván a két kormányszék több ízben ellenkező rendele-

1831. teit, majd az egyik majd a másik segedelmével itt is amott is sükert szerze a maga törekvéseinek; s mig ez által önmagában mind nagyobb bizodalmat —, működéseiben szilárdabb alapot, tekintélyt s mind számosabb követőket, menten növekedő kül s belterjert nyert vala.

A rendszeres reformmunkák megvitatása.

A törvényhatóságok, hozzájutván valahára a negyven év óta szorgalmazott reformtervekhez, a magok részéről semmit sem mulasztának el, hogy azok kellő megvitatása által a javaslott átalakúlás nagy munkáját szintugy a kor igényei, mint a haza szükségei s az Ausztriávali összeköttetésből eredő kivételes helyzet kivánalmai szerint készítsék elő. Mindjárt az év elején bizottmányok neveztettek ki, melyek e munkálatokat megvizsgálják s azokról a hatóságoknak véleményt nyújtsanak be. E bizottmányok nyílt ajtóknál tartották gyüléseiket, hogy mindenki necsak megismerhesse e reformterveket, hanem, ha magában arra képességet érez, véleményét is szabadon nyilvánithassa a reformok módjairól. A bizottmányok, az eképen nyilvánult vélemények többsége szerint, minden tárgyra nézve kimerítő utasitásokat készitettek a választandó követek számára; mik aztán a megyék közgyülésein újabb megvitatás után állapíttattak meg határozólag s több helyt ki is nyomattattak. A nyilvánosság e nagy mértéke által lehetett csak némileg pótolni a sajtószabadság hiányát, miszerint e reformtervek, mind a mellett is, hogy a censura a vitatkozást azok felett napi lapjaink s folyóiratainkban meg nem engedte, a közvéleménynek hű kifejezései legyenek. E mellett ugyanezen okból elfogadni s kellő figyelembe venni határozták a megyék mind azon iratokat is, melyek a kérdésben forgó reformtervek felett hozzájok benyújtatnának. Az ország politikai s egyéb köz viszonyainak ily nagy nyilvánosságu tárgyalása nem is mulasztá el megteremni a jó gyümölcsöt, melyet másutt, a szabad sajtó mellett, a hirlapok szokták érlelgetni: mindinkább ébredezett a közszellem; terjedt, erősbödött a javitások, az újjáalakulás vágya; gyarapodott a haladás ösztöne. Mindenki mintegy felhivatva lévén közügyeink felett

itéletet mondani, javaslatot készíteni, sokan találtattak, kik 1831.
az alkalmat felhasználták; s ez hazafiságból, a közjóllét iránti érdekeltségből, amaz hiuságból arra törekedék, hogy a bizottmányi vagy megyei közgyüléseken saját véleményét emelje utasító végzéssé a törvényhozásra.

Valamint az országos bizottmány reformmunkálatait különböző érzelemmel fogadták a külön megyék; — itt a többség azokat felette szabadelvűeknek, amott kevéssé radikálisoknak, a kor követelményeinek mértékét meg nem ütőknek tartván: ugy e megyei vélemények s utasitások is igen különböző szellemben készülének. A szabadelvű, sőt egyben-másban radikál irányu utasitás számra nézve jóval meghaladta ugyan az ó-rendszer szellemében készülteket; mivel azonban kételkedni sem lehetett, hogy a főrendek többsége is emezekhez csatlakozandik: a parlamenti harcz kimenetele egyelőre oly kétesnek látszék, hogy még azon kérdésre sem lehetett biztosan válaszolni: vajjon az országos munkálatoknak a két szélső vélemény közt körülbelől középen álló elvei szerint fog-e megindulni a reform, vagy a Széchenyi által kitűzött radikál irányban? Csak arról nem kételkedett senki, hogy a közelgő országgyülésnek szervezőnek kell lenni, s hogy az, a feladat nagysága s a vélemények szétágazása miatt, igen hoszszu leend.

A megyék követutasitásai, daczára azon általános izgatottságnak, melyet a lengyel felkelés iránti részvét —, s ama rémületnek és zavaroknak, melyeket a cholera okozott, a nyár végeig jobbára elkészültek; mert az országgyülés határnapját a törvény octob. 2-ra tűzte ki. A kormány mindazáltal e körülmények közt, kivált mivel a járvány még nem szűnt meg mindenütt az országban, egy, sept. 16-kán kelt kir. leiratban tanácsosnak tartá a törvényhozás egybehivását a következő évre halasztani.

E halasztás által azonban csak nyert a reform ügye; nemcsak mivel a haladás kérdései azontúl is, hol egy hol más részletre nézve, még bővebb vitatás alá kerültek a megyei A kaszinók hatása a haladásra.

1831. gyüléseken; hanem még inkább, mivel mennél huzamosabban foglalkodott a nemzet, ugy köz- mind társadalmi életében, a haladás kérdéseivel: annál inkább terjedt a szellemi mozgalom, öregbedett az újjáalakulás mellőzhetlen szükségének érzete, érlelődött a reformeszme, s növekedett mind számára, mind erkölcsi erejére, tekintélyére nézve a szabadelvű párt. Megbecsülhetetlen eszközzé váltak e tekintetben a társalgási egyletek, kaszinók, melyek a Széchenyi által Pesten alapított nemzeti kaszinó példájára, s az ő folytonos ösztönzései következtében, már számtalan kisebb városokban is alakúltak. A társalgás ezekben jobbára politikai kérdések körül forgott; melyek nem ritkán oly élénken vítattattak, hogy méltán kétség támadhat: nem adtak-e ezen társalgási körök, a bennök uralkodó fesztelenségnél fogva, mely a megye teremében szólani átalló, gyakorlatlanabb szónokot is felbátorította s mintegy elragadta, a reformeszmék terjedésének még jelentékenyebb lökést, mint a megyék gyülésein folyt tárgyalások? A kaszinók azzá lettek a gondolatcserére, eszmesurlódásra nézve, mi a vasut a közlekedés tekintetében. A szabad szó s vitatkozás már nem szorítkozott egyedül az évnegyedi gyülésekre; folyt az minden nap, minden órában ama társalgási körökben. Ha e vitatkozások, mivel minden fesz s előkészület nélkül folyhatának, nem viselték is mindig magukon az értelem bélyegét; de annál könnyebben vezethettek kölcsönös felvilágositásokra. Ehhez járult, hogy e kaszinók mindegyike, alapszabályai szerint, több bel s külföldi hirlapot járatott s a jelesebb munkákból egyegy kis kézi könyvtárt gyűjtött. A nem régen még majdnem közönséges idegenség a nyomtatott szótól elenyészett; az olvasási, önművelési vágy terjedt; az európai eszmék s míveltség ismerete lassanként e körökbe is elhatott s foglalásokat tett. E külföldi lapok s könyvekből látni kezdé vidéki nemességünk, mely kiváltságaiban s a phisikai szükségletek pótszereinek bőségében elfogúlva, annyira szerette volt emlegetni, hogy extra Hungariam non est vita, — a nyugoti nemzetek mily roppant haladást tettek a köz

és társadalmi élet minden ágazataiban; mily nagy mindenütt a szellemi s anyagi mozgalom; miként rontatnak le mindenfelé a hűbéri rendszer mohos maradványai, hogy helyökbe észszerű, eleven, a kor szellemének megfelelő intézmények emeltessenek; mily óriási haladást tett a tudomány, müvészet, ipar és kereskedelem mindenütt! Érezni kezdék, hogy csak Magyarország maradt hátra; csak itt csillámlik még keresztül a köz és társas élet ágazatain a középkori ódonszerűség szürke fénye; itt pang, tesped minden, egyaránt a szellemi s anyagi élet nyilatkozataiban stb. S mind ezt látva, érezve, lehetetlen volt meg nem győződniök: hogy lényegesen hibásnak kell lenni azon iránynak, mely szerint eddigelé csak a nemesi kiváltságokat védték, s csak ezek épségben maradjanak, mitsem gondoltak az állam s polgárisodás haladásával; a nemesi árnyékszabadság s kiváltságok birtokában, a közélet terén még a valóságos intézkedési hatalmat is kivétetni engedték kezeikből; és daczára alkotmányosságuknak, semmi nyomosabb befolyást nem birtak azon hatalomnak ellene vetni, mely az ország jóllétét, szabadságát s függetlenségét illetőleg, önkénye szerint intézkedék; s ennek következtében, mind a mellett is, hogy anyagi létök tagadhatatlanul erőteljes alapokon nyugszik, oly szegények mindenben, mi az országra s annak polgáraira áldást áraszthat, tetterőt, jóllétet, míveltséget fejthet! Ezeknek megismerése pedig már magában hordá a haladás csiráit. 1831.

Ezen, naponként növekedő önismeretnek s érdekeltségnek, e menten élénkülő szellemi mozgalomnak közepette pedig azon egyéniség, kinek ezen üdves változás nagy részben köszönhető vala, gróf Széchenyi István, sem maradt munkátlan. Őt, szintugy politikai iratai, mint dús sikerrel dicsekedhető vállalatai s kezdeményei következtében, már átalánosan a maga fejének ismerte el, vezére gyanánt követte a haladási párt. Ő ugyan nem vett részt a megyék termeiben folyt tárgyalások s vitatkozásokban. Megyerendszerünk, mióta, 1823-tól kezdve, oly nagy erélyt fejtett ki a passiv ellentállásban, a kormány

1831—1832. elleni kikelések és ellenzés állandó táborhelyévé lett, hol jobbára az ellenzék részére dőlt el a diadal. Széchenyi tehát, kinek lépteit, első fellépése óta, gyanus szemmel kiséré a kormány, nehogy ennek részéről egyéb törekvéseiben akadályokra találjon, nem akart szerepelni a megye teremeiben; s legfölebb akkor szólalt fel Pest megye közgyülésein, midőn az ott fenforgó tárgy vállalataihoz tartozott, vagy terveit közelebbről illette. De mennél inkább visszavonult a megyei élettől, melyet terveinek sikerülte miatt nem vehetett igénybe: annál nagyobb tevékenységet fejtett ki egy részről az egyesületi s vállalkozási téren, más részről az irodalomban.

Amarra nézve, a mellett hogy a már életbe lépett s egypár hajóval működni is kezdett duna-gőzhajózási társulat ügyeinek virágzatra fejlesztését sajátos, ernyedetlen buzgalmával elősegíti vala, a mezei gazdászat emelését is folyton szeme előtt tartá. Mindenek felett neki köszönhető, hogy a már 1827-ben biztositott lóverseny-társulat a következő évben Pesten nemzeti lóiskolát épített, állatmutatást intézett, az állatorvosok képzését, a lótenyésztést és idomítást elősegítette; 1830-ban «Állattenyésztő társaság» czimét vévén fel, munkálati körét az egész országra kiterjesztette, s két évvel később Pesten, egy «Köztelek» megszerzése által, az oly üdvösen működő «Gazdasági egyesületnek» vetette meg alapjait. Mind ezen vállalatok s egyesületeknek Széchenyi volt a lelke, miként a kezdeményezés is mindenben tőle származott. Híven azon elvéhez, hogy Budapestnek kell lenni minden szellemi s anyagi mozgalom középpontjának, 1832 elején egy új egyletet alkotott, mely czéljául tűzte, az iker fővárosokat, nem kevesbbé azok dísze s kényelme, mint a közlekedés, kereskedelem élénkitése végett, egy állandó hiddal kapcsolni össze. E tervhez azonban ő, miként alább jobb alkalmunk lesz elbeszélni, még egy nagy horderejü politikai elvet, a nemesség hidvám-nemfizetési kiváltságának eltörlését, s a közjóérti adózásra való szoktatását is hozzákapcsolta.

De bár Széchenyi az ilyféle, saját terveire vonatkozó kér-

déseken kivül nem is vett nagyobb részt a megyék reform- 1831—1832.
vitatkozásaiban, szelleme nem hiányzott azokból. A radikalismus, mely a haladási párt zászlóján kitűzve lobogott, egyenesen tőle, az ő irataiból vette irányát. A szabadelvű haladók az ő nézeteivel s indokaival küzdöttek a kiváltságosak, az ó-rendszer hívei ellen. A *Hitel* és a *Világ* eredményezte leginkább azt, hogy a haladási párt, az országos munkálatokban tervezett reformokat kielégitőknek már nem találván, azokon túlmenni kivánt. E munkálatokkal természetesen Széchenyi sem lehetett megelégedve. Az ő reformeszméihez képest azok csak foltozások, s nem egy részökben fonák foltozások voltak; holott a viszonyok gyökeres változtatást követeltek. Ez birta őt arra, hogy az országgyülés reformirányának előkészitésére egy újabb munkával lépjen fel. A *Hitelben* s *Világban* csak állapotaink fentarthatlanságát, csak a reform elutasíthatlan szükségét, s a főczélokat, melyekre újjászületésünkben eljutnunk kell, akarta kimutatni; s ha kijelölte is a reformok logikai sorozatát, azokat sem egész terjedelemben, sem rendszeresen nem fejtette ki; mert fő czélja egyelőre az volt, hogy vágyakat, hajlamot ébreszszen a reformra. Most tehát, midőn a reform létesitését a törvényhozás megkisértendő lészen, szükségesnek látá, a rendszeres munkálatok ellenében szinte rendszeres munkával lépni fel, melyben a kiindulási pontot s «a logikai egymásutánt,» átalakulásunk menetében szabatosan kitűzze a nélkül mindazáltal, hogy az országos reformtervek ellen polemiába ereszkednék. E munka, melynek épen e tekintetből *Stadium* A «Stadium».
czímet adott, már 1831-ben elkészült. A censura előleg nem vetett akadályt kinyomtatásának; de a kormány, mely a már különben is oly élénkségre jutott reformtörekvéseket s azoknak radikál, demokrat irányát el nem fojtható aggodalommal kiséré, a munkát a nyomtatás alatt betiltotta. E rendszabályban hihetőleg Reviczkynek volt fő része, ki attól tarta, hogy, ha a radikál irány az országgyülésen diadalra vergődik: vagy honfitársainál veszti el a bizodalmat, azon iránynak

1831—1832. ellene szegülni kényteleníttetvén; vagy a kabinetben koczkáztatja befolyását s magas helyzetét, a rendek iránya felé hajólván. De bár kitől származott is a tilalom, a Stadium, néhány ív kinyomtatása után a sajtótól elmozdíttatott, és csak 1833-ban, ekkor is külföldön, jelent meg.

Azonban, bár kellő időben nem nyerhetett is a könyv nyilvánosságot, még sem maradt az egészen ismeretlen az országgyülés megnyitása előtt. A kinyomott néhány ívből, ha csak kéz alatt is, több példány forog vala a közönségben; s a munka tartalmának ismerete némileg a társalgási körök közege által is szétszivárgott. S ezért, bár e könyv csak az országgyülés későbbi folyamának időszakában gyakorolhatta is közönségünkre a maga rendkivüli hatását, már itt meg kell avval némileg ismerkednünk.

A Stadium czélja: kimutatni az első lépéseket, melyeket a nemzetnek újjászületése ösvényén mindenek előtt tennie kell; s e reformok halaszthatlan szükségéről s ugy az államra mint egyesekre áradandó hasznairól erős meggyőződést eszközleni a közönségben. Iránya, általában radikál ugyanynyira, hogy azt a magyar radikalismus kézi könyvének nevezhetni. Alapja, mint már a Hitelnek és Világnak, a hasznossági elv. Erős dialektikával bizonyítja be, hogy a reformok által anyagilag épen azon kiváltságos osztály nyer legtöbbet, melynek előjogairól kell lemondania. Modora, általában izgató; röviden kimondván az elvtörvényt, annak halaszthatlan szükségességét az értelem és képzelem minden indokaival, csalhatatlan számok után az érzelmet megragadó virágos képekkel, diadalmasan bizonyítja be. És e modornak annál nagyobb lett hatása, mivel a kérdés megoldásának részleteibe nem ereszkedvén, a foganatositás nehézségein könynyen átsíklik. Meg kell azonban említenünk, hogy e modor, mely a tárgynak csak fényoldalát adta elő, az újjáalakulási vágyat sokakban nagyon is felhatványozván, utóbb zavarólag hatott átalakulásunk csöndes, okszerű menetére; a nagy tö-

meget igen is sebes rohanásra ragadta s végetlen tervková- 1831–1832.
csolásra csábitotta.

A munka tulajdonképen befejezetlen; csak tizenkét pontot tűz ki első teendőkül, s ezek közől is csak a következőket fejtegeti bővebben: hozassék be a hitel emelése végett a váltótörvény; törültessék el az ősiség és fiskalitás; mondassék ki törvényül a nem-nemesek szabad birtokszerezhetési joga, s a haza minden polgárainak törvény előtti egyenlősége; a nem-nemesek választhassanak magoknak megyei pártvédet, ki a tagositási és arányositási pörökben érdekeiket a földesur ellen képviselje; a házi pénztár s az országgyülési költségek terhének hordásához mindenki birtokaránylag járuljon; a fő közlekedési vonalak az országgyülés által jelöltessenek ki, s létesitésökre és fentartásukra szinte mindenki egyenlőleg adózzék; a monopoliumok, más szavakkal a regálék (husvágási, bormérési stb. jog), a czéhek és árszabályozások törültessenek el.

Miként e reformpontokból láthatjuk, Széchenyi gondosan óvakodék oly közjogi vagy igazgatási újitásokat javaslani, melyek a kormánynyal összeütközésekre vezethetnének, s a reformot mindjárt eleinte megakaszthatnák. Ő mindenek előtt az anyagi jóllétet, a kiállitási erőt óhajtá emelni, s e végre is csak azon javitásokat inditványozá, melyeket ellenzeni a kormánynak nem állhatott érdekében. Erre czéloz minden inditványa. Valamennyi közt, ugy látszik, maga is az ősiséget, a birtoklási jogot, a törvény előtti egyenlőséget, és a nemesség adózását illető javaslatai ellen sejté felmerülni a legsúlyosabb nehézségeket; ezeknek kivívására forditá tehát fényes dialektikájának legnagyobb erejét. Csábitó indokolással mutogatja a kiváltságosaknak, hogy minden egyes előjog feláldozása egyegy anyagi előnyt ad neki; minél fogva e reformokból sokkal nagyobb haszon áradand a kiváltságok birtokosaira, mint azokra, kiknek eddig semmi joguk, s kik csak az ó-rendszer buktával nyernek azt.

A közös adózás elfogadásának elvére nézve azonban, egye-

1831—1832. dül ilyféle izgatástól önmaga sem várt és — meggondolván, mily túlságos becsben tartja az adózási mentesség kiváltságát a nemesség hasonlíthatlanul nagy többsége, — nem is várhatott sikert; és minthogy ez még is múlhatatlan feltétele volt az ország anyagi felvirulásának: más eszközöket is szükségesnek látott tehát mozgásba tenni, hogy e czél elérethessék. A nemesség értelmesebb részében nagy véleményváltozás történt ugyan ez iránt pár év óta; s mondhatni, hogy mind azok kik a radikál reformeszméket elfogadták, a közczélokra való adózás múlhatatlan szükségéről is meggyőződtek s attól nem is vonakodtak, mihelyt a központár kezelése s mirefordítása a nemzet kezében annyira biztosíttatik, hogy arról az országgyülésen számot kérhessen. De mivel az alsó nemességtől ennyi belátást s önzetlenséget remélni egyelőre nem lehetett; s az adózás kérdésének eldöntése még is nagy részben ennek szavazatától függött: más módot kelle találni az e körüli előitélet legyőzésére, melynél fogva az adózás elve más, közönségesen pártolt érdekhez köttessék, s egyszer elhatároztatván, a nemesség változható akaratától függetleníttessék; s a nemesség ekként fokonként szoktattassék az adózáshoz.

Egy ily mód fölfedezése s életbe léptetése foglalkodtatá leginkább ezen év folytában a fáradhatatlan Széchenyit. E módot ő mindenesetre olyképen kivánta előállítani, hogy az anyagi érdekeknek az ő tervei s kiindulási pontjai szerint váljék emeltyűjévé. Említők már, hogy az ő eszméi ezen érdekek körül oda irányoztak, hogy a főváros a kifejlés lehető legmagasabb fokára emeltessék; ott pontosíttassanak össze a közlekedés minden főbb eszközei, az ipar s kereskedelem haladásának minden feltételei; egyesületek utján tétessék minden mozgásba, hogy Budapest gazdagsága, csínja, kellemei mennél elébb annyira növekedjenek, miszerint az minden tekintetben kényelmes, bájos lakhelylyé változzék, s ama számos gazdag családok, melyek eddig Bécsben vagy külföldön lakván, évenként milliókat vontak el az ország forgal-

mából, ottlakásra édesgettessenek: szóval ő Budapestet valamint az értelmiség ugy az anyagi érdekek központjává óhajtá átvarázsolni, honnan felvilágosodás, vállalkozó szellem, s ezek nyomán gyarapodás, jóllét terjedjen szét az ország minden vidékeire. 1831—1832.

Ezen tervvel akarta ő szoros kapcsolatba hozni a módokat is, melyek által a nemesség adózás-elleni idegensége s elfogultsága lassanként legyőzessék. E végre alig foganhatott volna szerencsésebb eszme termékeny agyában, mint egy állóhidnak részvényes társaság általi építtetése Buda és Pest között. Ez mind a két czélnak teljesen megfelelt. Egy ily állóhid a Duna hatalmas folyamán, mely eddig a jégtelen hónapokban csak hajóhid által volt megigázva, s melyen a jégzajlás a közlekedést a két város, sőt a két országrész közt hetekig, néha hónapokig megnehezíté s nem ritkán teljesen félbeszakasztá, — mind dísz, mind kényelem s kereskedelmi érdekek tekintetében nagy előnyöket igért; és mig a fővárosnak, hogy az ország anyagi középpontjává emelkedhessék, első szükségei közé tartozott, egyszersmind alkalmas eszközül is szolgálhatott a nemesség nem-adózásának elvét lerontani, őt magát a hidon, kényelmes átszállásakor, fizetésre kényszeríteni s általában az adózás elvének elfogadására hajlandóvá tenni. A budapesti hidtársaság.

Az egyesület e hidterv létesitésére megalkotva, s annak pártolására az iker fővárosok emelkedését különben is minden módon elősegítő nádor is megnyerve lévén, Széchenyi azonnal megkezdeté az előmunkálatokat, melyeknek egyelőre csak az volt czélja, hogy a mű technikai kivihetősége kimutattassék; mi felett, tekintve a széles, erős folyamnak némely évben rendkivüli zajlását és jégtorlaszait, sokan kételkedének. Ez iránt Széchenyi maga sem elégié ilyféle nagyszerű művet még nem készített honi mérnökeink s épitészeink tekintélyét, s az év folytában gr. Andrássy Györgygyel Angolországba utazott, annak első rangu vizmérnökeivel értekezendő. Utazását sükerrel végezvén, a tervvel kapcsolatba hozott politikai

1831—1832. elv keresztülvitele végett Pest megye közgyülésein is megkezdé az izgatást, s reábirta a rendeket, hogy azt ne csak magok szorgalmaztassák követeik által az országgyülésen, hanem annak pártoltatását a többi megyéknél is eszközöljék ki. Egyszersmind pedig az ügy kellő megismertetése s érlelése végett, a tervről egy röpiratot bocsátott közre, nem mulasztván el abban figyelmeztetni a közönséget, hogy a költséges, több millióba kerülendő mű, csak részvényes társaság által nyerhetvén létesitést, közönséges vámfizetést vonand maga után.

Az ellenzék politikája.

Széchenyi ezen eszméjét is, mint általában minden reformterveit, vonatkoztak légyen azok egyedül anyagi javitásokra, vagy, ezeknek valósíthatása végett, egyszersmind magánjogi reformokra, tetszéssel fogadta ugyan a szabadelvű reformpárt; de mind e mellett is teljes egység már ekkor sem létezett minden tekintetben e párt és Széchenyi között. Ő, mint a nemzetnek felébresztője s a meddő sérelmi politika teréről a haladás, újjászületés ösvényére vezérlője, mint a radikál reformok inditványozója, közhasznu egyesületek alkotója és, a haza felvirágzását czélzó vállalataiban, a süker embere, oly népszerűségnek sköztiszteletnek örvendhetett ugyan, minővel az újabb korban még soha egy fiát sem tisztelte meg a haza; de ő mind e mellett sem volt tiszta kifejezése a nemzeti szellem minden törekvéseinek. A biztositott nemzeti függetlenséget, a teljes valósággá vált alkotmányos kormányzatot ő is vágyainak s czéljainak legfőbbjei közé számitotta ugyan; de mivel oly vérmes reményeket ő, a gyakorlatiasság és kivihetőség embere, nem ápolt magában, hogy azokat a közel jövőben valósítani lehessen: egyelőre csak a minden valószinűség szerint sükeríthető javitásokat tűzte ki törekvései tárgyaiul. Ebben találjuk kulcsát, hogy Széchenyi a jelen körülmények közt semmi, vagy legalább a haladást egyebekben meggátolható, s csak súlyos küzdelmek által létesíthető közjogi reformokat nem inditványozott; ez oka annak is, hogy ő a megyei élettől viszszavonult, s nemcsak az ellenzék vezéri szerepét nem igénylé

kezébe venni; hanem, hogy legalább az általa megpendített 1831–1832.
reformok létesülhessenek, még a kormányhoz is hajlandó volt simúlni, feltéve, hogy ez maga álljon a reformok élére. Ez időben nem egyszer hallák ajkairól barátai, hogy a nemzet jelenleg nem tehetne jobbat, mint ha egészen felhagyna az ellenzékkel s a kormány karjai közé vetné magát, hogy átalakulásának keresztülvitelére annak készséges közremunkálását is megnyerje.

Az ellenzék azonban, melyet az 1823-ki fájdalmas események s az 1825-ki szenvedélyes viták növesztének nagygyá, koránt sem volt hajlandó ilyféle engedékenységre. Volt ugyan ennek egy töredéke, mely részint a demokratia haladásban lévő elveitől féltében, részint azon körülménynél fogva, hogy még mindig bizodalommal viseltetett Reviczky kanczellár iránt, kimélni akarta a kormányt; de a többség, mely a kormánypártban még mindig az osztrák politikát látá képviseltetve, egyátaljában nem volt ily engedékeny; s ugy vala meggyőződve, hogy mind addig folytatnia kell ellenzékét a kormány ellen, mig az absolutismus a német örökös tartományokban is meg nem szűnik s a kabinet az egész monarchiában nem változtatja alkotmányossá a maga politikáját. És ezen iránynak, az 1830-ki országgyülésen fellépése óta, több éveken keresztül Wesselényi volt tulajdonképeni vezére; kinek pályája ennél fogva mindinkább is eltért a Széchenyiétől. Politikája elveiről Wesselényi is irt ez időben egy könyvet, mely, bár a könyvvizsgálat részéről előleg akadályra nem talált is, szintugy mint Széchenyi Stadiuma, nyomtatás közben sujtatván tilalom által, csak 1833-ban, «Balitéletekről» czím alatt, jelent meg külföldön. Ebben ő a Széchenyi által kezdeményezett magánjogi reformokat kivétel nélkül pártolja ugyan; de kiindulási pontjai nem oly tiszták s radikálisok. A nemesi kiváltságokat, — bár keletkezésök iránt számos téveszmét hirdet, [1]) ő is

[1]) Lehetetlen, például, nem mosolyogni, midőn olvassuk: «A bányákat, sót, korona jószágait... a nemesség határozta, e végre önnönéből adta; azért ugy lehet venni, mintha annak jövedelmét esztendőnként adná... Iga-

1831–1832. ostromolja ugyan, mint minden haladás akadályait; de e mellett a közjogok tárgyalásába is be-bemélyed; s nem csak fentartatni, hanem lehetőleg szélesbíttetni is kivánja a korona ellenében az alkotmányos jogokat, s mind az ellen, miben a kormány ezen alkotmány szellemétől eltér, erélyes ellenzéket, s hol máskép nem lehet, a vis inertiæ-t, a passiv ellentállást köti honfitársai szivére.

Mivel a közel jövőben semmi kilátás sem volt arra, hogy a kabinet a monarchia kormányának politikáját alkotmányossá változtassa: az ellenzéki párt itthon, a nemzet kebelében akart mennél erősebb védbástyákat emelni azon kényuralmi politika befolyása ellen, mely szerint a többi örökös tartományok kormányoztatnak; s melynek behatását hazánk, minden alkotmányossága mellett is, sajnosan érzé a pénz-, had-, kereskedelem-, közoktatás- és sajtó-ügyek igazgatásában. Ily védbástyát a megyei hatóságokban vélt birni s törekedett mennél inkább kifejteni az ellenzék. Ama körülmény, hogy az alkotmányt fenyegetett vihar hullámai 1823-ban megyerendszerünk ős sziklàin törtek meg, ezen institutiót a közvéleményben nemzeti létünk s alkotmányosságunk legerősebb védsánczává, biztositékává avatta fel. És ezt, azon institutiók híjában, melyek a nyugot-európai államokban az újabbszerű alkotmányosság alapjai, minők a parlamentáris kormány, miniszteri felelőség, esküdtszékek, nemzetőrség stb. alig is lehet kétségbe hozni. Azon vis inertiæ, azon passiv ellentállás, melynek működtetésére semmiféle más intézet nem képesebb, mint a mi municipális önkormányzattal biró megyei hatóságaink, az 1823-ki tapasztalások szerint, teljesen megakaszthatta a törvényes térről lelépett középponti kormányt. Az, ettől csak a törvény határai közt függő, a megyei közönségtől választott hivatalnokok, csak physikai erőszak által kényszerítve,

zán felvéve, az adót is a nemesség fizeti, habár más keze közől foly is a kincstárba; mert az adó a parasztság által azon földek esztendei hasznából adatik, melyeket ő a nemességtől bir; már ha ebből adót nem fizetne, annyival többet adhatna s adna földesurának».

teljesitették a törvénytelen parancsot. Sőt, ha a fegyveres erő 1831–1832.
közeledtére a tiszti kar hivataláról lemondott, miként Bars megye példája tanusítá, még az erőszak sem vezethetett czélra; s a kormánynak nem maradt egyéb választása, mint vagy visszatérni a törvényes utra, vagy az alkotmány ellen nyílt harczra kelni, melynek kimenetele mindig kétes.

Mi azonban csak más alkotmányos institutiók híjában vált, sajátságos körülményeink közt, független nemzetiségünk s alkotmányunk mentő deszkájává, a megyerendszer, azóta kedvencz institutiójává lett a nemzetnek; min egyébiránt nem lehet csodálkoznunk. A parlamentáris kormány, a felelős minisztérium, minővel Angol- és Francziaország, Holland, Svéczia, Norvégia stb. birt, miként az 1830-ki koronázási hitlevél felett folyt élénk vitatkozások tanusítják, ekkoron már nálunk is hőn óhajtott intézmények voltak ugyan; de azoknak életbe léptetése, ha mégis valaha lehetségesnek látszott, csak oly igen messze jövőben borongott, oly valószinűtlennek tűnt fel: hogy az arra törekvést jelenleg még a legvérmesebb reményűek is időelőttinek, hasztalan erőpazarlásnak tekintették. Egész hévvel ragaszkodott tehát a szabadelvű ellenzék a megyerendszerhez, mely passiv ellentállása által oly alkalmas gátat vetni a kormány törvénytelen szándokainak. Nem volt csoda e körülmények közt, ha a nemzet közjogi tekintetben is csakhamar túlbecsülni kezdte ezen institutiót; kivált miután néhány kitünő férfiu, kik közéletünkben vezérszerepet játszának, s kik közt Wesselényit[1]) és Ragályi Tamást kell főleg kiemelnünk, a megyei rendszerben rejlő vis inertiæ-re egy egész tant épitettek; mely szerint azt egy különös országlati bölcseség gyanánt hirdették, melyet a külföld nekünk méltán irígyelhet, s csak azért nem léptetett még magánál életbe, mivel nem ismerte. E nézet az ellenzék több tekintélyeitől pártoltatván, oly divatossá

[1]) Ld. például egyebek közt ennek «Balitéletekről» czimű munkájának 159 s köv. l.

1831–1832. lett, hogy a megye már nem csak az alkotmányos ellenzék főtáborhelyéül szolgált; hanem mindinkább összes átalakulásunk kiindulási pontjául is kezdett tekintetni. A megyerendszer erősitése, a helyhatósági jogok tágitása lőn az ellenzék egyik legfőbb törekvése; pártolásra ellenben semmi, különben bár mily szükséges, reform sem tarthatott számot, mely, a körülmények szerint, a megye hatósági jogait megszoríthatá.

E tant, a megyei rendszer fontosságáról, nem ugyan elméletben, de tényleg, azon gyakori élénk tanácskozások is segítettek kifejteni, melyek 1831 s a következő évben, a rendszeres reformmunkálatok átvizsgálása alkalmával, a követek utasitásainak elkészitése végett, a legfőbb nemzeti s alkotmányos kérdések felett folytak a megyéknél. Ezóta az országgyülés sem volt egyéb, mint összpontosító visszhangja a megyéknek, melyek minden kérdésben csaknem a legapróbb részletekig határozott utasitásban szabták képviselőik elébe a követendő ösvényt; az attól eltérő követet pedig visszahívták. Az irány e szerint minden, csak valamennyire is fontos kérdésben, a megyétől ment át az országgyülésre, s nem ettől amarra: ugyhogy, ha az országgyülést a nemzeti élet középpontjául tekintjük is, annak súlypontját mindinkább a megyékben találjuk. Ezek pedig nem elégelték a Széchenyi által inditványozott magánjogi reformokat, s a rendszeres munkálatokban foglalt javitásokat; hanem ezeken túl a sérelmek orvoslatát, az ország kormányzati teljes függetlenségének s más közjogi reformoknak valósitását is kivánták; s e tekintetben a rendszeres munkálatok közől is legelőbb a kereskedelmi munkálatot kivánták tárgyaltatni az országgyülésen, hogy mindenek előtt az anyagi érdekeket elfojtó, sérelmes vámrendszer reformáltassék. Nem csekély lökést adott a megye e fontosságának azon hosszas viszály is, mely a két fő kormányszék, a helytartótanács és a kanczellária között, elnökeik, a nádor és kanczellár, meghasonlása következtében kifejlett: mig e kormányszékek nem ritkán ellenkező rende-

leteikkel egymás tekintélyét aláásták: a megyék, majd az 1832.
egyikre majd a másikra támaszkodva, mindinkább emancipálni törekedtek magokat a középponti kormánytól. Mindez kétségkivül csak később, s különösen az országgyülésnek 1836-ban berekesztése után, nyilvánult ugyan szembetünőbb módon közéletünkben; de az irány már ezen, a gyülést megelőző, években fejlett ki, s az utóbb feltűnt jelenetek indokait csak ezekből lehet megfejteni; sőt maga az $183^{2}/_{6}$-ki országgyülés történelme is csak ezekből nyerheti teljes megvilágitását.

Mi előtt ennek elbeszélésébe fognánk, három eseményt kell megemlítenünk, melyek az 1832-dik év történelmének kiegészitéséül szolgálnak. Ezen évi márcz 1-jén telt be Ferencz császár s király súlyos viszontagságokkal teljes uralkodásának negyvenedik éve; mi most, midőn a nem rég megszűnt cholera járvány annyi ezreket ragadott ki az életből, annál szivélyesebb érzelmeket ébresztett alattvalóiban az agg fejedelem iránt, mivel a pusztító járvány idején is állandólag székvárosában maradt. Pest megye a nádor elnöklete alatt tartott egyik közgyülésében elhatározá, hogy e tekintetből üdvezlő küldöttséggel tisztelegjen a királynál; mi a többi megyékben is visszhangra találván, — bár a távolabb megyék ettől felmentettek, mégis 34 megye küldöttségeinek, maga a nádor által vezetett, mintegy 300 tagja jelent meg, márcz. 5-kén, a trón előtt. A családias ünnepély némileg politikai színt nyert a király beszéde által, melylyel Pyrker László egri patriarcha-érsek üdvezlő szónoklatára válaszolt. « Vígasztalásunkra s örömünkre szolgál, — mondá egyebek közt, hogy... magyarjainkat is a bizalom, szeretet és hála érzelmei lelkesítik; mi nekünk annyival örvendetesb, minthogy ezen érzelmek egyszersmind legbiztosabb jelei, hogy ti... e nyugtalan időkben is, sikeresen fogtok a jövő szervező országgyülésen mind azok elintézésében munkálkodni, mi titeket és hazátokat a csalékony elméletek káros befolyása s a belőlök származó zivatarok ellen megóvhat, nemzeti jellemeteket sértetlenül, tör-

1832. vényes jogaitokat és szabadságtokat épségben fentarthatja, vagy a mik a még létező hibák megjavitására, a hiányok pótlására s a nagyobb tökély megalapitására szolgálhatnak. A magyarnak vele született tekintete s tisztelete régi alkotmánya iránt óvjon meg titeket azon veszélyektől, melyekkel az újitás kórsága s a külföld utánzása, — mi által magatokhoz s dicséretes elődeitekhez lennétek hasontalanokká, mindenkor össze van kapcsolva. Nagyon tanulságos az reátok nézve, mi közel és távol, mellettetek és közöttetek történik. Arra int az titeket, hogy szorosan simúljatok a trónhoz s honatyai czélzatainkat, királyi gondjainkat s fáradozásainkat, miket javatok végett örömest vállalunk el, bizodalmatokkal támogassátok....» Hogy ezen intés által különösen a demokratiai tanoktól s elméletektől, melyeknek a rendszeres munkálatok megvítatása alatt a megyei gyüléseken mind több szószólói merültek fel, s melyek miatt tiltatott be Széchenyi és Wesselényi röpiratainak nyomtatása is, — akarta Ferencz óvni az ország rendeit: az országgyülés folyama utóbb minden kétségen kivül helyezte.

A másik esemény abból állott, hogy a magyar akadémia, miután alapszabályai még 1830-ban megerősíttettek, de tervezett első nagygyülését a pusztító járvány miatt elhalasztani kénytelenittetett, azt végre ezen évi márcziusban tartotta meg. A zsenge intézet, melyben a nemzet oly régi óhajának valósulását üdvözölte, mindenekelőtt a nemzeti nyelv kifejtésére s mívelésére fordítá gondjait; s e végett, a már Kazinczy Ferencz által oly szép sükerrel kezdett gyakorlati ösvényen haladva, mind a régi, görög s latin, mind az újabb európai irodalom honi nyelvünkön még hiányzó klasszikus müveiből tűzött ki számos jelesebbet forditásra; s egyszersmind az eredetileg kinevezett tagjainak számát is választás utján újabb erőkkel szaporítá. Az akadémia még ez évi septemberben megtartá második nagygyülését is, melynek ünnepélyes közülését a főherczeg nádor is megtisztelte jelenlétével. Valóságos nemzeti ünnepély volt ez, melyben az intézet, a nagy számu

hallgatóság gyülekezetében, először osztá ki jutalmait; Kölcsey Ferencz pedig az elhunyt halhatatlan érdemű Kazinczy Ferencz felett nagy lelkesedéssel fogadott jeles emlékbeszédet tartott. A közönség által a honi tudomány és nyelvmívelés ezen ünnepélye iránt tanusított érdekeltség biztos kezességet nyújtott az intézet által buzgó ápolás alá vett hazai tudományosság s irodalom haladására. 1832.

A harmadik esemény egy köz felindulást okozott merénylet vala V. Ferdinánd ifjabb király élete ellen, melyet egy Reindl nevű nyugalmazott kapitány, Badenben, aug. 9-kén, séta közben, magán boszúból követett el, melynek azonban, szerencsére, semmi komolyabb következménye nem lett.

MÁSODIK FEJEZET.

Az $183^2/_6$-ki országgyülés I. Ferencz haláláig.

Követválasztások.

Az országgyülés Pozsonyba, december 16-kára hirdettetett ki; s mihelyt a meghívó levelek a megyékhez érkeztek, azonnal élénk követválasztó gyülések foglalkodtaták azok rendeit. A követválasztásban most már nem az volt az elhatározó indok, mi hajdan: hogy az szemeltessék ki a tekintélyesebb rendek közől, ki, talán mivel már máskor is járt el ily megbízatásban, a szokásokat Pozsonyban legjobban ismerte, az országgyülési közönségben legterjedtebb ismerettséggel dicsekedhetett; arra ennél fogva legtöbb kedvet s vágyat nyilvánított; még kevesbbé az, hogy valamely gazdagabb egyéniség választassék meg, ki külsőleg legdíszesebben képviselhesse a megye rendeit. Az országgyüléshez, mely egyelőre alkotónak, szervezőnek tartaték, mindenik párt a maga legképesebb egyénét ügyekezett megválasztatni képviselőül: a reformpárt, hogy az ország középkori, elhanyagolt viszonyai valahára a korigények szerint átalakíttassanak; az ősi alkotmány kiváltságaihoz konokul ragaszkodó, sajátlagos nemesi párt embere, hogy amazok törekvései meghiusíttassanak, az ősi alkotmány pedig, a sérelmek orvoslata által, a kormánynyal szemközt, újabb biztositékokkal szilárdíttassék. A kormány sem mulasztá el a megyei főnökök s egyéb ügynökei által befolyást gyakorolni a választásokra, hogy a maga embereinek szerezzen többséget, vagy legalább azon egyéniségek megválasztatását akadályozza

meg, kik hevesebb ellenzésök által tűntették ki magokat. 1832.
Azon csábitások, vesztegetések és szavazatvásárlásoknak, melyek utóbb oly botrányos jeleneteket idéztek elő, ezen időben s pedig a kormánypártiak részéről, merültek fel első nyilvánosabb példái. Gróf Keglevich János, barsi főispán, köztudomás szerint, pénzen vásárlá a köznemesek szavazatait, hogy Balogh János megválasztatását meggátolja. Néhány hazafinak, kik e vesztegetésekről idején értesültek, sikerült ugyan a köznemességet felvilágosítani s kijátszani a főispán fondorlatait; de ezen, ugynevezett «korteskedés» példája ezóta egyik s másik pártnál is mind több követőkre talált, mig végre valóságos mételylyé s veszélylyé vált közéletünkben.

Számos megye új esküformát is szabott megválasztott követei elébe, mely szerint azok magokat utasitásaik pontos megtartására köteleznék. Ez által e megyék azon csábitásoknak akarták elejét venni, melyeket a kormány az 1825-ki országgyülés óta rendszeresen kezdett űzni, a kitünőbb ellenzéki követeket czímekkel, hivatalokkal ügyekezvén, s nem sükernélkül, a maga pártjára téríteni.

A kitünőbb egyéniségek.

A december 16-kára Pozsonyba gyűlt követek közt több, már az elébbi országgyülésekről ismeretes hazafiak neveivel találkozunk. Befolyásuknál fogva, melyet a tanácskozások s határozatok irányára gyakorolnak vala, a legkitünőbbek ezek közől: a veterán Nagy Pál, Deák Antal, Pázmándy Dénes, Ragályi Tamás, báró Prényi Zsigmond, Bezerédy István, Borsiczky István, Balogh János, Bernáth Zsigmond, Somsich Miklós, Prónay János, Dubraviczky Simon, Niczky József, kik jeles szónoki tehetségeik, közügyekbeni jártasságuk, s egypárt kivéve, egyszersmind szabadelvű, ellenzéki szellemök s jellemszilárdságuk által, részben már az 1825-ki, részben a rövid 1830-ki országgyülésen különböztették meg magokat. Azon követek közől, kik most jelentek meg először a törvényhozók soraiban, leginkább Kölcsey Ferencz szatmári, Beőthy Ödön bihari és Klauzál Gábor csongrádi követek vonták magokra a közfigyelmet.

1832. A reformpárt, mely a megyei követek számában többséget alkotott, nem szűkölködék tehát jeles egyéniségekben; s mind a régibb, mind az új tagok közt többen találtattak, kik értelmi felsőségök, szónoki tehetségök s képzettségök tekintetében bármely európai parlamentnek diszére váltak volna: mindazáltal egy sem bírt közőlök mind azon tulajdonokkal, hogy pártja által ellentmondás nélkül vezérnek ismertetett volna el.

Nagy Pál. Nagy Pál, ki az elébbi gyülések folytában ily szerepet viselt, régi befolyását ezen országgyülés alsó házi tagjai közt nem tarthatta fenn többé. Ő ugyan még nem hanyatlott, még semmit sem vesztett lángszelleme hajdani erejéből: most is elragadá még hallgatóit, midőn akár a nemzetiségről, akár az alsóbb néposztály állapotáról s ennek javitása szükségéről szólott; de hatalma mind e mellett sem volt már a régi, követtársai között. Ő ezen utólsó évek alatt nem haladt párhuzamban a radikalismus felé hajló reformmozgalmakkal; minek következtében a szabadelvűség fénykörét s avval együtt a többség bizodalmát is mindinkább elvesztette. Ő, a javitások legtöbbjeit nemcsak nem ellenzé ugyan; sőt egyike volt azok legbuzgóbb pártolóinak, egyike a nemesi kiváltságokból származott visszaélések legszigorúbb ostorozóinak: de az ő eszménye csak az ősi, aristokratiai, bár fattyukinövéseitől megtisztított, alkotmány maradt; ennek határain túl ő egy lépést sem volt hajlandó tenni, s a divatosakká válni kezdett demokratikus irányu, radikál reformeszmék benne határozott ellenzőre találtak. E miatt «politikai színváltozást vetettek szemére — ugymond jellemrajzának irója[1]) —; holott csak körűle változott a világitás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztül birálták; ő ugyanaz maradt, ki azelőtt volt. Alkalmas anyagot nyújtott a rövidlátóknak gyanúra azon körülmény, hogy csak kevéssel azelőtt neveztetett ki gróf Pálffy Ferencz zárgondnokának. E kinevezésben az apostasia jutal-

[1]) Csengery Ant. Magy. Szónokok és Státusférfiak.

mát tekintették. [1]) Nem jutott eszökbe, hogy ha politikai működését Nagy Pál áruba akarta volna bocsátani, nem egy zárgondoksággal kezdette s végezte volna hivatali pályáját.» De bár ezek következtében nem bírt is többé vezéri tekintélylyel, szava nem szűnt meg nagy nyomatéku lenni a tanácskozások többnemű tárgyaiban. 1832.

Valamennyiök közt tán Ragályi Tamás, a lefolyt két országgyülésen Borsodnak hírneves követe, egyesített magában legtöbb oly tulajdonságokat, melyek egy pártvezérben megkivántatnak. De őt egy ideig kellemetlen körülmények tarták vissza székének elfoglalásától. Borsodban a kormánypárt a maga erejét annyira megfeszíté ellene, hogy a választásnál megbukott. Elmaradása országszerte sajnálkozást keltett az ellenzéki pártban; s e párt neki elégtételt s benne magának támaszt szerzendő, őt több más megyében beigtatá a követjelöltek közé. Szabolcsban, melynek első követe lemondott, nagy volt a remény megválasztatására: a megyei ellenzék egy értelemmel tüzte ki őt a szép pályára; és mivel kétség támadt, fog-e Ragályi meghivásuknak engedni, magok az országgyülési rendek ellenzéki tagjai is felszólíták őt: ne utasítsa el magától Szabolcs bizodalmát. Még Borsiczky is, ki vele a mult országgyülésen párviadalra akart kelni, aláirta a Kölcseytől szerkesztett szép levelet. Ragályi azonban, reménye ellenére, Szabolcsban is megbukott. A kettős kudarczért két megye, Heves és Torna, egyszerre kivánt elégtételt adni az üldözött jelesnek, s mind a két megye követévé küldé őt. Azonban e kettős választás érvénye a kormánypárt által az országgyülésen kétségbe vonatott. A Torna megyei választás ellen semmi kifogásnak nem lévén helye, a pártviszályoktól különben is megszakgatott Heves megyei választás törvényessége felett támasztottak kérdést. Az országos rendek többsége azt végezte, hogy ebben csak Heves megye maga lehet a biró, Ragályi Tamás.

[1]) E balvéleményt ápolta felőle még a különben oly tisztán látó Kölcsey is. Ld. országgy. naplóját. Össz. Munk. 2-dik kiad. VII, 242.

1832. s ha annak egy újabb közgyülése a választást törvényesnek nyilatkoztatja, Ragályi követsége elismerendő; két megyének mindazáltal követe egyszerre nem lehetvén, ez esetben Heves vagy Torna közt választania kellend. Baj volt azonban, hogy a megyei viszályok miatt a kormány Hevesben, mig ügyeit egy kir. biztosság tisztába nem hozza, gyülést tartatni nem engedett. Igy aztán Ragályi csak Torna követéül lőn elismerve. Ő azonban annyira szivére vette ezen eseményeket, hogy aztán merő daczból a kormánypárthoz szegődött, s mint ilyen hatását egészen elvesztette.

Kölcsey Ferencz.

Ha egyedül tudomány s ékesszólás, hazafiság és jellemtisztaság tehetnének ellenzéki pártvezért, ugy kétségkivül Kölcsey Ferenczben, kellett volna egyesülni a párt bizodalmának. Egyike volt ő azon szent buzgalomtól lelkesitett, hazafiságtól s honszeretettől lángoló férfiaknak, kik a közéletből kizárt, a nemzet elsőszülötteitől bűnösen megvetett, elhanyagolt nemzeti nyelvet, a század második tizedében, hü ápolásuk alá fogadták s éveken át elismerés nélkül, de mindig ernyedetlenűl küzdve, szintugy a közönyösség s részvétlenség, mint a pedans ó-ivadék epéskedései s üldözései ellen, azt megújitották s reformálták; e mellett egy új irodalmat s olvasó közönséget teremtve, a lesülyedt, álomba merült, veszedelemnek indult nemzetiséget élénk, vidor életre ébresztették. Első rangu lyrai költő, legkitünőbb müphilosoph, mély értelmü, széles ismeretü tudós, mig lantjával bájolt s elragadott, mükritikáival, melyeket mélység s magas eszmejárat jellemzett, az irodalomban magát tekintélylyé emelte. De bár a müvészetnek felkentje volt, azt ő még sem tekinté végczélnak, hanem politikai, társadalmi, nemzeti kifejlődésünk emeltyűjének. Szónoknak és státusférfiunak született egyénisége, a mostoha korszak alatt, mely 1825-öt megelőzte, hazafias jellemének megfelelő tért a közéletben nem látván nyílni maga előtt, lánglelke a nyelvet, irodalmat ragadta meg, s az által ügyekezëtt ébreszteni az elsatnyult, tespedő nemzetiséget, mint egy szebb, dicsőbb nemzeti lét szükséges feltételét. Az

irói pályán is mindig az állam s annak felüdítendő élete lebegett végczél gyanánt lelke előtt, mindenha azon függött tekintete. «Gazdaság és státustudomány, philosophia és költészet, szónokság és csillagászat, chemia és minden más egyéb — ugymond — csak ugy bir belső becset, ha a való, meleg élettel viszonyba tétetik; ha sem egyes emberi elme játékos foglalatossága gyanánt nem űzetik, sem pusztán emlékező tehetséget ragyogtató butornak nem tekintetik; hanem a társaság kifejlési s haladási nagy körében él, mozog, s vagy egyenes tetté változik, vagy jövendő tettek kifejtésére s előhozására számoltatik ki.» Ezen értelmi iránynyal, mely által ő maga is nagy hatást gyakorolt az életre, nemzetének újjászületésére s nemesitésére, egy ritka gazdagságu lélek, a tudomány legtöbb ágaiban művelt elme és magas röptű szellem, mind evvel pedig egy, magános és nyilvános, emberi és polgári erényekben dús jellem párosult Kölcseyben. Nem ismerve önzést, csak a jóért, szépért, közhasznuért buzgott a tiszta lelkű férfiu. Szilárdságát, melylyel meggyőződéseihez ragaszkodott, a haza és nemzet, szabadság és emberiség szent érdekeiért küzdött, sem a hatalom csábitásai megrendíteni, sem a népszerűség tömjénye megtántorítani nem voltak képesek; ellenben a haza java s felvirágzása, a szabadság érdeke őt mindenha bármily fáradságos munkára s áldozatra készen találták. Jellemének egyaránt szeretetre s tiszteletre ragadó, ritka sajátságai közt azonban legkitünőbb ama szűzies szelídségű s gyöngédségű, ártatlan, gyermekded kedély; és épen ez, az élet küzdelmeinek tapasztalatlanságával párosúlva, volt az, mi őt egy fegyelmezetlen s féket nem tűrő párt vezérévé, alkalmatlanná tette. 1832.

Midőn e szerény, magas, gyönge testalkatu, tiszta alak, melynek fejét a munka már negyven éves korában letarolta, szelíd arczát pedig a himlő félszemétől megfosztotta, szólni kezdett: mindannyiszor ünnepies csend, feszült figyelem álla be a különben gyakran zajgó teremben; mindenki egyelőre tudta, hogy a szónoklat egy remekét fogja hallani, melyben

1832. müvészi szépség és tisztaság, erő és melegség, a gondolatok magasztossága és az érzelem bensősége versenyeznek egymással. De szükségtelen egyelőre jellemzeni szónoklatát, történelmünk folyamában különben is kellend idéznünk egynémely beszédéből némi töredékeket.

A magános, elvonult, csak irodalmi munkásságnak szentelt életből 1829-ben őt is a cselekvényes élet zajába csalta ki az on eszmemozgalom, melyet Széchenyi a maga Hitelével előidézett. Szatmár megyében ekkor hivatalt vállalván, azontúl lelke lőn e megye köztanácskozásainak. Wesselényivel, ki e megyének tekintélye volt, szorosabb barátságot kötött, s vele, és a jogtörténetben nagy jártasságu, jeles politikai képzettségű Nagy Károly főügyészszel együtt, főfő részt vett a rendszeres munkálatok átvizsgálásában. Azon dolgozat, mely abból a követek utasitásaul készült, s mely, az egész országban nagy hirre kapván, több megyének a teendő reformok iránti megállapodásában utmutatóul szolgált vala, az ő müvészi tollából eredt. — Mily kedélyhangulattal jelent ő meg az ország-gyülésen, élénken ábrázolja önmaga országgyülési naplójában. E sorokban egész jelleme visszatükrözik a szép lelkű, gyermek kedélyű, szent akaratu, de tapasztalás nélküli férfiunak. «Ime, ugymond, ez a Haza, mely gyermekségem álmaiba, mely ifju és férfikorom érzelmeibe lángvonásokkal szövé szent képét; ez a Haza, melynek dicsőségeért meghalni oly régi s szép gondolata vala lelkemnek, s melynek háromszáz évi sebeit szivem alatt ezerszer érzém megújulni.... S te mit fogsz érette tenni, mit fogsz tenni most, midőn álmok helyett való pálya nyílik előtted? Lesz-e erőd létrehozni az ideákat, mik husz év óta borongnak kebledben? Lesz-e bátorságod szembeszállni minden akadálylyal? Fogsz-e tűrni rettentést, jéghidegséget, hálátlanságot és félreértést?... De fogsz-e ostromot is állani a kisértetek között?.... Fogsz-e szél és hab ellen küzdeni, ha minden elhagy, ha bűnnek mondatik, a mit angyalod kebled mélyén sugall, ha minden való és jó, minden szép és nagy legyőzetve sülyedez? Oh, jól érzem én, mit és

mennyit kellene tennem. Te pedig ott fenn, vagy itt benn, 1832.
ki mind eddig tisztán megőrzéd e kebelt, adj segédet mind végiglen!» És e segély nem hiányzott, e kebel tiszta maradt, megpróbáltatásaiban is, mind végiglen. — Országgyülési jegyzővé választatván, a legszebb s legerélyesebb üzenetek s feliratok az ő tollából folytak.

Miután a kormánypárt, oly nagy erőködéssel, de mégis sikeretlenül törekedék meggátolni Balogh János követté választatását, azt lehetne gondolni, hogy pártja benne a maga vezérét tisztelte. Az igénylet, a vágy erre talán nem is hiányzott Baloghban; de hiányzott az értelmi felsőség, a magasabb státusférfiui képzettség. Őt különösen az 1823-diki események, melyekben híres atyja mellett némi részt már ő is vett, s legújabban főispánjának a követi választáskor ellene irányzott törekvése juttatták népszerűségre. De egyéniségében is több volt a felötlő, mintsem hogy a közfigyelem őt ki ne emelte volna a nagy tömeg közől. Külsejére nézve legszebb férfia volt az országgyülési közönségnek; mi őt a nők előtt, kik közől már többen nagy buzgalommal kisérték a közügyeket s jártak el a gyülésekre, nem hagyhatá észrevétlenül. De a hallgatóság nagyobb részének is, melyet különösen az országgyülési ifjuság alkotott, kedvencze volt ő, nem kevesbbé heves, korlátokat nem ismerő, szabad szónoklatai, mint általában gondolkodásmódja s a gyüléseken kivüli magaviselete miatt. A nagy urak iránt ő mindig nagy büszkeséget tanusított; mig a hasonlók iránt nyájasság, az ifjuság iránt kedvkereső leereszkedés jellemzék magaviseletét. Társaságban nagy urnál soha, még a személynöknél sem jelent meg. A demokratia s a republikanismus iránti hajlama, miben a végletekig ment, nem kevés negélylyel volt keverve. Fiának már hét éves korában a következő katechismust tanítá be: «Ki volt az első ember? — Washington. Melyik a legjobb kormányrendszer? — A köztársaság. Mi vagy te? — Demokrata.» Épen e negélyezett szabadelvűség, mely beszédeit is jellemzé, kapcsolatban virágos, folyékony előadásával, férfias szép hang-

Balogh János.

1832. jával, tette őt a karzatok kedvenczévé. Jellemében mindazáltal hiányzott a valóság és szilárdság. A későbbi években elárult színváltoztatása s a keresett kormányhivatalok, mire őt az erőn túl feszített fényüzés okozta eladósodás indította, megfoszták őt minden népszerűségtől, melylyel még ezen országgyülésen dicsekedhetett.

Beőthy Ödön. Egy későbbi országgyülésen annak egy tagjáról ezt irta egy német költő:

«Láttalak, lelkes oroszlán, s az isteni
Szikrát látám, szemedből fényt lövellve,
Dörgő szavad hallám, s látám emelve
A szíveket körűled átmelengeni.»

És az alacsony, de izmos termetű, rövid nyaku, kerek, piros arczu, apró, de szikrázó szemű Beőthyre — mert róla irattak e versek, illett is az oroszlánfő elnevezés, kivált midőn a kormány ellen, vagy a vallás tárgyában, a kath. főpapság ellen intézi vala éles, gúnynyal és keserű humorral teljes megtámadásait. Egyike a kor legnagyobb rögtönző népszónokainak, mindig készen álla, megragadni a szőnyegen forgó kérdést, annak bármely phasisában. Előadásának rendkivüli tüze, beszédének gördülékenysége s rögtönző ereje, szónoki képeinek, melyeket nagyszerű körrajzokba szokott foglalni, meglepő változatossága; a megragadó, lélekemelő gondolatok mellett humorának csipőssége, gúnyjainak s élczeinek az ellent megsemmisítő élessége által, ezen országgyülésen kétségkivül valamennyi társai közt legtöbb tapsot aratott, valamint legtöbbször terjesztett rettegést is a kormány- és papi párt táborában, melynek ő, bár maga is katholikus, legélesebb ostorozója volt.

E szónoki hatalom mellett, jelleme tiszta, szilárd, megvesztegethetlen. De bár a komoly helyzetekben sem mérséklet, sem engedékenység nem hiányzott benne, a társalgásban is örökké csipkedő, kihívó, gúnyos kedvcsapongásai, causticus modora, ingerlékeny, zsémbes természete oly sajátságok valának, melyek pártvezérben ritkán vagy soha sem tűretnek.

Mi azonban leginkább gátolá őt a vezéri szerep elfoglalásában, abban rejlett, hogy kora ifjuságát katonai pályán töltvén, a köztanulmányi rendszerünk fonákságából származott képzettséghiányt ideje nem volt kipótolni; az ifjuság mulasztásait pedig ritkán lehet eléggé jóvátenni. A tanulmány s képzettség hiánya okozta, hogy a nagy népszónok nem volt egyszersmind államférfiu. A mily erős volt az ellenzésben, a visszaélések megtámadásában, sőt még a reformkérdések átalános megvitatásában is: oly gyöngének láttuk őt, nem a felfogás, hanem az ismeret, tanulmány hiánya miatt, az alakitásban; miért a reformkérdéseknél szerepe az átalános vitákkal végződött. Politikai neveltetését ő, miután a hadi életről lemondott, a megyei pályán nyerte; nem csoda, hogy a státusférfiu benne a szónokot meg nem közelítette. «A kiváltságos nép tartományi ősgyülései, — mond szintoly szépen, mint helyesen, Beőthy politikai jellemrajzában Csengery Antal, — aligha képeztek valaha státusférfiakat. S ily gyülések visszhangja volt a magyar parlament. Emelkedettebb hely nyit a szemnek szélesebb látkört. S a magyar státusférfiak országos álláspontra is csak azért léptek, hogy ismételjék a megyei szószékek házi bölcseségét.» 1832.

A törvényhozó kar fiatalabb tagjai közől, kik a többieknél erősebben magokra vonták a közfigyelmet, még csak Bezerédy Istvánt említjük, ki, mint ember, szónok és törvényhozó, egyike újabbkori történelmünk legkitünőbb alakjainak. Az éles metszetü, de szelid vonásai által vonzó arcz, a magas, széles homlokkal, korán kopasz fejjel, az ó-világi philosophok mellszobraira emlékeztet. Midőn tárgyától elragadtatva, szóla, — s ő a csekélyebb fontosságuakról is jobbára igy szokott volt beszélni, mi egyik jellemző hibája szónoklatának, — arczát a belső tűz pirja boritá, szemeiben a meggyőződés lángja égett, s lelkének hevét minden vonásainak feszültsége hirdeté. Bezerédy István

A kedély szelidségére, tisztaságára, gyermekdedségére nézve nagyon hasonlított Kölcseyhez; de szellemiránya lényegesen

1832. különbözött emezétől. Kölcseyben a haza és nemzetiség, Bezerédyben az emberiség, a philantrop humanismus eszméje kölcsönze színt s alakot a polgár és státusférfiu jellemének, de a nélkül, hogy a hon és nemzetiség bajnoka is lenni megszűnt volna. A lelkesedés egész buzgalmával küzdött ő mindig a nemzetiség mellett is; épen e tárgyban tűnt fel az 1830-ki országgyülésen kifogyhatatlanul áradozó szónoklatával. A kedvencz tért mindazáltal, melyen szelíd lelke legörömestebb mozgott, lelkesedése kiapadhatlan lángforrássá, szónoklata rohanó árrá lett, az alsóbb néposztályok socialis és politikai állapotának javitása, a népnevelés, a halálos büntetés eltörlése, a kor szellemével, az emberiség eszméjével egyező büntető eljárás megalapitása, s hasonló humanus kérdések nyitották meg neki. Társai őt, az örök igazság rettenthetetlen s azért a síkra szállni mindig kész bajnokát, tréfásan, de jellemzőleg, «örök igazságnak» nevezték el. Ezen országgyülés alatt, mely a jobbágyok állapotával oly hosszan és sokat foglalkodék, ő különösen elemében érzé magát, ki még az 1849-ki katasztrofa után is abban kereste s találta búsult lelkének vígasztalását, hogy a hajótörésben, mely nemzeti függetlenséget, szabadságot, alkotmányt s minden ősi institutiót elnyelt vala, legalább egy mentetett meg: a jobbágyosztálynak biztosított örökbirtok, polgári jog és szabadság. Ő volt első, ki jobbágyaival örökváltsági szerződést kötött; sőt még pusztai birtokának egy részét is megnépesítette; gyarmatában selyemtenyésztést alapitott s más keresetforrásokat is tetemes áldozatokkal ügyekezett nyitni a megtelepített lakóknak. Községében a népnevelés emelése végett sem költséget, sem személyes fáradságot nem kimélt; ő volt egyike az elsőknek, kik kisdedóvó intézetet állitottak birtokukban. És a hazában sem volt jótékony, közhasznu egylet, mely őt legbuzgóbb tagjai közé nem számitotta volna; és ő ezekben nem csak pénzzel áldozott, de hol kell vala, cselekedett is.

Azonban, jobbára épen e nemes jellemsajátságokból eredtek benne ama gyöngeségek s árnyoldalak, melyek őt kép-

zettségének sokoldalusága, olvasottságának terjedelme, ismeretekbeni gazdagsága daczára is, teljesen alkalmatlanná tették a vezéri szerepre. Philantropismusa nem engedé őt eléggé határozottnak, higgadtnak, körültekintőnek lennie. Humanismusi hevében nemcsak azon hibába esett, hogy gyakran a kevesbbé fontos tárgyat is szintoly feszitett buzgalommal pártolta, mintha azon függne a haza üdve, boldogsága; minek következtében a mindig tüzes rohamu szónoklatának sokkal kisebb lett hatása, mint ha azt csak a lelkesedésre valóban méltó tárgyaknál használta volna; e felett enthusiasmusa a kivihetőség határain is nem ritkán túl csapongott. Az elvet jobbára élére állitá, mit sem gondolva avval, ha csak egymaga áll e szélsőségen. Olvadozó, nemes elragadtatásaiban a létesités módjaira, eszközeire nézve elég figyelmet s gyakorlati tapintatot ritkán tudott kifejteni. Az őszinte, tiszta lelkű, szent törekvésű philantrop megrontá benne a higgadt, körültekintő államférfiut. 1832.

Mind ezen jelesek közt, — nem annyira csillámló elmetehetségeiért, vagy elragadó ékesszólásáért, mikkel nem birt, mint inkább jellemének hosszu politikai pályáján, nehéz körülmények közt is megőrzött szeplőtlenségeért, bő tapasztaltságáért, ezen országgyülés első felében kétségkivül Pázmándy Dénes komáromi követnek volt társai közt legnagyobb tekintélye. Ép itélő tehetsége, a közügyekben jártassága, és higgadtsága az előkészitő értekezletekben neki szereztek legnagyobb befolyást. Szónoklatát, bár nem tartozott azok közé, melyek a hallgatókat az eszmék magasztossága és csillogó fénye, vagy az érzelem mélysége és tüze által szokták elragadni, tömöttség, simaság, meggyőző erő, különösen pedig azon higgadt nyugalom jellemzé, melybe soha sem vegyült szenvedély, mely még a csipős igazságokat is csak a meggyőződés szilárditására látszék vele elmondatni. Egyébiránt, másod rendű capacitás, ha némely kérdésben ő adta is az irányt, elismert s állandó vezéri tekintélyre nem birt emelkedni. Pázmándy Dénes.

1832. A többi másodrendű tehetségek közől, kik magokat egy vagy más kérdésben tűntették ki, s kikről alkalmilag helyesebben fogunk megemlékezhetni, itt még csak egypárt említünk. «Egyike a leglelkesebbeknek s legegyenesebbeknek — mond naplójában Kölcsey, — minden bizonynyal a baranyai követ, Siskovics. Józan fej és bátor szív, nemcsak szép, de váratlan tünemény a megyéből, mely máskor a... Kajdácsyt küldé képviselőül.» «Egyike — mond másutt, a legnyilvánosabb liberalisoknak; s e miatt őt Wesselényi és Kölcsey megkülönböztetve szerették; Széchenyi is figyelmet fordíta reája. Őt a barsi Balogh egyiknek vallá azon három közől, kiket az aristokratia előítéleteitől legtisztábbnak hitt: s hogy emlék okáért azt is említsem, őt az abauji Komáromy, Baloghgal és Kölcseyvel, mint a szent aristokratismus dühös ellenét, egybekapcsolá.» [1]) De később, midőn sógora, Somsich, személynökségre emelkedett, Siskovicsban is nagy változást vettek észre társai. — «A pesti Dubraviczky — mond ugyanazon naplóvivő — értelmes, jó kedvű és ritka egyenességű férfiu; ki a maga nehéz állásában, mint a nádor megyéjének alispánja és követe, s mint az oppositio egyik nevezetes tagja, már két országgyülésen köz bizodalomra érdemesült.» [2]) — «A zalai Deák Antal csendes komolyságu, próbát állott charakterű férfiu; épen az, ki a mult országgyülésen az udvartól önként ajánlott tanácsosi czímet el nem fogadá. Ez különben a Verbőczy által kijegyzett natio embere (specificus magyar nemes) s a nagy néptömegre kedvező pillantatot nem vetett... Arczában van valami Himfyhez hasonló, van valami a mi költőt sejdíttet.» [3])

Egy közönségesen elismert értelmi felsőbbségnek s bevallott vezérnek hiánya az alsó tábla szabadelvű, ellenzéki pártjában azon különös jelenetnek lőn okává, hogy Wesselényi Miklós, egyébiránt a főrendi ház tagja, s az ottani, még csak keve-

[1]) Kölcsey összes munkái, 2-dik kiad. VII, 111, 247.
[2]) U. o. 162.
[3]) U. o. 82.

sekből álló, ellenzék vezére, lőn az országgyülés első szaká- 1832.
ban az alsó házi ellenzéknek is tulajdonképeni zászlótartójává. A barátságos értekezésekből, melyekben a követi kar tekintélyesebb egyénei vettek részt, ő vezette e párt politikáját mind addig, mig a következő évben Deák Ferencz, a lemondott Antal bátyjának helyébe, követül választatván, meg nem jelent az országgyülésen, s maga Wesselényi Erdélybe nem távozott. A nyilvános ülésekben addig nem is létezett szorosabb egység az ellenzék soraiban; s a tárgyak különfélesége szerint az említett jelesbeknek hol egyike hol másika viselé a vezéri szerepet.

A kormánypárt.

A kormánypártnak, mely azonban kevesebbségben maradt, eleitől fogva nagyobb egységet adott a felülről működő hatalom akarata, melynek a királyi személynök s egyszersmind alsó táblai elnök volt fő organuma. E nagy fontosságu tisztséget jelenleg Mérey Sándor foglalta el. A kormányhivatalban is mindig szilárd, hazafias érzelmeket ápoló, az alkotmánynak történelmi alapokon eszközlendő kifejlését őszintén óhajtó, s a kormányzat erélyét csak az alkotmány korlátai közt alkalmazni kivánó, magas miveltségü Majláth György, ki nemcsak az 1830-ki, hanem a sokszor viharos, a vádak és panaszokban szintoly heves, mint követelésekben bátor 182⁵/₇-ki országgyülés nagyobb részének folyamában is vezérli vala, mint kir. személynök, a tanácskozásokat, a kabinet némely tagjai által mérsékeltebbnek tartaték, mintsem a kormány igényei szerint hitték volna őt eljárandónak ezen szervező országgyülésen. Sedlnitzky, a nagy befolyásu rendőri miniszter, olyképen nyilatkozék egy ízben egy társalgási körben, hogy Majláth a maga szerény, mérsékelt modora által elrontá a Karokat és Rendeket.[1]) Ő tehát 1831-ben nov. 7-én államtanácsossá mozdíttatván elő, a személynöki tisztség decemb. 16-kán Mérey Sándorra ruháztatott. A választás, mint az eredmény bizonyítá, nem vala szerencsés. Mérey a

[1]) Kölcsey naplója 103. l.

1832. követi kar által a titkos rendőrség magyarországi fejének tartatván, értelmi felsőbbség híjában sem bizodalmat, sem tekintélyt nem tudott magának kivívni, s hamar czélpontjául szolgált az ellenzék megtámadásainak.

Egyébiránt a kormánypárt, melynek jobbára a tolnai Csapó, a nógrádi Gyürky, az esztergami Andrássy, s a világos fejű, de, mint őt Kölcsey jellemzi, «zápor beszédű» Császár, temesi követ, voltak fő szónokai, — bár számra nézve huzamos ideig gyöngébb, de a felülről kitűzött irányban egységesebb, s a főrendek által is támogatva, a szertevonó, s az ambitiók sokaságában fegyelmet még nem tűrő ellenzéki többség felett egynémely kérdésben diadalt aratott. Az országgyülés folytában e párton egy később megjelent, megnyerő külsejű fiatal követ vonta magára a köz figyelmet. Bár a kormánypárti szónokok különben ritkán dicsekedhettek az ellenzéki többség, s a hallgató közönség nagy részét alkotó országgyülési ifjuság figyelmével s jóakaratával, Zsedényi Eduárd azonban, — mert ő volt e fiatal követ, küldetve Szepes részéről, nagy ügyességű szónoklata által, mindjárt fellépte óta kivívta magának ugy társai, mint a közönség becsülését. Beszédei, melyek nem mellékes érdekből, hanem meggyőződésből látszának eredni, gazdag, mély elmét, a felfogásban szintugy mint a helyes, találó válasz meglelésében nagy sebességet, genialis szellemet, a közügyekben, fiatalsága daczára is, meglepő jártasságot és szép államférfiui képzettséget tüntettek elő; mikhez még művelt modort s lovagias jellemet kapcsolván, nem sokára oly tekintélyt vívott ki magának a törvényhozó karban, minővel még aligha dicsekedhetett kormánypárti követ. E kitünő tulajdonságok őt már ezen országgyülésen az alsó tábla conservativ töredékének vezérévé emelték.

Zsedényi Eduárd.

A rendek táblájának fő elemeiről szólván, — melyekhez még, mint tudjuk, a káptalanok képviselői, s a városoknak, alább alkalmasabban kifejtendő okokból, egészen hatástalanokká lett követei tartoztak, — nem mellőzhetjük itt, mielőtt

Az országgyülési ifjuság.

a tárgyalások elbeszélésébe fognánk, megemlíteni az annak 1832. mintegy kiegészitő részévé lett országgyülési ifjuságot, mely, bár különben csak hallgatói szerep volt kitűzve számára, e gyülés óta folytonosan, s helytelenül ugyan, de tagadhatlanul jelentékeny befolyást gyakorlott a tanácskozások menetére. A követek s kir. táblai birák mindenike, sőt a püspökök és főnemesek közől is számosan, régi szokás szerint, több vagy kevesebb ifjat vittek fel Pozsonyba a magok kiséretében. A jelen országgyülésen ezeknek száma rendkivül megszaporodva, mintegy ezer ötszázra ment. Ezen, jobbára törvénytani folyamot végzett, s részben a királyi táblánál felesküdött (ugynevezett juratus) ifjak rendeltetése eredetileg abból állott, hogy a diétális tárgyalásokra vonatkozó irományokat főnökük számára lemásolják; — mert bár ezen iratok ekként hivatalosan lemásolva, ezrek kezén forogtak, s mind a kerületi, mind az országos ülésekben teljes nyilvánossággal tárgyaltattak, a sajtó felett túlságos féltékenységgel őrködő kormány azokat kinyomatni még sem engedte. Régiebb időkben e munkát a követ mellé megyeileg rendelt egy, legfölebb két irnok végezte; most azonban az igen megszaporodott irományok több kezet igényeltek. De ezen kivül még más ok is inditá a megyéket, hogy ily, rendes napdijjal ellátott ifjakat oly nagy számmal küldjenek fel az országgyülésre. A kormány, miként az 1830-ki országgyülés vázlatában emlitők, a rendek minden sürgetései daczára sem akarván a tárgyalásoknak országos nyilvánosságot engedni, egy országgyülési hirlap kiadását, vagy a tárgyalások kivonatának a már létező hirlapokba igtatását folyton ellenzé. A nyilvánosságnak ez annál tetemesb korlátozottságát vonta maga után, minthogy az elnémetesedett, már Mária Terézia alatt mintegy Bécs külvárosává lett Pozsony polgárai közől kevesen értvén a magyar nyelvet, országgyülési hallgató közönséget nem alkothattak; s valóban nem is létezett az ezen ifjak nélkül, ha csak kiváncsiságból vagy a közdolgok iránti érdekeltségből, időről időre számosabb hazafiak nem vetődtek fel az ország belsejéből e határszéli városba.

1832. Egy részben tehát egy állandó hallgató közönség alkotásának a nyilvánosság tekintetéből elismert szüksége miatt; más részben pedig, hogy egy országgyülési hirlap hiányában az ország ügyeiről magának különben kellő ismeretet nem szerezhető ifju nemzedék a közügyekben okulhasson, s a jövőben reáváró törvényhozó pályára eleve s folytonosan készülhessen: egy-egy megye 15—20 ifjat küldött fel követei kiséretében. Az ifjak eddig szokatlan nagy számban felküldésére ezek fölött még az is inditott egynémely szabadelvű megyét, hogy általok, kik a nemzeti újjászületés vágyát kebleikben kivétel nélkül koruk hevével ápolták, a közvéleménynek, a reformmozgalmak irányában némi lenditést adjon.

És e szerepet valóban jól fogta fel s nagy buzgalommal játszá ezen országgyülésen a fiatalság. A gyülésekre pontosan eljárván, a kérdéseket minden phasisaikban figyelemmel kisérő állandó hallgatóságot alkota; mely kevés idő mulva nem csekély befolyást gyakorlott a törvényhozó testületre, s annak mintegy kiegészitő részévé avatta magát, majd taps- és éljenviharral, majd lezugással nyilvánitván véleményét a követek különféle szellemű beszédeire. A kerületi ülések tanácskozmányszerű fesztelensége, hol a hetenként változó elnökök a fegyelemmel nem sokat gondoltak, s azt fentartani tekintélyök is hiányzott, e hallgató ifjuságot lassanként egész hatalommá nevelte az országgyülési teremben; kivált miután magok a szabadelvű követek is nemcsak elnézték, sőt többen közőlök szemlátomást pártolák e biráló közönséget, mely az ő irányukat oly erélyesen támogatja, tetszést nyilvánit az ellenzéki, gáncsot a conservativ párti beszédekre. E visszaélés, mely szerint az ifjuság néma, hallgató szerepe tényleges befolyásu biráskodássá változott, a kerületi ülésekből átment az országosakba is, hol a személynök elnökölt. És hiába ügyekvék ez annak, némely kormánypárti tagokkal elejét venni: maga gyülölt egyéniség lévén, támaszra nem talált az ellenzéki többségben, melynek egy része a tapsvihar által hiuságát kielégitve, hazafiui fáradozásaiért magát jutalmazva érezvén, a

zajos hallgatóság megrovását nem pártolta; más része, mely a követi kar legjelesb, legérdemesb tagjait foglalá magában, kisebb bajnak tekinté e visszaélést, mint a nyilvánosság teljes hiányát, s tűrni akará azt mind addig, mig a kormány az országgyülést, köz kivánat szerint, a fővárosba, Budapestre, nem teszi át, s egy, a censurától ment országgyülési hirlap kiadását meg nem engedi. 1832.

A nyilvánosság e hiányát ügyekezett is mindjárt az első ülésekben megszüntetni a rendek táblája, mind az országgyülésnek Budapestre áttételét, mind a hirlap kiadhatását sürgetni határozván a kormánynál. Mi a hirlapot illeti: annak eszközlése a követek nagy részének utasitásul lévén adva, hogy a kormány részéről képezhető minden ürügynek eleje vétessék, kijelenté a ház: hogy e lapokban az országgyülésről semmi egyéb ne közöltessék, mint a követi karból választandó censorok által átvizsgált napló, a kiadó tetszése szerint, egész terjedelemben, vagy kivonatban, de minden commentár nélkül. De mivel még e mérséklet mellett is tartani lehetett, nehogy a kormány, mint 1830-ban, válaszának elhalasztásával játsza ki a rendek oly méltányos kivánatát: végzéssé lőn, hogy addig is, mig egy nyomtatott hirlap akadályai elháríttathatnak, gondoskodni kell a nyilvánosság igényeinek kielégitéséről. Azonban a tárgy feletti vitatkozásban a hány fej, annyi volt a vélemény. «Charakteri vonásnak látszik e mostani országgyülés emberein, — mond naplójában Kölcsey, hogy senki után nem hallgatnak, és semmit, a mi más által javasoltatik, nem pártfogolnak». Némelyek azt akarták, hogy Bertha Sándor — ki a mult országgyülés történetét kivonatban elkészité, de munkáját a helytartótanács letartóztatá, folyamodást nyujtson a rendekhez, s kérése elfogadtatván, kezdjen a dologhoz, s vigye kéziratát nyomtatás alá; mi ha meg nem engedtetik, a rendek vegyék az ügyet pártfogásuk alá. Mások, eleve is látván, hogy ily módon nem lesz újsága az országgyülésnek, Wesselényi inditványa szerint, egy kőirási intézet megvételét s a nyomtatás azonnali megkezdését

Országgyülési újság s kerületi napló.

1832. javaslák. Ha a kormánynak ez sem tetszenék, ám adjon ki ellene parancsot. A tárgy ekként országgyülés elébe fog kerülni; s ez tusázzon felette a kormánynyal, de a nyomtatást időközben is folytattassa. A többségnek azonban, mely összeütközéstől félt, ez sem tetszék, s abban állapodott meg, hogy a kerületi ülések naplója kézirati másolatokban küldessék a megyékbe, s e naplót Kölcsey szerkeszsze. Majd, midőn ez azt el nem vállalta, egy tanácskozmány az ajánlkozó Kossuth Lajos ügyvédre, valamely távollevő főrendü követére s Orosz József iróra bizta a két gyors iró segélyével végzendő szerkesztést, melyért aláirás utján gyűjtendő díjat huznának. De most meg a költség kérdése vált akadálylyá, melyet végre Kossuth avval háritott el, hogy a rendek engedelméből addig is, mig egy nyomtatott hirlap létre jöhet, előfizetés utján irott «Országgyülési tudósitásokat» inditott meg.

Ez volt első országos fellépte ezen, szegény nemes családból származott, s pályát magának ön szellemereje által nyitott férfiunak, ki utóbb átalakulásunk történelmében mind több és több tért fogalalván el, a nemzeti mozgalom élére emelte magát. A rendkivüli férfiu egyéniségét, ki nemzetünk sorsára oly végzetteljes befolyást gyakorolt, szellemi s erkölcsi tulajdonságait, elveit s jellemét, történelmünk azon szakában, melyben az leginkább tőle vette irányát, jobb alkalmunk lesz ábrázolni. Most csak azt jegyezzük meg, hogy az «Országgyülési tudósitások», melyeket egy sereg ifju tollába mondolva szerkesztett, ügyesebb kezekbe nem kerülhettek volna. A nálunk edddigelé még szokatlan élénkségü irályban, szikrázó szellemmel s elragadó ékesszólással kiállitott lap, a radikál reformiránynak; azt terjesztve, szilárdítva, nagy lendületet adott. A lap, melyből hetenként két szám jelent meg, egyedül a törvényhozás előtt fenforgott tárgyakra terjedt ki ugyan; de a szerkesztő genialis szelleme a legszárazabb tárgy iránt is tudott érdekeltséget ébreszteni. Ő, bár a jegyekkel kezelt gyorsirást nem értette, futólag tett jegyzetei segélyével még is minden szónok beszédének tartalmát bámulatos hűséggel, később

még az egyes szónokok sajátságos formáit is megtartva, csak- 1832.
hogy többnyire jobb összefüggésben, csillogóbb irályban adta vissza; s oly erős és kedvező világitásban fejtegeté a szabadelvű szónokok érveit, okoskodásait, hogy tömött, hangzatos, numerosus nyelvezete alatt minden beszédkivonatnak sokkal nagyobb hatása lett, mint a tényleg elmondott beszédnek. Előfizetőinek száma, mivel a költséges kiállitásu lapnak nagy volt az ára, alig ment ugyan száznál többre; de ezen előfizetők sorában állott minden megye, a legtöbb királyi város és kaszinói egylet; minél fogva a kevés példány ezrek kezén forgott.

És a tapasztalás bizonyítá, hogy e gondoskodás a nyilvánosság szokott eszközének, a szabad sajtónak, pótlásában nem volt fölösleges: a nélkül még most sem jutott volna az ország a törvényhozási tárgyalások bővebb tudomására. Egy részről a főrendek háza, melynek nagy többsége majdnem minden kérdésben a kormánytól vette irányát, számos üzenetváltások után sem egyezett meg egy censurától ment hirlap nyomtatásában, s a tárgyat az illető rendszeres munkálatra kivánta halasztani. Más részről még magok a rendek sem voltak eléggé megérve arra, hogy a sajtó szabadságát eltűrni képesek lettek volna. Nagy Pál már a decemb. 26-kán e tárgy felett folyt vitatkozásokban kimondá véleményét, hogy oly szabad újság, minőt némely rendek kivánnak, egészen szabad s nem arisztokratiai országba való; s hozzá tehette volna, hogy nem oly országba való, hol a törvényhozók magok sem tudják tűrni a nyilvánosságot. Történt, hogy a két magyar pesti hirlap, Helmeczy ez évben megindult Jelenkora és Kulcsár Hazai tudósitásai, a mult napi tárgyalásokról a hirlap és napló felett, bővebb kivonatot hoztak; és mindamellett, hogy ezt a sajtószabadság vitatását sejtő kormány, hihetőleg csak
taktikából engedte meg; mindamellett, hogy január 10-kén 1833.
a sajtó szabadságáról szépnél szebb beszédek hangzottak volt; mindamellett, hogy midőn Mérey személynök, ki azokra válaszolva, egyebek közt azt találá mondani, hogy a könyvvizsgálat, censura, a fejedelem jogai közé tartozik, egyik követ

1833. a másik után felugrálva, tagadta e jogot, bitorlásnak nevezte a gyakorlatot; s oly kimélletlenül megrángatták az elnököt, hogy a követek e napot a kormány ellenében nyert csatának nézték: még is a legérzékenyebb kifogások és gáncsok tétettek a pesti lapok ellen. A beregi követek pedig épen a nádorhoz mentek panaszt tenni az újságok ellen, melyek, mint állíták, hibás kivonatot közlének beszédeikből. A nádor kapott az alkalmon, s azonnal meghagyatá a pesti lapoknak, hogy ezentúl egyebet ne közölhessenek az országgyülésről, mint a mi a pozsonyi latin és német lapokban s a bécsi újságokban lesz közölve. «Esküszöm nektek — mond naplójában, erre vonatkozva, Kölcsey, — nem mindig van annak igaza, ki elnyomatásról panaszkodik. Temérdek esetben maga a panaszló okozza a bajt; s jól esik neki, ha mást vádolhat... Mondogatjuk a sajtószabadságot; de hogy sem nem értjük, sem nem érezzük, bizonyság a felhevülés, melylyel a pesti újságokat vevők... Nem uraim, még mi a sajtószabadságra meg nem értünk».

A válaszfelirati viták. Miután az országgyülés a szokott ünnepélyességgel Ferencz király által december 20-kán személyesen megnyittatott, s a királyi előadások átnyujtattak: az első nevezetes tanácskozásokat a már említett szabad hirlap és napló kiadására vonatkozó vitákon kivül, a kir. előadásokra intéztetni szokott válaszfelirat idézte elő. Erre nézve két körülmény forgott fenn, melyekből oly nagy nehézségek fejlődtek ki, hogy csaknem viharossá vált a gyülés kezdete, s csak hetekig tartott heves viták után tudott a két tábla megegyezni a felirat elküldésében.

A kormány s vele együtt a főrendek már több országgyüléseken ügyekeztek azon elvet keresztülvinni, hogy a törvényhozó test első tanácskozási tárgyakul a királyi előadásokat köteles fölvenni, s igy a tronbeszédre adandó válaszfeliratnak is csak azokra kell szorítkoznia. A rendek ellenben, nehogy ezen elv megalapitása által kezdeményezési jogukon csorba ejtessék, egyéb tárgyakat is, — jobbára a fontosabb, ugyne-

vezett előleges, sérelmeket, — ügyekeztek felterjeszteni első feliratukban. Tették ezt kivált azért, nehogy a kir. előadások tárgyalása után, az országgyülés, mint több izben történt, gyorsan bevégeztetvén, a sérelmek orvosolatlanul maradjanak. Most is ugy akarák tehát a rendek, hogy a válaszfeliratban oly tárgyak is terjesztessenek a király elébe, melyek az ő kezdeményezésökből eredtek. E tárgyak jelenleg a következők voltak: az 1825-ki országgyülésen megállapitott s még nem orvosolt előleges sérelmek, melyeknek összeszedésére azonnal bizottmány is neveztetett; és a magyar nyelvnek a főrendek táblájánál s az udvari kanczellárián is divatba hozatala; — s végzéssé lőn, hogy ezek az előadásokkal egyszerre vétessenek tárgyalás alá. Ezeken kivül némelyek még a magyar katonaságnak az osztráktól elválasztatását, az országgyülésnek a törvényesen meghatározott időn túl történt elhalasztását, s az adónak 1831-ki octob. 2-ka óta törvénytelen beszedését; a lengyel nemzet felsegéllését; s a jelen országgyülésnek Pestre áttételét is beigtatni kivánták volna e feliratba. A többség mindazáltal e tárgyakat külön határozta felterjesztetni. 1833.

A második körülmény a kir. előadásokban kitüzött munkálati sorozatra vonatkozott. A kormány azt kivánta, hogy a törvényhozó kar a rendszeres munkálatok közöl az urbért fogja minden egyebek előtt tárgyalásba. Ezt ugyan a cholera alkalmával történt népzavargás eléggé indokolá; a rendek mindazáltal, küldőiktől is ugy lévén utasitva, a kereskedelmi munkálatot határozták legelőbb felvenni. Az ipar és kereskedelem természetszerü kifejlését, — kapcsolatban némely más hiányokkal és mostoha körülményekkel, annyira megakasztotta a még Mária Terézia s II. József korából származó s azóta lényegileg változatlanul fenálló gyarmati vámrendszer, hogy, miként történni szokott mindenütt, hol az előrehaladó szomszédok mellett az ipar s forgalom stationarius állapotban teng: ugy nálunk is mind több jelek oda mutattak, hogy az ország a közelszegényedés örvénye felé sodortatik. E pangás megszüntetését kétségkivül csak többféle javitások eszközöl-

1833. hették, melyek csak egy részben vágtak a kereskedelmi politikába; más részben a polgári törvénykezés, a nevelési rendszer, a közmunkák s egyéb társadalmi viszonyok körébe tartozván. De minthogy ezen anyagi érdekek lendületére mindenki a vámrendszer javitásától várt legtöbbet, mit egyedül a kormány jóakarata eszközölhetett; az pedig már többszöri tapasztalásból tudatott, hogy engedményeket e hagyományos rendszerben vajmi nehéz leend tőle nyerni: nem lehet csodálni, hogy az ország oly fontosságot látott a kereskedelmi munkálat elsőbbségében.

De ehhez még némi más indokok is járulának, részint a kiváltságosak önzéséből, reszint a haladni vágyók párttaktikájából szarmazók.

Bár a reformeszmék már szép terjedést nyertek vala: találtattak még is a nemességben sokan, kik azoktól, mivel vagy kiváltságaikat fenyegették, vagy tőlök áldozatokat látszának igényelni, egyátaljában idegenkedének. Közönséges lévén pedig a meggyőződés, hogy az urbéri szabályzatot ilyféle, habár talán csak pillanatnyi s inkább szines mint valóságos, áldozatok nélkül életbe léptetni nem lehet: a nemesség egy nagy osztálya, mielőtt ezen áldozatokra magát elszánná, nehogy utóbb kárpótlás nélkül maradjon, a kormánytól várt engedményeket, általa kivánta elmozdíttatni a közvagyonosodás akadályait.

De még a reform szabadelvű pártolói közől is többen, kik egyébiránt más körülmények közt magok is az urbérnek óhajtottak volna adni elsőséget, taktikából most mégis a kereskedelmi tárgyat kivánták mindenek előtt felvétetni. Ismervén ugyanis a nemesség nagy részének kiváltságaihoz még konokul ragaszkodó önzését: nehogy a reformokra való hajlam terjedése megakadjon, nem örömest kezdték volna az újitásokat oly tárgygyal, melyről a nemesség, ha hibásan is, azt hivé, hogy áldozatába kerülend. E fogást pedig annál szükségesebbnek láták, minthogy akként valának meggyőződve, hogy a kormány is, részben legalább, hasonló taktikából,

épen a reformvágy megtompitása végett sürgeti az urbér 1833.
elsőségét. Eleve is fel lehetett tenni, hogy a rendek többsége a reformot demokratiai irányban kivánja megindítani; mitől a kormány, mint a tapasztalás bizonyítá, felette óvakodék. Ugy hitték tehát e szabadelvű reformbarátok, hogy a kormány az urbér előretolása által nem mást czéloz, mint hogy a főrendeket, kikről bizonyos vala, hogy a tervezett urbéri javitásokat nagy részben ellenzeni fogják, általában az egész radikál reformterv meggátlására szorosabban magához kösse. Azt hitték, összeütközést akar előidézni a radikál reformpárt és a kiváltságait feláldozni nem akaró aristokratia közt, hogy ez a reformpárttal vívandó küzdelmeiben benne, a kormányban, keresse támaszát s érdekénél fogva szövetségesévé szegődjék. A tárgyalási sor kérdése e szerint nagyobb horderejű vala, mint tán első tekintetre látszik: a radikál reform sikerültét vagy megbuktát foglalá magában. És ezen indokok birták azon végzésre a rendeket, hogy a kereskedelmi tárgy minden más előtt vétessék tanácskozásba, s egyszersmind a kormány megkéressék, küldene ki az osztrák tartományok részéről egy bizottmányt, melylyel a vámkérdés felett értekezhessenek.

Azonban, mig e szerint a többség részint önzésből, részint taktikából a kereskedelemnek adott elsőséget: mások az urbér elsősége mellett harczoló okokat láták fontosabbaknak. A cholera idejében fellázadt nép dühe senkit sem hagyott kétségben hogy, bár eddigelé leginkább a kormány halasztá mind későbbre az 1791-ki urbéri munkálat felvételét: a nép mégis közvetlen urai, a nemesek ellen viseltetik, legalább némely vidéken, gyülölettel; a kormányt ellenben pártfogójának tekinti. Mondák ugyan némelyek, hogy az 1831-ki népzendülést csak az orosz kormány titkos izgatásai idézték elő, mely a Lengyelország iránt rokonszenvet tanusító bécsi kormányt itthon ügyekezett elfoglalni. De bár ezt igazolni látszott az, hogy a zavargás egyedül szláv népiségü községekben s a lengyel határok szomszédságában tört ki: nem lehetett mégis

1833. tagadni, hogy a zendülés magva azon elfojtott gyűlöletben rejlett, melylyel a parasztok uraik iránt viseltettek, kik közől e vidéken többen zsarnokiabb módon is bántak jobbágyaikkal. Tény lévén pedig a jobbágyosztály idegensége az urak iránt, mellőzhetlennek látszék, amazt mennél elébb kiengesztelni s kiábránditani azon veszélyessé válható tévhitből, hogy az urak iránta ellenséges indulattal viseltetnek. E fölött, majdnem bizonyosnak látszék, hogy a kormány, mely az urbéri tárgynak, különben bármily indokoknál fogva, elsőséget adván, színleg szabadelvűbb téren áll vala, mint a vámrendszer reformját sürgetők, ép ezen okból nem fog engedni. Már is emelkedtek olyféle gáncsok ama határozat alkotói ellen, mintha azt igyekeznének kivinni, hogy minden zavarba hozatván, az országgyülés végzet nélkül oszoljék el. Január 15-kén maga a nádor is figyelmezteté erre Prónayt. «Az urak közől, mond, egy nagy rész minden dolgot akadályoztatni akar. Olvassa ön az 1764-diki országgyülés irományait: nem azt cselekszik-e most is, a mit akkor tettenek (az urbér tárgyában)? Vigyázzatok uraim! Minthogy a 64-ki diéta tenni nem akart, a kormány tett önkényesen. Most sem akartok? Nem fog-e a kormány egész Európa színe előtt megigazulni, ha ismét önkényre hajlik?» — irja naplójában Kölcsey.

Ez végre döntött mind az önző kiváltságosak, mind a taktikából cselekvő szabadelvűek részén; Wesselényi, Pázmándy s más pártvezérek erőfeszitése következtében, az elébbi határozat, egy országos ülésben, pár szótöbbséggel, oly módositást nyert: hogy a kir. előadás szerint az urbéri munkálat vétessék legelőbb tanácskozásba; ugy mindazáltal, hogy azt mindjárt a kereskedelmi s biztossági tárgy kövesse, s mind a három munkálatból készülendő törvényjavaslatok egybekapcsolva (junctim), egyszerre terjesztessenek a király elejébe. A főrendek mindazáltal egyátaljában nem akartak megegyezni, hogy a válaszfelirat ily értelemben küldessék ő felségéhez, s egyszerűen elfogadtatni kivánták valamennyi munkálatokra nézve a kir. előadásban kitűzött sorozatot. Széchenyi

István, ki felette károsnak látá azt a reformügy tekintetében, ha a kormány ily mellékes kérdésben kifejtett heves ellenzés által elkedvetleníttetik: a kir. előadásokra nézve maga is az udvar pártjához állott, és a független regalisták nagyobb részét is magához csatlá. A tanácskozmányon szinte jelen volt Wesselényi azonban felette zokon vette az eseményt, s keserü szemrehányásokat tőn társainak, « hogy a karokat elhagyják, hogy keskeny kört vonnak magok körül, hogy oligarchiai elveket követnek. S ti, szóla, viadalra szálltok a karokkal? Levetettétek a keztyüt; jó! én veszem fel. De oligarchák, emlékben tartsátok e délutani órát, s emlékben tartsatok engemet, ha majd kényszerítve lépéseitektől, a számosabb nemesség az adózó népet kapcsolja magához, s javaitok nagy kiterjedésén avval együtt osztozik! » E szónoki merény komoly eszméletet szült, mint Kölcsey tudósit, a főrendekben. Több üzenetváltások után végre csakugyan elfogadták a rendek véleményét, hogy az urbér után a kereskedelmi és biztossági tárgyak vétessenek fel; ezek viszont felhagytak annak sürgetésével, hogy a három tárgy egybekötve terjesztessék a trón elébe. Igy aztán valahára a válaszfeliratot is utnak lehetett Bécs felé ereszteni. 1833.

E közben azon végzésöket is átküldték volt a rendek a felső táblához, mely szerint kivánták, hogy üzeneteiket hozzájok a főrendek is magyarul intézzék; a trónhoz pedig felirat küldessék, annak megegyezését szorgalmazó, hogy ezentúl a feliratok és törvények is magyarul szerkesztessenek. Az első pont ellen semmi kifogást nem tettek a főrendek; a másodikat azonban, — bár Wesselényi « erős hanggal, erős szavakat dörgött ki », elszámlálván a bűnlajstromot, mely a nyelvügyre nézve a mágnások lelkét terheli; bár Széchenyi is egy egész óráig küzde ellenök, csipős élczeinek egész záporát öntvén ki reájok; bár szólottak többen is erélyesen a nemzet elidegeníthetlen joga mellett; mind hasztalan —: a másodikat a főrendek többsége visszavetette, avval indokolván nemzetellenes végzését, hogy e tárgy az országgyülés szervezetét A magyar nyelv ügye.

1833. illető rendszeres munkálathoz tartozik. Mondják, e napokban, a határozat kelte előtt, gróf Cziráky országbiró, sírva panaszkodott volna a maga asztalához hivott vendégeinek, hogy a magyar nyelv visszaállitásával a maga természetes jogaiba, vége a magyar alkotmánynak. «Ég és csillagok! — kiált fel erre Kölcsey, — attól félsz-e jámbor gróf, hogy a szent nyelv elveszvén, a Zendavesztát más is megértheti, s oda lesz a ti bramin-bölcseségtek!»

A főrendek üzenete keserűséggel tölté az alsó ház tagjainak kebleit, mely heves beszédekben tört ki. Az üzenet gyönge, mondhatni, álérvei a legdiadalmasabb okok súlyával zúzattak össze; magok a főrendek többektől kiméletlenül róvattak meg a legszentebb nemzeti jog érvényének gátolása miatt. «Ha a római tanács és nép a maga hatalmának főpontján még most is állana; — mondá szép beszédében egyebek közt Kölcsey, — ha mi ezen római népnek egy meghóditott tartományocskája volnánk; s ugy mint alattvalók folyamodnánk hozzájok, hogy szabadulhassunk meg nyelvöktől, és ők adták volna nekünk ezen választ: azt t. RR. meg tudnám fogni; de mikor magyar nemzetnek kivánságára, magyar főrendek adnak ilyen választ, azt megfogni nem tudom. Miért nem akarnak a mi kérésünkre hajólni? Azt mondják, nyolcz század óta van összekötve a nemzettel a római nyelv.... Rendes dolog! Én ezen oldalról más érdeket nem ismerek, mint azt, mely abból foly, hogy mi magyarok és független, önállásu nemzet vagyunk, legalább akarunk lenni. Ezen érdekből természetesen következik, hogy mi a magunk tulajdon nyelvével élni kivánjunk... Azt mondják a főrendek, lassan kell haladni; erőszakolni nem kell ezen lépést. De hát nem elég lassuság-e 43 év óta küzdenünk a nyelvért, és még most sem lennünk ott, hol lennünk kellene s hol lenni akarnánk?.... A főrendek a lassuság ideáját talán századokhoz kötik?.... A főrendek azt mondják: annyi sok száz évek óta lévén a latin nyelv virágzásban, anyai nyelvünknek elsőbbségét és hathatóságát nem veszedelmeztette. Ugyan t. RR. mit véljek egy ilyen, a nyilvános tapasztalással,

az egész nemzet köz tudományával ellenkező állitásról? Nevezhetjük-e nyelvünket diplomatikai nyelvnek?.... S minden egyéb tekintetben nem vesztett-e nyelvünk? Mert ime, bár belső tulajdonainál fogva Európa leghíresebb nyelvei mellett sem vonulna szégyennel vissza, mégis hátra kellett maradnia. S e miatt hol áll a mi egész tudományi tehetségünk, a mi egész literaturánk? Nem hozom fel a németet, francziát vagy angolt; de maga a dán és svéd parányi literatura is nem sokkal elébb van-e a mienknél? És miért? Azért, mert járomba vetették nyelvünket; mert eltapodták, mert csúfot csináltak azon szerencsétlenekből, kik hazafiságtól vezéreltetvén, ezen nyelv kimívelésére adták magokat. Én tudom, én igen is jól tudom t. RR; husz év óta futom az irói pályát, és szenvedtem nem csak megvettetést, hátratételt, szegénységet, sőt üldöztetést is, mivel a nyelvet becsülni, mivel néhány társaimmal annak kiművelését czélba venni bátor valék. És még sincsen itt az idő, hogy nyelvünket felszabadítsuk? Mégis a rendszeres munkák sorára utasíttatunk?.... 1833.

«De kivánják a főrendek, hogy a fejedelem s a társországok jogait tekintetbe vegyük. A fejedelmet illetőleg: mikor vétettünk a nyelvügyre nézve a fejedelmi jogok ellen? Nem mindig felirás utján járultunk-e a trónhoz?.... Ime most is készek vagyunk alkudni a jogért, mit különben a természet ad, miben minket hátráltatni annyi, mint természeti jogainkon gázolni.... Soha senki el nem fogja velem hitetni, hogy azon okok, melyeket a főrendek előhoznak, meggyőződésből, szívből származtak volna. Nem kivánnak egyebet, mint a latin nyelvből oly szent nyelvet csinálni, mely őket a sokaságtól elkülönözze. Vagy talán a demokratiától félnek, ha az anyai nyelv felemeltetik? Török és orosz szomszédainknál soha sem divatozott a latin nyelv: hol van ezért nagyobb despotismusnak ostora, mint őnálok?

«Nem csodálnám t. RR., ha nemesség és adózó nép közt forogna a kérdés; ha a főtáblánál az egész nemesség ülne, itt pedig az adózó nép képviselői fognának helyet.... Most

1833. nemesség és nemesség közt, még pedig egy részről 500, más részről 700,000 nemesség közt van kérdés.... E két felé ülő nemesség egyetlenegy országgyülési test. Egyetlenegy testnél csak egy többség gondolható: a 700,000 kétszer jelentette ki magát; s kérdem: mi joga van az 500-nak oly kemény ellenmondást csinálni? Én polgári alkotmányunkban csak egy vetót ismerek, s ez a koronához van kötve.

«S kik ezek a főrendek? Nem azok-e, kik az országnak legtöbb javaival élnek? Nem azok-e, kik a helyeken ülnek, hol Zrínyi, a bajnok és koszorús iró, hol Pázmány Péter és Liszti ragyogtanak? Kik a sorokon gyülekeznek, miket egykor Koháry és Amade, Orczy és Ráday, s nem régen Széchenyi és Festetics György ékesítettek? Nem méltán kivánhatnók-e, hogy ne szegezzék magokat az ellen, a miért az őket megelőzött nagyok élni és halni dicsőségnek tartották? S mit tegyünk? Újra irjunk? Okokat okokra halmozzunk? De mit használnak minden mi okaink azoknak, kik füleiket és síveiket előttünk már kétszer bezárták? Kik a természet és hazafiság szózatát már kétszer visszavetették. Ha a szent korona iránti tisztelet nem tartóztatna, azt javaslanám, hagyjunk fel a küzdéssel, és terjeszszük egyenesen a felség elébe folyamodásunkat. Mert rendes dolog az, ha valaki elválasztó fallá teszi magát trónus és nemzet közt, hogy ez a maga fejedelméhez, szíve kivánsága szerint, ne járulhasson. Ha pedig még egyszer csakugyan irunk, jelentsük ki azon tántoríthatatlan elhatározásunkat, hogy előbbi üzenetünktől semmi esetre el nem állunk; hogy, ha helybenhagyást ez uttal nem találunk, mi a fejedelemhez vivő utat magunk is meg fogjuk keresni. Az elkeserített hazafiság érzelmei nagy jogokat adnak, csak erős kebelben lángoljanak..... Én, ki egyike vagyok a leggyengébbeknek, nyilván s egyenesen kimondom: előbb fog e kebel megrepedni, mintsem a nemzeti nyelvre nézve tett kivánságtól egy pillantásig is elálljak.»

A rendek táblája tehát még egy üzenetet irt át a főrendekhez. A jegyző, ki azt szerkeszté, szinte Kölcsey volt. «Lelkem

fájdalmában írtam meg azt, — mondja önmaga, keményen és keserün. A sötétség és rettegés fiainak szemei kápráztak; szíveik dobogásba jöttek, s igyekeztek az irományt minden erejéből kivetkeztetni.» Az üzenet azonban, némi kevés kihagyással magmaradt. Mind a beszéd mind az üzenet rendkivüli hatást tett a főrendeknél. «Amabban az 500 és 700,000 nemesről mondott szavak szemet szúrtak. Cziráky az országos ülésben, ugy Eötvös alkanczellár Bécsben, fájdalommal hozta fel. Az üzenet ama kifejezése: «gátot emelni király és nemzet közt», szinte nem esett jól a főtáblának; a nádor maga nyilván kimondá, hogy az nekik fáj, s hogy ők gát lenni nem akartak. «Akarom, hogy fáj nekik! jegyzé meg erre Kölcsey. Miért szegezték magokat a legszentebb ellén, a mit a haza birhat?» A fájdalomnak azonban üdves hatása lett: a főrendek nem ellenzék tovább, hogy a király, a feliratok s törvények magyar szerkesztésének helybenhagyása végett megkéressék. 1833.

Mialatt a tárgyalások sorozata felett az említett módon folynak vala a viták; majd, azok végeztével, az 1827-ki országos bizottmány urbéri munkálata ténylegesen vizsgálat alá vétetett: a hosszan tartó munka folyama alatt, a nemzeti nyelv kérdésén kivül, időnként s mintegy mellékesen, még más fontos kérdések is forogtak a törvényhozás zöld asztalán s küldettek fel helybenhagyás végett a királyhoz. E tárgyak közől három, a vallást, a lengyeleket s az erdélyi részeket illető, különösebben igényli figyelmünket.

Vallási tárgy.

A külön vallások egymás iránti viszonyainak kérdése, mely néhány év óta más európai államok törvényhozásait is élénken foglalkodtatá, már a mult országgyülésen megpendíttetett; de mivel akkor az országgyülés vége már küszöbön álla, annak bővebb tárgyalása ezen gyülésre halasztatott; miért is arra nézve több követ hozott magával utasitást. A helvét és ágostai hitvallások hívei régóta panaszkodának, hogy a bécsi és linczi békekötések s az 1791-ki 26-dik törv. czikkely által biztosított szabad vallásgyakorlati jogaik a kath. papság által többfélekép sértetnek s csorbíttatnak. Az említett törvény

1833. egyebek közt rendeli, hogy a vegyes házasságoknál, ha a férj róm.-kath. vallásu, minden gyermekei azon felekezet tanaiban neveltessenek; ha pedig az apa protestáns, leánygyermekei anyjok vallását kövessék; továbbá, hogy a róm.-kath. vallásból másba térni szándékozók, nehogy az áttérés tudatlanságból eredjen, elébb hat héti oktatás alá vettessenek, de annak letelte után az áttérésben semmi módon ne gátoltassanak. A panasz az első pontra nézve abból álla, hogy a kath. papság, támaszkodva a helytartótanácsnak egy, még 1792-ben kelt, törvénytelen rendeletére, a vegyes házasságok kötése alkalmával, a protestáns vallásu férjtől kötelezvényt, — ugynevezett reversalist — követel, hogy figyermekeit is a kath. vallásban fogja neveltetni. A panasz másik pontja szerint, az áttérni kivánók, hat héti oktatás helyett, különféle fogásokkal évekig is gátoltattak szándékuk végrehajtásában. Ha ugyanis a magát e végett jelentő egyén szándékától a negyedik vagy ötödik hétben el nem állott, a kath. pap őt magától elűzé, s mivel e szerint a hat héti oktatás be nem fejeztetett, azt, mielőtt áttérhetne, más papnál újra kezdeni kötelezteték; s ezen eljárás mind addig ismételtetett, mig az illető egyén, az évekig tartó huzavonát megunván, szándékával fel nem hagyott.

A protestánsok, e sérelmek orvoslata végett, már több ízben tettek vala lépéseket. Mindjárt az említett helytartósági rendelet kibocsátása után a két evangeliumi felekezet mind a nyolcz egyházkerületből küldöttséget eresztett a királyhoz, ki akkoron, császári koronáztatása végett Frankfurtban időzik vala. S utóbb is mind a királynál, mind a nádornál s főkormányszékeknél több ízben szorgalmazták sérelmeik megszűntetését; de mind hasztalan. A nádor némely egyes esetekben megszűntette ugyan a panaszt; mely azonban, mivel az ok változatlanul fenmaradt, minduntalan ismét megújult.

Országgyülés elébe e sérelmeik panaszával eddigelé nem léptek a protestánsok. Emlékezvén, mily roppant nehézségekre találtak 1791-ben a papság részéről; s miképen akkor az alkotott törvényczikket, a papság ellenmondása daczára,

egyedül II. Leopold vallásbeli szabadelvűségének köszönhették: mivel az udvarnál azóta ellenkező szellem vált divatossá, attól tartának hogy, ha a tárgyat törvényhozás elébe viszik, a papság befolyása által még az 1791-ki törvény is oly módositást nyerhet, mely a sérelmet örökítendi, vagy legalább hosszu időre elzárja őket az orvoslat utjától. 1833.

Most egy katholikus követ, Beőthy Ődön, avatta fel magát a lelkiösmeret szabadságának bajnokává. A protestánsok most is oly nagyon féltek ugyan a balkövetkezményektől, melyek a sérelmek tárgyalásából felekezetöket érhetik, hogy eleinte komoly előterjesztésekkel ostromlák Beőthyt: hagyna fel inditványával mindaddig, mig a korszellemben erősebb szövetségest nem nyernek. Beőthy azonban már eléggé előhaladtnak itélé a korszellemet, hogy annak segélyével diadalt remélhessen. Ily véleményben volt maga a főpapság is, és aggodalmában fényes ajánlatokat tőn Beőthynek, hogy őt szándokától visszatartsa. De ő mind ezek ellenére, csak meggyőződését s megyéje utasitását követve, január 9-kén megtette az inditványt. Beszéde, mond Kölcsey, férfiasan szép vala, azaz: szép, erős és merész. Emlité a bécsi és linczi szerződéseket; rövid pillantást vetett Mária Terézia korára; a II. József által kihirdetett türelmet (mivel az a tartozott teljes szabadság csekély pótléka vala) sértésnek vevé; majd átment a kérdéses törvényczikkelyre s annak sok rendbeli megrontásáról panaszkodott. S végül kérte a kerületi rendeket, küldenének ki egy bizottmányt e sérelmek vizsgálatára és szerkesztésére. Harsogó éljen követé a beszédet: két követet kivéve, a rendek egyhangu helyesléssel üdvezlék a szónokot s rendelték ki a bizottmányt, mely a lelkiösmeret szabadságát minden felekezeti szükkeblüség ellen teljesen biztosító törvényjavaslatokat készítsen.

E törvényjavaslat tizenkét pontba foglalta a lelkiösmeret szabadságát, melyeknek fontosabbjai következők: minden törvényesen bevett vallás gyakorlata teljesen szabad; az áttérést egy vallásról másra, bármiként akadályozni tilos; a hat A vallásszabadsági törvényjavaslat.

1833. héti oktatás, s a vegyes házasságoknál divatozó, a gyermekek kath. vallásbani neveltetését illető, kötelezvény a multra nézve is érvénytelen s eltörültetik; az 1791-ki 2-dik törvény azon pontja, mely a protestánsoktól a lakás és birtoklás jogát Horvátországban megtagadja, érvényteleníttetik; a protestáns ifjuság a külföld bármely egyetemét minden megszoritás nélkül látogathatja; kath. szülék gyermekeiket protestáns iskolákba járathatják, protestáns nevelők által taníttathatják; minden magyar sorezredhez protestáns tábori pap is alkalmaztassék; a protestáns czéhbeliek a katholikusok ünnepeinek megtartására nem kötelesek stb.

A kerületi ülés, febr. 4-kén, majdnem egyhangu jóváhagyással fogadta a javaslatot; csak a káptalani követek szóltak ellene; « miből vívás lőn, — ugymond Kölcsey, — s nem vívás a római katholikusok és protestánsok közt, hanem vívás a kath. papság s a római egyházhoz tartozó világiak közt. Mily változás! Mikor a linczi békét s a bécsi szerződést még vérrel kellett kiküzdeni, ki merte volna jövendölni, hogy 1833-ban a magyarországi gyülésen a Luther és Calvin fiai hallgatva nézik, mig a Pázmán hitének sorsosi érettek egymással vetekedve szólanak?» Ugyanez történt febr. 20-kán Febr. 20. az országos ülésben. Mert bár a törvényjavaslat mellett hasonlíthatlan nagy volt a többség, s evvel csak az elnök kir. személynök, s Horvátország, Szepes, Esztergam és Pozsega vármegyék, a káptalanok s néhány kir. városok követei álltak szemben: mégis a legjelesebb szónokok közől többen vettek részt a vitatkozásban; részint hogy a káptalani követek előadásai czáfolatlanul ne maradjanak; részint hogy a ház falain kivül is visszhangozzanak a lelkiösmeret szabadságának szükségét indokoló érvek, s mindenki meggyőződhessék, hogy a törvény czélja: nem a kathol. egyház jogainak korlátolása; hanem csak a visszaélések megszüntetése, s ennek következtében, lerontása azon falnak, mely a hazafiak közt három század óta fenáll; végleges megszüntetése azon viszályoknak, melyeket az egy hazának fiai közt időről időre annyiszor

megújított a különböző vallások egymás iránti viszonyainak 1833.
részrehajló, igazságtalan szabályozása. «Mint a kerületben, ugy itt is minden protestáns hallgatva ült; az egyháziak saját sorsosaikkal vívának. És mondhatni, szép nyilatkozások történtek, mik Európa legvirágzóbb népének is díszül fogtak volna szolgálni. Vetekedve keltek fel a követek egymás után; vetekedve mondák el a legtisztább, legjózanabb, a felekezetek közeledését leginkább segítő gondolatokat.»

A vitatások, a vallásváltoztatást illető pontra nézve, a következő napra (febr. 21.) is áthuzódának. «Mind addig, mig Febr. 21.
az egri kanonok, Lonovics, vagy a fehérvári, Májer, szólottak, nem volt semmi baj — mond naplójában Kölcsey. Amaz rhetori simasággal és fordulatokkal tudá észrevételeit közleni; emez pedig mindig valami liberalismushoz hasonlót éreztetett. De midőn Beőthy, utasitása szerint, az oktatással visszaélés példáit emlité; midőn elmondá, miképen bizonyos, hetven évet élt férfiu ifjuságától kezdve haláláig leczkézés alatt tartatott, holt teste, mint meg nem tért emberé, temetséget nem találhatott: akkor a váradi nagy-prépost Tágen A Tágen-eset.
felkele s az előadott történet igaz voltát «kereken tagadá.» A sértő szavak a követi kart, mely egy ünnepelt társuk meggyaláztatását türni nem akará, nagy ingerültségbe hajtották. Szólni akart mindenek előtt maga Beőthy is; vévén utasitását, mely a meghazudtolt esetet magában foglalá, felálla, elégtételt kérni szándékozván. De Mérey kir. személynök látván, hogy a goromba mondás lángot gerjesztett, megijedt s ijedtében a királyi táblától jött szavakat: bontson ülést, meghallá, s minden további gondolkodás nélkül széket bonta s ment. De Beőthyt mindnyájan akarák hallani; százanként emelkedett a kiáltás: Bihar! Bihar! Mérey megfordul; s Beőthy szólani kezd; de csendre intetik s más napra utasíttatik.

A gyülés után azonban nagy forrásban, futkosásban volt a követi kar. A váradi prépost és Beőthy közt történt dolog — mint Kölcsey tudósit, már csak ritkasága miatt is figyelmet

1833. gerjeszte; s még inkább annak előrelátása miatt, hogy a prépost ellen legelső alkalommal az 1727-ki 7-dik t. cz. értelmében elégtétel fog kéretni. Pör tehát! De az ember emlékezete óta nem történt; mert mind az 1808-ban a nógrádi követen Aczél, akkori personalis, által elkövetett sérelem, mind az 1764-ben az akkori nádor és Baranyay Gábor közt esett baj, engesztelés utján orvosoltatott meg. A főherczeg nádor most is igy óhajtotta volna a riadásnak végett tenni; s hivatá Beőthyt s hivatá Péchyt is, és igérvén, hogy Tágent megkövetésre fogja utasítani, minden más következéseket el akart mellőztetni.

De a követi kar már nemcsak Tágen szavait tartá sérelmeseknek; sérelmet látott a kir. személynök magaviseletében is, hogy az ülést felbontván, a tüstenti elégtételt elhalasztotta. Felkészülének tehát, két oldalról kérni elégtételt s kérni erős szavakkal, s ha lehet, az eseményt kizsákmányolniok Mérey személynök megbuktatására. A követek nagyobb része ugy vélekedék, hogy bár a főherczeg nádor, állásánál fogva, mellőztetni akar is minden zavart, titkon nem fogja rosszalni tettöket; mert tudatott, hogy Mérey iránt ő sem viseltetik szíves hajlammal, kit más részről önmagok, mint az országban működő titkos rendőrség fejét, gyülölének. Különösen ellenséges indulattal viseltetett Mérey iránt a nádor pártja. A személynöki hivatal eddigelé nem szokott volt betöltetni a nélkül, hogy az iránt a nádor is meg nem kérdeztetett volna; sőt ez lévén vele, mint a királyi tábla, s országgyülésen, az alsóház elnökével, legsürűbb érintkezésben, jobbára az ő jelöltje nyerte el a nagy fontosságu főtisztséget. Mérey kineveztetésénél azonban a nádor befolyása teljesen mellőztetett. Reviczky kanczellár, mióta Ferencz királynál keresztülvitte, hogy a bécsi rendőri miniszter az ország ügyeibe ne avatkozzék, s az igazgatásnak ezen, a fejedelem által oly fontosnak tekintett ága is az ő kezeiben pontosúljon össze, a személynöki hivatalra oly egyéniséget szemelt ki, kit az országban lévő titkos ügynökeinek élére helyezhessen. Midőn tehát az

országgyülés közeledtével a feljebb léptetett Majláth György 1833.
helye megürült, Reviczky arra Méreyt, a nádor megkérdezése nélkül neveztette ki Ferencz által. E körülmény mind azoknál, kik a főherczeg iránt kegyelettel viseltetének, annál gyűlöltebbé tette Méreyt, minthogy őt emlitett összeköttetésén kivül a titkos rendőrséggel, még a megvesztegethetésnek, főbirói állásában kétszeresen súlyos, gyanújával is terhelte a közvélemény. Most tehát a követeknek e titkokba avatott része nemcsak az országra nézve hasznos dolgot vélt tenni, ha Méreyt megbuktatnia sikerülne; hanem ez által a nádornak is elégtételt remél vala szerezni Reviczky kanczellár ellenében.

Mert tudni való még az is, hogy Reviczky kanczellár sem birt már azon népszerűséggel, melyet még az 1830-ki országgyülésen is tanusított iránta az alsó tábla. Azon remények, melyeket a magyar országos férfiak még akkor ápolának, hogy ezen, a király kegyeit oly nagy mértékben biró főhivatalnok által a magyar érdekek a bécsi kabinetben, ha nem is fognak épen túlsúlyra emeltetni, de legalább igazságos elégtételt nyerendenek, már egészen meghiusultak. Reviczky, a helyett hogy ezen érdekek tekintetében kedvező irányt alapított volna meg a kabinetben, maga ragadtatott el a hagyományos kabineti politika árjától; maga szívta be magába az osztrák bureaukratia szellemét, azonosította azéval a maga eljárását. És bár a főbb alkotmányos jogok megtámadását s gyöngitését nem róhatni is fel bűnül neki; azon kormányzási modor következtében mindazáltal, mely szerint præsidialis leveleivel az alkotmányos megyei önkormányzatba avatkozott, s azt nem egyszer erőszakolni ügyekezett, a titkos rendőrséget, épen mivel azt maga vette kezeibe, a megyékben még inkább kifejtette, a kényuralomnak vált eszközévé. És minthogy e mellett a gyökeres reformok iránt is kevés hajlamot tanusíta, népszerűségét épen azon osztályban, hol az legerősebb volt, a közép nemességnél csaknem egészen elvesztette; az országgyülésen legalább, hol eljárásának árny-

1833. oldalai élesebben tüntek fel, igen kevesen akadtak még pártolói a rendek között. Annál többen ragaszkodának viszont a nádorhoz, ki, miként ezen országgyülés történelme is eléggé tanusítja, mind határozottabb hajlamot árult el, ha nem is épen a radikál, de bizonyosan a mérsékelt reformi párt törekvései iránt.

És ezen körülmények közt folyt le a Tágenféle esemény, mely az ügybe vegyült személyes érdekek és szenvedélyek hatása alatt oly nagy zajt okozott. Az említett viharos eseményt követő ülés kezdetén Beőthy, utasitását tartván kezében, melyet azonban a követi kar azon okból, hogy magát csak küldői előtt köteles igazolni, felolvastatni nem engedett, elébbi állitását s annak a váradi prépost általi meghazudtoltatását röviden említvén, magának igazságot, megsértett követi méltóságának elégtételt kivánt szolgáltatni. »A beszédet egy átalános felkiáltás követé, mely Tágen ellen actiot, törvényes bepereltetést követelt. Alighogy aztán e felett egy pár követ szólott, Mérey személynök, hihetőleg, hogy a maga ellen felingerült rendeket megengesztelje, be sem várván a többiek nyilatkozatait, kik magokat szólásra beiratták volt, az actiot végzésként kimondá, s a kir. ügyigazgatót a vádnak azonnali feltételére szólitá fel. Tágen ekkor szót kére; de ahhoz az ingerültség-okozta zajban nem juthatott; s a vádirat ellene nyomban felolvastatván, a bünfenyités elrendeltetett. Mivel az ügy megitélése a királyi tábla körébe tartozott, azt lehetett volna várni, hogy az ügy az országgyülés előtt egészen be van fejezve, s ez a napi rendre térend vissza; de másként történt. Majthényi László, barsi követ, azon hasonlatból, hogy a táblabiró, a megyei közgyüléseken, ha ellene kereset indíttatik, ülnöki jogának gyakorlatát a per lefolytáig azonnal elveszti, azt követelte, hogy a személynök Tágent rögtön utasítsa ki a gyülésből. A személynök egy ideig vonakodik; mire Majthényi felkiált: «Vagy ő, vagy mi!» s a követi kar nagy zajnak közepette a teremet odahagyni ké-

Febr. 22.

szül. A gyönge elnök zavarba jő, s ijedtében a kivánatnak engedve, a káptalan követét kiutasította. 1833.

A tény nem csak botrányos, a törvényhozó kar méltóságával meg nem férhető; de egyszersmind törvénytelen is volt, hasonló ahhoz, melyet a franczia parlament követett el Manuelen. Midőn egy követ a sérelmes szó miatt a törvény paizsa alatt keresett védelmet, annak kedvéért, mivel épen népszerű volt, egy másik, népszerűtlen követ nemcsak önvédelmi jogától, hanem salvus conductus-a ellenére, még követi állásától is megfosztatott, melytől őt elmozdítani csak küldőinek állhatott jogában. A példa, hogy egyebet mellőzzünk, veszélyessé válhatott volna az alkotmányra, újjmutatást adván a kormánynak: mit kelljen cselekednie az előtte kellemetlen ellenzéki követek irányában. Nem is hiányzának, mihelyt az indulat lángja lelohadt, ilyféle észrevételek. Császár Sándor, temesi követ, hatályos beszédben fejtegeté a tényből eredhető káros következményeket; s kivánta, hogy a kiutasított káptalani követ hivassék vissza széke elfoglalására. Hibáját ily világosan szégyenlé ugyan bevallani a követi kar; hosszu vita után mindazáltal végzéssé lőn, hogy a káptalani követ, jogának érzetében, székét tetszése szerint visszafoglalhatja. Ő azonban, mint elgondolható, haza ment, s mivel a kérdés utóbb a király elébe terjesztetett, itélet nélkül maradt.

A jogsértés ekként nem nyert ugyan teljes elégtételt; de a nádori párt czéljához jutott. Mérey személynök, azonnal Bécsbe rendeltetvén, nem sokáig tartható meg ezután elnöki székét, melyben magát oly gyöngén s ügyetlenül viselte, s még azután is «naponként bizonyos állatokat lőtt, a miket baknak neveznek,» mondja Kölcsey. Néhány nap mulva az ifjuság szigorú korlátozása által akará takargatni elnöki gyöngeségét. Nem lehet tagadni, a hallgató ifjuság a mult napokban zajosan viselte magát, s nem kevéssé nevelte a követek által kezdett zajgást. De a többség ezen elégtételt sem akará megadni Méreynek, s a nyilvánosság fentartásának szükségét

1833. advân okul, nem pártolta őt a megszorító szabályokban, minek következtében mind maga Mérey, mind hívei, mielőtt az ellenzék hevesebb szónokaira került a sor, nagy sebesen összevonák a vitorlát, s a dolog maradt mint volt. Mérey ezután még csak néhány ülésben foglalá el az elnöki széket. Márcziusban megmenekült az erejét felülmúló hivataltól, s a nyugdíjazott Végh helyébe tartományi főbiztosságra emeltetett. A rendeknél azontúl Somsich Pongrácz, alnádor, egy ideig helyetteseként viselé az elnökséget.

A vallásügyi törvényjavaslatra nézve, még csak azon pont ostromoltatott febr. 27-kén a horvátországi s káptalani követek által, mely a protestánsoknak Horvátországban lakást és birtoklást engedett. A személynök, hogy a melegedni készülő vitát ketté vágja, az üzenetnek a főrendekhez átküldését javaslá; de miután a pécsi káptalan követe az egyházi rend nevében annak egész tartalma ellen óvást tett, újra neki hevülének a szónokok: mig végre az újabb fellobbanástól félő elnök ismételt erőködései után, a törvényjavaslat elfogadása végzéssé lett s az üzenet a főrendekhez átküldetett.

A vallásügy a főrendeknél. Ha a közönség feszült figyelemmel kiséré a lelkiösmeret szabadsága felett folyt vitákat a rendeknél: nyugtalansággal s aggodalommal tekintett azoknak elébe a felső háznál, melynek hozzájárulását az oly szabadelvű törvényjavaslathoz remélni is alig lehetett. A főrendeknél eddigelé mindig a püspökök, zászlós urak és a főispánok véleménye szokta volt eldönteni a tárgyakat. Részt vehettek s vettek is ugyan a tanácskozásban a többi független főrendek is; de a felett, hogy ezek többséget amazok ellen még nem igen alkottak, véleményök, midőn amazokétól eltért, ha néha talán többségben voltak volna is, nem igen vétetett tekintetbe. A végzés e táblánál eddigelé nem a szavazatok száma, hanem súlya szerint alakult; s nagy idő óta nem volt arra példa, hogy a szavazatok valamely kérdésben megszámláltattak volna. Szólt egy pár püspök, zászlós ur és főispán, s az általok kifejezett, jobbára egyező véleményt a nádor, vagy elfogadva, vagy néha

némileg módosítva, határozatképen mondotta ki. Attól lehetett tehát tartani, hogy ha most is e modor követtetik, ugy a törvényjavaslat, rövid megvítatás után, egyszerűen vissza fog utasíttatni. 1833.

A nádor azonban most maga is hajlandó lévén a törvényjavaslat elfogadására, eleve magán tanácskozmányokban ügyekezett elkészíteni annak utját s reábirni a főrendeket, hogy annak legalább néhány pontját fogadják el; s e végett a nyilvános ülésben is nem általában, hanem mindjárt pontonként kivánta tárgyaltatni az üzenetet. A püspökök, számos világi uraktól támogatva, ezt ugyan hévvel ellenzék; de mivel az inditványt több főhivatalnok s még számosabb független főrendű pártolá: a nádor, a közönség nagy örömére, most ezek szavait is számba vette, s a többség kivánata szerint a tárgyalást mondá ki végzésül.

A nádor ezen jóakarata felszámlálhatatlan nyeremény volt az összes reformügyre nézve. Mit használt volna a legszabadabb elvü alsóház is, ha a felső házban néhány püspök s főhivatalnok v e t ó t gyakorolhat s minden reformot mindjárt első stadiumában megakaszt? Mit használt volna magában a főrendek házában is egy szabadelvű ellenzék, birt légyen bármily nagy többséggel, ha annak szavazatai nem számíttatnak, s a határozat mindig csak a kormánytól függő egyházi s világi főhivatalnokok véleményének visszhangja? Ezen első példa után azonban biztos kilátás volt arra, hogy a reformot óhajtó, hazát s nemzetet hévvel szerető, érette áldozatra is kész független főrendűek, kiknek száma nőttön növekedék, szinte nagy befolyást gyakorolhatnak a ház határzataira.

Nagy csodálkozást ébresztett az országgyülési közönségben s jó jelnek vétetett, hogy Wirkner, a kanczelláriának állandóan Pozsonyban lévő s tulajdonkép titkos rendőrséget gyakorló titoknoka, ki a kanczellár megbizásai s hozzá küldött tudósitásai által nem csekély befolyással volt a törvényhozó kar egy osztályára, s magára az ügyek menetére is, — hogy, mondám, e titkár, maga is a karok és rendek törvényjavas-

1833. lata mellett izgat, az egyház fejedelmeit házról házra látogatja, s az üzenet áteresztésére készteti. Ezt ő csak a kanczellár megbiztából tehetvén, bizonyosnak látszék, hogy Bécsben óhajtják a tárgy felküldését, s annak legalább némely pontjaira kedvezőleg hajlandók válaszolni.

A független, szabadelvű főrendűek magok is erősen mozgatták a kérdést; magán tanácskozmányuknak mindazáltal csak az lett eredménye, hogy közőlök tizennyolczan csatlakoztak a rendek üzenetéhez. A már eleve is kétes diadalra ennél fogva alig lehetett kilátás, midőn a tárgy márcz. 9-kén a főrendi táblánál szőnyegre került. Wesselényi, Széchenyi, Eszterházy Mihály, az ifju Waldstein, többektől gyámolítva, lelkesen küzdének ugyan a korszellemtől igényelt lelkiösmereti szabadságért. De a főrendek többsége az üzenetet felolvastatni sem engedvén, az egész vallási tárgyat a sérelmekkel foglalkodandó bizottmányhoz kivánta utasíttatni.

E végzés azonban a kérdést még koránt sem buktatta meg egészen. A rendek, kezdeményezési jogukra támaszkodva, az üzenetet pár nap múlva egyszerűen visszaküldék, s tárgyalását kivánták. A független főrendűek most mindenfelől visszahivák barátaikat, kik Pozsonyból szétoszlottak, hogy számbeli többséggel győzzenek. «És ezek nemcsak nagy számban jelentek meg; de, mi ezelőtt szokatlan vala, sürüen kezdének beszélni is, s magyarul beszélni még azok is, kik (mint Pálffy herczeg s Batthyáni Imre gróf) a nyelvet még nem birták eléggé.» Most azonban más fogáshoz nyúltak a táblának újitást ellenző tagjai: bizottmányt javaslának kiküldeni, mely az üzenet pontjai felett indokolt véleményt terjesztene a tábla elébe. És bár a Vayak, az ifju, lelkes Dessewffy Aurel, Batthyáni és Eszterházy Mihály a halogatásra számított küldöttség ellen szóltak, az mégis kirendeltetett. A munkálat azonban, melyet ez márcz. 27-kén benyujtott egyik félnek sem igen tetszék: az ellenzék szűkkeblűnek, a főpapság nagyon engedékenynek találta, s igy egyszerre mind a két felekezet ostromolta azt. Mind e mellet is az történt meg, a mi hasonló

körülmények közt jobbára történni szokott: a két fél közt a harmadik, azaz, a küldöttség nyert; munkálata válasz gyanánt küldetett át a rendekhez. 1833.

Egészen augusztus közepéig váltotta aztán e vallásügyi munkálat felett üzeneteit egymással a két tábla, a nélkül hogy a fő pontokban, különösen abban, mely a szabad vallásváltoztatásra vonatkozott, megegyezni tudtak volna. A tárgy minden üzenetváltáskor mind a két táblánál újabb heves vitákat idézett fel; melyeket azonban nyomról nyomra kisérni, nem a mi feladatunk. A főrendek táblájánál jobbára a püspökök, s ezek közt kivált báró Szepessy Ignácz pécsi püspök, — különben szent életű, jótékony, tudományokat pártoló, ki egyebek közt Pécsett saját költségén akadémiát alapított, de elfogult, vakbuzgó, korlátolt világnézetű férfiu, és Jordánszky Elek, czímzetes püspök, voltak a szóvivők, kik ferde felfogással ott, hol a vallások politikai viszonyai forogtak fenn, többnyire a theologiából, zsinatok decretumaiból meríték indokaikat. Több élvezetet nyujtottak azon ellenzéki főrendűek szónoklatai, kik a lelkiösmeret szabadságának kérdését politikai és polgári jogok szempontjából fejtegetve, a rendek üzenetei s a törvényjavaslat mellett szólának. Mindenek közt pedig Wesselényi tűnt ki, a maga, mindig nagy hatásu, társait nem kevesbbé, mint a hallgató közönséget gyakran a tetszés zajos kitörésére ragadó szónoklatával.

De ezen kevés kitünő szónoklatokat kivéve, sokkal nagyobb, élénkebb érdeket ébresztenek vala mind végiglen az alsó tábla tanácskozásai, melyek a kérdést jobbára magosabb szempontokból fejtegették; s melyek annyira különbözének a főrendi házéitól, hogy Kölcsey nem kételkedék e szavakra fakadni egy beszédében. «Valóban, ha a főrendek egyezésöket továbbra is megtagadják, nem fogja hinni a maradék, hogy e két tábla tagjai ugyanazon idő, ugyanazon világosságterjesztő század emberei valának.» Beőthyn kivül, ki e kérdésben végiglen a szabadelvű párt vezéri szerepét viselte, a katholikus követek közől még a Bars megyei két követ, Balogh

1833. János és Majthényi László, Bezerédy István, Borsiczky István, Niczky, Siskovics és Császár Sándor tűntek ki leginkább, mint a lelkiösmeret szabadságának lelkesedett pártolói. E kérdésben vonta magára először a figyelmet egy új követ is, Deák Ferencz, kiről mindjárt bővebben szólandunk. Midőn a főrendeknek vető alakját öltő makacs ellenzése oly erősen nyilatkozott, s a felekezeti ügy némileg az egész követi kar ügyévé vált: a protestáns tagok is mind sürűbben belé vegyültek a vitatkozásokba, s Kölcsey, Pázmándy, Prónay s többen mások hallatták nyomatékos szavukat. De mind ezeken kivül még két férfiut kell említenünk az egymással szemben álló két táborból, kik, bár egymástól igen különböző, de mind a ketten kitünő egyéniségek, még utóbb is jelentékeny szerepeket játszának közéletünkben. Ezek egyike a protestáns Palóczy László, Borsod megye —, másika Lonovics József kanonok, az egri káptalan követe.

Palóczy László. Az elsőnek alig lehetne találóbb képét adni, mint miképen őt Csengery Antal ábrázolja a magyar szónokok és státusférfiak jellemrajzaiban, megjegyezve, hogy e rajz tiz évvel később, az 1843-ki országgyülésen tünteti őt előnkbe. «Egy vastag, kövér alak következik, ugymond. Haja és nyírott bajusza már megőszült; öltözete messze elmaradt a divattól. Széles mellén egy gombra akasztva függ sétabotja. Egész külsején, mint szinte előadási modorán bizonyos cynismus ömlik el. A tisztes ódon külsővel némi ellentétben látszanak lenni a szabadelvűség legújabb tanai. S e tanok a vallási felekezetesség, a calvinismus szögletességeivel vegyülnek nála. Különösen felőtlő vonás e közönyös korban. Cromwell kerekfejű puritánjai jutnak eszünkbe. Valóban puritán név alatt ismeri az országgyülési közönség Palóczyt. Az öreg ur beszédmódja különös vegyülete az iskolamesteri pedanteriának kedélyes elmésséggel. Szavalása felekezete némely papjainak előadásához hasonlít, kikről mondani szokták, hogy hasból beszélnek. Neme a rögtönző egyházi szónoklatnak, melyet hosszas gyakorlat után szereznek meg a vallás elaggott szolgái.

Palóczynak hosszas országgyülési gyakorlat tevé azt sajátjává; 1833.
s nagy emlékező tehetsége segíti. Eleven adattár ő. Minden kérdésnek tudja országgyülési előzményeit. S történeti idézései, az események mélyebb bölcselete nélkül, sokszor igen talpraesettek, találok s többnyire elmések, olykor nagyszerű visszaemlékezéseket is költenek föl. Majd minden napra van egy főbb adata Magyarország eseményeiből, vagy a világtörténetből. Elmondja, mi történt e, vagy ama napon, mikor e vagy ama nevezetes tárgy felett tanácskoznak. E tulajdonok, a természetes könnyüség s a népies költészet némi zamatával, különösen alkalmassá teszi őt alkalmi s lakomai beszédekre. Az volt ő az ellenzék lakomáin, a mi a költő már Attila udvarában, s mi most egy jóravaló iskolamester a falusi torban, vagy egy beszédes vőfél nászünnepen... Mindazáltal senki sem fogja tagadhatni, hogy az öreg ur sajátságos modora különös kellemmel birt a változatosság érdekénél fogva.»

Egy lakomabeszéde, nem ugyan ezen évben, de ezen országgyülésen, minthogy egy kis eseménynek lőn oka, mely az udvart jellemzi, különösen megérdemli az említést. A király születése napja közeledett. Az udvar, tán még mindig azon hitben, hogy ünnepélyek által most is, mint hajdan, képes a nemzet képviselőinek jóakaratát megnyerni, őket lelkesedésre ébreszteni, ragaszkodásukat hatványozni, tudatá a személynökkel, hogy ő felsége a nemzet üdvezletét, nem, mint történni szokott, felirat, hanem nagyobb küldöttség által óhajtja kifejeztetni. Hatvan s néhány tagból álló küldöttség ment fel tehát Bécsbe, mely az üdvözlet után a császári lakban fényes lakomával fogadtatott. A lakoma vége felé az egri érsek, Pyrker László, a királyra poharat köszönte, melyet a gazda szerepét viselő gróf Fürstenberg ura nevében a magyar nemzetre viszonzott. A felmelegűlt társaság azonban, e diplomatiai köszöntésekkel nem elégedvén meg, részint kedvcsapongásból, részint nemzetiségi érzelmeinek ösztönéből, honi szokás szerint, honi nyelven kivánt a császári lak-

1833. ban hallani pohárköszöntést, s «halljuk Palóczyt!» kiáltások hangzának a teremben. Palóczy engedett a közkivánatnak, és szokott elmés, kellemes modorában végzé köszöntését; melyet szűnni nem akaró éljen-ek váltottak fel. Az udvari etiquette ezen megsértése szörnyű botránynak tekintetett. Fürstenberg nem győzött eléggé sietni, hogy azt bejelentse. S mintha a köszöntésben valamely veszedelmes irány volt volna, Palóczy a lakoma után Reviczky kanczellárhoz rendeltetett s beszédét azonnal németre fordítani kényszeríttetett. «Hisz ebben semmi rosz sincs,» — mondá aztán a király, a beszédet átolvasván, — «köszönje meg nevemben jó kivánatait.»

Lonovics József. Azon kellemetlen jelenetek után, melyek Tágen széksértő szavai által előidéztettek, a főherczeg nádornak sikerült kieszközleni, hogy a káptalani követek fejenként ne vegyenek azontúl részt a vallási kérdés vitatásaiban; hanem bizzák meg az egri káptalan követét a vezérszónoklattal, ki már eddig is nagyon kitünt többi társai közől. A választás jobbra nem eshetett volna: az egész magyar clerusnak kétségbevonhatlanul ő volt legjelesebb egyénisége. Lonovics a lángésznek minden sajátságaival gazdagon fel volt ruházva: sebes, mély felfogás, érett, helyes itélet, játszi elmésség, nagy emlékező tehetség ékesítették szellemét. Ehhez járult széles olvasottsága, otthonossága az egyházi s világi tudományok legtöbb ágaiban, európai míveltsége, publicistai készültsége, mivel ő társai közt egyedül dicsekedhetett. És mind ezek mellett a fényes szónoki tehetség, hatalmas rögtönző erő, mely mindig kész volt a beszédre és soha zavarba nem esett, őt egy ragyogó parlamenti szónokká avatták. Szónoklata bő s áradozó, a tárgyat mindig kimerítő. A logikai rend rögtönzéseiben is oly erős, mintha mindig készített beszédeket mondott volna. Eszméi tiszták, világosak, kifejezései szabatosak; az irályban annyi az erő és szépség, hangzatosság és választékosság, hogy e tekintetben vele csak az egy Kölcsey vetélkedhetett. Ő többnyire az értelemhez szólott, ritkábban a kedélyhez; fényes, hatásra számitott nagy szavak, nem igen fordultak elő be-

szédeiben; annál többször képek, hasonlatok, analogiák a történelemből. Előadása könnyen folyó, gördülékeny, minden pedantság és szinészi árnyéklat nélkül, nyugalmas minden affectatio és szenvedély nélkül. 1833.

De alig tudnánk teljesen megérteni a szerepet, melyet e komoly, mély értelmű, szellemdús egyéniség a vallás kérdésében játszott, ha egyszersmind jelleme némely sajátságait nem vennénk tekintetbe. Szónoklataiban ő annyi tapintatot, oly éles itéletet s mély értelmet, oly helyes világnézetet, az átalános haladás iránt annyi rokonszenvet s általában annyi szabadelvűséget és loyalitást árult el: hogy alig lenne különben felfogható, miként történhetett, hogy ily felvilágosodott egyéniség a lelkiösmereti szabadság természeti jogainak megszoritása mellett, felekezeti türelmetlenség érdekében annyi erővel s kitartással lépett fel. Ő benne mind ama fényes szellemi tulajdonok mellett hiányzott az, mi őt valóban nagy emberré is tehette volna: az erkölcsi bátorság, a kedély hatalma, mi főleg képezi a való nagyság alapját. Félénksége jellemét oly gyöngévé, ingadozóvá tette, mintha felével sem birt volna éles itéletének, mély és loyalis felfogásának. Ügyes környezete őt mindenre hajthatta, mi a megszokott, tört ösvényről le nem vezetett. Ambitio nélkül ily szellemi tulajdonokkal felruházott egyéniséget képzelni is alig lehet. És volt ambitiója Lonovicsnak is, mely abban találá kielégitését, hogy kitüntetéssel, dicsőséggel álljon helyt ott egy maga, hol társai lezúgattak; hogy országos hír s névre jusson ott, hol társainak népszerűsége minden felléptökkel alább sülyedt; hogy tolmácsa, vezére legyen egy nagy és hatalmas felekezet hagyományos véleményeinek s érdekeinek. De ambitiója e mellett még reál czélokra is volt irányozva. Egyházi férfiunak, ki szellemi felsőségét annyira érezi, mint neki már e vezéri szerepnél fogva is lehetetlen vala nem éreznie, ki veheti rosz néven, ki fogja hibául felróni, hogy egyházi kormányra, fejedelemségre vágyodott? De ezen ambitio, körülményeink közt, hol a kinevezés egy, a vallás dolgában a régi hagyományok-

1833. hoz ragaszkodó udvartól függött, nem lehetett olynemű, minőről az irás mondja, hogy a ki «püspökséget kiván, jo dolgot kiván.» Ezen ambitio bizonyos elvekhez való ragaszkodást, teljes önazonitást igényelt bizonyos szellemiránynyal, melyet a felekezetesség szabott elő, s mely kizárt minden önálló meggyőződést. Ezen ambitio némi árnyat vetett az őt, tündöklő tehetségeiért, nagy tiszteletben tartó szabadelvű párt előtt, Lonovicsnak különben szeretetre méltó, feddhetetlen jellemére is. Kétségtelennek látszék, hogy az ő meggyőződései a szabadság földjében gyökereznek; de mivel jelleme félénk volt, s vágyai egyházi fejedelemségen függtek: olyanná lett, minőnek a püspököt az udvar és a hierarchia kivánta. Lelke mélyébe rejté el különben szabad röptü szellemét, s azonosította magát az udvar és hierarchia irányávaL Ezen irányban mindazáltal, mi szabadabb meggyőződéseinek kétségtelen jele, ő soha sem ment szélsőségig. Ultramontán elvek s tanok soha sem hangzának ékes beszédü ajkairól. A vakbuzgalom s elfogult felekezetiség határain mindig innen maradva, ment addig, meddig mennie kellett, hogy tekintélyét s befolyását az udvarnál s hierarchiánál megtarthassa; s a meddig mennie lehetett, hogy hírnevét a közönség előtt se koczkáztassa.

E nevezetes férfiu hónapokig csaknem egymaga állott ellen annyi kitünő szónokoknak a rendek tábláján. És ha az ügy, melyért vívott, az irány, melyet követett, nem engedhetett is diadalt aratnia parlamenti harczaiban: lehetetlen volt mégis őt nem csodálni, midőn több előtte szólóknak egyszerre válaszolva, valamennyinek indokait egymásután szemlére véve feszegette. Bonczoló éles logikájának erejében, vagy elmésségének kifogyhatatlan tárházában mindig talált valamely új, tetszetes érveket, melyek válaszát talpraesetté tevék. Ha fegyverei, melyekkel vívott, nem vezették is ügyét diadalra, nem döntötték is meg az ellent: az ügyesség, melylyel azokat kezelé, őt magát mindig eléggé fedte. Diadalt az ügynek, annak természete miatt nem nyerhetett; de magának tetszést, dicsőséget szerzett. A megtámadás, volt légyen bármily szenvedé-

1833.

lyes, őt soha sem zavarta meg, nyugalmából soha sem ragadta hasonló szenvedélyre; ilyenkor legfölebb finom, de éles elmésség volt válaszában. Más ügyben, más körülmények közt, ha tán nem is leghatásosabb s legnépszerűbb, de kétségkivül legmíveltebb s tudományosabb, Deák Ferenczczel, kihez, szónoklatának jellemét tekintve, sokat hasonlitott, egyaránt ünnepelt szónoka leendett a magyar parlamentnek. Az udvari pártnak s a hierarchiának tett szolgálatai, még az országgyülés folytában, a csanádi püspökséggel jutalmaztattak.

A vallási kérdés Horvátország tekintetében.

A vallási törvényjavaslatnak volt egy pontja, mely miatt Magyarország ez alkalommal először jött összeütközésbe Horvátországgal. Ez azon pont vala, mely eltörli az 1791-ki 26-ik törvény ama czikkelyét, mely szerint a protestánsok ama tartományból kizárattak. E czikkelyt, mely ama törvénynek különben szabad szellemével is oly kiáltó ellentétet képez, annál inkább eltörleni kivánták most a rendek, mivel Horvátországban a katholikusok mellett számos ó-hitű is minden polgári joggal fel volt ruházva, és zsidók is sokan laktak. A horvát követek azonban tartományuk municipális jogaira támaszkodva, nagy hévvel ellenzék a szabadelvű törvényt, kivánván, bizná a törvényhozás ama tilalom megszűntetését magokra a horvátokra s az idő szellemére. De a rendek többsége annál kevésbbé akart hajólni a horvát követek e kivánatára, mivel nem volt titok, hogy az ellenzés oka főleg a horvát papságtól ered, mely a magára nézve veszélyesnek hitt protestáns felekezettől ment kiván vala maradni. A papság befolyása e tartományban nem csak azért erős, mivel a földesurak és más értelmesbek osztálya mind a kath. vallás híve; hanem még tán inkább azért, mivel a valamennyi magyarországi püspöknél gazdagabb zágrábi püspök és káptalanja anyagi tekintetben is függésben tartja magától a nagy részben szegény, eladósodott nemességet. A papság s annak zsoldjában izgatók, a közvéleményt e vallási kérdésben a magok részére nyerni törekedve, a vallásiba a nemzetiség kérdését is azonnal belékeverték, azt akarván elhitetni, mintha a vallási kérdésben

1833. csak azt czélozná a törvényhozás, hogy az ott megtelepülendő magyar protestánsok által a horvát nyelvre s nemzetiségre nyomás gyakoroltassék. Részben e forrásból származott aztán azon élénk nemzetiségi harcz, melyről alább bővebben szólandunk, s melynek gyümölcsei 1848-ban mind a két félre oly keserűekké váltanak.

A vallásügyi viták vége.

A főrendi tábla a törvényjavaslat e pontját is makacsul ellenzé. És a mit tőle hat hónapi élénk viták s üzenetváltások által a vallási törvényre nézve általában kinyerni lehetett, öszszesen a következőkből áll vala: a vegyes házasságokban a fiugyermekek kath. vallásbani neveltetése iránt eddig divatozott kötelezvények a jövőre megszünnek, a már kiadottak ezentúl is megtartván érvényöket; a temetőket, hol elkülönítve nincsenek, mind a két felekezet közösen használhatja; az ezredekben protestáns tábori papok is alkalmazhatók. — A szabad vallásváltoztatás kérdésében, mi a lelkiösmereti szabadság leglényegesb részét teszi, hat hónapi keserű viták után sem tudott megegyezni a két tábla. És hasztalan kiálta fel egyszer egyebek közt, lelkesedésében Kölcsey; «Oly ügy forog vitatás alatt, mely, bár most elnyomatik, elébb utóbb maga magát fogja kivívni. Igy leszen t. RR.! mert ha elébb nem, a mi sírjainkon s az előttünk elhunyt küzdők sírjaikon támad fel a kérlelhetetlen Nemezis! és kimélletlen igazsággal fogja számon kérni három száz esztendők könyeit; fogja számon kérni milliomok feldúlt nyugalmát, a sírig üldözött ősznek véghörgését, s a gyermekeitől megfosztott anyának jajait; és számon fog kérni minden csepp vért, mely a bécsi és linczi békességekért magyar keblekből kiömlött. Mert negyedfél millió lélek kérelme nem puszta kérelem.... Azonban az óra még nem folyt le: még nyugalomban fekszik előttünk a jelen és jövendő; a választás még szabad!»

Mennél tovább huzódott ki a kérdés, a főrendeknél annál gyöngébb lett a javaslat pártja; mert a független urak közől, kik azt pártolák, mind többen szétoszlának. És, mi a szabadság barátit leginkább keserítheté: a rendek házában is na-

ponként fogyott a többség, s nőtt az ellentábor; meghiusúltak 1833.
a remények, melyek szerint a vallásügyet sokan ugy tekinték, mint az országgyülés elején elszakadozott értelmek és érdekek egyesitőjét. Az ország egyházi s világi nagyjai mind több követet, sőt megyei hatóságot is hóditottak a magok részére, melyek aztán követeiknek az elébbitől eltérő utasitást küldöttek. Junius elején már tizenegy szavazat nyilatkozott az eredeti üzenet ellen, melyet kezdetben csak három, később kilencz szavazat ellenzett. Junius közepe óta a nádor több ízben magához rendelé Niczkyt s néhány másokat a kath. követek közől, s általok tudtára adá a többieknek is, miképen a vallásügyi javaslatból, ugy a mint van, soha törvény nem lehet; azért, ha nyerni akarnak, szükség engedniök. Különösen az egy vallásról másra menetel pontját illetőleg, mely az egész törvénynek sarkpontja, avval biztatá őket: hogy a hat héti oktatás eltörlésében nem fogna ellenkezni az udvar; attól mindazáltal Bécsben sem fognak elállani, hogy minden vallásváltoztatás esete a felségnek feljelentessék, s az átmenetelt azután ő engedje meg. De a rendek nem voltak hajlandók, eképen az uralkodó önkényétől függeszteni fel a szabad vallásváltoztatást. Azonban a két tábla elnökei sem restellék fáradságukat, izgatni a tárgy mellett; mi végre nem szüntek a követeket egymás után magokhoz rendelgetni. S junius 30-kán nagy aggodalommal értesülének egy tanácskozmányuk alkalmával a szabadelvüek, hogy már huszonhárom megye tett fogadást a personálisnak, miszerint pártolni fogják, hogy minden vallásváltoztatás, engedelem megnyerése végett, a királyhoz terjesztessék fel. «Kinos érzemény! kiálta fel erre naplójában Kölcsey, mert fél évig vívni valamiért, s oly reménynyel és czéllal vívni, mint itt; bírni a nemzet többségét, bizni korban s az igazság erejében, s utóljára is vesztést látni maga előtt!»

Ennyire jutván a dolog, a szabadelvüek elhatározák, a vallási kérdést, ugy mint az eredeti törvényjavaslatban áll, egészen letenni, s kedvezőbb időre halasztani. De a nádor és

1833. a kir. szemelynök, e szándokról értesűlvén, azt minden módon törekvének megakadályozni; mert az udvar törvényt akart, félvén: ha az országgyülés vallási czikkely nélkül oszlik el, a népbolygatók azt a megyékben lázitási érvül fogják kizsákmányolni. A personális tehát julius 4-kén egyenesen inditványba is tette, hogy a vallásról vallásra átmenetelnél a hat héti oktatás ugyan törűltessék el; de annak pótlékául, a felségnek minden eset engedelem kérés végett jelentéssék fel. És az országgyülési napló minden hibás szerkezete mellett is bizonyságot teszen, hogy a nádor és personális izgatása nem maradt eredménytelen. A kormánynak e kérdés mellett, már ezen első harczban is huszonegy szavazata volt; s aggodalommal kérdezék magokat az ellenzékiek: mi fog egy másodikban vagy harmadikban történhetni? Eljöttnek láták tehát az ügy letételének idejét, s csak annak módja felett különböztek még a vélemények. Julius 10-kén végre ebben is megegyeztek, egy magán tanácskozásban következő végzést hozván: «nincs más mód, mint a vallásügyet a maga sértetlen állapotában nem letenni, hanem szerencsésb körülményekig felfüggeszteni; s ezt a főrendeknek rövid, de erős üzenetben tudtokra adván, egyszermind kijelenteni: hogy a békekötések s a 26-dik czikkely ellenére kelt minden kormányi rendeleteket, az 1790-ki 12-dik t.-cz. értelme szerint, törvényteleneknek s foganatlanoknak tartanak.» Bár mennyire erőködött is aztán az új királyi személynök, e végzés, pár nap múlva, harmincznyolcz megye szavazatával országossá emeltetett. A letételt maga a tárgy inditványozója, Beőthy Ödön, hajtá végre, az irás következő szavaival végezvén beszédét: «nem halt meg a leányzó, csak alszik.» A főrendek e felfüggesztéssel nem voltak ugyan megelégedve, de az ügy folytatását még sem kivánták, s egyedül azt üzenték át a rendeknek, hogy ama pontok, melyekre nézve a két tábla egymással megegyezett, a király elébe minden esetre fölterjesztessenek. A rendek azonban, bár most a personálist a vallási vitákban elébb részt nem vett Nagy Pál is segíté a felfüggesztés elleni küzdés-

ben, — a nyolczadik s utólsó üzenetben kijelentvén, hogy a pontok, melyekre nézve egyesség alakúlt, felterjesztésre nem méltók, a főrendeknek újabban is határozottan tudtokra adák, hogy elébbi üzenetök tartalmához szorosan ragaszkodva, a vallási kérdést ez idő szerint letették. 1833.

És ez volt jelenleg az utólsó lépés ezen, annyi szenvedélylyel vitatott kérdésben. A kormány a kevesbbé lényeges pontokra nézve örömest hozzájárult volna a rendek véleményéhez, hogy oly törvényt láthasson megalkotva, mely az áttérést egy vallásról más vallásra, — mi mégis a lelkiösmereti szabadság sarkpontját képezé, a maga kényétől tehesse függővé. De a rendek óvakodának, ilyféle önkényt törvény által is szentesíteni; s inkább akarták tűrni még egy ideig a kath. papság eljárását, hogy utóbb teljes szabadságot vívhassanak ki a lelkiösmeretnek. S nem is lett az új personális erőködéseinek az udvar szándoka mellett más eredménye, mint hogy nagy részét elvesztette elébbi népszerűségének. Somsich Pongrácz alnádort, tulajdonkép az ellenzék emelte volt a kir. személynök méltóságára; most tehát többen szinte bánni kezdék a neki tett szolgálatot. Egyébiránt, hogy miért s mi módon tette ezt az ellenzék, érdekesen tudósit bennünket a maga naplójában Kölcsey. «Néhány országgyülés folytában, ugymond, fenállott már a névtelen árulkodók elleni sérelem. Ezek a névtelen árulkodók nem egyéb az ausztriai szent nyelven, ugynevezett «geheime Polizei»-nál, mit az országgyülési irományok már 1825-ben igen szerencsésen választott szóval «hydrának» nevezínek vala. Ezen oly sokszor elátkozott hydrának fejei évenként gyarapodának; s Isten megengedte érnünk, hogy minden főhivatalaink, s a nem főknek is nem megvetendő része ily dicséretes gyarapodványokból állanak, s a hivatalokon kivül is úton útfélen a kenyérevő nép sokasága hasonlóktól hemzseg. Ne véljétek pedig; mintha e sokaságban rend és lélek nem volna. Mert e számtalanul elágazó hydra, amint látatlanul terjed, épen ugy látatlanul bizonyos középpontra törekedik vissza, honnan minden mozgásai igaz- Somsich Pongrácz kir. személynök.

1833. gattatnak. Nem szükség e középpontról bővebben szólanom; de annyit mégis elmondok, hogy ez egyetemi középponton kivül volt még egy más alárendelt is; s ez nem más vala, a personálissá kinevezett Méreynél.

«Nem rosz választás! Mert az emberek házi és polgári titkaikat tudni, vagy azokhoz kulcscsal birni, altáblái előülőnek hasznos tudomány; oly hasznos tudomány, melynek gyakorlatba vétele sok más fontosabb és ritkább tulajdonságokat elmellőzhetőkké tehetne. Már most voltak az országgyülés tagjai közől, kik ugy gondolkoztak: ha ezen hydraszellemben való igazgatás szerencsével járja utját, igen természetes, ha a kormány a talentumokat nem, s csak fekete lelküeket kivánó, és igy könnyű választással járó módba beleszeret, s mi attól menekedhetni nem fogunk. Semmi sem szükségesebb hát, mint a kezdetet megbuktatni, azaz Méreynek az elölülést a lehetőségig nehézzé tenni.... Mérey a világ minden elölülőinek leggyávábbjai közé tartozott;... s mindjárt eleinte három különböző érdekű férfiak egyesülének a gyávát megbuktatni. Elsők valának, kik Méreyben a hydrauralkodást gyülölték, s Majláthra visszaemlékezvén, az altáblának hazafilelkü elölülőt óhajtottak. Következtek, kik Mérey elmozditásával Somsichnak akartak helyet csinálni; és azok kik Somsich felemelésével az alnádori hivatalt Somboryra szerették volna ruházni. Somsich hazafiságáról s világos és mély hatásu értelméről 1825-ben, mint Somogy akkori követe dicsérteték. Igy ismerte őt Wesselényi, s ennek ajánlásai után Kölcsey: ezek tehát, midőn Mérey ellen harczot forralának, örömest csatlakoztak Siskovicscsal, Dubraviczkyval és Somsich más barátaival, ugy szinte Beőthyvel, Péchyvel és Baloghgal, kik meg Somboryt pártolták.»

Elbeszéltük már, e különböző három érdekű férfiak miként buktatták meg barátaik segedelmével Méreyt január 10-kén a szabad sajtó —, február 25-én a Tágen, s pár nappal később az ifjuság, azaz sajátképen az országgyülési nyilvánosság ügyében. Mérey e vereségek után Bécsbe ment, s elnöki

székét azontúl Somsich alnádor foglalta el. Itt vala tehát az alkalom érette müködni. De a dolog nem tartozott a könnyűk közé. Somsich a nádor embere volt; általa lett alnádorrá s Pest megyei főispáni helytartóvá: a nádorral meghasonlásban álló Reviczky kanczellár kegyére tehát számot nem tarthatott. Reviczky, ugy látszék, Bartal Györgyöt, az ügyes tollu, a közügyekben nagy jártasságu, s alapos tudományu udvari tanácsost, kivánta volna a díszes polczra emelni; de ez a sok nyugtalansággal járó hivatalt elfogadni nem akará. Mig aztán a kormány más egyéniség után néze körül, az ellenzék említett férfiai Somsich iránt többféle kedvezéseket tanusitának, őt az idő közben szőnyegre került kérdések felett folyt vitákban ugy tüntették fel az udvar előtt, mint a karok szeretetét biró s igy sok mindent keresztülvinni képes férfiut, kinek elnöklete ennél fogva nem csekély fontossággal bir. A fogás sikerült: Somsich királyi személynökké neveztetett és mint ilyen junius 15-kén ünnepélyesen köszöntött be az alsó táblánál. Benne az alsó ház nem nyert ugyan fényes szónoklatu elnököt; sőt ott népszerűsége is hamar elveszett: de, mi az országra nézve sokkal fontosabb volt, a kir. tábla, hol az ősiség miatt majdnem minden család pörlekedék más családokkal vagy a kincslettel, nyert benne értelmes, becsületes jellemű birót s részrehajlatlan elnököt. 1833.

A vallásügy feletti viták azonban csak megingatták Somsich personális népszerűségét; azt ő tulajdonképen az urbéri munkálatról folyt tanácskozásokban vesztette el, melyek idő közben már jóformán előrehaladtak, s a vallási kérdés letétele után nem sokára be is végeztettek a rendek tábláján. De mielőtt e fő fontosságu tárgy miként alakulásának elbeszélésébe fognánk, néhány más kérdést kell megemlítenünk, melyek ugyan ezen idő alatt kerültek szőnyegre s részben végképen be is fejeztettek.

Említők, hogy a magyar vármegyék 1831-ben nagy rokonszenvvel viseltettek a lengyel felkelés iránt, s többen közőlök feliratokat is intéztek a kormányhoz, ezt szorgalmazván, A lengyel ügy

1833. lenne segedelmére a függetlenségétől oly igazságtalanul megfosztott nemzetnek. Mi volt légyen oka, hogy a lengyelek iránt különben kétségtelen jóakaratot tanusító bécsi kabinet a megyék ösztönzéseit figyelembe nem vehette, szinte érintők. A megyék közől egy sem bizonyíta a szabadságáért hősiesen küzdő szerencsétlen nemzet iránt nagyobb lelkesedést a szomszéd Trencsén megyénél. S igy történt, hogy a felkelés elnyomása után Párisba menekült lengyelek, midőn a magyar országgyülés egybehivásáról értesültek, két levelet küldének Borsiczky István Trencsén megyei alispánhoz, melyek egyike ő hozzá magához, másika, két példányban, magyar és latin nyelven szerkesztve, a magyar nemzethez szólott. Emezt a tüzes és merész lelkű Borsiczky mindjárt az országgyülés elején tárgyalás alá kivánná bocsáttatni; de barátai féltek, hogy ez által a közfigyelem a már folyamatba indult tárgyaktól elvonatik, s kérék őt: várna addig, mig a lengyel ügy, megyei utasitásoknál fogva nem hozatik szóba. Ő engedett, ajánlván barátainak, hogy addig a két levél létezését titokban tartsák. Mit azonban mások által titkoltatni kivánt, ő maga hozott nyilvánosságra, úton útfélen hirdetvén a levelek vételét, mig az végre a nádor füléhez is eljutott. A nádor, ki második neje, a már elhunyt Alexandra Pawlovna nagyherczegné miatt még most is viszonyban áll vala a szent-pétervári udvarral, s attól még folyton huzá a két száz ezernyi évdíjat, természetesen nem örömest vette volna, hogy a lengyelek végett, kiken segiteni már ugy sem lehete, az ő elnöklete alatt lefolyó országgyülésből eredjen az orosz udvar előtt kedvetlen felirat. Január 20-kán tehát Borsiczkyt magához hivatván, a leveleket tőle elkéré, kijelentvén, hogy azok tárgyalását, mi az orosz udvar neheztelését vonná maga után, mindenkép kerülni kell. Borsiczky átadá a két levelet; de figyelmezteté a főherczeget, hogy a tárgy iránt sok megye adott követeinek utasítást, s igy a felirást kikerülni nem lehet; kijelenté egyszersmind, hogy akkor kénytelen lesz a levelet viszakérni s a rendeknek bemutatni. A nádor ezt megigérte ugyan, de

utóbb, midőn Borsiczky értők jött, csak a hozzá szólót adta 1833.
neki vissza; az országgyüléshez intézettet a maga, mint elnök, kezei közt marasztván.

De bár e levelet ily módon elrejthette is, nem lehetett biztos a nádor, vajjon nem hozza-e más valaki szőnyegre a nyugtalanitó ügyet, kivált miután hírleni kezdett, hogy nem rég Balogh is vett némely lengyelektől hasonló levelet, s inditványt készül tenni. Voltak ugyan az ellenzék tüzesebb tagjai közt is, miként Kölcsey tudósit, kik saját sok bajaink tekintetéből ez idegen bajjal küzdést későbbre halasztani javaslák; de az ügy felvétele, elébb vagy utóbb, minden esetre mellőzhetlen volt. A nádor és párthívei arról gondoskodának tehát, hogy a tárgyat mennél kisebb zajjal csusztassák át; mi végett azt a sérelmek és kivánatok összeszedésére kiküldött bizottmány jegyzője által e munkálatba igtatták. A küldöttség alsó házi tagjai azonban ennek ellentmondának, s a tárgyat hozzá illő szerkezetben külön kivánták felterjesztetni.

És Balogh az év vége felé meg is tette az inditványt, feliratot kérvén intéztetni a királyhoz: ügyekeznék a szerencsétlen nemzetnek diplomatikai úton igazságot szolgáltatni, s a bécsi congressus zárokmányában számára biztositott alkotmányt helyreállíttatni. Az inditvány a többségtől nagy rokonszenvvel fogadtatott. Többen lelkesedve emeltek szót, ha bár csak azért is, hogy a magyar nemzet rokonszenvét tolmácsolják a szerencsétlen «testvér nemzet» iránt. «Ha a királyok halála miatt a fejedelmek gyászt öltenek, — mondá egyebek közt Palóczy László, miután azon kapcsolatokat, melyek országunkat egykor a lengyelekkel összekötötték, egy rövid történelmi vázolatban fölemlítette, — nem illik-e a nemzeteknek is gyászolniok egy egész szabad nemzet erkölcsi halálát? Viseljük tehát a gyászt, nem fövegeinken, hanem szíveinkben. És hogy a kormány tudja, miképen az itt mondottak nem hiú szavak: ünnepélyesen kijelentem, hogy egyedül Borsodban harmincz ezer ember kész mindent áldozni a

1833. lengyelekért.» Szólott Kölcsey is két ízben, szokása szerint azon müvészi szabatossággal s költői fellengző szellemben, mely beszédeit jellemzi. «Ime, ugymond, magunkra vonók Európa pillanatait; ugy tününk fel, mint a veszélyben forgott ország rokon részvevői; s tettünk mit megyei helyzetünkben s körülményeinkhez képest tennünk lehetett. Hazánk határain kivül ugyan nem mehetének; nem siethetének, mint egy más szerencsésb ügyben más hazák gyermekei, kik fegyverben menének el, a régi Hellás omladékai közt s Missolungi sánczai alatt idegen nép szabadságáért meghalni. Nekünk nem vala egyebünk parányi adományoknál, miket készen gyüjténk együvé, s könyörgő szavainknál, mikkel királyunk székéhez felsikoltottunk. Hasztalan! a mi sikoltásunk siker nélkül hangzott el; s hatalmas kezek verék le, s egész világ láttára verék le a nemzetet, mely velünk együtt a kereszténység védfalának századokig méltán nevezteték; mely nélkül Bécsnek tornyai most romban feküdnének s palotáit épen ugy hijában keresné a vándor, mint Buda várában Mátyás teremeit.... Itt, határainkon, s ily közel hatalom által követteték el az iszonyító tett, mely bennünket, mint embereket, mint nemzetet, mint alkotmányos szabadság birtokosait akaratunk ellen riadásba hoz. Ember ember mellett és után szokott meghalni; de a nemzetnek ezredekig tartó életet óhajtunk és remélünk-is: s ez óhajtás és remény szívünk mélyében rázatik fel, ha látjuk: miképen e szomszéd nemzetnek lehetett, nem meghalni, de meggyilkoltatni, de vad erőszak által összezúzatni.... Illő azért — mondá második beszédében, — a királyi felség előtt kijelenteni óhajtásunkat, hogy a részvétünket oly mértékben biró lengyelekért magas tekintélyét vesse közbe. Tartozunk ezzel a szerencsétlen nemzetnek.... De tartozunk saját magunknak is. Mert lehetetlen eltitkolnunk a veszélyt, mely bennünket fenyeget, midőn határainkon polgári szabad alkotmány önkényesen tapostatott el, s midőn az északi hatalom körülöttünk mindinkább terjedez... Európa hatalmasb népei hallgattak, szóljunk mi! Talán ha látni fogják, miképen egy

erőtlen s nem legkedvezőbb állásu nép tette azt, a mit nékiek illett volna, oly szikra pattan kebleikbe, mely jóltevő lángra gerjed fel... A kétségbeesésig kínzott emberiség, a meggyilkolt alkotmányos szabadság, az eltaposott emberi jogok nevében szólítom fel a t. Rendeket: nyissák fel kebleiket a szánakozásnak, s a szerencsétlenekért e kicsiny, e fáradságtalan lépést megtenni ne késsenek.» Tisza, bihari követ, a lengyelek mellett szólván, egyszersmind keményen megrová az osztrák kormányt is, mely szinte a népek elnyomására törekszik, s egyebek közt a szabad Magyarország hadseregét is használja, az olasz nemzet lenyűgözésére. 1833.

Mind a nádori, mind a tulajdonkép kormányi párt emberei nagy nehezteléssel hallák az efféle beszédeket; s többen szigorúan gáncsolák szabadelvű társaikat, hogy ily czéltalanul támadják meg a kormányt s egy, nemcsak idegen, de egyszersmind létesíthetlen ügyben heveskednek. Egyebek közt Andrássy József, Esztergam megyei követ, a kormánypártiak egyik vezérszónoka, az inditvány ellen szólván, természetesnek találá, hogy nemzetek elvesznek. E keserű gúny fájdalmasan illeté meg a rendek nagy többségének kebelét; s egy fiatal szónok álla fel, ki, mást felváltva, csak az országgyülés folytában érkezett meg, s nem régóta hallatá a tanácskozásokban nyomatékos szavát. A rögtönzött remek beszéd hatalmasan torlá vissza a méltatlan gúnyt, s boszulá meg a keblek gyöngéd érzelmeinek sérelmét. «Nemzetek vesznek, nemzetek lesznek, e szavakat mondá Esztergam követe, — igy szól a beszéd; ugy hiszem azonban, nem különös újság gyanánt hozta fel e szavakat; mert a világtörténeti évkönyvek bőven megtanítottak bennünket, hogy mig egyik nemzet emelkedett, a másik elenyészett. De a világtörténet nem tanít, hogy a végveszély örvényében elmerüléssel küzdő nemzetet, némán és hidegen nézve, lehetőségig ne segítsük. Mert hiszen egyes emberek is lesznek és vesznek: kötelesség mégis veszélyben forgó, vagy inségre jutott embertársainkat tehetségünk szerint a veszélyből kimenteni. Nem fejtegetem én Lengyelország mult

1833. századi történeteit: sok szomorú csapást kellene felhordanom, melyek e nemzetet érték. Nem feszegetem feldarabolásának nyilvános és titkos okait, s nem számlálgatom az ebből eredhető következményeket: megtanítandja majd Európát az idő, hasznos és tanácsos volt-e, annak megtörténnie. De fájdalommal es aggódással keserű érzet foghatja el keblünket, midőn látjuk, hogy a lengyel nemzet, mely a XVI-dik században észak leghatalmasabb státusának tartatott, erőszakkal végképen ki van már törülve a nemzetek sorából. Iszonyú valóság lett abból, mit Kázmér-János királyuk 1616-ki jul. 6-kán tartott beszédében könyek közt jövendölt; mert le van tiporva e nemzet egykori nagysága, összezúzva hevernek a hajdani szabadság feldult emlékei, s a Visztulának lengyel vérrel áztatott partjain nem szabad lengyelek tűzhelye füstölög többé! S neveli fájdalmunkat annak érzése, hogy szánakozásnál s kérelemnél nincs hatalmunkban egyéb, mit az elnyomottakért tehetnénk; mert századokig sujtott bennünket is a kérlelhetetlen balsors vaskeze, ugy hogy most már nem tehetjük azt szerencsétlen szomszédainkért, mit 1278-ban a hatalmas Ottokár ellen Habsburgi Rudolfért véghez vitt a magyar.

«De hiszen a szolgaságig elgázolt nyomorúltnak édes enyhülést nyujt keserve özönében az is, midőn részvevő szánakozás forró könyeit látja hullani; midőn hallja érette kérő szavát annak, ki többet érte nem tehet; habár a kérő szó az elnyomásnak jégkebléről sikeretlenül perdűlne is le. Nyujtsuk tehát nekik e csekély enyhülést is, ha már több nem áll hatalmunkban; de nyujtsuk azt tüstént s halasztás nélkül. Vagy talán részvétünk könycseppjeit s a kérelem elkészitésére szükséges pár órai munkát sem kivánnánk áldozni azokért, kiknek ősei vért s életet áldoztak érettünk? Macedonia hatalmas fejedelme, Nagy Sándor, Európát s Ázsiát megrázkódtatá győzedelmeivel, betöltötte a félvilágot dicsőségével, s magát Jupiter Ammon fiának neveztetéá; de csak bámulást nyerhetett a maradéktól, nem köztiszteletet, mert Görögország szabadságát, melyet már atyja megrongált, végkép meggyilkolá.

Octavián Rómának szerencsés császárja, bölcsen kormányozta 1833.
a birodalmat, pártfogója volt a tudományoknak, népe Augustusnak nevezé; de háladás nem kisérheté emlékezetét, mert ő fojtotta el a római szabadság végső lángra lobbanó szikráját. Sándor, az oroszok czárja, fényes diadalai után polgári alkotmányt adott a lengyeleknek; s ez neki szebb dicsőséget, több forró köszönetet szerzett, mint véres győzedelmei. Dicső munkáját azonban önmaga kezdé rongálni, s az annyi jót igérő fényes adomány most már végkép feldúlatott. A szövetséges fejedelmek, midőn Napoleon óriási hatalmával végső diadalra szállottak, azt nyilatkoztatták ki, hogy ők Európa szabadságáért küzdenek, s midőn az ellenség roppant ereje kedvező szerencsével meg volt törve, magokat Európa szabaditóinak nevezték. Minden ausztriai katona, ki a lipcsei véres ütközeten jelen volt, mellén viseli a szövetségesek dicső igéretének hitlevelét, ama kis érczkeresztet, melynek felirása: Europa libertati asserta. Szép reményeket szült e három szó a népek keblében, s e kis emlékjelek érczbetüi némán, de hathatósan emlékeztettek a fejedelmi szó szentségére. Midőn tehát a néma jelek is ily nyilván szólanak, nekünk, kik szabad alkotmányunk édes gyümölcseit nyugottan használjuk, szabad lesz talán a dicső igéret valósulását sürgető kérésünk, hogy letiport szomszédunk elnyomott polgári szabadsága visszaállíttassék, s ez által ő is boldog lehessen; mert szabadság nélkül tiszta és allandó boldogság nem létezhetik».

E fiatal szónok Deák Ferencz vala, testvér öcscse Antalnak, Deák Ferencz.
ki Zala megyei követségéről az év tavaszán mondott le. Midőn elvtársai a hazafias lelkű követnek távozta miatt, ki néhány évvel elébb magától a kir. tanácsosi czímet is elutasította, sajnálkozásukat nyilvániták, azt válaszolá: «Küldök én nektek egy fiatal embert, kinek kis újjában több ész s tudomány van, mint egész bennem, öregebb bátyjában». A fiatal ember megjelent, s a nélkül, hogy szerénységében e kitüntetésre vágyott volna, a képviselő kar hallgatag megegyeztével nem

1833. sokára vezére lett az alsó házi szabadelvű reformpártnak. «Mint a nap — mondja róla Tóth Lőrincz — senkivel sem kaczérkodik, hanem föllép egyszerre egész fénytengerével, teljes méltóságában az égre, s a kisebb csillagok elhalaványulnak, a földön jótékony sugár s meleg terjeng». E szerepet ő azontúl 1848-ig még akkor is viselte, midőn személyesen nem volt jelen az országgyülésen. Ott jelen vagy távol, ő volt az ország bölcse, kihez a szabadelvü párt minden bajosabb ügyeiben tanácsért folyamodott; a közvélemény szerint ő az ország első, legmélyebb elméjű államférfia, kinek szava mindig döntött. Nem azon élénk, nyugtalan, szünet nélkül újat és újat teremteni törekvő lángész ő, mely Széchenyit tervről tervre hajtá: Deákban mind a szellemi mind az erkölcsi tulajdonok fő jellegét a higgadt nyugalom, mérséklet képezi; s ha volt benne hiány, az nem a szellem tüzes, ábrándos túlcsapongásából, nem szenvedélyből, nem túlhajtott, sokat kezdő tevékenységből, hanem inkább mind ezek ellentételéből, a kifelé törekvés, a külzés ösztönének majdnem teljes hiányából eredt. E hatalmas szellemben, mely az értelem mélységére, az itélet élességére s alaposságára, a tudomány bőségére nézve, még politikai ellenfeleinek köz elismerése szerint is páratlan a hazában, nincs semmi hiuság, semmi nagyravágyás, semmi ambitio; s ezért a tettvágy s tevékenység is sokkal kevesebb benne, mint ily gazdag s erős szellemnek legtöbb esetben sajátja. A kifelé törekvés, alkotás ösztönének hiánya néha csaknem a lomhasággal és bátortalansággal látszik benne határosnak. Ha ő egy alkotmánytalan, kényuralmi kormányu államnak született volna polgárává, hol őt a polgártársainak bizalmából eredő kötelességérzet nyilvános pályára nem kényszerítheti, s magányából választása által ki nem ragadhatja: ő kevesektől ismerve, csak legközelebbi környezetétől csodáltatva, minden kitünés, minden hirnév nélkül szálland vala sírjába.

De ezen kitörekvő, teremteni vágyó tevékenység hiánya csak is egyetlen árnyoldala e különben annyi tündöklő tehet-

ségekkel, annyi tiszteletre ragadó tulajdonságokkal felruházott, felséges egyéniségnek. Az ambitio s tettvágy hiánya, ama nyugalom s mérséklet koránt sem tette őt elvonult, magába zárkózott, hideg, önző, s éldelhetetlen egyénné. Sőt, valamint magas értelmi tehetsége, dús ismeretkincse, bölcsesége által valóságos tekintélylyé lett a hazában: ugy aranytiszta becsületessége, önzetlen honszerelme, szerénysége és szeretetre méltó kedélyessége minden pártnak tiszteletét kivívta neki. Maga a kormány is nagyrabecsülte őt, bár ernyedetlen, lényeges dolgokban soha nem tágító ellenzése miatt sokszor nem kevéssé gyült meg vele baja. Ő nem kevésbbé csodált vala a magán társalgásban, mint a törvényhozás vagy a megyei közgyülések teremeiben. Elmés, kedélyes társalgása nem kevesbbé keresett volt a finom nevelésü hölgyektől, mint a férfiak körétől, hol mulatságos tréfái, találó hasonlatai, talpraesett anecdotái, igazi magyar szellemben, ízletesen folytak ajkairól. Magán jelleme oly szeplőtelen, szeretetreméltó, mint ragyogó, példányos nyilván charactere: kik őt közelebbről ismerék, vagy épen barátságával dicsekedhetének, nem egy könnyen tudták meghatározni, mi benne nagyobb, az ember-e, vagy a honpolgár. 1833.

Ha őt, mint soha ketségbe nem vont, számtalanszor bevallott pártvezért akarjuk ismerni, nem a nyilvános ülésben, hanem az ellenzéki, előkészitő tanácskozmányokban kell őt felkeresnünk. «Holnap fontos ülés lesz, — igy ábrázolja őt, szintoly szépen, mint találóan a conferenczián Tóth Lőrincz; leirat érkezett Bécsből, melynek fogalmazása Pythia kétértelműségeire emlékeztet. Nagy a zaj, a rendetlenség, tömérdek a beszéd a tanácskozmányi teremben. Ki nem ismeri a magyar s minden ellenzék fegyelmetlenségét? Azt mondja, hogy független akar lenni, csak lelkiösmeretére hallgatni, akkor midőn nem egyéb, mint kevély, hiú, dicsvágyó; a hány fej, annyi vélemény, a hány katona, annyi vezérség-igénylő. Egy férfiu lép be a szobába; megjelenése neptuni hatással van a hullámokra. Kényelmesen ül a pamlagra, — mert a

1838. kényelmet szereti, szájában szivar, a mi kedves szokásának látszik lenni; s midőn már sokan, igen sokan kibeszélték magokat, és elmondák ki mit tanult Kelemenből, Kövyből, Rotteckből és Benthamból, szólani kezd egyszerűen, világosan, olykor tréfásan; kezei alatt gyönyörű rendben pereg le a bonyolult gombolyag; világos szavaira oszlik a kétértelműség köde, a sophismák csalárd szürkülete: feltűnnek a biztos, határozott álláspontok, a jól meggondolt csatarend; megmondja, mi téren kell kezdeni a támadást s folytatni a vitatkozást, minő pontokat kell tartani s feladni, mi rendben kell állítani a csapatokat s ütegeket. És a zaj elnémul, a rendetlen tömeg csöndesen hallgat, s nyugodtan széled vacsorához, miután «mindent legjobban eligazítottunk».

Ez Deák képe a conferencziákon. Dicsvágytól, hiuságtól ment, ő csaknem mindig másnak, nem ritkán gyöngébb, gyakorlatlanabb követeknek is átengedte az első szót, az inditványt, melyet az ő mély értelme látott el érvekkel, okoskodásokkal. Előtte csak az ügy állott; a maga személyét ő mindig feledte. Mindenható befolyását ő soha pártja egy tagjával sem érezteté; csupa kimélet volt még a gyöngék iránt is. Ha szükség nem volt reá, nem is szólott nyilvános ülésben; s ha szólott, azt csak azért tette, mivel vagy az ügy fontossága igényelte szavának nyomatékát, vagy a tanácskozás folyamában támadt bonyodalom szükséglé logikája bonczoló élét s értelme világát, vagy az eléggé megvitatott kérdést kelle szabatos, határozott szavakba s formákba foglalni. És ő ekkor mindig eldöntőleg szólott. Szónoklata nem olynemű volt, mely átvillanyozza, elragadja, szenvedélyre gyujtja a hallgatókat, az inkább meggyőzőleg, melegítőleg hatott a kedélyekre; ment minden dagálytól s üres nagy szavaktól; egyszerű, szabatos nyelvű, derűlt, velős; kimerítő áradozás és unalomgerjesztés nélkül, felmelegítő elragadás nélkül, érveinek okoskodásainak súlyával meggyőződést szűlő. Senki világosabban gondolkodni, gondolatait senki világosabban kifejezni nem képes, mint ő. Eszméinek lánczolata soha meg

nem zavarodik, soha el nem akad. Beszédeit nem kevesbbé fogod tartalmasoknak, erővel és szépséggel teljeseknek találni, ha bonczolva olvasod, mint midőn tiszta, folyékony, nyugodt s méltóságos előadásában hallottad azokat. Mit Guizot Washingtonról mond, ennek életében, szórol szóra oly tökéletesen reáillik Deák Ferenczre, mintha őt akarta volna ábrázolni a híres franczia iró: «Nem volt benne, ugymond, semmi önzés, semmi értelmi vetélkedés. Midőn ő diadalt aratott, elleneire nézve az sem vesztett fogadás, sem átalános kárhoztatás nem volt. Ő nem szelleme felsőbbségének, hanem magoknak a dolgoknak s azok szükségességének nevében győzedelmeskedett.... Ő soha nem cselekedett egyedül érdekből, sem diadala tekintetéből. Nem tett semmit, miben nem hitte, hogy igaza s joga van, ugyannyira hogy tetteiben semmi megalázó nem volt elleneire nézve; de volt azoknak mindig oly erkölcsi jelleme, mely tiszteletet parancsolt. Egyébiránt önzéstelenségéről mindenki legbensőbben meg volt győződve: nagy világ volt ő, melyben az emberek önként s egészen megnyugszanak; hatalmas erő volt ő, mely a lelket magához vonja s egyszersmind az érdekeket is biztosítja, hogy sem feláldoztatni, sem eszközül kizsákmányoltatni nem fognak személyes és nagyravágyó czélokra». Ilyen volt Deák Ferencz. Azonban, ő lévén a sarkpont, mely körül forgott ezóta nagy részben országgyüléseink, kivált a későbbiek, történelme, még számos alkalmunk lesz találkozni e nagy férfiuval, s részletesebben is megismerkedni egyénisége szép tulajdonságaival. Most térjünk vissza az országgyülési tárgyalásokra. 1833.

A lengyel ügyről még csak kevés a mondani való. Említők, mily érdekek forogtak fenn a nádor előtt, hogy e kérdést mellőztesse. Miután tehát Baloghnál hasztalan merítette ki minden rábeszélő tehetségét, hogy őt az inditványtevéstől elmozdítsa: minden befolyását ráforditá a rendek közt, hogy annak keresztülvitelét meggátolja. Ügyekezete nem is maradt sükeretlen. Találtattak még a szabadelvüek közt is számosan, kik ezen idegen, s mi több, a magyar országgyülés felirata

1833. által kedvezőbb kifejlésre ugy sem vezethető ügy miatt nem akarták elkedvetleníteni az érdemteljes nádort, ki majdnem negyven éves nyilvános pályáján már annyit tett, s kitől ezen átalakulási korszakban még annyi váraték a haza javára. Az inditvány ennél fogva az országos ülésben kevesebbségben maradt.

Erdély uniója s a Részek kérdése.

Nagyobb süker követte a szabadelvű ellenzék törekvését egy más nagy fontosságu tárgyban, mely hasonlókép, mint a vallási sérelem, mindjárt az országgyülés elején hozatott szőnyegre, s elébb be is fejeztetett, mintsem az országgyülési tanácskozások tulajdonképen kitűzött első tárgya, az urbéri munkálat, elkészült. E tárgy némely, jelenleg Erdély határaiba foglalt, de jogilag Magyarországhoz tartozó, részeknek, név szerint Zaránd, Kraszna, s Közép-Szolnok megyéknek és Kővár vidékének, az anyaországhoz visszakapcsoltatása vala.

E részek visszacsatolását hajdan az ország határai épségének tekintetéből sürgették a rendek; s miként az 1791-ki 8-dik t. czikkely tanusítja, a kormány nem is hozta kétségbe az ország ez iránti jogait; a tényleges visszakapcsolást mindazáltal az erdélyiek kihallgatásától függesztette fel. És bár e tárgy bevégzését későbbi törvények sem mulasztták el szorgalmazni: annak végrehajtása, a kormány végetlen halogatása következtében mind eddig sem vált ténynyé.

Különösnek látszhatnék, hogy most, midőn oly nagy fontosságu reformok, az ország rendszeres újjáalakitásának kérdései voltak ezen országgyülésnek czéljául kitűzve, a rendek mégis e százados sérelmet oly súlyosnak tekintették, hogy azt, a többi előleges sérelmek tömegéből kiszakasztva, külön s mindjárt a gyülés elején, határozták tárgyalni; holott talán csekély érdekünek látszik a különbség, akár közvetlen Magyarország, akár a magyar korona birodalmához tartozó Erdély közigazgatása alatt álljon a kérdéses négy vármegye. És nem is nyert volna e kérdés most nagyobb fontosságot, ha azt Wesselényi, ki e korban népszerűsége s mint az ellen-

zéki párt tulajdonképeni vezére, a rendeknél befolyása tető- 1833.
pontján áll vala, egy más, magában is nagy nyomatéku kérdés alapjává nem teszi s Erdélyre vonatkozó egész politikája rendszerét arra nem épiti.

Wesselényinek Erdély volt tulajdonképeni hazája; s e hazát ő emelni, általa pedig a magyar nemzetet erősbíteni törekedett. De Erdélynek még sokkal szomorúbb volt mind politikai, mind anyagi állapota, a haladás feltételei ott még sokkal inkább hiányoztak, a reformok létesitése sokkal több s nagyobb akadályokba ütközött, mint Magyarországban. Erdély alkotmánya, mely jobbára az I. Leopolddal 1691-ben kötött szerződésen alapúlt, sokban különbözött Magyarországétól. Lényege ezen alkotmánynak a következő pontokból állott: a három nemzet, t. i. a magyar, a székely és a szász —; továbbá a négy vallás, ugymint a róm. katholika, a két protestáns és az unitária, jogegyenlőséggel birnak; a hivatalokban az említett hét felekezetbeliek osztoznak; országgyülés, mely a törvényhozás jogát kizárólag gyakorolja, évenként tartatik. A kormányszék tagjai, kiket az országgyülés választ s a fejedelem erősít meg, elvileg felelősek; kormányzót ezeknek élére a fejedelem nevez; az udv. kanczellárt viszont az országgyülés választja; a megyei hivatalokra a megye részéről csak kijelölés történik, a kinevezés a kormányt illeti. A középponti bécsi kormány azonban Erdélyben sokkal több hatalomfoglalást tett, mint Magyarország közigazgatásában; minek következtében az alkotmányos jogok többé kevesbbé csak árnyakká silányultak. A szabadabb institutiokat, egyiket a másik után lassanként mind megfosztá eredeti érvényöktől, vagy legalább megkorlátolá, megcsorbítá hatáskörükben: a kormányszék felelősége végkép eltűnt; a megyei tisztújitások divatból kivétettek, s a kormány által a megye megkérdezése s kijelölése nélkül kinevezett, a középponttól bureaukratiai függésbe jutott tisztviselők kezelték az igazgatást. Az előkelőbb, függetlenebb családok tagjai a hivatalokból kiszoríttatván, a közügyekre alig gyakorolhattak többé valamely csekély befolyást. Az országgyü-

1833. lés maga is, mely nagy részben ily, kormányilag kinevezett hivatalnokokból állott, elveszté minden alkotmányos erejét; s valahányszor 1791 óta összehívatott, a bécsi kormány nyomasztó hatása alatt alkotott minden új törvény csak az ősi jog- és szabadságalapot fogyasztotta; és szorította szűkebb korlátok közé. 1811-től fogva pedig épen nem hirdettetett többé országgyülés; minek az lett következménye, hogy a kormányszékben évről évre kevesbedett a rendek által választott tisztviselők száma, mig az végre egyetlen egyre olvadt. És ekként az egész igazgatás a Bécsből kinevezett hivatalnokok kezére jutott, kik azt a szinte onnan vett rendeletek és szabályok szerint folytatták, mit sem gondolva a törvény intézkedéseivel. A bureaukratia lett egyetlen államhatalommá.

A magyarországi ébredés Erdély rendeiben is fölkelté ugyan az ellenzéket; minek következtében ott is mind élénkebb mozgalom támadt az alkotmányos jogok helyreállitására: de a bécsi kormány is résen álla, s még rendkivüli eszközök alkalmazását is megkisérlé a mozgalmak elfojtására. Wlasics horvátországi bán teljes katonai s polgári hatalommal küldetett királyi biztosul Kolosvárra; az alkotmány pedig felfüggesztetett. A rendek az alkotmányos élet folyamának meginditása végett nagy erélylyel szorgalmazák az országgyülés kihirdetését, mely, miután azt a bán szinte javaslá, végre meg is igértetett.

De Wesselényi, ki az ellenzék minden törekvéseiben nagy buzgalommal s jobbára vezetőleg, vőn részt, gyökeres javitást, minőt ő óhajt vala, már nem remélett az országgyüléstől; és pedig nemcsak azért, mivel annak többségét mindig királyi hivatalosak alkották; sem csak azért, mivel az alkotandó törvények szellemére a bécsi kormány befolyása már irányadóvá lett. Ő magában az alkotmány alapjaiban, melyek három nemzet és négy vallás jogegyenlőségén s három néposztály jogos igényein nyugodtak, annyi szétágazó, egymást kölcsönösen gyöngitő érdeket látott működésben, hogy azokat egyátaljában lehetetlennek tartá egymással olyképen kiegyenlíteni,

miszerint ezen alkotmánynyal még reformálni, kifejleszteni 1833.
is lehessen az oly nagy sülyedésben lévő, minden tekintetben hátramaradt közállapotokat. Oly rosznak, s képtelennek látá a közjogot, hogy a mellett kilátása sem volt másféle törvényeket alkothatni, mint melyek a kényuralom malmára hajtják a vizet. És oly rosznak látá a közigazgatás egész gépezetét, hogy a mellett bizonyosnak hitte, miszerint magok a hivatalnokok rombolják össze elébb utóbb azt is, mi a szabadságból még létezik.

Ő tehát a megigért országgyülésben sem bízott többé; mert nem tehetett föl benne annyi életerőt s alkotó tehetséget, hogy sülyedt állapotából kisegíthesse, díszesebb létre emelhesse, politikai s anyagi tekintetben újjá alakítsa kis hazáját. E reménytelen helyzetben egyetlen utat látott, melyen az a bureaukratiai kényuralom hinárából kivergődhetnék: az egyesülést Magyarországgal.

«Unio Magyarországgal!» Ez lőn tehát Wesselényi jelszava Erdélyre nézve. És e jelszavához annál hívebb és következetesebb lett egész politikai eljárásában, mivel az egyesülés által nem csak Erdélyt megmenthetni, hanem a birodalmi politikában Magyarország súlyát is tetemesen nevelhetni, s ekként a reformügyet is könnyebben diadalra vezethetni hitte. Miként működött e czél valósitására Erdélyben, vállat vetve Kemény Dénessel és Szász Károlylyal, kikkel az ellenzék vezérletében osztozott, kissé alantabb leszünk elmondandók; itt egyedül arra szorítkozván, mit e czél végett a magyar országgyülésen tett.

E politikában Erdélyre nézve teljesen egyetértett Wesselényivel barátja, Kölcsey Ferencz, ki, Erdélyben erdélyi anyától születvén, nem kevesbbé kegyeletből szülőföldje iránt, s ama kivánatból, hogy az szomorú sülyedt állapotából kiragadtassék, mint Magyarország súly- s erőszaporodásának vágyából, lelkesedéssel ragadta meg a nemzeti egyességnek ezen, a két testvér haza egyesülése által valósítandó eszméjét. «Szerelmem, — ugymond egy helyt naplójában, — szerelmem Erdély

1833. s a nemzeti nyelv iránt, egyike legerősebb, legrégibb szenvedelmeimnek: mindegyik ugyanazon egy ideában, ugyanazon egy érzelemben ered: a haza iránti szeretetben.» A két barát, ezen eszme felett az országgyülés előtt gyakran tanakodva, azt tovább fűzve, reá egész politikai rendszert alapitott. Lehetetlen volt azonban mindjárt első tekintetre nem látniok a roppant nehézségeket, melyek az eszme létesitését akadályozzák. Nemcsak a bécsi kormány részéről bizonyosnak vala tekinthető annak erős, elhatározott ellenzése; benn Erdélyben is számos volt az akadály. Kétségtelennek lehetett tartani, hogy a szász nemzet, melynek mégis, mint a magyarral és székelylyel alkotmányosan egyenjogúnak, megegyezése is szükséges vala, mindent el fog követni az unio ellen, mely őt az eddiginél hasonlíthatlanul hatalmasabb magyarországi alkotmányos elembe volna olvasztandó. De még a magyarok és székelyek részéről is számos apró tartományi érdek, számos ambitio harczától lehetett félni. A barátok mind ezen nehézségeket átgondolván, könnyen meggyőződhetének hogy, ha általában valósitható eszmejök a két ország egyesitése iránt, azért mind a két ország gyülésein hosszu, heves harczot kellend küzdeniök. Meggyőzhette őket erről maga a Részek kérdésének sorsa is, mely kérdés, bár egy század óta több izben tárgyaltatott s törvény által is elhatároztatott: a kormány akarathiánya miatt mégis megoldást mindeddig nem nyerhetett. Ugyanis, midőn Erdély I. Leopold alatt a magyar királyok közvetlen kormánya alá vissza került, a Részeknek, melyek Szapolyai János és I. Ferdinánd királyok óta minden, Erdélyt illető szerződésekben magyarországi földbirtoknak ismertettek, s a fejedelmeknek egészen más hatósággal adattak át, mint a milyennel Erdélyt magát birták, — e részeknek, mondom, e szerződések értelmében, akkor egyszerűen vissza kellett volna kapcsoltatniok az anyaországhoz. E helyett azonban III. Károly király 1732-ben azokat, az ők és a magyarországi rendek kihallgatása nélkül, önkényleg s törvénytelenül Erdélyhez csatolta. De ennek már az 1741-ki országgyülés rendei ellent-

mondottak, s a megalkotott t.-czikkben Mária Terézia világosan elismeri, hogy valamint Erdélyt magyar királyi jogczímen birja: ugy a Részek közvetlen is Magyarországhoz tartoznak, s azokat ehhez legközelebb vissza is fogja kapcsoltatni. E törvénybe mindazáltal a magyar rendek méltányossága egy záradékot engedett betétetni, messziről sem sejtvén, hogy az egy századig ürügyül fog szolgálni a törvény végrehajtásának elmulasztására. E záradék ama szavakban foglaltatik, hogy a visszakeblezés az erdélyiek meghallgatása után fog végrehajtatni. Erdély rendei 1751-ben megkérdeztetvén, a nélkül hogy bebizonyítani tudták volna, egyedül Károly király rendeletére támaszkodva, a Részeket Erdélyhez tartozóknak állították; s ebben maradt az ügy 1790-ig, mert a magyarországi rendeknek az 1764-diki országgyülésen ismételt felszólalása eredmény nélkül maradt. A II. József halála után megnyílt magyar országgyülés rendeihez magok a Részek intéztek folyamodást visszakebleztetésökért, kijelentvén: hogy valamint 1732-ben, a Károly rendelete keltekor, ki nem hallgattattak: ugy 1752-ben az erdélyi rendektől, jogaikkal ellenkezőleg adott felelet nem az ő befolyásukkal készüle; s képviselőik által az ugyanakkor lefolyt kolosvári gyülésen is kinyilatkoztatták, hogy visszakapcsoltatásukat Magyarországhoz tovább is akarják sürgetni. Magyarország rendei ennél fogvá az 1791-diki 11-ik t.-czikkben ismét megrendelték tehát a visszakeblezést; az erdélyi rendek mindazáltal, a Részek s az anyaország jogaival ellenkezőleg, most is azt határozták, hogy Károly 1732-ki rendeletének fenn kell állani. Igy vette át a kérdést az 1825-ki országgyülés, mely azt az előleges sérelmek közt szorgalmazá valahára bevégeztetni. De valamint ekkor, ugy a következő 1830-ki országgyülésen is eredménytelen maradt az erre vonatkozó felterjesztés; és a kérdés, mint mondók, a jelen 1832-ki országgyülésre maradt örökségül. 1833.

Ezen előzmények után, melyek arra mutattak, hogy a kormány, mely Erdélyben inkább igazgathat önkénye szerint, mint Magyarországban, kétségtelen jog s világos törvények

1833. ellenére halogatja a Részek visszakeblezését, egyátaljában nem kecsegtetheté avval magát Wesselényi és Kölcsey, hogy eszméjöket az unio tárgyában könnyű szerrel megvalósithassák. Ha már a Részek visszacsatlása körül is annyi nehézség merül pedig fel a kormány részéről, — mert kétségtelen volt már, hogy csak ennek akarathiányán mult eddig az ügy, s az erdélyiek ellenzése a mult században csak ürügyül használtatott fel a kormány által a maga akarathiányának palástolására: mennyivel nagyobb ellenzést, több akadályt várhatának egész Erdély uniojára nézve Magyarországgal mind a kormány, mind magok az erdélyiek részéről! De épen a Részek kérdésében láttak az említett barátok oly erőt rejleni, mely jelentékeny lökést adhat az unio eszméjének; azt tehát most egész hévvel ragadták meg. Működésök következtében a rendek többsége megegyezett, hogy az unio és a Részek kérdése, az előleges sérelmek sorából kiszakasztva, külön terjesztessék fel a kormányhoz. Kölcsey remekül irt feliratjavaslata, melyet a Wesselényi által nagy gonddal összegyűjtött diplomatikai adatokból készített s már január 8-kán olvasott fel a kerületi ülésben, a rendekre nagy hatást csinált; a gyülés nem csak elfogadta azt, hanem érte köszönetet is szavazott a szerzőnek. Diadalmasan megmutatta ebben Kölcsey, hogy a Részek visszakeblezését Erdély kihallgatásától felfüggeszteni nem lehet, hanem a már alkotott törvények szerint haladék nélkül végre kell hajtani; Magyarország és Erdély hajdani egységének helyreállitása végett pedig a két haza közt kölcsönös alkudozást kivánt nyittatni, mi végett Erdélyben is azonnal összehivandó volna az országgyülés.

Az ügy ekként folyamatba tétetvén, Wesselényi felszólitó leveleket irt az erdélyiekhez, hogy a felett megyénként tanácskoznának s a magyar országgyülést sürgető levelekkel keresnék meg. E levelek nagy mozgásba hozták Erdélyt, kivált miután a Részek megyei gyüléseiben a Magyarországhoz viszszamenetelről kezdettek beszélni. Az erdélyiek magok is jól láták, hogy jobb egészen csatlakozni az anyaországgal, mint

egy jelentékeny részt elvesztve, tovább is külön maradni; lát- 1833.
ták azt is, mennyire nincs az Erdélyt tapodó önkény ellen az union kivűl más oltalom; s hogy ezen uniot eddig is csak azok ellenzék, kik hivatalaiknál fogva a különvált állapotban sokkal jobban érzik magokat, mintsem kis hazájok sebei nekik fájdalmat okozhattak volna. És valóban, gróf Teleki Domokos már a tavasz kezdetén megjelent Pozsonyban, mint a négy Részmegyének küldötte, leveleket hozván ezektől a magyar országgyüléshez. Wesselényi erre, barátaival azt határozá, hogy a levelek a nádornak, mint az országgyülés törvényes elnökének nyujtassanak át; mi végett nála Telekivel együtt magán kihallgatást eszközle ki. A nádornak azonban nem tetszék a dolog, s kijelenté, hogy az erdélyi leveleket országgyülési tanácskozás alá ereszteni nem fogja; miután azonban az erdélyi megyék követétől azon választ vette, hogy ő e szerint kénytelen lesz leveleit a kerületi rendek elnökének adni által: véleményét megváltoztatva, javaslá, adatnának neki a levelek, s ő azokat királyi testvérével láttatni fogja, s reményt nyujta, hogy az ügy ily módon inkább elő fog mozdíttatni. És miután még szavát adta, hogy a leveleket nem mint a király testvére, hanem mint országgyülési elnök veszi át, azok neki át is adattak.

A főrendek e közben megkisérlék ugyan a hozzájok átküldött tárgyat elejteni; de Wesselényi szónoklata, s a Kölcsey tollából eredt üzenet ellentállhatatlan hatást gyakorolt. És a felirat azon reménynyel eresztetett fel Bécsbe, hogy Reviczky kanczellár, csökkenő népszerűségét némileg felfrissítendő, ki fogja eszközleni, hogy legalább a Részek visszakeblezését megrendelő törvény ne csak újabb sanctiot nyerjen, hanem valahára végre is hajtassék. És e remény most nem is hiúsult meg: a királyi sanctio utóbb valóban megérkezett, a végrehajtás, miként látni fogjuk, megrendeltetett.

De ideje, hogy valahára reátérjünk az országgyülésnek tu- Az urbéri munkálat.
lajdonképeni első tárgyára, az urbéri munkálatra, melyen a rendek az említett kérdések megvitatása közben az év elejétől

1833. kezdve nagy szorgalommal dolgozának. Midőn az országgyülés elején, a kormány inditványa, a királyi előadások szerint, határozattá lett, hogy a rendszeres munkálatok közől az urbéri vétessék mindenek előtt tanácskozásba, ezt azon eltökéléssel tette a szabadelvű többség, hogy a fenálló hűbéri viszonyok romjain jogos polgári lételt adjon a jobbágyosztálynak. «Nagyon örvendek, — mondá Kölcsey — hogy a kezdemény a kormányé; mert versenyezhetünk a végzeményben. Hadd ismerje meg egyszer a nép valóban barátait, elleneit. A kormány urbarium által urbariumot akar; nekünk urbarium által nemzetet kell akarnunk; azaz: feladatunk, ugy intézni az urbarium tárgyait, hogy a nép egyszer tulajdoni és polgári jogokat nyerjen, s ez által a polgári alkotmány hétszázezer puhaság és szegénység által elaljasodott lélek helyett tiz milliom felemelkedhetőt nyerjen.»

A jobbágynép sorsa mind ez ideig azon állapotban létezett, melybe azt Mária Terézia, 1768-ban életbe léptetett, magában véve is igen hiányos, s e felett még az uri osztály által is többféleképen kijátszott, megcsorbított urbéri szabályzata helyezte. A jobbágytelek, melynek terjedelme az ország külön vidékei szerint 16—40 (1200 négyszögöles) hold szántóföld és 6—22 hold rét közt változott, nem volt tulajdona a parasztnak; annak ő csak haszonvételét élvezte; s még a közadót is, földeinek nagysága szerint ugyan, de nem azokért, hanem személyeért fizette: a föld a nemes uré volt, s mint ilyen nem feküdt adóteher alatt. E földet a jobbágy szorgalmasan köteleztetett művelni, különben a földesur, az illető megyei hivatalnok közbejöttével, azt tőle elvehette s másnak adhatta. Midőn a jobbágy földéről elköltözni szándékozék, engedelmet arra csak minden tartozásainak lerovása után nyerhetett; ingó vagyonát magával vihette; házát s egyéb ingatlanait becsáron eladhatta; a föld azonban az urra szállott vissza, de oly kötelezettséggel, hogy azt ingyen más jobbágynak adja át haszonvételre. E föld haszonvételén kivül még a következő javadalmai voltak a jobbágynak: a legelő közös

használata a földesurral; hol a határban erdő létezett, a szük- 1833.
séges tüzi és épületfa ingyen megszerzése; a jobbágy-község ezeken kivül, ha voltak határában szőlőkertek vagy -hegyek, hat hónapi bormérés jogával bírt. Terhei ellenben ezekből állának: pénzül, ugynevezett füst-pénz fejében fizetett urának 24 krajczárt; terményekben egy egész jobbágy: évenként két tyukot, két kappanyt, 12 tojást, egy itcze vajat, harminczan együtt egy borjut; szántóföldei termésének kilenczed —, és mivel a papi tizedet is jobbára az urak tarták haszonbérben vagy örökösen, — ötöd részét; szőlejétől, többnyire külön szerződés szerint, különböző adót; minden kilenczedik bárányát, méhkasát, vagy váltságul minden bárányért négy —, méhkasért hat krajczárt. Személyes munkatétel fejében, egy egész telkes jobbágy szolgált évenként szekérrel 52, a nélkül 104 napot. Egy telketlen házas zsellér 18 robot nappal tartozott. E robot egy negyedének a téli hónapokra kellett esni. Ezeken kivül négy egész telkes együtt egy hosszu fuvarra köteleztetett, mely két napi utból állott; végre a kártevő állatok kiirtása végett minden jobbágy három napi vadászati szolgálatot köteleztetett tenni ura vadászatain.

Birája a jobbágynak saját földesura volt, ki az ugynevezett uri székeken nemcsak a jobbágyok közti polgári pörökben, hanem az urbéri vétségekben is itélt, s engedetlenség és más kihágások miatt testi büntetést is szabhatott jobbágyaira. Az uri szék elnöke maga az ur volt, vagy helyettese, ki mellé két törvénytudó ülnök hivatott meg; jelen kellett azonban lenni a járásbeli szolgabirónak is esküttjével, s csak ezek aláirása által nyert az itélet érvényességet. Fölebbviteli biróságát a megyei törvényszék, s azontúl a helytartótanács képezte. Patrimonialis hatóságánál fogva nagy befolyása volt a földesurnak a község ügyeinek igazgatására is: megegyeztével választatott a biró és jegyző; benézett a község számadásaiba, az árvák pénzének kezelésébe stb. Az elhaló jobbágy vagyona s földeinek haszonvétele gyermekeire szállott; azok hijában az ur volt az örökös; lehetett azonban vagyona két harma-

1833. dáról rendelkeznie. Polgári s politikai jogokat nem birt a jobbágy.

Ez volt főbb vonásaiban a köznép törvényes jogállapota az országban. Bár a magyart általában kegyetlen és zsarnok urnak nem mondhatni; tagadhatatlan mégis, hogy itt magok a földesurak, amott gazdatiszteik nem ritkán éltek vissza hatalmokkal, s törvénytelenül súlyosbíták a jobbágyok sorsát; kik aztán a szinte földesurakból álló megyei törvényszéknél sem nyertek mindig pártolást, elégtételt. És épen azért volt oly közönséges a parasztokban ama hiedelem is, hogy az ur ellensége, a király pedig pártfogója: mivel a helytartótanács a fölebbvitt urbéri perben gyakran pártját fogta az igazságtalanul elnyomott parasztnak. A földnép ezen idegenségét és magába fojtott gyűlöletét az urak iránt, sorsának minden tekintetbeni javitása által megszűntetni, volt tehát fő feladata az új urbéri codexnek.

A rendi tábla szabadelvű többsége által elfogadott urbérszabályzati törvényjavaslat bár nem helyezé is a köznépet azon állapotba, melyet egy újabb szabásu alkotmánytól akár a demokratia akár a nemzetgazdaság tanai méltán megkivánnak: első reformlépésül mégis, tagadhatatlan, dicsőségére válik az aristokratiánknak. A munka, mely az országos bizottmány rendszeres munkálatának nyomán készült, nem vala könnyű, kivált a mi országgyüléseink szerkezete s tárgyalási módja mellett. «A mi bajunk sok, — ugymond naplójában Kölcsey. Az ország részei oly temérdek tekintetben különböznek egymástól! Más helyzet, más természetű föld, más kiterjedésbeli viszony, más népesség, más életmód s több efféle; s mind ezekből következő más tekintetek, más gondolkozás, más értelem, más követutasitás. S mind ezekből, képzelitek-e, hogy egy értelmi egész, egy törvényhozási tűzpont formáltassék? Ugyanazért beszélünk sokat, vívunk sokat, találgatunk sokat, mig utóljára is vagy történetesen fejlik ki, azaz, inkább bukkan ki valami; vagy az országos küldöttség szerkezete áll meg.» De az még a kedvező esetekhez tartozótt,

ha az egyszer létrejött megállapodás állandólag fenn is tarta- 1833.
tott; mert, miként naplósunk más helyt panaszkodik: «kerületi üléseinkben az urbéri kérdések nagy s többnyire hosszu viadalmakra szoktak alkalmat adni. Napok telnek, sokszor épen hetek, mig az ellenkező vélemények közől valamelyik, szavazati többség erejével, győzedelmeskedik. Ilyenkor azt hinné az ember, már rendben vagyunk; de a jegyző otthon a meleg napok eredményét megirja, és sor kerülvén, felolvassa s a kerület urai hallgatják; s egyik sem emlékezvén arra vissza a mi végeztetett, mindenik pedig arra, a mit maga kivánt és vitatott: ismét fenékkel fordul fel minden. Egy rész összezavarodik, más a zavarban halászni akar; s alig lehet azt, a mi már egyszer nagy bajjal előállíttatott, újolag megtalálni.»

Nagy bajt okozott a tanácskozások sikerére nézve az is, hogy az országos bizottmány munkálata nem volt helyes rendszerbe öntve; egyebek közt hiányoztak a munkálat elején az alapelvek, melyek szerint a jobbágynép személy- és vagyonbeli szabadsága s jogai meghatároztattak volna. Némelyek e hiányt mindjárt a tárgyalás kezdetén észrevevén, pótoltatni kivánták, s mindenek előtt ezen alapelvek meghatározását sürgették. Inditványuk azonban, a munkálat folyamának nagy hátrányára, megbukott: az elvek felállitásával a munkálat végére utasíttattak. Ez volt kiváltképen oka annak, miről Kölcsey már junius 8-kán panaszkodik, mondván: «Az urbéri rendbeszedés egyike azon tárgyaknak, melyekben annyit beszéltünk, annyit akartunk, annyit vítattunk és alkudoztunk, hogy végezetre lábolhatatlan zavarok közé jutottunk.» Azonban junius közepén valahára mégis bevégeztetett az országos bizottmány munkálatának megrostálása, s készen állott az új urbéri szabályzat, a mint azt a rendek házának többsége első ízben megállapitá, mint mondók, nem dicstelenül nemességünkre nézve. Engedmények tétetnek abban a népnek mind politikai, mind anyagi tekintetben. És ezen engedmények annál méltányosb elismerést igényelnek nemességünk szabad-

1833. elvű pártjának részére a történelemtől, minthogy azokat teljes béke ölében, senkitől nem kényszerítve, a nép nyomása nélkül, egyedül az igazság érzetétől s a haza felvirágzásának vágyától ösztönöztetve, épen azon időben tette, midőn a függetlenségeért harczoló lengyel nemesség, a forradalom lelkesedésében és szorúltságában sem lendített semmit a köznépért, mely pedig még elnyomottabb állapotban teng vala, mint a magyar. Midőn a lengyel országgyülésen pár évvel elébb, néhányan, áthatva annak érzetétől, hogy csak demokratiai alapra fektetve győzhet a forradalom, a parasztok sorsának javitását inditványozák: az önző többség azzal mellőzte az emberiséges és eszélyes inditványt, hogy miután a parasztok a haza és földesuraik iránt ugy is meleg ragaszkodással viseltetnek, politikailag szükségtelen a reform a jobbágynép állapotában.

A magyar nemesség jobban megérté a kor követelő igényeit s elég önzetlen volt azoknak engedni. A törvényjavaslat azonban, bár koránt sem elégítette ki a demokrat elvűeket, már a rendek tábláján is csak hosszu s heves küzdelmek után ment keresztül; mert még mindig elég nagy volt azon kiváltság-bálványozók száma, kiknek csak azért kedves a nemesi szabadság, mert privilegium; következőleg őket a sokaság felett megkülönbözteti. [1]) Ezeknek ellenzése legmakacsabb volt azon czikkelyek körül, melyek a jobbágynak jogot adnak költözése esetében házával együtt a földek haszonvételét is eladhatni, a robotot s kilenczedet pénzül megválthatni; továbbá a legelő elkülönzésre s a jobbágyok személyes szabadságára vonatkozó pontok. Ezek közől a kilenczed-váltság, mit már Széchenyi is ajánlott Hitelében, bár mennyire harczoltak is mellette a szabadelvűek, néhány szavazattal mégis megbukott. A vesztő fél ennek következtében oly eszközről gondolkodék, mely a kilenczed természetben vételét annyira megnehezítené, hogy az azt ellenzők utóbb magok is hajlandókká tétessenek a váltság megengedésére. E végett történt, hogy a

[1]) Ld. Kölcsey naplóját, összes munkái, VII, 189.

kilenczedszedésnek nagyon szük határidő tüzetett ki. Szerencsésebbek voltak a radikál reformok barátai a robotváltság tekintetében. Eleve is sejtvén, hogy e pont szinte számos ellenzőre találand, a kérdést mindjárt a kezdetben nagyon széles térre állitották, azt inditványozván: hogy a jobbágy a földein fekvő urbéri terheket örökösen megválthassa és szabad birtokká tehesse; továbbá, hogy pénzén nemesi javakat is vehessen teljes sajátsági joggal. Attól tartának ugyan, hogy az elfogulatlanság s a helyes nemzetgazdaság tanai még nem tettek a nemesség körében annyi foglalásokat, hogy ezen inditványukkal már is keresztül hatoljanak; de helyesen vélekedének, hogy az eszmét már most szükség megpendíteni, ha annak diadalát a közel jövőben látni óhajtják, s hogy, ha az most megbuknék is, legalább a robotváltságot sikerülend kieszközölniök. A taktika eredménydúsabb lett, mintsem remélik vala: a nemesi birtokszerezhetés ugyan megbukott; de végzéssé lett, hogy a jobbágy földesura megegyeztével, minden terheit örökösen megválthassa. 1833.

Hasonló taktikával járának el a radikál reformok barátai a jobbágyok személyes szabadságát illető czikkely tekintetében is. Kedvök volt volna ugyan eleinte a Hármaskönyv I. részének 9-ik czimét, mely a nemesek személyes sérthetetlenségét biztosítja, a parasztokra is egyszerüen kiterjeszteni; mert azon eszme, hogy az alkotmány határaiba az adózó milliomokat is be kellene vonni, már nagy terjedést nyert a törvényhozó karban; de ezt magok is többnek látván, mint a mennyit a többség felvilágosultsága és szabadelvüsége már is megbirhatna: nehogy felette sokat akarva, mindentől elessenek, megelégedtek avval, hogy két czikkely alkottassék, melyek egyikében kimondva legyen, hogy a jobbágyot ezután birói itélet nélkül sem személyében sem vagyonában nem lehet büntetni; másikában pedig kijelentessék, hogy a parasztok ezentúl saját nevökben is folytathatnak pört nemes személyek ellen. De junius közepén még ezen pontokért is erejök minden megfeszítésével kell vala küzdeniök. «Iszonyú tusa keletkezék, mond

1833. naplójában Kölcsey, ha a kérdéses tárgy elfogadható-e? Balogh, Bezerédy, Somsich Miklós, gr. Andrássy György, Deák, Asztalos és Dokus pártolák az inditványt; Aczél, Rohonczy, Hertelendy, Busán és a hevesi követ sötét szavakat emelének ellene. Azonban az idő haladt; minden körülmény azt mutatá: e tárgy napokat fog magának kivánni.» És a következő napokon még hevesebben folyt a tusa. «Verbőczy nemzetségének férfiai azon záradékra, hogy a parasztot kihallgatás és megitélés nélkül elfogni nem szabad, elszörnyűködének; s az elfogatást kihagyatni kivánák.» Szerencsére, Kölcsey ült az elnöki széken, s bár a kiváltságok apostolai több ízben felsikoltának, hogy nekik az egész javaslat nem kell: ő nem tágíta, s elvbarátai által támogattatván, szavazatra bocsátá a kérdést. Marczibányi, La Motte, Vitéz és társaik, az alkotmány veszedelmét emlegetve, s olyféléket vitatva, hogy ha ez törvénynyé lesz, a földesur jobbágyainak hasznát többé nem veheti, — még ezt is meg akarák akadályozni. De a szavazás minden akadékoskodásaik mellett is végbement, s az inditvány győzedelmeskedett: a parasztok személyét és vagyonát az önkényű hatalmasok megtámadásától megvédő törvényjavaslat határozattá lett.

A pártviszonyok változása az urbért illetőleg.

Az urbéri munkálat a kerületi ülésekben ekként bevégeztetvén, a radikál reform barátjai egy ideig avval kecsegtették magokat, hogy az országos ülésekben az urbéren még egynémi javitást fognak kivívhatni; legrosszabb esetben pedig legalább semmit sem fognak elveszteni a kiküzdött kevés jóból. S e remény nem is volt egészen alaptalan. Az urbéri munkálat folytában a szabadelvűség szembetünőleg nevekedett a kerületi ülésekben. Többen, kik nem legkedvezőbb utasitásokkal jöttek vala az országgyülésre, mégis igen mérsékelten, enyhitőleg kezdének szólani. Nőtt a remény mióta Somsich Pongrácz neveztetett ki személynökké s a tábla elnökévé. Neki, mint a kit világos fejnek s hazafiui keblűnek hitt, miként említők, kivált a szabadelvű párt vívta

ki e méltóságot: várható tehát, hogy általa támogattatni is fog a reformok keresztülvitelében. 1833.

De, hiú képzelet! kiált fel naplója végén Kölcsey. «Somsich vagy megtagadta magát, vagy soha sem volt az, a minek lenni hitték; az ő ajkai közől — mióta personálissá lett — liberalitást éreztető vagy éreztetni akaró hangok jőni nem szoktak. Ez jel vala; s azok is, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömest eresztik, teljes erővel elkezdének harczolni minden ellen, a mi az urbérben az adózóra nézve engedmény lehetne.»

Ehhez járult, hogy a személynökváltozás az országgyülés elején egymással szemben álló pártokat megzavarta: többen, kik kevesbbé meggyőződésből, mint gyülöletből Mérey —, vagy barátságból Somsich személye iránt csatlakoztak a szabadelvű párthoz, most hűtlenek lettek annak zászlaihoz; sőt néhányan még azok közől is, kik elvből tartozának a radikál párthoz, — mint például Siskovics, az új személynök sógora, egyike azoknak, kik legtisztábbaknak tekintettek az aristokrátia előitéleteitől; mint az ungi Bernát s több mások az új személynök kedvéért megernyedtek az ellenzésben, a radikál javitások vitatásában. «Vagynak, mond Kölcsey, kik minden inditvány kezdetekor az oppositióhoz csatolják magokat; s csak azt lesik: mint fog a kormány dolgozni? hogy annak czéljaihoz képest az oppositiót épen a legjobb órában s a legjobb árért hagyhassák el.» Ezeknek az új personális véleményszinezetének valtozása elégséges indokul szolgált a magok irányát is megváltoztatniok. Nagy veszteség volt a szabadelvű pártra nézve az is, hogy Wesselényit, ki összefűző lelke volt az ellenzéknek, kinek tekintélye abban némi fegyelmet tudott tartani, Erdély zavarodó ügyei már május havában e tartományba hivták. A még fiatal s nem rég érkezett Deák Ferencz sokkal szerényebb volt, mintsem hogy idősb társai közt már is oly tekintélyre emelhette volna magát, hogy szava a fegyelmet különben sem tűrő, sokféle apró ambitiótól vezérlett ellenzéki testületben mindjárt irányadóvá válhatott

1833. volna. Nagy baj volt végre, hogy Wesselényi távozta óta a vezére vesztett felekezet magán tanácskozmányokat sem tartott. «Magános összejövetelről szó sincs, mond Kölcsey; semmi egyetértés, semmi pontravonulás, semmi hasonlitása s egyeztetése a különbözőségeknek.... A mi kinézéseink el vagynak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s keblünkben minden gond, minden aggodalom az ország jövendője miatt felriasztva!»

A kétségbeesés e kifakadására épen az urbéri törvényjavaslat ügye inditá Szatmár demokrat lelkű követét, ki, ha lehetett volna, már most önömmel megad a parasztnak minden politikai jogot, hogy a 700 ezernyi legalis nemzetet tiz millióra emelje. Mert a kerületekben megállapított törvényjavaslat az országos ülésekben többféle megszorítást szenvedett. A kormány a parasztosztály anyagi s polgári emelésében a demokratia gyarapodásának fenyegető jelenségét vélte látni, s organumai által a javaslatnak ellene működött a rendek táblájánál. Ez volt oka, hogy Somsich is oly nagy vélemény változtatást tüntetett fel magában, mióta személynökké lévén, a kormány czélzatait kell vala előmozdítania. A kormánypárt, s kik az ellenzékből ahhoz csatlakoztak, Siskovics, Bernát s mások azon elvet állitták fel, hogy a tulajdoni jogokat szenteknek kell tartani; s azért ha erkölcsi engedmények adatnak is a köznépnek, óvakodni kell oly anyagi engedményektől, melyek a földesuri birtokot csonkítanák. Ebből folyának ki aztán mind azon módositások, melyek a törvényjavaslat eredeti szerkezetében a jobbágyság hátrányára tétettek; s melyek szerint egynémi olyas is elvétetett tőle (például a pálinkafőzés joga), mit a téréziai urbér adott vala. És e törekvésben a személynök aljárása néha még a méltányosságot is megsértette. «Küzdünk, mond Kölcsey, okainkat vesztegetve szórjuk azalatt, mig az általunk megkoronázott előlülő a maga fenségéből gúnyolva néz reánk; s ha bennünket s félreértett mondásainkat megvetőleg ostromolta, akkor a maga vitorlásaihoz győzelemmel fordul, az országos szerkezetet ajkairól híven

ellesi s gyakran önkényesen többségnek mondja azt, mit a mi jegyzeteink annak lenni nem mutatnak.» 1833.

És az ekként módositott törvényjavaslatnak, mielőtt a király elejébe terjesztethetett, még a főrendeknél is több ízben súlyos ostromot kell vala kiállnia. Mig a kormánypárt elébb, a rendek házában, az urak birtokjogát csorbítható anyagi engedmény ellen harczolt; a főrendek most viszont a jobbágyságnak némi polgári, személyes jogokat biztosító erkölcsi engedmények ellen fordíták megtámadásaikat. Azonban a szabadelvű reformpárt sem maradt tétlen. Azon független főrendűek, kik Pozsonyt elébb odahagyták volt, jobbára visszatértek a nevezetes tusára s lelkesen vívtak a rendi javaslat mellett. Ezek egyike egyebek közt a Sybillinus könyvekhez hasonlítá az uri jogokat, melyekből menthetetlenül annál több fog elveszni, mennél tovább vonakodnak az urak teljesíteni a nép igazságos igényeit.

Az urbéri törvényjavaslat.

A conservativ párti főrendek magok is érzék, miképen oly téren állnak, melyen a reformpárttól nem lehet kierőszakolniok a győzedelmet a nélkül, hogy az ország közvéleményét magok ellen ne zuditsák. A reformpárt s vele az igazság tehát végre mégis győzött: az urbéri törvényjavaslat több üzenetváltás után az alsó házzal, királyi megerősités végett Bécsbe küldetett. A törvényjavaslat, bár e végtárgyalások alatt egynémiben megnyirbáltatott, még mindig jelentékeny engedményeket foglalt magában mind anyagi mind erkölcsi tekintetben. Amazokat illetőleg, hogy néhányat közőlök névszerint megemlítsünk: az ugynevezett kis tized, mely szerint a jobbágy évenként borjut, bárányt, baromfit stb. köteles volt adni urának, egészen s minden kárpótlás nélkül eltörűltetett; a robotmunka részben megkevesbíttetett, részben akként szabályoztatott, hogy azt a jobbágy könnyebben, saját dolgainak hátramaradása nélkül végezhesse stb. Még fontosabbak voltak ezeknél az erkölcsi engedmények, a jobbágy személyét s vagyonát biztositó polgári jogok, melyek közől, mint legfőbbek, a következők különösen méltók a kiemelésre:

1833. 1. Az örökváltság, mely szerint a jobbágyok a földesurral megtörtént kölcsönös egyezés következtében meghatározott összegen magokat egyenként vagy együttvéve minden uri adózások és szolgálatok alól örökre megválthatják, telkeiket azontúl szabad tulajdon gyanánt birandók.

2. Az uriszékek megszoritása, miszerint azok ezentúl csak a jobbágyok egymás közti polgári pöreiben itélhessenek; az urbéri perek ellenben, melyekben a földesur, mint pörös fél áll szemközt a jobbágygyal, már első folyamodásban is, a törvény által különösen meghatározott szabályok szerint, a megyei törvenyszékekre utaltattak.

3. A jobbágy személyének s tulajdonának biztositása, mi a következő szöveggel igtattatott a javaslatba: «Miután a jobbágyok urbéri viszonyai a fentebbiek által meghatároztattak; hogy sorsuk egyéb polgári viszonyaikban is biztosíttassék, rendeltetik: 1) hogy a jobbágyokat csak miután törvényes biráik által megvizsgáltattak és a törvények értelmében elitéltettek, szabad személyökben vagy birtokukban megtámadni; annál kevesbbé szabad őket előleges vizsgálat és itélet nélkül elfogatni vagy testi büntetéssel terhelni; 2) a személyes pörlekedési jog a jobbágyok minden ügyeire kiterjesztetik, s megengedtetik követeléseiket s panaszaikat bárki ellen saját nevökben biró elejébe vinniök.»

A harmadik czikkely első pontjának czélja: felmenteni a népet az önkényes testi büntetés, kivált a rövid úton elrendelt botoztatás alól, melyet számos megyei s gazdasági tisztviselő, vagy maga a földesur is oly hősiesen, hajdúja pedig betanult műtételként gyakorlott; s a parasztot is ugyanazon törvény ótalma alá helyezni, mely a nemes személyét védte. A második pontot illetőleg megjegyzendő, hogy azon eddigelé divatozott szokás, mely szerint a paraszt, nemes ellen, igazságot nem a maga, hanem csak földesura nevében kereshetett, egyedül formaiság volt ugyan, miután a földesur a maga nevét átengedni törvény által köteleztetett: a hűbéri rendszer e maradványát azonban, mely a felett hogy a természet-joggal

ellenkezik, többször visszaélésekre is kaput nyithatott, századunknak az emberi jogegyenlőségről elterjedt fogalmai egyátaljában tarthatatlanná tették. 1833.

Hogy a kormány a törvényjavaslat azon részeit, melyekben az anyagi engedmények foglaltattak, minden nehézség nélkül elfogadja, semmi kétsége sem lehetett a reformpártnak; bár elébb annak némely pontjait ostromolták is a conservativ pártiak. A kormány, mint minden aristokratikus szerkezetű államban az újabb időkben, ugy nálunk is régtől fogva szereté játszani az alsó néposztályok pártfogójának szerepét a nemesség ellen. Ezen engedmények továbbá a nép vagyonosságát s evvel együtt adózási képességét is gyarapitották, az adóalapot pedig biztosították. Egészen másként állott a dolog az erkölcsi, polgári engedmények tekintetében. A kormány azokban a demokratia fenyegető rémalakját vélé feltűnni az országban, melytől kényuralmi hajlamainál fogva oly annyira iszonyodott. Már a felső tábla tárgyalásai alatt nem alaptalan aggodalom szállá meg a szabadelvű reformpártiakat, midőn tapasztalák, hogy a kormány egyenes organumai, miként elébb a rendeknél a kir. személynök, a kir. tábla s a kormánypárti követek, ugy most a felső házban a főispánok, a zászlós urak, maga a főherczeg nádor is határozottan ellenzik a polgári engedmények idézett pontjait. Növekedék aggodalmok, midőn e tárgyról a többi, még ezen országgyülés folytában létesíteni szándéklott köz- és magánjogi reformok terveire tekintének. Mi jót lehete várniok ezekben, ha már azon javitások ellen is ellenzéket látának emelkedni, melyek sem az aristokratiai sem a monarchiai elvekbe nem ütköztek, sem egyik sem másik jogát nem csorbiták; a méltányosság, az örök igazság, az égető szükség által pedig egyaránt mellőzhetlenül követeltetnek; s melyeket igényelt néppártolói szerepénél fogva elébb utóbb kénytelen is elfogadni a kormány, ha a nép bizodalmát, s a maga atyai jóakaratának fénykörét koczkáztatni, sőt elveszteni nem akarja?

Rosz jóslatu jel vala a kormány válaszára nézve, hogy azt

1834. a követi utasitások czélba vett változtatásának reményében mind későbbre halasztá. Az urbéri törvényjavaslat az 1833-ki nov. 19-kén tartott vegyes ülésből terjesztetett fel a király elébe, s a válasz arra csak kilencz hónap mulva érkezett le az ország rendeihez.

A törvényjavaslat a kormánytól visszautasittatik.

És az aggodalom sejtelmei, fájdalom, megvalósultak! A kormány a törvényjavaslatnak polgári engedményeket tartalmazó, fentebb idézett pontjait visszavetette, azon érvvel indokolván eljárását, hogy e reformok nem tartoznak az urbéri szabályzatba; s mivel sokféle jogviszonyokba vágnak, máskor, más rendszeres munkálatban tárgyalandók.

E királyi válasz s abban kivált a javitás elhalasztására felhozott indok olynemű volt, hogy abból mindenki világosan láthatá, miképen a kormány semmiféle igazán szabadelvű, vagy épen radikál reform megerősitésére nem leszen hajlandó. Annál szilárdabb eltökélés támadt tehát az ellenzék tagjaiban, minden erejöket megfeszíteniök ezen első reform keresztülvitelére: mennél kevesbbé remélhetének egyebekben sükert, ha már ebben is erélytelenséget, ingadozást árulnának el. Kitartásukat edzé az, hogy ennél nemesebb téren nem küzdhetének a kormánynyal. Itt nem előjog s kiváltság, nem osztályuk haszna, s nem is a kormányhatalom gyöngitése, hanem a nép millióinak emberi s polgári jogai, szóval, oly tárgy forog vala szőnyegen, melynek pártolásából reájok csak dicsőség, s melynek gátolásából a kormányra csak árny háromolhat: bátran lehettek tehát követelők s kitartók; sőt makacsok követelésökben.

A vitatkozások tehát mind a két részről ismét nagy hévvel kezdettek meg. És Deáknak, Kölcseynek, Bezerédynek, Beőthynek, Baloghnak és több másoknak kivánt alkalom nyujtatott, ékesszólásuk diadalmas erejével kellő világba állítani a nép milliói polgári jogositásának szent ügyét, s meggyőzni mindenkit annak múlhatatlan szükségéről az ország átalános jóllétének emelésére. És azon, a világtörténelemben páratlan jelenetnek lőn az ország tanúja, hogy egy részről a kivált-

ságos magyar nemesség többsége (mert a követek csak utasi- 1834.
tásaik értelmében szólhatván, szavuk az egész megyei nemesség többségének volt visszhangja), hogy, mondám, a kiváltságos magyar nemesség többsége a kiváltságok és saját osztályérdekök ellen, az elnyomott alsó néposztály érdekeiért s jogositásáért —; más részről az atyáskodó szerepéből kiesett kormány a kiváltság mellett, a nép felszabaditása, személy- és tulajdonjogának biztositása ellen kelt ki a harcztérre. A nemesség lett, részben legalább, a maga érdeke ellen, a jobbágynép bajnokává, szószólójává; a kormány pedig a maga ellenségének tekintette a parasztok pártolóját. Ennél dicsőbb jelenetet a maga egész történelmében nem képes felmutatni az aristokratia. Szebb diadalt ennél soha nem ült az igazság s méltányosság érzelme. És hasztalan tette mozgásba a kormány hatalmának minden eszközeit; hasztalan kisérlé meg a vesztegetésnek is többféle nemeit: a szabadelvű ellenzéki többség annál rendíthetlenebb maradt, mivel nem önérdekéért küzdött, hanem a saját ősei által elnyomott, elhanyagolt, az állam minden terheit egyedül viselő népnek kivánt, a maga, igaz, csak látszatos, érdeke ellen is, igazságot szolgáltatni. E tekintetben, az aristokratiáknak különben nem barátai is kénytelenek tisztelettel szólani a magyar nemességről; s igazságtalanok lennénk iránta, ha ezen, már magában is nagy kérdés tárgyalásából néhány beszédet, az ellenzék szabadelvű s emberiséges szellemirányának mind meg annyi fényes emlékeit, nem közölnénk. Hosszuságukért elég kárpótlást találand az olvasó mind e beszédek szépségében, — minél fogva azok a magyar ékesszólás ez időbeli remekjeiként tekinthetők; mind azon ismeretekben, melyeket azokból hazánk állapotának számos részleteire és sajátságaira nézve meríthet.

November 10-ke volt, midőn a királyi válasz s különösen annak a jobbágyok örökváltságát meg nem engedő pontja szőnyegre került. Kölcsey, Deák, Beőthy, Klauzál, Bezerédy, Balogh, Palóczy, s az ellenzék más tagjai egymással nemesen *A nov. 10-kei ülés a rendeknél.*

1834. vetélkedve, küzdének a jobbágyok felszabaditásának első szükséges feltételeért, az örökváltságért. A sok szép beszéd közől ime a legtanulságosabbak.

«Valahányszor az örökös megváltásra nézve tagadólag felelő királyi válaszról gondolkozom, — mond Kölcsey — mindannyiszor kénytelennek érzem magamat emlékezetemmel a közelebb lefolyt három század történetén végig futni; s azok folytában a pályát, melyet a magyarországi kormány az adózó nép tekintetében állandóan követett, vagy követni látszott, vizsgálatba venni.

«Senki sincs, t. RR. ki nem tudná, miképen II. Wladislaw (kit isten haragjában adott a nemzetnek) uralkodván, a jobbágyság közönségesen felzendült s iszonyú dúlongásokat követett el. Elnyomattak ugyan, elvették büntetésöket, s a csend helyreállott; de nehéz meghatározni, mi vala nagyobb bűn: az-e, mit a jobbágyság undok tettei által elkövetett; vagy az-e, mit a nemesség az ezen tettekre szabott büntetéssel véghez vitt? Nem értem itt az embertelen kinzásokat, miket Zápolyának találékony esze kigondolt; hanem értem azon országgyülési határozást, mely nem csak az akkor élt jobbágyokat, de azoknak még meg sem született s következőleg a bűnben még részt nem vehetett maradékait is örökös szolgaságra kárhoztatá». Előadván ezután, mit tett háromszázadon át a kormány a nép ügyében; miként nyerte meg a néppártfogás szinét, a népoltalmazó czimét; miként párosult a népnek a kormánybani bizodalma a nemesség iránti idegenséggel; mi lassanként annyira növekedett, hogy, bár a kormány e század harmadik tizedében az adót és újonczszedést illetőleg, egyenesen a népet terhelte törvénytelen rendeleteivel; a nemesség pedig annak védelmében bátor elszántsággal lépett fel: a jobbágysággal még sem lehetett elhitetni, hogy őt a kormány nyomja, a nemesség pedig oltalmazza; — beszédét tovább ekként folytatja:

«Köz vala a remény, mely az örökváltságnak a kormány által elfogadását bizonyosnak hivé. Mert kit illet, inkább,

mint a nép pártolóját, azon módot, mi által annak tulajdonszerzésre alkalom nyujtatik, két kézzel fogadni. És mi történt! Ime felterjesztők az urbéri törvényeket, s az örökváltságról szóló szakaszra tagadó választ nyertünk. S mi okból? Mert, ugymond a válasz, e tárgy nem az urbérre tartozik. 1834.

«Járatlan volna dolgainkban, ki nem tudná, hogy 1790 óta, mióta t. i. a rendszeres munkálatok megrendeltettek s elkészültek, valahányszor a kormány előtt nem tetsző tárgy hozatott fel, a legmindennapibb mód annak félrevetésére a rendszeres munkálatokra igazítás vala. Itt van végre az országgyülés, melyen e munkák vizsgálatba vétetni elkezdettek; s most a félrevetési mód ugy változott meg, hogy a kedvetlen tárgy a már kéz alatti munkálatból a még kéz alá nem jöttre igazíttatik. Az ily eligazitás kétségkivül nem egyéb szavakba burkolt, de okokkal nem támogatott megtagadásnál, s már annyira el van használva, hogy általa elámíttatni együgyűség lenne. S én valóban neheztelésem kijelentését el nem fojthatom, hogy miután e jelen tárgy a képviselői tábla részéről a főrendek ellen oly hévvel s oly sok fontos okokkal készíttetett ki: a kormány emberei csak annyira sem tartottak bennünket méltóknak, hogy fejöket valami más ok kitalálásán törték volna. Én tehát ezen okot oknak lenni el nem ismervén, reá felelni sem tartom szükségesnek. Mi azonban az elnök által a monarchia és aristokratia tekintetéből vett ellenvetéseket illeti,...... általában akarom megvizsgálni: az örökös megválthatási jog a monarchia s aristokratia és a népboldogság elveivel minő viszonyokban áll? Mikor aztán magában ki fog világosodni: mi az igazság? Az-e a mit a királyi válasz magában foglal; vagy az-e a mi a kerületi szerkezetben áll?

«Nézzük e választ egész kiterjedésében; s ha látjuk, miképen az materialis engedményeket elég bőven ád, moráliskat pedig általán fogva megtagad: tisztán ki fog tünni egész szelleme. S e szellem csak ez: az adófundust lehetségig tisztába tenni s egyszersmind nevelni. E szellem ellen ma-

1834. gában gondolva, nem mondok semmit; de miután a kir. válasz csak ezt és csak ennyit akar, szeretném kérdeni: mit tett ez által tisztán az adózó népért? Én ugy hiszem: tisztán az adózóért semmit, hanem mindent a kincstárért, azaz önmagáért.

«Túl azon tehát, miket Mária Terézia s József császár tettenek, semmi sem vala-e többé, a mit a kormánynak az adózó népért tenni kellett volna? Fájdalom, még igen sok van! Érzé ezt a képviselő test; s ezért igyekezett a népnek a társaságban meghatározott állást adni; s előtte a tulajdonszerzést lehetségessé tévén, egyszersmind a szolgaság alóli felszabadulás utját megnyitni. A kormány ezt nem akarja; s igy a három század óta követni látszott haladási pályát egyszerre bezárván, a nemességnek, ki ellen a népet eddig védni látszott, tiz év lefolyta alatt másodszor készit alkalmat, azt elébbi pártfogója ellen oltalomba venni.

«Szabad költözést nyert a jobbágy, való; de azért már lehet-e őtet szabadnak mondani? Ne engedjük magunkat e szó által: szabad, megcsalatni. Ezen epitheton itt a költözést, nem pedig a jobbágyot illeti. Szabadon költözhet; de költözése által szabad nem leszen. Bátran állítom, a királyi válasz tartalma szerint, a jobbágy épen azon állapotban marad, miben József császár előtt kínlódott. Eltörültetett az örökös jobbágyság? Miként? Az adózó elhagyhatja urát. Való; de hová mehet? Más urhoz! És mi feltétel alatt? A különbség csak ez: eddig szolgált folyvást egy urat; most már szolgálhat egymásután többeket. De szolgálnia folyvást kell, azaz örökösen kell. Ő tehát, a királyi válasz állván, örökös jobbágy lenni mind eddig meg nem szűnt; s bizonyosan nem is szűn meg, csak akkor, midőn a tulajdonszerezhetés örökös megváltásnál fogva neki megadatván, szolgaságból szabadságba saját erejével felemelkedhetik.

«A szabadulásnak ez ideig három nyitva álló utai valának: ugynevezett manumissiok, polgári birtokszerzés, és nemesi jószágra juthatás.

«A manumissiokat a mi illeti: azok hazánkban elejétől fogva szokásban valának, s általok nemcsak egyesek, de egész községek szabadúltak fel. Elmondanám, hogy a szabad városok ez úton állottak elő; de remélem, lesznek követek, kik a tárgy ezen oldalát bővebben fogják felvilágositani. Czélomra csak azt jegyzem meg, hogy a királyi válasz e manumissiokat most eltörülni szándékozván, a szabadulásnak csak hátralévő két utai maradhatnak fenn. 1834.

«Szerezzen hát a jobbágy polgári birtokot! De hányadikat fogja a szerencse annyira kedvébe venni, hogy faluját, — hol parányi adózó birtokot nem szerezhetett, elhagyván, városokba mehessen, sok ezereket érő javakat vásárolni? S ha ugy, polgári birtokra jutható jobbágy ezrek közől válik egy: bizonyosan százezer közől nem fog egy találkozni, ki nemesi birtokba léphessen. Mert ha polgári birtoknál szegénység tesz akadályt; nemesi birtokra két hatalmas ellenséggel kell majd küzködnie: egyik neveztetik incapacitásnak; másik aviticitás nevet hord. Incapacitás megtiltja őt, mint nemtelent, nemesi birtokot vásárlani; aviticitás megtiltja a nemest saját maga javait másnak eladni. E kettős tilalom közt nincs egyéb lehetség, mint jószágot a kormánytól venni; melynek joga van egy felől a maga javait eladni, másfelől nemtelennek is jószágbirhatásra tehetséget kölcsönözni. Nem világos-e, hogy az incapacitás és aviticitás elvei közt, a manumissio elvének megrontása nem czélozhat egyébre, mint a jószágeladhatási jogot kormány monopoliumává tenni, hogy igy a nemesség saját ősisége mellett sorvadjon; minden vásárló pedig az egyedüli eladó kezeiből lehetségig felrugtatott áron venni kényszeríttessék? Egy szóval, t. rendek, látni való, miképen e bánásmód mellett a néptömeg legnagyobb számának uri szolgálattól szabad birtokra szert tenni lehetetlen leend; s azon szerencse kedvenczein kivül, kik vagy polgári vagyont, vagy kir. adományt vehetnek, a többi milliomnak szabadságra más mód nincs, mint ha jobbágytelkét elhagyja s az isten szabad ege alá kiáll koldúlni. Mert a kir. valász mellett

1834. ott vagyunk, hogy Magyarországon, a szabad városi polgáron kivül, csak két emberosztály lesz szabad: a földesur, ki a helységet birja, s a koldus, ki a helység utczáin, hajadon fővel és mezitláb, irgalom és kenyér után kiáltozik!

«Mondja meg nekem valaki: miért, mi elvnek következésében teszi a kormány ezt? Monarchiai elvből talán? Bármennyit gondolkozzam, én a tettet a monarchia elvével egészen ellenkezőnek találom. Monarchiát nép nélkül gondolni nem lehet: s hatalmas monarchiát vagyonos nép nélkül hasonlólag nem.

«Akár belső csend fentartása, akár kül ellenség elleni védelem forogjon szóban, akár a státus szükségei jőjenek kérdésbe: mindenik esetben csak vagyonos nép segíthet. Következőleg vagyonos néptől a monarchiának félni nem kell. Kettő van a mitől ő retteghet: vagyontalan nép és oligarchia. Amaz csendrontásra hajlandó, mert állapota kinosan nyugtalanító, veszteni valója pedig nincs. Emez hatalmas és büszke; s igazgatni akarván, a monarchia jogait örömest magára ruházná által. XVI. Lajos királyi székét Páris vagyontalan népe dönté fel: Napoleon császári hatalmát a saint-germaini paloták birtokosai ásták alá. S ezeken kivül több példákat felhozni szükséges-e?

«Ne menjünk ily messze. Csak azt kérdem: ugy a mint a királyi válasz áll, el van-e vele érve a czél, mit oly világosan tűzött ki magának? Tisztában lesz tehát már az adófundus? Bizonyosan nem! Hiszen ott áll még a 1-æ 40-mus; ott állanak a kényszerített cserék, a kibecsültetések s több efélék: mind meg annyi búvó zugok, miknek homályában, a földesuri önkény elrejtezhetik; s belőle az adófundus mind zavarba hozására, mind fogyasztására czélja szerint dolgozhatik. Ha a kormány az adófundust teljes tisztaságba tenni kivánja; nincs más eszköze: csak az örökös megválthatás. Az adózónak megváltott tulajdona csak az, mit illethetetlen adófundusnak mondhatunk; ha ez illethetetlenség a kormány előtt kivánatos, miért annak megtörténhetését akadályozni?

«Kérdem tovább: az által mit a királyi válasz elfogad és kiván, adatik-e az adózónak több, mint eddig kezeiben vala? Bizvást mondhatni, nem! S nem vagyunk-e látni kénytelenek, miképen abból, a mi most kezeiben van, azon kilencz millió népszámhoz képest csekély három-négy millió forintnyi adót fizetni nem tudja? Minden törvényhatóság tele restántiákkal: s minden törvényhatóság kénytelen az adómennyiséget nem ritkán executiok által venni meg. Vajjon meg nem történik-e, hogy a kiküldött adóhajtó eljön az adózónak ágyát elvenni, vagy hideg őszszel ajtaját leszaggatni? S midőn igy a nyomorultnak beteg gyermekei a földön fetrengenek; midőn az északi szél kunyhóján keresztül süvöltöz: akkor igen is a kétségbeesés elkeseredésével ragadja el háznépétől az utólsó darab kenyeret, hogy árával tartozását szállíthassa. S ezen állapotban akarja a kormány a népet hagyatni? Nem akar-e neki szabadságot engedni, hogy minekutána országot és egyházat, megyét és urat, falut és elöljárót s az ég tudja még mit mindent fizetni tartozik: legalább az úri, terhei közt minden bizonynyal legnagyobb, tartozások alól kimenekedhessék; s ez által a hazában lassanként egy boldogabb s fenmaradó terheit könnyen teljesíthető néposztály támadjon? S ezen van-e legkevesebb is, a mi a monarchia virágzatát elő ne mozdítsa? 1834.

«Vagy talán az aristokratiának elve az, mely a nép tulajdoni jogait ellenzi? Elhinném t. rendek ha a magyar aristokratia csak néhány igen kevés számu, s általában gazdag és hatalmas nemzetségekből állana: de a mi aristokratiánk sok ezer háznépet foglal magában; s e háznépek hasonlatlanul nagyobb része, szegénysége s miveletlensége miatt a néphez igen közel áll, s igen nagy szám jobbágytelkekre szorúlván, s az újon alkotott törvény által adózásra köteleztetvén, a néppel épen összevegyült. Ily aristokratiának elvei a nép tulajdoni jogának, mely az ő tagjainak egyik igen nagy részére is jótékonyan hat, ellenzője nem lehet. Népboldogságnak csak az istentől s emberektől elátkozott oligarchia lehet irígye; s

1834. szerencse, hogy polgári alkotványunk oligarchiát nem ismer. Ott igen is, hol oligarchia virágzik, hatalmasan szokott az a néposztály vagyonossága ellen dolgozni. Mert jó birtoku nép, mint felebb érintém, hatalmassá teszi a monarchiát; s e kettő közt az oligarchák, törvény alá szorítva, féktelen hatalmokat elvesztik. Olyan országban nincs módjok a trónus körül fellegcsoportként tolongani, hogy a trónus sugárai a néphez, s ennek tekintetei viszont a trónushoz el ne juthassanak. Ott nincs erejök veszélyes nepotismust űzni, s az igazgatás minden ágait rokonokkal és creaturákkal megtölteni, hogy kény szerint uralkodjanak. Ott nem formálhatják magokat egyiptomi szent kaszttá, melynek tagjai törvényen és igazságon gázolhassanak, s a hozzájok nem tartózokat letapodják. Ily oligarchia elveivel a nép virágzásának előmozditása hogy ellenkezik, azt igen is ugy hiszem; de ismét mondom: a magyar polgári alkotványban az oligarchia idegen.

«Gondoljuk meg: nálunk az aristokratia tagjai legnagyobb részben falukon, az adózók közt elszórva laknak. Már t. rendek egy pár száz ezernek milliók közt csendességben élni: ez bizonyosan a milliók jóakaratától van függésben. S hogy e jóakaratot csak a kölcsönnös bizodalom teremtheti: a csongrádi tisztelt követ igen jól jegyzé meg. De bizodalom, állandó, nyilt szivü bizodalom lehet-e oly emberek közt, kik ur és szolga viszonyában állanak egymáshoz? kik közől még némelyik kiváltságokkal s tulajdon javakkal bir, a nagyobb rész azon javakból magát kizártnak szemléli? Példákkal mutassam-e meg, hogy a szolga, valahányszor alkalom adatik, urával miként bánik? Nem szükség a világ egyetemi történeteiben széjjeltekintenem; nem szükség a régi Rómából a Spartacus rabcsoportait, vagy a németországi parasztbadat, vagy a szentdomingói gyilkos jeleneteket felhoznom. Hazánk történeteiben a példák s borzasztóbbak mint akárhol. Említem a Dózsa vérengző tetteit; tudják a t. rendek a József császár alatti dolgokat Erdélyben; s ki az, ki még most is borzadva nem tekintene vissza a cholera évére, midőn némely megyékből

a legrettenetesb tettek híre az egész országot keresztülrázá? 1834.
Felszólítom a kormányt: ily esetekben mi a mód, mely által bennünket megoltalmazand? Talán hóhérpallos és kötél? mik a bűnösök ellen fordíttatnak. Nyomorult eszközök! Mert ezek semmivé tehetnek ugyan egyes életet; de itt nem egyesekről van szó: itt a szó azon halhatatlan, hódíthatatlan szellemről van, mely századok óta most lánggal lobogva, majd hamv alatt emésztődve ég. És ezt nem zabolázza meg félelem, nem győzi le hatalom; ezt csak megszelídíteni lehet. Nem egyébbel pedig, csak oly közös érdekkel, mely a társaság tagjait egyformán kösse a hazához; s ez érdek csupán két szó: szabadság és tulajdon!»

«Aztán csodalkozom én, hogy a kormány nem látszik érteni, mire már két század tapasztalása megtaníthatá vala: miképen a nép oly fontos a státusban, mire rendkivüli figyelmet kell fordítani. Elmultak az idők, mikor az aristokratia állott fegyverben, hol a trón mellett, hol a trón ellen; most kincstár és katona a népből jön ki. S nem tudja-e, hogy az adózó erővel ragadtatik szülői, hitvese és gyermekei karjaiból, hogy midőn hosszu évi katonaságban a polgári élet minden viszonyaiból kilépve élt, végre, legtöbb esetben, táplálat nélkül haza eresztetik; s a tépett viszonyokat összekötni többé nem tudja: vagy tilalmas utakra kényszeríttetik, vagy házról házra bujdos koldulni, s a gazdag asztaláról lehult morzsalék után kapdos. Ily helyzetben álló népre támaszkodni vajjon bátorságos-e? S midőn ezt mondom, ellenállhatatlanul tolakodik emlékezetembe a szemrehányás, melylyel a bérbenfogadott iró, Gustermann, a magyar nemességet illeti: «Mert mi, ugymond, minden terhet a néppel viseltetünk, azzal oltalmaztatjuk a hazát; pedig annak hazája nincs, azt az országhoz s földéhez semmi érdek nem köti, mert tulajdont neki nem engedünk.» Óhajtanám, bár ez az ember most itt lehetne, s szemeivel nézné, füleivel hallaná, mily kínos fájdalommal küzdünk mi a kormánynyal, mely azon tulajdont a népnek megadatni nem hagyja. Bizony kénytelen lenne elpirulni;

1834. bizony kénytelen lenne, a kormány tanácsosihoz fordúlva, szemeikbe mondani, a mit Napoleon egykori minisztere egy alkalommal mondott volt: «Uraim, amit tesztek, több mint vétek, az hiba!»

«Azonban fájdalmas érzéseim közepette is bizonyos lélek-nyugalmat találok abban, hogy a nemességen fekvő százados szemrehányás terheit a kormány most saját magára forditá; s e tett által felhatalmazva érzem magamat kikiáltani, — s ezen kiáltás elébb utóbb az egész hazán keresztül fog zengeni, ez a kiáltás elébb utóbb kilencz millió ember kebelét fogja dobbanásba hozni —; mert ime 1834-ben, a magyar nemzet törvényjavitó országgyülésén, a magyar nemesség az adózó népnek tulajdonszerezhetésre valahára útat nyitni szándékozott; s az, a ki ezen jótékony szándéknak ellene vetette magát, a kormány volt! Igen is, a kormány volt! A mi minket illet: mi a nép iránti kötelességhez e részben mind eddig hűvek valánk, s nincs egyéb hátra, hanem hogy annak teljesitésében továbbra is szent állhatatossággal megmaradjunk».

Deák Ferencz beszéde. De azon nemes tüzet, azon magasztos, emberi érzelmeket, melyekkel az ellenzék a jobbágyok állapotának javitása mellett küzdött, semmi sem tükrözheti vissza hívebben, mint Deák Ferencz beszéde, melyet különben is, mint a magyar szónoklat remekeinek egyikét, hiba volna, legalább is egy részében ki nem irnunk az országgyülés jegyzőkönyvéből. «Fájdalmas érzéssel érti, mond a szónok, a kir. válasz tartalmából: hogy ő Felsége az urbéri V-dik t. cz. 2-dik szakaszában általunk javallott örökös megváltásokat ezen törvényben kijelentetni nem akarván, legforróbb óhajtásunkat semmivé tette. Közel félszázados reménység és fáradozás után végre csakugyan összehívta fejedelmünk a nemzet képviselőit, hogy belső elrendezkedésünk hiányait orvosolva, boldogító törvényeket alkossunk. Nyugtató bizodalommal csüggtek rajtunk minden osztályai a nemzetnek; kezeinkbe tették le sorsát azon népnek, melynek itt szólani nem szabad, de mely, a hazának súlyos közterheit viselve, tőlünk várja leginkább

boldogulását. Elhoztuk mi magunkkal a nemzet közóhajtásait; és ha nemcsak papiroson, hanem kebleinkben is elhoztuk azokat: mélyen kell éreznünk, mely édes kötelesség, a nemzet bizodalmának megfelelve, teljesíteni a nemzet reményeit. Akkor midőn e jelen országgyülésnek kezdetén a rendes munkálatok soráról tanácskozánk; és nemcsak az ország rendeinek többsége, hanem fejedelmünk is mindig a népet és ismét csak a népet emlegetve, sürgette az urbéri munkának első helyen felvételét: akkor azt hitte szónok is, hogy ezen nemzeti közvárakozásnak valódi sikerrel megfelelni s az adózó népnek állandó boldogságára irányzott törekedéseink czélját érni nehéz talán nem lesz; most azonban, multat és jelent fontolóra véve, nem titkolhatja aggodalmát a kétes jövő felett. 1834.

«Kettős volt ezen urbéri munkában a jobbágyok iránt törvényhozói kötelességünk: t. i. engedmények által tüstént segíteni a jobbágyok szükségein; de a jövendőre is figyelmezve, egyszersmind önérzésöket az emberiség méltóságára emelni, és kifejteni a kebleikben szunnyadó hatalmas erőt: az iparkodásnak, leginkább szabadság és tulajdon által nevekedhető varázs-erejét.

«E kettős kötelességen alapult az országos rendeknek urbéri munkája; s ezen kettős kötelesség teljesitését vártuk a törvényhozásnak másik részétől — a kormánytól is. De, fájdalom! e jelen k. válasz várakozásainknak épen nem felelt meg. Mert midőn tőlünk egy részről új és ismét új engedményeket kiván; más részről a népet emelő és boldogitó azon csekély szabadságot is, melyet mi megadni készek valánk, megtagadja, vagy legalább nem fogadja el; és igy minden engedmények, melyeket a Rendek, nemzeti kifejlődésünk édes reményében, nemesebb czélokból adtanak, általa nyomorult alamizsnává vannak lealacsonyítva. Ugyanazon kormány, mely az adózó népnek sorsát oly gyakran emlegette, rajta mindazáltal önhasznának feláldozásával csak ritkán segített; ugyanazon kormány, mely e jelen királyi válaszban tőlünk ismét áldozatokat sürget, de hazánk vérző sebeit, többszöri keserű

1834. panaszaink mellett sem orvosolja; most is, ugy látszik, csak azt akarja, hogy engedményeink által jobbágyaink a k. kincstárt gyarapító közterheket könnyebben viseljék; de arra nem hajlandó, hogy ezen nép az iparkodásnak és mívelődésnek magasabb fokára emelkedve, feltalálja önkeblében tulajdon erejének és szorgalmának gazdagon jövedelmező tőkéjét. Pedig, ha mindenkor csak alamizsnát adunk, ha egyszersmind a népnek szorgalmát czélirányos törvények által nem ébresztgetjük: kötelességünket csak félig, és félig sem teljesítjük.

«Mert tekintsünk bár vissza századokon keresztül alkotott törvényeink sorára: tapasztalni fogjuk, hogy a törvényhozásnak ismételt engedményei sem voltak képesek a népet az inségtől megóvni. Előre látható tehát, hogy az engedmények véghatárát még el nem értük; előre látható, hogy a szegény népnek sorsa jövendőben is áldozatokat fog kivánni: ha csak törvény által módot neki nem nyujtunk, hogy ezen kérdés alatti szakasznak értelmében, a földesuraknak kára nélkül, sőt azoknak önkéntes megegyeztével, alku szerint magának valamivel több szabadságot és biztosabb tulajdont szerezhessen.

«De nemcsak a jobbágyok sorsát rosszabbítaná, nemcsak azok szabadságát korlátolná ezen örökös megváltások eltiltása; hanem még a földesurak tulajdoni jogait is tetemesen sértené. Mert ezen urbéri munkának IV-dik czikkelyében azt állítani: hogy a földnek tulajdona egyenesen a földesurat illeti; azt mondani, hogy minden jobbágyi adózás a földesurnak kétségtelen sajátja: itt pedig megtagadni a földesurtól azon jogot, hogy ezen sajátját önjobbágyainak alku szerint szabadon és szerződésileg átadhassa, valóban annyi volna, mint a valóságos tulajdonnak minden józan értelmét keserűn kigúnyolni, és a tulajdonosnak szabadságát szükség nélkül, sőt a közjónak kárával semmivé tenni. Nem azért gyültünk pedig itt össze, hogy a hasnos szabadságot korlátoljuk; hanem azért, hogy szabadságot terjesztve, védve és erősítve, polgártársainkat boldogítsuk.»

Megmutatván ezután, hogy nem is új és szokatlan az intézkedés, melyet a rendek követelnek; hogy az örökös megváltások, egyes esetekben, hajdan is divatoztak; miként ezt számos szabad mezővárosaink s örökösen megváltott községeink létezése bizonyítja; — megmutatván továbbá, mennyit nyert ezen örökös megváltások által a földesur, ki ekként a maga sajátját oly áron adta el, milyent azért egyébként nem kapott volna; és, mi még fontosabb, mennyit nyertek a jobbágyok, kik azóta kettőztetett iparkodás által tehetősek, szabadok és boldogok; s mennyit nyert végre a közjó, miután azon földek a megváltás óta sokkal számosabb, vagyonosabb, míveltebb és megelégedettebb polgárokat táplálnak, becsökben pedig még a közterheket nem viselő nemesi földeket is sokszorta meghaladják: ekként folytatja beszédét: 1834.

«Nálok — e megváltott községekben — a népesedés, a faluk nagysága, csinosodása és a lakosok vagyonossága folyvást nevekedik; nálok csak a gondos iparkodást, s az abból származott jóllétnek kedvesen meglepő képét látni mindenhol. Egy szóval: a ki ezen községeket közelebbről ismeri, hacsak a nemzet kifejlődése iránt minden érzés ki nem aludt kebeléből, lehetetlen nem óhajtania, hogy bár hazánkban mennél több eféle csinos és boldog helységek támadnának. Pedig kérdezzük meg bár a szomszéd vidéknek szegényebb lakositól: hogy ezen megváltott községek mi által lettek virágzókká? Azt fogják sóhajtva válaszolni: hogy azért, mert szabadok és szabadság által boldogok! Van igen is a népnek szivében egy ösztön, mely ha századokig szunnyadott is, örökre kialudni soha nem fog; s ezen ösztön a törvényes szabadság vágya és érzete. Nem lehet ezen ösztönt gátló törvényekkel elfojtani; mert végre gátokat rontva, ártékony lehetne féktelen rohanása. De hatalmunkban áll azt, hasznos törvények által a legnemesebb czélra, hazánk nagyságának emelésére s a nemzeti szorgalom és erő kifejtésére vezérelni.

«Ilyen hasznos és czélirányos törvény az említett V-dik czikkely kérdés alatti 2-ik szakasza. Ezt tehát félretenni, ré-

1834. széről véteknek tartaná a nemzet ellen, mely tőlök várja a haza boldogságának sikeres eszközlését. De mik is lehetnének okaink arra, hogy ezen intézkedést, melyet a földesurak önhaszna tanácsol, a népnek boldogsága sürgetve kiván, törvényeink pedig nem tiltanak, egy oly intézkedést, melyből eddig is csak áldás és boldogság eredett, most egyszerre félrevessük?» Megczáfolván aztán a királyi személynök által az incapacitásból felhozott érveket, s megmutatván, hogy a törvényjavaslat még evvel sem ellenkezik, igy folytatja:

«Vagy talán itt is az ősiség törvényeinek erőtetett magyarázatából kivánunk a nemzet boldogságának új akadályokat összerakni? Szegény nemzet! a sors átka, ugy látszik, csakugyan ugy akarta, hogy a magyar soha virágzó, soha igazán boldog ne lehessen. Mert ime, századokig küzdött a nemzet külső és belső ellenségeinek minden szabadságot eltipró hatalmával; vért és életet pazarolva, századokig küzdött a szabadságért: és midőn harczai elmultak, most midőn a béke ölében az egyes polgárok boldogságából kellene kifejlődni a nemzet nagyságának, most ime, a nemzet osztályai között minden kölcsönös bizodalmat elzáró fal gyanánt, mi magunk állitunk fel egy irtóztató rémképet; reáfűzzük a leroskadt feudalismusnak hajdan csillogó rongyait; elszigeteljük általa hazánkat Európa míveltségétől; félrevetjük miatta még azt is, a mit öntapasztalásunk boldogitónak bizonyít: és mi, kik büszkén szabadoknak hirdetjük magunkat, nyomorúlt rabjai vagyunk ezen rémképnek, mely a nemzeti nagyság kifejlődését első bimbójában elfojtja, — s ez a rémkép a roszul értett, a roszul magyarázott aviticitás. Igazságtalanok volnánk elődeink iránt, ha még azt is állítanánk, hogy ők az ősiség törvényei által a népet magoktól és a szabadságtól végképen elszigetelni akarták; hibáznánk, ha talán azt hinnénk, hogy a jobbágyoknak magokat földesuraik megegyeztével megváltani hajdan szabad nem volt. Szerették őseink is szabadokká tenni azokat, kik a nép közől magokat tehetséggel és míveltséggel kiemelték; sok földesur hajdan is felmentette jobbágyait, sok

község örökre megváltotta magát a jobbágyi adózások alól; 1834.
s igy származtak a szabad községek».... Miután végre a kormánypártiak egyéb, jobbára igen gyarló és kicsinyes ellenvetéseit, minő például, hogy az örökváltság némely családok pazarlási hajlamát legyezgetné s azokat tönkre juttatná; hogy az örökváltság kérdése nem tartozik az urbéri munkálatba, stb. megczáfolta; ekként fejezé be szép beszédét:

«Vétkes mulasztás nem alkotni törvényt, mely a szabad és boldog polgárok számát szaporítsa; de olyan törvényt alkotni, mely azok eddigi számát is kevesítse, — oly törvényt alkotni, mely azokat is, kik a sors kedvezése által a törvények engedelme vagy legalább elnézése mellett magokat jobb sorsra emelték, a jobbágyi adózásoknak egykori járma alá ismét visszataszítja, nem elmulasztás, hanem oly cselekedet, melyet a hazának java épen nem követelhet. Pedig ha javaslatunk félrevettetik, ha multat és jövendőt biztosító világos törvény által ki nem jelentjük az örökös megváltások szabadságát: nemcsak jövőre vetettünk gátot a haza virágzásának; hanem az eddig, boldog és virágzó szabad községek sorsát is koczkáztatjuk. Ha javaslatunk törvénynyé válhatik, fél század múlva más fényben, más erőben áll fenn a magyar; ha ellenben a k. válasznak óhajtásunkat megtagadó tartalmához járulunk, az eddig megváltott községek sok ezer lakosinak mostani szabadsága is fel van dúlva; s ezek átka, ezek keserü könyei kisérik e jelen törvényhozásunk emlékezetét. A szegény adózó népnek reánk függesztett epedő tekintete tőlünk enyhülést és szabadságot kért vala: mi azonban csak alamizsnát vetettünk neki; de a szabadságot azoktól is készülünk elvonni, kik azzal eddig birtanak; pedig csak ott igazán boldog és virágzó a haza, hol a földet szabad kezek mívelik; ott erős a nemzet, hol a tulajdont és függetlenséget szabad kezek védik»

E fényes szónoklatok, melyeket a kormány- s conservativpártiak elv tekintetében meg nem támadhattak, s legfelebb azon igen gyarló érvvel ostromolhatának, hogy az örökváltság

1834. kérdése a királyi válasz értelmében halasztassék el, e napon még teljes diadalt vívtak ki. Hasonló szilárdsággal harczolt az ellenzéki többség a következő ülésekben a jobbágyosztálynak teendő két másik engedmény mellett is, miszerint t. i. az uriszék hatósága az urbéri perekben eltörültetni, s a jobbágyoknak a személy- és vagyonbiztositás megadatni kivántatott. A törvényjavaslat e szerint teljes épségében küldetett ismét át, hozzájárulásuk kieszközlése végett, a főrendekhez. De ezek többségénél, mely a törvényjavaslatot elébb, bár hosszu küzdés után, elfogadta volt, a királyi tagadó válasz már legyőzte az örök igazság és lelkiösmeret kiáltó szózatát; s a javaslat a kir. válasz értelmében visszavettetett.

A kormány működése az utasitások megváltoztatására. Időközben pedig a kormány sem maradt vala tétlen. Látván, hogy a rendi többséget a válaszában kifejtett gyönge érvvel le nem győzheti; s a kanczelláriától e végre megbizott, folyton Pozsonyban működő Wirkner titkár sem boldogul fondorlataival, melyekkel az ellenzéki követek néhányait körülhálózni törekedék: más, hatékonyabb módhoz folyamodott, szétrebbenteni az ellenzéki többséget. Látni való volt, hogy e többség el van tökélve, inkább törvény nélkül oszlani szét, mint sem az urbéri javaslat leglényegesb pontjait feláldozni. Nehogy tehát a felelőség súlya akár a gyülés feloszlatása, akár a javaslat ismételt visszavetése által reá háruljon, s a közvélemény ellene zúdulván, a nép tőle elforduljon: magában a rendek házában akarta megbuktatni a kérdést, rájok tolni a közvélemény kárhoztatását, melyet a kérdés megbukta maga után vonand. Ezt csak az által lehetett végrehajtani, ha a nemesség némely megyékben a követutasitás módositására reábiratik. E végett tehát az ellenzék soraiban álló megyék főispánjai s adminisztrátorai Pozonyból hirtelen eltűntek s megyéikben közgyüléseket hirdetvén, az urbéri javaslat kérdéses pontjait tanácskozás alá vétették. Ez azonban csak forma miatt történt; mert czéljokat már a gyülések előtt ügyekeztek csábitásaik s vesztegetéseik által elérni a köznemesség kebelében. Ügynökeik, az ugynevezett

kortesvezérek, általok betanítva, nagy zajt ütöttek a megyék- 1834.
ben, egyenes vádat emelvén a szabadelvü követek ellen: miképen veszedelmes demokratiai elveket hirdetnek, a reformokat a nemesi kiváltságok megrontására, respublikai irányban ügyekeznek keresztülvinni az országgyülésen; minél fogva veszendőben van az országnak nyolcz százados aristokratiai alkotmánya. És a köznemesség tudatlan vagy elfogúlt tömegét nem volt nehéz feladat ilyféle izgatásokkal tévutra vezetni; minek az lőn következménye, hogy az utasitások egynémely megyében valóban akként módosittattak, miszerint a követek a királyi válasz értelmében legyenek kötelesek szavazni.

Ily módon csak néhány megye pártolt el ugyan a szabadelvü reform zászlója alól; de e néhánynak színváltozása is elégséges volt arra, hogy a szabadelvü reformpárt, legalább a fenforgó kérdésekben, kevesebbséggé olvadjon az országgyülésen. A követek tehát, kiknek utasitásai ekként módosíttattak, minden módon ügyekeznek vala reábirni megyéiket, vennék vissza utóbbi végzéseiket. Ezek egyike, Kölcsey, ki, miként általában a radikál reformnak, ugy a nép polgári jogositásának is legbuzgóbb, legerélyesebb pártolói közé tartozott, követi állásának megtartását is e feltételhez kötötte; sőt megyéjének sürgetésére, az év vége felé annak egy közgyülésére személyesen is megjelent. Elment oda Wesselényi is, hogy barátját s benne az ügyet támogassa. A gyülés rendkivül élénk, sőt zajos volt. Wesselényi hevesen kikelt a kormány eljárása ellen; mi miatt utóbb, mint látandjuk, hütlenségi kereset alá is fogatott. Mind hasztalan: Szatmár megye, valamint a többi elpártolt megyék is, megtartották újabb utasitásaikat; s Kölcsey társával együtt még csak bucsúzni ment vissza Pozsonyba. A bánat s bosszuság itt a lánglelkü férfiu elvesztése miatt közönséges volt, ugy a követi kar szabadelvü felekezetében, mint az országgyülési közönségben. Kossuth gyász szegélyzettel küldé szét irott országgyülési tudósitásai lapjait. Az ifjuság, mely mindjárt lemondása hirének megérkeztekor fátyolt kötött, egész politikai tüntetéssel fogadta s

1834. bocsátá vissza megyéjébe, bucsúbeszédének elmondása után, az ünnepelt szónokot s rendíthetlen lelkű hazafit. «Ide jöttünkkor, mondá e beszédében, többek közt két erős kivánat uralkodott lelkeinkben: emelkedést adni az adózó népnek, s a földbirtokot állandóbb és biztosabb alapra helyezni. Azt hivők, hogy e kettőt megtenni itt az utólsó idő, itt a legszebb alkalom: midőn törvényhozás utján, a fejedelem és nemzet közti békés tanácskozásban eszközleni lehet azt, a miért máshol vérpatakok folytak s inség borított el egész országokat. E hit által vezérelve indultunk el országgyülési pályánkon; és..... boldogságot leltünk abban, hogy saját meggyőződésünket küldőink óhajtásaikkal párosíthattuk... Megyénk jónak látta, a királyi válasz mellé állani;.... mi tehát helyünkről leszállottunk..... Jelszavaink valának: haza és haladás. Kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképen... korszerinti haladás épen maradást hoz magával; veszteg maradás következése pedig senyvedés. Isten őrizze meg e nemzetet minden gonosztól; isten virraszsza fel e nemzetre a teljes felvirágzat szép napját!...»

Az örökváltság s a törv.-javaslatban a jobbágyosztály számára tett egyéb jogi engedmények felett ekkoron már megkondult a halálharang; mert már a tárgyalás befejezése előtt bizonyos volt, hogy a fontos reformkérdés meg fog bukni. A szabadelvű követek azonban még az utólsó vitatás alkalmával is csak makacs védelem után adták fel az annyi lelkesedéssel pártolt ügyet. A kedélyek ingerültségét, mely aztán, több más okok is hozzájárulván, az egész országgyülésen keresztül huzódott, semmi sem ábrázolhatja élénkebben, mint magok a törvényjavaslat felett tartott utósó beszédek. Közönséges volt a meggyőződés, hogy a jobbágyosztály javára adatni szándéklott erkölcsi engedményeket leginkább a demokratia rémeitől rettegő főrendek conservativ pártjának befolyása buktatta meg: ezek ellen önték ki tehát ingerültségök egész hevét az ellenzéki képviselők. És ebben még maga Nagy Pál is velök tartott, ki egyébiránt, az aristokratiai alkotmány híve, már sokban

annyira elmaradt az ellenzék többségét képező radikál reform- 1834.
párttól, hogy több kérdésben már szinte conservativ pártinak tekinteték.

«Hogy a különböző néposztályok közt vonandó éles elkülönzési vonal elveiből, — ugy monda egyebek közt, — egyátaljában nem lehet demokratiát következtetni: mindenki belátandja, kinek csak féligmeddig helyes fogalma van a demokratiáról; miért is azoknak, kik elveim ismételt nyilvánitása után is mindig demokratiáról vádolnak, nem javasolhatok mást sürgetőbben, mint hogy mennél elébb orvosról gondoskodjanak. — Hogy pedig azok közől is, kik a kérdéses három pontot velem együtt pártolták, senki nem is álmodott demokratiáról: azt amaz oligarchák is tudják, kik ilyféle híreket terjesztenek, s a kormánynak legtisztább szándékainkat is ijesztő rémekként adják elő. Mert habár az oligarchia a bölcseségnek kizárólagos birtokában hiszi is lenni önmagát: azért még nekünk is van egy kevés értelmünk, minél fogva átláthatjuk, hogy Magyarország a világ minden tartományai közt legkevesbbé alkalmas respublikára; miután annak külön rangu s nyelvü lakosai egymást a respublikának bizonyosan mindjárt első éveiben fölemésztenék..... A nemesség szereti alkotmányát s nemesi szabadságát; de annak józanul gondolkodó része szereti a földmívelő népet is, mint embereket, szereti a népet, mely őt táplálja, védi, mely az ország terheit hordozza. Egy szóval, az egész nemzet szereti királyát, régi fejedelmi házát, szabadságát és a népet; és, néhány dicséretes kivételekkel, csak azon oligarchiát nem igen szereti, mely aristokratiai alkotmányunk elnyomása által, a népet és nemességet egyaránt megvetve, magát kevélyen az egész nemzet fölibe emelni szándékozik. Azon oligarchiát nem igen szereti a nemzet, mely a népet, bár annak nagyobb része neki szolgál, nem védelmezi; mely az 1825-ki országgyülésen is ellene volt az adóhátralék elengedésének s a törvénytelenül szedett adó jövőrei beszámlálásának. Azon oligarchiát, mely szinte azon országgyülésen eme szavakat: «hogy a nyilvános

1834. pénztárak megkárositói s az adózó nép elnyomói minden rang és méltóság különbsége nélkül keményen bünhesztessenek», — a törvényből kihagyta. Azon oligarchiát, mely az adómennyiséget egyre fölemelni törekedik. Azon oligarchiát, mely, hogy a maga fényüzését s pazarlását folytathassa, a papirpénz értékleszállitása által polgártársai vagyonának nagy részét már elnyelte; s mi ezeknek még megmaradt, azt is elnyelni törekedik. Azon oligarchiát, mely a nemességnek sem barátja, s melynek főczélja magát arrondirozni, mi magyarul, körülbelől a nemesség kiirtását jelenti; s mely e czélra oly buzgón törekszik, hogy egyedül a szomszéd Mosony vármegyében, hol a mult század elején 300 nemes családnál még több lakott, jelenleg három alig létezik. Ezen oligarchia, azon meggyőződésben lévén, hogy a haza boldogsága egyedül az ő jóllétökben fekszik, nem is képes boldognak képzelni azon országot, melyben a családok milliói, a törvényes szabadság védelme alatt, állapotjuk szerint megelégedve élnek s polgári jóllétnek örvendenek. Ezen oligarchia csak abban helyezi a haza boldogságát hogy, midőn kastélyának ablakaiból kinéz: e törvényjávaslat egyik pontja visszavetésének következtében, mindent mi látkörébe esik, a maga tulajdonának nevezhessen; másik pontja visszavetésének következtében, pálczája előtt mindenki remegjen, mindenki kezét nyalja; és midőn vagy 30 angol paripával s 300 vadászebbel, a rókavadászaton, a szegény adózó vetéseit legázolja, sehol se találkozzék egy földmivelő tulajdonos, a ki elég vakmerő lenne, az ifju ur lovának kantárát megragadni s Bürgerrel mondani: «Du wärest Obrigkeit von Gott? Die Gottheit spendet Segen; Nein, nicht von Gott bist du Tyrann!»

«Ezen oligarchiának most nem akar fejébe menni az örökváltság. Ő volt az, ki dühében a demokratia nevét feltalálta, mi csak szánakozásra méltó; mert bár az örökváltságnak a különféle igazgatási formákkal egyátaljában semmi köze, hanem az egyedül azon igazság követelése, mely a kormányformák minden nemeinél a polgári társaságnak legelső feladata:

mégis ha irányához illő epithetont akarnánk keresni, azt egyátaljában nem demokratiainak, hanem tisztán monarchiainak kellene neveznünk. Innen van, hogy az urbariumnak kivált monarchiai behozatalánál az örök szerződések különösen pártoltattak; hogy azokat a kormány azóta is sok esetben önkényleg s erőszakosan fentartotta: hogy az örökváltság a szomszéd Ausztriában, mely tisztán monarchiailag kormányoztatik, már 1772 óta minden demokratiai következések nélkül gyakorlatban van.....; sőt a monarchiailag kormányzott Ausztriában oly paraszt községek is találhatók, melyek nemcsak uri tartozásaikat örökre megváltották, hanem az urtól még allodiumát s minden más jogait is megvették, ugy hogy a község most önmaga magának földesura. 1834.

«Meg kell vallanom, hogy én a kormány hozzá nem járulását meg nem foghatom; s azért teljesen meg vagyok győződve, hogy az e kedvező alkalom elmulasztását egykor még keserűen meg fogja bánni. Mert mi lehet oly országban, hol a birtok legnagyobb részétől nem fizettetik adó, kedvezőbb és czélszerűbb a kormányra nézve, mint hogy legalább azon birtok, melyen a rendes adóteher fekszik, jótálljon annak fizetéséért? Most az adózó föld birtokában a kormány osztozik e nemességgel, mely miután a magáét elébb behajtja, a jobbágyot gyakran képtelenné teszi az adót a koronának megfizetni; holott ha a jobbágyi föld az örökváltság által az uri terhektől megszabadul, a jobbágy adóját megfizetni is képesebbé leend....

«De előre is látom, hogy mind ennek nem lesz hatása azon oligarchiára, mely a kormányt a maga bujtogatásaival környezi s az egyes vármegyéket elcsábítja. Győzni fog tehát ismét az oligarchia a nemzet tömege ellen, melynek érdekeit a magáéinak szünetlen feláldoztatni kivánja, azt állitván, hogy ő a trónnak valódi támasza. Szükség azért ezen állitást kissé bővebben megvilágositani....» Hosszan mutogatván ezután, miképen a főnemesség a franczia háború korában is, semmi hasznára nem, sőt mind a kantonaszedés mind a financziák

1834. tekintetében, nagy hátrányára volt a kormánynak, — ekként végzi beszédét: «Hogy a kormány ily támaszainak kedvéért a nemzet egész tömegének legszentebb érdekeit feláldozza, hihetetlen; s azért teljes bizodalommal remélem, hogy mihelyt e tárgy a törvényalkotásnak még egyszer elejébe fog terjesztetni, felséges királyunk nem fogja hü népét legszebb reményeitől megfosztani».

Az urbéri törvényjavaslat megbukta. De hasztalan volt ott minden okoskodás, hol a többség mesterségesen volt előkészítve. A három nagy fontosságu reformkérdés a december folytában tartott, rendkivül heves ülésekben megbukott; s az örökváltság 26 megyének szavazatával 22 ellen —, az uriszékek korlátozása 25 szavazattal 23 ellen —, a parasztok személyének és vagyonának biztositása 27 szavazattal 21 ellen a királyi válasz értelmében módosíttatott. A december 30-kán tartott országos ülésben, midőn a jobbágyok személyét s vagyonát biztosító VIII-dik t. cz. javaslata utóljára forgott szőnyegen, Deák, Nagy Pál, Klauzál, Palóczy, Beőthy, Balogh, s több más szabadelvü követek még egy ostromot kisérlének meg a kormánypárt ellen, s lelkesedésben és ékesszólásban önmagokat is meghaladni látszának, hogy a nagy fontosságu t. czikket megmentsék. Az érveket, melyekkel a harcz a két részről folytattatott, leghívebben tünteti elő Deák beszéde, melyben az erős logikáju szónok a kormánypártiak főbb indokait sorra megczáfolá.

«Midőn — ugymond — ezen urbéri VIII-dik t. czikket elsőbben olvastam, nem véltem volna, hogy annak tiszta s egyszerü igazsága mellett védelemre kelnünk valaha szükséges lehessen. Hiszen az 1-ő szakasz csak azt rendeli, hogy törvényes kihallgatás és birói elmarasztalás nélkül a jobbágyot személyében vagy értékében háborgatni nem szabad. S ez oly világos alapigazság, mely a polgári társaság helyes fogalmától elválaszthatlan; mert nélküle a társaság közczélját elérni nem lehet. A 2-dik szakasz pedig hatalmat ád a sértett félnek, hogy sérelmének orvoslását a rendes biróság előtt törvényes úton követelhesse; s ez az előbbinek oly egyenes és

természetes következése, hogy nélküle a törvény oltalma csak puszta és sikeretlen képzelet. Valóban, ha számos esetek el nem szoktattak volna az efféléken bámulástól, azon bámulnék leginkább, hogy valaha szükségessé válhatott törvény által kimondani ezen alapigazságokat, melyeknek törvény nélkül is minden ember kebelében létezni kellene. Azonban nálunk még igen sok lehető és igen sok szükséges. 1834.

«A kir. személynök és némely követek azt hozták fel ezen t. czikk 1-ső szakasza ellen, hogy az már magában hiányos, elégtelen és könnyen zavart okozható. Mert tétetik ugyan említés arról is, hogy a törvény által megszabott esetekben, birói elmarasztalás előtt is szabad a letartóztatás. De mivel ezen meghatározott esetek kifejtve és elszámlálva nincsenek, könnyen balmagyarázat s félreértés következhetik; s mind addig, mig ezen esetek az illető rendszeres munkában egyenként tanácskozás és határozás alá nem kerülnek, a VIII-dik t. cz. rendelkezése nemcsak sikeretlen, hanem káros is. — Ha mi csak most állanánk össze legelőször polgári társaságba, ha csak most alkotnánk legelső törvényeinket, melyek belső elrendelkezésünket és a közbátorságot tárgyazzák: akkor igen is fontos lehetne ezen ellenvetés; akkor magam is azt kivánnám, hogy a hol a polgárok biztositása kimondatik, ott tüstént elszámláltassanak mind azon esetek is, melyekben a köztársaság épen a közbátorság fentartása miatt, rendkivüli eszközökhöz nyúlhat és nyúlni kénytelen. De mi már századok óta polgári társaságban állunk; vannak belső elrendezkedési törvényeink, melyek a közbátorságot biztositják; mert mi a társaság köz kincsét, a személy és vagyonbeli bátorságot is privilegium mellett, kizárólag csak magunk birjuk. Az áldott Primæ Nonus gondoskodott arról, hogy nemes ember önkény és erőszak ellen bátorságban legyen; és küldőink nem igen vennék kedvesen, ha ezt a I-mae 9-t eltörülnénk. A magyar törvényhozás időnként meghatározta mind azon eseteket, melyekben a nemes embernek rögtöni letartóztatása szükséges vala; s igy hazánk lakosinak egy osztálya

1834. már bir azon jussal, melyet a VIII-dik t. czikkben szegény adózóinknak is óhajtanánk megadni. Ezt kell tehát minden kivételeivel és megszoritásaival a nemzet egyéb osztályaira is kiterjeszteni: s a közbátorság szenvedni nem fog; sőt inkább minden polgárra nézve biztosítva lesz. Mert ha ezen szabadság a státus czéljával megegyez; ha elegendők a nemesekre nézve azon kivételek, melyeket törvényeink e részben tettenek: elengedők lesznek azok a jobbágyokra nézve is; ha pedig ott sem elegendők: akkor ott is változtatás és megszorítás szükséges. Ha azonban engem arról, számos példák ésköztapasztalás ellenére is, meggyőzhet valaki, hogy a privilegium több míveltséget és erkölcsösséget ad minden nemesnek és maradékának, mint a mivel nem-nemes polgártársaink élhetnek és birhatnak; ha meg lesz mutatva, hogy a privilegium biztosítja közbátorságunkat: akkor fejet hajtva kész leszek elismerni, hogy az ilyen privilegiált, jó erkölcsű, mívelt osztály különös kedvezésre méltó, s a közbátorsági törvények oltalmát is mások felett csak ő érdemli meg.

«Gömörnek érdemes követe például Frankhon és Angolország törvényeit hozta fel s állitá: hogy ott is, kit a constabler fején pálczájával megillet, vagy a rendőr letartóztat, ellentállni nem mer, habár első pair is. De épen ezen előadásban felelt meg önmagának érdemes követ ur; mert ott a törvények szentsége oly tiszteletben áll, hogy a leghatalmasabb pair szintugy mint a legszegényebb polgár enged és kénytelen engedni az őt letartóztató constablernek. Nálunk azonban a törvény súlya csak a szegény adózót nyomja. Állapítsuk meg azt, hogy a közbátorságot biztosító törvények oltalma nálunk is minden polgárra egyformán terjedjen ki: s akkor a törvény nevében eljáró constabler nálunk is oly tekintettel fog birni, a milyennel most, különösen a magyarországi pairekre nézve nem bir. — Vas vármegyének érdemes követe azt állitá, hogy a jobbágy nálunk is minden sértés ellen biztosítva van: mert a földesur violentialis per utján megboszúlja jobbágya sérelmét. Nem ereszkedem abba, hogy

az természet elleni dolog, midőn polgári társaságban a sértett fél önmaga elégtételt nem is kereshet; hanem a törvények oltalmának felhivását is urának kegyelmétől kell várnia. Csak azt jegyzem meg gyakorlati tekintetből: hogy az eféle violentialis pörök az összeveszett szomszédok és közbirtokosok között gyakran voltak ugyan a boszúnak eszközei; de csakugyan kevés példa van arra, hogy barátságban élő földesurak egymást a jobbágy sérelmiért pörbe idézték volna. Ily esetekben közönségesen pipa s kártya közben végzik el a földesurak az egész dolgot, gyakran a jobbágy rovására; s a panaszolkodónak földesura nem egyszer mondotta azt: én egy hitvány parasztért szomszédommal, komámmal vagy atyámfiaival összeveszni s perlekedni nem fogok. Ez azon dicsért földesuri pártfogás! — Azt is említék némelyek, hogy ezen VIII-dik czikkely már azért is hiányos, mert nem az egész nyolcz millió nem-nemest, hanem azoknak csak egy részét, a jobbágyokat, foglalja magában. Különös valóban ezen ellenvetést ép azoktól hallanom, kik azon esetben, ha e törvény az ország minden lakosairól szólana, elsők keltek volna ki ellene, és bizonyosan azt mondották volna: hogy e törvény nem az urbérbe tartozik, mert nem egyedül a jobbágyokról, hanem az ország minden lakosiról szól. Én e törvény jótéteményét minden polgárra kivánom kiterjesztetni; de minthogy az urbérben csak a jobbágyokról rendelkezünk: mindenek előtt azokat kell e törvény védelme alá állítanunk. — Árvának érdemes követe azt mondá hogy, ha nyolcz századig ellehettek adózóink e törvény nélkül: el lehetnek még egy pár évekig. De ez valóban különös egy okoskodás, melyből furcsa következtetéseket vonhatnánk. Hiszen évezredekig el lehetett a világ a keresztény vallás nélkül: tehát el lehetett volna tovább is. Őseink századokig nem valának keresztények: még sem kárhoztatják őket, hogy azokká lettek. Nyolcz századig el lehettek a jobbágyok urbarium nélkül: mégis igen hasznos volt azt a mult század második felében hazánkba is behozni. 1834.

1834. A haszonvételnek szabad eladása századokig nem vala megengedve; s azt mégis megállapítá a jelen törvényhozás.

«Én ismételve mondom: ha jó a törvényjavaslat, haladék nélkül el kell azt fogadni; mert minden ilyes halogatás a nemzeti közboldogságnak valóságos meglopása. Nem oszthatom, — folytatja a szónok keserű gúnyorral, — nem oszthatom Somogy vármegye követének véleményét azon egy pontban: hogy e tárgygyal sem a birtoklási képesség sem az ősiség összeköttetésbe nem hozathatik. Mert ime a t. rendek nem valának hajlandók a jobbágyoknak megadni a birtokbeli capacitást; de megkivánják nálok hagyni a botbeli capacitást. Az aviticitás, minden nemzeti szorgalmat és kifejlődést elfojtva, súlyosan nyom bennünket; de még sem akarják azt, ugy látszik, eltörűlni a t. rendek; sőt még a jobbágyoknál is meghagyják a nyolcz százados botbeli aviticitást, hogy t. i. «prout a majoribus suis acceperant,» ezután is ugy birják; mert igen szép, igen jóltevő és hasznos elv a régit fentartani, csak azért mert régi. — Tolna vármegyének érdemes követe kérdést tett a kir. meghivó levélben előforduló «arcta necessitudo» teljesedése iránt. Én megvallom, hajlandó vagyok nyomtatásbeli hibának tartani; mert figyelembe véve az egész urbér folyamatát, azt látom, hogy a jobbágyot földesurához épen nem bizodalom, hanem szükség köti, — minthogy egyébként el nem élhet; mert hiszen az ország földének örökéből örökre kitagadtatott, és szabad ugyan elköltöznie, de nincs hova költözzék; mert mást mint jobbágyi birtokot alig szerezhet. A necessitudo helyett talán inkább necessitásnak kellene állani. Azt azonban felette csodálom, hogy érdemes követ ur kérdést tehetett az iránt is: hogy a földesur és jobbágy közötti kapcsolat mi által fűzetett szorosabbá? Mert hiszen az V-dik czikkben ezen kapcsolatot oly szorosra fűztük, hogy azt a földesur és jobbágy egyesült akarata sem képes feloldani, miután az urbéri adózásokat kölcsönös egyesség útján sem szabad örökre megváltani. Adja isten, hogy ezen szorosra fűzött kapcsolat a nemzeti boldog-

ságot meg ne fojtsa! Adja isten, hogy az általam említett 1834.
aviticitás és capacitás mostani állása fejünkre áldás helyett átkot ne hozzon.»

Hasonló keserű gúnyor vagy levertség színezi több más jeles szónokaink beszédeit is. «Igaza van Gömör követének, mond Klauzál, hogy nincs nagyobb szerencsétlenség, mint ha a nép közt nyugtalanság magvai szóratnak el. De lelke mélyében meg van győződve, hogy ezen t. czikk meghozása ilyes magvakat nemcsak el nem szórna; sőt meg nem hozása fogja elszórni és növésre gerjeszteni azokat, melyek az isteni s emberi igazság szerint meg nem tagadható jogok megtagadásával már elszórattak. Mindenekben, még a személyes bátorság társadalmi jóvoltában is, privilegiális vonalok választják el magyartól a magyart. Ezek szűlik a békétlenséget; ezek okozzák, hogy az erőteljes Magyarhon folyvást colonialis állapotban sorvad, s nem is fog egyhamar azon polczra emelkedhetni, melyet alkotmányos nemzet létére elfoglalhatna. Fájdalom, azonban vannak és igen sokan vannak, kik minden hasznos intézeteknek azt vetik ellene, hogy népünk még nem ért meg reá. Adja isten, hogy a kormány, ily értelmű tanácsosainak javaslatit soha meg ne keserülje. A szónok azonban e balvélemény megczáfolására elegendőnek látja hivatkozni a jamaikai rabszolgáknak adott ama szabadságára, hogy törvényes birótól függjenek s azon jogokra, melyekkel a muszka czár a besszarabiai jobbágyokat 1834-ben felruházta; — s egyenvonalt huz ezek s hazánk népének állapotja közt, egyenvonalt, mely a magyar nép állapotát borzasztó alakban tünteti elő.

Még élesebb volt, élesebb a szokottnál is Nagy Pál, kinek annál inkább fájhatott a javaslott törvény megbukta, minthogy már 1807-ben is, törvényhozóink közt első, sürgette volt a nép állapotának javitását. «Hallottam, ugymond, hogy némelyek azon ok miatt akadnak fel a személyes biztosságnak ezen VIII-dik czikkben kimondott elvében, mivel abban némi mocskot vélnek feküdni s olyas vádat, mintha nálunk ekkorig

1834. a jobbágyok személye törvény által biztosítva épen nem lett volna. Én megvallom, hogy vannak nekünk ilyes törvényeink; de ezek hasonlítanak azon törvényekhez, melyekről igy szól Horatius: «Malis vetita legibus alea.» Törvény által van a koczka tiltva; s úton útfélen koczkáznak. Törvénynyel tilalmazzák a békés polgárok személyét sértő kicsapongásokat; de el lehet rólok mondani: «malis vetita legibus in omnes grassandi licentia.» Mit csinálnak sok helyütt a földesurak s goromba tisztjeik a jobbágyokkal? Szükségtelen említenem. Tudjuk azt is, hogy a szolgabiró, esküdt, commissarius sokszor bizony csak ugy «ex abrupto» jól megvágatja a szegény embert; és fájdalom, gyakran büntetlenül, a katonatisztek is lefelé a káplárig. Ezek, kiknek Ausztriában cassatio büntetése alatt tilalmas a paraszthoz csak egy újjal is nyúlni, — nálunk, ha bálba mennek, s a forspont nem jön hirtelen, jó sort vernek a falusi becsületes biróra. Látjuk tehát, minő bátorságban van a jobbágy személye eddigi törvényeink mellett. Száz meg száz borzasztó eseteket említhetnénk ennek bizonyságául.... Ezen visszaéléseket, ezen égbekiáltó licentiát meg kell valahára zabolázni. Ő nem is hiszi, hogy ezt ő felsége ellenzené, ki Ausztriában, hol önkényes hatalommal.... hoz törvényt, még azt sem engedi, hogy valaki tulajdon cselédeit büntetlenül sérthesse... De más véleményben van a kormányról. Ha itt ő felsége miniszterei jelen lennének, a minthogy alkotmányos országban jelen lenniök kellene: megkérdezné őket: nem lappang-e az elhalasztás alatt elvetés? S fogják-e e t. czikket a juridicumnál pártolni? Ha igen, ugy az elhalasztás miatt nem igen aggódnék. De több jel ellenkezőre mutat. Ha a kormány csak elhalasztani s nem elvetni kivánná azt, nem mozdított volna meg minden követ ellene; nem küldötte volna szét a főispánokat, s nem fordított volna megbuktatására annyi erőt. Azt kell tehát hinnie, hogy a kormány e t. czikket nem csak itt, de egyátaljában sehol sem akarja. Már pedig nem akarni valamit, annyi mint ellenkezőt akarni; vagy is, el nem fogadni e tör-

vényczikket, annyit tesz, mint azt akarni, hogy avval, mi e 1834.
javaslatban foglaltatik, ellenkező történjék. Fordítsuk meg tehát e t. czikket, s látni fogjuk, mi a kormány szándéka, s mit engedünk meg, midőn e czikket elejtjük. A szóban forgó VIII. t. czikk megfordítva igy állana: «A jobbágyokat nemcsak törvényes biráik, hanem bárki más is, és nemcsak rendes kihallgatás és megitélés után, hanem kihallgatás és itélet nélkül is mind személyeikben mind vagyonukban megsértheti, elfoghatja és testi büntetés alá is vetheti.» Nem volna-e ily törvény rettentő igazságtalanság még akkor is, ha egy deportált rablókból álló coloniának hoznánk törvényeket?....»

De mind hasztalan; a szabadelvű párt állhatatos tagjai hiában szóltak az észhez és szívhez, hiában czáfolták meg a gyönge ellenérveket és önték ki a maró gúnyor választó vizét ott, hol a kormány mesterségesen, fondorlat és csábitás által készitett többséggel állott elő. A szám hatalma győzött. Balogh János azonban a már kétségtelen kimenetelű végszavazat előtt még egyszer felszólalt; nem többé a már lehetetlen diadalért küzdendő, hanem a közügyek s a törvényhozás helyzetét ábrázolandó. Szónoklata mintegy halotti beszéd gyanánt tünik elő azon fényes remények sírja felett, melyekkel magát a szabadelvü reformpárt az országgyülés kezdetén a hon újjászületése tekintetében kecsegtette.

«Elveszett immár, ugymond, az általunk javasolt V-dik urbéri t. czikk 2-dik szakasza, (az örökváltság) mely, ha megáll, egy új dicső korszakot vala teremtendő a hazában; elvesztével pedig örökös szolga most már a magyar jobbágy, s a XIX-dik században is csak ott áll, hova őt elődeink buzogányai tasziták. Elveszett a VII-dik czikkely is (az uriszékek korlátozása) s annak elvesztével hazánkban a legszámosabb felekezetnek birósága a részrehajló igazságnak képrajza marad. El fog veszni, a mint látni lehet, nem sokára a VIII-dik t. czikk is, mely a jobbágy személyét biztositaná; s elvesztével a kegyetlen földesur kínzó pálczája gúnyolva neveti ki az azt széttörni akarókat. Ily nagy, ily rémitő veszteség után,

1834. midőn keblemből szívemnek három kedvencze irgalom nélkül kiragadtatott, engedjék a t. rendek, hogy az egész urbér felett elmondjam hattyuénekemet.

«Midőn a jelen országgyülés kezdetén a tanácskozás soráról vala szó, a többséggel én is arra szavaztam, hogy az urbéri munkálaté legyen az elsőség; mert, látván hazánkban több millió polgártársaimnak sajnálatra méltó sanyarú állapotát; hallván az országgyülést nem sokkal megelőzött öldöklő nyavalya alatt az adózó népnek némely megyékben elkeseredését; tartván az ebből származható kétségbeesés borzasztó következéseitől: a milliók jövendő boldogságának alapját mentől elébb megvetni, s igy a földesur és jobbágy között még ugyan csak rejtett, de talán nem sokára kitörhető ellenségeskedésnek okait gyökerestől kiirtani kivántam. És ennek valósultát annyival inkább remélhetének, mert hiszen a kormány maga is a kir. előadásokban sok szép szavakba burkolt igéretek kecsegtetésével ugyan ezt látszék kivánni. A nemzettől annál többet várhatánk, minthogy hazánknak egy jeles fia lángészszel és hazafiui lelkesedéssel teljes iratai által a felvilágosodás fáklyáját jóval ez országgyülés előtt meggyujtotta. Minden gondolkodó embernek, minden társaságnak kedvencz tárgya lőn a jobbágyoknak adandó engedélyek; sőt ugy látszék, hogy a megyék és megyebeliek a szabadelvüség és nagylelküségben egymást nemcsak elérni, hanem meghaladni is vetélkednek. Magam, lelkes küldőim által a legszebb utasitásokkal ellátva, jövék e jelen országgyülésre.

«És a t. rendek meg is feleltek nemzetünk várakozásának; mert habár sokat kellett is küzdenünk a főrendekkel: végre csakugyan, az ő megegyezésök hozzájárultával is, oly urbéri czikkelyek küldettek fel ő Felsége jóváhagyása alá, melyek a jelen század szelid lelkének, a magyar nemzet nagylelküségének s a törvényhozó test érett megfontolásának szüleményei valának. S miután mind ez megtörtént, a nemzet boldogsága egyedül a király válaszának kegyességétől függött, melyre neki a rendek jó alkalmat nyujtottak.

«Nagy volt a remény, feszült a várakozás. És ime, mi történik? E folyó. évi aug. 28-kán minden hazafi dobogó szívvel sietett az ország házába, hol a királyi válasz rettentő villám és mennydörgés közt felolvastatott, — mintha foglalatján magok az egek is boszankodnának! És oh, fájdalom, a nemzet s főkép az adózó nép legszebb reményei egyszerre meghiusúltak; s a kikelő szép új világ derültét ismét sötét felhők boríták. Mert miután a királyi válasz a három legérdekesb törvényre nézve tagadó vala, bár a királyi válaszok nem birnak is kötelező erővel: a tapasztalt hazafiak jól tudták, hogy e válasz a nemzet legerősbnek látszó intézetét is képes gyökerestől felforgatni; tudták, hogy a kir. válasz oly varázserővel bir, hogy nem ritkán a legszilárdabb hazafit is képes megszédíteni; tudták, hogy a kir. válasz sokakra nézve oly vezércsillag, melynek utmutatásához szokták szabni minden lépésöket. Igazolva is lett méltó félelmök; mert a kir. válasz következésében kiteríttettek itt s az egész hazában minden hálók az V-dik, VII-dik és VIII-dik t. czikkek elfogására; s dolgozni kezdének mindenfelé a kormány ügynökei; lótottak-futottak alá s fel a főispánok, s ezek teremtményei mindenütt arról fecsegtek, mily veszedelmes ezen országgyülés iránya; bennünket, kik emberbarátok vagyunk, demagógoknak, ultráknak, jakobinusoknak és isten tudja, mi mindennek neveztek. Szóval, egyik rész a kormány kivánatának teljesitéseért mindent elkövetett; mig a másik rész, nem sejdítvén a jövendő veszteséget, csupán ügyének szentségére támaszkodott. És ime, oly urbéri törvények állanak előttünk, melyekről bátran azt mondhatom, hogy azokat nem annyira az országgyülés, mint a bécsi kabinet és annak befolyása alkotta. 1834.

«Igy vész el hazánkban minden nemzeti ügy, s igy fog elveszni mind addig, mig az országgyülés ugy marad alkotva, a hogy most áll; mig t. i. a kormánynak és a főrendeknek korlátlan vetója lesz, mig a vármegyék önállóbbak, a kir. városok függetlenebbek nem lesznek, mig az egyházi rend a világi törvényhozásban részt veszen, mig minden hivatalok

1834. kiosztása a kormány kezében marad, és ezek által a nemzet meggátoltatik, serdülő erejét lehetőleg kifejteni. Mikorra lehet pedig remélni, hogy e kifejlés létesüljön oly országban, hol két évig tartott tanácskozások után sem lehetett eltörleni a jobbágy szolgaságát s a földesur önbiráskodását, biztosítani a parasztok személyét? Bizonyára örülhetnek a kényuralomból származott válasznak, kik minden nemzeti haladást veszélyesnek tartván, az egy helyen veszteglésnek barátjai; örülhetnek, kiknek az önhaszon lévén bálványok, készek ennek a nemzet legszentebb jogait is feláldozni; kik a milliók milliárd könycseppeit csak közönséges viznek tekintik.

«Miként Európában mindenütt, ugy hazánkban is feltámadt az elvek harcza: szívemből kivánom, hogy az szuronyok és torlaszok nélkül vívassék ki. De gondolják meg a politikai régiségek szeretői, hogy minden nemzetben a nagy többség áll velök szemközt, melynek türelmével visszaélni, messzebb vezetne, mint a meddig a reformpártiak, századunk szelíd intéseinek engedelmeskedve, jutni akarnak. És igy talán tanácsosabb volna nekik, mig idő van, egy eszélyes capitulatioról gondolkodniok, mintsem az ostromnak, melyet sokáig ki nem tarthatnak, ellentállva, mindent koczkáztatniok.

«Hallám több izben a jelen országgyülés alatt említtetni, hogy ha keblünkben nem fejlett volna ki oly nagyon a demokratiai elv: a kormány és a főrendi tábla is hajlandóbb lett volna az általunk ajánlott morális engedélyek elfogadására; de miután mi a demokratiai elveket igen világosan kimondtuk: ők ezen engedményeket nyolcz százados alkotmányunk megrázkódtatása nélkül el nem fogadhatták. Tehát oly gyönge lábon áll már a magyar aristokratia, hogy azt három urbéri törvény megrendítheti? Vagy a jobbágy örökös szolgasága, a földesur biráskodása s a pálcza önkénye azok az alapok, melyeken a magyar alkotmány nyugszik? Ha ez állana, ugy a magyar alkotmányt nem aristokratiának, hanem aristokratikus despotismusnak, oligarchiai zsarnokságnak, vagy oly valami szörnyetegnek kellene tartani, melynek fogalmát

kifejezni, nem létezik szó az alkotmányosság szótárában. Bizonyára, ezen észrevétel puszta merő ürügy s oly vékony hálózat, melyen keresztüllátni nem nagy ügyességbe kerül. Egyébiránt is, nem igen lehet már a nemzeteket s a nagy közönséget oly könnyen rászedni. Valódi oka annak, miért vonakodik a kormány, a felső tábla s az egyházi rend a morális engedményeket elfogadni, nem más mint, hogy a kormány a nemzeti erő növekedése által a maga széles hatalmának megszoritásától fél; a főrendek attól rettegnek, hogy az általok bálványozott aristokratiai elveket századunk elvei veszélyeztetik, s ezek az ő oligarchiai kevélységöket s nagyravágyásukat korlátozandják; az egyházi rend meg azon kőszál beszakadásától remeg, melyre Péter az egyházat építette. És igy ezen hármas szövetség kicsinyben ugyanazon czélra törekedik, melyet magának az európai szövetség nagyban tűzött ki. 1834.

«Nekem pedig, mint az ellenzék tagjának, — melynek koporsóm zártáig tartó hívséget igérek, czélom az, hogy e jelen veszteség által el nem rettentetvén, a szenvedő emberiségért addig fáradozzam, mig az említett elvek harczában legalább azon remény hajnala nem virrad, hogy a mi táborunkban is fog valahára lobogni a győzedelem zászlaja, melynek látására a most szenvedő milliomok szemei a rájok nézve régtől fogva száraz magyar földet örömkönyekkel fogják áztatni.»

A szabadelvű reform bajnokai azonban még az által sem engedék magokat a térről egészen leszoríttatni, hogy a királyi leirat a többség által elfogadtatván, a VIII-dik t. czikk tényleg megbukott: más módot kerestek, hogy, mi az elejtett czikkely lényegét képezé, a jobbágyok személyét az önkény ellen némileg biztosítsák. Az ülés végén Deák Ferencz a tárgy felett még egy kerületi tanácskozást kivánt; mert, ugymond, a királyi leirat tartalma sokkal fontosabb, mintsem hogy a VIII-dik czikkely elvetése csak igy pusztán és szárazon kimondathatnék. Az is fontos dolog, mi fog e czikket illetőleg a feliratba tétetni, s mit fognak a rendek talán különben is szükségesnek itélni.

1835. E kerületi tanácskozásban tehát, mely január 2-kán tartatott, Deák előadá: miképen ő felsége, bár a VIII-dik czikkelyt nem fogadta el; válaszában mindazáltal oly elvet mondott ki, mely a jobbágyok önkény elleni biztositására nézve a rendek feliratának lényegével megegyez. A királyi válasznak ugyanis ekként szól az illető pontja: «Ő felsége kivánja, hogy alattvalóinak mindegyike, tehát a parasztok nagy számu osztálya is, mind összetesen, mind egyenként, nemcsak földesuraik iránti viszonyaikban, de minden más részről is minden önkény ellen védve, személyökben s vagyonukban kellő biztosságban éljen.» A magyar törvényekben, ugymond, nincs még ennél szebb és dicsőségesebb elv; ne mulaszszák el tehát a rendek azt szóról szóra beigtatni a VII-dik t. cz. 5-dik szakaszába, mely különben is az urbéri viszonyok körüli kicsapongások megzabolázását czélozza. Az inditvány ellen emelkedtek ugyan a kormánypárt részéről olyféle ellenvetések, mintha az ellenkeznék ama végzéssel, mely által a VIII-dik czikkely el lőn vetve; a többség azonban azt mégis elfogadta, s feliratba tenni határozta: hogy ezen átalános elvet a jobbágyok önkény elleni biztositásáról a törvényhozó hatalom egyesült megállapodásának tekinti; azt tehát állhatatosan fentartván, valamint itt az urbéri viszonyokra tényleg alkalmazta, ugy minden egyéb viszonyokban is részletesen fogja az illető helyeken alkalmazni. A fő rendek azonban egy ideig még vonakodtak elfogadni ezen elvet; s már már félni lehetett, hogy a jobbágyok önkény elleni biztositása az urbéri törvényekből végkép kimarad s a törvénykezési munkálatra halasztatik. Midőn pedig ebben az ellenzéssel végre felhagytak: más pontokra nézve mind újabb és újabb nehézségeket támasztottak a rendi tábla szabadelvű javaslatai ellen. «Az urbér végtárgyalásban áll — irá egy levelében, január 21-kén Kölcsey — de veszteségünk benne kimondhatatlan. Ki fogja, s mi fogja azt kipótolni? Nekem reményem nincs!»

A népszabadság magasztos lelkű bajnoka, mióta megyéjének megváltoztatott utasitása meggyőződéseivel ellentétbe jött, e

végtárgyalásokban részt nem vett többé; s az országgyülésen 1835. is csak azért maradt még egy ideig, mivel remény kecsegteté, hogy a közelebbi megyei közgyülés visszavonja elébbi sajnálatos végzéseit. De helyt állottak a szabadelvű reform többi, még le nem nyűgzött előharczosai, ernyedetlenül védelmezők a főrendek ellen a jobbágyok számára tervezett engedményeket. Ugyanaz napon, melyen az elcsüggedés Kölcseyvel az idézett szavakat iratá, Nagy Pál, türelmét vesztve, megint éles szavakban adott kifejezést a szabadelvű párt neheztelésének a főrendek huzavonása s kicsinyes akadékossága miatt. «Sok országgyülésen voltam már jelen, — kiálta fel egyebek közt, — de a dolgok ily tárgyalását lehetőnek sem álmodtam. Hetek alatt teszünk annyit, mennyit egy nap kellene végeznünk. Unalom nélkül ezt látni s hallgatni alig lehet. S ezen szomorú helyzetnek egyedüli oka a főrendek táblája. Mit czifrázzák a dolgot a főrendek! Miért nem mondják ki egyenesen, a mit üzenetökből különben is kézzel foghatni: hogy az uri széket, s ott a földesuri despoticus hatalmat mindenekre nézve a régi lábon kivánják fentartani. És még a királyi resolutióra mernek hivatkozni! Pedig ha ez lett volna ő felsége akarata: azon tanácsos kenyeret nem érdemelne, a ki ezen akaratot a jobbágynak oly világosan kedvező szavakkal fejezte volna ki, mint a resolutióban áll. Ez méltatlan, ez hallatlan eljárás, melyet a főrendek követnek. Arra akarják-e a nemzetet kényszeríteni, hogy ezen sikerre miattok nem mehető diétának eloszlatásáért minden megye repræsentáljon? Hogy munkálkodásinkat király és nemzet egyiránt megúnja? Azt akarják-e, hogy mindenben a nekik kedvező régi zavar maradjon fenn, s hogy még az igazságszolgáltatás hiányait se orvosolhassuk e diétán? Én ezt valóban elhiszem. Jól esik nekik a lassu perlekedés; mert birtokában vannak az elszegényedett nemesség jogainak. A mi rosz van institutióinkban, birói, igazgatási rendszerünkben: mindenből hasznot vonnak; s azért minden javitásnak ellene szegzik magokat. Ha a szegény népnek anyagi engedélyt akarunk adni: a föl-

1835. desuri tulajdon sérthetetlenségét emlegetik, s még abból is regálét akarnak csinálni, a mi soha sem volt az, mint a bolti jog. Ha morális concessiokat javaslunk: felkiáltanak, hogy ez revolutiora vezet; s a dolog vége csak az: maradjon a régi rosz! Ő felsége segíteni akar a nép bajain: megmondotta ezt kir. előadásaiban, megmondotta a diéta elején személyesen vele szólott követeknek; mi segíteni, mi javítani akarunk: s mind ez hasztalan szándék, hasztalan ügyekezet. És hol találjuk ezeknek okát? A főrendekben, táblájok hibás szerkezetében stb.

Az urbéri új törvények. Az élénk, ingerült vitáknak azonban végre mégis csak lett egynémi jó eredménye. Urbéri törvénynyé az utóbb bekövetkezett királyi sanctio által nem egyedül azon anyagi engedmények váltak, melyek, mint fentebb elszámlálók, a jobbágyok némi terheinek megszűntetésére s a többieknek szabályozására szorítkoznak; hanem ezeken felül, a rendek által eredetileg javaslott, de megbukott morális engedmények pótlásául is, nyert a jobbágy némi előnyöket. Az örökváltság helyett két pontban adatott neki némi kárpótlás: egyik az, hogy ha költözni akar, nemcsak házát s a javitásokat, hanem a haszonvétel jogát is eladhassa; a másik pedig, hogy földesurával akár ideiglenes, akár örök szerződést köthessen, adózásainak és szolgálatainak évenként fizetendő összeggel megváltására; a nélkül mindazáltal, hogy jobbágyi viszonyaiból egészen kibontakozhassék. Végre, gazdászati javítás végett megengedtetett, hogy az eddig urával közösen használt legelő, a földesur vagy a jobbágyok többségének kivánatára elkülöníttessék; akár ugy, hogy a községre eső rész a jobbágyok által azontúl is közösen használtassék; akár hogy minden jobbágy, külön kimetszve, telkével egy tagban, kapja meg a maga legelőilletményét. Ezen illetmény, a vidék különfélesége szerint, négy és huszonkét hold közt változhatik. Az uriszék is újonnan szabályoztatott oly módon, hogy urbéri perben ezentúl a földesur vagy annak tisztje, a biráskodó széknek sem elnöke, sem ülnöke ne lehessen; hanem egy megyei táblabiró

elnöklete alatt két törvénytudó egyén biráskodjék, kik e mű- 1834.
ködésük előtt a birói eskü letételére kötelesek. S végre a jobbágy személyének javaslott teljes biztositása helyett oly czikkely vétetett fel a törvénybe, mely ama biztositási elvet kimondván, a botoztatási jogot a földesuraktól elvette, s policiális kihágás, vagy urbéri vétség esetében azt egy naptól háromig tartható börtönzéssel helyettesítette; súlyosabb esetek az uriszékre utaltatván.

Bár ekként a maga czéljait a föld és a nép biztosított személyes szabadságára nézve nem érte is el teljesen a reformpárt; tagadni mindazáltal nem lehet, hogy az új urbéri törvény, a szenvedett módositásokkal is jelentékeny javulást eszközlött a jobbágyok állapotában. Ha nem nyert is a paraszt szabad személy- s birtokjogot; de nyert jogot a haszonvétel eladására, földjeinek tagositására, legelőjének elkülönzésére, adózásai és szolgálattételei tetemesen kevesbíttettek és szabályoztattak; s mi a legfőbb, a földesuri önkény ellen mind személye mind vagyona, legalább is némi részben, biztosíttatott.

A reformpártiakat azonban mind ez nem elégítette ki; miért is az urbéri munkálat befejezése után oda fordíták törekvéseiket, hogy kárpótlásul a ki nem vívhatott polgári jogokért, az urbérieken kivül egyéb anyagi terheit is lehetőleg könnyítsék. E végett három, részben igen fontos, már az urbéri munkák alatt is megpendített tárgyat hoztak ismét szőnyegre, ugymint: a papi tizedet, a jobbágytelken lakó nemesek adózását, és az országgyülési költségeknek kizárólag a politikai jogokkal felruházott s a törvényhozásban is képviselt osztályok által való kiállitását.

Az egyházi tizedet, minthogy az jelenleg már, eredeti rendeltetése szerint, sem a népnevelésre, sem az ország védelme végett hajdan szokásban volt, főpapi banderiumokra többé nem fordíttatott, hanem, nagyobb részben, csak a különben is gazdagon ellátott főpapság jövedelmeit növelte, — nemcsak a protestáns követek általában, hanem a katholiku- Az egyházi tized kérdése.

1834. sok közől is számosan óhajták vala eltörűltetni. Igaz ugyan, hogy miután a főpapság a községek tizedének nagy részét, még a mult században, örök szerződés mellett, jobbára igen csekély áron, a földesuraknak adta haszonbérbe; számos nagy család pedig a tizedjogot egyenesen királyi adomány által birta jószágain: a tized általában véve, inkább a földesuraknak, mint a papságnak vált hasznára. De a jobbágyra nézve az teljesen közönyös volt, hogy kié tulajdonkép a tized: neki meg kellett azt adnia, bár kinek erszényét gazdagítja is az ő adója. Több megye ennél fogva a tized egyszerű eltörűltetését kivánta követei által szorgalmaztatni. Az ily értelemben teendő inditványnak azonban semmi kilátása sem lehetett a sükerre; nemcsak mivel több vidéken az alpapság is osztozott a tizedben, melyet, különben sem gazdag ellátta-tása mellett, e jövedelemtől kárpótlás nélkül megfosztani nem látszék méltányosnak; hanem, mivel előre látható vala, hogy azon megyék követei, melyekben a tized, haszonbérlet czímén, jobbára a földesurak által szedetett, az inditványt nem fogják pártolni. Kölcsey azonban még az 1834-ki aug. 19-én mégis inditványba tette annak teljes megszűntetését. De már a kerületi ülésben is csak 16 megye s a kerületek pártolák az inditványt. Többséget, ugymond maga egy levelében, az eltörlésre nem remélhetni; de azt igen, hogy a dézmaváltság, s a haszonbérlésben a dézmaadó nép elsőbbsége meg fog állíttatni. Reménye azonban ebben sem teljesedett; s aug. 22-kén csak a kényszerítő megváltás, melynek kulcsát az országgyülés utóbb dolgozná ki, ment 34 megye s a kerületek szavazatával végzésbe. Első lépésül tehát elégnek láták a reformpártiak, legalább azon részben szüntetni meg a tizedet, melyben azt a méltányossággal semmi tekintetben nem láták megférhetőnek. E végett négy külön inditvány hozatott szőnyegre. Pest megye követe a pusztákat, Somogy követe a jövőben népesülendő helyeket kivánta kivétetni a dézma alól. E két inditványnál, melyek kevés ellenzőre találtak, sokkal hevesebb vitákat okozott a Soprony város és Nógrád megye követei

által tett inditvány, melyeknek elseje a királyi városokat, 1834.
másodika a protestánsokat kivánta felmentetni a dézmafizetés alól.

Mind a két inditványt erős érvek támogatták. Mi a királyi városokat illeti: ezek a felett, hogy a néppel együtt adóztak, még a nemességre háramlani szokott terheket, a subsidiumokat, felkelési költségeket s több efféléket is együtt viselték a nemességgel. A nemesség, mely hajdan a nép többi osztályaival együtt fizette a dézmaadót, magát az alól már több század óta felmentette: a következetesség kivánta tehát, hogy e teher alól a városok is kivétessenek, melyek törvényeink szerint kétségtelen nemeseknek ismertettek, s mint ilyenek a nemesi terhekben is osztoztak. A szabadelvű követek nagy része pártolá az inditványt; mivel kivált a városokba helyezték a nemzet boldogabb jövendőjének reményét; ezekben láták a magot, melyből a nemzeti ipar és míveltség egykor kifejlendő leszen; ezekben az alapot, melyen egy népszerű s biztos garantiák oltalmában nyugvó polgári alkotmány épületét felemelni lehetend; ezekben a lépcsőt, mely által nemességünk a néptömeggel kapcsolatba jöhet: és azért már most igyekvének közeliteni magokhoz a városokat, kiemelni őket e közelitést akadályozó terhek alól. Az inditvány mindazáltal, csak 18 megye által pártoltatván, megbukott.

Átalánosabb pártolásra talált a protestánsok felmentése az egyházi tized alól. Az ok ugyanis, mely miatt még nem látszék lehetőnek a dézma átalános eltörlése, abban feküdt, hogy az a papság tartására van rendelve; mire jelenleg más alapot nem lehetne kimutatni. Ezen okból pedig teljes következetességgel folyt ama tétel is: hogy tehát azon felekezet, mely a maga egyházi embereit sajátjából tartja, más különböző egyház embereinek tartásától kiméltessék meg. És valóban is ezen ok szolgált indokául azon törvényeinknek, [1]) melyek az

[1]) Uladisl. Decret. II. art. 45. Decret. IV. art. 29. Továbbá 1569: 28. 1574: 4. stb.

1834. ó-hitű «schismatikusokat» a dézma alól felszabadították, valamint az 1791-ki 26-ik czikkelynek is, mely a protestánsokat a katholikus papoknak fizetendő stolától és lecticától mentekké tette. Nem lehetett tehát e szempontból bármely színes okot is felhozni, mely a dézma nagyobb terhének a protestánsok vállain tovább is meghagyását igazolhatná. A rendek táblája tehát 27 szavazattal 19 ellen elfogadta az inditványt. Előre is látható volt azonban, hogy a főrendi tábla, melynél körülbelől harmincz főpap és több oly családok tagja ült, melyek a tizedjogot királyi adományképen birták, a törvényjavaslatban nem fog megegyezni; mi valóban ugy is történt. A rendek figyelmét is számos fontosabb ügy vonta aztán magára; minél fogva mint több más megpendített reformkérdés, ugy ez is az országgyülés iratai közé maradt temetve.

A jobbágytelken lakó nemesség adózása.

Szerencsésebb volt a reformpárt az említett két más tárgyra nézve. A jobbágytelken lakó, ugynevezett armalista nemesek adózása már az 1825-ki országgyülésen is heves és hosszu vitáknak szolgált tárgyául. Az ősi alkotmány szerint minden nemesnek, volt légyen birtokos vagy birtoktalan, lakott légyen palotában vagy kunyhóban, egyenlő volt minden kiváltsága: — «una eademque nobilitas», mond a Hármaskönyv. A mult század elején (1715) az állandó katonaság, s annak tartására a jobbágyok hadi adója megalapittatván, arról is gondoskodott a nemesség, nehogy ezen adó a kormány által idő jártával reá is kiterjesztessék. E végett mondatott ki az 1741-ki 8-dik törvényczikkben azon elv, hogy az adóteher nem a földön, hanem a jobbágy személyén fekszik. Ebbeli kiváltságát pedig oly féltékenyen őrzé a nemesség, hogy e törvényben még azt is kimondotta, hogy ezen elv megváltoztatása soha még tárgyát se tehesse az országgyülési tanácskozásoknak. Még határozottabbak voltak ez iránt némely későbbi törvények, világosan kifejezvén, hogy urbéri telken lakó nemes e telekre nézve is szintugy ment az adótól, mint személyére nézve. De másként gondolkodának már az 1825-ki országgyülés rendei. Nehogy e kiváltság következtében a bir-

toktalan nemesek a jobbágytelkeken nagyon elszaporodván, 1834.
a hadi adó alapja mindinkább megfogyjon, a nem-nemes jobbágyok terhe pedig elviselhetlenné nőjön: a rendek többsége akkoron annál igazságosabbnak látá a jobbágytelken lakó nemesek megadóztatását; minthogy az északi megyék néhányaiban, daczára az említett törvényeknek, számos ilyetén armalista nemes, telkétől a többi jobbágyokkal együtt régóta fizette a hadi adót. A tiszai követek azonban, kiknek megyéiben ily törvény a nemesség nagy részét adózásra kötelezte volna, annak meghozatalát hevesen ellenzették, kijelentvén: hogy készebbek oly törvényt alkotni, mely az összes nemességet adó alá veti, mintsem a nemesség kebelében meghasonlást idézni elő. A rendek végre abban állapodának meg, hogy az országgyülés végén egy bizottmány irja össze mind azon jobbágytelkeket, melyek haszonvétele nemesi kézen van; s mivel e nemesek ama telkeket oly hiszemben szállották meg, hogy azoktól adózni nem fognak: mindenkinek három év engedtetik magokat elhatározniok: akarnak-e továbbra is e feltétel alatt megmaradni a jobbágytelkek haszonvételében; mert ezen évek eltelte után minden jobbágyföld haszonvevője köteles adót fizetni. Ezen megállapodás azonban akkor csak végzés gyanánt mondatott ki: a törvény megalkotása a következő országgyülésre halasztatván. Most tehát inditvány tétetett a fentebbi végzésnek törvénynyé emeltetésére. Miként 1825-ben, ugy most is több megye követe ellenzé a nemesség kiváltságaiba vágó reformot. Mert ezen időben még a míveltebbek közől is sokan, a jobbágytelken lakó nemesek pedig, mondhatni, kivétel nélkül, azon balvéleménytől valának elfogúlva, mintha az adózás a szolgaság járuléka, s ennél fogva szégyenítő volna. A többség azonban hű maradt az említett végzéshez; s miután azt sem a főnemesség, sem a kormány nem ellenzé: a jobbágytelken lakó nemesség adózása törvénynyé lett.

Ha meggondoljuk, hogy a kormány egy részről a jobbágyok örökváltságát és személyöknek biztositását oly hevesen ellen-

1834. zette; más részről pedig legkevesbbé sem akadályozta oly törvény alkotását, mely a nemesség jelentékeny töredékét adó alá veti: ezen eljárását egyátaljában nem tudjuk megfejteni, s kénytelenek vagyunk azt elv nélküli kapkodásnak bélyegezni. Mondatott, hogy a kormány a demokratia terjedésétől féltében akadályozta meg az örökváltságot. Tagadhatatlan ugyan, hogy azon szabad polgárok által, kik az örök megváltás következtében jobbágyi kötelmeiktől menekülendők valának, tetemesen gyarapodott volna az ország ereje; mert kétségtelen, hogy e szabadokká válandott kis birtokosok, ha nem is mindjárt a megváltás után, de bizonyosan nem sokára bevétettek volna az «alkotmány sánczai» közé. A demokratiának azonban ez bizonyára semmi lökést nem adott volna az országban. Sokkal inkább kellett ezt eredményeznie az urbéri telkeken lakó nemesség adózásának. Mert, hogy e törvény egyéb, kétségkivül üdves, következményeit mellőzzük, az urbéri földű nemesség adózásának elébb vagy utóbb, de múlhatatlanul s rövid idő mulva maga után kellett vonnia az egész nemesség adózását, s következőleg a kiváltságok teljes megszüntét s a nemzet minden osztályainak egygyé olvadását. A nagyszámu urbéri nemességnek, miután a jobbágyokkal érdekben egyesült s a visszatorlás vágya által is ösztönöztetett, a megyei követutasitó gyüléseken, hol szavazata csak annyit nyomott, mint bármely nagybirtokosé, ezentúl természetesen arra kellett törekednie, hogy az adózás a többi nemességre is kiterjesztessék. Az adózás alóli kiváltság részleges eltörlésében megsemmisíttetett az egy s ugyanazon nemesség elve; s csak a közös adózásban lehetett azt megint helyreállítani. Ki fogja pedig kétségbe vonhatni, hogy oly térül, melyen az ős nemesség kebelében a néppeli közös adózás elvét megalapítani lehet, csak a demokratia szolgálhat? És bizonyára, ezen körülmény az 1848-ki események nélkül is diadalt szerzett volna a közös teherviselés elvének; mikor aztán a nemesség keblében helyreállított egyenlőség egyszersmind az ország összes népét is múlhatatlanul egybeolvasztotta volna. Észlelni

látszék a következmények e lánczolatát nem sokára maga a bécsi kormány is; és mit megalkotni ellenzés nélkül engedett, utóbb törvénysértőleg gátolá az urbéri nemesek megadóztatását rendelő törvény végrehajtását; vagy legalább is menthetetlen módon pártolá azon tiszai megyéket, melyek e törvényt, több későbbi országgyülések sürgetései daczára, sem tették nagy számu urbéri nemességök ellen gyakorlatba. A törvény megalkotása után egyedül a végrehajtó hatalomtól függvén annak foganatositása: kétséget nem szenved, hogy a végrehajtás elmulasztását főleg a kormánynak kell beszámitani. Egyébiránt e viszonyokra alább magok az események vissza fognak még vezetni bennünket; legyen itt elég annyit megjegyeznünk, hogy a kormány, az adózó nép nem csekély terhelésére, főleg azért tűré ezen új törvény végrehajtásának elmulasztását a tiszai megyékben, hogy ezeknek nagy számu urbéri nemességét maga iránt lekötelezze s a reformi párt törekvései ellen fordítsa. 1834.

Az urbéri törvények politikai részében megbukott reformpárti követek kárpótlásul még egy anyagi terhet akartak levenni a nép vállairól. Számos anomal viszonyaink közt volt különösen egy részlet, melyre a nemesség nem gondolhatott pirulás nélkül. Az országgyülésen az adózó néposztály saját követei által nem volt képviselve; s országgyüleseink mind ez ideig vajmi keveset is tettek a nép sorsának javitására: a nemes követ urak dijait, a nyomtatási s egyéb költségeket mégis kizárólag az adózó nép köteleztetett megfizetni. Nagy Pál ezt, már az elmult országgyülésen « alacsony piszkosságnak » nevezve, annyira pelengérre állitotta, hogy végzéssé lett, miszerint a jövő országgyülésre e tárgyról minden követ hozzon magával utasitást. Most tehát valahára e szégyenfoltot is letörlé magáról a nemesség. A tárgy még a mult évi april 23-kán hozatván szőnyegre, bár némelyek azt a politikai munkálatra kivánták halasztani; a többség mindamellett is azonnal meghozta a végzést: hogy az orszgágyülési költségeket, már ezen gyüléstől kezdve, a nemesség s a nemesi előjogokkal felruhá- Az országgyülési költségek viselése a nemesség által.

1834. zott papság viselje. Némelyek azt óhajták ugyan, hogy annak egy kis részét az adózó nép fizesse, helyesen ugy vélekedvén, hogy a nemzet osztályainak kivánt egyesülését nem annyira az mozdítja elő, ha a nemes is hord terhet, hanem, ha a nemes az adózóval közös terhet visel; külön teher, mondák, mégis csak választó fal, s külön teher a követek napdíjának fizetésében annyival választóbb, mert az a képviseleti jognak egyedül a nemességre szoritásán alapul: a többség mindazáltal kizárólag a nemességre vetette e terhet. A törvényjavaslat, mely ez iránt, a főrendek hozzájárultával, a trón elejébe felterjesztetett, minden észrevétel nélkül megnyerte a királyi sanctiót.

Azon, annyi nemes buzgalommal, a szónoklat annyi szép remekével s oly hosszan folytatott harcz, melyet a reformpárt az urbéri törvény tárgyalásakor a jobbágyosztály politikai jogaiért vívott, bár ezeket nem vihette is még keresztül; s bár ezek buktából azon meggyőződést lehetett is meríteni, hogy a többi reformterveknek radikál szellemben keresztülvitelére sem jött el még az alkalmas idő: e heves harcz mégis két jelentékeny, a reformügyre kedvező következményt eredményezett.

Az urbér tárgyalásának közvetett következményei.

Mindenek előtt ama számos, szépnél szebb szónoklatok és rendi üzenetek részint az országgyülési napló, részint Kossuth irott lapja és több más csatornák utján a megyékbe eljutván, s nagy lelkesedéssel olvastatván: a reformpárt mind számra, mind erkölcsi erőre, bátorságra, önbizodalomra nézve menten gyarapodott az országban. Bár a követi karban, a kormány és főrendek említett törekvései következtében módositott utasitások e pártot, némely kérdésre nézve, kevesebbséggé olvasztották: annak egykori diadaláról még sem lehetett többé kételkedni. A fiatalabb nemzedék, melyet ama szabadelvű, radikál irányu szónoklatok magas lelkesedéssel töltének el, mondhatni, majdnem kivétel nélkül, a reformpárt zászlai alá esküdött; minél fogva remélni lehetett, hogy a kormány és

főrendek által most a reform létesültének elébe vetett akadályok, a közel jövőben le fognak győzetni. 1834.

Az urbéri törvény politikai része felett folyt viták következménye gyanánt tekinthető továbbá még az is, hogy a főrendi tábla, mely ezen oly népszerű, az ország fejlődése és haladása tekintében múlhatatlanul szükségesnek ismert reformoknak ellenszegült, tekintélyét, népszerűségét, mind az országgyülésen, mind általában is a hazában mindinkább elvesztette. A rendek táblájáńál, miként Nagy Pálnak, most pedig a mérsékeltebbek egyikének, idézett beszédéből is láthatók, nem ritkán a legerősebb kitörések hangzottak a főrendek ellen, minőket ezek tán a rákosi és hatvani országgyülések óta sem hallottak. Ilyféle kemény gáncsok s megrovások már az 1790-ki és újabban az 1825-ki országgyüléseken is mondattak ugyan egyes urak s magas állásu hivatalnokok ellen, kik a kényuralomnak segédkezet nyujtottak volt; de most nem egyesek, hanem az egész osztály, s a főrendi tábla, mint institutio, ellen volt intézve a megtámadás. Legerősebben nyilatkozott ily értelemben egy főrendi üzenet alkalmával Tarnóczy, barsi követ, nyiltan kijelentvén, miképen a főrendi táblát nem tekinti a törvényalkotás nélkülözhetlen elemének; mert sem a főrendek magok nem választottjai a nemzetnek, sem táblájok nem alapul törvényeken. A hajdankor semmit sem tudott a főrendi tábláról; s alig másfél százada, hogy az, minden törvényes intézkedés nélkül, egyedül azon esetékes körülményből támadt egy sopronyi országgyülésen, mivel a terem szűk volt valamennyi karok és rendek befogadására. Utóbb is nem törvény, hanem csak királyi kegyelem által nyerte megállapodását. Ugy vélekedék tehát Tarnóczy, hogy azt, az alkotmány minden csorbulása nélkül, egy tollvonással megsemmisíthetni.

A főrendek néhányai e megtámadtatások ellen kéz alatt a kormánynál kerestek védelmet: hogy, ha az nem parancsolhatja is rá a nemzetre, mit ez a hazafiság és polgári erények jutalma gyanánt önként szokott osztogatni, a közbecsűltetést;

1834. legalább az olyféle kitörésektől mentessenek meg, melyeknek minden alkalommal a hallgató közönség tapsai közt történő megújulása tekintélyöket hamar végkép aláásná. És a kormány nem is mulasztá el védelmére kelni a felső háznak, melyet conservativ irányánál fogva a maga szövetségesének tekinthetett. Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel példát arra, hogy a kormány egyes követ beszédének megtorlása végett királyi leiratot intézett volna az országgyüléshez; mert csak a háznak, különben is a kormány által kinevezett elnökét illethette a jog, azon követet, ki netalán az illedelemről megfeledkezett, vagy a ház szabályait megsértette, rendre utasítani, vagy fontosabb esetben kereset alá fogatni: most azonban Tarnóczy beszédére egy külön királyi leiratban fejeztetett ki a szigorú gáncs és rosszalás.

Az ellenzéki párt azonban ezt jogtalan avatkozásnak s a szólásszabadság törvénytelen korlátozásának tekinté a kormány részéről; és egy erélyes feliratban szándékozott tiltakozni a sérelmes eljárás ellen. Mindenki eleve is meg volt ugyan győződve, hogy a főrendek ily feliratot nem fognak a trón elejébe bocsátani; de az inditvány mind a mellett is megtétetett, hogy legalább a vitatkozások alatt elmondandó beszédek által közvetve tudassák elégületlenségöket a kormány ezen eljárásával. És valóban is, miután a főrendekkel egy pár üzenetet süker nélkül váltottak, s a jövőre a kormánynak minden hasonló avatkozása ellen óvásukat nyilvánitották: a meddő vitatkozásoknak véget vetettek.

A korteskedés politikai kérdésekben. Helyén van itt, ha bár csak futólag is, még egy tárgyat megemlitenünk, mely, jóllehet nem látszik is első tekintetre összeköttetésben lenni az urbéri törvény tárgyalásával; az oksági viszonynál fogva mindazáltal evvel, bár csak közvetve, mégis kapcsolatban létezik: értjük az ugy nevezett korteskedést. A kormány és a főrendek két évi tapasztalás után eléggé meggyőződhettek, hogy a reformügy előhaladásának a követek egyéni szilárdsága még erősebb támasza s biztositéka gyanánt szolgál, mint a megyék utasitása. Különösen az

urbéri munkálat tárgyalása közben megelégedéssel tapasz- 1834.
talák, hogy bár a reformpárt általában véve mind kül mind belterjében, számra ugy mint erkölcsi erőre nézve, elvitázhatlanul gyarapodik: a megyéket mégis ügyes fondorlat, csel és czélszerüleg kezelt vesztegetés által nem lehetetlen reávenni, hogy eredeti szabadelvű utasitásaikat a kormány és főrendi tábla nézetei szerint módosítsák; s ekként a rendi tábla szabadelvű többségét, legalább némely kérdésben, kevesebbséggé olvaszszák. E tapasztalat elég ösztönül szolgált nekik arra, hogy az urbéri ügyben megkezdett cseleskedést egyéb kérdéseknél is buzgalommal folytassák.

A főispánok egyegy része ezentúl gyakrabban eltűnt Pozsonyból s jelent meg az illető megyékben, s hol egy hol más fenforgó tárgyra nézve vétette újabb vizsgálat alá az eredeti utasitást. Hamar meggyőződtek azonban, hogy a megyei nemesség míveltebb, értelmesebb része már jobbára a reformi párt zászlai alatt áll s azt hiában ügyekeznek az értelem fegyvereivel más irányba terelni. De ime, maga a reformi párt egy új s hatalmas fegyvert adott kezökbe ama törvény által, mely az urbéri telken lakó nemeseket a jobbágyokkal egyenlő adózás alá veti. E kis nemesség, mely e törvényt a maga osztálya meggyaláztatásának tekinté, elfogúltságában gyűlölni kezdé az újitókat; s hajlékony eszközzé lőn a conservativ párt ügynökei kezében. És ezóta nem nagy feladat volt, a köznemességből megvásárlott vagy elcsábított nyers erőt gyűjteni be a közgyülésekre, s a tudatlan tömeg számtöbbségével dönteni el az egyes kérdéseket. Eddigelé, a század második tizedének végétől kezdve, a kormány s annak pártja legfelebb tisztújitó székek s követválasztások alkalmával vette gyakorlatba az ilyféle korteskedést; most azonban, szövetségben a conservativ párttal, a tisztán politikai kérdéseket is ilyféle megvesztegetett vagy elcsábított nyers tömegek által kezdé eldöntetni. A reformpárt csakhamar tapasztalni kényszeríttetett, hogy mig maga csak észszel s okokkal, legfelebb rábeszéléssel küzd, a nemzeti haladás legfontosabb kérdései

1834. a kortesek nyers tömege által egyenként ledorongoltatnak: a példát tehát, fájdalom, maga is követé, és szinte használni kezdé a dicstelen eszközt, mely azonban a körülmények szerint egyedül biztosíthatott diadalt. A köznemesség két ellenkező táborra oszlott; s mivel az elvharcz mind hevesebb, mind ingerültebb lett: a csel és erőszak is nőttön nőtt az ellenkező táborokban; melyek ezóta némi támadó s védő szerekkel, botokkal, csákányokkal kezdének megjelenni a megye gyülésein. Egyik párt vezérei a másiktól mennél több szavazó egyént törekedvén elcsábítani, a lélekvásárlásban, vesztegetésben, itatásban egymást túlhaladni ügyekeztek; minek következtében nem ritkán történt, hogy a bortól hevült ellenkező pártok összecsaptak s vérengző verekedéssel bélyegezték meg önmagokat, mocskolták be alkotmányos jogaik gyakorlatát. Ekként mind több aljas szenvedélyek vegyülvén a politikai véleménykülönbségbe, valóságos pártdüh fejlett ki a felekezetek közt. A pártok külön jelszók s más küljelek: fehér, fekete vagy vörös tollak, külön zászlók alatt gyültek táborhelyeikre; s a vezéreik által szítogatott ingerültség utóbb néha oly elkeseredéssé fokoztatott, hogy már nem csak szavazat, hanem fegyver által is törekedtek pártjoknak biztosítani a diadalt, s a csatatéren nem egyszer vér folyt és halottak estek áldozatul.

E vérengző jelenetek azonban, mint annak helyén elmondandók leszünk, csak a későbbi évek folytában merültek fel a mind dühösebbé vált pártharczokban. Most a kezdetben, mivel a szabadelvű párt ily fegyverekhez még nem nyúlt, könnyebb volt a kormány s conservativ pártnak győzelemhez jutnia; minek következtében 1834 vége óta azon különös jelenet tűnt elő, hogy, bár a nemesség értelmes, mívelt részében menten gyarapodott a reformpárt: a követi utasítások szabadelvű pontjai még is több megyében nagy részint a kormány s conservativ párt kivánsága szerint módosíttattak; és, mivel Kölcsey példáját nem sokan követték: bár a követi kar többsége, meggyőződését tekintve, még mindig szabadelvű

maradt; a szabadelvű reformpárt szavazatainak száma mégis mindinkább fogyott, mig az végre, némely kérdésben, tizenhétre olvadt; a többiek, meggyőződéseik ellenére, pótlékutasitásaik szerint kényteleníttetvén szavazni. 1834.

Az eleinte annyi vérmes reményeket ápolt reformpárti követek közől e körülmények közt mind többen oly annyira elkedvetlenedének, hogy magán tanácskozmányaikban már ama kérdést is több ízben szőnyegre hozták: hogy, miután e kellemetlen s erőtelen helyzetben ugy is semmi jót, semmi valóban czélszerű reformot nem képesek keresztülvinni, nem volna-e tanácsosabb mindnyájoknak lelépniök? És talán meg is tették volna e kétségbeesett lépést, ha azt Deák Ferencz, ki mindinkább elismert pártvezéri tekintélylyé magasodott, nem ellenzi vala, csüggedő társainak hatályosan kifejtvén a kitartás szükségét, bár mily csekély számra olvadna is le az ellenzék. Eltökéllék tehát magokat tűrniök és küzdeniök. És a következés megmutatta, hogy helyesen cselekedtek, felhagyván a szándokkal, melynek valósitása csak az ellenpárt állását könnyítette, diadalát nevelte volna. Az ellenzéki követek, még megfogyva is, nagy hasznára voltak a haladás ügyének. Ha nem birták is minden szőnyegre került tárgyban kivívni a kor igényeinek megfelelő törvényeket: vívtak ki egynémely elvet, mely aztán csak ezen küzdelmek következtében juthatott érvényre, diadalra. Különben is meggyőződtek már a rendek, hogy az újjáalakitást sem rendszeresen nem lehet, sem egyszerre nem tanácsos keresztülvinni; meggyőződtek, hogy már maga a rendszer béklyóiból való szabadulás is jelentékeny haladás; kivált nálunk, hol a kormány, a rendszeres tárgyalásra halasztásnak ürügye alatt annyi évek óta ellenzett minden korszerű reformot. És végre, a tanácskozások további folyamában meggyőződtek a mármár csüggedő ellenzékiek önmagok is hogy, ha nem képesek is egyet s mást saját értelmök szerint keresztülvinni: erélyes küzdelmök által legalább mérséklik a kormány és a conservativ párt irányának győzedelmét, s a reformok szabadelvű meg-

A reformpárt viszonyai a gyülés folytában.

1834. vitatása által érlelik azoknak csak elhalasztott végdiadalát. Hiszen a jó elvnek, az igazságnak, hogy ellenállhatatlanná váljon s közönséges érvényre jusson, nincs egyébre szüksége, mint hogy kellő világosságba állíttassék, az ál- és csalérvektől, melyekkel azt az önérdek vagy előitélet s balvélemény körülfonta, megmentessék. És ha csak erre szorítkozott volna is az ellenzéki követek hatása: jelenlétök már is felszámíthatatlan hasznu volt a reformügyre s haladásra.

De még ezentúl is nagy volt az eredmény, mely a reformpártiak ernyedetlen küzdelmét jutalmazta; habár annak nyomára tán nem akadnánk is a király által utóbb szentesített törvénykönyvben. A szabadelvű ellenzék ugyanis a rendek táblájánál korán sem maradt kevesebbségben minden szőnyegre került kérdésben; mert jóllehet egynémely buzgó ellenzéki követ kénytelen volt is pótutasitásánál fogva némely tárgyban meggyőződése ellen szavazni: más tárgyakban, melyekre nézve vagy megmaradt eredeti utasitása, vagy nem volt megkötve utasitás által, azután is a reformpárttal szavazott. És bár, vagy a főrendiek hozzájárultának, vagy a kormány megegyeztének híjával, talán ezekben sem lehetett mindig az ő értelmök szerint megalkotni a törvényt: ilyenkor mégis már maga a rendi táblának határozata is nagy nyeremény volt a reformügyre nézve. A tapasztalás bizonyitá, hogy a rendi táblánál kimondott elv és javitás, utóbb rendesen oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy attól a főrendi tábla s maga a kormány sem tagadhatta meg sokáig hozzájárulását. Az pedig, hogy egynémely tárgy, melyen a rendek számos hónapokon keresztül nagy buzgalommal dolgoztak, törvénynyé e gyülésen még nem lett, — miután a szentesitést ugy is csak nagy megszoritással s módositással nyerhették volna meg, inkább hasznára, mint ártalmára vált a radikál reform s átalakulás ügyének: a halasztás alatt tisztúltak a nézetek, fejlett az értelem, erősbült a meggyőződés, mig végre ellenállhatatlan erkölcsi erőre emelkedett a reformkérdés.

E körülmények közt fejlett ki ezen országgyülésünk ama

különös sajátsága is, hogy egynémely követ elmondott beszédével ellenkező értelemben szavazott, s az átalakulás kérdéseiben, még akkor is, midőn azok kevesebbségben maradtak, sokkal több szónok lépett fel a haladás, mint az ó-rendszer érdekében. A kerületi ülések ugyanis, — melyekről Kölcsey már az országgyülés elején följegyezte, hogy azok képezik a tulajdonképeni országgyülést, — ekkor vették fel szokásul azt, hogy a vitatások alatt elmondott beszédek nem tekintettek mindjárt szavazatnak; hanem minden kérdés, a megvitatás után, még egy külön, egyszerű szavazás által döntetett el. Ennek oka abban feküdt, hogy azon követek, kiknek utasitása egyéni véleményökkel a fenforgó kérdésben nem volt egybehangzó, mind a reformügy érdeke miatt, mind saját igazolásuk végett a közvélemény előtt, szükségesnek tekintették szabadelvű meggyőződésüket, ellenkező szavazásuk előtt, nyíltan kifejteni. A vitatások alatt ennél fogva többnyire vidor reményeket ápolhatának a haladás barátai; mert az elvek mellett, melyekhez rokonszenvvel vonzattak, az okoknak s érveknek egész legiói léptek a fövényre. Elkövetkezett azonban a szavazás; s a titokba nem avatott hallgatóság nem egyszer bámulva láthatá, hogy a diadalmas okok táborának kezeiből az utasitások kötelező erejére hivatkozó, rövid szavazás kiragadta a diadalt. 1834.

Hasonló sorsban, miszerint a reform a szépnél szebb s döntő erejü beszédek után már a rendi táblánál elakadt, vagy utóbb a főrendi táblánál talált legyőzhetetlen ellenzésre, több nagy fontosságu reformkérdés osztozott ezen országgyülés folytában. Ilyen volt mindjárt a második főtárgy, a polgári törvénykönyvet s a törvényszékek rendezését illető munkálat is, mely a királyi előadásokban kitüzött sorozat szerint, azonnal az urbéri törvényjavaslat első megállapitása után, még a mult év végén, vétetett a kerületekben tárgyalás alá. A polgári törvényt illető munkálat.

E főfontosságu tárgygyal majdnem egy egész évig foglalkodának a követek. De a reformpárt vezérei minden ügyekezetének daczára csak azon pontig sem lehetett megérlelni

1834. annak minden részeit, hogy a rendek táblájánál többséget nyerjenek; némely részei pedig, miután a rendek által elfogadtattak, a főrendeknél nem találtak pártolásra. Emezek közé tartozott, például, az itélőszékek rendezése; mit, miután a főrendek által visszavettetett, a rendek közől magok annak pártolói is jobbnak itélték letenni s kedvezőbb időre halasztani. Maga a polgári törvénykönyv legfontosabb részeiben már a rendek táblájánál is annyira elakadt, hogy országos ülésekbe át sem vitetett; miért, minthogy a kerületi ülésekről ekkor még sem napló sem jegyzőkönyv nem vezettetett: ezen oly fontos tárgynak nyoma sincs az országgyülés jegyzőkönyveiben. «Mi a polgári törvényekkel vesződünk, — irá jul. 6-kán Kölcsey — s a szó legteljesb értelmében a setétség örvényében vergődünk.» Bár azonban eredmény nélkül folyt a vitatkozás: e kérdések közől mégis kettőt nem mellőzhetünk részletesebben megemliteni; mert a felett, hogy azok tárgyalásában különösebben nyilvánult a kor szelleme: azok egyikét az országgyülés után bekövetkezett némi esemény, másikát pedig ama körülmény kiválólag fontossá teszi, hogy az Széchenyi István átalakitási terveiben a reformok egyik főalapját képezi: amaz, a felségsértési bűn; emez, az ősiség kérdése, minden mellék ágazataival.

A körülmények közt, melyekben az ország létezett, a felségsértési bűn kérdését lényegére nézve nem szándékoztak a rendek tárgyalásba fogni; mert ama befolyásnál fogva, melyet a kormány s a conservativ párt a korteskedés segélyével a pótlék-utasitásokra jelenleg gyakorolni kezdett, szabadelvű törvényt alig lehetett volna reményleni. A felségsértés meghatározása, külön nemei s esetei tehát a régiebb törvények értelmében hagyattak meg, s csak a biróságot s a büntetés egyik járulékát, a jószágvesztést, akarták megváltoztatni. Az 1795-ki események, az ugynevezett magyar jakobinusok ügyében, meggyőzték a rendeket, hogy a királyi tábla, melynek illetékességét az ilyféle perekben magok a törvények határozták meg, mivel birái királyi kinevezéstől függnek s nem

is elmozdíthatlanok, a királyi ügyigazgató vádjai ellen korán sem nyujt elégséges biztosságot. Attól lehetett tartani, hogy most, az átalakulás korszakában, könnyen támadhatnak esetek, melyekben egy részről a kormány, miként az említett évben történt, törvénytelen nyomást gyakorolhat az itéletek hozatalára; más részről félénk, vagy önző s rosz lelkü birák esküjök ellenére engedhetnek a felsőbb befolyásnak, — s mint akkor, ugy most is, puszta vélemények miatt folyhat ártatlan polgárvér. A rendek tehát ezen esetekre egy teljesen független biróságot kivánván alkotni, az esküttszékek bizonyos nemét akarták életbe léptetni, melynek tagjai egy országgyüléstől a másikig, maga a törvényhozó kar által mind a két tábla egyéneiből választassanak. Ezen esküttbirák száma huszonötre határoztatott, ugy mindazáltal, hogy közőlök tizenkettőt viszszavetni a vádlottnak szabadságában álljon. A vagyonvesztést, mi felségsértési eseteknél a régiebb törvények szerint vala gyakorlatban; de mint mely, az elitélt ártatlan gyermekeit sujtó, a kor szellemével megférhetetlen, egyszerüen eltörültetni kivánta a rendek egy része. «Semmi sem alacsonyítja le annyira — mondá egyebek közt, erre vonatkozólag Nagy Pál, — a királyi méltóságot mint, hogy miután a kivégzettnek testén lévő köntösét s mindent mi nála találtatik a bakó, ingatlan vagyonát pedig a király sajátítja el magának: a fejedelem és a bakó osztályos atyafiakká válnak.» De többséget sem az egyik sem a másik pont nem nyert a törvényhozó karban; s a felségsértési bün egész kérdése, a polgári törvénykönyv többi részeivel együtt kedvezőbb időkre halasztatott. 1834.

Azon izgatás, melyet Széchenyi eddigelé kiadott munkáiban az ősiség intézete ellen folytatott, hamar megtermette a maga gyümölcseit. A reformpártiak teljesen meggyőződtek, hogy mig a nemesi birtokot akként eladni nem lehet, hogy azt az eladó örökösei, miként eddig lehetett, a vételár lefizetése után a vevőtől többé vissza ne vehessék; szóval, mig az ősiség el nem törültetik: a hitel s beruházmányi tőkék hiánya mind addig lehetetlenné teszi az anyagi jóllét magasabb fokra fej- Az ősiség kérdése.

1834. lődését. A szabad föld eszméje, mely az urbéri s nemesi birtok felszabaditását egyaránt magában foglalá, ezóta egyike lőn a radikál irányu reformpárt legfőbb törekvési czéljainak. Az urbéri birtok örökváltság általi felszabaditása, mint fentebb látók, oly nagy népszerűségre jutott, hogy azt a kormány s a conservativ párt, kezet fogva is, csak a kortes-tömegek nyers anyagi ereje által volt képes megbuktatni.

Más viszonyok forogtak fenn a nemesi birtok felszabaditása tekintetében. Az ősiség a századok folytában oly annyira átszövődött minden magánjogi viszonyokon, hogy nem nagy belátás kellett azon meggyőződésre juthatni, miképen azt csak egy új polgári törvénykönyv megalapitásával egyetemben, s ugy is a legnagyobb óvatossággal lehet, káros következmények nélkül, eltörűlni. Mert alig volt család az országban, mely ezen czím alatt pert nem folytatott, vagy mely ellen per nem volt volna folyamatban. A nagyobb birtoku családok jószágai jobbára ilyféle per alatt álltak. Ehhez járult, hogy az egyszerű ősiségen kivül annak egyéb mellékágai, az ugynevezett hitbizományok, majorátusok és seniorátusok is léteztek az országban; sőt a királyi kincslet örökösödése is kapcsolatban volt az ősiséggel: s mind ez felette megnehezítette a különben már sokaktól kárhoztatott ősiség eltörlését.

A rendek, ha tán egyéb tanulmányaikból nem is, Széchenyi irataiból eléggé meggyőződhettek, hogy a nemesség mód felett növekedő eladósodásának gátot vetni, a nemesi birtoknak teljes becsét visszaadni, a hitelt megalapítani, a mezei gazdászatot tökélyesbíteni, s ekként az országot anyagilag virágzatra emelni mind addig nem lehet, mig az ősiség régi alakjában fenáll: minden nehézségek daczára is megkezdték tehát a tanácskozást e szövevényes kérdés felett. Meg kell azonban vallani, hogy annak szerencsés megoldására alig volt még öt hat képviselőben a kellő politikai s nemzetgazdasági ismeret. «A szó legszorosabb értelmében a setétség örvényében vergődünk, — irá Kölcsey. Az ősiséggel összekötött százados előitéletek lehellik keresztül munkálkodásunkat; s nem csak nem távozunk

a régi elvektől, hanem tetézzük is azokat.... Szavunk kiáltó 1834.
szó a pusztában...»

De mindemellett is a kérdés átalános megvitatása, melyben az ősiség és hitbizományok megszüntetésének szüksége indokoltaték, igen nagy érdekkel birt. Kitünő volt egyebek közt Kölcseynek a majorátusok felett tartott beszéde, mely egyike a magyar szónoklat legszebb példányainak. Miután a törvényhozás jogát az örökösödés szabályozására bebizonyította, s az elsőszülöttségi jószágok minden tekintetben káros voltát megmutatta, igy szóla egyebek közt: « Lehet-e elszenvednünk, hogy lehessen polgár, ki roppant javakat birjon, adósságokat halmozhasson, s azoknak kifizetésére javait még se tartozzék átengedni? Mert hogy ez eddig lehetett, innen van országunk csaknem legmélyebb sülyedésének forrása. Az elsőszülöttek adósságokba sülyeszték magokat; kül s belföldi capitalistákat ezrenként tettek szerencsétlenné; alkalmat adtak a sequestrumokra, melyek aztán más birtokosokra is alkalmaztattak; nevünket s hitelünket egész Európa előtt megbecstelenítették. ...Nincs is ok mit ezen intézetek mellett felhozhatnánk, mint a nemzetségi nevek fentartása. Ha az ország boldogsága legkisebb részben is nevekhez volna kötve: akkor igen is ezen ok érne valamit. De ki mondja meg, ha az elsőszülöttségi intézet behozatala előtt eltünt nemzetségi nevek miatt szenvedett-e az ország boldogsága? Vessünk egy pillantást a mult időbe. Sok nagy neveket látunk ott tündökleni, melyek már nincsenek. Ki nem emlékezik a Gara névre? E név emberei most az országnak az ég tudja melyik szegletében ekét tartogatnak s magot vetnek a földbe. Hol a hézag, mely ama tündöklők lealkonyodtával eredett? Azok valaha tehettek jót, tehettek s tettek is roszat eleget; s leszálások után csak ugy érezte magát a nemzet mint azelőtt: ezek a mostani magvetők pedig eltüntek ugyan a névkönyvekből, de népesítik a hazát, mívelik a földet, viselik a közterheket, s ugy lehet, homályban több jót s minden esetre kevesebb roszat tesznek, mint a régi nagy Garák vagy más hasonlók. Vagy talán azóta

1834. oly nevek ragyogtak fel, melyek ha kitörűltetnének, a nemzet végveszélyre fogna jutni? Jaj lenne a hazának, melynek fentartása csak bizonyos nevekhez volna kötve! Ez vagy amaz nevű nemzetséget örökre fentartani akarni, chimærai, haszontalan, veszedelmes előitélet. Jó hazafi, hasznos, közjóra dolgozó polgár parányi nevek közt is találkozik; s a közjó csak jó polgárokat kíván, de mennél többet, kik között a birtok eloszoljon. Ki kezében legyen a birtok? az mindegy; de nem mindegy: hány kezében legyen? Mert birtok tartja fenn a polgárt, és sok olyan polgár, kinek birtoka van, tartja fenn a hazát..... Tehát mivel a társaság czéljai, a közszorgalom, virágzat és védelmi rendszer ugy kivánják; mivel a hitelezők természeti jogai, s a nemzeti közhitel szabaditást várnak; mivel a haza egészéről, magáról a nemzetről, nem pedig egyes nevekről illik gondolkodnunk; mivel törvényeinknek már egyszer a régi szennyből kitisztúlniok kell: mind a jelenben fenálló intézeteket eltörűltetni kivánom, mind azt óhajtom, hogy jövendőre is megtilalmaztassanak.»

Ezen s hasonló szónoklatok diadalmas ereje a hitbizományokat elvben megdöntötte. Azoknak eltörlése a jul. 15-kei kerületi ülésben 27 szavazattal 22 ellen végzésül mondatott ki. Nem kisebb erővel s buzgalommal vívtak a reformpárt néhány vezérei általában mindennemű ősiség eltörlése mellett. De bár számos szónok lépett a fövényre, erre nézve már csak hat megye, ugymint: Somogy, Zala, Szatmár, Tolna, Temes és Csanád utasitása kivánta a törvényt megalkottatni. «Parányi kovász ily roppant tömeghez — mond Kölcsey. Naponként az aviticitás szörnyével vesződünk; de kiabálásaink hasztalanok. A monstrumnak, teljes elhatározottsággal, Deák Ferenczen, Bezerédyn, Somsichon s rajtam kivül talán senki sem szólott ellene. Ez a nép, atyáinak bűneikért szenved; mert az uralkodó sötétség születés által terjedez, mint az eredendő bűn.» Az eltörlési módból származott a főnehézség. Minthogy azon családok száma, melyek felperesként álltak az ősiségi perekben, nagyobb volt: az «uti possidetis» elv vé-

delmezői, kik minden követeléseknek egyszerre véget akartak vetni, nem képezhettek többséget; és hosszu vita után végre is osztályozások felállitásával oldatott meg a gordiusi csomó. A hitbizományokra nézve abban állapodék meg a többség, hogy annak kiváltságos természete a jelenleg birtokban lévők halálával szűnjék meg; fizetetlen maradandó adósságokért azonban ezek javai is birói foglalás alá vétethetnek. És igy lőn országosan kimondva egy nagy és eredményeiben sikerdús elv, mely a földbirtok valódi értékét, a családok jóllétét, a hitelezők biztosságát, s mindenek felett a nemzeti közhitelt tetemesen emelendő vala. Bár azonban e törvény meghozatalának szükségét mindenki érzé, ki az önzés vagy osztályszellem csekélyes érdekein felülemelkedni s a haza jövőjét magasabb politikai s nemzetgazdasági szempontból felfogni képes volt: az említett végzésnél többet mindazáltal még nem sikerült keresztülvinni; s tizennégy év érlelése s rendkivüli körülmények találkozása lőn arra szükséges, hogy ama magas érdekek az önzésen s előitéleteken teljes diadalt nyerjenek, s a kimondott elv törvény erejére emelkedhessék. 1834.

Midőn a rendek a polgári törvénykönyv munkálatát letenni s kedvezőbb időre halasztani kényszeríttettek: érezték egyszersmind, hogy bár az ősiség megszüntetéséig gyökeresen javítani nem lehet is a nemzeti hitelen; de azon károsodásokat, melyeket, pörlekedési rendszerünk lassusága s a fizetni nem akarást legyező számtalan kibuvó lyukak miatt, a hitelezők szenvednek, közbotrány s a közhitelnek még alábbra sülyedése nélkül tovább orvosolatlanul hagyni mégis lehetetlen. Addig is tehát, mig az ősiség százados fáját a fejsze megdöntendi, s annak következtében a törvényhozás egy korszerű váltótörvényt is életbe léptethet, egy ideiglenről kivántak gondoskodni az ország rendei. Az erre vonatkozó törvény, mely aztán királyi szentesítést is nyert, szóbeli, rövid lejáratu pervitel által pótolá a váltótörvény hiányát, rendelvén: hogy a kétszáz forintot túl nem haladó világos követelések a megyei birák által ezentúl minden kivétel nélkül rövid úton, Ideiglenes hiteltörvény.

1834. szóbeli eljárással itéltessenek meg. Hogy pedig e törvény jótékonysága tágabb körre is terjedjen, egyszersmind megengedtetett: hogy bármily nagy öszvegről szóló követelések is ily módon lesznek megitélhetők, ha az adós magát kötelezvényében ily szóbeli, rövid eljárásnak önként alája vetette.

Az erdélyi országgyülés. Mialatt az ország rendei Pozsonyban ekként küzdenek vala a reformok mellett, Erdély ügyei is mindinkább bonyolódának s mind nagyobb mértékben magokra vonták a közfigyelmet. Említők fentebb, miképen ott a közügyek a század első tizedeiben még szomorúbb pangásba jutottak, mint Magyarországon. Az országgyülés egybehivása 1811 óta elmulasztatván, a kormányszék hivatalnokai, kiket az országosan egybegyült rendeknek kell vala alkotmányszerüleg megválasztani, valamennyien királyi kinevezés utján jutottak tisztségeikbe; e törvénytelen főbb hivatalnokok egyetértésével pedig a hatalom mind több foglalásokat tőn a közigazgatásban; mind érzékenyebben sérté, csorbítá az alkotmányos jogokat. A megyékben a törvényes tisztújitások divatból kivételvén, a hivatalokat szinte kormányszékileg helyettesített tisztviselők foglalták el. A bureaukratia, a tiszturalom, ekként a kormányszéknél és a megyékben átalánossá válván, nemcsak tűrte, hanem pártolta is a hatalmat törvénysértő önkényében, mely az alkotmányt lassanként egészen kiforgatta jogaiból. S mi legszomorúbb vala, a hosszu tiszturalom alatt a nyomasztó állapot érzete is sokáig kihaltnak látszék a hiuságokba merült, a közélettől elfordúlt, szenvtelenné vált nemzedékben. Említők azt is, hogy Magyarország ébredése, kivált az 1825-diki országgyülés óta, Erdély rendeiben is üdves fordulatot hozott elő. Wesselényi izgató, hazafias hatása következtében, — miben a státusférfiui eszélyessége által jeles, mérsékelt Bethlen János és a szigorú erkölcsű, a jogtalanságot, jött légyen az bár honnan, szenvedélyesen gyűlölő, doctrinaire Kemény Dénes főrendűek, s egy igénytelen, de lánglelkű s nagy szónoki tehetségű tanár, Szász Károly, lőnnek legkitünőbb társaivá, — itt is mind nagyobb mérvben felébredt a közszellem,

az érdekeltség a közügyek iránt. A megyei közgyülések mind népesebbekké kezdének válni. Több lelkes hazafi, az említett vezérek működései s példái által lelkesítve, nem elégedék meg avval, hogy saját megyéje közgyüléseit szorgalommal látogatta; eljárt a szomszéd megyék gyüléseire is, és a korkérdéseket fejtegetve, a közállapotok törvénytelen s nyomasztó voltát mutogatva, az alkotmányos ellenzéket mind kül, mind belterjére ügyekezék gyarapítani. «Vándor patrioták» elnevezéssel tisztelte meg őket a közvélemény. Az 1830-ki párisi forradalom s a lengyel felkelés, Erdélyben is nagy lökést adott az ellenzéknek; bátorságát, erélyét hatványozta, kitartását megedzette. Az ellenzék ezóta mind hangosabban követelé a törvények teljesitését, az alkotmányos hatóságok helyreállitását s az országgyülés egybehivását. Hol a törvény alkalmazása a kormány s bureaukratia részéről legyőzhetetlen akadályra talált: a passiv ellentállás, a törvénytelen hivatalnokok eljárásának megakasztása tétetett szabályozó elvül. Wesselényi 1831-ben, midőn a kormány önkényesen rendelte meg az újonczszedést, birtokaiban tényleg ellenszegült az erőszakos újonczfogdosásnak. Néhány megye azonnal követte a példát; a törvényhatóságok többsége pedig kijelentette, hogy országgyülés megajánlása nélkül s az eddig gyakorlatban lévő erőszakos módon újonczokat nem fognak adni. 1834.

Mint minden egyébben, ugy a közélet mezején is, a kezdet legnehezebb; s az erélyesen megtett első lépés a többire is felbátorít: a lejtőn lökést szenvedett sziklát a nehézkedés törvénye csak a völgyben állítja meg. Alsó-Fehér megye példájára, mely Szász Károly, enyedi tanár, és Kemény Dénes által vezetve, a legtöbb kérdésben vezéri szerepet játszék, a megyék többsége törvényes tisztújitást tartott; s felsőbb megerősités végett csak a törvény által kijelölt hivatalokra terjesztette fel a választottakat; azon tisztviselőket pedig, kiknek felterjesztését a törvény nem rendelte, hivatalaikba tényleg beigtatá. Midőn a kormány, a divatba hozott törvénytelen gyakorlattól elállani nem akarván, e választásokat megsem-

1834. misítette: némely megye, hol az ellenzék már túlsúlyra növekedett, mindannyiszor ismétlé, bár eredménytelen, de törvényes eljárását; más megyék, hol a mérséklet győzött, legalább óvással tiltakoztak jogaik csorbítása ellen, s inkább megszűntek tisztújitást tartani, mintsem a törvénytelen gyakorlathoz simúljanak. Fő sérelmök lévén az, hogy a kormányszék tagjai nem országgyülési választás, hanem felsőbb kinevezés által ültek hivatalaikban: a megyék többsége a kormányszéket törvénytelennek nyilatkoztatta; annak tagjait hivatalaik letételére szólította; néhány megye pedig, egy lépéssel tovább haladva, kijelenté: hogy, ha országgyülés bizonyos idő alatt egybe nem hivatik, a törvénytelen kormányszéknek azontúl nem fog engedelmeskedni. A magyar országgyülés Erdélyben is újra fölkelté a sóvárgást törvényhozó testületök egybehivása iránt; s annak kieszközlésére számos megye az anyaország megyéit is felszólítá; a nádort pedig feliratok s ünnepélyes küldöttség által kérte meg; és mig az országgyülés egybe nem hivatik, a törvénytelen kormányszék rendeleteit bontatlanul félretétetni határozta.

Erdélyben ekként teljes anarchia álla be. A kormány tehát, melynek működése majdnem egészen megszűnt, ezen állapotot tovább nem tűrhetvén, azt végre megszüntetni határozta. De a helyett, hogy a jogos kérelmeknek engedve, az országgyülés egybehivása által vetett volna véget a békétlenségnek, újabb sérelmet követett el a nemzeti jogokon. A törvénytelenül elfoglalt tért feladni egyátaljában nem akarván, az alkotmányt felfüggesztette, s Wlasich altábornagyot s horvátországi bánt teljes hatalmu királyi biztosként küldé a tartományba. De a megyék, alkotmányos jogaikra támaszkodva, ezután sem szűntek meg erélyesen szorgalmazni az országgyülés egybehivását. Kitartásukat nem kevéssé edzé azon körülmény, hogy a magyar országgyülés, mióta gróf Teleki Domokos, mint négy erdélyi megyének küldötte, miként fentebb említők, Pozsonyban megjelent, Erdélylyel magát némileg solidaritásba helyezvén, annak törvényes kivánatát szinte támogatá. Majd

Wesselényi is elhagyá Pozsonyt s az általa oly sokszor védel- 1834.
mezett hazának lehetséges oltalmára sietett. Az ő s gróf Bethlen János és barátaik közremunkálásának tulajdonítható leginkább, hogy a hely szinén maga a királyi biztos is hamar meggyőződött, hogy a békétlenség okait csak a jogos kérelem megadása által lehet megszüntetni, s egy tudósitásában szinte javaslá az országgyülés egybehivását. A kormány végre engedett, s az 1834-ki május 26-ra kihirdette az oly sóvárgással várt országgyülést, Esztei Ferdinánd főherczeget nevezvén ki arra királyi biztosul.

A márcz. 18-kán kelt kir. levél, mely ezt Erdély rendeinek tudtára vivé, egyszersmind a királyi előadásokat is magában foglalá. Ezek szerint a fő kormányhivatalok törvényszerű betöltése, s az 1791-ki országos bizottmányok reformmunkálatainak megvitatása s a változott körülményekhez alkalmazása —, mindenek előtt pedig az urbéri szabályzat tervének tárgyalása tűzetvén ki a törvényhozás működéseinek tárgyaiul, mindenki a legfeszültebb várakozással néz vala az országgyülés elejébe.

Az erdélyi orsszággyülés lényegesen különbözött a magyarországitól. Az ott csak egy házból álla, melynek tagjait az 1791-ki 11-dik t. cz. szerint a kir. kormányszék, a kir. tábla, a főispánok, a székely és szász hatóságok főnökei, a megyék s a székely és szász székek és a királyi s némely más városok követei, s végre a királyi hivatalosak, az ugynevezett regalisták képezték, kiket a főrendű s más jó birtoku, e végre képességgel biró nemesek közől külön királyi levelek szoktak volt meghívni a törvényhozásban való részvételre. Ezen elemekben benfoglaltatott mind a három törvényes nemzet: a magyar, székely és szász. A székely tagok számra nézve alig tették a magyarok felét; a szászok alig egy negyedét: minek oka abban feküdt, hogy a nagy birtokok jobbára a magyarok kezében léteztek; a királyi hivatalosak pedig, kiknek a nagy birtokosok közől kell vala megválasztatniok, számra nézve mindig sokkal többen voltak az országgyülés többi tagjainál. Nagy

1834. hiánynak tekinthető az is, hogy az oláh nép, mely a tartományban többséget képezett, — mivel külön nemzetnek a törvények által elismerve nem volt, tulajdonképeni képviselettel sem birt az országgyülésen; bár egyébiránt több oláh származásu találtatott mind a regalisták, mind a megyei követek közt. A három törvényes nemzet a tárgyalások előkészitésére külön nemzeti gyüléseket szokott tartani; melyekhez nem ritkán még a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járult. Határozatokat azonban csak a közös, országos gyülés hozhatott, melynek elnöke ugyanaz volt, ki a kormányszéknél viselte az elnöki hivatalt.

Azon szomorú tapasztalat, hogy az országgyülések 1791 óta nem másra látszának szolgálni, mint hogy a kormány által az igazgatás mezején elkövetett törvénytelenségeket szentesitsék, s a nemzeti jogok tőkéjéből egyegy újabb részt semmisitsenek meg, — most előrelátókká, erélyesekké tette az ország rendeit. Senki sem hitte, hogy a kormány tisztán és jó szándokkal tért légyen vissza a törvényes ösvényre; sőt mindenki egyelőre is meg volt győződve, hogy az országgyülés megadása mellett is el van tökélve, megtartani a kezébe kerített hatalmat. Erről, ha más jelek hiányoztak volna is, már az sem engedett kételkedni, hogy a királyi hivatalosak sorába számos kormányszéki tisztviselő, s több más oly egyéniségek vétettek föl, kikben a törvények által kijelölt kellékek hiányoztak, de a kormánypárthoz szitóknak ismertetének; mások ellenben, kik meghivatásukat jogosan igényelheték, de mivel az ellenzék soraiban állának, mellőztettek; — mi miatt utóbb erélyesen fel is szólalt az országgyülés. E körülmény tisztán láttatá a megyékkel s az ellenzék egyéb tagjaival, miképen a kormány minden áron többséget ügyekszik magának szerezni, s aligha más czélból, mint hogy megkisértse most is szentesittetni az elkövetett törvénysértéseket. Többséget ugyan, miként látni fogjuk, még igy sem volt képes nyerni a kormány; mivel azonban attól lehetett tartani, hogy akaratát a talentum, birtok és többség pártolása nélkül is, sőt annak daczára, ha

másként nem megy, erőszakkal is megkisérlendi keresztülvinni: 1834.
az ellenzék is megkettőzteté a maga éberségét.

Gondját mindenek előtt az utasitások készitésére s a követek választására fordította. «Az ellenzék — mond Wesselényi Miklósról mondott emlékbeszédében gróf Teleki Domokos, ezen országgyülésnek maga is egyik kitünő vezértagja, — az ellenzék Erdélyben tömörebb, rendezettebb volt, s a magyarországitól annyiban különbözék, hogy mig ez kezdetét az egyes megyéktől vette s tágabb alapon nyugodt; az alatt Erdélyben egy középpontból indult ki, s mind végig összpontosultabb, fegyelmezettebb maradt. Ezt az ország kicsinysége, a megyék kevés száma, és korlátoltabb jogviszonya is nemcsak könnyítette, de egyszersmind kivánatossá tette. Igy történt azután, hogy mindenütt, hol az ellenzék ernyedetlen buzgalmával tért foglalhata, a középpontból kiindult utasitások szolgáltak zsinórmértékül». És ez volt az eset most is, midőn a megyék utasitásaikat készitették. Az ellenzék középponti vezérei szükségesnek tarták, hogy az országgyülésen mindenek előtt a tanácskozások rendeztessenek és a szükséges kellékekkel láttassanak el. «E részben, miként szinte gróf Teleki Domokos tanuskodik, a régi országgyülések gyakorlata a leghiányosabb volt. A nyilvánosságot későn, olykor az országgyülések után megjelent jegyzőkönyvek eszközlék. Az országos üléseket megelőző tanácskozmányok a három nemzet külön gyüléseiből állottak, melyekhez nem ritkán a negyedik, a királyi hivatalosak tanácskozmánya járult; midőn aztán e négy tanácskozmány nem annyira a vélemények egyesitésére, mint a felekezeti szellem ébresztésére szolgált. Továbbá a megválasztott követ kötelezettsége küldői iránt, a közelebb mult országgyüléseken is fölötte tág volt; mi legtöbb esetben nem a követek függetlenségére, de arra szolgált okul, hogy egy más károsabb befolyásnak legyenek alatta. Ezekre nézve a megyék általában utasitásul adták, hogy napló szerkesztessék, s ugy ennek, mint más országgyülési irományoknak pontos kinyomatásáról gondoskodva legyen. A nemzeti gyülések helyett

1834. az országgyülés egyetemes tagjai alkossanak előleges tanácskozmányokat; a követek időről időre tegyenek pontos tudósitást a dolgok folyásáról, s minden előre nem látott fontosabb esetben küldőiktől várjanak utasitást; mi végül a szőnyegre kerülendő tárgyak körüli eljárást illeti: a megyék által az utólsó időkben követett elvek szolgáljanak zsinórmértékül az országgyülésre nézve is, melyek röviden igy hangzottak: mindenben a létező törvények szerint működni, azokat semmi áron sem tenni ki újabb törvényhozás bizonytalanságának; s inkább semmit se tenni, mint törvénytelen eljárás által káros gyakorlatra nyitni utat».

Mi a választásokat illeti: a magyar és székely törvényhatóságok, sőt, daczára a kormánytóli függésnek, több város is, kevés kivétellel, az ellenzék soraiból választák meg képviselőiket. Magok az ellenzék vezérei is jobbára a törvényhatóságok követeiyé választatták meg magokat. Ezek sorában találjuk Udvarhelyszékből b. Wesselényi Miklóst, Alsó-Fehérből b. Kemény Dénest, Vizaknáról Szász Károlyt, Küküllő megyéből gr. Teleki Domokost, Belső-Szolnokból Weér Farkast, és több másokat, kik a mult évek küzdelmeiben magokat leginkább megkülönböztették, az alkotmány védelmében legtöbb érdemeket szerzettek. A királyi hivatalosak közől leginkább gr. Bethlen János, az utóbb oly nagy hirre kapott regényiró b. Józsika Miklós, Horváth István stb. tüntek ki az ellenzék soraiban. A vezéri zászlót közelismerés szerint Wesselényi lobogtatta; bár az emlitettek egynémelyikében még túlnyomóbb pártvezéri tulajdonok egyesűltek. Maga barátja, Teleki Domokos megvallja, hogy Szász Károly míveltsége sokoldaluságában s lángeszében —; Kemény Dénes a hazai ügyek alaposabb ismeretében, mind a ketten szónoki tehetségben felülmulták őt; Bethlen János pedig tágasb látkörével, több higgadtságával s eszélyességével, szelídebb, tapintatosb bánásmódjával, melyek szerint ő soha semmit nem erőszakolt, túl nem hajtott, minden eljárásában ildomos, eszközeiben sima, finom, megnyerő lenni ügyekezett, — a pártvezér több tulaj-

donait egyesité. «De, ugymond, Wesselényi nevéhez két hon 1834.
ébredésének eleven emléke volt kötve. Ő Erdély fejlődésében kezdettől fogva nemcsak az országgyülés beálltáig, de az alatt is legtevékenyebb részt vett, s nála a hő kedélyesség, a lovagias nyiltság sok egyebet feledtete», mi tulzási hajlamából, hirtelen fellobbanó vérmérsékletéből eredt. Wesselényi Erdélyben erkölcsi hatalma tetőpontján álla ezen országgyülés alatt; bár, midőn az utóbb eredménytelenül oszlott szét, sokan még párthívei közől is, az ő faltörő politikáját, ellenzésének túlhajtását vádolták a miatt, s Bethlen Jánosé mellett kétségbe vonták államférfiui, vagy legalább pártvezéri képességét.

Mindjárt az országgyülés kezdetén nagy nehézségek merűltek fel; mert mi másutt egyedül házszabályi és verificationalis vitákat szült volna, itt, a helyzet sajátságos voltánál fogva, mind az lényeggé lőn. Ilyen volt mindjárt az elnöki, jegyzői, naplói kérdés. A rendek ugyanis, tekintve azt, hogy a kormányszéknek alig volt egy törvényes tagja, ki választás és nem helyettesités utján jutott volna hivatalába, mindjárt eleinte elvül mondták ki: «hogy mind az, mi törvénytelenül létez, szemben a törvényhozó testtel nem létezőnek tekintessék s törvényes hatóság nélkül legyen; s ilyenekre nézve nem bűnös elnézésnek, nem kérelemnek, hogy többször elő ne fordúljanak, nem a sérelmek régiségi gyűjteményébe való utasitásnak, hanem azon, a logikával és a törvényesség képzetével egykoru s igen egyszerű igazságnak van helye, hogy a mi törvényesen nincs, az nincs; és semmiből semmi következik.» És ennél fogva a kormányszéket nem létezőnek tekintve, meg sem várták, hogy az küldjön számokra elnököt, hanem a törvényes elnök megválasztásáig nemzeti közgyülésökön akartak elnököt választani. De ez nem volt a kir. biztos s a kormányszék ínyére. A tanácskozási terem tehát elzáratott, s az udvaron összegyülteknek a tartományi korlátnok azt izené, hogy az országos terem oly gyülés számára, mely diplomatikusnak nem tekinthető, felsőbb intézkedések következtében, nem fog megnyittatni. A felingerült rendek tehát a reformá-

1834. tusok templomában tartották meg gyülésöket s gróf Nemes Ádámot kiáltották ki ideiglenes elnökükké. Nemes nem késett ugyan elfoglalni az elnöki széket; de azt azon kijelentéssel tette, hogy miután ő felsége a kir. biztos utján a kormányszéknek meghagyta, hogy a törvényes elnök megválasztásáig a maga kebeléből nevezzen ideiglenes elnököt; ezzel pedig őt tisztelte meg a kormányszék: ő tehát most annál nagyobb örömmel felel meg e hivatásának, mivel a rendek bizodalmát is magában tapasztalja összpontosulni. A rendek azonban egyátaljában nem akarták a törvénytelen s azért nem létezőnek tekintett kormányszék elnökküldési jogát elismerni; s az ellen tiltakozván, mind addig meg sem nyugodtak, mig Nemes végre ki nem jelentette, hogy a rendek értelme szerint, egyedül megválasztatásánál fogva ül ideiglen az elnöki székbe.

Még nagyobb nehézségek támadtak, midőn az országgyülés a kir. biztos által a kir. előadások átnyujtásával ünnepélyesen megnyittatván, ezek első pontja szerint a kormányszéki s más fő hivatalnokok választásához kellett volna fogni. A rendek, ennek ellenére, a közjogi visszakövetelléseken akarták
Jun. 24. megkezdeni tanácskozásaikat; s a negyedik ülésben végzést alkottak: hogy minden egyebek előtt az alapjaiban megrendített alkotmányos létnek kell helyreállíttatni, mi végett a sérelmek ő felségének már fel is terjesztettek, s ezeknek orvoslatáig a királyi előadások se tárgyaltassanak; egyedül az országos elnökségre s az itélőmesteri hivatalokra, melyekhez a gyülési jegyzőség is kapcsolva van, tétessék választás. És midőn aztán a kijelöltek nevei felterjesztettek, e végzésöket ő felségének is tudtára adták. «Tudjuk ugyan, mond egyebek közt a felirat, hogy a diétai tárgyalásokat az 1791-ki 11-dik törv. czikk a kir. előadásokkal rendeli megkezdetni; s óhajtók magunk is oly helyzetben látni ügyeinket, hogy ama fontos tárgyakat, melyek létesitését a közjó már oly rég óta igényli, azonnal megkezdhessük. De kebleinket szomorú sorsunk tartja elfoglalva; és midőn alkotmányunkat sarkaiból kiforgatva, az ország alaptörvényeit megingatva, s a kormányszék törvényes

tagjainak teljes hiányában magát országgyülésünket lényeges állagától megfosztva látjuk: mielőtt a királyi előadások tárgyalásához foghatnánk, minden gondjainkat hazánk alaptörvényeinek s alkotmányának helyreállitására, alkotmányos létünk szilárditására kényteleníttetünk fordítani.» A királyi válasz azonban, mely a választott hivatalnokok megerősitését meghozta, újabb keserűséggel tölté el a rendek kebleit: nemcsak mivel emlitést sem tett a felterjesztett sérelmek orvoslatáról; hanem azért is, mivel az országos elnökségre fölterjesztettek közől egyátaljában nem a közbizodalom által legtöbb szavazattal kijelölt egyéniséget, hanem Nopcsa Eleket, ki csak kevés szavazattal, hézag pótlóul tűzetett a harmadik helyre, nevezte ki elnökké. 1834.

A rendek tehát egy újabb feliratban jelenték ki fájdalmukat, hogy bár huszonhárom év óta először volt alkalmuk panaszaikat felterjeszteni; kérelmeik mégis válasz nélkül hagyattak. Nem mulaszták el megjegyezni azt sem, hogy a legkevesebb szavazattal kijelölt Nopcsa Elek országos elnökké neveztetésében választási joguk csorbitását fájlalják. Minthogy azonban a dolgon változtatni többé nem lehetett, az által akarták magokat új elnökük alkotmányos eljárása felől biztositani, hogy a beigtatáskor neki, valamint a megválasztott itélőmestereknek is új esküformát szabtak elejökbe. Az eset nem vala szokatlan: a mult időkből több példát nyujtott a történelem arra, hogy a rendek új esküformával kötelezték le választottaikat; igy történt egyebek közt II. József sérelmes kormánya után is az 1791-ki országgyülésen. A királyi biztos mindazáltal eltiltá a választottakat az új esküforma mellett foglalni el hivatalaikat. Aug. 7.

Mindezekből fájdalmasan tapasztalván a rendek, hogy sérelmeik tömege nemcsak nem kevesbül, sőt az országgyülés alatt szemök láttára újakkal is szaporodik; más részről pedig látván azt is, hogy a királyi biztos e gyülés alatt minden dolgaik folytatását ellenséges behatással nehezíti, s lehetetlenné teszi hogy a haza várakozásának kötelességök szerint meg-

1834. feleljenek: september elején, a királyi biztos értesitése és megegyeztének kikérése nélkül egy küldöttséget neveztek ki a királyhoz, mely neki sérelmeiket egy újabb feliratban előterjeszsze és fiui bizodalommal személyesen is fölfedezze: mily ingataggá vált hazájokban a személy- és vagyonbátorság, midőn az, a perfolyamok törvényellenes rendeleteken alapuló mostani rende szerint, a kormányszéknél és az udvari kanczelláriánál, (mely magát törvénytelenül felebbezési törvényszékké tette,) egykét ember önkényétől függ; midőn az erkölcsi és anyagi erők kifejtésének minden módja önkényesen el van nyomva. Kitünőbb példái ennek: a külföldre utazás tilalma; a katonaság alá erőltetett székelység gyermekei iskoláztatásának korlátolása; a hivatalok betöltésében a vallásbeli egyenlőség meg nem tartása, sőt a türelmetlenségnek, kivált a görög hitűek közt, a hatalomviselők által rémitő gyakorlása; a tisztválasztási jognak a törvényhatóságok kebelében majdnem teljes elnyomatása; a katonaság alá erőltetett székelység tűrhetetlen megigázása; a katonaság féláron élelmezése; a sónak, kimeríthetlen bősége mellett is elviselhetetlen drágasága és számos más anyagi sérelmek. Adják elő a követek, miképen mind ezen sérelmek törvénytelen rendeletekből s rosz lelkű tanácsadóktól származnak, kik a fejedelmi jogok terjesztésének ürügye alatt csak önhatalmukat növesztik, saját hasznukat lesik. Fiui bizodalommal terjeszszék ő felsége elébe, miképen a keseredettség és bizodalmatlanság, a kormány mostani iránya miatt, oly általánossá vált minden felekezetbeliek közt, hogy gyökeres orvoslat nélkül minden országgyülési, olyannyira korlátolt munkálkodás, minden javitás egyes részletekben sükeretlen.

De a rendek e bizodalmas lépése sem termé meg az óhajtott gyümölcsöt. A mellőztetését zokon vett királyi biztos a fejedelem előtt is útjokat állá. A király october 3-kán, Brünnben, de nem mint az országgyülésnek, mely törvényesen még nem constituáltnak mondatott, küldöttségét, hanem csak mint hű alattvalókat fogadá a követeket; mit nekik kijelentvén,

s a feliratot átvévén, minden bővebb kihallgatás nélkül, azon nyilatkozattal bocsátá el őket színe elől, hogy a feliratra nem mulasztandja el leküldeni válaszát. 1834.

Kevéssel a követeknek minden vigasz nélküli visszatértök után érkezett le a rendekhez egy kir. leirat, mely az új főhivatalnokok meghiteltetésére készített új esküformát visszavetvén, azokat a régi forma szerint rendeli meghiteltetni. A leirat november elején rendkivül heves vitákat okozott a rendeknél; mert abban lázasztással, az indulatok felgerjesztésével, újitásvágygyal s munkátlansággal vádoltatván, e vádakat nem vélték hallgatással eltűrhetni. Nehogy azonban az ország tovább is nélkülözze törvényes főhivatalnokait, az elnököt és az itélőmestereket az 1791-ki országgyülés által készitett esküforma szerint végre meghiteltették. Majd a királyi hivatalosakra fordult a vitatkozás; mert a felett, hogy azok lajstromának hitelessége felől némi kétség támadt, oly egyéniségek is találtattak köztök, kiket az ellenzék nem vélt felruházva lenni a törvény által kijelölt kellékekkel. Mig azonban a vita e tárgy körül folyt, egy újabb királyi leirat érkezett a rendekhez, melyben újabban is sürgettettek a többi választások megtételére s az előadások többi pontjainak tárgyalására. De e leirat is egyátaljában nem oly hangon vala szerkesztve, mely képes lett volna csilapitani, engesztelni az ingerült s elbúsult kedélyeket. Ők alkotmányos sérelmeik orvoslatáért sóvárgának; a leirat pedig egyebek közt azon súlyos váddal terheli őket: «hogy a törvényes szabadság bitanglott neve alatt annak megfertőztetésére s minden jó rend felforgatására mellékes utakon törekednek.»

«Ha, a kormány állitása szerint, léteznek oly veszedelmes emberek, — mondá e vádra a január 17-kén tartott beszédében Wesselényi —: sem illő, sem helyes ily asszonyos rágalmazással támadni meg azokat. Kötelessége, oly kötelessége a kormánynak, mely alól semmi sem oldozhatja fel, az ilyeket a törvény lángfegyverével üldözni, sujtani. A rágalmazás gyöngeség jele; ártatlanság és kötelesség érzete által 1835.

1835. edzett mellről visszapattan ennek nyila. Én, mint az országgyülési majoritás tagja, merem a magam s polgári hitsorsosim nevében felszólítani a kormányt: álljon elő törvényes bizonyitványokkal; s ha csak egy van közőlünk, kit azon fekete vádaknak legkisebbike is igazán érhet, készek vagyunk érte mindnyáján lakolni. De e vád nem néhányakat, hanem az egész majoritást, s magát az országgyülést éri; mert inditvány, melyet a többség elfogad, többé nem egyé vagy némelyeké, hanem az országgyülésé. Igy tehát országgyülésünkön van azon vád, hogy «törvényes szabadság szine alatt minden jó rendet fel akar forgatni.» T. RR.! jó rend felforgatása szándékával vagy is pártosság s revolutio szándékával országgyülést vádolni szintoly képtelenség, mint sértő s nem szabad. Csak országgyülés az és fejedelem, honnan revolutio nem ered. Revolutio pusztító lángja a legcsekélyebbnek látszó szikrákból is származhat. Egyes személy vagy kevesek vétkes törekedései borítottak már egész országokat lángba; elcsábított vagy elkeseredett nép dúló haragja a pusztitás átkát birodalmakra terjesztheti; zabolátlan katonaság hány polgári alkotmányt nem fordított már fel, s mennyi trónust nem fertőztetett uralkodók kiontott vérével? Nép zsírján hízott aristokratia s dölyfös oligarchák öldöklő belső háborúknak lettek már számtalanszor okai; s fejedelmek rosz tanácsosinak hibái s vétkei által hozatott nemzetek közé bizonynyal annyi zavar, s roskadt egybe annyi királyi szék, mint a más említett módokon mind öszve. Egyedül országgyülés az s a fejedelem, midőn ezzel együtt létez, honnan rendbontás nem eredhet; mert mind az rend, a mit törvény állít fel; mind az pedig, mit fejedelem s ország együtt tesz, törvény. Az országgyülést, a törvények kútfejét revolutio czélzatával vádolni annyit tesz, mint a napról, a világosság kútfejéről azt állítani, hogy a sötétség szörnyei belőle folynak ki. De hol is azon földi hatalom, mely emberi viszonyokban nem létező azon magosságra emelkedhetnék, hogy egy szabad nemzet országgyülésére ily vádat, ily itéletet mondhatna ki, s a mely fel lenne hatal-

mazva azt fenyegetni? Fenyegeti ezen királyi leirásban a kormány az országgyülést legfelsőbb hatalmával. Szent, és tisztelem én a fejedelem törvényes hatalmát, s hódolva ismerem el annak a törvények értelme szerinti hatását minden egyes személyekre, s az ország minden külön létező testületeire; de nyilván kimondom: az országgyülésre nem. Nem felette áll a fejedelem az országgyülésnek, hanem mellette; nem fejedelem adott nemzetnek és országgyülésnek létet; hanem ezek ő neki. Országgyülésnek, mely alkotta s alkotja a törvényeket, mely kötött fejedelmekkel azoknak létet adó kötéseket, mely felséges uralkodó házunkat előbb dicső fejedelmi székébe emelte, s utóbb örökösödéséről rendelkezett, csak a törvény parancsol, s az is csak addig, mig azt neki a fejedelemmel együtt megváltoztatni tetszik; de a kormány parancsa alatt bizonyára nem áll. És ezen nagy igazság legyen felelet s mérték méltatására mind azoknak, mik a ma felolvasott irományokban országgyülésünk általunki folytatásmódját, tanácskozásunk idejét, azokba parancsolólag belé elegyedve, érdeklik.» 1835.

Hasonló erélylyel s bátorsággal, egyező értelemben szóltak még Szász Károly, Teleki Domokos, Kemény Dénes, Jósika Miklós és gr. Lázár József a királyi leirat vádait czáfolva. Mire aztán a rendek, — bár a királyi biztos már ismételve is határnapot tűzött ki, melynek elteltéig az előadások tárgyalásához fognának, különben avval fenyegetőzvén, hogy vonakodásukat ő felségének feljelentendi, «miszerint ő a közjó eszközlésének más módjairól gondoskodhassék», — oly végzést alkottak, miképen «hódoló tisztelettel kérik..... és fiui bizodalommal várják, hogy ő felsége is az országgyülésben a megfosztott törvénytevő hatalom részesét s az által önmagát tisztelvén, annak reá nem illhető vádaktóli kegyes megkimélésével önméltóságát fentartani s öregbíteni méltóztatik.» Kérik egyszersmind az e végzés nyomán készült feliratban, taszítsa el önmagától önhasznukat leső rosz tanácsadóit, és boldogítsa atyai bizodalmával hű népe képviselőit.

1835. Egyébiránt érzék a rendek már magok is, hogy körülbelől azon határig jutottak az ellenzésben, a sérelmek orvoslatának s a közjog helyreállításának követelésében, melyen túl nem mehetnek a közügy kára nélkül. Sőt mivel máris attól lehetett tartani, hogy a kormány az országgyülést feloszlatja: nehogy ezen esetben az ország továbbra is a törvénytelen kormányszék igazgatása alatt maradjon, elhatározták végre a választások megtételét; s még csak azon kérdés maradt eldöntendő: kik legyenek a választók? E kérdés azért merült vala fel, mivel, mint már említők, némi rendetlenségek vétettek észre a királyi hivatalosak kinevezésében; egyebek közt felhozatott, hogy miután a meghivandókat a kormányszék szokta királyi kinevezésre ajánlani: most a kormányszék, törvénytelen lévén, az ajánlást sem tehette törvényesen; más ellenvetés volt, hogy a kormány, magának a gyülésen többséget törekedvén szerezni, a törvénytelen kormányszék tagjait jobbára, s más oly egyéneket is meghivott a törvényhozásbani részvételre, kikben a törvények által igényelt kellékek fel nem találtattak. Inditványba tétetett tehát, hogy a hivatalnokok megválasztása előtt, a királyi hivatalosak lajstroma tisztázat alá vettessék. Némelyek csak azon régi hivatalosakat akarták most választókul elismerni, kiket már az 1811-diki országgyülés alkalmával a még törvényes kormányszék ajánlott vala fel. Ez volt egyebek közt Szász Károly véleménye is, ki január 23-kán egy klassikus beszédében, melyet a magyar ékesszólás remekjeinek méltán a legkitünőbbjei közé sorozhatunk, bőségesen kifejtette, hogy a kormány joga a regalisták kinevezésében nem lehet határtalan. «Mert, ha ez igy volna, mond egyebek közt, az alkotmány szent neve lehet-e nevetségnél egyéb; s a törvényhozásba van-e nemzetnek befolyása ott, hol, egykamaráju országgyülésben, eldöntő szózattal biró tagokat a kormány tetszése szerinti számmal nevez ki; mig más felől a nemzettől választott képviselők száma határozott? Ha tehát nem üres hang és képzelmény a constitutio: a regalisták számának is kell határának lenni.» Eze-

ket s hasonló érveket azonban csak a jogosság szempontjából 1835.
mondá el a jeles szónok; mert a többséggel együtt maga is ugy látá, hogy az országgyülés állagát kitisztázás alá vetni most sem az idő, sem számtalan más akadály nem engedi. A többség végre, Szász Károly véleménye nyomán, oly végzést alkotott, hogy a követek s a királyi hivatalosak mindnyájan befolyhassanak a hivatalnokok megválasztásába, és csak a meghivó levéllel el nem látott főispánok, kir. tanácsosok, a kir. tábla fiai, mint ilyenek, és a káptalan, melynek törvényes képviseleti joga még nincs, zárassanak ki. De ezen végzést az országgyülést feloszlató királyi rendelet, eredményétől nem sokára megfosztotta.

Említők fentebb, hogy a törvényhatóságok követei határozott utasitást hoztak légyen magokkal egy országgyülési napló készitése s kiadása iránt. A többség ezt mindjárt az országgyülés elején végzésül mondván ki, a napló kinyomatását azonnal meg is rendelte. De a kormány ezt, mint eddig divatban nem lévőt, egyszerüen eltiltotta. Wesselényi azonban, arra támaszkodva, hogy a törvények a censura semmiféle nemét nem ismerik, az önkényes tilalom által nem engedé magát elrettentetni: egy kőnyomdát vásárolván, azt saját lakásán állíttatá fel, s maga kezdvén a naplót nyomatni, a január 29-kei ülésben annak első ívét a rendeknek bemutatta, és nyomdáját avval együtt az országgyülésnek ajándékozta. A rendek köszönettel fogadták az ajánlatot, s a napló kiadásának folytatását a biráló bizottmány feladatává tették.

A mérsékelt véleményüek azonban az ellenzék soraiban sem valának megelégedve ezen eseménynyel, mely még inkább compromittálhatá az országgyülést; mert jól látták, hogy nem sikerülend a sajtószabadságot ekként, a napló kérdése által keresztülvinni, s e kis tartományban, igy mellékesen, minden sajtótörvény alkotása nélkül megbuktatni a censurát, mely, bár szinte törvénytelenül, de tényleg fenáll Magyarországban is; — és bajt jóslának. A baj nem is késett. Bár a kőnyomda már az ország birtokává lett, hivatalnokok jelentek meg an-

1835. nak műhelyében és a nyomdát zár alá vetették. A tény híre nagy ingerűlséget támasztott a közönségben; Wesselényi maga Nopcsa Elek országos elnököt ostromlá gyűlés tartása végett. De Nopcsa, a főherczeg meghagyása szerint, azt mind továbbra halogatá. A főherczeg ugyanis, mihelyt a választások megtételére kitűzött határidő eredmény nélkül letelt, meggyőződvén, hogy a többségben lévő ellenzékkel e gyűlésen semmire sem mehet, sőt minden újabb ülés csak a szenvedélyeket fokozza, jelentést tett Bécsbe, az országgyűlés azonnali feloszlatását kérvén; s a válasz megérkezte előtt, ezen újabb ingerlő esemény után, nem engedett többé gyűlést tartatni.

Február 6-án végre falragaszok hirdették az országos gyűlés megtartását. A rendek nem különben, mint Kolosvár többi lakosai, nagy feszültséggel nézének a gyűlés elébe, melyet oly szokatlan, valami rendkivülit gyaníttató események előznek vala meg. Ugyanis, a főherczeg palotája előtt korán reggel hintók álltak; a melléje rendelt polgári tisztviselők és katonai szárnysegédek titokteljes sietséggel jártak s keltek fel és alá; a főtéren és a fő utczákon katonacsapatok vonúltak át, s mint beszélék, a legénység közt töltények osztattak ki. A nép a kormányszéki épület udvarán nagy tömegben tolonga, kiváncsi hallani a gyűlés eredményét.

A gyűlés végre megnyittatott, s Wesselényi szót kérvén, a kőnyomda elzáratását s a nemzetnek ebből származott újabb sérelmét, az országgyűlés megaláztatását, a kormány kényuralmát, a sajtószabadság önkényes elnyomásának káros következményeit szokott ékesszólásával ábrázolá. De beszédében a főherczeg megjelenése által szakasztatott félbe, ki a kormányszéki hivatalnokok s katonai segédei kiséretében lépett a terembe. És ezután egy királyi leirat olvastatott fel, melyben a rendek szigorúan megdorgáltattak, eljárásuk kemény szavakkal gáncsoltatott, végzéseik megsemmisíttettek, s tudtokra adatott, hogy az országgyűlés ezennel feloszlattatik, mindenkinek komolyan meghagyatván, hogy azonnal haza térjen s a kibocsátandó rendeleteknek engedelmeskedjék. E ren-

deletek által utóbb az alkotmány felfüggesztetvén, minden polgári s katonai hatalom a főherczeg királyi biztos kezébe adatott. — És igy szakadt vége az erdélyi országgyülésnek, mely, ha közvetlen eredményül nem mutathatott is fel új törvényeket, de még sem maradt üdves eredmény nélkül; mert, mi Erdélyben fő szükség vala, tetemesen gyarapította az alkotmányos szellemet. Az ellenzéknek egyátaljában nem volt oka búsulni, hogy ily véget ért az országgyülés. Attól eleitől fogva sem lehetett többet várni a kormányszék megválasztásánál; ezt pedig a kormány magatartása mellett alig lehetett volna ugy végrehajtani, hogy vele a nemzet megelégedjék s nyerjen az alkotmányosság. A választás, ha végbemegy, valószinűleg csak a létező tagok megerősitését eredményezte volna. Ily körülmények közt üdvösebb volt annak elmaradnia, hogy aztán a következő országgyülésen alkotmányosabb szellemben történjék meg. 1834.

Wesselényi kőnyomdájának ügye semmi befolyással nem volt ugyan az országgyülés eloszlatására; mert az ezt megrendelő királyi leirat már azon napon ki volt adva, melyen Wesselényi naplójának első ívét az országgyülésnek bemutatta s nyomdáját felajánlotta. Elébb pedig nem volt arról tudomása a kormánynak; mert azt ő oly titokban készitette elő, hogy az országgyülés maga is meglepetett a bemutatott napló által. Az eseménynek mindazáltal nagyon örült a kormány: ez új érvet adott kezébe, az országgyülést a túlzás vádja alá temethetni s Wesselényit sujthatni, ki kétségkivül fő ápolója volt a gyülés folytában kifejlett rideg ellenzéki szellemnek; beszédeiben pedig a kormány eljárását legkiméletlenebbül ostorozá. A kormány már 1831-ben is, midőn a katonafogdosásnak ellenszegült, fellépni akart volt ellene, s miként naplójában Kölcsey tudósit, a hadi kormány már akkor is parancsot vett elfogatása iránt; miről ő egy névtelen baráti levélben értesülvén, Erdély megyéinél, ugy Szatmárban és Borsodban is, bizonyos pecsételt irományt tett volt le, mely esetét a hazafiak előtt felfejtse, s a rajta elkövetett igazság- Wesselényi veszélyei.

1835. talanságnak emlékül szolgáljon. A zivatar akkor elvonult feje felől, mivel a katonafogdosás ellen több megye is tiltakozott. Most azonban, ugy látszék, eléri a veszély. S valóban azonnal a rendek szétoszlása után szárnyalt is híre, hogy a főherczeg kir. biztos őt többekkel együtt elfogatni szándékozik. Wesselényi mindemellett sem sietett a veszély elől; sőt bevárva, ha fog-e személye ellen valamely erőszak megkisértetni, délután az utczákat végig járta, barátaitól elbucsúzott, s csak estve távozott Kolosvárról Pozsony felé, hogy ott, mint felső házi tag folytassa működését.

Azonban esőről csurgó alá került az alkotmányos nemzeti jogok s népigények rettenthetetlen bajnoka. A kormány Magyarországban is rég megkezdette ellene a titkos nyomozást. Kölcsey már az 1833-ki febr. 28-káról tudósit, hogy folynak ellene a titkos vizsgálatok. «B. Vécsey, és Szatmár volt alispánja Geöcz, több izben kénytelenek valának felőle jelentést tenni; minthogy Szatmár vármegyéből a mult évek alatt tett felirások Bécsben figyelmet gerjesztének s azok egyenesen Wesselényinek tulajdoníttattak; s nem ok nélkül.... Adjuk hozzá, hogy ő vala, ki az erdélyi törvénytelen katonafogást jószágaiban megakadályoztatván, az egész kis hazának merész és következéssel teljes példát mutatott; s képzelhetni fogjuk, hogy a bécsiek őt talán pártosnak, talán támadást inditónak, vagy valami titkon szőtt összeesküvés fejének gondolták vagy épen hitték. Mi lehetetlen a gonoszságnak? Én hallottam, hogy Bécsben Wesselényi merényei felől irásbeli bizonyitványok vagynak. Ki tudja? Nincs-e nálunk is szerteszéjjel elég ember, ki fac-simileket minden különös fáradság nélkül készithet? Különben is a titkos policziát s az oda küldetni szokott feladások hiteles voltát ki nem ismeri?.... Ily hiteles és dicséretes utakon végezetre is miket tudott meg a kormány? Kicsinységet gondoltok talán? Nem! a dolog nagy, a dolog fontos, a dolog következéssel teljes. Mert, jámbor olvasó, nem kevesebb forog fenn: mint Magyarországot Austriától örökre elszakasztani; a nádort magyar királylyá ko-

ronázni; Wesselényit, ki természetesen e dolgok fő rugója, nádorrá választani.... És ugy mondják, van ki ezt hiszi, vannak kik ezt hiszik!» 1835.

De a titkos rendőrség mind ezen áskálódásai sem mehettek annyira, hogy oly vádat süthetnének ki ellene, melyre közkeresetet lehetne alapitani. Ilyen adatot 1834 végén szolgáltatott neki Wesselényi. Említők, hogy midőn a pozsonyi országgyülésen az örökváltság, s a jobbágyok polgári jogairól szóló törvényjavaslat forog vala szőnyegen, s a kormánypárt, azt megbuktatandó, a megyei követutasitások megváltoztatásában működék, ez Szatmár megyében is czélba vétetett. Említők azt is, hogy Wesselényi akkor Kolosvárról szinte átrándult Nagy Károlyba s a jobbágyok örökváltsága és személyes jogai mellett küzdve, beszédében hevesen kikelt a kormány s pártja ellen, mely ezen oly üdves, oly égető szükségü reformot, a nemzeti fejlődés és haladás ezen első feltételét, megbuktatni szándékozik. A beszéd nem fogatott fel gyorsiró által, s nem is látott soha elmondatása után napvilágot; de mégis eljutott az, s pedig felette hibásan, a kormány tudomására. «1834-ben decemb. 9-dikén, — igy tudósit Kölcsey — a Szatmár megyei közgyülésen többek közt jelen vala Pécsy László, bihar megyei táblabiró, ki... decemb. 11-kén Álmosdra ment s ott Csanády Ferencz főbiró házánál híreit többek előtt kiöntötte. Maga a főbiró nem vala hon, hanem a megye főispánjánál gr. Zichynél Diószegen tisztelkedett. Nehogy tehát az új hirek nélkül maradjon, fia, Csanády István, a Péchytől hallottakat, ugy a mint tudá, papirosra tette s levélben atyjához Diószegre küldötte. Diószegen a levél, mint napi újság kézről kézre járt, mig végre gr. Zichy kezei közé is eljutott; ki (a fenforgó erdélyi körülmények közt) eléggé fontosnak hivé azt lemásoltatni s Bécsbe küldeni.»

A kormány, Wesselényi ellen az erdélyi országgyülés miatt boszus, kapva kapott az alkalmon, mely lehetségessé teszi a szintoly tevékeny, mint merész pártvezért elnémitani, s a cselekvés teréről leszoritani: nyomban vizsgálatot intézett

1835. tehát ellene a szatmári beszéd miatt. Épen végét érte e vizsgálat, midőn Wesselényi a pozsonyi salvus conductus védelme alatt keresett menedéket. A vizsgálatból csak annyi tűnt ugyan ki, hogy a pártvezér, a jobbágyok örökváltságáról szólván, némi kemény szavakat mondott a kormány ellen, mely, az ilyféle reformokat is gátolva, könnyen odavihetné a dolgot, hogy «a kilencz milliónyi földnép a nemesség ellen fellázadjon. Akkor ugyan majd védelmébe fogadná a kormány a nemességet; de jaj akkor ennek, mert szabad emberekből szolgákká alacsonyodnának.» Ennyi is elég volt azonban a királyi ügyigazgatónak, hogy arra nota-pert alapítson. A közkereset tehát nem sokára két részről is megindíttatott Wesselényi ellen: Magyarországban, e Szatmár megyei beszédből kikapott s lázitásnak magyarázott szavak miatt, a szólásszabadság —; Erdélyben, a kőnyomdáért, a nyilvánosság körüli visszaélések vádczíme alatt. A magyar kir. tábla máj. 5-re idézte őt maga elébe; megidéztetett aztán M.Vásárhelyre is, az erdélyi kir. tábla által. A kormány oly szörnyű haragot árult el ellene, hogy elitéltetése szinte egyelőre is bizonyosnak tartatott; a per azonban hosszan folyt, s annak eredményére alább fogunk visszatérni.

I. Ferencz halála. Erdélyben az országgyülés feloszlatása s az alkotmány felfüggesztése, Magyarországon a jobbágyság örökváltságának, a földnép felszabaditásának meggátlása jelölik Ferencz király végső kormányidejét. Márczius elején, nem ugyan váratlan, de a kedélyeket nagy feszültségbe helyező hír terjedt szét az országban, hogy I. Ferencz császár s király, ki már hosszabb idő óta betegeskedék, e hónap második napján megszűnt élni.

Midőn ő negyvenhárom év előtt széles birodalma kormányát átvette, a franczia forradalom lázas szabadságmámora lángba borította Európát, s élethalál harczot kezdett a legitim trónok s az ó-világ hűbéri eszméi s intézményei ellen. E harcz huszonöt évig folyt; számos trónokat felforgatott, s megváltoztatta Európa földabroszát. De nem kevesebb átalakulást idézett az elő a szellemi s erkölcsi világban: egészen meg-

változtatta a világnézletet, évezredes vélemények, elvek s intézmények helyébe újakat állított. 1835.

Ferencz e harczban eleitől fogva végiglen folyton részt vett; s viszontagságteljes életében nem egyszer érzé annak súlyát; trónja többször inog vala lábai alatt; s magából székvárosából is kétszer kényteleníttetett menekülni a győzedelmes ellenség elől.

E viszontagságok s veszélyek elhatározó befolyást gyakorlának az ő kedélyére s kormányának jellemére. Különben természeténél fogva is gyanakodó, kényuralomra hajló kedélye gyülölettel kezd vala viseltetni azon eszmék s elvek, azon irány ellen, melyek oly szörnyű felforgatásoknak lettek szülő okai, oly iszonyú vérkeresztségen vezették át az európai emberiséget. A régihez való ragaszkodás, a hagyományos nézetek és intézmények fentartása, a tekintély ápolása s erősitése; ellenben pedig az újitás szellemének elfojtása, a szabadelvű új tanok, eszmék, institutiok üldözése s megrontása fő sajátsága, jellege lőn azóta szellemirányának.

Miként II. József még erőszakosan is törekedett újítani, felvilágositani s átalakítani, hogy népeit boldogítsa: ugy Ferencz, daczára annak, hogy ifjusága néhány éveit József oldala mellett tölté, minden áron akart conserválni, a veszélyek, felforgatások forrásául tekintett felvilágosodásnak utját állni, hogy népeit belbékében, nyugalomban tartsa, ezt hivén a népboldogság egyedüli kutfejének.

Mig hadai künn, a forradalom hadai ellen táborozának, ő maga óvatosan megválasztott kormánysegédeivel, a titkos rendőrség, a szellemi mozgalom elfojtása s a vallásosság ápolása által ernyedetlenül küzdött a régi vélemények s világnézetek, a régi elvek és kegyelet fentartása mellett az új irány és szabadságigények ellen.

Hadai, a hozzá szövetkezett hatalmak által segítve, végre legyőzték a forradalom seregeit; a külbéke s avval együtt a hatalom legitim uralma helyreállíttatott. De ő maga nem lőn képes gátot vetni az új szellemi iránynak, s megállítani to-

1835. vább fejlésében az erkölcsi világot. A csend, melyet a párisi békekötés s a bécsi congressus helyreállított, csak addig tartott, mig az új zsarnokság elleni küzdelemben megfáradt népek kissé megpihentek s új erőt gyűjtöttek: nem többé a végett, hogy ellenségek gyanánt rohanjanak egymásra, hanem hogy a túlterjesztett fejedelmi hatalomtól visszakövetelják a szabadságot, a befolyást közügyeik intézésére, szóval, azon népjogokat, melyeket az el nem fojthatott új szellemi irány s felvilágosodás elidegeníthetlen természeti jogok gyanánt hirdetett.

Ferencz ezen új korszellemben végiglen ellenségét látá a világbékének szintugy mint az államnak, melynek súlypontját ő a fejedelmi hatalom teljességében, a tekintély uralmában helyezé; végiglen nem szűnt meg tehát küzdeni az új irány ellen, bár azt mindinkább kisiklani érzé a korlátok közől, melyekbe azt szorítani törekedett. Ebben ő hű maradt magához véglehelletéig.

E lélekirány lévén jellemsajátságainak alapvonása s forrása: abból eredtek legtöbb erényei s hibái kormányéletében; ennek különböző méltánylata szerint hangzik felette az itélet is oly különbözőleg az egymással szemben álló politikai felekezetek kebeléből.

Az új irány s alkotmányos szabadság barátai, — tekintve azt, hogy ő épen az általuk pártolt elveket üldözve, a titkos rendőrséget, a censurát, a szellemi mozgalom korlátolását s a felvilágosodás meggátlását használá az igazgatás fő eszközei gyanánt; habár nem vonják is kétségbe, hogy ezen eszközöket ő ama jellemsajátságánál fogva vette gyakorlatba, mely szerint szelíd kedélye a kegyetlen, erőszakos elnyomásnak általában nem barátja, inkább megelőzni, gátolni, mint sujtani kivánta azt, mi lélekirányával ellenkezett; mivel azonban e kormányeszközöknek szükségkép az lőn eredménye, hogy a természetszerű fejlődés, haladás megakasztatott, az anyagi jóllét, ipar, kereskedelem, és a szellemi s erkölcsi érdekek, a felvilágosodás, szabadság, pangásban maradtak —: egyá-

taljában nem hajlandók őt kedvezőleg megitélni: s ha az egyiptomi halottbirálat még divatban volna, nem fogták volna megszavazni a fényes eltakaríttatást. 1835.

Ellenben azok, kiknek lelki iránya az övével rokon, kik az új eszmék ellenségei, a kiváltság s tekintély barátai, a conservatio felé hajólnak, mind abban, mit amazok kormányhibának, árnynak tekintenek, merő kormánybölcseséget, erényt, atyai gondviselést látnak, magasztalnak.

Melyik félnek van igaza? Ez ismét alanyi vélemény dolga; s az itélet a szerint hangzik, amint ki a puszta külső rendben s nyugalomban, az államgépezet zajtalan forgásában a megszokott sima uton, a nép szerény, együgyű elégültségében; vagy az erők kifejlésében, a magosabb szellemi műveltségben, az ipar s kereskedelem virágzatában, ha bár kissé zajos, de életvidor haladásban helyezi az állam főczélját.

Abban mind a két fél megegyez, hogy a kitartó szivósság s munkásság, az egyszerűség s némi népszerű kedélyesség, mely őt mindenkinek minden ügyeiben könnyen megközelíthetővé tette, s bizonyos neme az igazságszeretetnek, mely a nem politikai irányu egyes ügyekben, kivált a személyes kihallgatások alkalmával, sok bajt jóvá tett, mi a követett kormányrendszerből származott, — jelleme főbb sajátságaihoz tartoznak. Ezekhez sorozandó még az is, hogy bár nem volt is barátja a népszabadságnak, mindig a jó indulatu, mindenben csak a köz jólétet czélzó, gondviselésszerű országatya szinében kivánt látszatni népei előtt, s oda törekedett, hogy kormánya, bár a szabad mozgást korlátozó önkényre hajlott, bizonyos patriarchalis jellemben tűnjék elő. A nép szeretetének tanuságait annyira igénylé, hogy az némileg erkölcsi szükségei közé tartozott; maga is viszont mindenkép elhitetni ügyekezett, hogy népeit szereti. Ennek hirét kivánta ő még nevének emlékéhez is kapcsolni, midőn végrendeletében népeinek a maga szeretetét örökölte. És, kivált ama fesztelen, népies modor, melylyel a nép iránt leereszkedő lenni tudott, nem is maradt hatás nélkül: a nép, mely közt élt és számos

1835. alkalommal megfordült, a bécsi nép, nagy ragaszkodással viseltetett iránta.

Magyarországban a nép, mely őt alig látta, személyes hatását nem tapasztalta, közönynyel fogadá halálának hirét. Az utólsó események Erdélyben s a pozsonyi országgyülésen, kivált az örökváltság s a jobbágyok személyes szabadsága kérdésében, nagyon megcsökkenték az 1825 óta növekedő népszerűségét. Utóda, Ferdinánd, már meglévén koronázva, a trónváltozás a közügyek menetében semmi változást sem idézett elő; az ország rendei megszakasztás nélkül folytatták törvényalkotó munkálkodásaikat, melyekbe azon remény, hogy azokat az atyjáénál nagyobb szabadelvűség hirében álló új uralkodó alatt több süker jutalmazandja, új lendületet, nagyobb élénkséget hozott. Kik azonban a mozgató erők játékába mélyebben betekintettek, a trónváltozástól nem vártak új fordulatot a kormánypolitikában; mert a személyzet, az uralkodón kivül, kit betegeskedése a belátás élétől s az akarat erélyétől megfosztott, nem változott: Ferencz végakarata szerint, azontúl is a közügyek régi intézői, Lajos főherczeg és Metternich Kelemen herczeg, maradtak a birodalom kormányának élén.

Reviczky állása Ferencz halála után. De egyebek közt létezett egy férfiu, ki nem vehette közönyösen a trónváltozást, kinek elég oka volt őszintén gyászolni az elhunyt fejedelmet: e férfiu gróf Reviczky Ádám, a magyar udvari kanczellár volt. Ő Ferencznek kegyencze, kivált 1826 óta számtalan kegyelmeit élvezte: alacsony, szegény sorsból általa magas hivatalokra, végre kanczellári méltóságra s grófi rangra emeltetvén, sokféle ellentörekvések daczára, nemcsak hivatalát, hanem befolyását is végiglen csorbíttatlanul megtartotta Ferencz kedélyére, ki neki, a pazar fényüzőnek, egyebek közt, még több ízben jelentékeny öszvegeket is adott hitelezőinek kielégitésére. Reviczkynek sok ellensége volt mind a magyar urak, mind a német kormányférfiak között. Ő, a szerencsefi, ki jól tudá, mennyire irígylik neki a kanczellári főméltóságot, mely eddigelé mindig az ország leg-

előbbkelő családjai tagjainak szokott lenni osztályrésze; meny- 1835.
nyire lenézik, gyalázzák, gúnyolják a magán társas körökben ezért a büszke magyar urak: rendszerint igen éreztette velök magas állása, nagy fontosságu hivatala és a fejedelemnél birt befolyása súlyát. Egyébiránt bár mi alacsony helyzetű honpolgár iránt is nyájas, fesztelen, udvarias, sőt kedélyes magyar szivességű: a mágnások iránt, ritka kivétellel, hideg, feszes, büszke, sőt nem ritkán lenéző magatartást tanusíta. Befolyását a fejedelemnél néha még a nádornak is érezhetőleg értésére adta. És mig e miatt a magyar főnemesség, csaknem kivétel nélkül, gyűlölte őt: a fejedelmi kegyek miatt a német udvari párt sem fojthatá el iránta ellenszenvét. Reviczky e mellett egyébként is boszantá a német urakat. Benne sem a császár-király személyes hajlama, sem a szerencse rendkivüli kedvezései, sem a német udvar szelleme nem volt képes elfojtani, vagy csak meg is gyöngíteni nemzetisége élénk érzetét. Ezt ő minden alkalommal, minden viszonyok közt nyiltan, mintegy homlokán kifejezve, tanusítá. Büszke volt reá, hogy magyar; s hol nemzetének méltósága, becsülete s a monarchia államösszegében való súlya forog vala fenn: ott annak a német udvarban, a német fővárosban senki sem lehetett volna valóbb, méltóságteljesebb képviselője, szilárdabb ügyvéde, mint ő vala. Hol ő, mint magyar kanczellár, megjelent, volt légyen az udvari, vagy bármi egyéb ünnepély, volt légyen társas kör: fellépése s magatartása mindig tiszteletet parancsoló vala a nemzetiség iránt, melyet képviselt. Már e magaviselete is nagy mértékben felszította ellene a német udvari párt gyűlöletét, melyet ő sok alkalommal elhomályosított felléptével. Még inkább gyűlöltetett pedig azon kivételes kegyelem miatt, melylyel őt a fejedelem elhalmozá, s azon befolyás miatt, melyet magának, Ferencz e személyes hajlamánál fogva, a kormányügyekben is kivívni tudott. Mert ha bár nem birt is a kabinetben túlsúlyt szerezni a magyar érdekeknek, mint azt sok magyar hazafi, az 1825-ki országgyülést követő években reményli vala: még is számtalanszor

1835. egynémi előnyt vívott ki a magyar ügyeknek; egynémi csapást, egynémi hátratételt hárított el azoktól. Sok volt már az is, hogy az 1811—1825 közti kényuralom után oly rendes mozgásba hozta az alkotmányos életműködést, oly reményteljesen megindította a nemzeti reform s átalakulás ügyét. Mennyi ok az irígyletre s gyűlöletre a német udvari párt részéről! Sokan még azt is leginkább neki tulajdonították, hogy, miként a német udvari párt egy része kivánta, Ferdinánd, az elsőszülött nem mellőztetett, s nem annak öcscse, Ferencz Károly, tűzetett ki koronaörökössé.

Elgondolhatni: mind ezen megalázott büszkeség, mind ezen megsértett önérdek és hiuság, mind ezen kijátszott vagy háttérbe szorított párttörekvés mily agyarkodással indította meg most hadjáratát az elhunyt fejedelemben egyetlen támaszától megfosztott, magára hagyott Reviczky ellen! Valóságos botrány volt, azokat kik pár nappal elébb nagy kitűntetésnek és szerencsének tartják vala, előszobáiban udvarolni, s lesni a pillanatot, melyben elejébe bocsáttatván, neki hízelegve tömjénezhetnek, most úton útfélen hallani, mint rágalmazzák, gyalázzák őt, mint kürtölik maholnap bekövetkezendő bukását. A beállott körülmények közt egyedül a főherczeg nádor akarata is elég volt volna őt hivatalától elmozdítani. Tudta ezt mindenki, s várták is sokan, sőt nem is mulasztának el e czélra hatni. Kitől azonban Reviczky legtöbbet tarthatott, a nádor, most ritka mérsékletet tanusíta irányában. Elmozdíttatását ő is kivánta ugyan személyes ellenszenvénél fogva; de önzetlenebb volt, mintsem hogy azt mindjárt foganatba vétesse, meggondolván, hogy e nagy hatásu hivatal körűli változás, kivált ha az új kanczellár a nemzet rokonszenvével nem találkoznék, az országgyülés folyamára is káros befolyással lehetne. Oda hatott tehát, hogy a diéta alatt e változásról szó se tétessék az udvarnál.

NEGYEDIK KÖNYV.

A kormány ellenhatása a szabadelvű nemzeti irány ellen V. Ferdinánd első kormányéveiben.

ELSŐ FEJEZET.

Az $183^2/_6$-ki országgyülés második fele.

Az ország rendei, Ferencz haláláról hivatalosan értesülvén, hatvanöt tagból álló küldöttséget intéztek Bécsbe, megvinni az új uralkodónak a nemzet hódolatát. A fényes küldöttség fényesen fogadtatott az udvartól. A magyar kanczellária palotájában összegyűlvén, a helyben tanyázó magyar katonaság sorai közt udvari díszkocsikon haladt át Bécs utczáin a császári lakba, hol a lépcsőzeten a német gárda, az előtermekben a magyar királyi testőrség vala felállítva. Ferdinánd király, a feketén bevont trónon, gyász magyar öltözetben, födetlen fővel s állva, jobb oldaláról a császári udvari főhivatalnokok —, balról a magyar udvari kanczellár, Reviczky gróf és a magyar testőrség kapitánya, Splényi báró, környezetében fogadta a küldöttséget. A küldöttség nevében Pyrker László, egri érsek, szónokolt, hosszu beszédben fejezvén ki a nemzet hódolatát és szerencsekivánatait az új fejedelemnek, s a reményeket, melyek uralkodásához kapcsolvák. A beszéd végével Ferdinánd a nemzet hódoló feliratát, mely neki a küldöttség által átnyujtatott, a kanczellárnak átadván, a trónba ülve, feltett kalpaggal olvasta el rövid köszönő válaszát. A küldöttség ezután néma bókok közt vonult vissza s Mária Auguszta királyné elébe járult, ki udvari hölgyeitől körülvéve, egy más teremben várakozék a hódolatra. Midőn az üdvezlő beszédre halk hangon, látszólagos elfogúltsággal mondott rövid latin

Hódolat az új uralkodónak.

1835. válaszában egyebek közt említette, hogy az ő ereiben is a nagy Mária Terézia vére foly, a küldöttség hangos éljen-kiáltásokkal távozott előle.

A tisztelgéseket fényes lakoma követte, melyen a birodalmi s házi főkanczellár, Metternich Kelemen herczeg viselte a király képét. Midőn a küldöttség a lakoma végével tőle bucsut vett, Metternich, válasza közben, a trónváltozás hirének az olasz udvarokhoz megvitelére követül kinevezett gróf Zichy Istvánhoz fordulván, ilyképen szóla: «Mondja meg a gróf az illető udvaroknak, melyekhez küldetve van, hogy a monarchia kormányrendszere szebb diadalt alig ült valaha, mint néhány nap óta e fővárosban. Egy, negyvenhárom évig uralkodott fejedelem elhal; az új fejedelem a trónt elfoglalja: és minden a régiben marad, minden csöndes és loyális, miként látja.»

Metternich állitása csak egyik részében volt való. Minden csöndes, minden a régi rendben maradt a trónváltozásnál; de ennek oka koránt sem a monarhia kormányrendszerének jóságában s közkedveltségében; hanem, e kormányrendszer daczára, a népek csaknem túlságos loyalitásában vala keresendő. E loyalitás annál inkább megérdemli az elismerést, minthogy a nemzetnek semmi kilátása sem volt arra, hogy Ferdinánd trónra léptével az alkotmányosság tekintetében élénkebb jogérzet, a nemzeti kifejlés, újjászületés ügye iránt nagyobb méltányosság, a népszabadság iránt több hajlam foglaljon helyet az ország kormányánál.

E reménytelenség épen onnan eredt, hogy az új uralkodó alatt semmi sem változott; a kormány rendszere, személyzete, politikája, minden a régi maradt. Ferdinánd a természettől oly szelíd, jó szívet nyert osztályrészül, hogy általa alattvalóinak boldogitójává válhat vala. De, ezeknek bánatára, idegrendszerében egy makacs kórság, a nehéz nyavalya csirái rejlének, melyeket a korán anyavesztett gyermekben nevelőjének, Tige grófnak, egészen ferde, durva, sőt nem ritkán embertelen bánásmódja s a beteg organismus kellő ápolásának elhanyagolása hamar kifejlesztett. A férfiasság fejlődésének

időszakában egy pár év némi reménynyel kecsegtetett, hogy 1835. a fejlődő test legyőzi a nyavalyát. Szellemének emelkedéséről s önállóságáról, akaratának erélyéről, sőt szabadelvű irányáról, mely miatt egy ideig atyjával is némi meghasonlásban volt, mind több hír kezd vala szárnyalni az országban. «Én gróf Illésházyval tartok — irja 1826-ki april 3-kán Kazinczy Ferencznek gr. Dessewffy József, — a ki még jobban tudja mint én, hogy a koronaörökös energicus ember lesz, és hogy több esze van mint hírlelik és a mint akarja magáról vélelтetni. Kényes az ő helyzete és mindent megmagyaráz.» De a közvárakozás nem teljesedett egészen; az idegbaj, bár gyöngült, de végkép nem szűnt meg.

Ferdinánd ezen állapota miatt atyja, életének végső, gyakori s huzamos betegeskedéssel töltött szakában a maga testvéröcscsét, Lajos főherczeget, helyezte a kabinet elére. A fejedelmi család megegyeztével, Ferencz halála után is e főherczeg maradt az uralkodó képviselője a kormány ügyeiben; a birodalmi politikát pedig, mind a kül- mind a belügyekben, ezentúl is Metternich herczeg, s az elébbinél még nagyobb hatalommal igazgatta. A királyné, Mária Auguszta, kinek vallásos kedélyét uralkodási vágy nem ösztönzé, elvonultságában semmi részt sem vett a politikában. Annál több befolyást törekedett magának szerezni Zsófia főherczegné, Ferencz Károly főherczegnek, a magtalan Ferdinánd legidősb öcscsének s koronaörökösnek élénk, uralkodni vágyó neje.

A kabinet politikai rendszere, a kormányzat elvei mindenben a régiek maradtak. Metternich a birodalom csöndét, a népek loyalitását Ferencz halálakor a kormányrendszer diadalának tartván, nem látott okot a husz év előtt önmaga által megállapitott rendszer megváltoztatására. A következett események mindazáltal czáfolhatlanul tanusítják, hogy ő e rendszer sajátságos elveit, melyeket Ferencz 1825 óta önszántából némileg megszelídített, most az uralkodó akaratában semmi akadályt nem találván, nagyobb szigorral akará alkalmazni. Számítva a nemzet loyalitására, a világbéke e zavartalan álla- A kormány-politika.

1835. potában, melyet az orleánsi dynastiának meggyökeresedése több nemzedékre látszék biztosítani, részint alattomos működés, részint szigorúbb rendszabályok életbeléptetése által, még egyszer megkisérleni szándékozott a fejledező nemzeti szellem mind szabadelvűebbé, a reformtörekvések mind radikálisabbá váló irányának elfojtását. Kétségtelen jelei mutatkozának ennek már Ferencz végső életszakában is azon eljárásban, melyet a kormány az erdélyi diéta tekintetében, a magyar országgyülésen pedig az ország fejlődésére oly szükséges, a monarchiai elvre nézve pedig oly ártatlan, sőt csak kedvezőleg ható örökváltság s egyéb urbéri törvényjavaslatok tárgyában követett. E kisérletet Metternich, Ferencz halála után, mondhatni, mindenható miniszter, néhány évig szivós kitartással folytatá, mig végre a megszilárdult nemzeti közvélemény hatalma által kényszerítve, azt némileg módositá s más irányu kisérletekkel cserélte fel.

Ki a kormánynak ezen kényuralmi visszahatásáról még az urbéri törvényjavaslat sorsa s az erdélyi rendkivüli kormányszabályok után is kételkedett volna, eléggé meggyőződheték mindjárt Ferdinánd trónra lépte után ama czélzatból, mely a királyi czím körül nyilvánult s azon eseményekből, melyek a szólásszabadság tárgyában fejlettek ki.

A királyi czim feletti viták.

A királynak april 19-kén előforduló születése napjára a rendek, szokás szerint, üdvözlő feliratot készitettek, melyben Ferdinánd e néven V-dik királynak czímeztetett. Hogy e néven az országnak korábbi időkben már négy koronázott királya volt, minden iskolai kézi könyv tanitá, törvényeink tárháza pedig, a Corpus Juris, kérdés alá sem eshető szembetünőséggel tanusitá. Hogy továbbá a magyar királyok czím és névsorában semmi változás nem történt akkor, midőn Ferencz 1804-ben az osztrák császári czímet felvette, s azontúl magát, bár e néven mint német birodalmi császár II-dik volt, I. Ferencznek neveztette, magából azon oklevélből is világosan kitűnik, melyet az említett évben, ausztriai császársága tárgyában kibocsátott. Miként annak helyén elmondot-

tuk, ezen okmányban Ferencz maga világosan kijelenti, hogy 1835.
sem addigi viszonyait Magyarország iránt, melyek a pragmatica sanctio czím alatt ismert viszonylagos, és azért a nemzet megegyezte nélkül nem is módosítható szerződésen alapulnak, megváltoztatni, sem Magyarországot az ausztriai császárság tartományává tenni, s ekként önállóságában megcsorbítani egyátaljában nem szándékozik. Magyarországon Ferencz név alatt ő lévén az első király, azon czímváltoztatás, mely szerint magát azután mint császár is I-sőnek nevezte, a magyar királyi czímmel nem jött összeütközésbe. Másként állott a dolog Ferdinándra nézve, kit, a mondottak szerint, bár mint osztrák császárt az I-ső, de mint magyar királyt az V-dik Ferdinánd czím illetett meg. Megváltoztatni e czímet, és Ferdinándot, mint magyar királyt is, e néven I-sőnek czímezni, annyi volt volna az ország részéről, mint elismerni, hogy az új osztrák császárságba Magyarország is beolvasztatott, annak tartományává lett, nemzeti függetlenségét s önállóságát elvesztette.

Mennél világosabban folyt az előzményekből ezen következtetés, és mennél kétségtelenebb volt a nemzeti függetlenség joga, s e tekintetben magának az osztrák császárságot megalapitó okmánynak értelme: annál felötlőbb volt, hogy a főrendek többsége az «V-dik Ferdinánd» czimen mégis felakadt, s kétségkivül a Bécsből vett utasitás szerint, makacsul kivánja, hogy a királyt a rendek is egyszerűen «I. Ferdinándnak» czímezzék. Alig is lehetne ezt megfejteni, ha nem tudnók, hogy a főrendek, a demokratiától s a kiváltságaikat fenyegető reformoktól félvén, azok meggátlása végett szorosabban a kormányhoz szövetkeztek, készek azt mindenben pártolni, hogy viszont az aristokratiai kiváltságok megőrzésében s a reformok meggátlásában tőle nyerhessenek pártolást. Oly önző s elfogult vala még főnemességünk nagy része, hogy nem kételkedett még a nemzeti függetlenséget is áruba adni hűbéri jogainak s kiváltságainak megtartásáért s a demokrat irányu reform meghiusitásáért. A rendek háza

1835. jól tudván hogy, ha a király czímében az ország függetlenségi jogát ekként megcsorbíttatni engedi: a kormány, melynek különben is jogfoglalás, kényuralom a fő törekvése, nem késendik ezen, látszólag csekély, engedmény minden következményeit leszármaztatni a maga részére; s rövid idő mulva fennen hirdetendi, hogy a törvényhozás maga önként lemondott az ország függetlenségéről. A rendek házában e miatt nagy ingerültség támadt a főrendi tábla ellen, mely megátalkodottsággal ragaszkodva a bécsi kormánynak vele még csak magán úton közlött kivánatához, sok ideig vonakodék megegyezni a király törvényes, sem történelmileg, sem diplomatikailag kétségbe nem vonható czímében. A két tábla közti vita több hónapig tartott; a főrendek tizenhétszer vetették vissza a rendeknek megczáfolhatlan érvekkel támogatott üzenetét; a kedélyek ingerültsége nőttön nőtt, mert az egyességnek minden reménye eltűnt.

A kormány végre meggyőződék, hogy a rendek engedni nem fognak, s az ország függetlenségét e mellékes kérdés leple alatt megingatni nem lehet: az ügyet tehát nem akarta tovább erőszakolni, s maga lépett fel a felek között, egyenesen a király által vágatván ketté a bonyolódott csomót. Ferdinánd egy leiratban kijelenté, hogy magát törvényes magyar királynak tartja, s egyenes öröködési joga ellen vétene, ha a királyságára vonatkozó bármely kérdésben kétségnek engedne helyt. Kijelenti tehát, hogy ő magát, mint magyar királyt, V-dik Ferdinándnak fogja nevezni s neveztetni. Ki volt légyen e királyi leirat fő eszközlője, nem tudjuk megmondani; annyi mindazáltal bizonyos, hogy a főrendek általa még gyűlöletesebb világban tűntek fel a nemzet előtt, mint ha önszántukból engedtek volna a rendek táblájának. El lehetett azontúl rólok mondani, — mitől nem is kimélte meg őket a közönség, hogy magánál a királynál is királyiabbak, túlzó royalisták. A főrendi osztály e kérdés oly makacs vitatása által nagyon sokat vesztett a közvéleményben: a közönség ellenkező túl-

ságba esvén, még hazafiságát, nemzeti érzetét is kétségbe kezdte vonni s bizodalmát tőle egészen megvonta. 1835.

A kedvetlenség, ingerültség, mely a kedélyekbe ezen idő alatt fészkelte be magát, azontúl nem is oszlott szét az országgyülés egész folyamában; mert mind újabb események merültek fel, mikből bőséges táplálatot nyert a köz elégületlenség. Mindjárt a királyi czím feletti viták kezdetében lőn közhirré Wesselényinek a jobbágyok örökváltsága mellett a mult évben, Szatmár megye közgyülésén, mondott beszéde miatti bepereltetése, s május 4-kére a kir. tábla elébe idéztetése. Az ünnepelt, népszerű férfiunak két oldalról is czélba vett zaklattatása annál mélyebb fájdalmat s aggodalmat gerjesztett a nemzet szabadelvű részében, minthogy benne nemcsak a reformügy, hanem a legfontosabb alkotmányos elv, a szólásszabadság támadtatott meg a kormány által. Majdnem minden megye önügyévé tette a sérelmes esetet s utasitást küldött követeinek: ügyekezzenek azt jó végre vezetni. A rendeknél ennek következtében a bihari követ, Beőthy Ödön, első emelt panaszt a kormány eljárása ellen. Hatályos beszédében megmutatta, hogy közgyülésen mondott beszédet, melynek, mellesleg említve, vád alá fogott némely kifejezései nem is a király, hanem a kormány ellen valának intézve, későbbi vizsgálatnak s keresetnek tárgyává sem lehet tenni. Ha a szóló törvényt sért, azt rögtön, a gyülés folyama alatt, mint széksértést kell bűnheszteni. Innen eredt ama törvényes szokás is, hogy hasonló esetekben az ajtók azonnal bezáratnak s a kereset nyomban megindíttatik; mert ha a sértést elkövetett egyén a teremből eltávozott, a keresetnek utólagosan nincsen többé helye. Miután ezt Szatmár megye rendei, bár köztök a főispán, mint a kormány képviselője is jelen volt, nem tették: következtetni kell, hogy Wesselényi még csak széksértést sem követett el, s annál kevesbbé olyast, mi notapernek tárgyául szolgálhatna. Megmutatta, hogy törvényeink szerint felségsértési s hűtlenségi bűnt puszta szóval elkövetni egyátaljában nem is lehet; hogy, továbbá a szólásszabadság

Wesselényi bepereltetésének kérdése.

1835. egyik fő sarkköve az alkotmánynak. Hivatkozott magára a főherczeg nádorra, ki egy főrendi ülésben nem rég maga is akként nyilatkozott, hogy «a szólásszabadság a constitutio palladiuma.» Ezen s több hasonló okoknál fogva erélyes feliratot inditványozott, melyben ő felsége megkérendő volna, hogy a szólásszabadságon ejtett sérelmet rögtön orvosolja; a Wesselényi Miklós ellen indított pert pedig semmisítse meg.

Az inditványt a rendek nagy többsége végzéssé emelte; a felirat mindazáltal e tárgyban is megakadt a felső táblán, mely, mióta a szabadelvű reformok meggátlása végett egészen a kormányhoz csatlakozott, mindenben, mi ennek tetszésével nem találkozék, egy makacs vetót kezd vala gyakorolni. A két tábla e miatt az országgyülés végeiglen váltogatá egymással üzeneteit, de minden süker nélkül. A főrendek, bár szinte elboríttattak a szólásszabadság mellett harczoló megczáfolhatlan érvek által, megátalkodottan ellenzék a feliratot átbocsátani. A rendek hamar meggyőződtek ugyan, hogy hasztalan küzdenek, mert a kormány többféleképp elárulá, hogy Wesselényit minden áron elitélni s elmozdítani akarja a harcztérről; a szólásszabadság oly igen fontos kérdését mindazáltal, melynek kedvező eldöntésétől függ vala nagy részben a nemzeti átalakulás ügye, annál kevesbbé hajlának letenni, mivel a szólásszabadság sérelmei egyebekben is szaporodtak. Az örökváltság kérdésében, midőn azt a kormány, a mult év végén, a követi utasitások megváltoztatása által törekedék megbuktatni, Zemplén és Békés megyékben is hasonló szabadelvű nyilatkozatok tétettek, minő volt Wesselényié Szatmárban. A kormány azok megtorlása végett mind a két megyébe kir. biztost küldött: Békésbe Szirmayt, Zemplénbe Tajnayt. A háborgatott megyék, követeik által az országgyülés elébe vitték sérelmöket; minek következtében a szólásszabadság kérdése többféle alakban minduntalan szőnyegre került. A rendek tehát e fontos ügyben ernyedetlenül küzdének mind a gyülés bezártáig; sőt, mint látandjuk, a következő 1839-ki országgyülésen is azonnal s kétszeres erély-

lyel fogták fel az időközben is többször megsértett jog mellett a most eredmény nélkül maradt vitatkozás megszakasztott fonalát. 1835.

De bár elvileg még nem sikerült is e gyülésen kivívni a gondolat és szólás szabadságát; egy külön esetben mindazáltal már is diadalt ült az ellenzék. Egy ízben, midőn a Wesselényi ügyében a királyhoz intézendő felirat forog vala szőnyegen a rendek országos ülésében, a barsi követ, Balogh János, Wesselényi mellett nagy hévvel szónokolván, annak a szatmári gyülésen mondott ama szavait, melyek miatt bepereltetett, szóról szóra ismételve, sajátjaivá tette. A kormány következetes akarván maradni, Baloghot is azonnal vád alá fogatta; megyéjére pedig ráparancsolt, hogy miután székét a követ, hűtlenségi bűne miatt, az országgyülésen meg nem tarthatja, helyébe más követet válaszszon.

A Balogh János ellen indított bűnvád.

Bars megye már 1822 óta egyike lévén azon megyéknek, melyek az ellenzék zászlaját legelől s legerélyesebben lobogtaták: a kormány eleve is tudta, hogy nem leend könnyű dolog megbuktatnia a népszerűsége tetőpontján álló követet. Minden követ megmozdita tehát, hogy Balogh visszahivatását keresztülvigye. A főispán, gróf Keglevich János, maga is a legkonokabb conservativek egyike, megyéjében a fondorlat s vesztegetés semmi nemét nem hagyá kisérletlenül, hogy czélját érje. Az új követ megválasztása julius 25-kére volt kitűzve. A kamarai tisztek s más kormányhivatalnokok s ügynökök, mindjárt a közgyülés kihirdetése után, községről községre járták be a köznemességet, jelentékeny összegeket osztván ki annak tagjai közt, hogy szavazatukat a kormánypárt részére biztosítsák. A köznemesség, az ugynevezett kortesvezérektől intést vévén, nem is vonakodék elfogadni a kiosztott pénzt; mi a kormánypártiakat a győzedelem biztos reményébe ringatá. A gyülés napja felvirradt; a nemesség nagy számmal jelent meg. Felolvastatván a királyi leirat, mely új követválasztást rendelt, a főispán megtette a kijelölést, s a szavazás megkezdésére szólítá a nemességet. Most azonban Dombi

1834. Márton, közbirtokos s királyi táblai ügyvéd szót emel. «Országgyülési követünk, Balogh János, — ugymond — felségsértési bűnről vádoltatik. Az 1723-ki törvénykönyv 9-dik czikke a felségsértési s hűtlenségi bűnt részletesen osztályozza: lássuk tehát e bűnök melyik osztálya alkalmazható követünkre.» Ezután pontonként elősorolván az eseteket, melyekről a törvény szól: a megyei rendeket minden pontnál felszólítá, nyilatkoznának: bűnösnek tartják-e abban Baloghot? A választó nemesség minden pontra hangos nemmel válaszolt. «No de hátra van még egy pont, — igy folytatá beszédét Dombi —: lássuk, tán ez ellen vétett?» E pont, melyet a szónok szándékosan hagyott utóljára, a hamis arany- s ezüst-pénzverőkről szóla. A közönség, mely jól tudá, hogy épen Balogh volt egyike azoknak, kik 1823-ban, a kormány fináncz munkálatai következtében becsvesztett s leszállított papirpénzről önkényesen ezüstre emelt adót legerélyesebben ellenzették, hangos kaczagással szakasztá félbe a szónok beszédét; mi közben aztán mindenfelől «éljen Balogh János!» kiáltások hangzának fel a teremben. Ennek csilapultával aztán Dombi ekként végzé beszédét: «Miután a megye rendei Balogh Jánost felségsértőnek vagy hűtlennek el nem ismerhetik, inditványozom: menjen tüstént vissza Pozsonyba és foglalja el követi székét. A megyei ügyvéd pedig küldessék ki, jelenjen meg az idézetre s védje követünket.» Az inditvány nagy tetszéssel fogadtatván, a többség Baloghot követi állásában megerősítette. Az igen gyönge kormánypárt szót sem mert emelni a hasonlithatlanul nagy többség ellenében: Balogh tehát visszatért Pozsonyba, folytatandó törvényhozói működését. A megye eljárása mind Pozsonyban, mind egyebütt is az országban nagy magasztalással helyeseltetett; s a kormány, a közvélemény hatalmától végre is kényszerítve érzé magát, a keresetet Balogh ellen megszüntetni. Előzménye volt ez ama teljes diadalnak, melyet az 1839-ki országgyülés rendei a szólásszabadság ügyében végre kiküzdendők valának.

A jobbágyok örökváltságát és személyszabadságát illető tör-

vényjavaslat sorsából meggyőződtek az ellenzéki rendek, hogy a körülmények ezen országgyülésen nem olyanok, melyek közt a többi rendszeres reformmunkálatokat a magok értelme szerint keresztülvinni remélhetnék: tanácsosabbnak vélék tehát, azokat kedvezőbb időre halasztani, mintsem az alkotmányos elveknek s a kor igényeinek meg nem felelő törvényeket alkotni. Igy lőn, hogy a polgári magánjog törvénykönyvét, mely az urbér után munkába vétetett, miután belőle kerületi üléseiken harminczhét törvényjavaslatot elkészitettek, befejezetlenül letették. E lépésre nemcsak azon indok vezette a szabadelvű pártot, hogy a kormány hangulatának mostani áramlatában lehetetlenné vált a szabadelvű törvények megalkotása; hanem boszusággal vegyes fájdalommal tapasztalák azt is hogy, miként mindjárt elmondandók leszünk, a kormánypárt fondorlatai következtében, saját soraik is menten ritkulnak. Egyébiránt meggyőződtek már arról is, hogy körülményeink közt a rendszeres codificatio nem mindig a legjobb s legkönnyebb ut keresztülvinni a reformokat. Most tehát inkább az események folyamában felmerült oly egyes fontosabb kérdések eldöntését, elvek tisztázását s megalapitását tették feladatukká, melyek a jövendő országgyülések reformtörekvéseit előkészítsék. Ezen nézet vezérlé őket a szólásszabadság mellett folytatott vitákban; ez által indíttattak Széchenyi István egy tervének pártolására s a sérelmek tárgyalására is. 1835.

Mi Széchenyi tervét illeti: fentebb mondók, miképen ő mindenek előtt az ország anyagi érdekeit javaslá, s a mennyire egyes hazafi ereje engedi, törekvék is kifejteni, hogy aztán ezek segélyével s ezek erkölcsi hatása alatt czélszerűbben s könnyebben lehessen létesiteni a nemzet egyetemes újjászületését. E czélra irányzának azon reformjavaslatai is, melyeket legújabb munkájában, napvilágot a censura által elejébe vetett akadályok miatt csak az országgyülés folyama alatt láthatott Stádiumban, tőn inditványba. Ő a maga «egymásutánjában» a kiállító erők előteremtését helyezé a teendők A budapesti lánczhid.

1835. élére. A szabad föld és hitel megalapitása mellett pedig e czélra legszükségesebbnek hirdeté Budapestnek az ország anyagi középpontjává, széppé, kényelmessé, gazdaggá varázsolását, és a kiváltságos nemességnek közczélokra való adózását. Már fentebb említők, hogy ő reformterveinek e két fő részletét, az e körben teendők kezdetéül, egy Budapest közt részvények utján épitendő állandó híd eszméjében egyesítette: a híd által közvetlenül Pest anyagi emelkedését s középponttá válását czélzá ugyan; de közvetve nem csekélyebb eredményt várt abból, ha a híd részvényes társaság által építtetik, s ennél fogva az átkelőktől fizetendő vám a nemesség nem-adózási kiváltságának varázsát megtöri, a nemességet közhasznu czélokra adózni szoktatja. Az eszme valósitását, melynek érdekében már az országgyülés előtt Angolhonba utazott s egy külön röpiratot bocsáta ki, csak a törvényhozás tehette lehetővé; mert mielőtt a részvényes társaság megalakulna, törvénynek kelle alkottatni, mely a vámfizetésnek mindenkit, tehát a kiváltságos nemest is alája vesse. Az országgyülés megnyiltával tehát eljött az alkalom, a termékeny eszmét foganosítani.

Valamely eszmét agitatio által megkedveltetni s népszerűvé tenni, annak részére a befolyásosabb egyéniségeket megnyerni, senki sem birt annyi ügyességgel s kitartással, mint Széchenyi. Nem restellett ő bár kinél is, ha a tervezett ügyre befolyását hasznosnak tartá, ismét és ismét bekopogtatni, ha kelle, órákig lesni az előszobákban a legalkalmasb időt; és ha aztán emberéhez jutott, minden sajátságait s hajlamait kizsákmányolni; okokkal s élczekkel, gúnynyal s hizelgéssel hatni reá, hogy őt tervének gyámolitására megnyerje. Igy tett ő a budapesti állandó híd tárgyában is. A reformpártiaknál, kik az ő eszméit különben is kivétel nélkül elfogadták, s őt magát, bár tulajdonkép a pártokon kivül állott s tusáikban ritkán vett részt, vezérökül tisztelik vala, sok szót vesztegetnie nem volt szükség. Annál súlyosabb volt feladata az ó-rendszer embereinél, kik a nemes megvámoltatását nemcsak a kivált-

ságok, hanem sokan maga az alkotmány megcsorbitásának nézik vala. A főrendűek közt számos nagy befolyásu tagok, például maga az országbiró, gróf Cziráky Antal is, makacson ellene szegűltek a tervnek, melyet nem ok nélkül első lépésnek tekintettek az összes nemesi kiváltságok eltörlésére, az egyenlőség megalapitására. De a fáradhatlan Széchenyi nem tágitott, mig a diadal iránt biztos remény nem kecsegtetheté. Ennyire jutván, hozzáfogott a részvényes társaság megalkotásának tervéhez; és miután annak létesitésére Szina bankárt megnyernie sikerült, Clark nagy hirü angol vizmérnököt a hídterv megkészitésére Londonból Pestre hozatta. Az inditványt a vámfizetési törvény megalkotására a rendek házában már 1833 nyarán megtéteté; melynek következtében a julius 28-kai országos ülés bizottmányt nevezett ki a hídügygyel kapcsolatban lévő kérdések kidolgozására. 1835.

A közvélemény jelenleg igen kedvező volt Széchenyi tervére nézve. Nem rég jelent meg Dunánkon az első gőzhajó; s a közönség azt csodálattal s lelkesedéssel üdvezlé, mintegy biztos előhirnökét anyagi haladásunknak. A gőzhajózási vállalat eszméje s meginditása nem Széchenyi műve volt ugyan; de ahhoz ő mindjárt kezdetben hozzácsatlakozott, s azóta anynyit s oly ernyedetlenül munkálkodék annak megszilárditásában, terjesztésében s gyorsan gyarapodó sükerében, hogy őt méltán második megalapitójának tekinthetni. Igy tartá ezt legalább a nagy közönség, mely a vállalat fényes sükerét egészen neki tulajdonitá, s minden hasznot, mi abból anyagi érdekeink, a közlekedés, kereskedelem élénkülése tekintetében eredt, az ő nevéhez kapcsolt. Mihelyt ő az állandó híd eszméjét az országgyülés tagjai közt annyira népszerűvé tette, hogy a valósithatására szükséges törvénynek megalkotását bizton remélheté, azontúl a gőzhajózás érdekeinek áldozta idejét s munkásságát. Odahagyván az országgyülést, hol a Wesselényi által vezérlett ellenzék modorát nem helyeselheté, de szakadást a pártban, melynek elveit a magáéinak vallá,

1835. támasztani nem akart: mint kormánybiztos az Aldunához sietett, hogy a vaskapui munkálatokat, melyeknek czélja volt a Duna medrét a szikláktól megtisztítani s hajózhatóvá tenni, a folyam partján pedig a meredek, sziklás hegyoldalban utat nyitni, személyesen vezethesse. Az elemeken nyert ezen diadalai is ugy tűntették fel őt a közönség előtt, mint a süker emberét, ki, bár mire fordítja is munkásságát, a czélzott eredményt mindig és mindenben elő tudja teremteni. Az ő befolyása birta aztán 1835 elején a törvényhozást arra is, hogy a Duna szabályozása iránt feliratot intézzen a kormányhoz. A nádor s az országbiró ez alkalommal szerencsekivánatok közt nyilvánították teljes elismerésöket érdemei iránt.

Nem kételkedett ezek után senki, hogy a roppant nagyságu lánczhíd, — mert ilyennek felállitását látá Clark épitész legczélszerűbbnek, melyet Széchenyi oly buzgalommal ajánl, teljesen sikerülend, mihelyt a szükséges intézkedések a törvényhozás részéről megtörténnek. Széchenyi b. Szina bankárral, ki a vállalat financziális oldalának élére állott, oly módon egyezett meg, hogy a részvényes társaság a hidat 90 évi használat után a nemzetnek, egy tartalék-tőkével együtt ingyen átengedendi. A feltételek közt oly pont is fordulván elő, hogy a két város közti közlekedésnek minden más eszközei is a társaság kizárólagos birtokában legyenek: Budapesttel is egyezkedni kellett az eddig közösen birt hajóhid vámjogának megváltása végett.

Mind ezen előmunkálatok bevégeztetvén, a törvényjavaslat az avval megbizott országos választmány által megtétetett. A rendek táblájánál harminczöt megye pártolá a vámfizetés eszméjét; minél fogva a törvényjavaslat a többség által megszavaztatott. A főrendek közt még most sem hiányzának ugyan, kik azt a kiváltságok sérelme miatt ellenzék; a fáradhatlan Széchenyi mindazáltal a többséget terve pártolására ott is előteremtette. A törvény, mely aztán királyi szentesitést is nyert, egyéb intézkedéseken kivül megrendelte, hogy a hidon minden átkelő, személy-, rang- és osztály-különbség

nélkül köteles vámot fizetni. E vámilletmény megállapitása s a szerződésnek a részvényes társasággal megkötése végett, a nádor elnöklete alatt, egy állandó országos bizottmány neveztetett, mely eljárásáról a jövő országgyülésnek számolni köteles. E bizottmány a szerződési éveket, melyeknek eltelte után a hídvám egészen megszünik s a híd nemzeti tulajdonná váland, 87-re határozta. — A nemesség Achilles-sarka tehát, eképen lefegyvereztetett; a százados kiváltságok oklevele egy ponton átlyukasztatott: az új lánczhidon minden nemes a nem-nemessel egyaránt köteles lőn vámot fizetni. Nem lehetett többé kételkedni, hogy a közterhek közös viselésének elve a közel jövőben a nemességre is ki fog terjesztetni: a hídvám törvénye annak csalhatatlan előpostája volt. 1835.

Meg lévén egyszer törve a nemesi kiváltság varázsa, a reformpárt sietett azt az anyagi érdekek, kivált a közlekedés előmozditására vonatkozó más magán vállalatokra nézve is megszorítani. Megalkottatott egy más törvény is, méltó társa az állandó hidat illetőnek, mely szerint «a legközelebbi országgyülésig is, melyen a haza közjavát előmozdító magános vállalatok iránt a törvényhozás kimerítőleg fog intézkedni, ideiglenesen rendeltetett, hogy minden oly magános személyek, vagy társasági egyesületek, melyek Pestről Bécs felé, vagy a magyar tengerpartokig, vagy Zimonyig, vagy Morva, Slézia s Galiczia határszéléig, vagy Kolosvár s Nagy-Szeben felé Erdélyig —, továbbá a melyek Bécsből a magyar földön keresztül Törökországig vagy Krakóig —, Nagy-Szombattól Kassáig, Miskolcztól Galiczia felé s végre Sziszektől a magyar tengeri kikötőkig vasutat vagy csatornát épiteni vállalkoznak, a törvény kizárólagos ótalma alá vétetnek s többféle kedvezményekben részesíttetnek». A magán vállalatokról alkotott törvény.

A sérelmi politikának, mely régebben csaknem egyedüli iránytűje volt országgyüléseink működéseinek, elvileg már nem nagy barátja volt ugyan a reformpárt; mert meg vala győződve, hogy miként az eddigelő czélra nem vezetett: ugy a jövőben magoktól is gyérülni fognak a multkoriakhoz ha- A sérelmek és kívánatok tárgyalása.

1835. sonló törvény- s alkotmánysérelmek, mihelyt az átalakulás ki lesz víva. De most, midőn tapasztalák, hogy a jelen mostoha körülmények közt e tekintetben oly keveset tehetnek, a kedvezőbb viszonyok beálltáig annál inkább helyén láták a sérelmekkel is foglalkodni, mert a kormány, a haladás helyett ismét jogfoglalásokra törekszik; s mert a megyei rendek, küldőik nagy része, még mindig sokat tart arra, hogy a régi sérelmek közől egynémit minden törvényhozás orvosoljon. Bár a kormány s a főrendi tábla mostani hangulata nem nagy reménynyel kecsegtetett is az iránt, hogy eljárásukat süker jutalmazza; de nehogy otthon azon szemrehányással találkozzanak, hogy e hosszu országgyülés e tekintetben is meddő maradt: mindjárt az urbéri szabályozat bevégzése után beléfogtak tehát a nagy munkába, s azok tárgyalása végett külön esti gyüléseket tartának, melyek aztán az év nagyobb részén athuzódtak. Súlyt azonban a régi sérelmek s kivánatok nagy tömegéből leginkább azokra fektettek, melyek már magokban is némi reformot foglalnak s a haladásra kiindulási pontokul szolgálhatnak. Ezek közőt különösen három tárgy: a Ludovicæum hadi akadémia, a nemzeti nyelv divata s a köznevelés ügye, vonja magára figyelmünket.

A Ludovicæum. A század első tizedében, midőn a folytonos háború országgyüléseink tanácskozásait minduntalan hadi tárgyakra forditá, az ország rendei nem szűntek vala meg sürgetni, hogy a magyar ezredekben kizárólag honfiak alkalmaztassanak tisztekül; s nehogy a kormány e jogos kivánatot kiképzett magyar ifjak hiánya miatt mellőzze: 1808-ban magán ajánlatok utján egy millió forintnál többet gyűjtének össze egy magyar hadi akadémia felállitására. A kormány akkoron, a rendek hadi segélyével teljesen meg lévén elégedve, pártolni látszék az ügyet s Váczon egy épületet mutatott ki az intézet számára, mely Mária Terézia által nemes ifjak növeldéjeül emeltetett; mióta azonban e czélra a bécsi Theresianum lőn megalapitva, üresen, roskadozó félben áll vala. Az említett év óta számos újabb ajánlatok járulának az alapitványhoz. Nemcsak az első

alapítók kiegészítették ama veszteségeket, melyeket a pénz- 1835.
alap a papirpénz kétszeri értékleszállitása következtében szenvedett; hanem, miként fentebb emlitők, 1830-ban a megyék és városok is tetemes összegekkel, azóta pedig számos egyesek újabban is mintegy 300 ezer forinttal, — különösen gr. Buttler János, 20 ifju nevelésére, egymaga 126 ezer forinttal — járulának a pénzalap szaporitásához. A főherczeg nádor, kire az ügy bízva volt, az újabb kori országgyülések által szorgalmaztatván, végre hozzáfogott a nemzeti kivánat létesitéséhez; s a czélra nem alkalmas váczi épület helyett, Pest egyik külvárosában építtetett egy nagyszerű palotát, mely mintegy kétszáz ifjut fogadhat kebelébe.

A ház elkészült, de annak megnépesitésére még mindig nem tétettek készületek. A rendek, midőn e miatt felszólaltak, azon rövid választ vették, hogy a pénzalap elégtelen. Ők tehát kijelenték, hogy készek országul megalapitani az intézetet; követelték mindazáltal, hogy az ajánlatokból gyült tőke eddigi kezeléséről számadás terjesztessék elejökbe. A kormány hosszu vonakodás után végre engedett. Álmélkodva láták e számadásból egyebek közt a rendek, hogy bár az intézet felállítva még nem létezik: a főigazgató, Petrics altábornagy, az aligazgató, vívó és tánczmesterek s több házi cseléd mégis már 1808 óta kinevezve, folyton huzzák oly jelentékeny díjaikat, hogy egyedül a főigazgató díjazása fejében 162 ezer ft. áll a számlában. Ezen eljárás kétségtelenné tette, hogy a kormány ilyféle intézetet a nemzet által felállíttatni egyátaljában nem akar, s készebb elpazarolni a pénzalapot, mintsem azt czéljára jutni engedje. Ennek oka részint azon bizalmatlanságban rejlett, melynél fogva nem szívesen látta volna, hogy számosabb magyar ifju képeztessék ki a hadi pályára; részint abban keresendő, hogy a kormány, eleve is tudván, miképen a nemzet ezen intézetet minden tekintetben nemzeties irányban kivánja megindítani, mit maga ellenze, más ürügy alatt szándékozott meggátolni annak felállitását. Hogy a kormány valóban oda czélozott, megmutatta a következmény. Midőn

1835. ugyanis az ország rendei kijelentették, hogy készek az intézetet országul megalapítani, természetesen azon feltétel alatt, hogy annak alapszabályait a törvényhozás készítse el, vagy legalább a nemzetiség igényei szerint módosíthassa: a kormány akképen válaszolt, hogy az ajánlatot ily feltétel alatt nem fogadja el, s majdan a maga eszközeivel állitandja fel az intézetet. A kormány e válasza után mindenki meggyőződhetett, hogy a nemzet ismét hasztalan tette áldozatát, s az intézet soha sem, vagy legalább nem a nemzet kivánatai szerint, fog létesíttetni. És valóban a nagyszerű palota, mely majdnem másfél millió pftba került, még 1848-ban is üresen álla, tanubizonyságául, mennyi akadályokkal kellett a nemzetnek küzdenie a haladás bár mely kérdésében.

A nemzeti nyelv hivatalos divata.

A kormány ezen intézet körüli eljárásának egyik fő oka a nemzeti nyelvben feküdt, melyet a rendek a nevelés, tanitás közlönyéül kivántak tenni. És itt, ezen intézetre nézve, még csak hozhatott fel a maga szempontjából némi súlylyal biró érveket a magyar nyelv használata ellen, állitván egyebek közt, hogy az a hadsereg egységének felbomlására nyitna utat. Szükségtelen mondani, hogy ezen érv az önálló nemzet képviselői előtt semmi fontosságot sem nyerhetett. De még csak ennyit nyomó érveket sem vethetett a kormány a nemzet azon régi, 1790 óta több ízben szőnyegre hozott óhajtásának ellenébe, hogy a nemzeti nyelv valahára már az egész közigazgatásban behelyeztessék a maga természetes jogaiba. Mind e mellett most is csak igen szűk mértékben egyezett meg e nyelv hivatalos divatának terjesztésében. Az új nyeremények e tekintetben összesen csak a következőkből álltak: 1. A törvény ezután a latin szöveg mellett magyarul is szerkesztetik; kétséges értemény esetében a magyar szöveg tekintendő eredetinek s elhatározónak. 2. A pereket a királyi tábla előtt magyar nyelven lehet folytatni; s ezekben az itélet is ugyanazon nyelven hozassék. 3. Minden hiteles kiadásokat magyarul lehet szerkeszteni. 4. Hol a gyülekezethez magyar egyházi beszédek tartatnak, ott az anyakönyvek is magyarul

irassanak. 5. Az ó-aradi oláh tanitó- s papképző intézetben 1835.
a magyar nyelv is tantárgygyá tétessék. — Valóban nem lehet vádolni a törvényhozást, hogy az országban lakó más nyelvű népekre ráerőszakolta a magyar nemzeti nyelvet; már fél százada telt pedig, mióta a nemzet a maga élő s az utólsó évtizedekben a képzettség magas fokára emelt nyelvét óhajtá a közigazgatás és nevelés organumául látni a holt latin helyett.

A túlbuzgalom helyett inkább némi léhaságot kell a nemzeti nyelv tekintetében szemére vetni a rendeknek; mit azonban eléggé megfejt az, hogy pénzkérdés vegyült a dologba. Egy magán társaság, az országgyülés folytában, Pesten egy magyar szinházat kezdett építtetni. A törvényhozás elismerte ugyan, hogy egy jól rendezett játékszinnek «a nemzeti kifejlődésre, a nyelv pallérozásának előmozditására és az erkölcsiség e módon is bővebb kimívelésére jótékony hatása van;» de a helyett, hogy arra mindjárt költséget is szavazott volna, csak azt határozta: hogy a budapesti híd tárgyában kiküldött országos bizottmány egyszersmind egy díszes nemzeti szinház tervét is dolgozza ki, s azt, ha reá a törvényhatóságok utján egyesek adakozásaiból elégséges pénzt szerezhet, a főherczeg nádor által kijelölt pesti telken, hozza is létre; ha pedig sükert nem érhetne, ezen nemzeti óhajtásnak mi módon lehető eszközlését illetőleg a jövő országgyülésre javaslatot nyujtson be.

E tárgyalások folytában az év vége felé leirat érkezett az ország rendeihez, mely az országgyülést berekesztetni rendelte. Számos munkálatok s törvényjavaslatok léteztek még a rendek kezei közt, a felső tábla gáncsoskodásai, vagy a kormány ellenzése miatt befejezetlenek. Egynémelyeket, minő volt például a magánjog törvénykönyve, mint mondók, magok a rendek tettek el kedvezőbb időkre. Voltak azonban némely tárgyak, melyeket nem lehetett halasztani szembetünő kár nélkül, vagy melyekben nagyobb akadályok nélkül is megalkothatni remélék a közjóllét gyarapodására válandó

1836. törvényt. Ezeknek befejezése s felterjeszthetése végett tehát még egy időre meghosszabbíttatni kivánták az országgyülést. Az adó, szerencsére, még eddig nem tárgyaltatott; a kormány tehát megegyezett a gyülésnek a jövő májusig kinyujtásában.

Az anyagi érdekekre vonatkozó tárgyalások.

A tárgyak közől, mik ezentúl szőnyegre hozattak, leginkább azok érdemlik meg figyelmünket, melyek az anyagi érdekek emelésére czélzának. Az ipar s kereskedelem élénkebb lendülete, az égető szükségek közé tartozott. Ez volt oka, hogy a rendek nagy része, miként fentebb láttuk, az országgyülés kezdetén, a nemzetgazdasági munkálat tárgyalását kivánta elsővé tenni a sorozatban; s csak a még sürgetőbb szükségnek engedve, fogta fel elébb, a kormány akarata szerint is, az urbéri munkálatot. Most azonban, kivált ama tapasztalat után, hogy mily nehéz valamely engedményt kiküzdeni a kormánytól, s annak előrelátásában, mily hosszan kell majd harczolniok egy méltányosabb, az ország érdekeivel egyezőbb vámszabályzatért: addig is legalább egynémiben óhajtának megfelelni az anyagi érdekekre vonatkozó közvárakozásnak. E tekintetben kivált a közhitel megszilárditása s az iparos osztály szaknevelése tapasztaltaték a legkiáltóbb szükségnek.

Hiteltörvények.

A hitel hiánya leginkább magánjogi és igazságszolgáltatási viszonyainkból származott. Már Széchenyi irataiból is mindenki meggyőződheték, hogy mig birtokjogi törvényeinkben gyökeres reform nem intéztetik, az ősiség, fiskalitás, hitbizományok el nem törültetnek, s mig az adósnak fizetési hanyagságát, könnyelműségét, lelkiösmeretlenségét legyező régi törvényeink nem reformáltatnak, egy szintoly szigorú mint óvatos váltótörvény létre nem hozatik: szilárdabb hitelre, s következőleg beruházmányi tőkékre, élénkebb forgalomra, virágzóbb iparra s kereskedelemre mind addig nem tehetünk szert. De ezekre most, miután a mostoha körülmények miatt a magánjog törvénykönyvét letenni kényteleníttettek, s az idő rövidsége egy váltótörvényi codex megalkotását nem engedte, a

legvérmesebb mérsékletűek sem gondolhattak többé. Csak némi póttörvényekről lehetett tehát szó. S ilyenek voltak a Fiume törvényszékeiről, a vásári, s a kisebb érdekű világos keresetekben élő szóval, gyorsan eljáró biróságokról alkotott s királyi megerősitést is nyert törvények. 1836.

Hasonlíthatatlanul nagyobb előmenetelére szolgálhatott volna ennél anyagi érdekeinknek az, mit a rendek az iparos osztály szakneveltetése tekintetében czélzának. Már többször említők köznevelésünk szomorú állapotát; legnagyobb hiányossága s ferdesége abban állott, hogy az iparosztály czélszerű kimüvelésére eddigelé épen semmi gond sem fordíttatott. Azon nagy pangásnak ennél fogva, mely a természet minden áldásaival gazdagon ellátott ország anyagi érdekeinek minden ágaiban az erőket szinte lebilincselve tartá, egyik legfőbb oka abban feküdt, hogy a humanisticai latin iskolák, bölcsészeti lyceumok, jogakadémiak s az egyetem mellett egyetlen egy reál- s ipariskola sem létezett, mely az iparos pályára lépendő ifjuságot jövendőbeli szakmájára kiképezné s az iparvilág roppant haladásával megismertetné. A rendek ezen égető szükségtől indíttatva, az ország nagyobb városaiban a szükség szerint egyegy ipar- vagy reáliskolát, Budapesten pedig egy összmüvészeti egyetemet kivántak felállíttatni. Egy törvényjavaslatot dolgoztak ki tehát, melyben mind a szükséges költségeket megajánlották, mind az intézetek tervét s alapszabályait meghatározták. Ipariskolák, polytechnikum ügye.

Meggondolva, hogy minden kormánynak, legyen az bármily absolut irányu, saját érdekeinél fogva is egyik fő feladata, a polgárok vagyonosságának s adózási képességének gyarapítására minden lehető eszközöket előteremteni s a jóllét kifejlődésének akadályait elmozdítani: méltán lehetett volna várni, hogy miután a költségek is kimutattattak, a kormány örömmel fogadandja az elejébe terjesztett törvényjavaslatot; s legfölebb az intézetek tervében, szabályaiban teend némi módositást. De, mi hihetetlennek látszanék, ha meg nem történt volna, a kormány, mivel az eddig kizárólag maga által kezelt

1836. iskolák s köznevelés ügyébe a törvényhozásnak befolyást engedni nem akart, mégis visszavetette az oly üdves, oly annyira szükséges törvényjavaslatot. «Ő felsége, ugymond egyebek közt a királyi válasz, királyi tiszténél fogva gondoskodni fog, hogy az említett intézetek, a mennyire a körülmények megengedik, felállíttassanak: e tárgyban tehát törvényt alkotni nem szükséges».

E királyi válasz mély fájdalommal tölté el a rendek kebleit. Bezerédy István, az emberiséges érdekeknek e buzgó bajnoka, a kir. válasz felolvasása után felszólalván, szomorú hangon bocsánatot kére hallgatóitól, ha talán nem beszél elég értelmesen; mert, ugymond, e királyi válasz hallattára a fájdalom és ingerültség fojtja el hangját. «A kormány ön lelkiösmerete ellen vét, midőn megtagadja tőlünk a gyermekeink és polgártársaink neveltetésére szükséges eszközöket. De mindennek van határa, s van a tűrelemnek is. Vigyázzon a kormány a maga tetteire! Az ő eljárása szükségkép arra kényszeríti a nemzetet, hogy miután tőle sem erkölcsi sem anyagi kifejtését nem várhatja, önmagában keressen segedelmet. És bár merítene a nemzet e forrásból; bizonyosan megtalálja ott, a mit keres! Ám ismételjük, mint némelyek kivánják, feliratunkat; de egyszersmind tegyük meg részünkről is, a mit saját erőnk enged. Nekünk magunknak is van erőnk és tehetségünk, van jogunk munkálkodni hazánk boldogításán. Azt kiáltom tehát önöknek, azt kiáltom az egész nemzetnek, s vajha mindenki hallaná kiáltásomat: hazafiak, testületek, egyesűljünk, hogy lefizethessük hazánknak legszentebb adósságunkat, hogy végrehajthassuk a legfelségesebb, legszentebb, isteni feladatot: hogy a népet nevelhessük»!

Maga az oly mérsékelt, nem könnyen felingerűlő Deák Ferencz is szót emelt. «Bár mily kevéssé vagyok is optimista, ugymond egyebek közt, mégis ugy hiszem, e gyűlöletes leiratnak is lesz egynémi haszna. Számos polgártársaink, ha tán nem viseltettek is igen nagy bizodalommal a kormány iránt, de azt sem hitték, hogy az ellenséges hazánk java

iránt; de ime, a kormánynak minden válasza olynemű, hogy kiábrándíthat bennünket. És ezért hálával tartozunk a kormánynak; mert a csalódás a betegségeknek legrosszabbika. «Mi nem kérünk a kormánytól sem költséget, sem segélyt, sem tanácsot; mi semmiben sem akarjuk megszorítani a királyi jogokat; mi semmi új, eddig ismeretlen jogot nem követelünk magunknak: semmi egyebet nem akarunk, mint törvényt alkotni, mely a népet erkölcsileg s anyagilag kifejthesse. És a kormány közbelép, hogy minket ebben megakadályozzon! De vajjon mi fog ebből következni? Az, hogy számos kebelben felébredend ama keserű érzet, hogy az osztrák kormány, félvén Magyarország kifejlődésétől, azt elnyomni törekedik haladásában. Szerencsétlen egy politika! Csalfa és nyomorult egy számitás! Mert lehet-e annál czélszerűtlenebb számitás, mint ama pillanatban ébreszteni szíveinkben keserű érzeteket, midőn az országgyülés szétoszlik, hogy azon érzelmek küldőinkre is átterjedjenek? Nem kell jósnak lenni, hogy megjövendöljük, miképen a kormány politikája jobban kifejtendi a nemzeti ellenzéki erőt, mint minden összművészeti intézetek. Arra szavazok, hogy a feliratot ismételjük; de azt tanácslom a nemzetnek, hogy csak önmagában bizzék». 1836.

Egyebek közt még Bihar tüzes követe, Beőthy Ödön is, szólott a királyi válaszhoz. «Midőn, ugymond, a nép kifejlesztésén munkálkodunk, melyet egy százados politika tudatlanságba sülyesztve tart: azt kértük-e talán, hogy bennünket a kormány eladósodott kincstárából segítsen? Nem; mi megmondtuk, hogy minden szükséges áldozatot magunk készek vagyunk meghozni. És mi választ nyertünk? «Várjátok, ugymond, az én intézkedéseimet!» Szent isten! Mit várhatunk mi azon kormánytól, melytől soha semmi jó sem származik? Tán tegnap óta kormányoz-e bennünket? És ha annyira szivén fekszik hazánk java: vajjon nem volt-e három század óta elég ideje, hacsak valamit is tenni annak javára? Századunk hőse, Napoleon, ki bizonyára nem nagy barátja volt a szabadságnak, midőn győzedelmesen ment be Olaszországba, sie-

1836. tett azonnal felnyittatni Paduának egyetemét. Ime ezt tevé a zsarnok! És a kormány, mely magát szelídnek, atyainak szereti nevezni, mely eme szép szavakat választá jelmondatául: Justitia fundamentum Regnorum, és Recta tueri, e kormány háromszáz év óta semmit sem tett a nép kifejtésére. És midőn azt mi akarjuk megkisérteni: azt mondja nekünk legkegyelmesebben: ne törjük mi azon fejünket, majd fog ő maga intézkedni.... Épen holnap, midőn ezen országgyülésen utóljára gyülekezünk össze, épen holnap áll a napi evangeliumban: «Elmegyek ahhoz, a ki engem küldött; és ti menjetek, hirdessétek az isten igéjét napkelettől napnyugotig!» Menjünk tehát mi is hirdetni az igét ama keserű érzelmekkel, melyeket keblünkben viszünk magunkkal.»

A köz elkeseredés egyéb okai.

A rendek ezen elkeseredésének az országgyülés végső napjaiban még egyéb okai is voltak a népnevelési törvényjavaslat visszavettetésén kivül. A kormány, mely szokása szerint csak az adó megajánlása után adta ki válaszait a legtöbb tárgyra nézve, a nemzet legméltányosabb kivánatainak sem felelt meg. Az utólsó napokban egymást érte a sok királyi leirat, melyek nemcsak a legtöbb sérelmek s kivánatokra, hanem számos más tárgyakra s czélszerű törvényjavaslatokra nézve is tagadó választ foglaltak magokban. Midőn e királyi leiratok felolvastattak, azoknak tárgyai, tárgyai egyszersmind oly régóta a nemzeti sóvárgásnak s reményeknek, egyenként idézték fel a rendek lelkében emlékezetét azon negyedfél, munka-, fáradalom- s kitűrésteljes éveknek, melyek kezdetén a haza boldogságának előmozditására oly szent buzgalom hevítette, annyi remény kecsegtette kebleiket. És most műveik romjain, a meghiusult remények levertségével kelle tapasztalniok, a hosszu idő sok fáradalmainak mily igen kevés gyümölcseit érlelte meg a kormány a nemzet számára! S mi az aggodalmakat öregbíté: a szellem, melyet a kormány az országgyülésnek, kivált második felében, nyilvánított, olynemű vala, mely a jövőre sem kecsegteté jobb reménynyel a reformi pártot. Egy végetlen, kétes harczot, örökös küzdelmet látott ez

csak maga előtt; és ha nem esett is kétségbe egykori győzedelme felől: az csak a távol jövőben s igen határozatlan alakban lebeghetett lelki szemei előtt. 1836.

De ha ez hazafias fájdalmat, sőt aggodalmakat —, egy más körülmény méltán boszuságot gerjesztett a szabadelvű ellenzékiek kebleiben. Ha Kölcsey már 1833 nyarán is elég okot talált az országgyülési rendek egy részének magatartásán búsulni s mondani: «a mi kinézéseink el vannak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s kebleinkben minden gond, minden aggodalom az ország jövendője miatt felriasztva;» mert «azok, kik a kormány szelecskéi után vitorlácskáikat örömest eresztik, teljes erővel el kezdének minden ellen.... harczolni»: mit kellett a szilárd hazafiaknak érezniök, midőn az országgyülés vége felé mind sürűbben láták feltűnni az önzésből eredt hűtlenséget az ellenzék soraiban! Az adó tárgyalása alatt e tekintetben több botrányos jelenet keseríté az ellenzéki pártot. Tizenegy megye követei jöttek egymással ellentétbe; és szomorító vala látni, hogy bár a megyék mind a két követét ugyanazon utasitás kötelezi: mégis ennyien találkoztak, kik utasitásaikat megszegve, követtársaik ellen szavaztak. A bűn csábitások következtében követtetett ugyan el; mert a kormányügynökök a hivatalok igéreteivel egész toborzást űztek a követek közt: de a szilárd hazafiak annál fájdalmasabb érzelmekkel tapasztalák ezen színváltoztatásokat, mennél inkább meg valának győződve, hogy a nemzetnek, különben is ellenséges czélzatok által néhezített haladási ügyét csak megvesztegethetlen hazafiui hűség s ernyedetlen kitartás vezetheti az óhajtott czélra. Elébb, midőn a kormány a követek közt többséget az örökváltság megbuktatására nem szerezhetvén, a megyei közönségeket ügyekezett reávenni, hogy követeik utasitását megváltoztassák, abban talált némi vígasztalást az ellenzeki párt, hogy ha a tömegek itt ott elcsábithatók is, de a követek szilárd, hazafias egyénisége elég biztositást nyujt a nemzeti újjászületés egykori diadalára. Most azonban, annyi hűtlenség után, e remény is megrendült;

1836. és csak az ügy szentsége s a világtörténelmi fejlemények kétségtelenül szabadelvű, demokratiai iránya volt még képes fentartani a hitet, hogy a nemzeti átalakulás, bár a körülmények szerint valószinűleg csak nagy idő mulva, de mégis szerencsésen menend végbe. Nehogy pedig a jövőben hasonló botrányos színváltoztatások koczkáztassák a nemzeti ügyet, a lelkesebb hazafiak elhatározták, az ilyféle hűtlenség forrását bedugni s oda hatni, hogy a jövő országgyülésre azon kötelezettséggel választassanak meg a követek, hogy a következő hat év alatt semminemű kormányhivatalt nem fognak elvállalni.

Mind ezek után még azon boszuság is érte az ország rendeit, melyre, régi szokás szerint, a törvények szövegének megállapitásánál az udvari kanczellária nyujtott alkalmat, bár most a körülmények különböztek az elébbiektől. Mig az indokokkal hosszan támogatott feliratokból, s ezekre válaszul keletkezett királyi leiratokból szerkesztetének a törvények: rendén volt, hogy azok szövegét az udvari kanczelláriával folytatott egyezkedés utján határozzák meg az ország rendei. Most azonban, midőn a rendek kész törvényjavaslatokat terjesztettek a kormány elejébe, s ez azok pontjaira egyenként válaszolt: ily egyezkedésnek helye többé nem lehetett. És ez volt oka, hogy midőn a kanczellár néhány udvari tanácsossal april utólján e végett Pozsonyba érkezett, s a rendek egy bizottmány kiküldésére szólíttattak: az ugynevezett «concertatiót» sokan feleslegesnek tartván, a bizottmány kiküldését ellenzék. A többség megválasztotta ugyan a bizottmányt; de oly utasitással látta el, hogy a király által már elfogadott törvényjavaslatok szövegében egy igét se engedjen módosíttatni a rendek megkérdezése nélkül; mi végett a gyülés szakadatlanul folyamatban lévőnek nyilvánittatott.

És nem is volt felesleges a rendek ezen gyanakodása. Az erdélyi részek visszakapcsolását illető törvényjavaslat elébb a királytól is akként fogadtatott el, hogy a tüstént visszakeblezendő megyék a jövő országgyülésre, már szavazati joggal

ellátva, jelenjenek meg; most azonban a kanczellária ezt el- 1836.
fogadni vonakodék, kijelentvén, hogy ily szövegű törvény szerkesztésére nincsen felhatalmazva. Ezen eljárás, miszerint az egyszer feltétlenül adott szó visszavonatott, oly kevéssé egyezhetett meg a kormány méltóságával, hogy az ellen még a főrendek közől is számosan kikeltek; maga az országbiró, gr. Cziráky Antal is kijelentette, hogy miben a király egyszer megegyezett, azt visszavonni többé nem lehet. A kormány tehát végre is kénytelen lőn megerősíteni a már egyszer elfogadott törvényt.

Az országgyülés vége s eredményei.

Az országgyülés május 2-kán záratott be; s a rendek, miként a végnapokban folyt viták eléggé tanuskodnak, ingerülten, keserű érzelmekkel, a kormány iránt minden bizodalmat vesztve, tértek haza küldőikhez. De bár mennyire indokoltnak tartják vala különben a reformpárt tagjai boszuságukat s ingerültségöket a kormány s főrendek ellen azon, látszatra talán kevés, eredmény miatt, melyet küldőiknek negyedfél évi verejtékes munkálkodásaik gyümölcseiként felmutathattak: kétséget azonban nem szenved, hogy ezen országgyülésnek a látszatnál sokkal tovább hatott hordereje, a kihirdetett törvényeken felül is felszámíthatatlanul nagy volt eredménye. Alig lévén köz- vagy magánjogi kérdés, mely e gyülésen bőségesen, s pedig már nem az ó-rendszer sérelmi politikája szerint, hanem az újabb európai jog- és államtudomány szempontjaiból meg nem vitattatott volna: a nemzet értelmisége ezen, hevességök mellett is jobbára alapos, vitatkozások által roppant lökést nyert; a kiváltságok ó-szerű vára alapjaiban megingattatott; a reform ügye mind bel- mind külterjében oly nagy erőre emelkedett, hogy annak diadala a közel jövőben, minden akadályok daczára is, kétségtelenné lett. És inkább is e tekintetben, mint a megalkotott törvények szerint kell mérlegelnünk ezen országgyülés eredményeit, midőn annak hatását akarjuk méltányolni a nemzet beléletére. Hajnala volt e korszak ama nem sokára felkelt napnak, mely az 1848-ki tavaszon délpontját érte el, új, hatványozott nemzeti

1836. életet terjesztendő a hon felett, ha kivívott győzedelmét eszélyesen használja fel s elkerüli ama végzetteljes hibákat, melyek azt veszélyeztették.

Nevezetes eredmény gyanánt említendő már az is, hogy ezen országgyülés a nemzetet végre kiszabadította a rendszer gyakorlatiatlan, rideg mechanismusából. A nemzet 1791 óta, midőn a rendszeres reformmunkálatok készitése megrendeltetett, ezen országgyülésig, a korszerű javitásnak minden részletét, a haladás minden igényeit rendszerhez kötötte. Ezen országgyülés egy majdnem beláthatatlan terjedelmű mezőt, kilencz rendszeres codexet lát vala maga előtt, munkakörül kitűzve magának. És három éves tapasztaláson kellett a nemzetnek átesnie, hogy belássa, miképen a maga elavult állapotait rendszeresen átalakítani egyátaljában lehetetlen; s meggyőződjék, miképen a javitásnak, az újjászületésnek minden részleteit egészen rendszeres munkálathoz kötni annyit tesz, mint egy nagy sírt ásni a haladó kor igényeinek; hogy a rideg rendszer, mig oly tömérdek időt s fáradalmat, mig annyi nemes lelkesedést és becsületes ügyekezetet nyel el, a nemzeti felvirágzást, mostoha körülményeink közt, — hol a reform annyi belső s külső akadály által nehezíttetik, szinte lehetetlenné teszi, legalább oly nagyon késlelteti, hogy a kor igényeivel egy lépten soha sem haladhat. E rendszeresség betegségéből, melyben félszázadig sínylett, ezen országgyülés tapasztalatai végre kigyógyitották a nemzetet; s már e bilincsek széttörése is valóságos haladásnak tekintendő.

A növekedő értelmiség, melynek világánál e rendszeresség béklyóiból kibontakoztak, vezérlé a rendeket ezen országgyülés második felében, hogy inkább a kor eseményeiből s a körülményekből felmerült kérdésekkel, mint a rideg sorozatban kitűzött rendszeres munkálatokkal foglalkodjanak. Mert világosan átlátták, hogy a pillanat alkalmát, melyben a nemzet egy s más alkotmányos jogát kifejthetik és szilárdíthatják, egy s más korszerű kérdést eldönthetnek, némi egyes reformot keresztül vihetnek, káros veszteség volna feláldozni a rendszer

kedvéért. Igy születtek a budapesti lánczhidat s egyéb anyagi vállalatokat, igy a hitelt illető törvények, melyekre különben a rendszeres sorozatban, az ország nagy kárával, számos évekig kellett volna várni. 1836.

MÁSODIK FEJEZET.

A kormány kisérletei a szabadelvű nemzeti irány elfojtására s ellensúlyozására.

1836. Az országgyülés berekesztése után a nemzet ismét újabb megpróbáltatásnak ment elejébe. A szabad szellem s a nemzeti alkotmányos jogoknak rendíthetlen visszakövetelése, mely mind az erdélyi mind a pozsonyi országgyülésen oly merész hangon nyilatkozott, a kormányt újabban is reactionárius, ellenhatási kisérletekre ingerelte. A kormány most annál nagyobb kedvet érez vala erre, mert már nem álla, miként 1825 előtt, egészen elszigetelve: a főrendek nagyobb része, mely, a nagy nemzeti többséggel ellentétben, a kiváltságokat fenyegető reformoktól iszonyodék, hűséges szövetségesévé szegődött. A kormány tehát, melynek élén Lajos főherczeg és Metternich államkanczellár áll vala, kik a birodalom politikáját a beteges Ferdinánd alatt kényök-kedvök szerint igazgatták, ismét szigorú eszközök foganatba vétele által szándékoztak megfélemlíteni a nemzetet, elfojtani annak mind közönségesebbé lett szabad szellemét. De, említsük meg eleve is, e szellem már annyira megerősödött, a közügyek iránti érdekeltség, a gyökeres átalakulás vágya a nemzet nagy tömegét már annyira áthatotta, hogy a kiméletlen kormányszabályok csak az áldozatok számát szaporíthatták; de az egyszer meggyujtott világot eloltani, a felébredt törekvést elfojtani képesek többé nem lehettek; sőt inkább a szenvedélyeket

szítogatva, az ellenzéket szilárdítva, inkább siettették a nemzeti átalakulás végdiadalát. 1836.

A kabinet említett vezérei mindenek előtt az ország főkanczellári hivatalát határozták más kezekbe adni, miben a főherczeg nádor akaratával is találkozának. Reviczkyt minden hibái s gyöngéi mellett is méltán szilárdabb, hazafiasb jellemnek tartá a kabinet, mintsem hogy őt szándokai végrehajtására eszközűl megnyerni remélhette volna. De, miként említők, e státusférfiu viszonyai a nádorral is oly viszályosak valának, hogy ő Ferencz halála óta eddig is csak az országgyülés csöndesebb lefolyása végett tarthatta meg hivatalát. Hogy a gyülés végével e méltóság más kezekre jutand, mindenki egyelőre is tudta; sokan ezt megváltozott magoktartásával is elárulák a nem rég hódolatokkal elhalmozott királyi kegyencz iránt. De nemcsak e szélzászlók fordultak el a nem rég oly hatalmas kormányférfiutól; sem nem egyedül a nádorpártiak harsogtaták a diadalkürtöt: egyéb buzgó hazafiak közvéleményében sem talált Reviczky jelentékenyebb támaszra; bár különben senki sem tagadhatta, hogy ily erélyes, hazafias érzelmű kanczellára rég nem volt az országnak. Közönséges jelenet a kormányok történelmében, hogy mivel a jelesebb férfiak tisztviseléséhez csatlakoznak a legtúlságosabb remények, ha ezek nem valósulnak, a közvélemény tőlök könnyebben elfordul; sőt még súlyosabb vádakkal is hajlandó őket terhelni, mint a gyengébb egyéniségeket, kik magok iránt hasonló várakozást nem ébresztettek: a közvélemény mindig legszigorúbb azok iránt, kik a közvárakozásnak nem felelnek meg. Reviczky kormányra lépte, mint tudjuk, még az ellenzékben is vérmes reményeket keltett. Határozott, hazafias jelleme, szabadelvű, legalább alkotmányos hajlamai s Ferencznek iránta minden alkalommal tanusított kegyei mellett, sokan azt várták tőle, hogy a kabineti politikában a magyar érdekeknek, ha nem is épen túlsúlyt, legalább oly méltánylatot szerzend, minő azokat a monarchia államkapcsolatában megilletné, de a minővel századok óta vajmi ritkán dicsekedhetett. E szép remények

Reviczky kanczellár megbukta.

1836. s jámbor óhajtások a mult országgyülés folytában végkép elenyésztek. És miként azok, bár jobbára Reviczky hibája nélkül, tünedeznek vala: ugy csökkent az ő hitele is a közvéleményben, mely őt, talán túlságos szigorral, azért is felelőssé tette, hogy a kabinet századok óta hagyományos politikájának irányát megváltoztatni, különben kedvező körülményei közt is, képtelen volt. Inkább megérdemlené a szigorú gáncsot, ha valónak bizonyulna, miről őt némelyek vádolják, hogy hivatalkodásának kivált végső éveiben, magát a megvesztegettetés csábjaitól is eltántoríttatni engedé; hogy fényüzési hajlamának, — mely őt nagy, egyébiránt a császár által több ízben fedezett adósságokba is ragadta, — kielégithetése végett, hatalmát, befolyását áruba is bocsátotta, s tőle vagy általa czím, méltóság, hivatal, végre minden silány pénzen volt volna megszerezhető. Mennyi igaz e vádban, nem vagyunk képesek megmondani: annyi való, hogy ő szegényen, sőt némi adósságokkal terhelve költözött el Bécsből a florenczi udvarhoz, melynél császári követté neveztetett ki.

Pálffy Fidél főkanczellár. A kormány azon hangulata, mely az országgyülés végén nyilatkozék, nem ébreszthetett ugyan vérmes reményeket az iránt, hogy a megürült méltóság egy szabadelvű, az országban népszerű egyéniséggel töltessék be; de mégis mindenkit meglepett gróf Pálffy Fidélnek főkanczellárrá kineveztetése. A közönség eddigelé nem sokat s annál alig is egyebet tudott felőle, hogy mint királyi tanácsos, 1828 óta tárnokmester, közhivatalban szolgált, s a lefolyt országgyülés alatt egyike volt az ó-rendszer legtúlzóbb pártolóinak. Mi róla e felett köztudomásra jutott, az sem vala olynemű hogy kineveztetése megelégedést ébreszthetett volna. Ő sem kitünőbb talentumokkal nem volt felruházva, sem oly érdemeket nem mutathatott fel a haza iránt, melyekkel előléptetését a nagy fontosságu hivatalra indokolni lehetett volna. Kineveztetése sokaktól a nádor müvének tartatott, de hibásan: a nádor tudtával és megegyeztével történt az ugyan; de oly kevéssé tulajdonítható az József főherczeg kezdeményezésének vagy különösebb párt-

fogásának, hogy a kitűnőbb tehetségekre ily magas polczon 1836.
méltán sokat tartó nádor nem kételkedett több ízben némi finom gúnynyal is illetni e kinevezést. De még azok is, kik a főhivatal betöltésében a nádor befolyását vélték látni, bár megelégedéssel gondoltak arra, hogy az alkotmányos érzelmű főherczeg a maga nádori befolyását a bécsi kabinetben ezentúl sükeresebben érvényesítheti, eleitől fogva némi aggodalommal vették e kineveztetés hirét: attól tartának, hogy egy részről talán maga a nádor is szorosabban egyesűlend a kabinet politikájával, mint Ferencz császár alatt tapasztaltatott, ki őt, köztudomás szerint, nem igen szívelé; s hogy más részről azon önállástalanság, azon kegyvadászó s nagyon is udvarias hajlamok, melyekkel magának Pálffy a nádor kegyét s pártfogását csekély tehetségei daczára is biztosította, a bécsi hatalomviselőknek is rendelkezésére fognak állni; minél fogva az új kanczellár a reactionak veszedelmes eszközévé, s az átalakulásért, kifejlődésért sóvárgó hazának nagy ártalmára válhatik.

És bizonyára, egyénisége nem is nyujtott ilyféle aggodalom ellen biztositást. A lefolyt országgyülésen, a nélkül hogy akár tudomány, akár szónoklat, akár más valamely tehetség jelét adta volna, csak az által tüntette ki magát, hogy mindig a legtúlzóbb udvari s legconservativebb aristokratiai vélemény mellett szavazott. Az 1830-diki s az utólsó országgyülésen ő volt a leggőgösebb, legridegebb «aulicus», s e miatt az ifjuságtól leggyülöltebb főrendű. Még maga gróf Cziráky Antal, országbiró, is több ízben kénytelennek látá magát, előadásainak czáfolatára kelni, nehogy a magas állásu hivatalnok hazafiatlan nyilatkozatai az egész conservativ párt véleményeinek tekintessenek. E beszédeiből itélve, hazafias kegyeletet, nemzetéhez ragaszkodó kedélyt egyátaljában nem lehetett benne feltenni; kivált hozzá gondolva még azt is, hogy a nemzeti nyelvet sem értette, s ekép nála még azon legelső, legközönségesebb kapocs is hiányzott, mely a hazafit hazájához, nemzetéhez köti. És mit kell tartani oly férfiu hazafiságáról és

1836. kötelességérzetéről, ki, bár nemzete törvényhozásában évek óta részt vett, hazájában magas kormányhivatalt viselt, melynek irodájában már eddig is számtalan irat létezett nemzeti nyelven, az utólsó törvény után pedig kétségtelenné vált, hogy az ügyvitel nagy része e nyelven folyand, azt megtanulni még sem tartja kötelezőnek, fáradságára méltónak? Szóval, mi róla köztudomásuvá lett, minden olynemű vala, mi oda mutatott, hogy ő ama reactionak, melynek a kormány az országgyülés végszakában oly nyilvános jeleit adta, alkalmas, készséges eszközévé válandik; s a választás csak is e miatt esett reá a kanczellári méltóság betöltésénél.

Az országgyülési ifjak elfogatása.

Az e miatti közaggodalom nem is maradt sokáig függőben: a kormány Pálffy által mindjárt az országgyülés befejezése után munkába vétette megfélemlitési kisérleteit. Az új kanczellár első kormánytetteit néhány fiatal ember elfogatása jelzi, kik nem rég az országgyülési ifjuság tagjai s annak némileg vezérei voltak.

Említők fentebb, hogy a vármegyék a lefolyt országgyülésre, részint a nyilvánosság terjesztése, részint az ifju nemzedék politikai kiképeztetése végett, követeik mellett több ifjut küldöttek fel Pozsonyba, mint eddig szokásban volt. Nevelte számukat az is, hogy miután a királyi tábla negyedfél évig Pozsonyban székelt, mind azon ifjak, kik e fő törvényszéktől szokott módon ügyvédi oklevelet nyerni óhajtának, mint e törvényszék esküdt jegyzői, annak tanácskozásain legalább egy évig jelen lenni köteleztettek. De nem csak számára, hanem magaviseletére nézve is igen különbözött ezen országgyülés ifjusága minden elébbi s későbbi országgyülések ifjuságától. Az ifjak szereplése az országgyüléseken eddigelé csak abból állott, hogy a szadadelvű követek beszédeit éljenekkel magasztalák, a kormánypártiakét pedig türelmetlenül lezugták. Az országos teremen kivül többnyire játék, hiú időtöltés, tivornya foglalá el üres idejöket. A lefolyt országgyülés ifjuságának azonban az eddigitől egészen különböző s általában komoly irányt adtak azon eszmék, melyek

a franczia juliusi forradalom s a lengyel felkelés hatásából 1836. keletkeztek, s melyeket saját belállapotaink, a mindinkább terjedő átalakulási vágy, a növekedő reformmozgalmak s azoknak radikál irányzatai s megyei gyüléseink komoly politikai színezete nem kevéssé ápolának. Ezen ifjuság általában igen komoly, a hazafiság érzelmeitől csaknem túláradó, szabadságért, demokratiáért lángoló, lelkesedett, majdnem fanatisált vala. Az új politikai irány, mely nemzetünkben oly élénken nyilatkozott, minden nemes sóvárgásaival, minden erényeivel s túlságaival hatványozva tükröződött vissza ifjuságunk fogékony, heves kedélyéről. Kedvencz olvasmányát ama könyvek tették, melyek a demokratiai irányt s elveket ez időtájban oly nagy sükerrel terjesztették Európában. Börne nagy hirű Parisi levelei, Lammenais Egy hivő szavai kézről kézre forogtak kezei közt. Számosan csak ezek kedvéért tették sajátjukká a franczia nyelvet; kik aztán magyar forditásban, s mivel kinyomtatni tilos vala, kéziratban közölték azokat egyéb társaikkal. Az elébb divatos, könnyelmű időtöltést, hiú vagy épen kicsapongó mulatságokat általában szorgalmas olvasás, ismeretgyűjtés, a külesemények és állapotok tanulmányozása váltá fel közöttök. Kik a régi mód szerint kávéházakban pazarlák idejöket, a többiek által megvettettve, semmi becsűltetésben sem részesűltek, a jobbak társaságából is kizárattak. Az országos teremben ezen ifjak nemcsak tapsoló viszhangjai voltak többé a szabadelvű szónokoknak: hanem magoknak is volt már véleményök s politikai hitvallásuk, mely nem ritkán meglepő merészséggel nyilatkozott. A követek eljárását, szónoklatait komoly hallgató közönség gyanánt nemcsak élénk figyelemmel kisérték, hanem egyszersmind szigorral birálták meg. Kis tántorodás is elég volt arra, hogy előttök a különben ünnepelt követ is elveszítse népszerűségét. Általok veszté el, például, hitelét s a fénykört, melylyel az elébbi országgyülések alatt s után dicsekedheték, Ragályi Tamás, midőn némi kérdésben a kormánypárttal kezd vala kaczérkodni; bár a gyülés elején oly

1836. népszerű volt neve az ifjuság között, hogy az őt, midőn saját megyéjében mellőztetvén, Tornában választatott meg, Pozsonyba jöttekor diadalünneppel szándékozott fogadni. Nagy Pál, a veterán bajnok is, nem egyszer hallott maga felett szigorú itéletet az ifjuság részéről, midőn a maga elveihez híven, a demokratiát ostromolta, vagy csak annak irányától eltérő szellemben nyilatkozott; bár egyébiránt geniális szónoklata által mindannyiszor ismét visszaszerzé is magának az ifjuság ragaszkodását, valahányszor a szabadság s alkotmányos elvek érdekében szólalt fel.

Ezen ifjuság legkitünőbb tagjai voltak: a már akkor is óvatos, körültekintő, müvészi tollu s beszédü Szemere Bertalan; a heves, könnyen lángra gyúló, de egyenes lelkű, nyilt szivű és szilárd jellemű Vukovics Sebő; a már is bő olvasottságu és terjedelmes encyclopœdiai ismerettömeggel biró Pulszky Ferencz; a találékony, furfangós eszű Pázmándy Dénes; Bojtor Endre, Décsey László; és kit legelül kell vala említenünk, a lángeszű s tüzlelkű, tevekény, merész Lovassy László, — kik utóbb majdnem mindnyájan nevezetes férfiakká lettek s honunk történelmében kitűnő szerepeket játszottak. Ezen ifjak, több társakkal egyesűlve, 1834-ben, egy határozott körű társulatot alkottak, melyre a franczia kormány üldözései következtében akkoron nagy figyelmet ébresztett Société des droits de l'homme szolgált példányul s ingerül. A társulat a szerény Társalkodási egyesület czímét vette fel ugyan; de czéljául «az emberi jogok terjesztését» tűzte ki magának, és az e czélra törekvést szabta ki minden tagjának kötelességeül. Egyébiránt a társulat programmja, mely egy előkelő követtel közöltetett, s annak helyeslésével állapíttatott meg, merő theoretikus elvekre szorítkozék, s a kormány ellen közvetlen semmi ellenségest nem foglalt ugyan magában; az egyesület szelleme mindazáltal határozottan demokratiai s republikánus volt, a nélkül hogy e nevezet valaha használtatott, vagy az irány nyiltan bevallatott volna. Az egyesület hónaponként választott magának elnököt, jegy-

zőt és pénztárnokot; távozó tagjainak pedig oklevelet adott. 1836.
Gyüléseit, melyekre néhány szabadelvű követ is, névszerint Bezerédy István, Balogh János stb. gyakran eljárt, nyilvánosan tartotta. A gyüléseken rendszerint politikai értekezések s beszédek és más hasonló dolgozatok olvastattak s szavaltattak el. Fennállott az egyesület az egész országgyülés alatt; de annak vége felé több jelesebb tagja Pozsonyból eltávozván, komoly irányából sokat vesztett; s a kártyajáték és lakmározások is befészkelték magokat.

Ezen egyesület kebeléből kivált eleinte több jelentékeny politikai tüntetés származott. Ilyenek voltak ama hódolatok, melyekkel a kitünőbb ellenzéki követeknek, Deáknak, Beőthynek, Bezerédynek, Baloghnak s kivált Kölcseynek áldozott; ilyen különösen az, melynek Wesselényi s az erdélyi országgyülés valának tárgyai; mely utóbbihoz mérve, a pozsonyi országgyülés lágynak, lanyhának, erélytelennek tartatott az ifjuság által. Erdély lőn előtte a szabadságnak s a kényuralom elleni alkotmányos küzdelem szilárdságának jelképe; Wesselényi, ki abba lángszónoklatával lelkesedést, erőt, kitartást önt vala, a hazafiság és nemzeti szabadság ünnepelt hőse. Az egyesület Wesselényinek egy dicsőitő feliratot határozott küldeni, valamennyi tagjainak aláirásával. Midőn azonban az aláirás javában folyt, a nádor, a dologról értesülvén, a kormánypárti követek által az oldalaik mellett lévő ifjaknak azt megtiltatta. A feliratot ennél fogva csak százhét ifju jegyzette alá s küldötte el titkon Wesselényinek. Ennek lelkesitő válaszát az ifjuság Zala megye levéltárába kivánta örök emléküKletétetni; de mivel a megye, főispánjának tiltakozása következtében, azt el nem fogadta, Kölcsey által valamely református egyház levéltárában tétette le. Ugyanazon időben a Wesselényihez intézett felirattal, az erdélyi országgyülési ifjuságához is irt az egyesület egy felszólitást, hogy Bocskay, Bethlen Gábor és II. Rákóczy Ferencz példái szerint szent kötelességöknek tartsák a szabadság elveinek terjesztését. Midőn az erdélyi diéta Bécsbe követeket küldött; az

1836. ifjak egyesülete fáklyás zenével s üdvezlő beszéddel fogadta a Pozsonyba érkezett küldöttséget. Sokkal jelentékenyebb s egyenesen a kormány ellen intézett tüntetés volt még az ifjusági egyesület részéről az, hogy midőn Kölcsey, a fentebb elbeszélt fondorlatok következtében, követségéről lemondott, nyilvános gyászviselésre hívta fel a maga tagjait, kiknek példáját aztán majdnem az egész pozsonyi ifjuság követte.

Említők, miképen az ellenzéki követek igen hevesen keltek ki a kormány ellen, midőn ez, az országgyülés végén, a köznevelés tárgyában intézett feliratra mellőzőleg válaszolt. Az ifjuság több tagjaitól, koruk lángérzelmei szerint, ekkoron még hevesebb kikeléseket lehete hallani a kormány ellen; s pedig oly nyiltan és kimélet nélkül, hogy Ragályi, ki ekkor már határozottan a kormánypárthoz hajlott vala, többször mondaná, miképen ily beszédek vesztő helyre vezethetnek. Ezen ingerültség utóljára még egyszer tört ki az ifjuság forró kebeléből, midőn annak egy része az országgyülésről hazatérő Wesselényit Pesten fáklyás zenével üdvezlé. A beszéd, melyet Lovassy László ez alkalommal mondott, nem kevesbbé elragadta szónoklati szépsége, mint megdöbbentette merészsége által a hallgató közönséget.

A kormány az országgyülés folyama alatt semmi rendőri szabályhoz nem nyúlt az ifjak ezen, hevességtől néha túláradó, egyesületének korlátozására; és csak az által jelentette ki boszuságát a történtek miatt, hogy 1834 vége felé hat ifjut a királyi táblához intézett udvari parancs által az ügyvédi vizsgálattól egészen eltiltott. A helyett, hogy az ifjuságnak magában véve inkább dicséretes, és csak túlhajtásában gáncsolandó magaviseletét alkalmas rendszabályok által mérsékelte, korlátolta volna, azonnal büntetéshez nyúlt, mely az illetők egész életére kihatván, semmi arányban nem állott a ifju kor hevesebb vérpezsgéséből eredt s azért könnyen kimenthető vétséggel.

De alig mult el néhány hét az országgyülés berekesztése s az új kanczellár kineveztetése után, a kormány azonnal

1836.

egész haragját kiönteni határozta a szabadelvűségök s hazafias hevök által leginkább kitűnt ifjakra. Hollósy, királyi ügyvéd megbizatást vett, számos ifjunak, mennyire csak lehet, zaj nélküli elfogatására. Lovassy László s unokaöcscse Ferencz, Tormásy János, és Lapsánszky hamar kelepczébe kerültek; s a polgári hatóság mellőztével katonai karhatalom által elfogatván, Budán börtönbe vettettek. Ezeken kivül még az említett Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, ifj. Pázmándy Dénes, Bojtor Endre és Pulszky Ferencz voltak név szerint kijelölve, hogy elfogassanak; a főherczeg nádor pedig felhatalmaztatott, a körülmények szerint többeket is elfogatni. A kijelölt ifjak szerencsére nem voltak hon, midőn kerestettek; idő multával pedig részint a főispánok, részint az illetők szülei, mint például, Pázmándy Dénes, az atya, magokat a nádornál közbevetvén, az elfogatásoknak elejét vették.

Lovassy László elitéltetése.

A négy elfogott ifju közől Lovassy László volt az, kinek lakoltatása által a kormány legalkalmasabban vélte, megfélénkíthetni a demokratiai irányu pártot, s elfojthatni annak forradalmi szellemét: ő volt az, ki ellen valamennyi jelöltek közől legtöbb vádat lehetett felhozni. Ő nemcsak egyik főalapitója; de folyton éltető lelke volt az egyesületnek. Az erdélyi ifjusághoz intézett merész hangu felszólításnak ő volt szerzője. Ő szónokolt leghevesebben minden alkalommal. Ő nemcsak ezen alkalmi beszédekkel, hanem tényleg is legtöbb részt vett a politikai tüntetések s izgatásokban. Midőn Balogh János, hűtlenségi közkeresete miatt, az országgyülésről a kormány által haza küldetett, s Bars megyében új követválasztás rendeltetett: Lovassy László volt egyike azoknak, kik a választók körül leghatályosabban működének, hogy Balogh, miként elbeszéltük, újra megválasztatván, a kormány czélzata meghiusíttassék. Hasonló erélylyel működék ő Bihar megye azon gyülésein is, melyeken Wesselényi és Balogh notaperei tárgyaltattak: a lángeszű, elragadó szónoklatu ifju beszédeinek jelentékeny befolyása lett a megye által hozott végzésekre.

1836. Lovassy Ferencz elfogatásának ellenben semmi egyéb okát nem lehetett adni, mint hogy Lászlónak vér- és névszerinti rokona volt, s ennek Bihar megyében folytatott izgatásában némi részt vett; különben tagja sem volt az ifjak egyesületének. Tormássy, igen hallgatag ifju, egyedül az által tűntette ki magát, hogy az egyesületben, melynek tagja volt, A lengyelek emléke czimű dolgozatát olvasta fel. Lapsánszkyt, az utóbbi események következtében, sokan kémnek, feladónak tartották; elfogatása csak abban találta indokolását, hogy ő volt az egyesület utólsó jegyzője.

Az elfogatások híre közönséges megdöbbenést okozott országszerte; s még azok is, kik az ifjak néhányait némi politialis fenyitésre méltóknak tartották, a vádat, mely ellenök emeltetett, a bánásmódot, melyben a kereset lefolyása alatt részesíttettek, s végre az itéletet, mely kivált Lovassy László ellen hozatott, egyátaljában nem láták igazolhatónak. A közvélemény ezen ügyről széltében akként nyilatkozott, hogy valamint az egész eljárás törvénytelen: ugy annak horderejе az ifjak személyén túl az egész szabadelvű ellenzéki párt megfélemlitésére vala számítva.

A királyi ügyigazgató a foglyok ellen a királyi tábla előtt összeesküvésre alapított felségsértési vádat emelt s fej- és jószágvesztési büntetést kért. A vádpontok ím ezek: 1. Hogy a foglyok a pozsonyi ifjuság társadalmi egyesületének tagjai voltak. 2. Hogy három lengyel menekűltet egy ideig magoknál ápoltak. 3. Hogy különösen Lovassy László, e lengyelek egyikének, midőn Pozsonyból távoztak, emlékkönyvébe a maga neve mellé e szót irta: republicanus. 4. Hogy ugyanaz némely megrótt személyeknek — különösen Wesselényinek — fáklyás zenével tisztelgett s ez alkalommal lázitó beszédet mondott. 5. Hogy Nagyváradról pozsonyi barátainak s az egyesületben tagtársainak levelet irt, melyben hirdeté, hogy a népfelségi elvek már e tájon is terjedeznek. E pontnál volt a vallatáskor különösen kiemelve, hogy e népfelségi tanok

vallása által felségsértési bűnt követett el. 6. Hogy a barsi követválasztáson a kormány ellen izgatott. 1836.

A nagy zajt ütött per folyamában a törvények és törvényes formaságok, melyek a vádlottak javára szolgálhattak volna, többfélekép megsértettek. A vádlevélben a feladó, holott azt az 1741: 26-dik t. czikk megrendeli, megemlítve nem volt. A vádlottak a szabad védelemtől eltiltattak; mert midőn Perger János hites ügyészt vallák törvényes védőjöknek, a királyi tábla, támaszkodva egy 1795-ben, a Martinovicsféle ügyben kelt, de törvényeinkkel ellenkező udvari rendeletre, Pergertől titoktartási esküt kivánt. A törvénytelen esküt azonban Perger letenni egyátaljában nem akarta; sőt magok a vádlottak is, nehogy a szabad védelem törvényes eszközeitől elrekesztessenek, kötelességévé tették magát annak alája nem vetnie. Perger e szerint a védelemhez nem bocsáttatván, a vádlottak ügyvéd nélkül maradtak; mert a szegények ügyészét, Spány Endrét, kit a törvényszék, a titoktartási eskü letétele mellett, a védelemmel megbizott, a magok ügyvédének nem ismerték el, ellene tiltakoztak.

Az elzáratás negyedik havában tehát maga Lovassy István, László atyja, szólalt fel fia s unokaöcscse mellett a királyi tábla előtt. De ő is hasztalan tiltakozék az eljárásnál követett törvénysértő önkény ellen; hasztalan követelé a törvények által biztosított szabad védelmet s a törvényes perrend megtartását. A királyi tábla, mely folyamodását figyelembe nem vette, egyéb formaságokban is folyton önkényes eljárást követett. Az ügyet, ellenére a törvényeknek, oly titokban tárgyalá, hogy a tanácskozási teremből a hites jegyzőket is kizáratta; s a helyett, hogy a vádlottakat maga elébe idézte s a tanukkal szembesítette volna, a maga kebeléből küldött ki egypár tagot a vádlottak börtönébe, azok kihallgatására. A birák közől ketten, Földváry Ferencz és Császár Sándor, sem a törvények, sem a szükség által nem igazolható kivételes eljárást magok is állhatatosan, de sikeretlenül ellenzék; méltók, hogy valamint kortársaik becsülésében, a közvélemény

1836. magasztalásában részesültek, ugy a történelemben is elismeréssel említtessenek.

Az elkeseredett atya azonban és fia László, vetélkedtek egymással a polgári szilárdságban. Amaz, meggyőződve, hogy fiát, ha tán érdemel is némi politialis fenyítést, felségsértési bűnnel, az említett vádpontok alapján, törvényeink szerint, az igazság sérelme nélkül, terhelni lehetetlen, nem kegyelemért esdett, hanem igazságot, törvényességet követelt. Perger ügyvéd az eskü letételének megtagadása miatt, a védelemtől eltiltva lévén, maga az atya ügyekezett védetlen fiát kitisztítani az ellene emelt vádak alól. A törvényszékhez benyujtott iratai nemcsak azt bizonyíták be világosan, hogy az ifjak, kik bár szabadelvű, demokratiai véleményeket ápolának, de azok terjesztésére semmiféle törvénytelen eszközökhöz s titkos izgatásokhoz nem nyultak, semmi törvénytiltotta tényt nem követtek el, a törvények önkényes értelmezése nélkül felségsértési vád alá nem is eshetnek; hanem egyszersmind a polgári alkotmányos szabadságot, a birói törvényes eljárás kötelességét is czáfolhatlan érvekkel fejtegetik. Ezen iratok, nemcsak a vádlott ifjaknak, hanem egyszersmind a honi alkotmányos törvényeknek s különösen az alkotmánybiztosította szabad törvénykezési védelemnek is nagy ékesszólásu védiratai, a fia szabadságáért szóló atyának szájában az önmegtagadásnak valóban római szerű példányait idézik fel az olvasó emlékezetében. Mint ama római hősök, ugy áldozta fel Lovassy István is magában az atyát a szabadságszerető, alkotmányos polgárnak. S erre nézve vetélkedék vele fia is ama két nyilatkozatban, melyet a vele közlött vádiratra válaszképen nyujtott át biráinak, a szabad polgár jogérzetével s demokrat büszkeséggel taglalván a vád pontjait.

Bár a királyi ügyigazgató minden erejét reáforditá, hogy Lovassy Lászlóra a felségsértési bűntényt bebizonyítsa; s e végett a tanúk összekeresésére — miként az atya a törvényszékhez benyujtott egyik iratában nemcsak állítja, de tanubizonysággal is támogatja, — megvesztegetést, lélekvásárlást

is foganatba vett: de igy is csak két s a hitelességre megkivántató erkölcsi tulajdonokkal nem biró tanút volt képes előállítani; a vádat pedig, a tények teljes hiányában, nem sikerült bebizonyítania; minél fogva a felségsértés vádja a törvényszék által elvettetett. Azonban az egész kereset a demokratiai elvek pártolóinak, kivált a fiatalságnak, megfélemlitésére lévén számitva, az elmarasztalásról az eljárás törvénytelensége eleve sem engedett kételkedni. Az itélet tehát, bár Földváry és Császár közbirák teljes felmentésre szavaztak, s ez utóbbik a személynökkel heves szóváltásba is ereszkedett,[1]) Lovassy Lászlót tiz évi várfogságra kárhoztatta. Bűnös tényt vagy törvényellenes cselekvésre való készületet kisütni nem lehetvén: az itélet egyedül avval indokolja az elmarasztalást, hogy a vádlott minden törvényes renddel ellenkező, romlott erkölcsű,[2]) s minden társadalmi renddel ellentétben lévő veszedelmes elveket s véleményeket ápol.[3]) Ha azonban már az is méltán meglep bennünket, hogy egy országos főtörvényszék puszta elvek s vélemények ápolására szab ily súlyos büntetést: csodálkozásunknak alig van határa, midőn ezen veszedelmes elvek s vélemények tanuságául főleg a Wesselényi üdvezletére mondott beszéd említtetik. E beszédet, való igaz, általában demokrat szellem s az alkotmányos szabadság szeretetétől lelkesült ifju kedély fellengző érzelmei lengik át; de törvénytelen törekvésekről benne egy szó sem fordul elő; a reformok létesitésére, a nemzeti átalakulás keresztülvitelére csak törvényes eszközök ajánltatnak. «Tudjuk, ugymond az elitélt, e beszédje egy helyén, — tudjuk, miképen alkotmányos polgár kötelessége, békés uton haladni a czél felé; s a báró urat, mint a békés uton haladásnak nagymesterét üdvözöljük, s kezeibe teszszük a becsületszót, az életnél szentebbet, hogy a báró urat szent pályáján meghajthatatlan hű- 1837—1839.

[1]) Ő nem sokára, önként-e, vagy kényszerítve? nem tudjuk, hivatalából is kilépett.

[2]) «Indoles perversa, omnique legali ordini infensa.»

[3]) «Principia omni sociali ordini adversa.»

1837–1839. séggel fogjuk követni.» E néhány szó elég az elitélt elveinek, gondolkodásmódjának méltánylására. Elvei, lángszelleme az 1795-ben szinte csak demokrat véleményei s elveiért kivégzett Őz Pál rokonává avatták őt[1]; de végzete amazénál súlyosabb sorsot, több szenvedést mért ki számára. Itélete a hétszemélyes főtörvényszék által helybenhagyatván, Spielbergre, Morvába, vitetett fogságra. Az élénk, s minden más tehetségei felett uralomra jutott képzelődés rajongása itt rövid idő mulva aláásta a felette érzékeny kedély épségét; s az 1840-ki országgyülés által kieszközlött amnestia a nagy reményű ifjut őrülten hozta vissza rokonai, barátai karjaiba.

Mi a többi foglyokat illeti: Tormásy, kinek, az itélet szerint, a «megvallás» enyhítő körülmény gyanánt számíttatott be, egy évi —, Lovassy Ferencz, az eddigi elzáratás betudásán felül, három hónapi fogságra itéltetett. Mindenkit meglepett azonban, hogy Lapsánszky itélete is tiz évre szólott; mert a közvélemény őt tartá feladónak, mit az is igazolni látszék, hogy vallomása terhelő bizonyítvány gyanánt hozatott fel Lovassy László ellen, ennek itéletében. Utóbb azonban, miután az itélet kihirdetése óta nyoma is oly annyira eltűnt, hogy még az 1840-ben bekövetkezett amnestia után sem lehetett róla többé hallani, közönségessé vált a meggyőződés, hogy ő csak színleg itéltetett el, s nem is börtönbe, hanem, megváltoztatott névvel, Galicziába küldetett, hogy ott valamely kamarális tisztségben vegye el árulása jutalmát.

A hazai főtörvényszékeknek ezen semmikép nem menthető, szembetűnőleg törvénytelen eljárása nagy boszuságot s inge-

[1]) Szépen énekli róla «A külföld rabja» czimű költeményében Vachott Sándor:

Téged korán és híven meghata
Sínlő hazádnak esdő szózata.
Fiui bánat és a hív remény,
Hogy még derül az árva népre fény:
Szilárd hatásra birtanak vala,
Slelkëd, mikéntsas, fennen szárnyala.

Dicsők valának kebled álmai,
Dicsők a bátor homlok gondjai.
Hol ifju ajkad szótól hangozott,
Vén is gyönyörrel elnémula ott.
S föl kell-e tárnom még több bűnödet?
Ez, a mi téged börtönébe vet!

rültséget támasztott az országban. Alig volt megye, mely valamint elébb a vádlott ifjak mellett fel nem irt —, ugy most közgyülésein a legélesebb gáncsokat nem hallatta volna e főtörvényszékek ellen. A közvélemény egyébiránt hangosan kárhoztatá azok eljárását, mely az igazságszolgáltatás szentségén s a törvényszékek tekintélyén nem kis csorbát ejtett, a hitet a birói függetlenségben s lelkiösmeretességben, a közbizodalmat a kedélyekben nem kevéssé megingatta. Széltében hangzék a keserű panasz, hogy a legfőbb törvényszékek ilyetén eljárása után a polgárok élete, vagyona, szabadsága felett puszta önkény határoz, a törvények nem adhatnak többé védelmet, maga az igazságszolgáltatás, a birói hatalom párteszközzé alacsonyíttatott. 1837–1839.

És az ilyféle gáncsoktól magát a főherczeg nádort sem kiméllé most a közönség, mely aképen vélekedék, hogy neki, mint a törvények legfőbb alkotmányos őrének, kötelességében is, hatalmában is áll vala, teljes épségben fentartani a birói függetlenséget s a szabad védelem törvényes jogát. Ennek elmulasztásában a közönség most kétségtelen jelét vélé látni annak, hogy a megfélemlíteni törekvő kényuralomnak ő is szövetségesévé tette magát; miért is népszerűsége nagy csorbát szenvedett ez időben. Már a lefolyt országgyülés második felében is többféle panasz emelkedett volt ellene; s a közönség alig tudta magának megfejteni a változást, melyet magatartásában észlelt. Ferencz kormánya alatt ő nem tartatott azon kabineti politika részesének, mely annyiféle sérelmeket szült az országban; mert tudaték, hogy nem birja császári bátyja rokonszenvét. Ama tapasztalás, hogy ha nem gátol is meg minden törvénysértést, mit a legjobb akarattal sem képes mindig eszközleni, de sok hasznos szolgálatot tesz a nemzetnek, az alkotmányos jogokat, a mennyire tőle függ, ugy az országgyülésen, mint azon kivül oltalmazza, — nagy népszerűséget szerzett volt neki a hazában. És ha talán tudatott is, hogy több ízben leginkább a maga nádori állásának s jogainak érdeke ösztönzi őt az alkotmányos jogok pártolására s

A nádor a közvélemény előtt.

1837–1839. védelmére: a tény azért nem kevesbbé lőn hasznos a hazára nézve, s a nemzet azt többször hálanyilatkozattal is jutalmazta. Ily hálát érdemle ki ő magának egyebek közt az által is, hogy 1831-ben, mint emlitők az országos bizottmányok reformmunkálatainak, az udvari szándékok ellenére, oly nagy nyilvánosságot szerezvén, a reformügynek jelentékeny szolgálatot tett. Ezen eljárása után méltán azt lehet vala várni, hogy ama reformoknak ő is meleg barátja, pártolója leend az országgyülésen. Ennek folyamában mindazáltal álmélkodva tapasztalák a reformpártiak, hogy reményökben csalatkoztak. Midőn láták, mily makacsul ellenzi a főrendi tábla nagyobb része a rendek által javaslott reformokat: ugy vélekedének, hogy ez, legalább ily mértékben, nem történhetnék, ha az elnöklő nádorban nem találna támaszt, az ő tekintélyéből nem merítene erőt. Mig Ferencz császár életben vala, ez nem ötlék fel annyira; mert az ő idegenkedése az újitásoktól, kivált ha azok demokratiai irányúak voltak, ismeretes lévén, azt lehet vala hinni, hogy csak az udvar kifejezett akarata szabályozza magatartását. Midőn azonban észlelék, hogy ő Ferencz halála után is, bár kezei szabadabbak lettek, befolyása a kabinetben több súlylyal bir, csak az elébbi elveknél marad s a kabinet politikáját pártolja: alig hihettek egyebet, mint hogy a reformoktól, valószinűleg határozott demokratiai irányuk miatt, ő is megijedt, s mivel azok véghatárát egyelőre belátni ép ugy nem lehetett, mint a vizbe dobott kőokozta gyürűzetek végvonalát, ő is szövetségesévé lett azon visszahatási politikának, melylyel a kabinet ama reformokat korlátolni s más irányba terelni akarta.

Kossuth Lajos elfogatása. A nádor részvéte ezen megfélemlitési politikában, mely az erdélyi országgyülés szétoszlatásával, s Wesselényi és Balogh bepereltetésével kezdődött, a Lovassy László irányában követett eljárásban pedig törvénysértésig fejlődött, semmiből sem tűnt ki világosabban, mint ama hatalomcsinyből, mely a nyilvánosság és gondolatszabadság ellen, a nemesi kivált-

ságok és személybiztosság kiáltó sérelmével, Kossuth Lajoson követtetett el. 1837—1839.

Említők, mily roppant hatása volt Kossuth Országgyülési Tudósitásainak a hazában; mennyire élénkiték a gondolatcserét, az eszmemozgalmat, szítogatták az átalakulási vágyakat, fejlesztették a közvéleményt ezen ügyesen szerkesztett, bár kevés, alig száz példányban, de kivált a kasinók s olvasó egyletek utján ezerek kezein forgó lapok; a nemzet politikai életének az országgyülési tárgyalások élénk közlése által folyton új táplálatot, ingert nyujtván, az országgyülési értelmiség sugarait a megyék és városok társaskörébe eljuttatván, s e sugarak világító hatása alatt oszlatván a homályt, tágítván a fogalmakat, tisztítván az eszméket. Nagy részben e lapoknak tulajdonítható, hogy egy ideig még a követek pótlék utasitásai is lépésről lépésre szabadabb elvű színt öltöttek. Az országgyülés végét érvén, a nemzet közélete a törvényhatóságok gyüléseire szállt vissza; melyek szintugy mint az országgyülés alkotmányilag nyilvánosak lévén, tárgyalásaik nyilvános terjesztésével törvényes tért nyitottak Kossuthnak, folytatni a közszellem ébresztésének azon munkáját, melyet az Országgyülési Tudósitások által oly nagy sükerrel kezdett meg; s melyre nézve többé már nem kételkedett, hogy elébb a sajtó bilincseinek tágitására, majdan sajtószabadságra fog vezetni. Mind ő maga tehát, ki magának e lapja által a hazában már nem csekély jelentékenységet szerzett, el vala határozva, mind rokon érzelmű barátai által is ösztönöztetett, hogy irott lapját az országgyülés szétoszlása után is folytassa. Lakását e végett a középpontba, Pestre tette át; a vármegyékben magának ügyes levelezőket szerzett, kiknek közléseiből aztán a megyék s városok közéletéről, Törvényhatósági Tudósitások czíme alatt, szintoly szellemű irott lapot szerkesztett, mint elébb az országgyülés folyamáról. A «Törvényhatósági Tudósitások».

A kormány azon időtől fogva, midőn a szó és gondolatszabadság elleni táborozását megkezdte, már az Országgyülési Tudósitásoknak is gátot akart vetni. Kossuth egyszer kő-

1837—1839. nyomatban kisérté meg szétküldeni lapja példányait; de a kormány azt nyomban megakadályozá. Majd a postán szétküldött lapokat is lefoglaltatta. De e rendszabály nem vezetett czélra; mert a megyék, erről értesülvén, ezentúl hajdúik által szállíttatták a lapot rendeltetésök helyére; s a kormány az országgyülés folytában, a rendek előre láthatott fellépése miatt, erőszakhoz nyúlni nem akarván, kénytelen volt tűrni a lap közrebocsátását.

Most a «Törvényhatósági Tudósitásoknak», miután a vármegyék hasonló pártolásában részesültek, hatásuk még nagyobb, minden esetre terjedtebb lőn, mint az «Országgyülési Tudósitásoké». A vármegyék közgyülésein lefolyt tárgyalásokat, elmondott jelesebb beszédeket, felmerült új eszméket, s a hatósági élet minden egyéb érdekesebb mozzanatainak ismeretét országos tulajdonná tévén, a reformpárt tagjai közt a szellemi kapcsolatot fentartotta, az irányegységet egy részről a szabadelvű haladásban, más részről az alkotmányvédelem munkájában biztositván, a mozgalmakat természetszerűleg gyarapította. Például azon egyetértést, melyet a megyék az elfogott ifjak védelmében tanusitottak, azon izgatottságot, melyet ez ügy az országban támasztott, nagy részben ezen irott lapok szították fel a per folyamáról tett közléseik által.

A kormány tehát eltökélé magát, bármi módon megszüntetni a veszélyes lapot, melyhez a censura utján hozzá nem férhetett. József nádor, a kabinet végzése szerint, tilalmat vetett közbe, s azt, mint Pest megye főispánja, elnöki úton tudatta Dubraviczky Simon első alispánnal, ki Zlinszky főbiró által értesité Kossuthot a tilalomról.

Azon biztositásoknak, melyeket hazánk alkotmánya a megyei rendszernek köszönhetett, egyik főbbike abban álla, hogy a megyei tisztviselők, a mint szabadon választattak a megye közönsége által, ugy csak is a megye határozatánál fogva bocsátkozhattak hivatalos eljárásba; s a kormánytól nem egyenesen, hanem csak a megye utján vehettek rendeletet. Minden kormányi rendeletnek a megyéhez kellett érkezni, mely az-

tán, ha azt törvényesnek találá, kiadta végrehajtás végett az 1837–1839.
illető tisztviselőnek; ha pedig törvénytelennek itélé, nem adta ki, hanem ellenében azon orvosló eszközökhez nyúlt, melyekkel az alkotmány által fel volt ruházva.

A nádornak a «Törvényhatósági Tudósitásokat» illető tilalma, mint mondók, csak elnöki úton közöltetett a szerkesztővel, miellőtt az a megyén megfordult volna. Kossuth tehát, látván, hogy a főbiró a maga eljárását megyei megbízatás által nem igazolhatja, a törvényeinkkel különben sem megegyeztethető tilalomra nem hajólt, hanem az ügyet panaszosan a megye közgyülése elejébe terjesztette. Az ügy heves vitatást szült a pártok között; végül mindazáltal oly értelemben mondatott ki a többség határozata: hogy a megyei közönség nemcsak nem helyesli a tilalmat, hanem Dubraviczky alispán és Zlinszky főbiró azon tettét, hogy egy kormányrendeletet a megye tudta s megbizása nélkül foganatba venni merészeltek, roszalja s érvénytelenek nyilatkoztatja, a következő érvekkel támogatván végzését: a törvényhatóságok tárgyalásai nyilvánosak lévén, azoknak közlésére mindenki joggal bir; a kérdéses tilalom tehát a nyilvánosság jogába ütközik. Továbbá a «Törvényhatósági Tudósitások» irottak és nem nyomtatottak lévén, nem hirlapnak, hanem csak levelezésnek tekinthetők: a tilalom tehát a levelezés szabadságát sérti. De ha hirlapnak lehetne is azokat tekinteni, a kormánynak semmi törvény nem ad jogot azt eltiltani; mert nem léteznek törvényeink, melyek a hirlapok kiadását a kormány engedelmétől tették volna függővé. S végre a legfőbb felügyelet joga által sem igazolható a tilalom; mert e jog csak a törvények értelmében, s a törvényhatóságok utján gyakorolható. Ezeknél fogva kijelentvén a megye, hogy a visszaélés elleni oltalmat ugy az állam, mint egyesek csak a köztörvényekben kereshetik, s azokban elegendőleg fel is találják: Kossuth vállalatát a köz törvény óltalma alá helyezettnek nyilatkoztatta; a kormány törvénytelen rendelete ellen felirt, s határozatát és feliratát, pártolás végett, a többi megyékkel is közlötte.

1837–1839. Ennek következtében a «Törvényhatósági Tudósitások» s az ellenök intézett kormánytilalom a megyék gyüléseit több hónapokon át foglalkodtaták. A megyék nagy többsége Pest nézeteiben osztozván, a tilalom ellen feliratokat intézett; s voltak megyék, melyek, a vállalat pártolásának jeléül, a lapokat levéltáruk számára megrendelték; mások, melyek tisztviselőik köréből azok számára még tudósitót is neveztek.

Kossuth, a megyék által ekként gyámolítva, lapját növekedő sikerrel, több hónapokon át folytatta; mig végre a kormány, tilalmát Pest megye utján nem foganatosíthatván, hosszas habozás után, elhatározá magát, személye ellenében nyúlni erőhatalomhoz, s azt 1837-ki május egy éjjelén, Eötvös királyi ügyvéd vezénylete alatt, egy fegyveres katona csapat által, a budai hegyekben, hova megrongált egészségének üdülést keresni ment vala, végre is hajtatá. Eötvös ügyvéd a király nevében őt fogolynak nyilatkoztatá, s a budai vár bástya-kaszárnyájába záratta. A törvénytelen elfogatást hasonló eljárás követte, mint Lovassy Lászlónál vétetett foganatba. A királyi ügyigazgató hűtlenségi közkeresetet indított ellene, mint a király parancsának ellenszegülő ellen. Az első évben, mig pőre folyt, fogsága oly szigorú vala, hogy a felügyeletére rendelt Sebes nevű főhadnagy jelenléte nélkül még a porkoláb sem nyithatott be szobájába, melynek rostélyos ablaka kétharmadában bevolt falazva. Olvasmányt, iróeszközt egyátaljában nem adtak neki, s látogatót sem bocsátottak hozzá, ügyvédén, Benyovszky Péteren kivül, kinek egyébiránt, arra engedelmet és szereket kapván, önmaga nyujtá át védiratát. A per egy egész évig tartott; az itélet a királyi táblánál, a már szenvedett egy éven felül még három évi fogságra szólott; a hétszemélyes tábla azonban azt még egy évvel toldotta meg.

Az itélet bár súlyos volt, valóságos enyhülésül szolgált a fogolynak, mert azontúl olvasmányt s irószereket is adtak neki. «Gyakran össze kellett szednem egész lelki erőmet — igy nyilatkozott később fogsága első évéről, — hogy a fog-

lalatosság nélküli örökös magányban a képzelődés rajongásainak «megállj-t!» parancsolhassak. Megtudom fogni, hogy a kevesb lelki erejű foglyok magán fogságban megtébolyodnak. A képzelődés túluralma ellenében practicus tárgyak feletti meditatiohoz folyamodtam. Számot adtam magamnak hazánk állapotjáról s institutioink hiányairól; levontam tapasztalataim, ismereteim tanulságait; meghánytam agyamban minden egyes kérdést, s véleményt képeztem magamnak a megoldásról. E meditatioknak későbbi pályámon nagy hasznát vevém... Mig fogva voltam, gyakran töprenkedém, mennyire hátramaradottnak tapasztalandom magamat a haladó világ mögött, ha majd kiszabadúlok. Nem maradtam hátra. Fogságom magányában tanultam meg meditatio által, mire az élet oktatott». Midőn elitéltetése után könyveket s irószert kaphatott, egy angol nyelvtant s szótárt és Shakespear munkáit adatá magának, s vas tűrelemmel feküdt az angol nyelvnek, melyből elébb csak annyit tudott, hogy képes legyen gyanítani, az ismereteknek, a jónak és szépnek minő kincsforrása rejlik az angol irodalomban. Itt tette aztán e nyelvet annyira tulajdonává, hogy azon utóbb szintoly könnyüséggel fejezheté ki magát, szintoly áradozva tudott csapongani lángszónoklata, mint anyanyalvén. 1837–1839.

Kossuthéval ugyanazon időben s hasonló viszonyok közt folyt le Wesselényi Miklós pere is, azon egy körülményt kivéve, hogy ellene előleges elfogatás nem vétetett foganatba. Emlitők, hogy ő az erdélyi diétán kifejtett ellenzése s kivált az országgyülési napló kiadására használt kőnyomda miatt az erdélyi királyi táblánál —, az örökváltság mellett Szatmár megyében 1834 végén mondott beszédéért pedig a magyarországi királyi táblánál, mint lázitó, hűtlenségi kereset alá fogatott. Az erdélyi törvényszék elébe a magyarországi kereset miatt meg nem jelenhetvén, általa «in contumaciam» marasztaltatott el. Mivel azonban a királyi ügyvéd őt «példás testi büntetésre» kivánta itéltetni, s az itélet végrehajtását a Wesselényi Miklós pere.

1837—1839. magyarországi per miatt foganatba venni nem lehetett: sokáig függőben maradt, miként fog az itélet reá alkalmaztatni.

Magyarországi pere 1835-ki májustól kezdve, midőn megidéztetett, egész három éviglen folyt. A vád alapját, miként már fentebb említők, Wesselényinek a jobbágyi örökváltság védelmére mondott beszédéből kikapott, a rendkivül zajos gyülésben egy pár, kevés hitelességet érdemlő hallgató által hibásan felfogott, s utóbb a királyi ügyvéd által önkényesen értelmezett mondat képezé, melyek által szónok a kormányt vádolta volna, miképen csak azért gátolja a jobbágyok örökváltságát, hogy a nép és a nemesség közt e miatt harcz támadván, a reformmozgalmakat elnyomhassa. A fő védirat Kölcsey Ferencz mesteri tollából folyt, ki egyébiránt is a gyülésen jelen lévén, mind annak lefolyását legjobban ismerhette, mind Wesselényi szavait, a tárgyban való érdekeltségénél fogva, leghívebben foghatta fel. A védirat, mely törvényszéki ékesszólásunk remekei közé tartozik, diadalmasan megczáfolja mind a kellő hitelességgel nem biró tanúk egymásnak ellenmondó, részben képtelen és zagyva állitásait, melyeket csak pártgyülölség adott nyelvökre; mind a királyi ügyigazgatónak ezekre épített okoskodásait; s teljesen kitisztítja őt a felségsértési vád alól, melyre nézve még a becsődített tanúk leghitelesbike, különben más párton álló, Kende alispán is hit alatt nyilvánitá, «hogy alperes a királyi felségről, mint mindig, ugy a kérdéses gyülésben is, hódoló tisztelettel szólott, s hogy minden beszéde egyedül a közbéke fentartására volt, távol minden lázitó vagy más vétkes czéloktól, irányozva.»

De a kormánynak e kereset inditásában is ugyanazon politikai czéljai voltak, melyeket a pozsonyi ifjak és Kossuth bepereltetése által törekedett elérni: a királyi ügyigazgató tehát a kérdéses beszéden kivül még titkos társaságokkali összeköttetésről is vádolta Wesselényit. Szokássá vált a kormánypártnál, hogy mivel a demokrata véleményeket, a radikál reformeszméket bűn gyanánt nem bélyegezheté: az azoknak

keresztülvitelére czélzó pártmozgalmakat, bár mi nyilvánosak 1837—1839.
s ezért ártalmatlanok voltak is azok, rendfelforgatásról, országháboritásról, revolutioról vádolja. Ily vád súlya alatt itéltetett el Lovassy László és Kossuth Lajos; ez vétetett czélba Wesselényire nézve is, midőn a királyi ügyigazgató őt is a titkos társaságokkal, névszerint az ifjak pozsonyi kasinójával és Kossuthtal való összeköttetésről vádolá. A kir. ügyigazgató, kétségkivül felsőbb utasitás szerint, körülbelől oly színben s arányokban akarta felmutatni a mostani szabadelvű, radikál reformokra vonatkozó törekvéseket, mint a mult század végén Nyéki Német János, ügyigazgató, a «magyar jakobinusok» ügyét. A per folyamában nem csak Wesselényit, hanem mind azon ellenzéki férfiakat is terhelni kezdé, kik Kossuthtal leveleket váltottak; mert Kossuth irományai lefoglaltatván, azokban új érveket vélt találni a titkos társaságok létezésének bebizonyitására s e leveleket még a per irományaihoz is hozzácsatolta.

De ezen új vádak indokolásával sem volt szerencsésebb a kir. ügyigazgató, mint a szatmári beszéd által elkövetett felségsértés vádjával. A védiratban bebizonyíttatott, hogy Wesselényi, ki 1833-ki május elejétől 1835-ki márcziusig Erdélyben távol vala, s alig érkezett Pozsonyba, már is a kir. tábla elébe idéztetett, semmiféle összeköttetésben nem volt, nem lehetett az ifjuság pozsonyi kasinójával; melynek egyébiránt is titkos társulati voltát csak egyszerűleg állitá, de nem mutatta meg a felperes.

Még erőtlenebb érvet szolgáltattak a Kossuthhoz irt levelek; mert ezek néhányai épen ellenkezőjét bizonyíták annak, mit felperes általok megmutatni akart: bebizonyíták, hogy a titkos társaságok, s a rendfelforgatás, országháboritás szándoka, merő álom és képzelődés, melylyel a hatalom birtokában lévő osztály, a demokratia terjedésétől félve, a reform embereit csak azért veszi gyanúba, hogy alkotmányos törekvéseiknek utját állja. Ily értelemben irt egyebek közt Deák Ferencz is Kossuthhoz a felperes által az irományok közé

1837–1839. felvett levelei egyikében. «Nyilvánosság mellett, ugymond, a vétek lehetetlen; titkos szövetkezések pedig, miket a kormány minden ártatlan dologban is gyanítgat, szentül hiszem, hogy hazánkban nincsenek.» — «Furcsa látni és hallani a kormánynak s kormány embereinek nevetséges félelmét, — ugy mond egy másik levelében; még a kisebbek is rémképeket alkotnak magoknak, s azzal ijesztik magokat is, egymást is; ők makacsul hátat fordítanak a kelő napnak, s árnyékukat iszonyú rémnek nézik; pedig ha ismernék a hazát, ismernék az embert és embereket, szintugy tudnák, mint mi tudjuk, hogy alig van ország Európában, hol kevesebbet lehessen revolutiótól tartani, mint jelenleg nálunk; csak majd ők féltökben olyan balgatag lépéseket ne tegyenek, melyek, nem zendülést, de zavart okozhatnak. De ők félnek, s a bokrokban mozgó nyulat is rablónak vélik; pedig «est genus unum stultitiæ: nihilum metuenda timere» azt mondja Horácz.»

De mind e véd- és czáfokok mit sem használtak oly ügyben, melyben, mint a védirat befejezése mondja, elég volt nagy számu okokat és okleveleket, bár azok semmit sem bizonyítottak, a pörbe tenni, hogy azok birói itélet által nyomosan terhelőknek mondassanak, s mondassanak elébb, mintsem ez okok és oklevelekre a vádlott csak feleletét is beadta volna; mit sem használhattak oly ügyben, melyhez más politikai czélok kapcsoltattak, miknek elérése a vádlott elmarasztalását igénylé. Az itélet tehát terhelő lett a vádlottra, s ezt a budai várban töltendő három évi fogságra kárhoztatta.

A pesti árviz alatti magaviselete. Mielőtt azonban ezen itélet kihirdettetett, egy rendkivüli csapás látogatta meg a fővárost, Pestet, melynek alkalmával Wesselényi oly szerepet játszék, mely őt népszerűségének tetőpontjára emelte s a főváros «nemtőjének» czimére érdemesítette. Az 1838-ki szigorú télen befagyott Duna márcziusban, midőn jege megindult és zajlani kezdett, a Csepel szigetnél megtorlódott jégtáblák által folyásában meggátoltatván, medréből kicsapott s az egész várost elöntötte. A vizár oly

magasra nőtt, hogy némely utczák házaiban még az emeletbe 1837—1839.
is behatolt. A dühöngő elem pusztitása három napig tartott; mi közben mindenfelé, kivált a roszul épült külvárosokban számtalan ház összeroskadt, s részben a romok alá temette, részben, ha gyors segély nem érkezik, bizonyos halállal fenyegette a kétségbeesett lakosokat. Más házakban, hol az épitmény szilárdsága a rontó elemmel daczolt, a lakosok a felső emeletekbe szorulván, éhhalállal küzdének. Az iszonyú veszélynek közepette, melyet a roskadozó házak szörnyű ropogása s egy népes város összes lakosságának vész- és segélykiáltozása még rémületesebbé tőn, a számos emberszerető, elszánt férfiak között, kik segélyezni siettek, Wesselényi áldozatkészsége, rendithetlen bátorsága sőt merészsége, megzavarhatlan lélekjelenléte s herkulesi ereje által, mondhatni, csodákat mívelt. Emberi erőt meghaladni látszó gyorsasággal és kitartással repült hajóján nappal s éjjel mindenüvé, hol a veszély legnagyobb, a segély legsürgetőbb vala; szállitá biztosabb helyre az emelkedő ártól, vagy a romoktól mármár elborított lakosokat, s osztá szét az önköltségein beszerzett élelmi szereket. És midőn a veszély és rémület három hosszu napja elmúlt, ezrek megmentett élete jutalmazá a dicső tett ferfiának öntudatát, ezrek hálakönyei, egy népes város, majd egy egész nemzet magasztalásai dicsőiték emberi s polgári erényeit.

Történelmünk eddigelé nem mutathatott fel egyéniséget, kinek nevéhez annyi lelkesedés, oly népszerűség csatlakozott volna, mint Wesselényiéhez azon időben, midőn ő a főtörvényszék itéletének kihirdetése után a budai várban börtönbe záratott. A nemzet nagyobb része a maga alkotmányos jogainak vértanuját dicsőité személyében, ki e jogok elszánt védelme s a hűbéri szolgaságban létezett parasztosztály örökváltságának s általában a nemzet újjászületésének munkálása, sürgetése miatt szenvedi az üldözést. E népszerűség a báró bebörtönöztetése idején oly zajos lelkesedéssel tört ki az egész hazában, hogy lehetetlen volt a kormánynak meg nem győződ-

1837–1839. nie, miképen ha szigorát Wesselényi személye iránt tovább is folytatja, csak az ellenzék táborát növeszti s czéljainak sükerét a közingerültségben egészen koczkáztatja. Alig volt vármegye, melynek közgyűlésein a kényuralmi kormányszabályok ellen a legerősebb kitörések nem hallattak, s melyekből szintoly erélyes feliratok nem intéztettek volna a királyhoz. Wesselényi, Kossuth és Lovassy ügyét, a személyeikhez kapcsolt nemzeti alkotmányos kérdések, a szólás és irás szabadsága, a személyes biztosság, a törvényes, békés reform kérdései nemzeti ügygyé emelték; s az elkövetett sérelmek orvoslata erélyesen követeltetett a kormánytól.

A kabinet azonban, mind ennek daczára, következetes szigor által nemcsak ezen hangosan nyilatkozó közvélemény szózatát legyőzhetni hitte; hanem a reformi mozgalmak elfojtásának vagy legalább mérséklésének tekintetében is czélt érni remélt. És bár az ingerültség csilapitása végett tanácsosnak látott is némi engedékenységet Wesselényi iránt, kinek, testileg különben is súlyosan szenvedőnek s a megvakulás veszélye által fenyegetettnek, ennél fogva rövid idő mulva megengedte, hogy fogsága idejét a maga gyógyittatása végett Græfenbergben tölthesse: de politikájához makacsul ragaszkodva, a megfélénkitési rendszert tovább is folytatta.

Egyéb politikai perek.

Midőn a megyék közgyülésein a kormánynak ezen kényuralmi rendeletei s erőszakos szabályai tárgyaltattak, mint említők számosan hevesebben is kikeltek ama politika ellen, mely minden nyilvánosságnak, szólás- és irásszabadságnak, minden szabadabb reformmozgalomnak háborút üzent. A kormány e szónokok közől többeket részint hűtlenségi, részint becstelenségi pörbe idézett. Balogh Jánost már föntebb említettük. Rajta kivül még mintegy huszra ment a folyamatban lévő politikai perek száma, melyek közől mint legnevezetesbeket, Pestben gróf Ráday Gedeonét, Ágostonét, Patayét és Farkasét, Nógrádban Kubinyi Ferenczét, Trencsényben Borsiczky Istvánét, Sárosban Ujházy Lászlóét említjük. Ezen közkeresetekre azonban, melyek a következő országgyülés folya-

mára s irányára elhatározó befolyást gyakoroltak, ennek elbeszélésénél visszatérnünk kellvén: itt rólok csak azon megjegyzést teszszük, hogy a kormány általok koránt sem érte el a maga kitűzött czélját. A szabadság és jog érzete egy felől sokkal élénkebb, a haladás és újjáalakulás ösztönszerű vágya más felől sokkal erősebb volt már a nemzetben, mintsem hogy azt megfélénkités által elfojtani sikerülhetett volna. Minden újabb erőszakos kormányszabály csak az ellenzék sorait szaporítá, csak az ingerültséget nevelé s a kitartást edzé a nemzetben; mig az végre a következő országgyülés alatt oly fokra emelkedett, hogy a kormány kénytelennek látta magát, az elitélteket börtöneikből szabadon bocsátani, a még folyamatban lévő pereket megsemmisiteni s politikáját módositani. 1837—1839.

És, ugy látszik, maga a kormány is elejétől fogva érezte, hogy a megfélemlitésre számitott rendszabályok egyedül nem fogják czélra vezetni; nem lesznek elég hatékonyak, elfojtani vagy csak más irányba is terelni a nemzet legegészségesebb erőitől pártolt és buzgóan ápolt demokratiai reformmozgalmakat. Más eszközökről is kezdett tehát gondolkodni, melyek által a közfigyelmet e politikai törekvésről másfelé fordítsa, az egy czélra egyesülést meggátolja, az egységet s egyetértést az ország lakosai közt a felidézendő viszályokba temesse. Ezen elv alkalmazására alig lehetett volna czélszerűbb eszközt találni az ébredező szláv nemzetiség féltékenységének felszitásánál a magyarság ellen. A nemzetiségi viszályok szitogatása.

Vannak, kik a szláv nemzetiségnek ébredését, a magyar korona területén, egyenesen a kormány mesterséges szítogatásából származtatják. De ez téves vélemény. A szláv nemzetiséget nem az osztrák kormány ébresztette fel a monarchia határaiban: a kormány ezt, mi más okok eredménye volt, csak korán felkarolta s kormányeszközül használta fel. A szláv nemzetiség ébredése nagy részben azon átalános politikai állapotok s események hatásának tulajdonitandó, melyek más népek közt is hasonló eredményt szűltek a franczia forradalom által előidézett európai bonyodalmakban; s ezek mellett A szláv nemzetiség ébredése.

1837—1839. nagy része volt abban az orosz propagandának is ugy a déli, mint az északi szláv népcsaládban. S aligha tévedünk, midőn különösen azon nemzetiségi mozgalmakat, melyek a monarchia határaiban jelentkeznek vala, főleg e propaganda művének lenni állítjuk.

A panszlavoktól sokszor nagy tűzzel ostromolt ezen állítás valóságát lehetetlen többé elvitatni, mióta Tsitsakow admiral «Mémoires d'un homme d'État» czimű munkájában azon utasitást is közzé tette, melyet ő I. Sándor czártól 1812-diki ápril 19-kén vett vala. «Ausztriának, mely nem rég Franczia-országgal szövetkezett össze, ravasz magatartása — igy szól a felette érdekes okmány, — Oroszországot arra kényszeríti, hogy hatalmában lévő minden eszközöket alkalmazzon azon két ellenséges hatalom leküzdésére. Legnagyobb fontosságu ezen eszközök közt: a magunk hasznára zsákmányolni ki a szláv népeknek, minő Szervia, Bosznia, Dalmátia, Horvátország, Illyria, harczias szellemét. Ezek, ha egyszer felfegyvereztettek s katonailag szerveztettek, hatalmasan közreműködhetnek hadi munkálatainkban. Még a magyarok is, kik jelenleg kormányuk eljárásával elégedetlenek, szinte igen alkalmas eszközül szolgálhatnak nyugtalanítani Ausztriát, ellene fegyverre kelni s gyöngíteni annak forrásait. Mind ezen népek, a mi rendes hadseregünkkel egyesűlve, elég hatalmas erőt képezendenek, nemcsak megelőzni Ausztria ellenséges szándokait; hanem egyszersmind a franczia birtokok jobb szárnyán is egy jelentékeny diversiot eszközölni s nekünk biztos alkalmat nyujtani, Nissza és Szophia felől intézni csapásainkat....

«Szükséges, hogy ön minden lehető eszközt felhasználjon e szláv népek fellelkesitésére, hogy őket czélunkra vezethesse. Például: igérjen nekik függetlenséget, egy szláv ország felállitását, legbefolyásosabb embereik pénzzel való jutalmaztatását, a vezérek s hadseregek számára díszjeleket és illő címeket. Végre mind ezen eszközökhöz adja ön még azokat is,

melyeket legalkalmasbaknak itélend e népek megnyerésére s legczélszerűbbeknek a jelen körülmények között.» 1837—1839.

Mi sükerrel izgatott ezen utasitás folytában ama szláv népek közt Tsitsakow, részletesen előadni nem tartozik czélunkhoz. Legyen elég megjegyeznünk, hogy Szerviának néhány évvel utóbbi felkelése, jobbára ezen orosz izgatás eredménye gyanánt mutatkozik. A közönséges béke helyreállta után ezen orosz izgatás, ugy látszik, megszűnt a magyar korona tartományaiban; legalább oly titkon s csak az óhitű papság néhány egyénei által folytattatott, hogy annak alig lehet másban nyomára találni, mint azon nagy s mindig élénk rokonszenvben, melylyel ezen ó-hitű szláv népek az oroszok s azok czárja iránt viseltettek. Ők a czárt tekinték vala egyházuk fejének; érette imádkozának Lithurgiájokban; s alig találtatott bármi szegényes ház, melynek falán a czár arczképe nem függött volna.

Ezen, a szláv népeknek még alsó rétegeiben is mutatkozó rokonszenv kétségkivül az orosz panszláv propaganda műve. Magok a panszláv eszmék mindazáltal elébb jelentkeztek a fejlettebb északi, mint a déli szlávok közt; bár különben ezek s az oroszok közt, már maga az egyház azonsága is szorosabb kapcsot látszék képezni. Az orosz propaganda annyira túl tette magát a vallásbeli különféleségen, hogy egy költője egészen közönyösnek hirdeté: ha jobbról vagy balról veti-e a szláv ember magára a keresztet, azáz: ha a római kath. vagy a keleti egyház tagja-e. A monarchia tartományai közt Csehország volt az, hol a panszlavismus eszméje öntudatosan legelébb meggyökerczett. Teréül s palástjául egyszersmind az irodalom szolgált, melyet az elnyomott nemzetiségökért lelkesedett néhány tiszta keblűek közt számos muszka zsoldban állott iró kezelt. Az őszinte vagy bérbeadott lelkesedés, melylyel ezen cseh irodalmi művek a szláv nyelvet megragadták, és a politikailag megoszlott szláv faju népek irodalmi egyesülésének eszméjét hirdették, ezen úton lassanként a Magyarországban lakó kárpátvidéki szlávok, vagy miként azok nálunk

1837—1839. neveztetnek, tótok közé is mindinkább behatott. A cseh folyóiratok s más irodalmi művek nálunk is találni kezdének olvasókra.

A panszlavismus eszméjének behatása Magyarországba.

A tótok közt azonban általában igen szűk körre szorúlt a szláv irodalmi egyesülés iránti lelkesedés. A szláv eredetű nemesek, kiknek értelmesebb része majdnem kivétel nélkül beszélte a magyar nyelvet is, a megyékben kifejlett politikai élet élénksége által egyátaljában oly magyar érzelműekké váltak, hogy épen nem lőnnek képesek felhevűlni a panszlavismus eszméjétől. A városokban lakó tót származásu polgárok, kik műveltségöket jobbára a német nyelv által szerezték, űzletöket e nyelven folytatták, abban szinte nem keresték dicsőségöket, hogy magokat a szlávság előharczosainak tolják fel. A katholika vallásu tót papságban, egyet-kettőt kivéve, hasonlókép nem talált nagyobb rokonszenvre a szláv nemzetiségek egyesülésének eszméje. A nép pedig, melynek egyébiránt, kivált némely megyékben, szójárása is nagyon különbözött a csehétől, a míveltség alantabb fokán álla, mintsem hogy azt felfogni képes volt volna; s a hasznosság elvéből indulva ki, ha módjában volt, inkább magyarul taníttatta, magyarrá képeztette gyermekét. Volt azonban egy osztály, mely valamint lelkesedéssel karolta fel, ugy kitartó szivóssággal is ápolta a szláv faj külön töredékeinek egyesülését hirdető eszméket: ezen osztályt az ágostai vallástételű tót papok egy része alkotta.

Kollár János Slawy dcérája.

Első és legkitünőbb volt köztök Kollár János, a pesti tótajku evangelikus közönség papja, ki egy Sláwy dcéra czimű lyrai eposzban mint előharczosa lépett fel, nemcsak hazánkban, de általában is a szlávok közt, a panszlavismusnak. E költemény először 1827-ben lett nyilvánossá; teljesen pedig 1832-ben jelent meg Pesten. Kollár e költeményben, melynek czélja, a szláv faj dicsőitése, a panszlavismus (Vseslávia) prófétája gyanánt lép fel. «Mi lesz, ugymond egy helyt, a szlávokból száz év alatt? Mi lesz egész Európa? A szlavismus folyton terjeszkedik, s mint az özönviz, szakadatlan

áramlással borítja el a világrészt. A nyelv, melyet a németek 1837–1839.
lenézőleg rabszolgák nyelvének gúnyolnak, az ő palotáik teremeiben, az ő folyamaik torkulatánál fog zengedezni. Szláv csatornákban áramlanak majdan a tudományok; szláv szokások s erkölcsök, szláv dalok és jelmezek uralkodandnak az Elba és Szajna partjain.» Az egész költemény sarkpontját e panszlavismus képezi, azaz: ama terjedelmes szláv birodalom, melynek minden, szójárásban egymástól bár mennyire különböző szláv fajokat az Athostól Terglováig és Pomerániáig, Szerviától Boroszlóig, Konstantinápolytól Szent-Pétervárig, a Ladogátol Asztrakánig, a kozák földtől Raguzáig, a Balatontól a balti s azóvi tengerig, Prágától Moszkváig, Kamtsatkától Japánig, egy szláv főnök alatt mindenható erővel és dicsőségben kell egyesítenie. Felszólítja a szláv testvér népeket, egyesűljenek kölcsönös szeretetben, ismerjék el honuknak Panszlaviát, hogy a szláv név e föld csillagos kupján a brittek és görögök közt tündököljön. Nagy, ugymond, a feladat, az akadályok számosak, de nem legyőzhetetlenek; mert a szláv nemzet a világ legnagyobb nemzete: ha egyesűl s összetart, minden akadályt képes legyőzni, szétszórhat minden gátot. Harczra, küzdelemre lesz szükség; de e küzdelem czélja oly dicső és nagyszerű, hogy nincs áldozat, melyet ne érdemelne meg; de bűn sincs, mely nagyobb lenne a hűtlenségnél e szent czél ellen. A szerző valamennyi szláv eredetű népek egyesitésében természetesen Oroszországnak adja a főszerepet; rokonszenve, lelkesedése oly rendkivül nagy ez iránt, hogy olvasván azon határtalan magasztalásokat, mondhatni istenítést, melylyel a muszka fejedelmi házat elhalmozza, önkéntelenül tolakodik a gondolat az ember agyába: hogy vagy egészen hiányzott benne az érzemények azon legnemesbike, mely a férfiu szivét gyorsabb lüktetésre készti, a szabadság érzelme; vagy hitvány áruként dobta azt ama hatalom lábaihoz, melynek titkos fondorlatai szitogatták a panszlavismus eszméit s törekvéseit.

E költemény, mig ekként a szlávokat dicsőíti, nemcsak a

1837—1839. németeket támadja meg hevesen a szláv faj elnyomása miatt, hanem, ugyanazon okból, a magyarok ellen is gyűlöletet és boszut lehel. A németek elleni panaszt maga a történelem is számtalan adattal igazolja; de a magyarokra nézve az, kivált ezen években, teljesen alaptalan. Azon nyelv- s nemzetiségi harcz folyamában, melyet a szlávok a magyarság ellen annyi epével s méltánytalansággal vívtak, egyéb iratokban is többször állíttatott vala részökről,[1]) hogy gyűlöletök s heves kikeléseik a magyarok ellen eleitől fogva nem volt egyéb visszahatásnál, a magyar nyelv és nemzetiség túlterjeszkedése ellen, mely a szláv nyelvet és nemzetiséget elnyomással fenyegette az országban. De ez nyilvános tényferdités. Ha lehetett is talán a szlávoknak utóbb némi panaszuk, hogy a magyarságtól a társadalmi téren szórványosan, egyesek túlbuzgalma miatt nyomást szenvednek: ezen évekre nézve bizonyára alaptalan azon állitás, hogy a szláv izgatások a magyarok által előidézett természetes ellenhatásból származtak; mert maga a «Sláwy dcéra» megjelenésének kora és szelleme kétségbevonhatatlanul tanusítja, hogy ama szláv izgatások a magyar korona területén egyenesen azon panszláv törekvések eredményei, melyek nálunk a különféle szláv fajok kebelében valóságosan aggasztó módon nyilatkoztak. Mondók, hogy az említett költemény 1827-ben és 1832-ben látott napvilágot. Már pedig ezen évekig nemcsak a magyar törvényhozás nem alkotott oly törvényeket a magyar nyelvet illetőleg, melyekből bármily túlbuzgó szláv is képes volt volna a maga nyelvének s nemzetiségének elnyomatását bebizonyítani; hanem még a társadalmi téren sem merültek fel olyféle jelenetek a magyarság túlterjeszkedése tekintetében, melyek miatt később nem

[1]) Hasonlót állított újabban gróf Majláth János «Neue Geschichte der Magyaren» (I, 254) szintoly rosz szellemű, mint felületes, a tényeket számtalanszor ignoráló, még többször elferdítő, vásári munkájában. Igy, miként e munka van irva, bűn irni történetet; jobb a hiány, mint ilyféle alaptalan, egy résznek hizelgő, a másik iránt igazságtalan, haza s nemzet ellen vétő férczelés.

minden alap nélkül vádoltattak egyes túlbuzgó hazafiak, s 1837—1839. melyeket például, Széchenyi István 1842-ben maga is megróvott. És aligha vádoltathatnánk túlzó rokonszenvvel nemzetiségünk iránt, ha azt állítanók, hogy inkább ama sajnos heveskedések, melyek miatt a szlávok a magyarok ellen utóbb panaszt emelhettek, eredtek amaz eszélytelen, s tekintve az állam nemzetiségét s történelmét, mondhatni bűnös, panszláv törekvésekből, mint viszont. Miként fentebb láttuk, még az 1836-ki nyelvtörvény is oly szerény volt, hogy az nemcsak a szlávokban nem ébreszthetett aggodalmakat, hanem inkább a magyar nemzetnek nyujthatott okot igazságos panaszra, hogy nyelve az államban, az igazgatásban szintugy mint a köznevelésben meg van fosztva a maga természetes jogaitól, melyeket még mindig a holt latin bitorolt. Szóval, 1827-ben, sőt még 1832-ben is semmi panasza nem lehetett a szlávnak, hogy nyelve, nemzetisége elnyomatik; s a «Sláwy dcéra» mégis a legnagyobb méltatlanságokkal illeti a magyarságot. Leszállva a magasságról, melyre prófétai szerepében emelkedett, s melyen egy nemzeti költőnek állnia illik, kimeríthetetlen a legaljasabb szitkokban. Elragadtatva vak buzgalmától, a legnemesebbet is szennyes kezekkel illeti, és sárral dobálja, mi tiszteletre méltán tarthat igényt; majd a gyűlölet és rágalom tajtékát szórja, fenyegetésekre fakad s nemtelen boszura ingerel; majd ismét nevetséges szitkokban önti ki mérgét, s a pokol kínjaira kárhoztatja azon magyar hazafiakat, kik nyelvök mívelése, nemzetiségök szilárditása mellett dicséretesen buzogtak.[1])

E költemény, mely általában a szlávok tetteit dicsőíti, fajuk

[1]) Az V-dik ének, melynek czíme Acheron, egészen ilyféle aljasságokból áll. Például: Dugonics magyar érzelmű piaristát és irót, kinek pedig esze ágában sem volt elnyomni a szlávokat, emberfejű cerberusnak ábrázolja, ki a pokolban legyek, poloskák, darázsok, békák s más férgek által csipdesve, maga körül harapdos, és idegen, (t. i. magyar) nyelven ugat és szitkozódik. Másokat, például, a szelíd kedélyű Glaczot, nagy orral festi, melyről fogvicsorító ördögök egész szeleteket metszenek le, stb.

1837—1839. Panszláv mozgalmak a tótok közt.

számnagyságát s terjedelmét magasztalja, a, kivált ágostai hitvallásu szláv ifjuság egy részétől nálunk is nagy lelkesedéssel fogadtatott. Elragadtatva a gyakran csak félig értett költői ömledezésektől, megrészegedve a képzelt nagyság és dicsőség ábrándképeit tömjényző füsttől, beringatva a jövendő szláv nagyság büszke álmaiba, tanitóik s papjaik ösztönzésére, egy panszláv érzelmű csapattá fejlettek, melyből aztán a jogos magyar nemzeti érdekeknek számos, tüzesnél tüzesebb ellenei keltek ki. Iskoláikban, tanitóik vezetéke alatt társulatokat képeztek, melyeknek tetszetes czéljául a szláv nyelv és irodalom mívelését, s e mellett a panszláv eszmék —, s egyszersmind a magyarság, mint azok gátja, elleni gyülölet terjesztését tűzték vala ki. A panszláv eszmék s a magyarság elleni dühös gyülölet szelleme lengi át első költészeti kisérleteiket, melyek néhányai, mint a Gitrenka és Nitra, nyomtatva is megjelentek.

A magyarok előtt, kik közől a szláv nyelvet kevesen tudták, a cseh szójárást pedig, melyen e dolgozatok irattak, még ezek sem értették, e törekvések sokáig titokban maradtak; mert ama panszláv szellemüek egy ideig gondosan rejtegették törekvéseiknek honellenes irányát. Czégérül holmi ártatlan homiletikai s más irodalmi gyakorlatokat függesztettek ki társulataik homlokára. Még a panszlavismus fogalmát is akként ügyekeztek meghatározni, hogy az nem egyéb a szláv fajok irodalmi egyesülésénél. «Unio in litteratura inter omnes slavos» — ugymond Herkel egy már 1826-ban Budán megjelent szláv nyelvtanában. A figyelmet ennél fogva e mozgalmak sokáig nem vonták magokra. Kollár, ki a magyarországi tótok közt «Sláwy dcérájának» megjelenése óta elismert vezére volt a panszlavismusnak, már 1837-ben adott ki ugyan egy röpiratot, mely felnyithatta volna a magyarok szemeit; de, daczára német nyelvének, még ez is kevesektől méltányoltatott kellőképen. E munka czimét: «A szlávok külön törzsei és szójárásai között való irodalmi viszonyosság-

ról»[1]) — kézzel foghatólag meghazudtolja a tartalom; mert 1837–1839.
azt némileg a panszlavismus programmjának lehet tartani. Mennyire terjeszkedik az ki az irodalmi egyesülésen kivül, mit a világ mystificatiojára leplül használ, egyéb viszonyokra is, ím a következő néhány tételének idézete is teljes világitásba állitja. «Több századok után — mond Kollár a 3-dik lapon — először tekintik ismét az elszórt szláv fajok magokat egy nagy népnek, s különböző szójárásukat egy nyelvnek, ébrednek nemzeti érzelemre s vágyódnak szorosabb egyesülésre.» — «A szlávok — mond másutt (l. 22) — megszámlálták magokat s ugy találták, hogy legszámosabbak Európában. Ez erejök tudatára vezette őket; mi ismét az emberrel született azon érzetet keltette föl, mely az erősebbet szégyenpirral önti el, éreztetvén vele, hogy ellenmondás a természetben, ha a gyöngébbnek utána áll s azt követi; azon érzetet, mely őt ösztönzi felemelkedni az alacsonyságból, mely reá nézve szégyenteljes, az emberiségre nézve káros.» Szerinte «valamennyi szlávoknak csak egy a hazája» (l. 37); s valamint Amerikának külön tartományai csak egy államot képeznek, s egymás közt egyenlők: ugy a sokféle szláv fajok csak egy irodalmi szabad államot képeznek.» Ki nem látja, hogy e szó: «irodalmi» csak egy mystificaló lepel akar lenni? Hiszen a szlávok hivatása szerinte nem csekélyebb mint, «hogy az emberi nem egy új míveltségi korszakának középpontjává legyenek» (l. 67). Melyik legyen pedig a számos, egymástól annyira különböző szláv fajok közől az, melynek e feladat megoldására képessége legnagyobb, s mely felé a szerző rokonszenvei hajlanak, világosan megmondja (l. 112) a következőkben: «Az irodalom e legújabb időkben, kivált Oroszországban, s különösen a mostani fejedelem atyai uralkodása alatt, rendkivüli ifju erővel emelkedett, ugy hogy az egy bölcs és tevékeny kormánytól ápoltatva, jelenleg a leg-

[1]) «Ueber die litterarische Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und Mundarten der Slaven.»

1837—1839. kedvezőbb, sokat igérő haladásban létezik.» Az eszközöket végre, melyek által az emberi nem ezen újjászületése végrehajtandó lészen, ekként adja elő ama versekben, melyekkel, gyanut kevesbbé ébresztő költői lepelbe burkolózva, röpiratát befejezi: «Az én népem a haza egyszersmind, melynek határai megmérhetetlenek; nem százakat, hanem milliókat számlál az; az én óriási kedves hazámban nem nyugszik le a nap soha; s ha isten és a hősi szerencse ugy akarja, becsülete se nyugodjék le soha.»

E közlemények után Kollár munkáiból, kit méltán ugy tekinthetni, mint a panszlavismus képviselőjét s apostolkodó ügyvivőjét Magyarországon, szükségtelen bővebben fejtegetni, miképen az irodalmi egyesülés csak a közönség mystifikatiója végett tűzetett ki czégérül, s használtatott leplül, mely alatt veszélyes politikai czélok rejlének, mik egyenesen Oroszországból tűzettek ki e panszláv propaganda ügynökei feladatául. Világosan kezdé ezt látni, s tett is ellene egynémit, — miként alább elbeszélők leszünk, — nem sokára a magyar nemzet; most azonban még sokkal inkább el vala foglalva saját politikai átalakulása eszméivel, mintsem hogy e még egyébiránt is rejtegetett törekvésekre élénkebb figyelmet fordíthatott volna. E mozgalmak, a szorosan vett Magyarország határai közt még egyedül az evangelikus egyház és iskola körére szorítkozván, különben is távol estek a megyék működési terétől: ezek tehát vele még nem foglalkodtak, róla tudomást is alig vettek, mig azok utóbb az egyház és iskola korlátain túlcsapva, a nyilvános életbe is be nem tolakodtak. A kormány, bár lehetetlen volt át nem látnia, miképen e panszláv törekvések oly birodalomban, hol a lakosság felét szláv fajuak teszik, végeredményben is csak természetes ellenségének, az orosznak, válhatnak javára, szinte nem méltatá azokat figyelmére a Kárpát-vidéki szlávok közt: nem ápolta ugyan ténylegesen, de tűrte azokat, mi arra látszék mutatni, hogy nem látná kedvetlenül, ha e részről is ellenzék támadna a szabadelvű, demokrat magyarság ellen.

A nemzetiségi kérdés Horvátországban.

Egészen másként állt az ügy mind a nemzetre, mind a kormányra nézve Horvátországban. A horvátok — mind a mellett is, hogy tartományuk az anyaországtól külön határokkal elválasztva, külön municipális jogokkal birt, a magyarokkal együtt ugyanazon alkotmányt élvezték, ugyanazon fő törvény- s kormányszékek által, a megyékben hasonló municipális hatóságok által igazgattattak; tartományuk részéről a magyar országgyülésre ők is küldöttek követeket, s ezeken felül bánjok az ország zászlósai közt harmadik helyen, püspökeik, főispánjaik és mágnásaik a magyar főrendek közt ültek, egyaránt részesülve a közös törvényhozásban.

E tartomány az anyaországgal eddigelé századokon keresztül a legjobb, mondhatni, testvéries egyetértésben élt. Századok óta a közös alkotmány ótalma alatt, magyarok és horvátok közösen küzdének nemzeti s alkotmányos létökért, a bel és kül ellenségek, a török hódoltatási vágy s az osztrák absolutismus ellen. Együtt örvendének a jóllétnek és szerencsének, együtt tűrték a balszerencse csapásait; közös vala egész történelmök. Még a nemzetiség, s mi ettől csak formában különbözik, a hazafiság ügyében is közösek voltak érzelmeik. A magyar hazát és nemzetiséget, mint a közös alkotmányos szabadság forrását, őszintén, lelkesen szerették. A nélkül, hogy szláv nyelvöket eldobták, elfeledték volna, tudták jobbára a magyart is. Kitünőbb férfiaik Magyarországban csak ugy dicsőíttettek, mintha törzsökös magyarok voltak volna. A Zrínyiek a magyar történelem legjelesebb férfiai közt foglalnak helyet; s az ifjabb Zrínyi Miklós a maga korában a legünnepeltebb magyar költő vala.

Mióta a magyarok, II. József németesíteni szándékozó törekvései következtében, nemzetiségök élénkebb érzetére ébredtek, az 1790-ki országgyüléstől kezdve, a horvát urak s követek is hévvel pártolák a magyar nyelvet s az annak ügyében alkotott törvényeket. Varasd megye még az 1830-ki országgyülésre is oly utasitást adott képviselőinek, hogy pártolják a magyar nyelvnek hivatalossá tételét, s annak az iskolákban,

1837—1839. a horvátországiakban is, taníttatását. Ugyanezen évben a zágrábi akadémia növendékei, meggyőződve a magyar nyelv tudásának hasznairól, annak, mit különben jobbára beszéltek, bővebb mívelése végett, önkéntes adakozásokból díjazandó magyar nyelvtanárt határoztak tartani. Még az 1832-ki országgyülést megelőző tartományi gyülésre is jobbára kedvező utasitásokat vittek a magyar nyelv tekintetében a horvát megyék követei; és csak ezen hosszu országgyülés vége felé kezdtek e tárgyban változni a horvátországi követek nézetei.

A nemzetiség eszméjének keletkezését, érzetének ébredését Horvátországban több, részint belső, részint külső okok összehatásából lehet csak helyesen leszármaztatni. Századunk sajátságos jellegei közé tartozik, hogy a nemzetiségek eszméje, mely az azt elevenítő okok legtöbbjeivel együtt már örökre elhunytnak látszék, ismét s nagyobb élénkséggel támadt fel, mint valaha. Ezen eszme Horvátországban is kétségkivül önmagából nyerte az első ébresztő szikrát, önmagából merítette életének első tápszereit. Nagy hatással volt ébresztésére a magyar nemzetiségnek már évtizedek óta élénkebb mozgalma is. Mi a kedélyekben a század szellemének érintése alatt önmagából támadt, de mintegy öntudatlanul szunnyadozék, a már élénken mozgó magyar nemzetiség példája által megérlelve, rögtön felébredt; s első nyilatkozatai hamar visszhangra találtak a horvátok kebelében.

A horvát nemzetiség érzelmébe, ezen első, mondhatnám, csecsemő korában, természetszerüleg semmi gyülöletes, semmi ellenséges elem nem vegyülhetett a közös haza, a magyar birodalom irányában. A nemzetiség, vagy mi evvel lényegében egy s csak alakjában módosul, a hazafiság, a legszebb, legszentebb érzelmek, a legdicsőbb és legmagasztosabb tettek forrása; és alapja a népek azon nemes vetélkedésének egymás között, mely az emberiség haladásának, tökélyesbülésének, leghatalmasabb rugonyai közé tartozik. Irigységnek, gyülöletnek s más ellenséges szenvedélyeknek eredetileg ebben ép ugy nincsen helye, mint az ugyanazon intézet növendékei

romlatlan kedélyében. És mint mindenütt, hol az eredetileg 1837—1839.
jó és nemes érzelmek elfajulnak: ugy itt is konkolyhintőnek nyomaira kell találnunk a jó és tiszta mag veteményében; itt is idegenszerű okoknak kellett hatni, hogy a horvátok nemzetiségi érzete mindjárt kezdetben az irígység és gyűlölet azon szenvedélyeivel elegyűljön össze, melyeknek kiséretében az mindjárt ébredése után nyilatkozott. És valóban, a történelem ujjal mutat a konkolyvetőre; világosan kijelöli ezen idegenszerű okok befolyását.

Az orosz panszláv propaganda e század harmadik tizedének végén Horvátországban is megkezdé alattomos működését. (A panszlavismus Horvátországban.) Európa politikai eseményeinek fejleményei 1825 óta kétségtelenné teszik, hogy a nagyravágyó Miklós czár az 1828-ki török háború után, melyben őt Franczia- és Angolország a török birodalom meggyöngitésében oly eszélytelenül támogaták, — komolyan kezdett gondolkodni ama merész terv létesitéséről, melyet I. Péter czár végintézetileg tűzött ki utódainak: a keleti császárság helyreállitásáról. A czár e végett, a délszaki szláv népekben magának támaszpontot készitendő, gondosan felfogta elődje, I. Sándor, 1812-ben megkezdett panszláv propagandai izgatásainak, a párisi békekötés után megszakasztott, vagy legalább elhanyagolt, fonalát. A körülmények, az idők viszonyai erre most még alkalmasabbaknak mutatkoztak, mint 1812-ben. A szlávok közt is mindenfelé ébredező nemzetiség eszméje s érzete a talajt most kellőleg előkészité a magvetésre, s egyszersmind oly eszközül kinálkozék, mennél alkalmasabbat teremteni sem lehetett volna. Ez még ama választó falat is kiegyenlítheté, melyet a déli szláv népek közt a vallás különfélesége emelt. Ehhez csak hozzá kellett nyúlni, s önként megnyilt az orosznak. Igy támadt az újabb kori déli szláv-orosz propaganda.

Mióta a lengyel forradalom kiütött, s annak támogatásában a bécsi kabinet keze is munkásnak tapasztaltatott, Miklós czár szintoly ösztönt érze magában Ausztriának belső bonyodalmak által ártalmára lenni, mint elődе 1812-ben. S e felett Miklós

1837—1839. czár nagyravágyó lelke, a lengyel forradalom elnyomása s a bécsi kabinetteli jó viszony helyreállitása után is hatalmas ingert talált I. Péter ama hagyományos tervében, folytatni panszláv izgatásait a déli szláv népek azon csoportjai közt is, melyek a Habsburg dynasztiát uralták.

Horvátországban a fő ügyvitellel ezen izgatásokra Gáj Lajos bízatott meg, ki, mielőtt hazájában működni kezdett, huzamosabb ideig Oroszországban, jobbára Sz. Pétervárott mulatott. Ő-e, nemsokára hazatérte után, vagy mint némelyek mondják, Kollár, a panszlavismusnak a kárpátvidéki tótok közti ügynöke? nem tudjuk megmondani, — az 1832-ki országgyülés megindulta után egy ily czimű röpiratot tett közzé Karlstadtban, Horvátországban: «Magyarokká legyünk-e?» mely a magyarság elleni polemiájának szenvedélyessége által oly figyelmet gerjesztett, hogy egy év leforgása alatt három kiadást ért. Ugyanazon időtájban Gáj némi nemzeties jellemű verseket s más apró iratokat is bocsáta ki, melyek szintazon czélra irányzának. Nem sokára azonban terjedtebb lőn működése. 1835-ben egy orosz ügynök, a horvát nyelv tanulásának ürügye alatt több hónapig időzék Zágrábban, s Gáj Lajossal és gróf Draskovics Jánossal sürű közlekedésben áll vala. Valószinüleg ezen értekezletek eredménye lett azon vegyes politikai és szépirodalmi lap, melyet Gáj ez évben megindított. A főlap «Illyrszke Narodne Novine» — azaz: Illyr nemzeti újság —; a melléklap «Danika» czímet viselt. Miként t. i. a Kárpát-vidéki tótok közt Kollár, ugy itt is Gáj irodalmi törekvéseket tűzött ki eleinte czégérül; de azon különbséggel, hogy mig amott Kollár s panszláv társai a cseh szójárást tették törekvéseik közlönyévé s fajegyesitő kapocscsá: Horvátországban egy új, a déliek legtöbbjével lehetőleg egyező irodalmi nyelv hozatott divatba a déli szlávok egyesitésére. E nyelvet illyr nyelvnek, s az általa egyesítendő fajokat összetesen illyr nemzetnek nevezték.

Az illyrismus keletkezése.

E kettős lapban Gáj Lajos nem kevesbbé politikai czikkelyek, mint a nemzetiségre vonatkozó költemények által ügye-

kezett felizgatni a déli szláv fajokat. A politikai czikkelyekben 1837–1839.
felmutatta honosainak a rokon fajokat, melyek Magyarországban, az osztrák tartományokban, Török- és Oroszországban laknak; s ha nem ment is állitásaiban annyira, mint Kollár, ki az emberi nem tizedét szlávokból állónak hirdeté; mégis egyenesen a faj számára alapította izgatásait. Szerinte is csak egyesülnie kellett a szlávoknak, hogy a világ uralma kezökbe kerüljön. S ezen egyesülés volt a fő czél, melyre az izgatás minden nemeit irányozta. Ez volt nagy részben tartalma és czélja ama költeményeknek is, melyeket a «Danikában» közzé tett. Egy részök egyenesen a magyarok elleni gyűlölet s a tőlök való elszakadási vágy felszítására volt irányozva.

Ezen illyr-panszláv mozgalom nagy határozottsággal és heves szenvedélyekkel lépvén fel, rövid idő alatt nagy részben magába olvasztotta, vagy háttérbe szorította a nálánál bár elébb felébredt, de még félénk, szerény, kevesbbé cselekvényes, tiszta, nemes horvát nemzetiségi érzelmeket. Nagyravágyó terveivel elkápráztatá a szemeket; a kedélyeket szenvedélyekkel tölté el, gyűlöletet ébresztvén azok ellen, kik ama terveknek gátokat vethetének. A felzajlott szenvedélyek hullámaikkal hamar elboríták azt is, mi nemes, szabadságra törekvő vala a nemzetiség érzelmeiben. Az illyr mozgalom sajátságos jellege, hogy nem volt szabadelvű, mint szokott lenni különben mindenütt és mindenkor a tiszta nemzetiségi érzelem. Az illyrismus csak fajegyesülésre és önállóságra vágyott; a népszabadsággal azonban mit sem gondolt, kész eldobni még azon alkotmányos szabadságot is, melyet vele a magyar testvériesen megosztott, ha annak árán a fajegyesülést megvásárolhatja. Ez kétségtelenné teszi, hogy a horvát nemzetiségi mozgalom az illyrismusban az orosz panszláv propaganda vontató kötelére jutott. Gájról különösen nyilván hirdeté a közvélemény, hogy egyenesen az orosz propaganda zsoldjában áll, s mint ilyen működik oda, hogy a magyar korona területén s az osztrák és török tartományokban lakó szláv fajokban fölkeltse s ápolja az egyesülés eszméjét. S va-

1837–1839. lóban, folyóirata tárháza lőn a legábrándosabb panszláv eszméknek; közlönye minden déli szláv fajok érdekeinek. Irányának jellemét semmi sem ábrázolja hívebben, mint a «Danikának» egy versezete, melynek tartalma következő: «Európa egyik felén egy mérhetlen nagyságu óriás nyugszik. Nagyszerű lábai az északi hó mellett a jeges tengerig s a csínai falig terjednek. Erős jobbjában, mely Törökország szíve felé hajlik, a Feketetengert —, a Németország szíve felé nyúló baljában pedig a Balti tengert tartja. Az Adria öblében fürdő feje közép Illyrhon, felkoszorúzva a langy déli szél virágaival s borágával. Keble Magyarország; szíve az ős Tátra alatt ver; gyomrát Lengyelország síkjai képezik; hasa és czombjai Oroszhon mérhetetlen virányain nyúlnak el. És ezen óriás a mi nemzetünk, Európának legnagyobb nemzete, a szláv nemzet; mert legbensőbbjének husa és csontja a testvér szláv nemzet; s a vér, mely ezen óriás testet eleveníti Szlavia anyánknak ugyanazon vére[1])».

Gáj azonban és társai panszláv irányuk daczára sem a nagy Ororszországban való felolvadást, mint az adott politikai viszonyok közt képtelen ábrándot; hanem egy déli szláv birodalomnak kedvező körülmények közt inkább létesíthető eszméjét tűzték ki izgatásuk végczéljává. Kétségtelenné teszi ezt egyebek közt ama térkép, melyet Gáj lapjának egy száma mellékletül tett közzé. E térkép az alkotandó «Új Illyriát» ábrázolja, s Horvát-, Tót- és Dalmátországon kivül az egész déli Magyarországot, Isztriát, Krajnát, Karántföldet és Stájerországot; a Száván túl pedig Boszniát, Szerviát, Bulgáriát, Montenegrót s Herczegovinát foglalja annak határai közé. A politikai combinatiok merészsége, mint látszik, nem hiányzott az illyrpárt vezéreiben. E terv létesitésére, mely nem kevesebbet foglalt magában, mint az 1815 ki státusrendszer s Európa térképének megváltoztatását, ugy látszik, ismét Oroszország szolgált számitásaik alapjául s mozgató rugonyául.

[1]) Az 1838-ki évfolyam 34-dik számában.

Minthogy e déli szláv birodalom nagy részben a magyar 1837—1839. korona állományaiból vala kiteremtendő: könnyen megfogható, hogy ezen ábrándos panszlávok lelkében némi gyűlölet támadt Magyarország s a magyarok ellen, a nélkül hogy ezek arra nekik más okot adtak volna, mint azt, hogy részökről eleve is a legélénkebb ellenzését gyaníttatták minden olyféle tervnek, mely az ország épségének megcsorbitását czélozza. Azon hév és erély, melylyel a magyar nemzet a maga alkotmányos nemzetiségéhez ragaszkodék, azt kifejteni és szilárdítani törekedett, s e végett a maga nyelvét is buzgóan mívelé, s az ország határai közt a holt és idegen latin által bitorlott rangra emelni, hivatalos nyelvvé tenni akarta, eleve is érezteté e panszlávokkal, hogy törekvésök minden más előtt a magyar nemzet életerején szenvedend hajótörést. Gyűlölték tehát őket, kiket államéletökben megröviditeni szándékoztak. De csupán ebből még nem lehet kielégitőleg megfejteni e gyűlöletet. Mert bár azt eleinte, szintugy mint a kárpátvidéki tótok, az irodalom álarcza alá rejték; de az irodalmi törekvéseken kivül kevés idő mulva még egy külön, tisztán politikai, Magyarország irányában mind ellenségesebb irányt is vett Horvátországban a nemzetiségi, vagy helyesebben, illyr mozgalom. És ez jelzi hatását ama másik idégenszerű oknak s külső befolyásnak, mely a tiszta s nemes horvát nemzetiségi mozgalmat, mennyire az a panszláv orosz propaganda által felszitott illyrismustól még ment maradt, nagy részben tévutra vezette. Itt kezdődik a bécsi kormány egyenes befolyása az illyr mozgalomra; ennek eredménye lőn azon politikai irány, melyet azóta Horvátországban észlelünk.

Horvátország, századok óta a magyar korona ótalma alatt létezvén, semmi nyomást, semmi méltatlanságot nem szenvedett az anyaországtól. A horvátok, résztvévén a magyar törvényhozásban, a magyar alkotmány minden jótéteményeit megszoritás nélkül élvezték. Sőt, mi példa nélkül áll a történelemben, e tartomány némi előnynyel birt az anyaország felett: a magyar törvényhozás századokon keresztül többféle

1837–1839. kiváltság éldeletében hagyta Horvátországot. A közadóhoz Horvátország aránylag mindig csak félannyival járula, mint Magyarország. Részvételén kivül a magyar törvényhozásban, még külön tartományi gyüléssel s az anyaország irányában egynémi municipális jogokkal is birt. És e szerint sem magán, sem közéletében semmi oka nem volt azon kiváló ellenséges indulatra, gyülöletre Magyarország irányában, melyet mégis annyi tüntetéssel nyilvánitott. Még az illyrpártiaknak fentebb említett elszakadási vágyaikból sem lehet csupán megfejteni, miként történhetett, hogy ők egyedül a magyarok s nem egyszersmind Ausztria s annak dynasztiája ellen is viseltettek oly heves gyülölettel; holott egy perczig sem kételkedhettek, hogy ilyféle elszakadást a monarchiától az udvar még kevesbbé hajlandó tűrni mint Magyarország. A déli szláv birodalom megalkothatásának szükséges feltétele volt volna az osztrák monarchia felbomlása, mig Magyarország az által csak egy, lételére ugyan felette hasznos, de lényegesen nem szükséges tartományát vesztette volna el. Ha tehát egyedül a nemzetiség s a déli szláv birodalom eszméjét fontoljuk e viszonyok tekintetében: meg kell győződnünk, hogy az illyreknek, valamint sokkal nagyobb akodályokat láthattak emelkedni vágyaik valósulhatása ellen a bécsi kormány, mint a magyar nemzet részéről: ugy amaz ellen még több okuk volt volna a gyülöletre. És ezen érv annál czáfolhatatlanabb, minthogy, ha voltak polgári életökben tényleges sérelmeik: azok nem a magyar nemzettől, hanem a bécsi kormánytól származtak, mely a szabadság és alkotmányos élet fejleményeit ugy Horvát- mint Magyarországban egyaránt akadályozta, az anyagi érdekek s a nemzeti jóllét gyarapodását ott mint itt folyton zsibbasztotta.

Az illyreknek e kiváló s mind szélesebb körre tejedő gyülöletét Magyarország ellen abból sem lehet egyedül megfejteni, hogy Horvátország igazgatására nézve csak a közös főkormányszékek —, törvényeire nézve pedig csak a közös országgyülés által voltak kapcsolatban az osztrák kormánynyal.

Politikai helyzetében, mint az alkotmányos Magyarország egyenjogu társa, hasonlíthatlanul jobban érezhette magát Horvátország, mint a fajrokonaitól lakott osztrák tartományok, például: Krajna, Isztria, Csehország stb., melyek mind törvényeikre, mind igazgatásukra nézve az absolut hatalmu osztrák kormány kényuralmának voltak alávetve; s ennek nyelvét, a németet, kényteleníttettek, nemzetiségök nagy kárával, tűrni mind a közigazgatásban, mind a köznevelésben. Ha az osztrák tartományokban lakó szláv fajok e miatt gyűlölettel viseltettek a németség ellen, azon nincs mit csodálkozni. De a horvátnak semmi ilyféle oka nem volt a gyűlöletre a magyar ellen. Horvátországra a magyar nyelv sem hivatalos, sem köznevelési nyelvül nem erőszakoltatott fel; még utóbb is, midőn a törvényhozás mindenben a magyart tette közigazgatási és nevelési nyelvvé, e törvény egyedül a szorosan vett Magyarországra szoríttatott, Horvátországnak régi hivatalos nyelve a maga jogában meghagyatván. Sérelmül azt józanul csak nem vehette Horvátország, hogy a vele közös magyar törvényhozás nyelvéül a latin helyét a magyar foglalta el, s ennél fogva a horvát követeknek is, ha a törvényhozásban részt venni akartak, magyarul, s nem mint az előtt, latinul, kellett szólniok. Mert hiszen, nem a horvát, hanem a holt latin nyelvet szoritotta ki a törvényhozó teremekből a magyar nyelv, melyet különben is Horvátországban sokkal többen és jobban értettek a latinnál. És miután a horvátnak sem jutott soha eszébe követelnie, hogy az országgyülésen horvátul szólhasson: az, hogy a latinnal a magyar nyelvet kell vala felcserélnie, valamint sérelem nem volt reá nézve, ugy nemzeti gyűlöletet sem ébreszthetett benne természetszerűleg. Sőt miután a számra nézve kicsiny horvát nemzet külön állodalmat nem alkothatott; s ennél fogva azon pillanatban esik az osztrák kényuralomnak martalékul, a melyben Magyarországtól elszakad: azt kelle következetesen feltenni, hogy inkább örvendeni fog a szabadság s alkotmányosság tekintetében neki is bástyául szolgáló magyar nemzetiség gyarapodásának, 1837—1839.

1837–1839. és sokkal inkább szitand a vele jó és bal szerencséjét testvériesen megosztó magyarhoz, kinek társaságában a maga nyelvét s nemzetiségét is háboríttatlanul fejtheti, mint az osztrák kormányhoz, mely különben őt is ugyanazon sorssal fenyegetné, melyre a szabadságuktól s nemzetiségöktől megfosztott többi szláv fajok jutottak.

És ha mind ezen okok és természetes viszonyok ellenére, a történelem mégis azt bizonyítja, hogy a horvát nemzet egy része, 1836 óta, midőn a horvát követek a magyar nyelv hivatalos divatára vonatkozó, de az ő tartományukat egyátaljában nem illető törvény ellen szavaztak, évről évre menten ellenségesebb indulatot nyilvánított Magyarország irányában, a nélkül hogy gyűlölete az osztrák kormányra is kiterjedni látszott volna: a történelem világos, tényleges adatok nélkül is azt kénytelenittetnék következtetni, hogy itt valamely idegenszerű okok hatásának kell lappangani. Az adatok azonban világosak, melyek ezen idegenszerű befolyást tanusítják.

Történelmünk eddigi folyamából eléggé kiderül, hogy a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság az utólsó évtized alatt rendkivüli, eddig nem ismert kifejlésre jutott. A fölébredt nemzeti erő 1825 óta mind több alkotmányos elveket vívott vissza a bécsi kabinettől, mely kényuralmi kormányrendszerét a mult időkben reánk is kiterjeszteni törekedett. Mind ellenállhatlanabb hatalommal sürgette orvoslatát a maga alkotmányos jogain a mult korban ejtett sérelmeknek, s megtartását ama régi, 1790-ben újra teljes érvényre emelt törvényeknek, melyek az országnak az osztrák tartományokétól ugy formákra mint elvekre nézve külön, független kormányt biztositanak. S e felett, minden cselszövények s csábitások daczára mind több reformokat vívott ki alkotmánya szellemében a bécsi kormánytól.

Elfojthatatlan aggodalommal észlelé ezt a bécsi kormány. Eszközökről gondoskodék tehát, melyek által a felébredt nemzeti erőt legalább is meggyöngíthesse; a kényuralomhoz szokott kabinetre nézve mind kényelmetlenebbé s ellenzékiebbé

váló szabadelvű szellemet elfojthassa. Megkisérlé, mint látók, mindenek előtt a vesztegetést a megyék kebelében s a törvényhozás tagjai közt; de ez által, emitt csak néhány egyest sikerült a maga részére vonnia, amott csak néhány megye tudatlan kisnemességét vezethette ideiglen tévutakra: a nemzeti értelmiség nagy tömege annál hívebbé, ragaszkodóbbá lőn a szabadság ügyéhez. Megkisérlé az alkotmányos szabadság és reform néhány merészebb bajnokai, zászlótartói ellen a megfélénkitést, közőlök többeket börtönre itéltetvén, másokat perbe fogatván. De e szabálynak csak elkeseredés lőn eredménye; s a nemzet, mely ama hazafiakat a maga ügyének védelméért látja vala szenvedni, még nagyobb hévvel, kitartóbb erélylyel vívott jogai mellett: és a kormány tanácsosnak látá evvel is felhagyni. Végre a nem rég felmerült horvát-illyr nemzetiségi mozgalomban kereste az ellenmérget; azt ügyekezék kizsákmányolni, hogy általa vessen gátot a szabadelvű magyar nemzetiség alkotmányos haladásának, s azt, ha egészen elfojtani már nem lehetne, legalább ellenséges elemek feltámasztása s ápolása által megbénítsa, a kabineti politikára nézve ártalmatlanná tegye. 1837—1839.

Magyarországban az alkotmányos, de radikál szellemű reformtörekvés legszorosabb kapcsolatban létezett a nemzetiség fejlődésével és szilárdulásával. A kormány tehát, miután a nemzetiséget egyenesen többé nem ostromolhatá, sem fejlődésében meg nem állíthatá, sőt annak, akaratja ellenére is, mind több engedményeket tenni kényteleníttetett, ellenséget támasztott ellene az illyrismusban, hogy vele együtt a szabadelvű, radikál szellemet s alkotmányos reformtörekvéseket is gyöngítse. «Bizonyos — ugymond maga egy 1862-ki bécsi lap [1]) — hogy a Metternich-kormány ezen alkalmat (a magyarok nemzetiségi törekvéseit) örömmel ragadta meg, hogy a nem-magyar ajku népeket, különösen a horvátokat, titkos A kormány beavatkozása a nemzetiségi viszályokba.

[1]) A szláv érdekeket képviselő «Ost und West» 1862-ki folyama márcziusi egy számában.

1837–1839. gyámolítás, vagy legalább ilyesminek igérése által a maga részére vonja, s a köztök és a magyarok közt nyilvánossá lett ellentétek kibékülését meggátolja.... Nem lehet tagadni, hogy ezen tervek nagy ügyességgel vétettek munkába, ugy hogy azok közől, a kiknek ezen pártküzdelemben a kormány cselekvő szerepet szánt, csak kevesen látták át a czélokat, melyek mellett síkra léptek; és, hogy ezek azt vélték, hogy ők egyes-egyedül nemzetiségök mellett küzdenek, mig csak eszközök valának oly czélokra, melyek nemzetiségökkel semmiféle egybefüggésben nem álltak.» Elbeszélvén aztán, mily heves ellenmondásra talált az 183^5/$_6$-ki országgyülés rendeinél a fentebb említett, «Magyarokká legyünk-e?» czimű röpirat: ekként folytatja elbeszélését a bécsi lap: «Ezen irat rendkivüli hatása meggyőzte a kormányt, hogy eltalálta az igazi utat, miként tartsa távol egymástól a magyarokat és a horvátokat; s tovább haladt ezen úton. Miután magában Magyarországban a viszonyok azt nem engedték meg: Horvátország lőn kiszemelve egyelőre irodalmi csatatérül a magyarság ellen... A kormány megadta az engedélyt dr. Gáj Lajos lapjára.»

Az országgyülés után azonban nemcsak tűrte, hanem egyenesen ápolása alá is vette a kormány a horvát-illyr nemzetiségi törekvéseket. Báró Bedekovics, a budai m. kir. kamarának alelnöke, s a horvát nemzetiség egyik előharczosa, a magyar állam alkanczellárává, Zdencsay, kamarai tanácsnok s Gáj Lajos illyr törekvéseinek legbuzgóbb pártolója, Zágráb megye főispáni helytartójává neveztetett. Más kormányhivatalokba a báni széknél azontúl kizárólag illyrpártiak alkalmaztattak; s ugy ezeknek, mint a főbb rangu papságnak feladatul szabatott, hogy befolyásukat a tartományban a kormányhoz való ragaszkodás szilárditására s a magyarság iránti ellenszenv ápolására forditsák. Ekkor nyeretett meg egyebek közt a horvát-illyr ügy részére báró Kulmer is, ki elébb a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság hivének lenni látszott.

Mi ezentúl Horvátországban történt, mind azt bizonyítja,

hogy a kormány titkon maga állott az illyrismus élére. Az illyrpárt olyannyira egybeolvadt a kormánypárttal, hogy az illyrismus zászlója alatt ezentúl egyetlen-egy szabadelvűt s demokrat reformbarátot sem lehetett többé találni. A könyvvizsgálat bilincsei mindenre nézve, mi a magyarság ellen iratott, megtágíttattak; mi annál feltünőbb lőn, mivel a censura a magyar folyóiratok ellenében épen ekkor kezeltetett legkérlelhetetlenebb szigorral. Az illyrpárt bevallott két vezére, gr. Draskovics János és dr. Gáj Lajos, rendkivüli kitüntetésekben részesíttettek: amaz, kit a párt a megyei életben követett vezére gyanánt, minden más érdem felmutathatása nélkül, díszrenddel ékesíttetett fel; emez pedig, ki az irodalmi téren vezérkedék, ki hirlapjában a szláv fajok egyesülése s a déli szláv birodalom alkotása mellett nyiltan az orosz panszláv propaganda szellemében — s következőleg az osztrák ház monarchiájának érdekei ellen izgatott, az udvartól egy gyémántos arany gyürűt kapott ajándékban, miként az adományt kisérő fejedelmi kegyirat bizonyítá, «a szláv irodalom mezején szerzett érdemeinek» méltányló elismeréséül s buzgalmának ösztönéül. Ezen tény horderejének kimutatására elég megemlíteni, hogy a Metternich-kormány alatt az egyetlen a maga nemében: a nemzeti irodalom mívelésében szerzett érdemekért soha még sem német sem magyar iró nem tartatott méltónak a fejedelmi kegy ilyféle nyilatkozatára; bár mind az osztrák, mind a magyar irodalom Gájnál hasonlíthatlanul érdemesebb irókat volt képes felmutatni. 1837–1839.

A kormányon s annak pártján kivül a róm. kath. papságban nyerte fő támaszát az illyrismus, mióta ez a kormány czéljaira szolgált eszközül. A szabadelvű reformpárt, mely sajátlag magyar színezettel birt, a vallás ügyében is a legszabadabb elveket pártolá. Névszerint a külön vallások egymás közti viszonyát a tökéletes egyenlőség s egyenjoguság alapjára kivánta fektetni. A mult országgyülések folytában felmerült vallásügyi vitákban Horvátországra nézve az volt a reformpárt törekvése, hogy azon szűkkeblű, türelmetlen tartományi sta- Az illyrismus a papságban is támaszt nyer.

1837–1839. tutum, mely a protestánsoknak a megtelepedést és birtokszerzést Horvátországban tiltja, eltörültessék, s a vallási viszonyok a magyarhoniakkal mindenre nézve egyenlők legyenek. E törekvés természetesen a leghevesebb ellenzésre talált a horvátországi clerusban, mely aztán, mivel e tartományi statutum fentartásában a kormánytól gyámolíttatott, nem csak az által nyilvánitá hálaját, hogy hozzá még bensőbben csatlakozott, hanem az által is, hogy, kivánata szerint, az illyrismusnak, mint különben is a szabadelvű s reformokra törekvő magyarság ellentételének, legbuzgóbb pártolójává szegődött. Gáj illyr törekvései ekként a fő clerustól pártfogoltatván, az egész papság kebelében s még a papnöveldékben is nagy rokonszenvre s buzgó közremunkálásra találtak.

E befolyások következtében az illyrismus mind ellenségesebb irányt vett Magyarország ellenében; és, mi elébb csak az irodalom terére szorítkozék, határozottan átcsapott mind a társadalmi, mind a közélet s politika mezejére. A zágrábi akadémia növendékei, kik, mint említők, néhány évvel elébb önkéntes adakozásokból fizették a magyar nyelv tanárát, 1840-ben a magyar nyelvtani könyveket nyilvános tüntetéssel égették meg. Lisztet, az európai hirű zenehőst, Zágrábban agyonlövéssel fenyegették, ha magyar nemzeties darabokat merészel játszani. Az «Illyrszke Narodne Novine», mind epésebb kifakadásokkal, gúnyokkal és szidalmakkal töltötte meg lapjait a magyarság ellen. És a kormány organumai, különösen a censura, az illyrpárt ezen eljárását legkevesbbé sem korlátolták; mig ellenben a magyarországi könyvviszgáló hivatalok e viszonyokra nézve oly szigorú utasitásokat vettek, miknél fogva a magyar időszaki iratokban mindent kitörültek s eltiltottak, mi az illyrpárt ezen féktelenkedéseinek megfejtésére, vagy visszatorlására vonatkozott. Történt nem egyszer, hogy a legigazságtalanabb megtámadások, a legalaptalanabb rágalmak szórattak a horvát lapokban a magyarság ellen; s a magyar lapoknak a legmérsékeltebb hangu czáfolatokat sem lehetett kinyomatni hasábjaikon: az illyrpártiaknak min-

den gyanusitás, minden piszkolódás szabad, a magyaroknak az önvédelem is tilos volt. A kormány részrehajlása annyira ment e viszonyokra nézve a sajtó kezelésében, hogy végre még az orosz kormány s orosz panszláv propaganda ellen sem lehetett semmit közzé tenni. A censura minden czikket, mely a mind veszélyesebben izgató orosz propaganda ármányainak megvilágitására vagy megrovására vonatkozott, kivétel nélkül kérlelhetetlenül kitörült. A Metternich-kormány, a monarchia nagy veszélyeztetésével, nem csak tűrte, de pártolta is e lovagiatlan harczot, ezen alattomos fondorlatokat, csak hogy a magyar nemzetiségnek a maga törvényes önállóságára s a szabadelvű reformokra irányzott törekvéseit meggátolja és sükeretlenítse. 1837—1839.

Az illyr mozgalom vezéreinek lehetetlen volt mindjárt kezdetben nem látniok, hogy törekvéseiknek, ha azok egyedül a csekély számu horvát fajra szorítkoznak, bár mennyire feltüzelik is ebben a nemzetiség eszméjét s érzetét, a kitűzött titkos czélra nézve nem lehet nagy eredményök. Ügyöket tehát a déli szlávok közös érdekének hirdették, s a velök, kivált a számra nézve nagyobb szerb fajjal való egyesülés lőn egyik legfőbb ügyekezetök. Ezért vették fel a szerbektől is kedvelt s már elébb is használt «illyr» elnevezést; ezért alakították át irodalmi nyelvöket olyannyira, hogy az szinte közelebb állott a szerb, mint a horvát szójáráshoz; ezért intéztek annyi hizelgő, lelkesítő, izgató költeményt és hirlapi czikket a szerb néphez. Az illyrpártiak egyesülési törekvései a szerbekkel.

Ezen izgatás azonban a szerbeknél sokáig eredménytelen maradt. A szerbek míveltebb részében a vitatás fő tárgyát eddig csak ama kérdés tette: vajjon a jövőre is elsőbbséget adjanak-e a régi szláv szójárásnak, mely az orosz és szerb egyházi könyvekben még divatban vala; vagy e helyett a tulajdonképeni szerb szójárást, a nép élő nyelvét emeljék egyházi s irodalmi nyelvökké? E vitatkozás nyilván tanusitja, hogy a nemzetiségi mozgalom már a szerbek közt is megkezdődött. De egy harmadik, az ugynevezett illyr nyelv, mint

1837–1839. a külön szláv törzsek egyesitésének eszköze, egészen új eszme volt előttök. Ezen egyesülést ők ekkoron még nem kivánták; s az illyr nyelv elfogadása iránt, mi különben a vallási viszonyokkal sem látszék megférhetőnek, még jó ideig, mint alább látandjuk, 1842-ig, köztök semmi rokonszenv nem mutatkozott. A szerb nép jellemző sajátságai közé tartozik, hogy nemzetisége eszméjét szorosan egybeköti vallásával. A vallására nézve katholikus illyrpártnak tehát, mely kivált annál fogva, hogy az egész katholikus horvát papságot keblébe fogadta, kiválólag katholikus színezetet nyert, annál kevesbbé tarthatott rokonszenvre számot, minthogy a szerbeknek, mint alább látandjuk, a vallási unio erőszakolása miatt, a horvát papság ellen is sok volt a panaszuk. Az ő kivánataik s törekvéseik ez időben még korántsem a magyarok elleni harczra, hanem egyedül arra vonatkozának, hogy az 1791-ki 27-dik t. czikk értelme szerint püspökeik a katholikus főpapsággal egészen egyenlő állásba jussanak, alsó papságuk nevelésére több gond fordíttassék, a hivatalképesek alkalmazásában teljes részrehajlatlanság uralkodjék, végre, hogy a vallásfelekezetek közti jogegyenlőség tökéletesen életbe léptettessék, s az által a kathol. papság unioi izgatásainak eleje vétessék. E kivánatok s törekvéseken túl még semmi mozgalom sem vala köztök észlelhető, mely a déli szláv fajok egyesülésének vágyára mutatott volna. Sztratimirovics, karlóczai érsek, ki a maga egyházát már majdnem félszázad óta kormányozá, s mint vén embereknél közönséges, minden reformtól idegenkedék, még a szerb szójárást sem akarta az ó-szláv helyébe emelni az egyház és iskola körében; s még inkább ellenzé a horvát izgatók által divatba hozott illyr szójárást. Utóda, Sztankovics István alatt, ki amazt 1836-ban történt halála után váltotta fel az érseki székben, e viszonyokban némi módosulás álla be ugyan, a mennyiben ő a nyelvkérdés iránt nagy közönynyel viseltetett; az illyrismus mindazáltal az ő idejében sem talált a szerbek közt számosabb s jelentékenyebb pártolókat. Fordulat

e tekintetben csak 1842 óta történt, midőn Sztankovics halála után Rajasics József jutott a karlóczai érseki székbe. 1837—1839.

Az illyr mozgalom ennél fogva több évig Horvát- és Tótország határai közé maradt szorítva. Itt mindazáltal, kivált a három horvátországi megyében, mind bel- mind külterjére nézve annál inkább gyarapodék, mennél világosabbá lőn a bécsi kabinet pártfogása. Jelentékeny támaszt nyert az Haulik Jánosban is, ki ez időben tétetett át a beszterczebányaiból a zágrábi püspökségbe. Horvátország, melynek nagyobb birtokosai majdnem kivétel nélkül, s nemesi osztályának nagyobb része is még hű s barátságos érzelmeket ápolt Magyarország iránt, ezentúl mindinkább két pártra szakadt, melyeknek egyike ellenség gyanánt gyűlölte a másikat. A megyei közgyűlések és tisztújító székek e pártok küzdterévé lőnnek, melyen azok külön zászlók s jelek alatt két ellenséges tábor képét viselték, s nem ritkán vérengző összeütközésekre vetemedtek. A végdiadalt azonban, a kormány pártolása miatt, eleve is az illyrpártnak lehete megjósolni. De e botrányos jeleneteket csak utóbb, az 1840-ki országgyülést követő korszakban, beszélendjük el részletesebben, midőn a mozgalmak már határozottabb irányban s világosan kifejezett jelszavakkal tűnnek elő. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a horvát követek az említett gyülésre már oly utasitást hoztak magokkal, mely kötelességökké tette, a magyar nyelv hivatalos divatának terjesztését s a szabadelvű reformpárttól czélba vett haladási kérdések megoldását minden módon ellenzeni. A Metternich-kormány tehát a nemzetiségi féltékenység felizgatása s ápolása által teljesen czélját érte Horvátországban: az illyrpárt, mely panszláv irányban indúlt meg, szorosan egyesűlt a kormánypárttal s ennek eszközévé lett a szabadelvű magyar reformmozgalom lebéklyózására. A heves illyrpártiak nemzetiségök ügyét vélik vala szolgálni, mig csak a Metternich kormánypolitikájának kötelét vontatták.

A reformügy haladása időközben.

De ilyféle kormányeszközök már elégtelenek voltak leküzdeni a század szellemét. Mi alatt a kabinet ekként ügyekezék

1837—1839. egy részről szigor s megfélemlités, más részről a nemzeti féltékenység s villongások szítogatása által elfojtani vagy legalább korlátolni s más irányba terelni a feltörekvő nemzeti szellemet: a reform és szabadság ügye, minden ellentörekvések daczára, folyton erősbödött, menten foglalásokat tett maga körül. A küzdelem alatt, melyet a megyék, kiváltképen a megsértett szólásszabadság kérdésében, közgyülési tanácskozásaik és feliratai által folytattak, a dikasterialis kormányzat mindinkább elárulta a maga erőtlenségét s tehetetlenségét; a megyei önkormányzat ellenben élénkségben, erélyben s befolyásában a nemzet jövőjének alakulására ellentállhatatlanul gyarapodék. A nemzeti közélet minden nyilvánulása annál inkább a megyékben pontosult össze, mivel a sajtó folyton le volt bilincselve; s bár támadt ez évek alatt egypár új lap, a közvélemény azokban, a politikai kérdések megvitatásának tilalma miatt, nem nyilatkozhatott. E hiányt részben csak a megyei közgyülések pótolhatták. Fontosságukat, melyet azok ekként nyertek, tetemesen nevelte az hogy, miként mindjárt elbeszélendjük, a pártok időközben élesebben kifejlettek s minden közgyülés alkalmával nagy élénkséggel szálltak egymással szembe. Az eszmék, elvek, reformkérdések, melyek az elmult hosszu országgyülés alatt czélba vétettek, vagy csak megpendíttettek, minduntalan élénk, nem ritkán heves vitatkozásokat idéztek elő; és bár mennyire üldöztettek is azok a kormány —, s ostromoltattak a conservativ pártiak által, nemcsak mindinkább terjedének, hanem, kivált a magánjog körében, mind demokratább, mind radikálabb irányt nyertek; sőt egynémely haladási kérdés, a mennyire azt a társadalmi tér korlátai engedték, már életvalóságra is érleltetett.

Egyes örökváltsági esetek. A szabadelvű párt által kitűzött reformok közől a jobbágyok örökváltsága volt az, melyet a kormány legnagyobb hévvel ellenzett, mert abban a demokratia rémképét vélte látni. Ezt fogta fel tehát most a szabadelvű párt is legbuzgóbban, mintegy ebben remélvén legsikeresebben megtörhetni a maradás elvének kérgét s egyengetni az utat a többi reformokra. Midőn

tehát az uri és jobbágyi földek viszonyai az új törvények szerint rendeztetének, több megyében az örökváltság kérdése is vitatás alá került, sőt néhány egyes esetben szerencsésen meg is oldatott. A kezdeményezés dicsősége ebben Bezerédy Istvánt illeti, ki miként elméletileg a legnagyobb lelkesedéssel küzdött vala az országgyülésen e reform mellett: ugy most annak gyakorlati alkalmazásában is első lőn: ő kötötte meg jobbágyaival az első örökváltsági szerződvényt. A jó példa nem sokára több követőkre is talált; s a magokat megváltott jobbágyok áldásaiban, melyeket emberiséges érzelmű földesuraikra mondottak, a kormány legvilágosabb kárhoztatását hallhatá a maga politikájának, melylyel az üdves reformot oly igen ellenzette. És Wesselényi Miklós, ki az örökváltság kérdése mellett mondott beszéde miatt itéltetett el, ezen örökváltsági esetek következtében legfényesebb diadalát ülte a közvéleményben. Maga a reformkérdés pedig oly erkölcsi erőre emelkedett, hogy semmi kétségnek nem maradt többé helye, hogy az a jövő országgyülésen törvénynyé válandik. 1837—1839.

És miként ebben semmi kényuralmi csinynyel s megfélemlitésre számitott eljárással nem lehetett elfojtani a feltörekvő nemzeti szellemet: ugy haladt az előre, bár számtalan akadálylyal kellett is küzdenie, meggátolhatatlanul a nemzeti átalakulás minden egyéb kérdéseiben is. Azon heves harcz mellett, mely a megyék részéről a törvénytelen politikai bünvádak, elfogatások és elitéltetések miatt a kormány ellen folyt, a kivánt reformok kérdései is mind sürübben tárgyalás alá vétettek. A vallási felekezetek egymás közti viszonyainak teljes jogegyenlőségre fektetése, a földbirtoknak a hübéri bilincsek, az ősiség és fiskalitás alóli felmentése, a külön néposztályok törvényelőtti egyenlőségének s közös teherviselésének megalapitása, a büntető törvénykönyv s a börtönök javitása s több más reformi kérdések mindinkább kifejtettek s megérleltettek; mi által a jövő törvényhozás feladata olyannyira megkönnyíttetett, hogy aztán csak a törvény szövegét kellett elkészíteni. Egyéb haladási kérdések fejlődése.

1837—1839. E fontosabbak mellett pedig más olyatén javitási kérdések is szőnyegre hozattak a közgyüléseken, melyekben a megyék nem látták szükségesnek bevárni a törvényhozás rendeletét; hanem saját törvényhatósági statutarius joguknál fogva önmagokat is képesítve vélik vala az intézkedésre. Ilyenekben a reformot egynémely megye azonnal foganatba is vette. Igy, például, a börtönök ügye számos megyében tetemes javitásokat nyert. Hasonlóképen a társadalmi téren is többnemű haladásnak vettettek meg alapjai. Például, a népnevelés javitására, mire nézve a kormány a mult országgyülésen elejébe terjesztett törvényjavaslatot visszavetette, önszántából pedig semmit sem tett, Tolnán, részvények utján, egy kisdedóvókat képző s mellette egy kisdedóvó minta-intézet alapíttatott, melynek példája után utóbb mindinkább szaporodtak ezen oly igen hasznos intézetek az országban. A nemzeti nyelv ügyében is nagy haladás történt mind bel mivelődése, mind kül terjedelme tekintetében. Az irodalom, miként alább elbeszélendjük, a nemzeti akadémiától buzgóan ápolva, mind szebb virágzatnak indult. A nemzeti nyelv divatának terjedésére a társalgásban nem csekély tényezőjévé lett a nemzeti szinészet is, mely elébb Budán állandóan megtelepedvén, nem sokára Pesten nyert házat. A vélemények e tekintetben két felekezetre oszlottak. Némelyek, köztök Széchenyi István, Dessewffy Aurél s többen mások, bevárandónak vélték a nemzeti szinészet országos megalapíttatását, mely után a Pest város által kimutatott dunaparti telken egy, a nemzet méltóságának megfelelő, díszes szinház építtetnék. Mások azonban, s köztök a megye tiszti kara, türelmetlen hevökben nem vélték tovább halaszthatni az ügyet, melynek mennél elébbi létesitéseért a közönség is sóvárga; s egy részvényés társaság, a megyei hatóság pártfogása alatt, a Grassalkovics herczegtől adományozott telken, egy, utóbb conservatoriummá szánt, ideiglenes szinházat épített. A fiatal intézet, mely a hazában létező szinésztársulatok legjelesebb tagjait s köztök több kitünő müvészt egyesített kebelében, a drámai müvészet tökélyére nézve

hamar messze túlhaladta a városi hatóság pártfogása alatt 1837–1839.
egy nagyszerű házban működő német szinészetet. A képző müvészetek előmozditása végett, egy műkedvelő társulat évenként műkiállitást kezdett rendezni. stb.

Még nagyobb haladásnak örvendett a mezei gazdászat, kézműipar s kereskedelem, melyeknek fejleményeit azonban alább alkalmasabban fogjuk elbeszélni. Szóval, az erejének érzetére fölébredt, hiányait s hátramaradását mind világosabban látni tanult nemzet, mind anyagi mind szellemi érdekeinek tekintetében tényleg a haladás terére lépett, daczára a számtalan akadályoknak, melyeket egy részről a kormány kényuralma vagy minden haladást ellenző akarathiánya, más részről a nemzeti elavult s a kormány ellenzése miatt eddigelé meg nem javithatott institutiók hiányossága, s mind ezekből öszszetesen eredt kedvezőtlen körülmények s állapotok, pénz, hitel, szakképzettség, közlekedési eszközök stb. hiánya vetettek törekvései elébe. És ha talán ezen évek alatt sem tett annyi előmenetelt, mennyit különben, kedvezőbb körülmények közt, tehetett volna: azt bizonyára nem a reformpártnak, mely a maga részéről minden lehetőt megtett, róhatni fel hibául vagy mulasztásul.

A nemzeti haladásnak mind ezen kérdései közt mindazáltal a kedélyeket mégis leginkább ama nemzeti sérelmek foglalák el, melyeket a szólásszabadság és személybiztosság legújabb időkben szenvedett. Mindenki látá, érzé, hogy mig a szabad szó a nemzet átalakulási ügyében a kormány által becstelenségi vagy felségsértési váddal fenyegettetik; mig a közügyek megvitatása, bár a törvények korlátait át nem lépi, erőszakos elfogatást, önkényes börtönöztetést vonhat maga után: a szükségekhez mért haladásról, a nemzeti érdekek kellő kifejtéséről mindaddig szó sem lehet. Természetes volt tehát, hogy mindenek felett e nemzeti sérelmek gyors orvoslata foglalkodtatá a hazafiak gondjait. A tapasztalás tanusitá, hogy egyes vármegyék, bármi erélyes feliratokat intéztek is ez ügyben a kormányhoz, e bajon nem segithettek; sőt épen e föliratok

1837—1839. értelmének meghatározása alkalmával, e hatalomcsínyek felett mondott beszédek miatt fogattak többen felségsértési vád alá; a feliratokra pedig vagy semmi, vagy szigorúan roszaló s fenyegető válaszok érkeztek le a kormánytól. Pest megye ennél fogva egy újnemű lépést kisérle meg. A megye rendei, meggyőződvén, hogy a kormánynak ezen egész sérelmes eljárása csak néhány ellenséges érzelmű császári minisztertől s azok eszközeivé alacsonyult magyar kormányhivatalnoktól származik; a szelíd lelkű király pedig azokról vagy semmit sem tud, vagy roszul van tudósítva: egy küldöttséget neveztek ki kebelökből, mely a királyt személyesen értesítené az ország ügyeinek állapotáról. Voltak, kik az udvari s a kormányi viszonyokat közelebbről ismervén, már a küldöttséget kinevező gyülésen is azon meggyőződésöket fejezték ki, hogy a választmány nem fog a király elejébe bocsáttatni. A rendek mindazáltal, akár mivel nem hihették, hogy a szelíd indulatu király, ki egyébiránt is oly ritkán látja magyar alattvalóit, egy népes törvényhatóság küldötteinek alázatos kérelmeit meghallgatni nem akarná; akár mivel, ha erre el voltak is készülve, a fogadtatás megtagadása következtében növekedendő köz ingerültséget az ügyek fordulatára hasznos eszközül tekinték: a számos előkelő hazafiakból álló küldöttséget mégis utnak eresztették. Ez, Bécsbe érkezvén, s magát Pálffy kanczellárnál bejelentvén, ettől azon választ nyerte, hogy ő felsége a küldöttséget nem fogadhatja, s annak meghagyja, hogy mennél elébb hazatérjen; a megye pedig csöndben maradjon.

Pest megye küldöttsége a királyhoz.

Midőn a küldöttség visszautasíttatásának híre az országot befutotta, az ingerültség a nemzet szabadelvű részében csakugyan annál magosabb fokra hágott, mennél közönségesebb volt a meggyőződés, hogy a küldöttség megérkezte a királynak tudtára sem adatott, s a kormány főnökei, Lajos főherczeg, Metternich és Kolowrat miniszterek, Pálffy kanczellár által, ez ügyben is önkényök szerint jártak el. A megyékben hangos panasz emelkedett, hogy a törvények ellenére, a német kormánytanácsosok intézik az ország ügyeit, s mint egykor

Rudolf és I. Leopold alatt történt, a király ajtaját elzárják a nemzet igazságos panaszai, jogos kérelmei előtt. 1837—1839.

E körülmények közt általánossá lett a nemzetben a meggyőződés, hogy a minden szabadabb életmozgalmat gátló, minden haladást elölő kormánypolitikát csak egy rendíthetlen erélyü országgyülési ellenzék leend képes megváltoztatni s a nemzeti sérelmek orvoslatát kieszközleni. A nemesség nagy tömege már a szabadelmű reformpárthoz tartozván, arról semmi kétség sem lehetett, hogy a rendek házában számosabb és erősebb leend az ellenzék, mint bár mikor eddigelé. A mult országgyülés történelme mindenkit meggyőzhetett, hogy a rendek táblájának hatása mind addig megbénítva marad, miglen a főrendek háza, a kormány által támogatva, határtalan vetot gyakorol, s annak kebléban is nem támad egy tömörebb ellenzék. A főrendi tábla s általában az országgyülés szervezetének reformjára e körülmények közt gondolni sem lehetvén, a hazafiak nem láttak más módot magok előtt e bajon segíteni, mint oda fordítani gondjaikat, hogy a jövő országgyülésen a főrendek táblájánál mennél erősebb legyen az ellenzék.

Egy főrendi ellenzék szükségének érzete.

Némi ellenzék, mint tudjuk, eddigelé is létezett ugyan a főrendek közt; de az oly csekély, fegyelmetlen s erélytelen vala, hogy alig birt súlylyal a királyi hivatalnokok, főispánok és püspökök nagy száma mellett, kivált miután az elnöklő nádor a szavazatokat, régi szokás szerint, nem számitotta, hanem mérlegelte, s mindig a felszólamlott zászlósak s főispánok, jobbára egyértelmű, veleménye szerint mondta ki a tábla végzéseit. Ennek megváltoztatása gondját azonban most az országgyülésen kifejlendő jó alkalomra halasztván, minden ügyekezetökkel oda munkálnak vala, hogy a szabad főrendűek, az ugynevezett regalisták, közől mennél többeket nyerjenek meg az ellenzéknek s birjanak reá, hogy folyton az országgyülésen maradjanak; mert a főrendi ellenzék gyöngesége részben onnan eredt, hogy a regalisták, az emlitett vi-

1837–1839. szonyok által elkedvetlenítve, számosan oda hagyták az országgyülést.

E czélt most kétségtelenül sokkal könnyebben el lehetett érni, mint az előtt néhány évvel. A reformügy, Széchenyi István és Wesselényi Miklós izgatásai s a lefolyt hosszu országgyülés tárgyalásai következtében, már a főrendek közt is számos meleg pártolókra talált; s a kormány eljárása az utóbbi évek alatt köztök is sokakban aggodalmat és keserűséget ébresztett. Csak ügyes vezérre volt szükségök, ki a még laza tömeget a pártszellem kötelékeivel egybefűzze s a megalakulandó pártot fegyelemben tartsa. A főrendi táblánál eddig Széchenyi és Wesselényi volt az ellenzék legtekintélyesebb és népszerűbb embere, s az utóbbik annak vezére is; mert Széchenyi, mint fentebb látók, Wesselényi faltörő modorát nem helyeselvén, s a miatt vele meg is hasonolván, bár mindig az ellenzékkel szavazott, de vezéri szerepet nem akart vala vállalni. Jelenleg már egyikök sem tölthette be e szerepet. Széchenyi, mind a mellett is, hogy jobbára az ő eszméi teremtették a szabadelvű reformpártot s adtak irányt az egész nemzeti ellenzéknek, az országgyülési heves viták vezérletét állásánál, viszonyainál fogva a nemzeti életben nem vállalhatá el. Ő részint már megindított, részint tervezett anyagi vállalatainak sükeríthetése miatt, minden ellenzéki szelleme mellett sem akart oly határozottan szembe szállni a conservativ párttal, mint azt a vezéri szerep igényli vala; s ernyedetlen buzgalmával kivált az anyagi érdekek kifejtésében működvén, nehogy felülről törekvéseinek elébe legyőzhetlen akadályok vettessenek, Bécsben sem akarta magát lehetetlenné tenni. Ez volt oka annak is, hogy magát a megyei mozgalmaktól távol tartá, s csak nagyon ritkán és óvatosan vett részt a megyei gyülések szenvedélyes vitatásaiban, melyek az ellenzék tulajdonképeni tűzhelyei voltak. De Széchenyi e fölött még jellemsajátságainál fogva sem volt alkalmas az ellenzékvezéri szerepre. A pártéletnek, tagadhatatlan, szinte meg van a maga salakja, melyet a státusférfinak, kivált a pártvezérnek,

bár szíve belsejében undorral fordul is el tőle, nem csak megvetni s üldözni nem szabad; hanem, ha sikert aratni kiván, gyakran elnéznie, sőt színleg még pártolnia is szükséges. Széchenyi erre teljesen képtelen volt. Ő minden salakost, melylyel találkozott, minden baklövést, mely körülötte elkövettetett, sőt minden olyast, mi gondolkodásmódjával össze nem fért, szellemi irányával meg nem egyezett, csipős gúnyjainak s záporként ömlő éles ötleteinek fullánkjaival kérlelhetlenül szokott volt üldözni. Ő másként nem tehetett, ha bár talán népszerűségébe került is eljárása. — Wesselényiben nagy mértékben léteztek ugyan ama tulajdonok, melyek egy ellenzéki pártvezérben megkivántatnak; s e szerepet ő néhány év előtt, mint látók, mind Magyarországban, mind Erdélyben, ha nem hibák, baklövések nélkül is, de nem is süker nélkül viselte. Ő azonban most politikai pörei, elitéltetése által a színpadról erőszakosan lerántatott, s miként magát egy későbbi röpiratában nevezte, politikai halottá tétetett. E két férfiun kivül a szabadelmű főrendűek közt eddigelé még senki sem tüntetett ki oly tulajdonokat, senki sem dicsekedheték oly népszerűséggel, hogy a főrendi ellenzék vezéréül egyelőre is kijelöltethetett volna a közvélemény által. Az ifjabb urak közt voltak ugyan többen, kik szellemi felsőségök, talentumaik által nagy reményeket ébresztettek magok iránt; de épen fiatalságuk, parlamenti gyakorlatlanságuk miatt nem látszának hivatva lenni a vezéri szerepre. És igy történt, hogy bár a társalgási körökben, kivált a pesti nemzeti kaszinóban többször vitatkozás tárgya volt a főrendi ellenzék megalakitásának múlhatatlan szüksége; s a tagok sem hiányzottak, kikből az képeztetnék: elismert vezér hiánya miatt a párt egyelőre még sem alakult meg. 1837—1839.

A Metternich-kormány eljárása azonban, mely szerint az a fölébredt haladási szellemet kényuri szigorral, törvénysértő elfogatásokkal és igazolhatlan itéletekkel akarta elfojtani, s azon átalános ingerültség, melyet e kormánypolitika az országban mind magosabbra csigázott, számos oly hazafiakban A fontolva haladó párt alakulása.

1837—1839. is mély aggodalmat ébresztett, kik a kormánypárt zászlója alatt álltak ugyan, de hazájok, nemzetök javát mind a mellett is szívökön viselték. A mindennapi tapasztalás meggyőzte őket, hogy ama demokrat s radikál irányt, melyben a reformpárt indult vala, a kormány reactionárius és törvénysértő eljárása nem csak elfojtani vagy megváltoztatni nem képes többé; hanem a kedélyeket még inkább elcsökönősiti, s a felidézett szenvedélyek s elkeseredés következtében, szélsőségekre ragadja. E meggyőződés többeknek ösztönül szolgált a jövő országgyülésen oda hatniok, hogy a kormány ezentúl minden hatalomcsinyekkel felhagyván, erélyes ugyan, de szigorúan törvényes politikát kövessen. Más részről, mind az oly hatalmasan felébredt s a nemzet nagyobb részét áthatott átalakulási vágy, mind maga az országnak hátramaradt, hiányos, pangó állapota azon meggyőződésre vezette őket, hogy azon negativ politikával, melyet eddig a kormány s a főrendek többsége követett, valamint a nemzet forró haladási vágyát kielégíteni, ugy az ország tényleges szükségeit, hiányait pótolni, jóllétét eszközleni egyátaljában lehetetlen. Oly politikát óhajtának tehát oltetni a kormányra, mely erély és törvényesség mellett a szükséges reformokat is, bár tisztán monarchiai és arisztokratiai szellemben, hajlandó legyen életbe léptetni; fontolva s mérsékelten ugyan, de tényleg előrehaladni. E czélra csak egy új, miként utóbb magok nevezni szerették, «fontolva haladó» conservativ pártnak alkotása vezethetett, mely mind a főrendeknél többséget nyerjen, mind a kormány által támogattassék.

A főrendek közt eddig tulajdonképeni s önálló conservativ párt épen nem létezett. A zászlósak, főispánok és püspökök a legtöbb kérdésben a kormány positiv utasitását követték; egyebekben, mik iránt Bécs közönyösséget mutatott, jobbára nem valamely mélyen átgondolt politikai elv, nem is mindig a hon java, hanem az önhaszon, a hűbéri kiváltságokhoz való önzésteljes ragaszkodás határozta meg irányukat. Mindenben egy ösvényen járt velök a kormánytól egyébiránt nem

függő, szabad főrendek többsége: hogy a kiváltságaikat fenyegető reformoktól menekülhessenek, előjogaik birtokában megvédessenek, feltétlen a kormány karjaiba vetették magokat, s annak, nem egyszer a hon érdekei ellenére, önállástalan eszközeivé alacsonyodtak. A főrendi tábla e miatt, az $183^{9}/_{6}$-ki országgyülésen, mint látók, egészen eljátszotta régi tekintélyét s a nemzet bizodalmát. A büszkébb kedélyű, nemesebb önérzetű főrendűek, kiknek szivében az önzés nem fojtotta volt el a hazaszeretetet, önmagok is mindinkább szégyenleni kezdték ezen, a nemzet elsőszülötteihez oly méltatlan állást; mindinkább érezni kezdék a nemzet növekedő gyűlöletének veszélyeit. Kételkedni sem lehetett ennél fogva hogy, ha valaki ama közvetítő politikával fellép, azonnal számos pártfelekre találand. Sőt még a kormány részéről is alaposan lehet vala várni, hogy olyféle conservativ párt keletkezését, mely az elutasíthatlan reformokban a radikál irányt mérsékelje, a demokratia rémalakját eltávolítsa, szinte örömmel üdvözlendi. A bécsi kabinet vezérei, magok is belátták már tarthatatlanságát eddig követett politikájoknak, mely mind kellemetlenebb bonyodalmakat és zavarokat idéz elő. Szabadulni kivántak tehát tőle, kivált miután az ellenzék készületeiről, a kormánypolitikát a közelgő országgyülésen minden erőből ostromolnia, mind harcziasabb hirek érkezének; a törvényhozás jóakaratát pedig azon körülmény szükségessé tette, hogy az 1830-ban tiz évre besorozott s nem sokára hazabocsátandó 48 ezer katonát újakkal kelle pótoltatnia. 1837—1839.

E kedvező körülményeket egy új kormánypolitika s annak támaszául egy erős conservativpárt megalapitására egy harmincz éves, lángeszű és szép készültségű főrendű, gr. Dessewffy Aurél ragadta meg. Aurél fia volt azon Dessewffy József grófnak, ki már 1802-ben, mint Sáros, 1805 és 07-ben mint Zemplén, 1811-ben és 1825-ben mint Szabolcs országgyülési követe, még az alkotmányos nemzeti ellenzék első soraiban állott; 1830-ban pedig, bár különben a haladás embere, de mint az ó-arisztokratiai alkotmány buzgó híve, Dessewffy Aurél.

1837–1839. s a radikál reformok ellenzője, Széchenyi «Hitelét» Taglalat czimű munkájában, mint látók, süker nélkül ostromolta. Aurél kora fiatalságában a diplomatiai pályára készült; később azonban, mint naplójában maga följegyzé, — «a körülmények s érettebb belátás, mely a jó hazafinak a diplomatia pályáján kevés örömet igérhet, szándékát megváltoztatták.» Az 1825-ki országgyülésen, hol, mint kiskoru ifju, atyjával jelen volt s a Széchenyi által alakitott klubban töltötte életét, igen szorgalmasan látogatá a gyüléseket s jegyzé a nemzeti ébredés nyilatkozatait. E mellett beszédeket készitett az országgyülés gyöngébb főrendű tagjainak, és Sir Henry Wellesley (később lord Cowley) angol követ számára franczia nyelven naplót irt, mi miatt utóbb sok kellemetlensége támadt s magának Ferencz királynak neheztelését is magára vonta. Reviczky által az udvari kanczelláriánál a közjogi osztályban alkalmaztatást nyervén, ismerni tanulta — mond jellemrajzában Csengery Antal — azt, mit akkor kormánybölcseségnek hittek. Az eleven lelkű, mozgékony ifju, kinek az európai státustudományokban már szép ismeretei voltak, hamar megunta a gépies foglalkodást, s Bécs élveinek zajában keresett szórakozást, hol ritka társalgási ügyessége, könnyü, finom modora s vidámsága miatt a magasabb körökben is közkedvesség tárgyává lett. Az 1830-ki országgyülésen német naplót irt a király számára. «Éjjel ifju társaival kártyázott, mulatott, — mond Csengery, — s reggel pontosan megjelent az ülésben. A nők miatt, kik őt különösen kedvelték, csak ez országgyülés alatt két párbaja volt. S mind ezek mellett nemcsak az emlitett napló pontos vitelére volt ideje, hanem több politikai czikkeket is irt különböző nyelveken. Ezek közt egy angol értekezést az Edinburgh-Review számára. S az ismeretszomj sem hagyá el őt a legnagyobb könnyelműség közt sem. Mindenre volt ideje, folyvást tanult, folyvást mívelte lelkét. Miután adósságokba igen elmerült s az idegenekkeli társalgás miatt sok kedvetlenségei voltak: végre helytartósági titoknokká lett Budán.» Az 1832-ki országgyülésre Zemplén

megyében lépett fel követjelöltül; de megbukván, rövid időre, 1839.
mint regalista jelent meg Pozsonyban, s már akkor is élén állott a főrendűek egy kis töredékének. De, bár előadásának rendkivüli élénksége, válaszainak gyorsasága s általában szép szónoki tehetsége által, kivált a vallásügyi kérdés felett folyt vitákban, különösen magára vonta a figyelmet, a nádortól ellenzett jelenléte sokkal rövidebb volt, mintsem hogy hatása nagyobbszerűvé válhatott volna. Ezután, bár a nemzeti élet nyilatkozatait mindig figyelemmel kiséré s abban maga is tényleg részt vett, a nyilvános életben pár évig semmi által nem tűntette ki magát különösebben, mint hogy az 1838-ki fővárosi vizár után a segélyező bizottmányban, melynek tagja volt, rendkivüli tevékenységet fejtett ki. De miután az országgyülés 1839-ben kihirdettetett, az eddig követett politikának czélszerűtlenségéről meggyőződve lévén, önszántából egy emlékiratot nyujtott be a kormánynak, melyben a jövő országgyülés kilátásairól, annak a jelen bonyodalmak közti vezetéséről, a pártok állásáról s a kormány feladatáról közlötte nézeteit. Az emlékirat oly nagy hatást tett a kormány élén állókra, hogy ő azonnal helytartósági tanácsossá neveztetvén, véleménye a kormány személyzetében teendő változtatásokra nézve is meghallgattatott; egyszersmind az országgyülésen a kormánypárt vezéreül tűzetett ki a rendek táblájánál. E végett, felsőbb kivánság szerint, Sáros megyében lépett fel követjelöltül; de Piller László ellenében megbukván, a követi pálya igényeiről végkép lemondott, s a főrendi házban, mint regalista jelent meg, ott az újon alkotott mérsékelt conservativ pártnak vezérletét veendő át.

Az országgyülés kihirdetése a megyékben rendkivül élénk követválasztási mozgalmakat idézett elő. Az ellenzék nem elégedett meg avval, hogy kebeléből választassanak meg a követek; hanem már a felküldendő egyéniségek által is tiltakozását akarta nyilvánítani a kormány eljárása ellen. E végett mind azokat meg akarta választatni, kik a kormány által felségsértési vagy becstelenségi kereset alá fogattak: Pest me- Követválasztási mozgalmak.

1839. gyében gróf Ráday Gedeont, Nógrádban Kubinyi Ferenczet, Barsban Balogh Jánost. De a kormány is nagy tevékenységet fejtett ki. A csábitás és vesztegetés minden nemeit megkisérlé, hogy az ellenzék tervét meghiusítsa. Barsban teljes sükerrel működött. Majthényi László, főispáni helytartó ügyesen szőtt fondorlataival oly annyira körülhálózta a fényüzési hajlama miatt különben is nagy adósságokba merült s ennek következtében népszerűségéből sokat vesztett Baloghot, hogy ő visszalépvén, egy kormányjelölt választatott meg követté. Nógrádban is sikerült a kormánynak Kubinyit, noha csak egy más ellenzékivel, Fráter Pállal, kiüttetni. De Pestben teljesen győzött az ellenzék; és, bár a kormány annak meggátlására itt is mindent elkövetett, s egyebek közt a püspökök által még a papságot is megintette, hogy szándékait a választásnál mind személyesen, mind befolyása által elősegítse, — mégis Szentkirályi Móricz mellé a pörbe fogott Ráday lőn megválasztva. De a kormány, mind a mellett is hogy politikájának módositására ekkoron már el volt határozva, az ellenzék e diadalát nem vélé tűrhetni; s a választást egy, május 8-kán kelt kir. leiratban törvénybe ütköző merénynek nyilvánítván, a megyének meghagyta, hogy Ráday helyett más követet válaszszon. Tudatá egyszersmind a hatósággal hogy, ha a rendeletet netalán félretenné, meg vannak téve a szükséges intézkedések, hogy Rádaynak az országgyülésen megjelenése erőhatalommal is meggátoltassék. A szabad választásnak e korlátozása mind Pestben, mind egyebütt még magosabb fokra emelte az ingerültséget. Pest, heves vitatkozások után, melyekben Dessewffy Aurél is részt vett, az országgyülésre határozta vinni a sérelmet, s mig az eligazíttatnék, csak Szentkirályi által akarta magát képviseltetni, addig is fentartván törvényesnek hitt választását.

Tolna megyében is heves volt a két párt összeütközése, mert mind a két fél kortestömegekkel jelent meg a gyülésre. A győzedelem az ellenzék részére dült el, s követekké Bezerédy István és Perczel Miklós választattak meg. De a vesztett

fél törvénytelennek kiáltá a választást, s annak megsemmi- 1839.
sitéséért folyamodott a kormányhoz. Ez sajátjaként fogta fel a conservativek ügyét s királyi biztost küldött a megyébe, ki a panaszt megvizsgálná, s ha kell, új választást intézne. A kir. biztos, mint eleve is várható vala, a conservativ párt érdekeit legyezve, valóban új választást hirdetett; de, nagy boszuságára, a többség Bezerédy és Perczel megbizatását újabban is megerősítette. Diadalának azonban még sem örvendhetett a szabadelvű párt; mert a királyi biztos nem szűnt meg fondorkodni, mignem egy újabb gyülésen a conservativ pártnak szerezte meg a győzedelmet. E követválasztási tusát különösen nevezetessé tette azon körülmény, hogy itt támadt a conservativpártnak azután közönségessé lett «Pecsovics» elneveztetése. Ez volt ugyanis neve azon egyénnek, ki a conservativ párti köznemességet, az ugynevezett korteseket, a választási gyülésen vezérelte; mig ellenben a szabadelvű párt kortesei közt egy Kubinszky nevű nemes viselé e szerepet. Rólok aztán a két párt is Kubinszkynak és Pecsovicsnak neveztetett a megyében. Mivel azonban a Kubinszkyak ügye a közvéleményben népszerűséggel birt, s különben a pártnak is megvolt már a maga «ellenzéki,» vagy «reformi,» vagy «szabadelvű» neve, a «Kubinszky» elnevezés nemcsak országszerte nem lett divatossá, de nem sokára magában a megyében is feledésbe merült. A «Pecsovics» elnevezés ellenben annál hamarább közönségessé vált, minthogy a «conservativ» párt megjelölésére szava sem volt a magyarnak, s egyébiránt az új elnevezést a conservativek boszusan hallák magokra alkalmaztatni. A gúnynevek, a népek pártharczaiban annál gyorsabban terjednek s annál inkább megörökíttetnek, mennél kellemetlenebbek azok előtt, kikre alkalmaztatnak.

Változások a fő kormány-hivatalokban.

E heves követválasztási tusák szintugy mint a nem kevesbbé heves viták, melyek a követek utasitása felett folytak, eléggé meggyőzték a bécsi kormányt, hogy ezen országgyülésen kemény harczot kellend kiállnia. Nem lehetett ennél fogva kétsége hogy, ha azon államférfiak, kik eddigi politikájának s

1839. elkövetett hatalomcsinyeinek eszközei valának, továbbra is hivatalaikban hagyatnak, az újonczszedés, mit a kiszolgált katonák hazabocsátása következtében mulhatlanul kell vala kérnie, a törvényhozástól meg fog tagadtatni. E fölött a főherczeg nádor maga is mind a közügy, mind személyes és családi érdekeinél fogva szükségesnek látá, némely fő kormányhivatalnokok megváltoztatása által csilapítani a magas fokra hágott ingerültséget. Hanyatló életkora, fogyó ereje s gyakrabban beálló betegeskedése mind sürűbben emlékeztették őt halálára. A népszerűséget ő egy idő óta még inkább keresé, mint bármikor hosszu közéleti pályáján; nemcsak azért, hogy maga jó emlékezetben maradjon a nemzet előtt, hanem azért is, hogy halála után István fiának is biztositsa a nádori rangot. Ő is közreműködék tehát, hogy a közvélemény által leginkább megrótt férfiak hivatalaikból elmozdíttassanak. Nem csekély befolyása volt a kabinet vezérei ez ügybeni határozatára Dessewffy Aurél említett emlékiratának is, melyben a kormány feladatát a jelen bonyodalmak közt élénken fejtegetve, a személyzetváltozást szinte mulhatatlannak tünteté fel. A nemzet ingerültsége épen azon egyének ellen nyilvánult leghatározottabban, kik az országgyülésen hivatalaiknál fogva legfontosabb állást foglaltak el: Pálffy kanczellár ellen, ki a megfélénkitési politika főeszközének s végrehajtójának tanusitá magát; Cziráky Dénes országbiró és Somsich Pongrácz kir. személynök ellen, kiknek elnöklete alatt folytak le a kir. és hétszemélyes főtörvényszékeknél ama politikai közkeresetek. Nehogy tehát miattok az országgyülés eredményei koczkára tétessenek, mind a hármat más kormányférfiak váltották fel magas hivatalaikban. A személynöki tisztben a státustanácsba általtett Somsich helyét Szerencsy István, az 1825-ki országgyülésen még ellenzéki követ, foglalta el. Országbiróvá, miután Cziráky számfeletti miniszterré lett, Majláth György neveztetett, ugyanaz, ki 1825-ben és 1830-ban, mint kir. személynök, a rendek táblájánál oly ügyesen, a nemzetnek is megelégedésére, elnökösködött. Az udvari kan-

Szerencsy István.

Majláth György.

czellárságra végül gróf Majláth Antal emeltetett, ki eddig Pálffy mellett az alkanczellárságot viselte. Mind a hárman a kormányhivatalokban lévő tehetségek legkitünőbbjei közé tartozának; és, mi a jelen körülmények közt nagy fontossággal birt, mind a hárman, higgadt, mérsékelt gondolkodásmódjok miatt, jó névvel birtak a közvéleményben. Mióta az átalakulási törekvéseiben annyi akadályokkal küzdő nemzet a hazafiui hűség tekintetében oly keserű tapasztalásokon esett keresztül; mióta számos, elébb szilárd jellemű hazafiaknak ismert egyéniségek udvari kegyekért színt, véleményt változtattak: mindinkább terjedni kezdett azon balvélemény, hogy a ki kormányhivatalt vállal, az hazafiságát áruba bocsátotta. E kormányférfiak mindazáltal hivatalaikban is megőrzék magok iránt a közvélemény azon itéletét, hogy a haza iránti hűség, érdekeinek őszinte szeretete nem veszett ki kebelökből. Mind a hárman köztisztelet tárgyai valának. Majláth Antal, ki a lefolyt országgyülésen a kormánypártnak legkitünőbb latin szónoka volt, a közügyekbeni nagy jártassággal finom modorokat, ügyes tapintatot párosított. Majláth György és Szerencsy hatásteljes szónoki tehetséggel, — s az utóbbik nyilt jelleme, fesztelen modora miatt némi népszerűséggel is birt. Szóval, maga e három főhivatalnok kineveztetése is eléggé megérteté a nemzettel, hogy politikáját a kormány módositani szándékozik. De a kiengesztelődésnek, mint mindjárt látandjuk, mind e mellett is csak lassan s nagy bajjal lehetett megtörténnie. 1839. Gr. Majláth Antal.

Kevéssel az országgyülés kihirdetése előtt azon okokhoz, melyek a kedélyeket oly lázas ingerültségbe hajtották, még egy újabb is járult, mely azonban nem a kormánytól, hanem a főpapságtól vette eredetét. Elbeszéltük fentebb, mily hosszu s rendkivül heves viták folytak, az elmult országgyülés elején, a vallási felekezetek egymás közti viszonyainak kérdései fölött. A fő nehézség akkor az egy vallásból másba áttérés, s a vegyes házasságoknál a gyermekeknek mily vallásbani neveltetése és a kath. papság által követelt törvénytelen reversa- A vegyes házasságok kérdése.

1839. lisok körül forgott. A rendek által készített szabadelvű törvényjavaslatot, mely szerint a vallásfelekezetek közt teljes jogegyenlőség s viszonyosság volt volna megalapitandó, a főrendek számos üzenetváltások után sem akarták elfogadni; minek következtében a vitapontok a rendek által kedvezőbb időkre halasztva, letétettek.

De bár a lelkiősmeret teljes szabadságát biztosító új törvényt megalkotni nem lehetett; a megyék mindazáltal az 1791-ki 26-dik törvényczikk értelmében, mely a vegyes házasságokból származott gyermekek vallása iránt világosan rendelkezik, a reversalisokat, mint ezen törvénybe ütközőket, a multra nézve is érvénytelennek tekintették. Többször történt ennél fogva, hogy midőn a házasságkötéskor kiadott reversalisok a szüléktől utóbb meg nem tartattak, s e miatt a püspökök a megyei közhatóságok közbelépését kivánták: ezek azt egyenesen megtagadták, sőt a protestáns apáknak értésére adták, hogy gyermekeiket, a reversalis daczára, bizton nevelhetik azon vallásban, melyet az 1791-ki törvény jelölt ki számokra. A megyék ezen eljárása teljesen jogszerű volt; mert a törvényck ellenére kötött szerződések, tett igéretek senkit sem köteleznek. A püspökök e miatt nem szűntek panaszaikkal ostromolni a helytartótanácsot; de mind hasztalan: a vármegyéket e kormányszék sem kényszerítheté az említett törvény megszegésére. Ennek aztán az lőn következménye, hogy mind számosabb vegyes házasság köttetett reversalis nélkül.

Nem épen rég történt, hogy a vegyes házasságok ügyében a kölni érsek által kiadott s egész Európában oly nagy zajt ütött egyházi rendelet híre Magyarországba is eljutott. A példa követésére ingerlé a magyar egyház néhány püspökét is, kik a kathol. egyházat vélték veszélyben forogni, ha a vegyes házasságok ezentúl — mi egyébiránt ötven év óta eddig is számos esetben történt vala, a gyermekek kathol. vallásbani neveltetését biztositó reversalisok nélkül köttetnének meg; vagy épen, ha még a kibocsátott reversalisok is el-

vesztenék érvényöket. A kölni érsek példája legelőször Laj- 1839.
csák nagyváradi püspökben talált utánzóra; ki miután Bihar megye hatóságától néhány esetben a reversalisok foganatositását hasztalan sürgette, visszatorlásul, az 1839-ki márcziusban kelt pásztori levelében, oda utasítá megyéje lelkészeit: hogy ezentúl semminemű vegyes házasságot ne áldjanak meg az egyházi szokás szerint, mielőtt a felek köteleznék magokat, hogy születendő gyermekeiket kivétel nélkül a kath. vallásban fogják neveltetni.

A polgári házasságok nálunk divatba hozva még nem lévén, Lajcsák püspök rendelete, a házasságkötésnél az áldást mulhatatlannak néző felek közt, sok esetben tényleges akadályt vethetett a vegyes házasságok kötése elébe, s mint ilyen, az 1791-ki törvénynyel homlokegyenest ellenkezett. Bihar vármegye tehát, mely a nagyváradi egyház-megyéhez tartozik, az ügyet nyomban felterjeszté a királyhoz, a törvény kellő megtartatását sürgetvén. Felhivá egyszersmind körlevelei által a többi megyéket is, példájának követésére.

A nagyváradi püspök rendelete, mondhatni, közönséges rosszalással fogadtatott az országban. Nem csak a protestánsok, kiket az egyenesen sujt vala, s nemcsak a kath. vallásu szabadelvűek általában, hanem még a conservativek többsége is kárhoztatá a püspök törvénysértő, s a köz életben létező különben is nagy ingerültséget még inkább nevelő eljárását. A vármegyék tehát, majdnem kivétel nélkül, a Bihachoz hasonló feliratokban szorgalmazták a törvénysértés azonnali orvoslatát. Még a püspökök közől is, az országgyülés előtt, csak egy találkozott, Szcitovszky, rosnyói főpap, ki a nagyváradinak nyomába lépett. Az alsó papságban pedig sokan nem kevesbbé rosszalták azt, mint a világiak. Egyebek közt Csehi László kanonok, az egyházi tudományok s törvények tudora, elébb a váczi papneveldében széles tudománya miatt nagy hirű tanár, ez időben példás buzgalmu lelkész, egy értekezésében a theologiából s egyházi törvényekből merített megczáfolhatatlan érvekkel kimutatta ama püspöki ren-

1839. delet helytelenségét; s mivel irata nyomtatásban meg nem jelenhetett, kéziratban körözteté azt társai között.

A közvéleménynek e hangos nyilatkozatát annál kevesbbé kételkedett felhasználni a kormány, mivel érdekében áll vala, az ellenzéket az országgyülés előtt némileg kiengesztelni. Egy, april 30-kán kelt rendeletében tehát tudtára adta a püspököknek, «miképen az ágostai és helvét vallástételűek egyházi viszonyairól alkotott régibb törvényeket, s igy az 1791-ki 26-dik t. czikkelyt is, pontosan megtartani szándékozván, mind azt mi ezen már törvényes szokás által is szentesitett szabályoktól eltér, jóvá nem hagyhatja; s határozottan kivánja ő Felsége, hogy ama törvények iránt mindenki oly engedelmességgel viseltessék, minőt azoknak szentsége követel. A püspököket különösen ama törvények megtartására azon hozzátétellel inti ő Felsége, hogy buzgalmokat legfelsőbb kivánatai teljesitésében ama készség szerint fogja mérlegelni, melylyel e kötelességöknek megfelelendenek.» E királyi rendelet, mint a mely a nemzet kedvező érzelmeinek megnyerésére volt számítva, megelégedéssel fogadtatott a közvélemény által; és, bár egymaga nem volt is már képes megváltoztatni az egyéb okokból eredt kedvetlen közhangulatot, újabb kétségtelen jeléül szolgált a kabineti politika módosulásának.

HARMADIK FEJEZET.

Kibékülés az $18^{39}/_{40}$-ki országgyülésen.

Az elkeseredett pártharczok közt, melyeket az ellenzék a megyei gyüléseken egy részről a kormány, más részről a katholikus papság ellen vívott, megérkezett végre junius 2-ka, az országgyülés megnyitásának határnapja. Kételkedni egy perczig sem lehetett, hogy az 1825 óta lefolyt országgyülések közt ez leend a leghevesebb; bár sükere iránt egyelőre már azért sem lehetett biztos véleményt képezni, mivel, ha egészben véve, némi többségben volt is az ellenzék, az utasitások számos jelentékeny pontra nézve igen különbözők, vagy épen ellenkezők voltak. 1839.

A nemzet nagyobb része meggyőződve lévén, hogy a haladás és átalakulás kérdéseinek megoldása lényegesen attól függ: sikerül-e a kormányt az elkövetett törvénysértések orvoslatára reákényszeríteni; a jövőre pedig a szabad választás, nyilvánosság és szólásszabadság jogát minden hatalomcsíny ellen biztosítani? — feszült várakozással nézett a lefolyandó harcz elébe, melynek végén a haladási ügy diadala, vagy a kényuralmi kormányrendszer megszilárdulása állott. A kormány főbb személyzetében történt változás, s a vegyes házassági kérdésben kiadott királyi leirat arra látszék ugyan mutatni, hogy a kormány kiengesztelődni óhajt a nemzettel. De vajjon őszinte-e ezen óhajtása, vagy csak ideiglen akarja magát engedékenynek színlelni, mig az újonczok kérdésében

1839. czélját éri? Vagy ha őszinte is: lesz-e annyi önmegtagadása, hogy a nemzetnek a törvénysértésekért a multra nézve elégtételt, a jövőre nézve pedig, hasonló lépések ismétlése ellen, czélszerű törvények által biztositást nyujtson? Az elkerülhetlenül bekövetkezendő heves viták nem fogják-e annyira felkorbácsolni a szenvedélyeket, hogy a jó eredmény helyett csak a keserűségeket nevelje, a viszályokat öregbítse az országgyülés? Kitartóbb lesz-e az ellenzék mind a megyéknél az utasitásokra nézve, mind a követek testületénél az egyénekben, mint volt a mult országgyülés alkalmával; s a különben is csekély ellenzéki többség nem fog-e kevesebbséggé olvadni? Mert hogy a kormány a fondorlatok s csábitások minden eszközeit mozgásba teendi, kétsége senkinek sem lehetett. Mind meg annyi kérdések, melyeknél minden hazafi aggodalommal nézett a jövő elébe.

Az ellenzéki párt a rendek tábláján. Ugy látszék, az ellenzék most szilárdabb kitartást tanusitand, mint bár mikor a multban. Oly nemzeti jogok megmentése forgott szóban, melyekkel együtt, ha a kormány győzne, veszendőbe mennének az alkotmányos szabadság leglényegesb alapjai s a nemzeti fejlődés szükséges feltételei. Mert hol nyilvánosság, szólásszabadság s birói függetlenség nincs s magok a törvényszékek is a hatalom szeszélyeinek eszközeivé sülyedtek, ott szabad fejlődésről szó sem lehet többé. Számra nézve az ellenzék kevéssel haladta meg ugyan a conservativ pártiakat, — mert a kormány a választásoknál mindent elkövetett, hogy az ellenzékiek mellőztessenek; de az erkölcsi erő, az értelmi súly, a szónoki tehetség és lelkesedés túlnyomó vala az ellenzéki párton. A rendek táblájánál jobbára a már ismert, az országban legkitünőbb, legünnepeltebb egyéniségekkel találkozunk. Vezére a pártnak most

Deák Ferencz. is Deák Ferencz, Zala követe volt, ki páratlan mélységű s erejű értelme, magához mindig hű mérséklete, jellemének szintoly rendíthetlen szilárdsága, mint szeplőtlen tisztasága által annyira birta már a közbizodalmat, hogy bár a vezéri szerepet nem kereste, mindenki örömest sorakozott az ő zász-

laja alá, meggyőződve lévén, hogy az általa kitűzött vagy helycselt irány mindig a legjobb, legczélravezetőbb, hogy ő soha hinárba nem vezetendi, sem szenvedély vagy hiuság által nem rontandja meg a nemzeti ügyet. Ezen országgyülés menete annyira az ő vezetésétől függött, hogy a conservativ párt vezéreitől, midőn a diéta kimenete felől megkérdeztettek, nem egyszer lehetett hallani, hogy e kérdésre csak Deák adhat választ. Azon eredményt, mely a nemzetet az országgyülés végén oly megelégedéssel s örömmel töltötte el, csak az ő bölcseségének, megtörhetlen szilárdságának és páratlan vezéri ügyességének kellett köszönni; mert csak az ő érdeme, hogy az ellenzék, bár biztos többséget e diétán nem képezett, végre mégis fényes győzedelmet nyert. 1839.

Deák oldalánál találjuk a nemzeti ügy bajnokai közől Klauzál Gábort, id. Pázmándy Dénest, Palóczy Lászlót, és a pár hónappal később megjelent Beőthy Ödönt s több másokat, kiket már az elébbi gyülésekből eléggé ismerünk. A jeles Kölcsey Ferenczet, ki a mult országgyülés első felében oly anynyira tündöklött, már a kora sír hantjai fedezték. Bezerédy István és Balogh János a választási tusában kevesebbségben maradtak. Nagy Pál jelen volt ugyan, mint Sopron követe; Nagy Pál. de őt, bár gyakran szavazott az ellenzékkel, már nem lehetett biztosan sorozni a létező pártok valamelyikéhez. Midőn az alkotmány és nemzetiség, nemzeti jogok és nyelv forogtak szóban, ő ugyan mindig az ellenzék soraiban állott és szónokolt, még mindig régi elragadó erejével; de midőn a radikál reformok kerültek szőnyegre, melyek az ó-alkotmány keretébe nem illének, szavazatát nem lehetett többé egykori társaiéi közt találni. E miatt, — mint jellemrajzának irója mondja — politikai szinváltozást vetettek szemére; holott csak körülötte változott a világitás, melyben feltűnt. A szemüveg lett más, melyen keresztül birálták; ő ugyanaz maradt, ki az előtt volt. Természetes, hogy miután politikai elveit s czéljait az újabb eszmék mindenfelől túlszárnyalták, s ezek körében sehogy sem találta fel magát szelleme, mely őt a

1839. kiváltságok keskeny határán túlrepülni csak ritkán engedé, a népszerűség is elhagyta őt; s viszonya mindig feszültebbé lőn követtársai irányában. A conservativekhez mindazáltal, midőn ezek, a kormány érdekében, nem egyszer még a nemzeti alkotmányos függetlenség várdáját is ostromlák, ő soha sem tartozott; bár egyébiránt boszuságból az ellenzék iránt néha a kormánypárttal szavazott.

Az ellenzék e régi bajnokain kivül újak is tűntek fel ezen országgyülés alatt, kik a régiebbek közől hiányzókat is képesek valának pótolni. A számos új, jelesebb egyéniségek kőzől azonban itt csak néhányat említünk, kiknek nevei utóbb is gyakrabban hangzának a pártharczok zajában.

Szentkirályi Móricz. Legeredetibb alak ezek közt Szentkirályi Móricz, Pest megye alispánja s követe, ki, mivel társa, Ráday Gedeon gróf, a megjelenéstől eltiltatott, több ideig egymaga képviselte a középponti megyét. Ő egyike volt azon kitünő egyéniségeknek, kik a szép tehetség mellett legtöbb törvényhozói készültséget hoztak az országgyülésre, — s mint jellemrajzában Csengery Antal oly találólag jellemzi őt [1]) — «az egész követi kar helyett dolgoztak. Délelőtt a dunai követek sorában halljuk őt szónoklani, vagy jegyzői asztalnál olvasni, isten tudja, hányadik üzenetét a főrendekhez. S délután valamely rendszeres munkálat fogalmazásán töri fejét egyik bizottmányban. Előadása főleg észhez szóló, vitató, taglaló, mely értelmez, körülir, különböztet, okoskodik, czáfol és meggyőz. Bizonyos magasabb szempontra emeli a kérdéseket, honnan minden elágazásaikban, összefüggéseikben láthatók. Beszéde kezdetén eszméket keres és állit föl, mint elismert igazságokat, s azok körül rendezi okoskodásai táborát. Egész beszéde néha egyetlen eszme kifejtése; mintha egy rideg eszme szólana előttünk. Ha azonban vitáz, czáfol szónokunk, az ellenfél, ki őt sérteni merészlé, csakhamar tapasztalja, hogy az eszmének idegei vannak. A haragszikrázó szemek mutatják, hogy az idegeket

[1]) Magyar Szónokok és Státusférfiak.

e száraz testben olykor lázas izgatottság futja át. S ilyenkor hideg, mélyenható gúny, metsző él költözik szavaiba, a nélkül hogy az okok előnyomuló logikai rendét a szenvedély legkevesbbé is zavarná. Az értelmezésről rendesen áttér az osztályozásra, különböztetésre. S gyakran annyira elmélyed apró részletekbe, hogy az eszmék tömkelegében elveszti a fő fonalszálat. Ha több részre osztá beszédét, nem ritka eset volt, hogy az első rész kimeritő vitatása közben megfeledkezett a felosztás többi főrészeiről; s ilyenkor néha szomszédjától kérdezé, hogy miről kell még szólnia. Néha ugy tetszett, mintha beszéd közben születnék agyában a meggyőződés; mintha önmagát s nem a közönséget volna feladata meggyőznie. Azért az utak elágazásánál gyakran habozott, s még az értelem indokai felett is tétovázni látszott scepticus szelleme. De minél nagyobb belső harcz eredménye volt nála a meggyőződés, annál erősebben, egész a makacsságig ragaszkodott hozzá.» Szentkirályi e szellemi tulajdonságoknál fogva, melyekhez könnyen folyó, a jellemző kifejezést rögtönzéseiben is feltaláló előadás, rendíthetlen szilárdság, s a meggyőződéssel átkarolt reformügy őszinte szeretete párosult, az ellenzéki követek legkitünőbbjei közt foglalt helyet. Jellemét alig festi találóbban valami azon tetténél, hogy miután az 1849-ki év leviharzott, a mintegy 40 éves férfiu örökre bucsut vévén a politikai pályától, orvossá lett, s bár anyagi helyzete nem kényszeríté, éveken át vastürelemmel avatta magát e szaktudományba, mig a tudori oklevelet ki nem vívta. 1839.

A jelesebb ellenzéki egyéniségek közé tartoztak még Zarka, Luka, Szentiványi Károly, Fráter Pál és Pulszky Ferencz. A két első mérsékeltebb, országgyülési szereplésök által hivatalra egyengettek utat magoknak, melybe a gyülés után nem sokára be is léptek. Szentiványi és Fráter ügyes előőrsi csatározásokban tüntette ki magát e lényegesen sérelmi országgyülésen. Pulszkyt az ellenzéki követek közt nem azért említjük, mintha befolyása nagyobb súlylyal birt volna a tanácskozásokra ezen gyülés alatt; hanem csak mivel ez volt Pulszky Ferencz.

1839. első feltünése a politikai pályán, melyen utóbb némi hatást vívott ki magának. Ő, bár még oly fiatal, hogy nagykoruságra is csak imént jutott, a tudományok legtöbb nemében gazdag ismeretekkel birt. Képzettsége azonban, inkább encyclopædiai mint szaki lévén, inkább tudóssá, iróvá, mint törvényhozóvá minősítette őt; s inkább is ama pályán szerezte magának a nevet, melylyel a hazában birt. Mint birtokosa egy nagy becsü régiségi gyüjteménynek, melyet nagybátyja, Fehérváry, hagyott reá, e szakban is ritka jártasságot szerzett magának. A jelen országgyülésen az emelte őt az előtérbe, hogy Sáros megye által, mely eddig s azután is többnyire a conservativ párton álla, választatott meg követté. Megyéje s attól vett utasitása szellemében, ő eleinte valóban is mint conservativ kezdett működni; s csak miután Deák Ferencz tette reá kezét, lőn ellenzékivé, bár néha, némely kérdésben, utasitása által azután is a conservativekkel kényszeríttetett szavazni. Azonban hirlapi czikkeinek, melyekkel a német időszaki sajtóban mint a magyar nemzeti s reformi ügy bajnoka lépett fel, kétségkivül nagyobb volt hatása, mint kevés szónoki tehetséggel biró szavának a törvényhozás teremében. Az előkészítő tanácskozmányokban mindazáltal éles, körmönfont szelleme jó szolgálatokat tett pártja ügyének.

Conservativ-párti szónokok.

Az ellenzékkel szemközt most a conservativ párt is erősebben volt képviselve a rendek házában, mint a lefolyt országgyüléseken. E párt jelenleg nemcsak néhány tagjának kitünő egyéniségéből merítette nagyobb súlyát; de, miután a kormány a választásoknál minden erejét megfeszítette, s minden eszközt mozgásba tett, hogy magának többséget szerezzen, száma is oly tetemesen növekedett, hogy némely kérdésben, a két párt közt ingadozó néhány szavazattal erősödve, többségre is vergődött. Zsedényi Eduárd mellett, ki e gyülésen is legtevékenyebb tagja, s az ellenféltől is becsült vezére volt a conservativ pártnak, most több jeles szónok lépett a sikra e párt elveiért. Legkitünőbbek voltak ezek közől: Ürményi József, fehérvári követ, büszke jellem, szellemdús, mívelt

szónok, éles bonczoló s vitató; Andrássy, esztergami követ, szintoly ügyes, mint bátor szónok, kinek ravasz dialektikáját, elburkolt érveit azonban Klauzál s még inkább Deák mindannyiszor szétbonczolta s visszatorlotta. A városok követei közől a tekintélyes, mérsékelt, ismeretgazdag Vághy Ferencz Soprony —, Járy Pest, és Toperczer Kassa városok követei vettek leginkább részt a vitatkozásokban, helyzetöknél s hatóságaiknak a kormányhozi viszonyánál fogva mindig a kormány érdekében s a conservativ elvek értelmében; kivéve az egy városi ügyet, melyben a hozzá kapcsolt kérdések bonyodalmainál fogva ők látszának, de, alkotmányos szempontból tekintve az ügyet, csak is látszának, képviselni az ellenzékkel szemben a szabadság elveit. 1839.

Ezen országgyülés kimenetétől függvén, vajjon a hatalom önkényrendszere tovább is megmarad-e a kormányon, vagy az alkotmányos elvek s nemzeti igények győzedelmével a radikál reformoknak nyílik meg a pályatér: a főrendek házában is jelentékeny s köztök számos új erőket találunk összegyűlve, mind a két pártnál, eltökélve egy elhatározó harczot vívni, egy részről a hatalom és kiváltság, másról a szabadság és nemzeti átalakulás érdekei mellett. Az előleges készületek után, melyek a pártok kebelében, mint említők, már az országgyülés előtt tétettek vala, kétséget nem szenvedett, hogy a harcz heves leend; mert mind a két párt nagy buzgalommal ügyekezett szervezni a maga táborát. A conservativek, kik eddigelé merő negatióból indultak ki s a kormány puszta eszközei voltak, függetlenebb állásra törekedvén, most elvek zászlaja alatt kivántak fellépni. A szabadelvűek, véget akarván vetni ama korlátlanul gyakorlott vetonak, melylyel a kormánypárti főrendek, számuk többsége által minden szabadelvű reformkérdést megakasztottak, pártjuk szervezése által törekedtek öregbíteni erkölcsi súlyokat. A felső ház.

Amazok élén a geniális szellemű gr. Dessewffy Aurél Apponyi Györgygyel, Vay Miklóssal és Jósika Samuval egyesűlvén, egy, a kormánynyal ugyan szövetségben létező, de önálló, A conservativ-párt a főrendeknél.

1839. elvek szerint működő, tulajdonképeni conservativ pártot alkotott a főrendűek között; mely, bár a királyi hivatalnokok nagyobb részét tagjai közé számitotta, annyiban mégis különbözött a sajátképeni kormánypárttól, hogy nem egyedül, mint ez, a főherczeg nádortól, vagy a kanczellártól vette a fenforgó kérdésekben magatartása iránt az utasitást; hanem elfogadott elvei szerint, előleges tanácskozmányokban határozta meg a maga irányát. És ezen irány nem vágott mindig össze a nádor ujjmutatásaival; kivált midőn nem szorosan udvari érdek forgott szóban. A nádor, mint a ház elnöke, eddig, mondhatni, korlátlan hatalommal igazgatta, intései által, a készséges engedelmességű kormánypártot; most azonban többször lőn alkalma tapasztalni, hogy az új conservativ párt saját nézetei, s rendes tanácskozmányaiban megállapított végzései szerint intézi lépteit. A pártnak Dessewffy volt a lelke; Apponyi és Vay annak mintegy előörseit képezték; mind a ketten kitünő szónoki tehetséggel lévén felruházva. Nagy befolyást gyakorolt a párt végzéseire, annak tanácskozmányain, gr. Sztáray Albert, Dessewffy nagybátyja is, ki azonban szónok nem lévén, az országos ülésekben gyérebben vett részt a vitatásban.

Báró Jósika Samu. Többször fellépett ebben b. Jósika Samu, az erdélyi udvari kanczellária tanácsosa, ki már az utólsó erdélyi országgyülésen is vezére volt a kormánypártnak, melylyel azonban Wesselényi népszerűsége s az ellenzék túlsúlyu ereje ellen ott süker nélkül küzdött vala. Ő egyike volt a legnagyobb parlamentaris készültségü főrendűeknek. Mély értelemmel, éles, bonczoló dialektikával, a parlamenti szónoklat minden fegyvereiben s fogásaiban szintugy mint a közügyekben, nagy jártasságot párositott; különben lovagias színezetü jellemének is a ravaszság volt egyik fő alkatrésze. Általában a hatalom embere, a reformot csak ott nem ostromlá, hol azt a közvélemény nyilatkozata szerint elutasíthatlannak tapasztalta. De ekkor is oly irányt ügyekezett annak adni, hogy általa, a mennyire csak lehet, a hatalom is gyarapodjék.

Apponyi György gr. egyike a legfiatalabb tagoknak, először lépett fel ez országgyülésen, nem ugyan oly tündöklő tehetséggel, mint Dessewffy; sem nem oly furfangos ügyességgel, mint Jósika; de mégis oly átható értelemmel, oly szép készültséggel, hogy a közfigyelmet mindjárt első beszédeivel magára vonta. Szónoklatát, mely rövid gyakorlat után is igen könnyen folyóvá, gördülékenynyé lőn, higgadt értelem, s mérséklet jellemzé; mely éreztetni engedé a hallgatóval, hogy bár nem barátja is a radikál iránynak, de a reformoktól sem idegen, melyeket a hon java követel, csak ugy intéztessenek, hogy a kormány erejét s az arisztokratia lényeges érdekeit ne csökkentsék. Jellemének a kora ifjuságától fogva viselt kormányhivatalokban megszokott nyugodt magatartás, egyenesség és hazaszeretet kellemes színezetet kölcsönzött. 1839. Gróf Apponyi György.

Vaý Miklós b. mind csengő hangja, mind előadása kellemeinek tekintetében, egyike a legszebb, legfényesebb szónokoknak, kinek minden beszédéből látható vala, hogy nem kevesbbé akar tetszeni, mint hatni. Előadásán e miatt mindig gond, nem ritkán a modorosság és keresettség színe vonult keresztül; de épen azért gyakran hiányzék benne a tartalmasság. Pillanatnyi hatást szült inkább, mint meggyőződést a hallgatókban; minél fogva az ellenzéki szónokoknak gyakran alkalmat nyujtott e gyöngéit kizsákmánylani. A hazafiui érzelmeket nem lehetett ugyan tőle megtagadni; de sima diplomatát játszó magatartása nem ritkán kételyt támasztott, vajjon a haza, vagy a kormány érdeke bir-e előtte nagyobb súlylyal. Báró Vay Miklós.

E párthoz csatlakozott mindjárt eleinte gr. Majláth János is. Nem említenénk őt, ha történelmi munkájában oly szerénytelenül dicsekedve, s oly gyakran nem szólna magáról, minthа rajta fordúltak volna meg az ország dolgai. Ő egyátaljában nem tartozik törvényhozásunk kitünőbb egyéniségei közé. Sokszor és sokat beszélt ugyan a főrendi házban, gyakran dicsekedve ott is irói működésével s fitogtatva történelmi Gróf Majláth János.

1839. ismereteit, melyeket nem ritkán a dologhoz nem tartozólag is előtálalt; de beszédeinek nem volt hatása, köztudomásu dolog lévén, hogy ritkábban szól belőle meggyőződés, mint azon anyagi érdek, melyért szavát részint a kormánynak, részint a papságnak lekötötte. Kevés ember irt annyit mint ő; de kevés irót is lehet vádolni annyi felületességről, részrehajlásról s vásári férczelésről mint őt, ama német nyelven kiadott magyar történelmi munkáiban, melyekben, a kormány kegyeit keresve, oly igazságtalan képes lenni hazája iránt, annyi bűnt követ el nemzete s a történelmi hűség ellen, hogy bizton el lehet rólok mondani: jaj volna a nemzeteknek, ha csak igy volnának megirva történelmeik!

Ezeken kivül még számos tagokat számlált az új conservativ párt mind a főispánok s egyéb kir. hivatalnokok, mind a kir. hivatalosak közől. Az országbiró a zászlósokkal és püspökökkel e párthoz, bár különben rendesen vele szavazott, tulajdonkép még sem tartozott, annak tanácskozmányaiban nem vévén részt. Amazok e gyülés alatt is szorosan véve a nádor intéseitől maradtak függésben. A püspökök, kiknek az országgyülés előtt primássá nevezett Kopácsy József esztergami érsek, volt természetes feje és vezére, a vallás ügyében saját véleményök szerint indultak, s mint látni fogjuk, csaknem oly ellenkezésbe jöttek a conservativ párttal, mint az ellenzékkel. Kopácsy primás e miatt nem is mulasztá el némely más kérdések vitatása alatt éreztetni a főherczeggel s a conservativ párttal boszuságát. Sem ő, sem a többi püspökök nem váltak el ugyan eddigi szövetségeseiktől; sőt az általunk már ismert fiatal csanádi püspök, a lángeszü s tömérdek tudományu Lonovics József, kit az ellenzékiek is «arany szájunak» neveztek, minden fontosabb kérdésben hallatta, a conservativek értelmében, nagy nyomatéku ékesszólását; maga a primás azonban gyakran mély hallgatásba burkolta magát, midőn kivántatott is tekintélyes szavának súlya.

A conservativpárt, melynek fiatal vezérei szemlátomást arra

törekedtek, hogy egykoron magok ragadják kezökbe a kormány rudját, s ezért néha «a kormányra törekvő főrendi töredéknek» is neveztettek, bár kissé önállóbb lett is eljárásában, a kormánynyal mindazáltal folyton szoros összeköttetésben maradt, és számos kérdésben egyenesen attól vette magatartása irányát. A kapcsot báró Mednyánszky Alajos, magyar kamarai alelnök képezte, ki e végre határozott megbizást vett a kormánytól. A párt tanácskozmányai is rendesen nála tartattak, s az ő hozzájárultával állapíttatott meg minden kérdésben a követendő irány. B. Mednyánszky Alajos egyike volt tudományilag legmíveltebb mágnásainknak; különösen nagy jártassággal birt a haza történelmében, s a munkák, melyeket annak körében részint önállólag, részint folyóiratokban, kivált Hormayr történelmi zsebkönyvében, kibocsátott, szintoly becsesek a tudomány tekintetében, melyet előbbre vitt, mint a minő kellemes olvasmányt nyujtanak. Fiatalabb korában ő csaknem kizárólag az irodalomnak szentelte idejét, s miként önmaga még később is gyakran beszélt róla, a censurával, mely törlő tollát munkáiban kegyetlenül működteté, mondhatatlan sok volt a baja. Mert elvei, meggyőződései, bár mindig mérsékeltek, de, kivált fiatalabb éveiben, szabadelvű alapokon nyugodtak. Ő még 1825-ben is az ellenzékhez tartozott, s oly roszul volt följegyezve a titkos rendőrség «fekete könyvében,» mely Metternich kormányában folyton nagy fontossággal birt, hogy midőn szélesebb s gyakorlatibb működési kört óhajtva, a tudományos pályán pár ízben hivatalért folyamodott, szerény kérelme mindannyiszor tagadólag utasíttatott vissza. Utóbb, midőn Ferencz, Reviczky kanczellár tanácsára, az ellenzékieket lefegyverzendő, őket hivatalokra kezdé alkalmazni, Mednyánszky is nyert hivatalt. Tudományos míveltsége, terjedt ismeretei gyorsan magasabb polczokra nyitottak neki utat, s kevéssel az országgyülés előtt a budai kir. kamarának alelnökévé neveztetett. E mellett nem sokára még a tanulmányi bizottmány elnöksége, a censurai ügy vezetése s egy új tanulmányi rendszer kidolgozása is reá biza-

1839.

Báró Mednyánszky Alajos.

1839. tott. A magas kormányhivatal, kétségtelen, sokat változtatott ezóta Mednyánszky nézeteiben; s azon körülménynél fogva, hogy a kormánynak különösen megbizott organuma volt, az országgyülésen alig létezett népszerütlenebb egyéniség mint ő: az őt közelebbről ismerők mindazáltal jól tudták, hogy az ő meggyőződéseinek alapja, lélekirányának színezete folyton mérsékelt szabadelvű maradt. Bár a radikál reformirány, mely a nemzet mind nagyobb tömegére átterjedt, neki sem volt, mint többeknek, kik hajdan az ellenzék soraiban álltak, ínye szerint; hazafisága azonban mégis szilárdabb, gondolkodásmódja józanabb maradt, mintsem hogy a fő kormányhivatal mellett is nem óhajtotta volna nemzete haladását a mérsékelt reformokban. E tekintetben Dessewffy Auréllal és Apponyi Györgygyel teljesen egyetértvén, egyénisége igen alkalmassá lett, a jelen gyülésen kapcsul szolgálni a kormány s a conservativpárt között. De mivel kitünőbb szónoki tehetséggel nem birt, bár a vitatásban gyakran részt vett, szerepe az országos ülésekben nem látszék oly fontosnak, minő az ügyek folyama s vég eldöntése tekintetében, valóban volt. Dicséretére válik, hogy a napi sajtó az ő felügyelete alatt, s egyenesen az ő hatása következtében, vált némileg szabadabbá.

A conservativ párt ekként, már nem egyedül a kormányhatalom uszályát képezvén, hanem határozott elvekből indulván ki, melyek a szükséges reformokat, bár mérsékeltebb irányban s terjedelemben, szinte igénylik vala, természetesen igen sokat nyert erkölcsi erejében. Megszűnt lenni, mi eddigelé volt, puszta tagadás, s a kormánynak akarattalan eszköze; és ha még nem lépett is fel maga egy új reformiránynyal, mint pár év mulva történt; ha a radikál reformtörekvések irányában még csak védő helyzetben maradt is: ezekre nézve mindazáltal már csak azért is veszélyessé kezdett válni, mivel szinte elvekre alapította a maga tanait, elvekből ostromolta az ellenzéket.

Az ellenzéki párt a főrendeknél. Az ellenzéki főrendeknek lehetetlen volt meg nem győződniök, hogy e tömör párt irányában, a magok számszerinti

kisebbsége mellett, még csak annyi előnyt sem sikerűlend kivívniok, mint a mult országgyüléseken, ha magok is szilárdabbá nem szervezik pártjokat. Említők, hogy ez már az országgyülés előtt is gyakran tárgya volt a magán társalgási vitatkozásoknak; mondtuk azt is, hogy e pártszervezés akkor, bár közönségesen szükségesnek ismertetett, miután Wesselényi, a főrendi ellenzékiek eddigi vezetője, mint magát nevezni szokta, politikai halottá lőn; Széchenyi pedig a pártvezéri szerepet elfogadni nem akarta, s helyzetében el sem fogadhatta, — vezér hiánya miatt végbe nem mehetvén, a gyülés idejére halasztatott. A nagy fontosság tekinteténél fogva azonban, melyet e diétának mindenki egyelőre is tulajdonított, oly nagy számmal jelentek meg a regalisták, kik vagy már régiebb időtől kezdve, vagy a kormánynak a lefolyt években követett törvénysértő rendszere következtében hajlottak az ellenzékhez, mint eddigelé soha sem. Ezek közt számos fiatal mágnások találtattak, kik először hivattak s jelentek meg gyakorolniok az őket születésöknél fogva illető törvényhozási jogot. Jelen voltak egyebek közt: Batthyáni Lajos és Kázmér, Teleki László, Pálffy József, Eszterházy József és Mihály, Andrássy Károly, Erdődy Sándor, Károlyi György, Odescalchi Ágost, Eötvös József, Zichy Ottó s többen mások. 1839.

Egyénisége tekintetében mind ezek közt legkitünőbb volt Batthyáni Lajos, ki azon elhatározott szándékkal jelent meg e gyülésre, hogy elvbarátait egy szilárd főrendi ellenzékké egyesítse, s a pártot szervezze. E nagy feladat megoldására alig vállalkozhatott volna alkalmasabb egyéniség: ő mind azon tulajdonokkal dúsan el volt látva, melyek egy pártvezérben megkivántatnak. E nevezetes államférfiuval utóbb, midőn oly nagy befolyást leszen gyakorlandó a haza történelmére, sokkal többször találkozandunk, mintsem hogy már itt szükséges volna kimeritőbben rajzolni jelleme tulajdonságait. A különféle helyzetek, melyekben működött, a változatos szerep, melyet eljátszott, utóbb magokban az általa végrehajtott Gróf Batthyáni Lajos.

1839. cselekvényekben jobb alkalmat nyujtand teljesebben megismerkednünk gazdag jelleme külön oldalaival. Szorítkozzunk tehát most egyénisége körvonalaira, s azon tulajdonságaira, melyek benne, mint ellenzéki főrendűben s pártvezérben előtűnnek.

Batthyáni Lajos ivadéka azon ős magyar nemzetségnek, mely eredetét a hét vezérek egyikétől, Örstől, származtatja, s mely a századok folytában számos jeles státusférfiakat, nádorokat, bánokat, kanczellárokat, főpapokat, s más fő rangu tisztviselőket, hadnagyokat és vezéreket adott a hazának s hű alattvalókat a királyi háznak. Már a Habsburgház trónra jutása előtt több nagy érdemű hazafiak tűntek fel e nemzetségből, s hogy csak egypárt említsünk: Batthyáni Ferencz, horvát bán, vezérelte a mohácsi ütközetnél a magyar sereg jobb szárnyát; ugyanekkor egy másik családtag, János, a csatatéren elesett urak közt találtatott; egy harmadik, Orbán, János király tanácsosai közt szerepelt. E nemzetség tagjai az annyi viszontagságoktól hányatott országban hazafiságok mellett is csaknem kivétel nélkül a trón hűséges támaszai valának; minek egyik oka kétségkivül az, hogy terjedelmes birtokaik jobbára Ausztria és Stiria határszélei felé, sőt részben ezen tartományokban is feküdtek. Batthyáni Ferencztől kezdve, ki egyike volt I. Ferdinánd s benne a Habsburg nemzetség trónra emeltetése legbuzgóbb pártolóinak, keresztül Batthyáni Ádámon, ki I. Leopold s III. Károly alatt tábornoki botot viselt, és Szavójai Eugen herczegnek is meghitt barátja volt; — keresztül Batthyáni Lajoson, Károlyon és Józsefen, kik mind a hárman Mária Terézia alatt, — az első mint kanczellár s utóbb nádor, a második mint tábornok és II. József nevelője, a harmadik mint esztergami érsekprimás és bibornok, fénylének; — keresztül az újabb korban élt nemzetségtagokon, — mindnyájan ha nem több, bizonyára nem kevesebb szolgálatot tettek a királyi háznak, mint hazájoknak. Ezen érdemek indították a fejedelmi házat arra, hogy a nemzetség idősb ágát herczegi rangra emelje.

Lajos a grófi ágból 1809-ben született. Atyja korán elhalván, a gondatlan anya igen elhanyaglá a gyermek s ifju nevelését, kit, hogy maga szeszélyeinek élhessen, egy bécsi magán növeldébe küldött. A roszul vezérlett, heves vérű ifju hamar megunta a száraz tanulmányokat, s mielőtt azokat bevégezte volna, 18 éves korában katonai pályára lépett. Az osztrák tiszti kar akkoron, a hosszu békeidőben nem oly testület volt, mely a kebelébe lépő ifjaknak bár mire nézve is komolyabb irányt adhatott volna. Egy pajzán, hiú, kéjvadászó szellem, melyet tivornyák, szerelmi kalandok, a polgári rend megvetésével s tényleges sértésével járó kihágások, hiuság, fényüzés, játék s a henye élet csaknem minden egyéb hibái jellemzének, volt e testület kirívó sajátsága. A gazdagabb családok azon fiai, kik e tiszti testületbe heves vérrel kevesebb lelki erőt s életbölcseséget és több könnyelműséget hoztak, rövid idő alatt jobbára mind vagyoni, mind erkölcsi, sokan egészségi tekintetben is, tönkre jutottak. Egy ideig Batthyáni is uszott az árral: játszott, fénytűzött, pazarlott. De, szerencsére, sokkal tartalomdúsabb volt erkölcsi természete, s minden elhanyagoltsága mellett komolyabb az erőteljes lélek iránya, mintsem hogy annak e sivár élet huzamosabban kielégitést adhatott volna. Nem egész három év mulva, melyek alatt — mint katonává lettekor anyjának igérte volt, a magánlag végzett törvénytudományi folyamból is vizsgálat alá vetette magát, odahagyta a katonai pályát, s jószágaira vonult. Érezvén, hogy lelke ösztöneit csak komolyabb s nemesebb foglalkodás elégítheti ki, több évig részint megrendült vagyoni állapota rendezésének, részint parlagon hagyott szelleme kimüvelésének szentelte idejét s nem közönséges tehetségeit.

1839.

A magyar főrendű születésénél fogva birván a törvényhozásbani részesülés jogával, igen természetes volt, hogy készületeit különösen a politikai pályára irányozta, mely előtte önként nyitva állott. Erre vonták őt természeti hajlamai, erre ösztönzé a hazafiság, mely a komolyabb életirány-

1839. nyal mind elevenebbé lett romlatlan lelkében. Tanulmányait azonban nem egyedül könyvekből folytatta; az élet iskolájába is be-belépett, ismételve beutazta Svájczot, Német-, Olasz-, Franczia- és Angolországot, megjárta a keletet is; és élénk, vizsga szelleme mindenütt gazdag tapasztalatkincset gyűjtött magának. Az újabb európai alkotmányosság elvei, melyek lelkében részint tanulmányai, részint a nyugoti világban szerzett tapasztalatai folytában erős gyökereket vertek, egyszersmind mély ellenszenvet ébresztettek benne azon félig bevallott, félig gondosan rejtegetett kényuralomra törekvő, akadékos, minden vidorabb életfejleményt gátló vagy épen elölő, fonák politika ellen, melyet hazájában a hatalom követett. Azon erős nemzeti s kifejlett politikai élet, a míveltség és jóllét azon magas foka, melyet az általa beutazott nyugoti népek közt talált, oly eszményképeket fejtett ki hazájára nézve is lelkében, melyeket hazaszeretettől áthatott, puszta ábrándozással ki nem elégíthető, praktikus irányu, erőteljes szelleme mindinkább valósítani is sóvárgott. Ingerlé őt fellépni a nyilvános pályán a példa is, melyet Széchenyi és Wesselényi működése nyujtott. Látta abból, mennyit képes egy nemzet politikai és socialis fejlődésére hatni egy magános hazafi is, ha szándékai tiszták, törekvései ernyedetlenek. De épen Széchenyi példája mutatá neki azt is, hogy bármily fordulatot teremt is elő a nemzet gondolkodásában, vágyaiban s irányában a buzgó s értelmes hazafiui törekvés: gyorsabb sükert ezen irány s e vágyak valósulása tekintetében csak ugy arathat az egyes hazafi, ha a kifejlődést gátoló kormány ellenében a hason elvű hazafiak szorosabb egyesülésében keres ellensúlyt. Ő hibáztatá Széchenyit, hogy eleddig nem alakított szorosan összetartó pártot, azon czélok valósítására, melyeknek kivánatát kezdeményezése, izgatásai által a nemzetben felébresztette s oly szélesen elterjesztette. De politikai elveiben sem osztozott teljesen. Széchenyi, mint tudjuk, reformi törekvéseit a maga «logikai egymásutánjában» mindenek előtt anyagi javitásokra irányozta, ezekre óhajtván alapítani a poli-

tikai átalakulást; a nemzet közjogi viszonyaihoz, bár azokkal ő sem volt megelégedve, nyúlni egyelőre nem volt bátorsága, s még a magánjog körében is csak azon átalakitást szorgalmazá, mi utját készitette elő az anyagi kifejlésnek. Ő csak ezen anyagi s társadalmi kifejlődés, erő és gazdagság erkölcsi súlyától várta az alkotmányosság és független nemzetiség elveinek fokonkénti kifejlését s biztositását. Batthyáni elfogadta ugyan Széchenyi valamennyi reformterveit, s nem kevesbbé óhajtá ő is az anyagi s társadalmi haladást; de ezen felül ő az alkotmányos szabadságot s nemzeti függetlenséget is, — mik eddig csak törvényeinkben léteztek, de az ellenséges osztrák kormányrendszer által gyakorlatban oly szűk korlátok közé szoríttattak, valóságos ténynyé kivánta fejleszteni; az anyagi érdekek felvirágzását ő a politikai jogok és szabadság árán megvásárolni egyátaljában nem volt hajlandó, s e tekintetben inkább Wesselényi elveihez szított. Mennyit vett fel magába már ez időben a demokratia elveiből, bizonytalan; ez iránti nézeteivel a következő években utóbb lesz alkalmunk megismerkedni. Annyi kétségtelen, hogy ő politikai pályája első korszakában is fő elvei közé számitotta a szabad földet és szabad polgárt, a nélkül talán, hogy a rendi fokozaton változtatni kivánt volna, mire egyelőre még ugy sém volt kilátás. Arisztokratiai születése, szokásai s társalgási köre aligha engedte ugyan őt már ekkor annyira emelkedni, hogy a teljes politikai egyenlőséget eleitől fogva felvette volna hiszekegyébe; a törvény előtti egyenlőséget mindazáltal, bizonyos politikai rangfokozat mellett, azonnal mihelyt lehet, valósitani óhajtotta. Egyébiránt, ha valamiben, ugy bizonyára e tekintetben, változtak idővel elvei, nézetei. Első fellépte korában ő még fiatal, alig 30 éves, nemcsak önmaga nem volt teljesen kifejlett államférfiu, minőnek őt 1848-ban látandjuk; hanem még a nemzetben sem forrták ki eléggé magokat a politikai irányok; — mi kivált a demokratiai elvek tekintetében kétségtelen. Elutasíthatlannak látszék ugyan már a kor azon igénye, hogy az arisztokratia kizárólagos kivált- 1839.

1839. ságai megszűnjenek, s még inkább, hogy annak politikai jogai a többi osztályokra is kiterjesztessenek; minél fogva az alkotmány sánczaiba valamennyi osztály bevétessék, s köztök ekként érdekegység eszközöltetvén, a nemzet egy tömör testté egyesűljön. De a rendiség tágasabb kifejtésén s igazságosabb elvekre alapitásán túl ez időben, midőn a reformot még egyedül a nemesség alkothatta, s a törvényhozásban a városi polgárság sem birt kellő befolyással, a demokratiai jogegyenlőség felé igen keveseknek terjedt ki gondolata. Azért Batthyániban sem lehet egyéni szűkkeblűségnek tekinteni, ha elvei a politikai szabadságról ez időben még nem voltak azonosak a franczia szabásu demokratiával.

Ily elvekkel s azon elhatározott szándokkal jelent ő meg az országgyülésen, hogy a nemzeti haladás ügyét egy erős főrendi ellenzéki párt megalakitása által előbbre mozdítsa. Barátaival s különösen gróf Szapáry Sándorral ez iránt már a gyülés előtt is sokat tanácskozott; és bár a különben nagy tehetségű, de önző Szapáry, midőn a dolog kenyérszegésre került, nem maradt hű adott szavához: Batthyáninak e pártszervezés első gondja lett főrendű társai gyülekezetében. E végre elvrokonaival mindjárt megérkezte után több értekezleteket tartott; s azon átalános elveken kivül, melyeken az egész országos ellenzéki párt alapult, a főrendi ellenzéknek különösen a következő kiindulási pontokat ajánlá egy beszédében kitűzetni:

A főrendi ellenzék szervezése.

« Tervünkben, ugymond, három fő kérdés fordul elő, t. i.: mi a mi czélunk; miért tűztük ki azt magunknak; és mi módon érhetjük el azt?

« Tekintetbe vévén, hogy hazánkban minden lehető jót csak ugy lehet előmozdítani, ha a politikai hatalom is ott összpontosíttatik, hol a vagyon és értelmiség legnagyobb súlya létezik összpontosítva; ezen középpontnak pedig a mágnási rendet tekintvén: e rendnek mind parlamentaris, mind extraparlamentaris túlsúlyát tűztük ki czélunknak. E túl-

súlynak elérésére a következő módokat tartom leghatékonyabbaknak, hogy: 1839.

«1. Elismervén a megérdemlett népszerűség szükségét, azt ápolgassuk.

«2. Elismervén számunk csekélységét, azt mennél több független mágnások felszólitása által szaporítsuk.

«3. Minthogy e czélunkat csak egy értelemben és irányban dolgozva érhetjük el: bizonyos kérdéseket a diétán kivül is, a vármegyék gyülésein, előre meghatározandó szellemben iparkodjunk eldönteni.

«4. Elismervén, hogy minden tartós befolyásnak legerősebb támasza a hasznosság: tehetségünk és módunk szerint azon legyünk, hogy vármegyéinkben többféle hasznos intézetek létesitését vagy igazgatását nekünk köszönhesse a közönség.

«5. Elismervén, hogy csak folytonos fáradozásunknak és egyetértésünknek remélhetjük sükerét: előre ki fogjuk dolgozni a diétán keresztülviendő fő kérdéseket; azoknak biztositására pedig ezentúl mind a választandó követek lajstromát, mind az adandó utasitások javaslatát előre szerkesztendjük.

«6. Azon elvből indulván ki, hogy személyes érdekeit a közjónak alávetni mindenki tartozik, azt igérjük viszont, hogy ezen jót eredményező egyesületnek fentartása kedvéért magán viszonyainkban is, a lehető legnagyobb engedékenységgel fogunk egymás iránt viseltetni.

A párt működéseiben továbbá a következőket inditványozá elfogadtatni irányadó elvekül:

«1. A mágnási rendnek óhajtandó túlsúlyát nem tekintendjük iparkodásaink végczéljául, hanem csak szükséges eszközül minden rend, minden vallás, minden vélemény felszabaditására.

«2. A politikai jogok, minden személyes kiváltságok lassanként történendő eltörlésével, azontúl bizonyos census arányában gyakoroltassanak.

«3. A birtok és vagyon szigorú tiszteletének fentartásával,

1839. a polgári társaság jövedelmeinek legczélszerűbb felosztása a törvényhozás feladata.

«4. Tagadván azon balitéletet, hogy nem minden embernek való a tudomány, a világot még a czigány gunyhójába is be akarjuk vinni.

«5. A kereskedés teljes szabadságát pártolván, hazánkat minden közbenső határvámtól felmenteni kivánjuk, ha mindjárt bizonyos kárpótlási adó által kellene is azt megváltanunk.

«6. A hitel kedvéért mind az aviticitás, mind a fiskalitás, mind a hitbizományok eltörlését sürgetni fogjuk.

«7. A külfölddel szemközt csak a lehető legszélesebb alap erősbítheti nemzetiségünket; minthogy pedig ezen alap nem a nyelveknek, vallásoknak vagy politikai nézeteknek kényszerített összeforrasztása által, hanem csak egy mindeneket egyformán védő és boldogító alkotmányhoz való ragaszkodás által gyarapodhatik: azon leszünk, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltessék az ország és megyei közgyüléseken.

«8. Minden hazafiuságnak rákfenéje a vesztegetés: hogy ennek díjai mennél kevesbbé kecsegtetők legyenek, ügyekezni fogunk, hogy az apostasia, a hitehagyás, a magán életben is bűnhesztessék.

«9. A hazaszeretet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetnél hathatós eszköznek tapasztaltatott a nőnem ösztönzése: hogy ez nálunk is mennél elébb fogja fel e dicső szerepet, iparkodni fogunk. [1])

[1]) Mily éles tapintattal választotta meg ezen eszközt Batthyáni Lajos, fényesen igazolva lőn saját nejében, született Zichy Antoniában s ennek Karolina hugában, Károlyi Györgynében. E lelkes testvérpár, nemöknek testileg is, lelkileg is díszei, mikép e mozgalmas évek alatt nagy népszerűséggel tiszteltettek meg, s nevök hódolat és közbecsülés tárgya lett; ugy a nemzet történelmében is hálás emlékezetre érdemesítették magokat. Mágnás hölgyeink körében, melyet koszorús nemzeti költőnk, Vörösmarty Mihály «Az elhagyott anya» czimű költeményében oly szívrázó fájdalommal vádol, hogy «a márványkebel átka van rajta», elnémetesedése s a nemzeti érzelem hiánya miatt, — e két testvérhölgy dicső példája törte

«10. Minden remélhető jobblétnek föltétele a gyermekek jobb nevelése: azon kell tehát lennünk, hogy ezek ugy neveltessenek, miszerint főképen politikai feladatuknak megfelelni képesek is, hajlandók is legyenek.» 1839.

Ezen elveket Batthyáni Lajos első inditványként terjeszté elvrokonai elébe; s körülbelől ezek alapján alakult meg aztán a főrendi ellenzék. Batthyáni tulajdonképen csak a czélt, a párt megalakitását szorgalmazá azon tűzzel s állhatatos kitartással, mely jellemének sajátja volt, a nélkül hogy abban a vezéri szerepet is igényelte volna. Az ügy, melynek mulhatlan szükségét érzé, s nem személyes érdek, dicsvágy és hiuság ösztönzé őt erőkifejtésre. Olynemű volt azonban egyénisége, hogy őt, mihelyt fellépett, minden elvrokon önként elismerte pártvezérnek, bár eddigelé a nyilvánosság semmi nemében nem tűnt fel s egészen ismeretlen volt a nemzet előtt. Volt kétségkivül a szabadelvű főrendűek körében egynémely egyéniség, ki nálánál fényesebb szónoki tehetséggel, a hazai ügyek kimerítőbb ismeretével birt; de nem volt senki, ki őt azon tulajdonságokban, melyek egy pártvezérben szükségesek, megközelítette volna. Azon előkészitő tanácskozmányokban, melyeket elvrokonai részint a pártszervezés, részint

meg az utat, hogy hideg közönyükből a közügyek iránt érdekeltségre, nemzeties érzelmekre s erényekre ébredjenek. Lelkesen fogván fel hivatásukat, mely nekik, mint oly jeles férfiak nejeinek kitűzve volt, s meggyőződvén, hogy főnemességünkben a nemzeti érzelem mind addig nem verhet mélyebb gyökereket, mig a társalgásban idegen nyelv és szellem, minden honi iránt pedig közönyösség uralkodik: ők valának az elsők, kik teremeikben a nemzeti nyelvet, társalgásukban a nemzeti szellemet divatossá tették. Élére álltak több honias irányu kezdeménynek, s a hazaszeretetben férjeikkel s egymással vetélkedve, buzogtak a közérdekek ápolásában. S a szép példa hamar átalános követésre talált. A nagyuri teremekből majdnem egy század óta száműzött honi nyelv bájosan kezd vala hangzani a szép ajkakról; a társalgás honias színezetet nyert; a közvigalmakban a nemzeti zene, tánez és viselet már ezen országgyülés folytában uralkodóvá lett. És mind ezek szemléleténél a hazafiui kebel, egy szebb jövő álmaiba merűlve, áldást rebegett a lelkes két testvérhölgy nevére.

1839. az országgyülésen követendő irány meghatározása végett, az alsó házi ellenzék előkelőbb tagjaival vegyesen tartottak, azonnal mindenki figyelmét magára vonta azon helyes itéletü, hatalmas szellem, következetes gondolkodásmód, s kivált azon ingadozást nem ismerő határozottság, azon erőteljes, szilárd, vaskitartásu jellem, mik aztán egyéniségében utóbb annyiszor s oly fényesen nyilatkoztak, s őt a pártvezérletre oly kiválólag képesítették. Nem tartozott ő a lángész azon neméhez, mely a phantasia játékával s meglepő képeivel ragad el, az elme szikrázó ötleteivel szemet kápráztat: a genius benne különösen a sebes felfogás, beható, éles ész, mély értelem által nyilatkozék, melynek combináló tehetsége a tárgyat mindig tövén, a kérdést lényegén ragadva meg, szintoly könnyüséggel fejté meg a bonyolódott csomót, mutatta ki a dialektika álérveit; mint a minő biztossággal állította fel a maga nézeteit s terveit, jelölte ki a czélra vezető eszközöket. Elveiben ő soha sem ingadozott. Világos felfogása az elválasztó utaknál egy perczig sem tétovázott, s gyorsan határozta el magát a teendő lépésre, melynek megválasztásában őt ritka államférfiui tapintat vezérlé. Mit pedig beható értelme egyszer helyesnek, igaznak itélt, ahhoz vasjelleme rendíthetlen szilárdsággal ragaszkodék. Azon mély, erőteljes, aczélozott természetek egyike volt ő, melyek a mit kezdenek, a lélek egész szenvedélyével fogják át s makacs kitartással hajtják végre, nem rettenve vissza semmitől, mig értelmök, meggyőződésök a cselekvést helyesli.

E politikai bátorság, ezen kitartó, erős akarat, melyhez még azon tulajdon is járula, hogy pártja fegyelmezésében ritka ügyességet s tevékenységet fejtett ki, különösen képesíték őt a vezérletre. Mig az ellenzék zászlaját a felső házban ő lobogtatá, alig adta a főrendi ellenzék példáját, hogy valamely párttag az előleges határozattól eltérőleg szavazott volna. Csak egyszer kisérté ezt meg Eötvös József a vallási kérdésben; de baja eléggé meg is gyült miatta. De nem csak összetartani tudta ő a különben oly nehezen fegyelmezhető pártot: fáradhatlan volt az ő buzgalma pártja gyarapitásában és mind

annak végrehajtásában is, mit annak érdeke egyébként igényelt. Nagy részben az ő érdeméül róvandó fel, hogy a főrendi ellenzék mindjárt kezdetben oly tekintélyes állást foglalt el s egyre növekedett számában és erkölcsi erejében. Batthyáni különben nem tartozott azon szép s elragadó szónokok közé, kik a szív hurjait rezgésbe, hullámzásba hozzák, szenvedélyeket keltenek s a lelkesedés mámorát terjesztik át hallgatóikra: erre mind szellemének a phantasia, mind organumának a kellem és erő, mind a nyelv kezelésének könnyüsége hiányzott. De büszkébb is volt jelleme, mintsem hogy a tapsvihart hajhászni valaha kedve támadt volna. A népszerüséget becsülte ugyan, mint az általa képviselt s pártolt ügy diadalának eszközét; de czél gyanánt, személyes tekintetből soha sem bálványozta azt; s politikai pályája későbbi szakában nem egyszer bizonyította be, hogy elég erkölcsi ereje s bátorsága volt valamint fölfelé kimondani a kellemetlen igazat, ugy lefelé is daczolni a véleménynyel, mely, bár népszerü volt, de meggyőződésével ellenkezett. E bálványnak ő soha sem áldozott elveivel, keble jobb meggyőződéseivel. 1839.

A főrendi ellenzék majdnem kizárólag független regalistákból állott; a királyi tisztviselők s a püspökök hivatalosan a kormány s conservativpárt zászlói alá lévén sorakozva. Még a főispánok közől is csak egyet számithatni szorosan véve az ellenzékhez, Perényi Zsigmond ugocsai főispánt; ki miután néhány elébbi országgyülésen az alsó tábla szabadelvü követei közt foglalt volt helyet, most a főrendeknél, pártjának, mint a közügyekben jártas, higgadt, fontoló értelmiség, kellemdús szónok, legkitünőbb s tekintélyesebb egyéniségeihez tartozott. Az ellenzékiek első sorában állott ezen gyülésen még Széchenyi István is, a reformok e nagy hatásu meginditója. Aggodalommal kezdé azonban már koronként észrevenni, hogy maholnap neki is nyakára nő az ellenzék. Színváltozása azonban még nem vala észlelhető. Az ifjabbak közől, kik jelenleg először vettek részt a törvényhozásban, s Batthyánival a párt

1839. megalakitásában közremunkáltak, különösen Eötvös József és Teleki László, utóbb is fontos szerepeket játszandók, vonták magokra a köz figyelmet.

Báró Eötvös József. Mind a ketten, bár jellemökre nézve igen különbözők, azon fényes egyéniségek közé tartoznak, melyekre a genius félreismerhetlenül reányomta a maga bélyegét. Eötvöst, ki már kora ifjuságában fellépett vala az irodalom mezején, most, ezen országgyülés megnyiltakor, bár még alig haladta meg életének 26-dik évét, leggenialisabb irói egyikének ismerte s ünnepelte a nemzet. «Véleménye a fogház javitás ügyében» és a «Carthausi» czimű regényes költemény, melyek elseje külön röpiratként, másodika a «Budapesti Árvizkönyv» köteteiben jelent meg, egy tündöklő lángész szüleményei. A «Carthausi», mely a külföldön is élénk figyelmet ébresztett és sok magasztalást szerzett neki, Byroni szellemet tüntet fel előttünk. A phantasia renkivüli gazdagsága mellett oly fellengző világnézetet fejteget, oly dús a meglepő s mindig helyes, mindig való reflexiokban, hogy szinte nehéz meghatározni, mi nagyobb az iróban: a költő-e, vagy a philosoph?[1]) A jelen országgyülés őt egy új oldalról, mint mélyen taglaló, meglepő fordulatokban s találó hasonlatokban dús, nem anynyira a szenvedély heve által elragadó, mint az előadás szépsége, képeinek költői varázsa által igéző szónokot tüntette fel. De még többször találkozandunk e kitünő egyéniséggel.

Gróf Teleki László. Teleki László jellemével is jobb alkalmunk lesz alább az

[1]) E remek művet alig jellemezheti találóbban a műitészet, mint Pap Endre következő versei, melyeket csak azért közlünk, mivel egyszersmind az iró egyéniségét híven festik:

Bánatnak könyve, kár, hogy nem regény;
De nincsen benne egy szó költemény.
Ez századunknak életirása,
A társadalom jajkiáltása,
Nagy míveltségünk kétségbeesése.
Itt van korunknak egész szenvedése,
Melynek számára nincsen boldogság,
Mert fáj nekünk a fenálló világ.

események pillanatában részletesebben megismerkednünk. 1839.
Itt csak röviden emlitjük őt, mint a főrendi ellenzék egyik legbátrabb, legelhatározottabb előharczosát, kit ingerlékeny heves vére soha sem hagyott kimaradni a párttusákból. Beszédeit, melyek rögtönözve többnyire jobban sikerültek, mint midőn a szólásra előleg készüle, általában mély felfogás, sebes ész, éles logika jellemzé. Dialektikája senkinek sem volt erősebb az övénél a főrendek közt. Lényegileg polemiai szellem, a vitatásba rendesen csak akkor elegyedett, midőn az ellenzék véleménye a conservativek által megtámadtatott; és ilyenkor sajátságai közé tartozék különösen, hogy midőn ellenfele állitásait, érveit, mint szokása volt, élesen bonczolgatá, annak véleményét oly ügyesen tudta élére állítani, szélsőségre vezetni, hogy az rendesen képtelenséggé vált az ő taglaló kése alatt. Az éles, csipős szóharcz őt több izben véres párbajokba bonyolítá; ő azonban ott is bátran kiállott a mezőre; minek aztán az lett következménye, hogy ellenfelei igen óvakodtak vele összekötni, kinek a lovagiasságról, sérelemről, becsületről oly kényes fogalmai voltak.

A főrendi ellenzéknek, mely mindjárt eleinte körülbelől harminczöt tagból áll vala, gyors megalapultát és szoros öszszetartását igen elősegítette az «Ellenzéki Kaszino», melyet Batthyáni néhányad magával épen e czélból alkotott. Kebelébe fogadott e társalgási kör minden elvrokont, ugy a követi, mint a főrendi karból; minél fogva az a két házbeli ellenzéket szorosabban egybeolvasztotta, s tanácskozmányi helyül is szolgált az egyetértés eszközlésére. Ezen egyesület kebeléből a politikai rokon- és ellenszenvek mind inkább átterjedtek az országgyülési közönség egész társalgási életébe; még a nővilág is két táborra szakadt, melyek aztán teremeikbe s vigalmaikba is átvitték a politikai színezetet. A nők beavatkozása a politikai élet kérdéseibe természetesen nem kissé nevelte a harcz szenvedélyességét. A nők, kik a számukra nyitva álló külön karzaton az üléseket szorgalmasan látogaták, a szavazások ellenőrzésében nem voltak hanyagabbak, Pártviszonyok.

1839. mint magok a pártvezérek. De ha ennél fogva néha szemére lehetett is lobbantani az ellenz ki pártiaknak, hogy nyert szavazataik egynémelyikét asszonyaik igéző szemeinek köszönhették: szintoly méltán lehetett vádolni a kormány pártját, hogy némely szavazatát lélekvásárlás által pénzen szerezte. Ezen országgyülés folytában ugyanis szokásba jött vala, mi aztán később még nagyobb mértékben gyakoroltaték, hogy a kormány némely kérdésben, midőn a rendek táblájának igen nagy ellenzéki többségét a főrendi ház conservativ többségének nagysága által akarta ellensúlyozni; vagy attól tarthatott, hogy a főispánok függetlenebb s e miatt a két párt közt hullámzó töredéke, netalán az ellenzékkel szavazván, a kormánypárt többsége kétessé válik, — a kormány, mondom, a vitatás idejére több oly, vidéken lakó szegény regalistát csődített be s látott el napdíjjal, kik vagyontalanságuk miatt állandólag nem voltak jelen a törvényhozás székhelyén. A boszus közönség ezeket «öt forintos mágnásoknak» nevezte el.

A királyi előadások. A pártoknak e szervezkedési készületei közt megérkezett junius 6-ka, az országgyülés ünnepélyes megnyitásának napja, mit V. Ferdinánd király személyesen hajtott végre. A kir. előadások három tárgyat foglaltak magokban: újonczállitást a nem sokára elbocsátandó, kiszolgált magyar ezredbeliek pótlásául; a katonaság élelmezésének s beszállásolásának czélszerűbb szervezését; és a Duna szabályozását, mit a mult év pusztító áradásai égető szükséggé tettek.

A korona ezen inditványai ellen senkinek sem volt, nem lehetett kifogása; a két utósó pontot a nemzet maga is elintézve óhajtá látni. A mult évek alatt mindazáltal sokkal fájdalmasabb sérelmeket szenvedett a nemzet, mintsem hogy az ellenzéki párt most ezeket hallgatással tűrve, mindjárt hajlandó lett volna tárgyalás alá fogni a királyi előadásokat. Magok az utasitások legtöbbjei is kötelességökké tették a követeknek, e sérelmek orvoslását szorgalmazniok minden egyéb előtt. E sérelmek közt legsajgóbb volt az, mely a szabad szó miatt történt elitéltetések által a szólásszabadságon

ejtetett; s mely az elébbi országgyülésen az erdélyi részek 1839.
visszacsatolását megrendelő 21-dik t. czikk végrehajtásának elmulasztásából származott. Szentkirályi Móricz, Pest megye A Ráday-ügy;
követe pedig már a junius 8-kai kerületi ülésen egy új nagy pesti sérelem.
fontosságu sérelmet jelentett be a rendeknek, mely a követválasztási szabadságon s képviseleti függetlenségen ejtetett az által, hogy megyéjének másik követe, gróf Ráday Gedeon, mint közkereset alatt álló egyéniség, a megjelenéstől a kormány által eltiltatott. Kéré a rendeket, fordítanák figyelmöket mindenek előtt az országgyülés kiegészitésének kérdésére; mert oly esetben, midőn a megye által szabadon választott követ a megjelenéstől a kormány által eltiltatik, az országgyülés csonka lévén, törvényesen nem munkálkodhatik. A rendek egész súlyában érezék e sérelem fontosságát, mely a szabad követválasztási jogot s képviseleti függetlenséget veszélyezteté; s azonnal végzésül mondák ki: hogy mig e sérelem a kormány által tényleg nem orvosoltatik, s mig a mult országgyülésen felterjesztett előleges sérelmekre, valamint azokra is, melyek a nyilvánosságot és szólás szabadságát illetik, a kormánytól kielégitő válasz nem érkezik, addig sem a királyi előadásokról, sem más tárgyról nem fognak felterjesztést tenni a kormányhoz. E végzéssel az országgyülésnek iránya lőn elhatározva.

A királyi személynök, Szerencsy István, ki a házban elnökösködék, a legközelebbi országos ülésben minden erejét megfeszíté, hogy e végzést eltörültetvén, a kir. előadásokat fogadtassa el a tanácskozások első tárgyául. Fejtegeté ezek nagy fontosságát, s belőlök a nemzetre származó hasznokat; említé a bizodalmat, melyet a kormány méltán igényelhet a nemzettől; előadá, hogy csak engedékenység, mérséklet s a kormány kivánatainak teljesitése következtében lehet remélni a politikai foglyok szabadon bocsáttatását. De ilyféle érvek nem hogy csilapították volna, hanem még inkább szitogaták a tüzet. Keserü kikelések hallatának a kormány ellen, hogy miután a kényuralom érdekében több hazafit törvénytelenül

1839. elitéltetett, másokat alap nélkül kereset alá fogatott, már a képviseleti függetlenséget is veszélylyel fenyegeti. Deák pedig nagy hatásu beszédében ünnepélyesen kijelenté: hogy «bár senki keble nem vérezhet inkább, mint az övé, ha visszatekint a legközelebb történtekre; de kötelességének érzi, keble fájdalmát a közérdeknek, a haza boldogságának feláldoznia, s biztositást szereznie küldői s a haza számára a képviselet függetlensége iránt. A baráti érzelem feláldozásával is kinyilatkoztatja tehát, hogy mig e nemzeti sérelem orvosolva nem lesz, addig az ellenzék semmi más tárgyba nem avatkozhatik.»

Két napig folyt a heves tusa a kérdés felett: vajjon a kerületi ülés értelmében a pesti sérelem terjesztessék-e fel mindenek előtt; vagy a kir. előadásokkal kezdessék meg a tanácskozás? A kir. személynök számtalanszor felszólalt, hol ama kerületi végzést ostromolva, hol a kir. előadások tárgyalásának szükségét fejtegetve. Erőködéseiben minden módon támogaták őt a conservativ párti követek is; de mind hasztalan. Az elnök végre is kénytelen lőn kimondani a határozatot: hogy mindenek előtt a pesti sérelem tárgyában intéztessék felirat a kormányhoz; ez után pedig a szólás szabadságán ejtett sérelmek, továbbá az erdélyi részek visszakapcsolásának elmulasztásából eredt sérelem, s végre az 1836-ki előleges sérelmek terjesztessenek fel a királyhoz; s mig ezek nem orvosoltatnak, a rendek mindaddig semmi más tárgyat nem fognak felküldeni a kormányhoz.

A főrendek válasza. A feliratí javaslat, mely ezután a pesti sérelem tárgyában a főrendekhez átküldetett, ott is nem kevesbbé heves vitákat idézett elő. Az ellenzék bátran megkezdé a tusát; de a conservativ párti nagy többség Dessewffy Aurél fényes szónoklata által indíttatva, nem engedte tanácskozás alá vételni a feliratot s azt oly válaszszal utasítá vissza, hogy miután az 1790-ki 13-dik t. cz. rendelete szerint mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók: azokat haladék nélkül felvételni kivánják.

A magyarázat, melyet a főrendek az említett törvény ér-

telméről adtak, nem kevesebb ingerültséget, mint aggodalmat 1839.
ébresztett az ellenzékben; mert a nehézség, melyet a főrendek e magyarázat által a tárgyalások sorozatára nézve előgördítettek, következményeiben szintoly veszélyesnek látszék, mint maga a kormány által okozott sérelem. Ezen értelmezés szerint a kormánynak mindig hatalmában állott volna az országgyülést, a kir. előadások tárgyalása után azonnal berekeszteni a nélkül, hogy a nemzetnek csak időt is engedne, felterjeszteni a maga panaszait s kivánatait. Igy ama törvény rendeletének másik része, mely szerint a sérelmek is minden országgyülésen orvoslandók, tényleg megsemmisíttetnék s a törvényhozó kar oly testületté válnék, mely csak azért hívatik össze, hogy a fejedelem parancsait átvegye s azokból törvényt alkosson; nem pedig hogy szabadon tanácskozva, s fejedelmével a törvényhozásban osztozva, munkálja a haza bodogságát.

A rendi tábla ellenzéke tehát, szorosan emez alkotmányos elvből indulván ki, a tárgyat tüzetesen fejtegető erélyes üzenetben szorgalmazá a főrendeket, hogy a pesti sérelmet illető felirat minden egyebek előtt terjesztessék a király elébe. A főrendek többsége azonban az alsó házi határozat ama záradékának, hogy e sérelem orvoslata előtt semmi más tárgyalásba nem ereszkedik, egy megtörhetlen daczot vetett ellenébe; melynél fogva e másod ízben sem akarta tanácskozás alá venni a felirati javaslatot.

Ily módon, mindig egyenlő sükeretlenséggel, de egyszersmind növekedő ingerültséggel, hat hétig váltá egymással üzeneteit a két tábla, midőn a mind keserűbbekké váló viták közt jul. 28-káról egy királyi leirat érkezett az ország rendeihez; melyben ő felsége, a feliratot megelőzve, kijelenté, hogy a megyéket képviseletök függetlenségében korlátolni, s a szabad követválasztási jogot sérteni egyátaljában nem szándékozik. A jul. 28-ki kir. leirat.

E fejedelmi kijelentés enyhítette ugyan nyugtató igérete által a rendek aggodalmait; de a pesti követ megjelenését

1839. tiltó rendeletet vissza nem vonván, a sérelmet még sem orvosolta. A rendek többsége tehát, azon átalános kifejezésekben szerkesztett királyi igéret által a nemzet jogait kellőleg biztosítva nem látván, azután sem szűnt vala meg sürgetni a főrendeket: vennék tárgyalásba a felirati javaslatot, s ne akadályoznák tovább a nemzet legsúlyosb sérelmeinek a király elébe terjesztését. Hogy mindazáltal a főrendeknek az engedékenységben jó példát adjanak, ugyanazon feliratban megkérendőnek határozták ő felségét: közölné az országgyüléssel azon adatokat, melyek az újonczok szükségének fölfedezését illetik, ugy szinte azon terveket s előmunkálatokat, melyek a Duna szabályozására vonatkoznak.

Ezen eszélyes módositás végre némi győzedelmet szerzett a rendek állhatatosságának. A főrendi többség, mely eddigelé oly ridegen kivánta vala minden más előtt tárgyaltatni a királyi előadásokat, maga is érezni kezdé, hogy ha az említett 1790-ki 13-dik t. cz. felállított értelmezésétől el nem áll, eljárása azon, minden alkotmányos kormányformának lényegét képező elvet támadja meg, mely szerint a törvényhozás hatalma a fejedelem és nemzet közt meg van osztva. Érezni kezdék a főrendek, hogy ama törvénynek általok eddig vitatott értelménye azon következtetést vonja maga után: «hogy — mint egy beszédében Batthyáni Lajos mondá — az ország rendei minden diétán mulhatatlanul a királyi előadásokat kötelesek minden más előtt tárgyalni akkor is, ha a követek fele az országgyülésre megjelenéstől erőszakosan eltiltatnék; akkor is, ha a regalisták nagyobb része meg sem hivatnék; akkor is, ha a szabad szó csak erkölcsi erőnek, nem pedig törvényes szabadságnak lenne jele; akkor is, ha száz éves sérelmeink mindig hiában várnák messziásukat; akkor is, ha az országgyülés a kir. előadások bevégzésével a király tanácsnokai által azonnal bezáratnék.» Elállván tehát ama törvény ily értelmezésétől, elvileg nem ellenzék tovább azon sérelmek és kivánatok előleges felterjesztését, melyek iránt a két tábla egymással megegyezend; a pesti sérelmet érdeklő

feliratot mindazáltal most sem fogadták el. A hosszu heves 1839. vitáknak tehát csak az lett az, egyébiránt nem jelentéktelen, eredménye, hogy a kormánypártnak amaz, annyi országgyüléseken keresztül oly makacsul vitatott alkotmányellenes elve, mely szerint «minden diétán mindenek előtt a kir. előadások tárgyalandók,» valahára megdöntetett. A főrendek elismerték, hogy az 1790-ki 13-dik t. cz. helyes értelmezése szerint, a kölcsönösség és tanácskozási szabadság elvénél fogva jogában áll a nemzetnek, a kir. előadások előtt is tárgyalni s felterjeszteni a maga sérelmeit.

Az ellenzék azonnal fel is használta a kivívott nyereményt, s mindenek előtt a régtől fogva sürgetett, de soha sem orvosolt alkotmánysérelmeket terjeszté egy feliratában a király elébe. Ugyanazon tárgyak valának ezek, melyeket már az elébbi országgyülések történelmében, mint előleges sérelmeket, említettünk, s melyeknek főbbjei a következők: Erdély és Galiczia visszakapcsoltatása; a magánosok pénzbeli viszonyainak, a mennyiben azokat az 1811-ki államfináncz-bukás megzavarta volt, igazságos rendezése; a só árának, mint közvetett adónak, meghatározását illető nemzeti jog helyreállitása; az egyházi javak törvénytelen megadóztatása; a katonai végvidék polgári állásának alkotmányos rendezése stb. De — említsük mindjárt itt — ezen alkolmmal sem lett sikeresebb a felterjesztés. A kormány arra csak az országgyülés végnapjaiban válaszolt; s válasza most sem volt kielégitő, az orvoslatot különféle ürügyek alatt most is megtagadván.

A pesti sérelem azonban magára az ellenzékre nézve is mind nyomasztóbbá kezdett válni. Egy zsákutczává lett az, melyből nem nyílik kimenet, s szükségkép vissza kell térni. Egy részről a rendek ama határozata, hogy mig e sérelem orvosolva nem lesz, mind addig semmi más tárgyalásba nem ereszkedhetnek; más részről a főrendek eltökéltsége, a föliratot e tárgyban keresztül nem bocsátani, teljesen lehetetlenné tette a megoldást. A rendek tehát, nehogy az országgyülést

A pesti sérelem megszüntetése.

1839. e miatt minden eredményétől megfosztva lássák, középutat választának: Rádayt követségéről lemondásra birván, a sérelmet tényleg megszüntették. Midőn azonban az ellenzéki többség a követválasztás szabadságának további vitatásával felhagyott, egyszersmind ünnepélyes óvást tett a jövőre nézve ezen alkotmányos jognak törvénybe ütköző minden korlátozása ellen, s határozottan kijelentette: hogy a nemzetnek e szent és sérthetetlen jogára nézve a törvényekhez s törvényes gyakorlathoz különösen az $183^2/_6$-ki országgyülésnek senki által kétségbe nem vont azon példájához, mely szerint Balogh János, bár hütlenségi perbe fogatott, Barsnak mégis követe maradt, szorosan ragaszkodik.

Országgyülési hirlap.

Mi alatt a pesti sérelem szőnyegen forog vala, a törvényhozási nyilvánosság kérdése is élénken foglalkodtatá mind a két ház tagjait. Már a mult országgyülés alatt is sokáig, de sükeretlenül sürgették a rendek egy országgyülési hirlapnak megelőző vizsgálat nélküli kiadhatását. Jelenleg ismét közlének e tárgyban a főrendekkel egy törvényjavaslatot; melyet azonban ezek felterjeszteni most is vonakodtak, okul adván, hogy e tárgyat csak akkor lehetend eligazítani, midőn a sajtó kérdése egész kiterjedésében fog tárgyaltatni. A rendek e tüzetes tárgyalásra is hajlandók voltak ugyan; de mig ez megtörténhetnék, addig is létesíteni kivánták az országgyülési hirlapot. Hogy tehát ebben könnyebb szerrel czélt érhessenek, Batthyáni Lajosnak, a főrendi házban tett inditványa szerint, egyelőre elégeltek egy oly hirlapot is, mely minden vitatkozó czikkek kizárásával, egyedül a nyilvánosan elmondottak hű előadására szorítkoznék.

A rendi ház többsége ez értelemben meg is készité az üzenetet a főrendekhez. Midőn azonban ez üzenet jun. 21-kén az országos ülésben szőnyegre került, és Szerencsy kir. személynök, azt ostromolva, egyebek közt mondaná, hogy azt azért is mellőztetni kivánja, mivel belevág a számos törvények által ismert előleges censurába: egész vihar támadt a rendek házában. Többek közt Klauzál Gábor, Csongrád megyei követ,

egy szintoly heves, mint alapos rögtönzésben megmutatván, 1839. hogy a most divatozó censurának a törvényekben semmi nyoma, — s annál fogva e jogot a nemzet magának tartotta fel —: az elnök amaz állitása ellen, mintha a censura törvényes volna, ünnepélyesen tiltakozik, s óvását a jegyzőkönyvbe is felvétetni kivánja. Feláll erre az egész ellenzéki többség, s egy hangos «Mindnyájan!» felkiáltással Klauzál óvását a ház végzésévé emeli. Hasztalan erőlködik aztán az elnök érvényt szerezni a maga állitásának; hasztalan ösztönzi a conservativ pártiakat is a maga támogatására, s hasztalan tiltja el végre Deákot is a szólástól: mindössze is csak két követ szólal fel a censura védelmére; a többiek valamennyien az óvást pártolják, s az üzenetet is átküldetni határozzák a főrendekhez.

A főrendek azonban, a nyilvánosságnak nem barátai, az üzenetben foglalt szerény kivánatot is ellenzették. Voltakköztök is többen, kik, a személynök példája után, nem kételkedtek állítani, hogy a kormány, bár az iránt törvény nem rendelkezik, a megelőző censurát teljes joggal gyakorolja; sőt a szabad sajtó elvét általában is megtámadták. Ennek következtében, bár csak mellékesen, mind a két házban heves vitatások fejlettek ki a sajtó átalános szabadságának kérdésében. A főrendeknél azok ellenében, kik a censurát jogosan létezőnek állítani nem átallák, Batthyáni Lajos, — miután alaposan megmutatta, hogy mind azon jogok, melyek a kormánynak törvény által át nem adattak, alkotmányszerüleg a nemzet sajátai maradtak, melyeknek gyakorlatában tehát ezt jogosan nem is lehet korlátolni, — azon kérdést intézte a censura bajnokaihoz: «vajjon nem szégyenlenek-e a censura paizsa alá vonulva, oly menedékhez folyamodni, mely a védelmet honfitársaik legnagyobb részétől egyoldalúlag megtagadja; önmagokat pedig csak azon paizszsal védheti, mely megől a gyáva firkászok csoportja, mint biztos rejtekből, lövi szét a fegyvertelenekre fizetett nyilait?»

De mind hasztalan: a főrendek nyilvánosságtól iszonyodó

1839. többsége az ellenzék ama szerény kivánatát is meghiusította. És igy, mivel a sajtó kérdésének tűzetes tárgyalása, annyi egyéb fontos tárgyak mellett, ezen országgyülés folytában, idő hiánya miatt szőnyegre nem kerülhetett, az országgyülési szabad hirlap ügyét sem lehetett kivívni. Annyi haszna mindazáltal mégis lett a sajtószabadság vitatásának, hogy a kormány tanácsosnak látta némileg megtágitani a közvélemény által oly hangosan kárhoztatott censura korlátait. Megengedte a hirlapoknak, hogy mind a kerületi, mind az országos ülésekről kimerítőbb tudósitást adhassanak; sőt egész beszédeket is közölhessenek; de, — mi e kormányengedményt különös szinben tűnteté fel, — a szónokok megnevezése nélkül. Azonban e kicsinyes korlátozás mellett is nagy hasznára vált a közügynek az ellenzék által kivívott engedmény; mert ennek következtében az eddig nyilvánosságra vagy épen nem, vagy csak mint a mult országgyülésen, Kossuth irott lapja által, igen szűk körben, jutott kerületi ülések tanácskozmányai is, — mik pedig, minthogy a kérdések azokban hányattak meg részletesen s döntettek el, épen a legfontosabbak valának, — a nemzetnek ezentúl bőségesen tudomására estek.

A kerületi napló ügye. A kerületi ülések e fontossága inditá a rendeket mindjárt a gyülés elején arra is, hogy miként az országos, ugy e kerületi ülések tárgyalásairól is rendes naplót vezessenek. E határozat következtében mind a gyors irók, mind a nyomtatás iránt megtétettek a kellő intézkedések. A kormány azonban ebben is gáncsoskodék; a nyomtatást a bár törvénytelen, de tényleg fenálló censurai szabályok és gyakórlat szerint meggátolván. A sajtó szabadságán ejtett ezen újabb sérelmet is hasztalan ügyekeztek a rendek felterjeszteni a királyhoz: a főrendek számos üzenetváltások után sem egyeztek meg a rendek felirati javaslatában; s igy a kerületi napló nem is létesült az országgyülés alatt.

A főrendi napló. Szerencsésebbek voltak a rendek ama követelésökben, hogy a főrendi tábla köztanácskozásairól is vezettessék nyilvános napló. A felszólitást, melyet ez iránt a főrendekhez intéztek

vala, az ellenzékieken kivül Dessewffy Aurél, Lonovics József 1839. püspök s több conservativek is pártolták. A fiatal conservativ pártiak, értelmiségök s ékesszólásuk tudatában általán véve óhajtják vala, hogy szellemi tehetségeik, erkölcsi súlyok nyomai mennél nagyobb nyilvánosságra jussanak. A főherczeg nádor aźonban egyátaljában nem volt pártolója a naplónak, mely elnöki eljárását tetemesen megnehezítendő s korlátolandó vala. Az eddigi szokás szerint, melytől, mint fentebb megjegyzők, csak kétszer — a valláskérdés és a pesti állandó híd tárgyában — tért el a mult országgyülés alatt, ő nem számitá, hanem, az ország zászlós hivatalnokainak s a megyék főispánjainak nyilatkozatai szerint, mérlegelé a szavazatokat. Mivel pedig e szokást, a napló által előidézendő nyilvánosság mellett folytatnia többé nem lehetett, s kénytelennek látá magát, — ha csak féltékenyen őrzött népszerűségét koczkáztatni nem akarja, a szavazatokat ezentúl számítani: alattomban minden módon ellenzé a napló létrejöttét. De végre az, Batthyáni Lajos erőteljes felszólalása következtében, a diéta vége felé valahára mégis életbe lépett.

A szólásszabadság kérdése.

A pesti sérelem elintézésében csak azért volt engedékeny a rendi ellenzék, hogy a szólásszabadság s e miatt elitéltek vagy perbe fogottak ügyében annál biztosabban czélt érhessen. A szólásszabadság jogának teljes kivívására azon meggyőződés ösztönzé az ellenzéket, hogy e jog szabad gyakorlata mulhatatlan feltétele szintugy az alkotmányos szabadságnak, mint a nemzeti kifejlődés és haladás ügyének; s mind addig sem a nemzet politikai függetlensége, sem a személybátorság biztosítva nincs, mig azon eljárás, melyet törvényszékeink a Lovassy, Kossuth, Wesselényi s mások ellen indított közkeresetekben követtek, s az elvek, melyeket hozott itéleteikben felállítottak, a kormány által vissza nem vonatnak.

«Már a mult országgyülésen 1835-ki junius 22-kén gyászos szózat hangzott e teremben, átrezgő a hon széles téreit — igy kezdé meg a vitatást a junius 24-kei ülésben egy ellenzéki követ. E szózat a szólás eddig gyakorlott szabadsága

1839. felett hangzott, sujtólag és életbe vágólag egyszersmind; mert először lőn kárhoztatva a szabad szó, mely 1834-ki dec. 4-kén, Szatmár megye közgyülésén, a megyei követeknek adandó utasitás felett, egyik nagy érdemű hazánkfia, b. Wesselényi Miklós által alsó néposztályaink ügyében emeltetett. A másik gyászszó szintén e teremben hangzott el a szabad szólás felett, midőn Bars megye követe, Balogh János, országos ülésben mondott szavaiért Wesselényivel együtt hűtlenségi perbe vonatott. Ugyanakkor történt az is, hogy egy megye azért, mert közérdekű tárgybani utasitását többi testvéreivel közölte, királyi biztosság alá vettetett. És az akkor országosan egybegyűlt rendek, a szólás szabádságát az alkotmány védpaizsának tekintve, felszólaltak s ő felségét a súlyos sebek orvoslása s az alkotmány függetlenségének fentartása végett egy feliratban akarták megkérni; de e felirat a főrendek ellenszegülése miatt e tárgyban váltott tizenhét üzenet után sem juthatott a fejedelem színe elébe. A rendek a szólásszabadsági sérelem orvoslásának alapját a mult országgyülésen vetették meg: ott kell tehát most kezdenünk, hol akkoron végződött.»

Három hosszu napig folyt ezen első tárgyalás alkalmával az érdekes vita, gazdag a fájdalom sajtolta éles nyilatkozatokban s keserű kikelésekben a kormány s kivált a főtörvényszékek ellen, melyek a kényuralom készséges eszközéül szolgáltak. Sokan nemcsak a törvénytelen itéleteket megsemmisíttetni, hanem a hivatalukkal visszaélő birákat is feleletre vonatni kivánták. A conservativ pártiak, nehogy a szenvedélyek még inkább felfokoztassanak, magok sem tagadták ugyan, hogy hiba követtetett el; de a birói függetlenséggel megférhetlennek látták a birák feleletre vonatását, s csak azt javaslák, hogy a könyek mielőbbi letörlése, a foglyok kiszabaditása végett kérelem intéztessék a királyhoz; a jövőnek pedig ilynemű történetek ellen biztositása végett új, a régieknél világosabb törvények alkottassanak. Az ellenzék azonban sem kegyelmet kérni nem akart, hol jogot vélt követelhetni; sem új törvényt nem hajlott alkotni oly tárgyban, hol a régieket, ha

pontosan megtartatnak, elégségeseknek látá. De a birák fele- 1839.
letre vonatását s az itéletek megsemmisitését sem kivánta a többség; s az végre oly feliratban egyezett meg, melyben mind azok, mik a szólásszabadság tekintetében sérelmesek, előadatván, őszinte nyiltsággal jelentessék ki: hogy a felhozott esetek felette sérelmesek, s a birói itéletek törvénytelenek; mert az 1791-diki 12-dik t. cz. szerint a végrehajtó hatalom csak a törvények értelmében gyakorolható, s a biróságok csak a törvény szerint, nem pedig az ellen mondhatnak itéletet. Bizodalommal kérjék meg ennél fogva ő felségét, hogy az elszámlált sérelmeket orvosolni, azoknak következményeit teljesen megszüntetni, s a nemzetet az önkény ellen minden oldalról biztositani méltóztassék. Hogy pedig a főrendek, kik a mult országgyülésen a szólásszabadság sérelmét a trónhoz feljutni tizenhét üzenet után sem engedték, meggyőzessenek, miképen a rendek most e tárgy eldöntésétől függesztik fel az országgyülés eredményét: a felső táblához intézendő üzenetökben ezen kérdésre is kiterjesztendőnek határozták ama záradékot, hogy mig e sérelem orvosolva, a perek megszüntetve, az elitéltek szabadon bocsátva nem lesznek, mind addig semmi más tárgyalásba nem fognak ereszkedni.

Az ellenzéknek azonban még egy kemény tusát kellett vala vívni a jul. 3-kán s 4-kén lefolyt zajos országos ülésben, hogy a kerületi ülés e határozatát fentartassa. Mivel az elnöklő kir. személynök a kormánypártiakkal minden erejét megfeszité, hogy a kir. tábla eljárását a kérdésben forgó perekben igazolja: az ellenzék részéről még sokkal hevesebb kikelések, keserűbb vádak hallattak e főtörvényszék ellen, mint a kerületi ülésben. A kir. személynök a második napon kénytelen lőn ugyan, a többség értelme szerint, végzésül kimondani, az elébbi határozat fentartását; de az országos ülést, melyben a tárgy feletti tanácskozás folytattatnék s az illető felirat és üzenet megállapíttatnék, julius 5-kén megtartani elmulasztá; s midőn a rendek hozzá e miatt kérdést intéztek, azon okát adá a gyülés elhalasztásának, mivel a nádor, mint

1839. az országgyülés törvényes elnöke, figyelembe vévén némely tegnap mondott beszédeket, azokról elébb kimerítő tudósitást kiván s tanácskozni akar.

E körülmény újra felháborítá a kedélyeket. Hertelendy Károly, Zala követe, egy heves beszédben tagadta, hogy joga volna az elnöknek a függő tanácskozásokat félbeszakasztani; a naplóba ez ellen óvást kér igtatni; s mivel a gyülés csak azért halasztatott el, mert a mondott beszédek nem tetszettek, az esetet, mint a szólásszabadság új sérelmét, külön felirat által kivánja a trón elébe vitetni. A többség ezt nyomban határozattá is teszi; de mielőtt az foganatba vétetnék, a kerületi elnökök, Nagy Pál inditványa szerint, a nádorhoz küldetnek, tudtára adni, hogy a rendek, bár teljes tiszteletben tartják az elnöki jogokat; de a függőben lévő tanácskozások félbeszakasztását jogául el nem ismerik: kérik tehát őt, tartassa meg az országos ülést. A követség azonban tagadó válaszszal tért vissza. «Mi a dolog formáját illeti, — mondá a nádor, — az országos ülések megtartása, elhalasztása s félbenszakasztása kétségtelen elnöki jogaihoz tartozik; a dolog lényegét illetőleg pedig, mivel némely beszédek által a kir. tábla megsértetett, s e tábla a törvényhozó test kiegészitő része: elnöki kötelessége lévén felügyelni, hogy jogaiban csorbulást senki ne szenvedjen, mielőtt a gyülést folytattatná, a mondottak felett tanácskozni kiván.»

Csak julius 12-kén derült fel teljesen az országos ülések elhalasztásának oka. A nádor elnöklete alatt vegyes ülésben egy kir. leirat olvastatott fel, melyben ő felsége kijelenti, hogy az 1790-ki 12-dik t. cz. értelme szerint, királyi tiszte által felhíva érzi magát, roszalni ama kifejezéseket, melyekkel a jul. 3-ki s 4-ki ülések folytában a királyi táblát megillető tisztelet megsértetett; egyszersmind inti a rendeket, hogy a kitűzött tárgyalási rend szerint minél gyorsabban tanácskozzanak. De alig hangzék el a feddő szózat, Pázmándy Dénes, Komárom megye követe szót kér, s a leirat ellen s az országgyülési rendtartást illető (1625: 62. és 1723: 7.) tör-

vények értelmében óvást tesz; mit a rendek köz felkiáltással 1839.
elfogadván, az irományok közé tétetni határoztak.

Ezen előzmények után senki sem remélheté ugyan, hogy a főrendek minden ellenvetés nélkül elfogadják a szólásszabadság kérdésében hozzájok átküldött felirati javaslatot; de azt még sem várták a rendek, hogy a főrendi többség a sérelmet okozott kormányrendeleteket s a törvényszékek eljárását helyeselje; a kormány jogairól s a birói hatalomról pedig oly elveket állítson fel válaszában, melyeknek ösvényén, minthogy a kormányi és birói kettős önkényre vezetnének, egyesülést a két tábla közt sem reményleni sem óhajtani nem lehetett. E válaszban egyébiránt a főrendek arra szólíták fel az alsó házat, hogy mellőzve az elvek vitatását, panaszló felirás helyett egyszerűen esedezzenek ő felségénél az elitéltek szabadon bocsátásáért; az aggodalmak megszűntetése végett pedig a fenforgó kérdésekről új törvényt alkossanak.

A főrendek többségének ezen, kényuralmat pártoló válasza nagy ingerültséget ébresztett a rendek ellenzéki többségében. Ők ugyan örömmel alkottak volna új törvényeket, melyek a nemzet legszentebb alkotmányos jogait s minden szebb kifejlés feltételeit, a szabad szólást, nyilvánosságot és személybátorságot biztosítsák; de ily törvények alkotására mind addig, mig a kormány elkezdett sérelmes rendszerét folytatta, mig a főrendek a birói s kormányi hatalomról ily absolut irányu, kényuralmi elveket vallottak, semmi remény sem lehetett. És e tekintetben, ily körülmények közt, csaknem gúnyt foglalt magában a főrendek üzenete. De ha mind ez máskép]volt volna is: egy új törvény alkotását, — mi magában még koránt sem orvosolta volna a fenálló törvényeken ejtett sérelmet, a rendek egyátaljában nem tartják vala elégségesnek. Meggyőződve voltak, hogy a nemzetet nem újabb és újabb törvények felhalmozása, hanem egyedül az erkölcsi erő, mely fenálló törvényeinek szentségét tiszteletben tartatni tudja, képes biztosítani önkény ellen. Következőleg ugy vélekedének, hogy önmagok csökkentenék a tör-

1839. vények e tiszteletét, ha a helyett, hogy a fenálló törvény sérelmének orvoslatát sürgetnék, csak újabb, szintoly könynyen megsérthető törvényt alkotnának. Mindenek előtt tehát a sértett törvény tekintélyének helyreállitását, s a sérelem minden következéseinek megszüntetesét látván szükségesnek: egy erélyes és kimerítő üzenetben fejték ki nézeteiket mind azok iránt, mik e tárgyat átalánosan, s mik különösen azon elveket illették, melyeket a főrendek többsége a birói hatalomról s a kormány jogairól felállított. Felhordtak ez üzenetben minden érvet s okerőt, mit e tárgyra nézve a törvény betűje s az alkotmány szelleme magában foglalt. Megmutatták különösen, hogy puszta szóval, bár mily szabad legyen is az, rendőri fenyitésre méltó tiszteletlenséget igen, de hűtlenséget elkövetni egyátaljában nem lehet. Mert, minthogy régiebb törvényeink s alkotmányunk szelleme szerint a király tanácsosai felelősek; s a király és kormány ennél fogva külön politikai fogalmak: mind az, mi szóval a kormány ellen mondatik, nem a királyt, hanem a kik által kormányoz, tanácsosait sujtja. És minthogy a tanácsosok kormányeljárása felett a nemzet ellenőrködési joga kétségbe nem vonható: büntetni lehet ugyan a szabad szólás által elkövetett vétket birsággal; — a minthogy azt törvényeink valóban huszonnégy ezüst girával rendelik is büntetni: de hűtlenség vádja alá ily vétek soha sem eshetvén, «notapert» semmi esetben sem vonhat maga után.

Ily értelemben szólott az ellenzék a felső házban is, midőn ott a rendek ezen üzenete tárgyaltatott. «Kezünkben — ugymonda egyebek közt Batthyáni Lajos, — kezünkben a törvényt, szíveinkben pedig jogunk helyességének tudatát hordván, kivánjunk igazságot kegyelmes urunk királyunktól azon szolgái ellen, kik azt merik remélni, hogy tetszhetnek a fejedelemnek, ha a hű magyar ellen mind azt elkövetik, mi egy nemzetet lealacsonyít, bizodalmát elfojtja, ragaszkodását gyöngíti, sőt magát az ország nyugalmát is felháborítja.... Ha urok dicsősége inkább szívökön fekszik, mint önmagok sta-

tus quo-ja, lépjenek bátran a trón elébe, midőn igazolásra van szükség, és ne rejtsék el magokat a trón mögé; annál kevesbbé azonosítsák magokat a király szent személyével s tegyék ki őt azon népszerűtlenségnek, mit egyedül ők érdemelnek...» Hasonló erélylyel szólalt fel Széchenyi István is, kit egyébiránt ellenzési túlságról vádolni, senkinek sem juthatott eszébe. «Bajaink okát — ugymond — én nem annyira az emberekben, mint heterogen összeköttetésünkben találom, t. i. hogy nekünk alkotmányunk van, Ausztriának pedig nincs. De épen mert ez igy áll, valamint kötelességünk alkotmányunkat szeplőtelen épségben tartanunk fenn: ugy a kormánynak is tiszte volna és érdekében is állana, ha velünk öszhangzásban akar élni, alkotmányos kifejlésünket őszintén elősegélni. Ezt azonban nem cselekszi; mit csak az által is sajnosan tapasztalunk, hogy ezen országgyülésnek kezdete óta annyi rágalmakat enged, sőt parancsol ellenünk iratni fizetett emberei által, mikép tisztán láthatjuk szándékát, hogy a külföld közvéleményét iparkodik ellenünk gerjeszteni. Ha visszatekintek mind azon méltatlanságokra, melyeket a diéta alatt azon érzéssel valék kénytelen olvasni külföldi lapokban, hogy ezekre egész kiterjedésben s tökéletesen megczáfolólag nem lehet, nem szabad válaszolni: akkor, megvallom, forrott ereimben a vér. Az vala a többi közt egy sora ezen ingerlő czikkeknek, hogy csak bizonyos zsilipeket volna szükség felhúzni, s vége volna az ország egész privilegiált arisztokratiai részének. Valóban gyönyörű modor az összebékéltetésre, kivált ott, hol annyiszor hozatik elő a legitimitás szentsége! Ha visszatekintünk Mária Terézia idejének egy bizonyos pillanatára, mely következménye vala az el nem korcsosodott régi magyar szellemnek; vagy ha az újabb kor eseményeit akarjuk emlékezetünkbe idézni, mikor Európának óriás hóditója kisértetbe akará hozni nemzetünk fejedelméhez vonzó hűségét: akkor tán mi is mondhattuk volna: csak bizonyos zsilipet kellene felhúzni, és — — a méltóságos főrendek értik, mit akarok mondani. De honunkban egyetlen bűnös sem

1839. találkozott, ki ily gondolatra fakadt, mit nemzeti büszkeséggel említhetek; egyuttal kijelentvén, hogy minekünk magyaroknak sem kikopott fizetett poéták,[1]) sem vándorló herczegek[2]) tanácsára vagy intésére szükségünk nincs, hogy kötelességünket fejedelmünk és honunk iránt teljesítsük....» «A kormány valamint felhagyott minket elnémetesítő eszméivel, ugy hagyjon fel minden összeolvasztási szándékaival is; mert ezt többé nem eszközölheti. Meggyilkoltathatunk talán; de a többi ausztriai tartományokkal egybeolvadni soha sem fogunk; sőt az is kérdés: meggyilkoltathatunk e? Én nem hiszem. Nemzetünknek jövendője van; ilyest pedig, ha nemzetet illet, egyesek vagy egyes combinatiok meg nem semmisíthetnek,» stb.

De a főrendi tábla a keblebeli ellenzék s a rendek czáfolhatatlan okoskodásaira sem engedett. A kormány nem akarta bevallani követett rendszerének törvénytelenségét; a főrendi többség tehát, mely a kormánynyal szoros kapcsolatban állott, a sérelem orvoslatának eszközlését már az első lépésben meggátolta. És igy folytak a viták hónapokon keresztül. Minden hazafi szorongató aggodalom közt várta a kétes jövendő kifejlését; mert lassanként azon fokra jutott a dolog, hol megállapodni nem lehetett többé; s vagy a kormány kényuralmi rendszerének, mely a törvényt megsértette, kellett megváltozni, s a törvény tekintélyének a perek megszűntetése, s a foglyok szabadon bocsáttatása által helyreállíttatni; vagy győzni a kényuralmi rendszernek, — minek következéseit egyelőre kiszámítani nem lehetett. A rendek ennél fogva

[1]) Érti Zedlitz német költőt, ki ez időben, a bécsi kormány meghagyása szerint, az augsburgi «Allgemeine Zeitung»-ban e czím alatt: «Pia desideria», bár a jóakarat palástja alá burkolt, de igen ellenséges szellemű czikkeket irt a magyar nemzet ellen.

[2]) Itt meg Pükler-Muszkau herczeget sujtja, ki miután Magyarországon néhány nap alatt keresztül utazott vala, felhivatva érezé magát, kétségtelenül a Bécsben vett sugallatok következtében, több hirlapi czikkben Recipé-ket irni az ország meggyógyitására.

állhatatosan sürgették az orvoslatot követelő felirat felküldését. De a főrendek megátalkodása sem volt csekélyebb; s a vita mindinkább enyésző reménynyel folyt az ellenzék, mondhatni, a nemzet részéről, miután a magában csekély számu főrendi conservativ párttal az egész nemzet közvéleménye s óhajtása állott szemben. 1839.

A kormány nem volt ugyan idegen attól, hogy a pereket megszüntesse s a foglyokat szabadon bocsássa; de ezt csak amnestia, csak kegyelem-formában volt volna hajlandó tenni a nélkül, hogy elkövetett hibáját bevallani kényteleníttessék. Az erről értesített conservativ párti főrendek tehát egy üzenetökben kijelentették: miképen készek megegyezni abban, hogy az országgyülés, felhagyván a sérelem panaszlásával s a szólásszabadsági elvek vitatásával, a szenvedők, foglyok és bepereltek mellett kérőleg szólaljon fel. «És a legbuzgóbb részvétnek meleg érzése, a barátság és szeretet édes kötelességei hatalmas ösztönül szolgáltak a rendeknek is arra, — ugymond szép követjelentésében Deák Ferencz, — hogy a szenvedők sorsát enyhíteni, az elveszett szabadságot nekik visszaszerezni, s őket a hazának visszaadni minden úton ügyekezzenek. De egy szentebb és nagyobb kötelesség állott előttök, melynek hatalmas szavánál minden egyéb érzelmeiknek el kellett némulni, s ez a kötelesség a haza iránti kötelesség volt... Egyes polgárok sorsának enyhitésére a nemzet jusait oda nem adhatták; s a polgári szabadság sérelmeit elhallgatni véteknek tartották még akkor is, midőn annak fentartásához a reménynek utólsó szikrája is elenyészett; mert ugy vélekedének, hogy a mit a hatalom ront meg, az ismét feléledhet; de a mit a nemzet könnyelműsége önként odavet, vagy gyávasága elhanyagol, azt visszaszerezni ritkán lehet... A nemzet sérelmeinek panaszlása helyett kegyelemért esdekelni annyi lett volna, mint a történteket tettleg helyeselve, vétek bélyegét nyomni a szenvedőkre, s a nemzeti jogok árán szerezni nekik szabadulást. Ilyen áron szabadulni kínosabb lett volna nekik is a szenvedésnél.»

1839. A rendek e véleményét erélyesen támogatták a főrendi ellenzék szónokai is a felső házban. «Az igazság és honszeretet azon vértanuinak, — ugymond egy hosszu beszédében egyebek közt Batthyáni Lajos, — kik önszabadságukat hazájok igazaiért oly dicsően feláldozták, tartozunk azzal, hogy tekintsünk arra is, vajjon megörvendeztetné-e őket a szabadság, ha oly áron kellene azt megváltaniok, minő tőlünk kivántatik? Nem válnék-e nekik az édes szabadság keserű fájdalommá, ha arról kellene meggyőződniök, mikép az avval vásároltatik meg, hogy a nemzet megtagadja azon elveket, melyeknek kivívására ők legbecsesb idejöket szentelték, jóllétöket feláldozták s életöket koczkáztatták. Lépjen előnkbe ama számkivetett Regulusunk, (Wesselényit érti, kinek, mint tudjuk, a kormány megengedte, hogy fogsága idejét súlyos szembaja miatt Græfenbergben tölthesse,) és kérdezzük őt magát! De hiszen van-e köztünk csak egy is, ki nem volna meggyőződve, hogy ezen «honáruló» készebb leend emlitett szellemi elődjének sorsát tűrni, mintsem hogy életének éltető elemét, a szabadságot, nemzete szabadságával váltsa meg.» De mind hasztalan; a főrendi többség, mivel a kormány amnestián túl semmire sem volt hajlandó, tágítani egyátaljában nem akart.

Miként a rendek s főrendi ellenzékiek érvei, sürgetései s kérelmei, akként sikeretlenek maradtak a főherczeg nádor lépései is, melyeket a nehéz kérdés megoldása végett tett. Meggyőződve, hogy a nemzet köz kivánatának pártolása népszerűségét, melyre, mennél inkább haladt a korban, annál féltékenyebb lett, igen emelendi: hogy a meddő vitatásokat valahára óhajtott végre vezesse, a conservativ párt tagjait egyenként ügyekezett engedékenységre hajlitani. De ezeknek határozott utasitása volt Bécsből, hogy semmi egyezkedésre ne hajóljanak, mivel remélni lehet, hogy a rendek állhatatossága, miként a mult országgyülés alatt az örökváltság tárgyában történt, végre is kifáradand. Nem is mulasztá el a kormány mozgásba tenni a csábitásnak, ármánynak s vesz-

tegetésnek minden nemeit, hogy az ellenzéki többséget a rendek tábláján leolvaszsza. A követeket, kiknek utasitása tág magyarázatot engedett, kormányügynökök törekedtek körülhálózni és szavazatuk megváltoztatására birni. Azon megyékben, melyek e tárgyban határozott, semmi alkut nem engedő utasitással látták volt el követeiket, a főispánok s más kormánypártiak mindent elkövettek, hogy a megyét az utasitás e pontjának megváltoztatására hajlandóvá tegyék. A fondorlatok nem is maradtak mindenütt sikeretlenek. Több megye, attól tartván, hogy az országgyülés különben egészen eredménytelen marad, többé kevesbbé módositotta eredeti utasitását. És igy történt, hogy a rendi táblának ama záradéka, mely az országgyülés elején akként vala felállítva, hogy a rendek e sérelem tényleges orvoslatáig más tárgyról még csak tanácskozni sem fognak, idő haladtával több ízben változást szenvedett, s a pótlék-utasitások által mind szűkebb korlátok közé szoríttatott. Eleinte csak oly egyes tárgyakat vettek ki a rendek e záradék alól, melyeknek e gyülésen bevégzését a nemzet köz kivánatával egyezőnek tudták. Majd beereszkedtek a királyi előadásokba is, de nem oly rendben, mint előterjesztettek; hanem a Dunaszabályozásra vonatkozó harmadik pontot vették tárgyalásba, ugy mindazáltal, hogy a főrendekhez a sérelem orvoslata előtt ez se küldessék át. Utóbb még összébb szorítva a záradékot, azt határozták, hogy a bevégzett tárgyak tanácskozás végett áttétessenek ugyan a főrendekhez; de a királyhoz ne terjesztessenek fel. Mennél tovább folyt a két tábla közt a vitatkozás, annál nagyobb reménye támadt ilyképen a kormánynak, hogy a többség végre a rendeknél is megbukik. Ezt várta, erre számított a conservativ párt is a főrendeknél. Hasztalan kiáltott fel egy beszédében Batthyáni Lajos: «Neveink becsületére kérem és szólítom fel a főrendeket, ne speculáljunk mi a végre bekövetkezhető elbágyadására a törvényhozás egyik részének, azon résznek, mely e kérdésben már két országgyülésen keresztül tartóztatja vissza diplomatikai öngyilkolásunkat, a

1839.

1840. mostani ivadék gyalázatát s a jövő kor átkát. Örüljünk inkább ezen ellenszegülésnek: ennek sikerült oly sokáig feltartóztatni ama csapásokat, melyeket a mi elámitásunk vezetett... Ne vágyakodjunk tovább oly győzedelem után, melyet nekünk e tárgyban, mint a főrendek is jól tudják, most már csak egy igen ocsmány szó szerezhet meg; és ne ismételjük azon gonosz imádságunkat, melyet csak haragjában hallgathatna meg a magyarok istene.»

De a főrendi többség nem hagyott fel számitásával a rendek ellankadására. És valóban, mind nagyobb aggodalom szállhatá meg a hazafiakat hogy, miként Deák mondá, — a kitűrni nem tudás átka még súlyosabb csapással is sujthatja a hazát; hogy annyira el fog lankadni a sükeretlen küzdésben kifáradt nemzeti buzgóság, miszerint a többség végre eláll a felirás lényegétől; vagy oly módositásokat tesz benne, melyek által a sértett törvények melletti buzgó felszólalás puszta kérelemmé válandik; s ekkép a nemzet önmaga dúlja fel legszentebb jogait, melyeket a hatalom megsértett ugyan, de meg nem ronthatott.

Az országgyülés tizedik hónapjában a sokszor módosított záradéknak csak azon utósó romja állott még fenn, hogy az újonczok iránt kelt országos végzés mind addig fel nem terjesztetik, mig a sérelem tényleg orvosolva nem lesz. A kormány ekkor, hogy a közvéleményt az országgyülés eredménytelenségének félelme által birja engedékenységre, kihirdette az országgyülés berekesztésének határnapját; e mellet pedig a megyékben is megkettőztette buzgalmát, hogy az utasitásokban kedvező módositást eszközöljön ki. A csel hatott. Bár mennyire küzdött is Deák még néhányad magával a rendek állhatatlansága ellen: a záradék ismét megcsonkittatott; s a mi eddig oly formában állott fenn, hogy az újonczok iránti országos végzésnek felküldése a sérelemnek ne csak felterjesztésétől, hanem tényleges orvoslatától legyen felfüggesztve; s igy annak ereje ne csak a főrendek, hanem a kormány ellen is szolgáljon: a legújabb pótló utasitások következtében ak-

ként módosíttatott, hogy az újonczok addig meg ne ajánl- 1840.
tassanak, mig a felirat a főrendek által fel nem eresztetik. Az üzenet, melylyel a rendek e végzése a főrendeknek tudtul adatott, már a huszonkettedik volt e tárgyban. S midőn az a felső táblán tárgyalás alá került, a főrendi ellenzék mindent elkövetett, hogy a záradéknak e végromját megmentse, s a többséget a felirat elfogadására s felterjesztésére hajlítsa. De ez semmit sem kételkedék már, hogy az oly gyönge lábon álló ügy megdöntésére még csak egy lépés kivántatik a kormány részéről: engedni tehát most sem valának hajlandók.

E lépés nem sokára meg is történt. A kormány, mint mondók, el volt határozva, amnestiát hirdetni a politikai foglyoknak s vádlottaknak, s a szólásszabadság fentartása iránt is megnyugtatni a jövőre nézve a közvéleményt; és csak a bűnvallástól vonakodott. Márczius napjaiban tehát egy leirat érkezett az országgyüléshez, melylyel a király, a hosszu vitatásokba mintegy közbe szólva, a felirást megelőzte, s a szólás törvényes szabadságának sértetlen fentartását igérte. Megismerte a király azt is, hogy a szólásszabadságot az ősi alkotmány is biztosítja; nem különben, hogy azt, ki a törvényszabta korlátokon túllép, a törvény rendes utján kell feleletre vonni; a birói hatalom törvényes függetlenségét pedig ugy felülről mint alulról kérdés alá sem lehet venni.

Ezen elvek megegyeztek ugyan a rendek nézeteivel, s ha a király, ezekből kiindulva, a pereket megszűnteti, s az elitélteket szabadon bocsáttatja, a rendek is megorvosolva látták volna a sérelmet, bár a leirat nem bocsátkozott is ki mind azon sérelmekre, miket a rendek felterjeszteni óhajtottak. De mivel mind ez nem történt: a sérelmeket, melyek következései folyvást fenálltak, azon elvek puszta kijelentése által nem lehetett megszűnteknek tekinteni. Miért is a rendek, eddig vitatott nézeteikhez szorosan ragaszkodva, huszonharmadszor is felszólították a főrendeket, ne gátolnák tovább a sérelem felterjesztését.

A kérdés ezen utólsó stadiumában a főrendi ellenzék még

1840. egy végső tusában kisérlé meg, engedékenységre birni a conservativ pártot. «Ha Méltóságtok az alkotmányos elvek kivánatainak megfelelni akar, — ugymond e tárgy feletti utólsó beszédében a párt vezére, Batthyáni Lajos, — most már kötelességökké vált engedni, ha mindjárt tiszta meggyőződésből maradtak is az eddig követett ösvényen.... Minden két táblás alkotmánynak szellemében fekszik a felső táblának azon kötelessége, miszerint még meggyőződése ellenére is csatlakoznia kell az alsó táblához, mihelyt világosan látja, hogy a nemzet nagyobb részének rokonszenvét s véleményét nem képviseli; és csak ily engedékenység előzheti meg a korona és törvényhozás közti összeütközést, mely oly veszélyessé válhatnék a hazára. Csak ezen pillanatnyi lemondás a vetóról, melyet mint több más, ugy a mi alkotmányunk is, csak belátásuk s hazafiságukban bizva, enged a főrendeknek,... oldja fel őket a legiszonyúbb felelőség alól, mely őket terhelné, ha a kormány, mint már gyakran, engedve a hatalom kisértéseinek, oly lépéseket tenne, melyeknek következtében a gyermekek vére folyhat az apák politikai bűnei miatt.... Kezeskedik-e Méltóságtok azért, vajjon nem fog-e bizonyos esetben ismételtetni az 1823-ki év, s nem fognak-e teljesedni azon fenyegető szavak, melyeket e helyen nem rég ejtett egy magas tekintély, elárulván ez által, hogy, ha még tiszták volnának is a kezek, a hatalommali visszaélés eszméje mindazáltal már megfoganzott?... Szűnjék meg tehát valahára Méltóságtok a kormányt minden áron védelmezni; gondolják meg, hogy a királyi kiváltságokért túlvitt buzgalmokkal mind azon arisztokratiák által követett úton járnak, melyek ily módon mind magokat, mind a királyságot tönkre tették: parce qu'ils étaient plus royalistes que le roi.... »

A főrendi többség mindazáltal annak tudatában, hogy ez az utólsó ostrom, mely ellene intéztetik, akként magyarázván a kir. leiratot, hogy abban mind az amnestia, mind a jövőre szóló biztositás benfoglaltatik, most sem engedett az ellenzék sürgetéseinek. A rendek tehát, meggyőződvén, hogy a két

tábla közti egyesülés már lehetetlen, s még a tárgy lényegé- 1840.
nek bukásától is félhetvén, czélszerűbbnek hitték, a záradékot megszüntetni s az általa megakasztott tárgyakat megindítani. Ennek következtében azon országos határozatok, melyekben a két tábla már megegyezett, a királyhoz haladék nélkül felküldettek; a szólásszabadsági feliratot mindazáltal, bár ezentúl záradék nélkül, továbbra is fentartotta a rendek többsége, határozottan kijelentvén, hogy az előadott sérelmekre nézve kifejtett elveikhez szorosan ragaszkodnak s azoknak fentartását, s orvoslatuk kivívását a jövő országgyülés buzgalmának adják át.

Az amnestia által eszközlött kiengesztelődés.

Az amnestia, melyet a conservativpártiak az említett kir. leirat megérkezte óta eleve híresztteltek, csakugyan nem sokára megvalósult. A főherczeg nádor a május 1-jén tartott vegyes ülésben tőn jelentést, hogy a király ápril 29-kén kelt végzése által megrendelte, hogy mind azon személyek, melyek a mult országgyülés kezdete óta politikai okok miatt perbe fogattak s jelenleg a rájok kimondott büntetést szenvedik, teljes szabadságba helyeztessenek; a még folyamatban lévő perek pedig megszünjenek.

E jelentés május első napját a közönséges öröm és kiengesztelődés ünnepévé szentelte a nem sokára szétoszlott országgyülésen szintugy, mint az egész hazában. Az öröm annál tisztább volt, minthogy a szenvedő polgárok a hazának a nélkül adattak vissza, hogy szabadságukat elvek megtagadásával, nemzeti jogok feladásával kellett volna megvásárolni. Nevelte az örömet az, hogy az amnestia bizvást annak jeléül szolgálhatott, hogy a hatalom törvényt s alkotmányt sértő kényuralmi rendszere megszünt, s a törvények szelíd hatalmának uralma helyreállott; mert nem alap nélkül lehetett remélni, hogy a kormány az országgyülés folyamából meggyőződött, miképen a veszélyes ingerültséget nem azok terjesztik, kik a józan haladás békés ösvényén a számos hiányokat pótolni, s az előitéletek és kiváltságok bilincseit lerázva, a nemzeti erőt munkásságra ébreszteni, fejlődésre vezetni tö-

1840. rekednek; hanem azok, kik a törvényszerű haladásnak természetes mozgását is veszélyes mozgalmaknak tekintve, a hatalom törvénytelen eszközeivel kivánják meggátolni. Remélni lehetett, hogy a kormány ekként meggyőződvén, óvakodni fog jövőre a közvélemény szavát elfojtani vagy mellőzni s a nemzet bizodalmával könnyelműleg játszani. A köz örömben szívesen megfeledkeztek a rendek azon keserűségekről is, melyeket bennök a főrendek makacs ellenszegülése ébresztett, melylyel a nemzet közkivánatának a fejedelem elébe juthatását meggátolták. A kiengesztelődés, mely ennek következtében egy részről a nemzet s a kormány, más részről a két párt közt az országgyülés végnapjaiban megtörtént, szebb jövendő reményével kecsegtette a hazafiak kebelét.

Wesselényi Miklós, midőn utóbb Græfenbergből szabadon visszatért, Kossuth Lajos, midőn budai börtönéből kibocsáttatott, diadalünnepélylyel fogadtattak a főváros lakosságától. Csak a spielbergi várbörtönből hazaérkezett Lovassy László tekintete zavarta a köz örömet. A lánglelkű ifju nagy reményekre jogosított szelleme iszonyatos börtönének súlya alatt már fogsága második évében megzavarodott, s csak mint tébolyodott nyerhette vissza szabadságát. Sajátszerű volt a megtört lélek betegsége: bizonyos pontig megtartotta lángeszének világát; s mig nyugodt vala, mind irni, mind szólani igen ékesen tudott; a beszéd közben hevülő phantasiája azonban mind borzasztóbb képzeményekre ragadta megzavart szellemét, mikor aztán holtak lelkei, síri kisértetek gyötrék a szegény ábrándozót. Az undor, melyet benne a fogságában táplálatára nyujtott éldelhetlen eledel ébresztett, azon szokást tette sajátjává, hogy két-három napig sem vett magához tápszert; midőn pedig aztán az éhség ösztönétől legyőzetett, bámulatosan sokat evett; de eltelvén, újra fogadást tett, hogy azután két hónapig nem fog enni. Igy nyomorog a szegény áldozat máiglan terhére magának s másoknak, a feldult életben.[1])

[1]) Fentebb idézett szép költeményét igy fejezi be róla Vachott Sándor:
Új élet, új zaj hatja meg fülét,
De ő a zajban mélán néze szét.

A szólásszabadságon ejtett nemzeti sérelem a foglyok szabadon bocsáttatása s a perek megszüntetése következtében tényleg elenyészett ugyan; de mivel a követelt jog helyett csak kegyelem adatott, s a fejedelem a kormány bünét, ugy mint 1825-ben, nem vallotta be, a jog még nem lőn biztosítva a jövőre: a rendek sem állhattak el tehát vítatott elveiktől. Letették ugyan a szabad szólás jogának kérdését, de azon határozott kijelentéssel, hogy kifejtett elveikhez, különösen a sérelmet részletesen tárgyaló második üzenethez, szorosan ragaszkodnak, s azok fentartását s a teljes orvoslat kivívását a nemzet hazafiui buzgóságának, s a jövő országgyülés gondosságának adják át. De bár ekként nem volt is tökéletes a diadal: az eredmény mégis igen nagy fontosságunak tekintendő. Mindenek előtt elismerve lőn a király és kormány közti különbség, s ez által a régiebb törvényeinkben kimondott kormányfelelőség elve is felélesztetett. És bár e felelőség, a dicasterialis igazgatási forma miatt, nem lett is oly tényleges, mint a parlamentaris kormányoknál divatozik, hanem inkább csak erkölcsi: mindazáltal ez is fontos 1840.

Ó nincs a földnek semmi oly kegye
Mi már az ifjat boldoggá tegye!
Körötte sürün állnak társai,
Az árva honnak lelkes fiai.
Hévvel fogadják a szenvedőt,
Örvend is, sir is mind, ki látja őt.
S köztök áll ő, testi lelki rom,
S kitör belőle a tűrt fájdalom.
Ajkán a megnyílt szó eláradoz,
Tartalma elmét, szivet gyászba hoz,
Mi volt s mivé lőn! felsóhajtanak,
Kik ajkiról bus szókat hallanak.
A kór beszédnek egy ép része van,
Az, mit honáról mond fájdalmiban....
Reá a házban sem várt lelki bék,
Meg sem pihent, már elkivánkozék:
Magányt ohajta, hol térdére hullt
S imádkozásban éje, napja mult. —

1840. vala az Ausztriával létező viszonyaink mellett, a nemzeti függetlenség és alkotmányos jogok jövendőbeli biztositására. A közjog terén lefolyt hosszu viták alatt az alkotmányos fogalmak minden tekintetben tisztúltak s erősödtek. És mig e viták közt az idővel szilárditandó gyönge oldal a reformpárt szemei előtt feltárult: a szabad szólás joga, a vitatkozás alatti folytonos gyakorlat által annyira megerősödött, miszerint a főrendek nem is mulaszták el egy üzenetökben kiemelni, hogy a megyékben s az országgyülésen e tárgy felett elmondott beszédek eléggé bizonyitják, miképen a szólásszabadság nincs megkorlátolva.

Ezen nyereményeken kivül némi egyebekben is fontosak valának ezen országgyülés eredményei; ámbár a királyi előadások az egy Dunaszabályozáson s katonaélelmezésen kivül semmi reformot nem tűztek ki a tanácskozások tárgyául: mert magok a rendek számos fontos javitást kezdeményezének. Ezek közől azonban rövidség kedvéért csak néhányat emlitendünk, melyek királyi szentesitést is nyervén, törvényekké váltak.

Örökváltság s egyéb urbéri javitások. E javitások egyik legfontosbika volt a mult országgyülésen alkotott urbéri törvények kiegészitése: a földesur és jobbágy közti viszonyok bővebb meghatározása, s emez sorsának tényleges javitása. A mult országgyülés történelmében részletesen előadtuk, mily makacs ellenzést vetett a kormány s főrendi kormánypárt a rendek azon inditványának elébe, mely szerint ezek a jobbágyoknak az uri terhek és szolgálatok alóli örök megváltást törvényileg megengedni kivánták; mily keserű viták fejlettek ki e kérdésben a két tábla között; mennyi ármányos fondorlattal buktatta meg azt végre a rendek tábláján is a kormány az utasitások megváltoztatásának kieszközlése által. Ezen kérdés volt forrása ama veszélyes meghasonlásnak, mely a nemzet s kormány közt kifejlett s több évek folytán oly súlyosan nehezedett a nemzetre; ez szolgált okául azon üldözéseknek is, melyeket Wesselényi szenvedett. Midőn a rendek a mult országgyülésen e fontos javitást inditványba

tették, a főrendek és a kormány oly módon ostromolták azt, mintha annak életbeléptetése az egész alkotmányt kiforgatná sarkaiból. És ime most, mintha valamely bűverő működött volna, egyszerre elenyészve látszottak mind azon meggyőzhetetlen akadályok és nehézségek, mind azon hátrányok, melyekre a felső tábla és a kormány ellenzését a mult diétán alapította. A törvényjavaslat most a főrendi többségtől is elfogadtatott; s a kormány sem ellenzette az elvet, csak a törvény szerkezete ellen tett némi kifogást. Pedig az ősiség, fiskalitás s mind ama jogi s birtokviszonyok, melyekkel a kormány s főrendi ház multkori ellenzését indokolá, jelenleg is változatlanul fenálltak. Hogy mindazon aggodalmak, melyek miatt e törvény 1834-ben megbukott, 1840-ben, változatlan körülmények közt, elenyészve látszottak, elég világosan bizonyítja: mily helytelen okokból, mennyire elvtelenül gátolá, hiúsitá meg néha a bécsi kormány, s annak előharczosa, a főrendi tábla, a nemzeti kifejlődés legfontosabb kérdéseit! A szabad föld elvét, melyben nem rég demokratiai irányokat láttak, most annyi viharos jelenet, a közbizodalom oly veszélyes megrendűlte után, egészen ártatlannak, sőt hasznosnak ismerve, nem ellenzették többé. A királyi leirat, mely az örökváltságot illető törvényjavaslatot megerősítette, leirhatlan örömnyilvánulással fogadtatott a rendek s országgyülési közönség részéről. És miként e törvény megbuktatásából származott, hat év előtt, minden keserűség, minden meghasonlás: ugy most e törvény megerősitése volt egyik fő s még tán a kihirdetett amnestiánál is nem kevesbbé hatékony oka a nemzet őszinte kiengesztelődésének; mert a nemzet azt annak jeléül tekintette, hogy a kormány nem akarja tovább ellenzeni az ország korszerű újjászületését. A kormánypolitikának e kedvező fordulatát leginkább az új kanczellár, gróf Majláth Antal és az új országbiró, Majláth György, jó akaratának és igazságszeretetének tulajdonította a közvélemény.

Az új törvény által nem csak a különféle urbéri tartozásoknak évenként pénzzel való megváltása, hanem az is megen-

1840.

1840. gedtetett, hogy az egyes jobbágyok szintugy mint egész községek szerződéskép megállapitandó öszvegen örökre megválthassák magokat, fenmaradván mindazáltal a földesuri hatóság. E törvény tehát mindenkinek utat nyitott, a jobbágyi szolgálattal terhelt földet szabad birtokká változtatni. Ez uttal egyszersmind a jobbágyok öröködése is czélszerű törvénynyel lőn biztositva.

Kevesbbé sikerült a rendeknek keresztülvinni azon, már a mult országgyülésen is sürgetett törvényjavaslatot, miszerint a földmivelőknek teljes személy- és birtokbátorságot kivántak biztositani. A főrendi többség ugyan, mely a mult ízben ezen javaslat ellen is oly megátalkodott makacssággal kelt ki, ezt most nem ellenzé; sőt maga inditványozta a rendek által nagy örömmel fogadott azon módositást, miszerint e törvény védelme minden nem nemesre terjesztessék ki. A kormány mindazáltal, bár az elvben szinte megegyezett, s a királyi leiratban ki is jelentette, hogy szivén fekszik mindenkit biztositani önkény ellen; e tárgyat mégis a büntető törvények felvételének idejére halasztotta, mint a melyekkel az szoros kapcsolatban áll.

Váltó-törvények.

Miként ezen urbéri törvények a jobbágyosztályt emelték egy lépcsővel felebb a jogok fokozatán: ugy a hitel- s váltótörvények, melyek ez országgyülésen alkottattak, az ipart s kereskedelmet mozditották elő, a közhitelt emelték jobb lábra; a nemesnek, mint adósnak, eddig fenállott igazságtalan kiváltságait megszüntetvén. A 15-dik törvény, mely az egész váltócodexet magában foglalja; a 16-dik, mely a kereskedőkről s kereskedésről, a 17-dik, mely a gyárakról s végre a 18-dik, mely a közkereseti s részvényes társaságokról intézkedik, a kiváltságai által eddig a hitel s kereskedelem kárára körülbástyázott, sérthetetlen nemest, a hitelező irányában mind személyére mind vagyonára nézve a köztörvény alá vetette. E törvények tették le alapját, a jogok s kiváltságok szerint osztályokra szakadozott nemzetben, a törvény előtti egyen-

lőségnek, s egyengették utját általában a demokratiai elvek terjedésének. 1840.

A zsidók emancipatiójának ügye.

E tekintetből a rendek táblája az izraelitákra is kiterjesztette figyelmét, s azoknak mind ama polgári jogokat megadni inditványozta, melyet az országnak más nem nemes lakosai élveznek. De a kormány e törvényjavaslatot, melyet már a főrendi többség is igen megnyirbált vala, csak nagy megszoritásokkal akarta megerősíteni. A rendek tehát, nehogy e néposztály állapota még súlyosbbá váljék s jövendő teljes emancipatiójának elébe még több akadályok vettessenek, a királyi választ egész terjedelmében nem fogadták el; hanem abból csak azon pontokat szemelték ki s iktatták törvénybe, melyek e néposztály sorsának valódi javitására szolgáltak.

Újonczok.

Mi a királyi előadások által kitűzött pontokat elleti: a kivánt 38 ezer újoncz tiz évi szolgálatra azon feltétel alatt ajánltatott meg, hogy a kiállitás sorshuzás által eszközöltessék. S ekként teljesen megszűntetett valahára azon önkényes és erőszakos katonafogdosás, mely mig annyi visszaélésekre nyitott volt kaput, egyszersmind árnyat is vetett a nemzeti életre. De a katonaság élelmezésére nézve az országgyülés nem tudott megegyezni a kormánynyal, s a tárgy bővebb meghányása egy országos választmányra bizatott. Ugyanez történt a Duna szabályozásának tárgyára nézve is.

A választási és szólásszabadsági sérelmeken kivül még két, magában véve is fontos, tárgy huzódott keresztül ezen országgyülésen, melyek iránt nem kisebb hévvel folytak a többször megújult, hosszu viták, mint ama sérelmi harczokban. E tárgyak egyike a vallás, másika a városok törvényhozási állásának kérdése volt.

A vallás és vegyes házasságok kérdése.

Említők, miként vetettek égő üszköt a gyulékony anyagba, kevéssel az országgyülés előtt, a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok megáldását tiltó körlevelők által, a nagyváradi és rosnyói püspökök. Bár a kormány az 1839-ki ápr. 30-kán kibocsátott leiratában, mint említettük, e püspökök

1840. egyházi rendeletét roszalta, s a főpapokat az 1791-ki 26-dik t. cz. e házasságokat szabályozó rendeletének megtartására utasította; előre látható volt mindazáltal, hogy miután a nagyváradi püspök rendeletében kifejezett elveket más országok számos főpapjai, sőt maga a római szent szék is nyilván vallják, az adott példát többen követendik püspökeink közől. Ha pedig a reversalis nélkül kötött vegyes házasságok egyházi megáldásának tilalma közönségessé válik, a vallások viszonyairól szóló törvényeink szelleme megsértve leend; s a polgárok közt veszélyes háborgások támasztatnak. A rendek ennél fogva, miután e tárgy már is oly nagy izgatottságot okozott az országban, szükségesnek látták, hogy a törvényhozás e tárgy felett újabban is intézkedjék.

A vegyes házasságok e kérdése mellett szőnyegre hozattak egyszersmind ama sérelmek és kivánatok is, melyeket a vallás tárgyában már az $183^{5}/_{6}$-ki országgyülés oly hosszan s mindkét részről annyi szenvedélylyel megvitatott; de akkor, a főrendek ellenzése miatt, a király eleibe nem terjeszthetett. Igy tehát a vallási tárgy két külön kérdésre oszlott: egyik kizárólag azon sérelemre szorítkozék, mely a reversalis nélkül kötött vegyes házasság egyházi megáldásának megtagadásából származott; a másik általánosabban a lelkiösmeret szabadságára s a külön vallásfelekezetek egymás iránti jogviszonyaira vonatkozott. Mind a két kérdésben hosszan; nem kis hévvel, sőt szenvedélyességgel folytak ugy az egyik mint a másik táblán a vitatkozások, melyeknek részleteibe azonban itt nem szándékozván béereszkedni, a vitatkozásnak csak főbb mozzanataira fogunk szorítkozni.

A vegyes házasságokat illetőleg: a rendek az egyházi áldás megtagadását, mi a feleket ily házasságok megkötésében számos esetben akadályozhatja, az 1790-ki 26-dik törvényczikk sérelmének tekintették, s annak orvoslása végett külön szándékoztak felirni a királyhoz. A főrendek többsége azonban e feliratban többszöri üzenetváltás után sem egyezett meg; hanem arra szólítá fel a rendeket, hogy miután e tárgy Bihar

és Gömör megyéktől a királyhoz már ugy is felterjesztve létezik, a felirási javaslattól elállván, inkább a vegyes házasságok kötésére nézve gondoskodjanak oly rendszabályokról, melyek a különböző vallások elveinek megóvása mellett mind a vegyes házasságokat, az 1790-ki 26-dik törvény rendelete szerint, minden akadály ellen oltalmazzák; mind pedig az egyházi rendet a lelkiösmeretbeli erőtetés ellen biztosíthatják. Az érveket, melyekkel a főrendek e véleményöket indokolták, legvilágosabban ama beszédben találjuk kifejezve, melyet gr. Dessewffy Aurél márczius 7-kén, a közhelyeslés nyilatkozatai által kisérve, mondott el. 1840.

«Mélyen tisztelem én, ugymond, a nagyváradi püspök magas erényeit, hódolok czéljai tisztaságának: de szabad legyen nekem az a kérdés, kellet-e szükségkép, hogy megtörténjék az, a mi történt? Mikor maga a magyar egyház hozott be a törvény létesitésében egy bizonyos gyakorlatot; mikor ez a gyakorlat 50 esztendőn keresztül békés divatban létezett; mikor az országgyülés az ajtó előtt volt; mikor sem concilium valami újat fel nem állított, sem az egyház feje a magyar clerushoz különösen nem szólott,... szükséges volt-e a történt lépés épen azon vulcanicus terrenumon, a hol történt?... Most már hogy a kérdés előttünk fekszik, határozatnak kell iránta történni, nem prokátorosan vizsga szemmel keresgélve azt, kinek van igazsága kinek nincs? hanem státusemberekként országosan, a jövendőre tekintve s azt kérdézve: quid consilii? Hogy forog-e itt fenn törvénysértés vagy nem? azt a hazai törvényekből, és a különböző hatalmak kölcsönös határai s viszonyai iránti fogalmakból kell elhatározni. Én azonban ezt az egész vitatási módot feleslegesnek, ezt az egész mezőt veszélyteljesnek tartom; mert ugy vagyok meggyőződve, hogy ez az egész kérdés meddő kérdés, azaz olyan, mely fejtessék meg bármikép, üdves sükert semmi esetre nem nyujt. Kétfélekép lehet csak erre a kérdésre felelni: igen-nel vagy nem-mel. Ha igen a felelet, ha sérelemnek állíttatik a tett, oly valamire szólítjuk fel a kormányt,

1840. mit nem tehet; mert főkép a tegnapi nap (a clerus részéről) történt nyilatkozások után világos, hogy itten kényszerítés nélkül keresztültörni többé nem lehet. A kényszerítés pedig e tárgyban képtelen s erkölcsi lehetetlenség: az lévén minden szellemi ügyeknek természete, hogy mihelyt kényszerítés jő közbe, habár igazsága van is a kényszerítőnek, a közrészvét s az erkölcsi erő annak részére megyen által, ki a kényszerítésnek tárgya lőn. Nem kedvezőbbek a következések, ha nem-mel felel e kerdésre ezen főtábla. Mert tekintve azon ingerültséget, melyet a dolog az országnak egy nagy részében okozott; tekintve a rendek ezen tárgy feletti nézeteit, előre látható mind a kormánynak perplexitása ott, hol maga a törvényhozó test is különbözőleg látja a törvényt; előre láthatók a zavarok az országban, hol a törvényhatóságok a rendek nézeteire fognak majd támaszkodni; előre látható végre a káros visszahatás egy más, a két tábla közt még függőben lévő hasonnemű tárgyra nézve. Parlag tehát ez a mező, vagy legfelebb is töviseket terem. A sérelmi kérdést vitatni a mi magyar viszonyainkban igen czélirányos, valahányszor lehetséges az orvoslás, vagy az, hogy a kormány a törvénysértőt utba igazíthatja; de ily esetben, hol a sérelmi kérdésnek akárminkénti megfejtése nem sikert, hanem csupán új és legyőzhetlen nehézségeket igér, teljességgel nem tanácsos. Nem lehet felejteni, hogy ez európai kérdés, s hogy itt nem csak egy vagy más hazai törvények értelméről, hanem általában a különböző hatalmak korlátairól van szó, és hogy ha mi törvényeink mezején harczolunk, az egyház magát autonomiája körébe vonja vissza, s hogy mi ezen perben közte és köztünk birói szerepet sikeresen nem játszhatunk. Nem a sérelmi kérdést kell tehát itt vitatnunk, hanem valami czélirányos lépés által a fenyegető viszályokat megelőznünk.... Azt kivánnám tehát csak országosan kimondatni, miszerint óhajtani kellett volna, hogy az, a mi a nagyváradi püspök részéről történt, ne történjék. Jövendőre pedig abba a helyzetbe akarnám tenni a végrehajtó hatalmat, egy országos

nyilvánitás által, hogy a czélba vett eljárást közigazgatási 1840.
uton eszközölhesse... Megnyilnék igy az ut a kormány előtt a dolgot közmegelégedésre elintézni; ha e részben alkudozásoknak kellene előre menni az egyház fejével, azok is lényegesen könnyíttetnének. Azon számtalan nehézségek pedig, melyek különben, akár ismerjük a dolgot sérelemnek, akár tagadjuk annak sérelmes voltát, bizonyosan bekövetkezendnek, teljesen el lennének hárítva.» Végre azon meggyőződését nyilvánítá, hogy nagyobb és kényesebb collisio alig létezhetik, mint a mely ezen kérdésnek elhibázott eldöntése által az országot és az országgyülést fenyegeti.

Meg kell vallani, hogy a conservativ párt vezérének ezen okoskodását, melyre a főrendi többség a fentebb említett üzenetet alapította, mély kormányférfiui belátás vezette. Azon anomal helyzetben, melyet az egyház, minek csak a lelkiösmeretekre kellene hatalmát alapítani, az államban rendeltetése ellenére foglal el, s mely szerint ebben, az erkölcsi hatalom mellett, politikai hatalommal is fel van ruházva, alig lehet valami veszélyesebb a státusra, mint ha a polgári hatalom viszályba bonyolódik az egyházival. És a tapasztalás bizonyította, hogy ezen körülmények közt, legtanácsosabb volt volna elfogadni Dessewffy véleményét; igy azon keserű viszályoknak, melyek utóbb a politikai hatalom s különösen a megyei hatóságok és az egyházi kormány közt kifejlődtek, s a polgárok nyugalmát annyira megzavarták, eleje vétethetett volna. A rendek azonban nem véltek bizhatni annyira a kormány őszinteségében és szabadelvüségében, hogy annak szabad kezet engedhessenek, a közigazgatás utján dönteni el ezen kérdést. A kormány az országgyülés előtt meglepő szabadelvüséget mutatott ugyan azon rendeletében, melyet a nagyváradi püspök körlevelére kibocsátott. De ki nem látta, hogy ezen kormányrendeletnek csak az volt rugonya, hogy a szólás és követválasztási sérelmek által oly nagy ingerültségben lévő kedélyek viharát az országgyülés előtt pillanatnyilag lecsöndesítse s némileg kiengesztelje? Azon szövetség,

1840. melyben a kormányhatalom, kényuralmi törekvéseinél fogva, az egyházi kormánynyal állott, s melynél fogva az ennek érdekeit, a jog és méltányosság ellenére is, már oly sokszor pártolta, nem engedé a rendeknek remélniök, hogy a kormány e kérdésben, ha a törvényhozástól szabad kezet nyerne, pártatlanul intézkedjék. A rendek ennél fogva nem nyugodtak meg a főrendi többség üzenetében. Czélszerűnek látták ugyan, hogy az 1790-ki 26-dik t. cz., mely a vegyes házasságokat a kath. lelkipásztorok által rendeli megköttetni, olyképen módosíttassék, miszerint azok a jövőben mindig a vőlegény vallásán lévő lelkipásztor előtt s annak vallási szertartásai szerint köttessenek; és ezen módositást be is iktatták a vallás tárgyában készített általános, alább közlendő, törvényjavaslatba. A vegyes házasságokat illető külön sérelmi feliráshoz mindazáltal tovább is ragaszkodván, annak felterjesztését állhatatosan sürgették. De a főrendi többség állhatatossága is hasonló volt annak ellenzésében. És igy süker nélkül újultak meg több ízben e tárgy felett a mindig szenvedélyes viták és ismételtettek az üzenetek. A főrendeknél egyebek közt Széchenyi István is, ki e kérdésben eddigelé hallgatott, előre látván mennyire elmérgesednének a kedélyek, ha e sérelem nem orvosoltatik s az országgyülés bezárása után a váradi püspök példáját a többi főpapok is utánozni fognák; és sejtvén, e közingerültség mily hosszu időre hátravethetné a reformkérdéseket is, — az e felett folyt tanácskozások egyikében szinte hallatá tekintélyes szavát. «Az apostoli magyar király, igy szóla egyebek közt, mindig megtudta magát, constitutionalis nemzetével együtt, Rómának suprematiájától óvni. A főméltóságu clerus status in statu soha sem volt, és soha nem is lehet; s amily arányban fejledezik honunk alkotmányos szelleme; annál összeütközőbb, annál tűrhetetlenebb leszen egy külső hatalomnak ilyes befolyása nemzetünkre. Hol a törvény a nemzetet még fejedelmének önkényétől is biztosítja, miként lehessen az idegen önkénynek alája vetve? Ötven évig gyakorolta a magyar clerus a vegyes házasságok-

ban azon áldást, melyet a váradi püspök most egyszerre megtagad. S ugyan mily ürügy alatt? Az alatt, hogy az áldás nem szükséges, s annak kimaradásával a házasságok épen nem gátoltatnak. Istenért! nyúljunk kebleinkbe, s tegyük fel, hogy egy apa egyebekelendő gyermekétől megtagadja az áldást, s azt állítja, hogy ő nem gátolja a házasságot: vajjon elfogjuk hinni, hogy ez nem gátlás? Bizonyára nem; és valóban még csak átoknak kellene jőni hozzá, hogy egész világosságban szökjék szemünkbe, mit kellessék tartani ilyes állitásokról. — A torontálmegyei főispán a szőnyegen lévő kérdést nem hiszi az országgyülés elébe valónak. Ezen, megvallom, nem csodálkozhatom eléggé. Mit? Az ne lenne országgyülés elébe való, mi a fél országot forradalomba hozta? Ha ez áll, akkor jobb, inkább nem tartanunk országgyülést, inkább egyenesen feladnunk az egész alkotmányos létet.» — De a főpapság s a vele tartó többség előtt ilyféle érvek nem voltak oly súlyosak, hogy miattok hajlandók lettek volna túladni a felekezetesség szellemén. E többség, véleményében hajthatatlan, mindanynyiszor tagadó választ adott a rendek sürgetéseire; mig ezek végre, látván, hogy ezen országgyülésen, melynek bezárása már ajtó előtt áll, czélra nem juthatnak, a kérdést ezuttal egészen letették. 1840.

Több szerencsével vívtak a rendek a másik kérdésben, mely a lelkiösmeret szabadságát általában s a vallási felekezetek egymás iránti viszonyainak kölcsönösségét illette. E kérdésben azt a törvényjavaslatot vették fel újra a rendek, melyet a mult országgyülés alatt, a főrendek makacs ellenzése következtében, föl nem terjeszthetvén, akkoron hosszu viták után letenni kényszeríttettek; s igy beteljesedett Beőthynek azon alkalommal mondott jóslata, hogy, «nem halt meg a leányzó, hanem csak alszik.» A főrendek most ebben is engedékenyebbek lőnnek, mint 1834-ben, mi leginkább a papi párttól független, elfogultságtól ment, valódi státusférfiui tapintattal biró Dessewffy Aurél hatásának köszönhető. Midőn a főpapok, s velök együtt négy vagy öt világi ur, mindig csak dogmák-

1840. ból, elavult törvényekből s tartományi határozatokból merítették a magok érveit; midőn a létező törvény egyes szavait, a szövegből kikapva, az egésznek szelleme ellenére idézgették; s a jog, méltány és kölcsönösség igényeit egyházuk dogmáira nézve sérelmeseknek állitották: Dessewffy e kicsinyes eljáráson magasan felülemelkedve, vívott a kölcsönösség elvei mellett, bár nem osztozott is egyébiránt mindenben az alsó ház szabadelvűbb nézeteiben. «Mikor az egyház és annak tulajdon hívei közti viszonyokról van szó, — ugymond egy jeles beszédében — minden kétségen kivül a dogma a vezérelv; de midőn különböző vallásos felekezetek érdekei jőnek összeütközésbe: akkor, ha az egyik vagy a másik dogmát választaná vezérelvül a törvényhozás, szükségkép igazságtalannak kellene lennie, mert mindenkor csak az egyiknek tehetne eleget. Az ilyen esetekben tehát nincs egyéb hátra a törvényhozó hatalomra nézve, mint egyeztetést s ugy szólván közbenjárást gyakorolni; a mi ismét csak igazság és viszonyosság által érethetik el,» stb. És midőn a kath. egyház némely szónokai rosszalák, hogy a protestánsok mindig újabb követelésekkel állnak elő: «Én azt tartom — ugymond Dessewffy — hogy a kath. ügy csak akkor fog erősen állani minden ostromok ellenében, mikor egyszer evangelikus atyánkfiainak megadtuk mind azt, a mit tőlünk igazságosan kivánhatnak. Az irántoki igazságnak határai azon a ponton vannak, melyen túl a kath. ügy iránti igazságtalanság fogna kezdődni.»

A conservativpárt vezérének ezen érvei oly hatást gyakoroltak a főrendek többségére, hogy a kik pár évvel ezelőtt a rendek törvényjavaslatát makacsul ellenzik vala, most annak számos pontjait elfogadták; minek következtében főbb pontjai szerint következő törvényjavaslat terjesztetett fel: A gyermekek mily vallásbani neveltetéséről eleve kiadott reversalisok érvénytelenek. A ki 18-dik életévéig evangelikus vallásban neveltetett, annak vallása kérdés alá többé nem jöhet. A vegyes házasságok, melyek bár egyházi megáldás nélkül, de a kath. pap jelenlétében köttettek, törvényesek. A vegyes

házasságokból született gyermekek ezentúl atyjok vallását 1840.
követendik. Az evang. templomoknak más vallásbeliek általi látogatása miatt, ha csalogatás közbe nem jött, az evang. papokat kereset alá fogni nem lehet. Kath. gyermekek járhatnak evang. iskolába, csak a vallásban taníttassanak saját papjok által. Az evang. és kath. ifjuság minden megszorítás nélkül látogathat külföldi egyetemeket. Kath. szülék tarthatnak gyermekeik mellett evang. tanitókat, csak a vallásban nyerjenek oktatást kath. tanitótól. Az evangelikusok elemi iskolákat, hol szükségesnek tartják, mindenütt állíthatnak. Egyik felekezetbeliek sem köteleztetnek a másik felekezet papjai s tanitói díjazásához s templomépitéséhez járulni. A köz hivatalok betöltésénél vallásra nem lehet tekintet. Vallás tekintete miatt birtok s lakási jog szerzésétől eltiltani, mestersége gyakorlatában gátolni senkit sem szabad. Ott hol eddig elkülönzött temetők nincsenek, a létező közös. A magyar ezredeknél evang. tábori papok is alkalmaztassanak, stb.

A főclerus minden erejét megfeszítette a vítatás alatt, hogy e törvényjavaslat ellen, mint egyébkor, ugy most is többséget nyerjen a maga részére. De, miképen mondók, Dessewffy szabadelvűbb nézetei most diadalt arattak, s a világi főrendek közől alig csatlakoztak négy vagy ötnél többen az egyházhoz. A püspökök tehát lelkiösmeretökre hivatkozván, a többség határozata ellen óvást nyujtottak be a felső háznak; s a reversalisokra nézve különösen kijelentették: «hogy a vegyes házasságok tekintetében a jövőre, bár a világi törvény s hatóságok kötelezésének kellőleg meg fognak felelni, a házasság szentségének feladásánál mindazáltal oly módon járandnak el, miképen vallásuknak s egyházuknak jól értett s újabb időben ő szentsége által is állhatatosan védett elvei kivánják.»

A főrendi többség s a rendek táblája ezen óvást természetesen nem vehette figyelembe, s azt nem is tekintette máskép, mint annak egyszerű kijelentését, hogy a főrendi tábla kisebb része a többség által elhatározott törvénynek alkotá-

1840. sához nem járult. A törvényjavaslat tehát valahára mégis fölterjesztetett a királyhoz. De a kormány válasza, mely csak az országgyülés végnapjaiban érkezett meg, nem elégítette ki teljesen az ország rendeit; mert, bár nem volt is tagadó, kitérőleg mellőzte a törvényjavaslat megerősitését, állitván, hogy a tárgy fontossága több időt kiván annak vég elhatározásához, mintsem hogy arra egyenes választ adhatna; gondoskodni fog azonban, hogy az minél elébb elintéztessék. A püspökök ugyanis, látván, hogy óvásuk sükeretlen, nehogy a világi hatalommal olyféle kellemetlen összeütközésbe jőjenek, minőnek a külföldön a vegyes házasságok tárgyában több példái merültek fel, tudtára adták a kormánynak, miszerint a viszály lehető kiegyenlitése végett elhatározták, kebelökből egy püspököt Rómába küldeniök. A kormány tehát megvárni szándékozott a pápával tartandó értekezlet eredményét, s válaszát e miatt a következő országgyülésre halasztotta. A törvény meg nem erősitésének azon keserű viszályok lőnnek következményei, melyek, mint látni fogjuk, az országgyülés után, a vármegyék és egyházi kormány közt több éviglen folytak.

A városok törvényhozási részvételének kérdése.

A másik tárgyat, mely a vallási és szólásszabadsági ügy mellett, mind hevesebben megújuló vitatkozások közt az egész országgyülésen keresztül huzódott, a városok országgyülési szavazatának kérdése képezte. Már az 1790-ki nemzeti mozgalmak idejében élénk visszahatás jelentkezett a városok kebelében a nemesség ellen azon korlátozás miatt, melynél fogva az összes polgári rend csak egy szavazatra szoríttatott az országgyüléseken. A városok polgárai akkoron nagy hévvel, sőt fenyegetődzve követeltek a magok számára méltányosabb s arányosabb részvételt a törvényhozásban. A királyhoz intézett egy feliratukban készebbeknek nyilatkoztak még alkotmányos jogaikat is annak kezébe tenni le, mintsem e megszoritást tűrni a nemesség részéről. E követelések e század első tizedeiben elcsöndesedtek ugyan; az 1825-ki ébredéssel azonban ezek is megújultak; s azóta nem volt országgyülés,

melyen a városok küldöttei mind erősbödő követeléssel, mind türelmetlenebbül ne sürgették volna, hogy miként a megyék mindegyike külön szavazattal bir: ugy a szabad királyi városoknak is egyenként külön szavazata legyen a törvényhozó testületben. 1840.

Az ország rendei a városi küldöttek e követelését elvileg soha sem ellenzették ugyan; mielőtt azonban nekik a törvényhozásba nagyobb befolyást engednének, okvetetlen szükségesnek látták, a városi igazgatás szervezetét újjá alakítani. Különösen két oly körülmény forgott fenn a kir. városok szerkezetében, melyeknek átalakitása előtt nem csak nem hasznos, de mind az alkotmány mind a nemzetiség tekintetében veszélyes lett volna a városoknak, melyek a megyékkel majdnem egyenlő számban voltak, több vagy épen egyenkénti szavazatot adni. A városi követek ugyanis nem, mint eredetileg vala, az összes polgárságtól —; hanem, az idők folytában támadt és szabálylyá lett visszaélés szerint, az igen csekély számu, legtöbb helyt százra sem menő, ugynevezett választott polgárság s a városi tanács által választattak ennek kebeléből. Minthogy pedig e városi igazgató testületek is szinte csak önmagok egészitették ki magokat, s választásukba az összes polgárságnak semmi befolyása sem volt: az ugy nevezett városi követek koránt sem képviselték a polgárság érdekeit. Mert ezen igazgató testületek, melyek a követi utasitást is a polgárság befolyása nélkül készitették, oly annyira függésben álltak a királyi helytartótanácstól s a kamarától: miszerint mindenben kénytelenek lévén ezek parancsait teljesiteni, követeik véleményszabadságát is kivétel nélkül a kormány érdekei szerint korlátolták.

Ezen abnormis állapotok megszüntetése végett már az 1825-ki országgyülés nevezett ki egy országos bizottmányt, mely a városok rendezésének munkálatát előkészitené. E munkálat a többiekkel együtt már az 1832-ki országgyülésre ki volt tüzve tanácskozás tárgyául; de, miként láttuk, a kormánynak akkor minden czélszerű reformot ellenző reactiója

1840. következtében, a többi rendszeres munkálatokkal együtt tárgyalatlanul maradt. A városi követek az $183^{5}/_{6}$-ki országgyülésen, egyenkénti szavazati joguk helyreállitását, hatóságaik bizonytalan időre halasztott rendezésétől felfüggesztve látni nem akarván, azt gyakran nagy hévvel követelték. De minthogy a rendek a szavazatok kérdésébe külön beereszkedni egyátaljában nem akartak; a városok rendezésének munkálatát pedig tárgyalni nem lehetett: felszólalásukat süker nem követte. A városok között az egyetlen Késmark tanácsa s választott polgársága birt akkoron elég tiszta felfogással s méltányossággal, belátni a rendek eljárásának helyességét; minek következtében még az országgyülés folytában, 1835-ben, egy körlevél által szólítá fel a többi városok tanácsait: hagynának fel követeik feltételetlen szavazati jogának, mint előre látható, ezentúl is sükeretlen sürgetésével, mig már a városok rendezése tárgyalás alá nem kerül; hanem forditanák arra minden törekvésüket, hogy e rendezés kérdése az országgyülésen mennél elébb szőnyegre kerüljön; addig is pedig minden lehető módon ügyekeznének kebleikben ápolni a nemzeti érdekeket, nehogy a rendek méltán vethessék szemeikre, miképen a városok jogait, azoknak rendezése előtt tágitani, magokkal az alkotmányos szabadság és nemzetiség érdekeivel sem férhet meg.

De Késmark közönségének e józan felfogásból eredt körlevele akkoron sem a többi városok hatóságainál nem talált rokonszenvre, sem a nyilvánosságnak s a sajtó szabadabb mozgásának hiányában nem juthatott köztudomásra; minél fogva a városok szavazatának kérdésében, annyi más és oly fontos tárgyak mellett az $183^{5}/_{6}$-ki gyülés alatt semmi változás sem történt. A városi követek, felszólalásaik sükeretlensége következtében türelmöket vesztvén, egy zajos jelenet után magok között azt határozták, hogy a gyüléseken, melyeken a törvényalkotásra kellő befolyást ugy sem birnak, többé mindaddig nem fognak megjelenni, mig szavazati joguk tényleg helyre nem állíttatik. Mielőtt azonban e határozatukat végre

is hajtanák, hogy e lépésnek annál nagyobb súlyt szerezzenek, 1840.
a szinte csak egy collectiv szavazatra szorított káptalani követeket is felszólították a hozzájok csatlakozásra. Ha ekként mind a két rend odahagyja az országgyülést, kétségkivül nagy zavar támadt volna a törvényhozásban. A megyék követei, mint a nemesi rend képviselői, csak magokra maradván, vagy kénytelenek voltak volna helyreállítani a városok és káptalanok egyenkénti szavazatát; vagy, ha ezeket a kormány is pártolja, törvényesen nem folytathatták volna az országgyülést. De a káptalanok nem mertek ily fontos ügyben a magok belátása szerint cselekedni; s mielőtt a városok követeinek válaszolnának, két tagot küldtek kebelökből Bécsbe, megtudni a kormány véleményét. Az urbéri törvények, örökváltság és szabad szólás miatt már különben is nagy lévén az országban az ingerültség, a kormány nem volt hajlandó azt újabb zavarokkal öregbíteni: türelemre inté tehát a káptalanok követeit, azzal biztatván őket, hogy a következő országgyülésen különben is szándéka gondoskodni a szavazati jog szabályozásáról. A káptalanok követei ennek következtében nem járultak a városi követek elhatározásához; s ugy aztán ezek sem látták tanácsosnak, megtenni a makacs lépést, mely a káptalanok követeinek részvéte nélkül nem igért eredményt, s magok is a következő országgyülésre halaszták az orvoslatot.

A jelen országgyülésen tehát, mint mondók, ismét nagy hévvel megújúltak e tárgy felett a vitatkozások. A városi követek most is a városok hatóságainak rendezésétől függetlenül kivánták helyreállíttatni régi törvényes szavazatukat. De a rendek mindig csak azt válaszolták, hogy a törvényhozásbani részesülés joga nem a városi hatóságoknak, hanem a polgárok közönségének adatott meg törvényeink által: mig tehát a városok akként nem rendeztetnek, hogy követeik ne egyedül a hatóság által, mint most történik, hanem a polgárok összesége által választassanak s utasíttassanak, mind addig a fenálló gyakorlattól el nem állhatnak. A városi követek közt e miatt mind nagyobb lett az ingerültség. Minden alkalmat

1840. megragadtak keserű panaszaik előadására, s bár mi tárgy forgott is szőnyegen, mihelyt szóhoz juthattak, azonnal és örökösen csak sérelmeikről szónokoltak; a fenforgó tárgyakban pedig szavazni sem akartak, mig egyenként nem szavazhatnak. Ezen ingerültség, mely a legfontosabb ügyek tárgyalását is minduntalan megzavará, nem ritkán megakasztá, végül arra inditotta a rendek néhányait: hogy miután saját erősitésök végett, különben is szivökön feküdt a negyedik rend törvényes képviseltetésének szabályozása, inditványt tegyenek: miszerint a kir. városok belső viszonyainak s törvényhozási részvétének elrendezése iránt egy választmány még ezen országgyülésre adjon be kimeritő munkálatot. Eleinte ezt a többség nem akarta ugyan elfogadni; sőt még a városok követei közől is többen szólottak ellene; utóbb azonban a határozat ez iránt mégis megtétetett. De sokkal inkább el valának a rendek foglalva a szólásszabadság s más, halasztást nem türő, fontos tárgyakkal, mintsem hogy e munkálatot elkészíthették volna. Az országgyülés vége felé tehát az lőn határozattá, hogy e tárgyban egy országos bizottmány küldessék ki, mely a jövő országgyülésre kész munkát adjon be; a kormány pedig egy feliratban megkéretett, hogy e tárgyat a királyi előadásokban tűzze ki tanácskozásra. De a kormány e feliratot is hallgatással mellőzte. A városok kérdése ezentúl, mint látni fogjuk, az országgyülés után is egyikét tette azon tárgyaknak, melyek legélénkebben foglalkodták a közvéleményt.

Ezen oly heves, az egész országgyülésen keresztül huzódott vitatkozások s a már emlitett közhasznu törvények mellett még különösen két tárgyat kell megemlitenünk, hogy kiegészíttessék a kép, melyet ezen országgyülésről vázoltunk. E két tárgy egyikét a nemzetiség és nemzeti nyelv, másikát a nevelés tárgya tette.

A nemzeti nyelv ügye. Az elsőre nézve, igen fontos volt a haladás ezen országgyülésen. Miután a honi nyelv a mult országgyülésen lerázta már az idegen latin igáját, s törvényeink eredeti nyelve lett,

újabb lelkesedéssel ügyekezett a nemzet azt a közigazgatás minden ágaiba kivétel és megszorítás nélkül behozni s a hazában mindenütt terjeszteni s emelni. Már az országgyülés megnyitásakor inditványt tettek a rendek, hogy azon küldöttség, mely a király és királyné üdvezlésére kineveztetett, magyar nyelven járjon el megbízatásában. Miután az inditványt mind a főrendek, mind a nádor által eleve megkért király elfogadták, az üdvezlés csakugyan honi nyelven történt. Századok óta most üdvezelte először királyát a magyar a maga nemzeti nyelvén. Későbben, midőn a tanácskozások megkezdettek, a királyhoz küldendő feliratokat is, mik eddig magyar s latin nyelven tétettek, egyedül az elsőn határozta késziteni a rendek táblája. A válasz, mely ez iránt a kormánytól érkezett, megengedő lévén, kitörő lelkesedéssel fogadtatott a nemzettől, mely ekként három század mulva elérte valahára, hogy fejedelméhez mind szóval mind irásban honi nyelven szólhasson. 1840.

A rendek, e süker által felbátorítva, utóbb egy feliratukban mind azt elejébe terjesztették a királynak, mit még a nemzet méltányosan kivánhatott a maga nyelvének tárgyában. Kérték egyebek közt, hogy a törvények a jövőben egyedül magyar nyelven szerkesztessenek; a helytartótanács és az udvari kanczellária minden iratait, még körleveleit is e nyelven bocsássa ki; a magyar ezredeknél a vezénylet magyarul folyjon, s tisztekké egyedül magyar koronai alattvalók alkalmaztassanak; az iskolák és tanitás nyelve magyar legyen; szóval, hogy a közállam rendszerének minden ágaiban a latin és német helyett a magyar nyelv tétessék országos nyelvvé. E kivánatok nagyobb része azonban már teljesítetlenül maradt, s csak kevesekre nézve volt kedvező a királyi válasz. Minthogy nem csak utóbb, midőn az országban lakó némely idegen népiségek ellenségesen álltak szemközt a magyarral; hanem már e korban is mind hangosabbá kezdett lenni még némely magyar hazafiak részéről is a vád, miszerint a honi nyelv terjesztése iránti buzgalom túlságosnak állíttatott, a

1840. nemzet igazolása végett, ím álljon itt egész terjedelmében a megalkotott törvényczikkely. Megemlítvén, hogy a király megegyezett, miképen ezentúl mind az országgyülés mind az ország határaiban létező törvényhatóságok magyarul szerkeszszék a legfelsőbb helyre teendő felirásaikat, igy folytatja az új törvény:

«3. §. A királyi helytartótanács nem csak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyar nyelven bocsássa.

«4. §. Az egyházi törvényhatóságok a világi törvényhatóságokkal s ezek egymással levelezéseiket, az ország határain belől, egyedül magyar nyelven tartoznak folytatni.

«5. §. A magyar kir. udvari kamara a hozzá magyar nyelven iró törvényhatóságokkal ugyanazon nyelven levelezzen.

«6. §. A káptalani kiadásoknak kezdő és befejező szakaszait, valamint a tárnoki széknek itéleteit is magyar nyelven kell szerkeszteni.

«7. §. Oly helyeken is, hol a gyülekezethez szent beszédek magyar nyelven nem tartatnak, a jelen országgyülés berekesztésétől számítandó három évek mulva az anyakönyvek magyar nyelven irassanak.

«8. §. Ezentúl minden vallásbeli különbség nélkül plébánosoknak, egyházi szónokoknak, káplánoknak és segédeknek olyanok alkalmaztassanak, kik a magyar nyelvet tudják.

«9. §. Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelvnek tudása a katonai véghelyeken is gyarapíttassék, s a magyar ezredeknek kormányai a magyar törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

«10. §. Az országos pénztárak kezeléséről számadások magyar nyelven folytattassanak.

«11. §. Ő Felségének megegyező kegyelmes akaratjával a Magyarországban és ahhoz kapcsolt részekben kinyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti.»

Ezen törvények miatt, bármi szerények és hiányosak is

azok, tekintve mind azt, mi még a nemzet méltányos kívánságaiból teljesítetlen maradt, valamint azok tárgyalásakor heves vitákat keltettek fel Horvátország követei: ugy az országgyülés után is, mint látni fogjuk, mind ingerültebb viszályokat okoztak a magyar nemzetiség ellenségei. 1840.

A nyelv és nemzetiség terjesztésének érdekében szükségesnek látták még az ország rendei, hogy, miután Pest városának hatósága a magyar nemzetiség iránt eddigelé oly kevés buzgalmat tanusitott, miszerint a városi szinházban idegen, német társaságot ápolt, s a magyar szinészet felvirágzását a fővárosban eddig csak Pest megye s egyesek segítették áldozataikkal: ezen intézet biztos megalapitására s kifejlesztésére 450 ezer ezüst forintot ajánljanak.

Midőn a nevelés tárgyát megemlítjük, nem azért teszszük azt, mintha abban ezen országgyülés a mult koriaknál több sükert volt volna képes felmutatni; hanem egyedül azért, hogy a kormánynak ezen oly igen fontos ügybeni eljárása kellő világitásban tűnjék elő. A mult országgyülés rendei egy országos választmányt akartak kinevezni, mely a népnevelés, különösen az ipariskolák s egy polytechnicum tárgyában kimerítő véleményt készítsen. Mint láttuk, a kormány akkor ebben nem egyezvén meg, az országgyülés végnapjaiban azt válaszolta: hogy a király fejedelmi kötelessége szerint fog gondoskodni a rendek által javaslatba hozott intézetek felállitásáról; miért is a javaslott törvényre semmi szükség sincsen. Említettük, mily nagy és méltó volt akkor e miatt a rendek ingerültsége, kik meggyőződve voltak, hogy a nevelés szabályozása a leglényegesb nemzeti jogok közé tartozik. Voltak mindazáltal többen, kik hitték, hogy a kormány oly határozottan tett igéretét teljesítendi s valahára már kipótolandja régi mulasztásait. És valóban, a kormány meg is bízta volt a budai tanulmányi bizottmányt, s különösen annak tudós elnökét, báró Mednyánszky Alajost, a tervek kidolgozásával. De fájdalom, nem sokára kétségtelenné lőn, hogy mind ez csak arra volt számítva, hogy a nemzet ingerültsége némileg A népnevelés ügye.

1840. csilapodjék; de semmi komoly szándék nem létezett Bécsben, a kor és szükség kivánatai szerint javítani az oly igen elhanyagolt köznevelést. A tanulmányi bizottmány, elnökének buzgó közremunkálásával, a tervet mielőbb elkészítette. De, bár az sok czélszerűt foglalt is magában, és a létező állapotok számos hibáit s hiányait képes volt volna pótolni s javítani, módositás ürügye alatt több ízben visszaküldetett. Ekként ismét három év folyt le a nélkül, hogy valami történt volna a kormány részéről, a nemzet hő kivánságának kielégitésére. A jelen országgyülés rendei tehát ismét fájdalmasan szólaltak fel a fontos tárgyban; s nehogy valamely királyi válasz által már az előmunkálatokban és a javaslat készitésében is meggátoltassanak: egy kerületi bizottmányt választottak annak kidolgozására. A munkálat azonban a számos és halasztást szinte nem tűrő más köztárgyak özönében oly későre készülhetett csak el, hogy azt a rendek, fájdalom, már tanácskozás alá sem vehették, s a jövő országgyülésre kényszeríttettek halasztani.

Hasonló sükeretlenségre volt kárhoztatva az oly rég és buzgón óhajtott Ludovicæum katonai növelde megnyitásának kérdése is. A nagyszerű épület már több évek óta készen, de néptelenül állott a fővárosban. A mult országgyülésen a rendek már a költséget is megajánlották, mi még szükségesnek mondatott annak felállitására; midőn azonban a kormány a nemzet azon jogát, hogy az intézet nevelési rendszerének megállapitásába beleszóljon, s a tanulmányoknak legalább egy része magyar nyelven taníttassék, megtagadva, csak az ajánlott öszveget akarta elfogadni, a rendek is visszavették az ajánlatot. Ezen ajánlat a fentebbi feltétel alatt jelenleg ismét megújíttatott ugyan; de mivel a kormány azt most válaszára sem méltatta: az intézet, melyre egyesek félszázad óta oly jelentékeny áldozatokkal járultak, most sem állhatott fel.

A büntető törvénykönyv ügye. Egy büntető törvénykönyv kidolgozásával nem csak a mult század végén, de 1825 óta is sokat foglalkodtak az ország

rendei. S már nem csak két munkálat állott készen, melyeket 1840.
az 1791-ben és 1827-ben kinevezett országos választmányok mutattak be; hanem a mult országgyülés alatt ezen feladat majdnem egy egész évig állandó tárgyát tette a kerületi ülések tanácskozásainak. A büntető eljárást ezen előmunkálatok után megjavítani most már nem csak könnyebb, hanem tekintve annak hibáit s hiányait, halaszthatlan feladatává is lőn törvényhozásunknak. A közvéleménynek ez iránt oly követelő volt már szózata, hogy azt az országgyülés sem mellőzhette volna, ha minden egyebet háttérbe nem szorít a szólásszabadsági és vallási sérelem. De a felett, hogy egy ilyféle terjedelmes codex kidolgozására jelenleg hiányzott az idő, különben is oly körülmény merült fel e tárgy tekintetében, melynél fogva tanácsossá is lőn azt a jövő országgyülésre halasztani. Néhány hónappal az országgyülés előtt két irodalmi munka jelent meg a fogházak javitása körül, melyek egy, eddig igen kevéssé ismert térre fordították a közönség figyelmét. Azon javító rendszereket fejtegették e munkák, melyek az egyesült észak-amerikai státusokban oly nagy sükerrel kezdettek alkalmaztatni. Eötvös József és Szemere Bertalan, a hazának fiatal, de már is kitünő tehetségei, amaz a hallgató, emez a magányrendszert oly fontos okokkal ajánlotta a nemzetnek, hogy mind közönségesebbé kezdett válni azon vélemény, miszerint a fogházakat, mik nálunk eddig csak a szenvedés helyei, sőt számtalan esetben a bűn iskolái voltak, az új büntető törvénykönyv megalkotása alkalmával, az egyik vagy a másik rendszer szerint, javító intézetekké kell átalakítani. Az ország rendei tehát e meggyőződésben egy országos választmányt neveztek ki mind a két tábla kitünőbb egyéniségei közől, mely a büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményt adjon; egyszersmind pedig javaslatot készitsen a felől is, hogy e javító börtönintézetek mellett, gyakorlati alkalmazás tekintetében minő változtatásokat kelljen tenni a büntető törvénykönyv tervében? Meghagyatott a választmánynak, hogy munkáját a leg-

1840. közelebbi országgyülésnek múlhatatlanul bemutassa; nem csak azért pedig, mivel a börtönjavitás ügye köz megegyezéssel egyik első rendü haladási kérdésül tüzetett ki; hanem azért is, mivel mindenki remélyhette, hogy a büntető törvénykönyv kimerítő tárgyalásánál a nemzeti jogok sérelme nélkül tanácskozás alá vétethetnek azon törvények is, melyek a felségsértésnek s hütelenségnek eseteit s a politikai vétségek egyéb nemeit tárgyazzák, s melyeknek elégtelenségéről, a mult évek szomorú eseményei s a szólásszabadsági sérelemről e gyülésen lefolyt ingerült s keserü viták következtében, mindenki meggyőződött.

Az országgyülés befejezése. Az amnestia, mely a fenforgott politikai vétségek tekintetében május 1-jén kihirdettetett, miként előadtuk, a hosszu heves viták után kiengesztelődést hozott elő egy részről a rendek, másról a kormány és főrendek között. Az országgyülés azután e közönséges öröm befolyása alatt néhány nap
Máj 13. múlva befejeztetvén, azon reménynyel oszlottak szét az ország rendei, hogy, megszünvén a kormánynak kényuralmi rendszere, mind a nemzetiség mind a korszerü reformok tekintetében biztosabban s nyugottabb kebellel nézhet a nemzet a jövő elébe.

Az országgyülést élénk megyei gyülések váltották fel, melyeken az új törvények kihirdettettek, s a követek küldőiknek
Újonczállitás. jelentést tettek törvényhozási eljárásukról. Majd az újonczállitás foglalkodtatá a nemzetet. Az újonczállitás, mivel most a béke idején ritkábban, körülbelől minden tiz évben egyszer, fordult elő; s mivel a nemzet, mely e terhet állandólag mindeddig nem vállalta el, hanem csak subsidium gyanánt ajánlotta meg az újonczokat, a katonaállitás rendszerét eddigelé ki nem dolgozta, — mindig igen fontos esemény volt a közéletben. Hajdan az: ki soroztassék be az újonczok közé? egyedül a tisztviselők önkényétől függvén, s a beirottak kiállitására nem ritkán erőszakos fogdosás is alkalmaztatván, az újonczállitás többnyire zajos jelenetekre s még több panaszokra adott okot. Jelenleg az országgyülés, e zavaroknak

s önkénynek elejét veendő, az újonczok kiállitásának mód- 1840.
szeréül a katonaságra alkalmas ifjak közti sorshuzást tűzvén ki, az egész ügy rendben és csöndesen folyt le az országban. Azokra nézve, kiket a sors ért, a helyettesités általában meg lévén a törvény által engedve: az jobbára mindenütt, sok helyt nagy mértékben alkalmaztatott. Voltak helyek, hol a reájok kivetett újonczöszveg sorshuzás nélkül, egyedül önkénytesekből lőn kiállítva; más helyeken a birtokosabbak szinte a sorshuzás előtt önkényt fogadtak besorozandó újonczokat; ismét másutt egyesületek alakultak, melyek az aláirt öszvegekből fogadták meg a község által kiállitandó újonczokat. A díj, mely által a helyettesités történt, az ország külön vidékei szerint igen különböző vala: mig a felső népesebb és szegényebb megyékben 80—120 ftért is elegen ajánlkoztak katonáknak, az alsó néptelenebb s gazdagabb megyékben, kivált pedig a városokban, 400—500 pftot is kellett fizetni a helyettesített újoncznak. Például Somogy megyében a reá esett 774 újonczból 420 helyettesíttetett, összesen 65,000 pfton.

Mialatt a megyei s városi hatóságok az újonczállitással foglalkodtak, a kormány az új hiteltörvények rendelete szerint a váltótörvényszékeket állitotta fel. E váltótörvények az első lépést képezték az ősiség eltörlésére, s ekként birtokviszonyaink teljes felszabaditására. A birtokos nemeseknek teljes szabadságokban állott ugyan magokat alája nem vetniök e törvényszékeknek, melyek a nemesi s ősiségi jogokat itéleteikben semmi tekintetbe sem vették; de miután ezentúl hitelre számot sem tarthatott, ki magát a váltótörvénynek alája nem vetette: lassanként ezzel is megbarátkozott s önként mondott le kiváltságairól a kölcsönre szorult nemesség. Meg kell azonban vallani, hogy e törvényszékek egynémely itéletei, melyek szerint a nemes ősi birtokában is csak ugy elmarasztaltatott, mintha az kiváltságtalan polgári birtok volt volna, nagy és mély benyomást okozott a nemességnek kiváltságait még egyre bálványozó részére. S nem volt ritkaság

Váltótörvényszékek felállítása.

1840. heves kikeléseket hallani az új törvények ellen, melyek, mint mondák, a nemest tönkre teszik és csak a zsidóknak kedveznek. Fordúltak ugyan elő némely esetek, melyekben volt némi alapja a kiváltságosak ilyféle panaszainak. De miután néhányak kárából ezek is szemesebbekké, vigyázóbbakká lettek; s a következő országgyülés az új törvény némely hiányait is megjavította: lassanként a nemes is megszokta a hitel ama leglényegesebb elvét, hogy pénzforgalomban nincs helye a kiváltságnak.

ÉRTELEM ZAVARÓ HIBÁK.

Lap	sor	e helyett	olvasd
100	3 alul	elfojtották	elfojtotta
190	3 alul	nehezedett	nehézkedett
203	8 felül	tetéle	tétele
—	16 felül	rendszere	rendszerre
489	4 alul	ifjuságához	ifjusághoz
501	17 felül	érvénytelenek	érvénytelennek
503	13 alul	anyanyalvén	anyanyelvén